

**ДЕЛАТНОСТ МЕЂУНАРОДНОГ ТРИБУНАЛА
ЗА БИВШУ ЈУГОСЛАВИЈУ:
САДРЖАЈ, РЕЗУЛТАТИ, ЕФИКАСНОСТ**

NGO Srebrenica Historical Project, The Netherlands

INTERNATIONAL TRIBUNAL
FOR THE FORMER
YUGOSLAVIA: ACTIVITY,
RESULTS, IMPACT

Proceedings of the international scholarly symposium
at the Russian Academy of Sciences in Moscow,
April 22–23, 2009, in collaboration with the Center For
the Study of the Contemporary Balkan Crisis of the Institute
for Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences

BELGRADE–MOSCOW
2010

Фонд „Историјски пројекат Сребреница“, Холандија

ДЕЛАТНОСТ МЕЂУНАРОДНОГ ТРИБУНАЛА ЗА БИВШУ ЈУГОСЛАВИЈУ: САДРЖАЈ, РЕЗУЛТАТИ, ЕФИКАСНОСТ

Материјали Међународног научног скупа одржаног у Руској академији наука у Москви, 22–23. априла 2009. г. у сарадњи са Центром за изучавање савремене балканске кризе Института за Славистику Руске Академије Наука

БЕОГРАД–МОСКВА
2010

Одговорни уредник
Стефан Каргановић

Рецензенти:
др Ненад Кеџмановић
др Едвард Херман

Editor-in-chief
Stephen Karganović

Scholarly advisors:
Dr. Nenad Kecanović
Dr. Edward Herman

INTERNATIONAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA: ACTIVITY, RESULTS, IMPACT [Proceedings of the international scholarly symposium held at the Russian Academy of Sciences in Moscow, April 22–23, 2009] Copyright © 2010 by Srebrenica Historical Project. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, digital, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, or conveyed via the Internet or a Web site without prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical articles and reviews.

Inquiries should be addressed to:
Srebrenica Historical Project
srebrenica.historical.project@gmail.com

INTERNATIONAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA: ACTIVITY, RESULTS, IMPACT [Proceedings of the international scholarly symposium held at the Russian Academy of Sciences in Moscow, April 22–23, 2009] Copyright © 2010 by Srebrenica Historical Project. Сва права задржана. Ниједан део ове публикације се не сме репродуковати, похрањивати у било каквој бази података, или преносити на било какав начин, дигитално, електронски, механички, фотокопирањем, снимањем, или на неким другим средством, нити се сме слати преко интернета или приказивати на интернет сајту без претходне писмене дозволе издавача, са изузетком кратких навода у оквиру критичких чланака или приказа.

За дозволу контактирати:
Историјски пројекат Сребреница
srebrenica.historical.project@gmail.com

INTERNATIONAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA: ACTIVITY, RESULTS, IMPACT [Proceedings of the international scholarly symposium held at the Russian Academy of Sciences in Moscow, April 22–23, 2009] Copyright © 2010 by Srebrenica Historical Project. Все права защищены. Перепечатка, восстановление, или сохранение в любой базе данных, а также любой вид копирования (цифровое, электронное, механическое или ксерокопирование, запись) любой части данной публикации, или отправление через интернет и размещение на сайтах, только с разрешения издателя, за исключением коротких цитат в статьях или очерках.

Для получения разрешения:
Исторический проект Сребреница
srebrenica.historical.project@gmail.com

САДРЖАЈ — СОДЕРЖАНИЕ — TABLE OF CONTENTS

Предговор — Предисловие — Foreword

<i>Karganovic Stephen</i> , ICTY and Srebrenica reconsidered - - - - -	11
<i>Каргановић Сџефан</i> , Истина о злочинима у Сребреници и деловању Хашког трибунала	
<i>Карганович Сџефан</i> , Истина о преступлених в Сребренице и деятельности гаагского трибунала	

I

Настанак МКТБЈ и његови главни инструменти Создание МТБЮ и его основные инструменты Inception of ICTY and its principal instruments

<i>Мезјев А. Б.</i> , Основные правовые проблемы создания и деятельности Международного трибунала по бывшей Югославии - - - - -	73
<i>Mezjaev A. B.</i> , Fundamental legal issues in the creation and activity of the International tribunal for the Former Yugoslavia	
<i>Мезјев А. Б.</i> , Основни правни проблеми у вези са оснивањем и делатношћу МКТБЈ	
<i>Dershowitz Nathan</i> , Joint criminal enterprise - - - - -	87
<i>Дершовић Натан</i> , Совместное уголовное деяние	
<i>Дершовић Најџан</i> , Заједнички злочиначки подухват	
<i>Laughland John</i> , The abuse of the concept of genocide in war crimes prosecutions -	99
<i>Локланд Џон</i> , Злоупотребление понятия геноцида в процессах по военным преступлениям	
<i>Локланд Џон</i> , Злоупотреба појма геноцид у суђењима за ратне злочине	
<i>Сџауић Ј.</i> , Активност Републичког центра РС за истраживање ратних злочина - -	111
<i>Spaić J.</i> , Activities of the Republic of Srpska Center for the investigation of war crimes	
<i>Спаич Џ.</i> , Деятельность Центра правительства Республики Сербской для расследования военных преступлений	

II

МКТБЈ у склопу једнополарног света МТБЮ в контексте однополярного мира ICTY in the context of unipolar politics

<i>Роупер Ј.</i> , Political background of the Yugoslav crisis - - - - -	119
<i>Рупер Џ.</i> , Политическая подоплёка югославского кризиса	
<i>Руйер Ј.</i> , Политичка позадина југословенске кризе	

III
Модус операнди
Модус операнди
Modus operandi

- Radovanović Svetlana*, Demografske ekspertize Tužilaštva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju kao specifičan model i metod ciljne statističke konstrukcije i manipulacije - - - - - 151
- Radovanović Svetlana*, Demographic expert reports of the ICTY Office of the Prosecutor as a specific model of targeted statistical constructs and manipulations
- Радовановић Светлана*, Експертне показанија демографског одеа Прокуратуре МТБЈ у качестве определённой модели целесобразной статистической конструкцији и манипулацији
- Karganović Stephen*, Plea bargains at ICTY - - - - - 177
- Каргановић Сџефан*, Нагодбе са тужилаштвом пред МКТБЈ
- Каргановић Сџефан*, Соглашения с обвинением в МКТБЈ
- Алексић Б.*, Кршење процесних права проф. др Војислава Шешелја пред Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију у Хагу - - - - - 191
- Aleksić B.*, Violation of Vojislav Šešelj's procedural rights before the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia in the Hague
- Алексић Б.*, Нарушение процедурних прав Воислава Шешелја в МТБЈ в Гааги

IV

Селективно подизање оптужница и привилегисани преступници
Селективные судебные преследования и привилегированные преступники
Selective prosecution and privileged offenders

- Тушевљак Симо*, Ратни злочини над српским народом у Босни и Херцеговини са посебним освртом на НАТО бомбардовање Републике Српске - - - - - 205
- Tuševljak Simo*, War crimes against the Serbian people of Bosnia and Herzegovina with particular focus on the NATO bombing of the Republic of Srpska
- Тушевљак Симо*, Военные преступления против сербского народа в БиГ, с особым вниманием на НАТО бомбёжку Республики Сербской
- Галијашевић Джевад*, Uloga odreda el-Mudžahedin u sukobu u BiH i razlozi za njihovo nekažnjavanje - - - - - 211
- Галияшевич Джевад*, Роль отряда ел-Муджахедин в Боснийской войне и причини их ненаказуемости
- Galijašević Dževad*, The role of the el-Mujahedeen detachment in the Bosnian conflict and the reasons for their exemption from punishment
- Маринковић Даница*, Игнорисање чињеница и доказа од стране Хашког Трибунала 229
- Маринковић Даница*, Как гаагский трибунал игнорирует факты и показания
- Marinković Danica*, How the Hague Tribunal ignores facts and evidence

V
Сребреничка загонетка
Загадка Сребреница
The enigma of Srebrenica

<i>Симић Љубиша</i> , Анализа аутопсијских извештаја стручњака МКТБЈ о резултатима ексхумација масовних гробница Сребренице - - - - -	251
<i>Simić Ljubiša</i> , Analysis of ICTY forensic experts' Srebrenica mass grave autopsy reports	
<i>Симич Љубиша</i> , Анализ судбно-медицинских закључених експертов МКТБЈО по числу захоронених в масовних могилах Сребреницы	
<i>Чивиков Жерминал</i> , Случај Ердемовића и неоткривена истина о Сребреници - -	281
<i>Čivikov Žerminal</i> , The Erdemović case and the undiscovered facts about Srebrenica	
<i>Чивиков Жерминал</i> , Дело Ердемовича и прикрытые факты Сребреницы	
<i>Škrbić Ratko</i> , Analiza stanovništva Srebrenice - - - - -	295
<i>Škrbić Ratko</i> , A population analysis of Srebrenica	
<i>Шкрбић Ратко</i> , Анализ населения Сребреницы	

VI
Сребреница—генерални поглед на доказе
Сребреница — Общий обзор доказательств
Srebrenica — general review of the evidence

<i>Павић Александар</i> , Клин клином: разобличавање „званичног дискурса“ о Сребреници уз помоћ неспрских извора - - - - -	321
<i>Pavić Aleksandar</i> , Challenging the Srebrenica “official discourse“ using non-Serbian sources	
<i>Павич Александар</i> , Разоблачение официальной версии событий в Сребренице при помощи несербских источников	
<i>Иванишевић Миливоје</i> , Сребреничке обмане - - - - -	357
<i>Ivanišević Milivoje</i> , The deceptions of Srebrenica	
<i>Иванишевич Миливое</i> , Обмани Сребреницы	
<i>Karganović Stephen</i> , Analysis of Muslim 28 th Division column's losses due to minefields and combat activity - - - - -	377
<i>Karganović Stjepan</i> , Анализа губитака Муслиманске колоне 28-е дивизије услед минских поља и борбених дејстава	
<i>Карганович Стефан</i> , Анализ потер мусульманской колонны 28-ой дивизии из-за минных полей и военных действий	
<i>Вујадиновић Желько</i> , Комисија Владе Републике Српске за испитивање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995. (Оснивање, мандат, начин и резултати рада, реакције) - - - - -	401
<i>Vujadinović Željko</i> , Republic of Srpska government commission of inquiry regarding events in and around Srebrenica from July 10 to 19, 1995 (Formation, mandate, operation and results, reactions)	
<i>Вуядинович Желько</i> , Комиссия правительства Республики Сербской по исследованию событий в Сребренице от 10 по 19 июля 1995. (создание, мандат, работа, реакции)	

<i>Горячев И. В.</i> , Военные приказы Радована Караджича в ходе военной операции в Сребренице в 1995 году - - - - -	421
<i>Goryachev I. V.</i> , Radovan Karadžić's orders to the military during the Srebrenica operation in 1995	
<i>Горјачов И. В.</i> , Ратне наредбе Радована Караџића током операције у Сребреници 1995 године	

VII. Прилози—Приложения—Annexes

1. Списак нападнутих српских села - - - - -	427
Список нападённых сербских деревень	
List of Serbian villages targeted for attack	
2. Српски оптуженици пред МКТБЈ, главне тачке оптужнице и затворски рок -	433
Подсудимые Сербии в МКТБЮ, основные элементы их обвинительных актов, и сроки заключения	
Serbian accused before ICTY, principal charges against them, and sentences imposed	
3. Презентација књига - - - - -	445
Презентација книг	
Book reviews	

VIII. Закључци — Итоговий документ — Final document

Итоговий документ међународној научној конференцији «Дејателност међународног трибунала по бившеј Југославији (МКТБЈ): садржање, резултати, ефикасност» - - - - -	455
Закључци међународне научне конференције „Дејателност међународног кривичног трибунала за бившу Југославију (МКТБЈ): садржај, резултати, ефикасност“	
Final document of the international scholarly symposium on the “Operation of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY): its scope, results, and effectiveness”	

Предговор
Предисловие
Foreword

Stephen Karganovic*

SREBRENICA AND ICTY RECONSIDERED

There are few residual issues from the 1992–1995 Bosnian war that merit such comprehensive and urgent reexamination as the question of Srebrenica. The point about Srebrenica where most reasonable people would unhesitatingly agree is that it was a major human tragedy. But beyond that, perceptions differ radically and positions diverge sharply. Politically, a great deal depends on the true significance of Srebrenica. Has the standard monoethnic victimology narrative, which we associate with the official Srebrenica story, much to do with reality?

Almost a decade and a half after the climactic events in July 1995, Srebrenica has developed all the characteristics of a powerful myth. Prof. Edward Herman has called it the greatest triumph of propaganda emerging from the Balkan wars at the end of the twentieth century.¹ Symbolism has largely displaced regard for factual issues as the tale's basic anchor. The empirical approach that normally would be practiced in situations having to do with history or jurisprudence, not to mention criminological investigations, has in the case of Srebrenica been suspended and replaced by a set of dogmatic and politically inspired assumptions. The "truth" of those assumptions is constantly reaffirmed by endless repetition. If they are questioned in the slightest, their partisans are quick to manifest indignation, and sometimes virulent fury. Both the actual events and the numbers involved in them have undergone a process of "sacralization"² that has most skeptics browbeaten. The quick and furious reaction of Srebrenica political correctness brigades whenever a question is raised, or a comment is made, which strays from the approved parameters effectively chills most attempts at holding a reasonable and empirically based discussion.³

* President, Srebrenica Historical Project, Den Haag, The Netherlands.

¹ ZNet: The Politics of the Srebrenica Massacre, July 7, 2005.
<http://www.zmag.org/znet/viewArticle/5892>

² Diana Johnstone: *Srebrenica revisited: Using war as an excuse for more war*.
<http://www.counterpunch.org/johnstone10122005.html>

³ The sensitivity of these watchdogs to the slightest deviation from their approved narrative was demonstrated graphically during an interview with Noam Chomsky conducted by TV BH1 (Sarajevo) program Pošteno govoreći (Honestly speaking) in January of 2006. Prof. Chomsky's refusal to say that what happened in Srebrenica was genocide made him the target of open disrespect by program host Duška Jurišić and it invited demeaning comments by audience members.

How the idea of the Moscow Symposium took shape

The “International Symposium on ICTY and Srebrenica,” which was co-sponsored by the *Center for the Study of the Contemporary Balkan Conflict* of the Department of Slavic Studies of the Academy of Sciences of the Russian Federation and the Dutch nongovernment organization *Srebrenica Historical Project*, had just such an open and unfettered discussion as its goal. This year, 2009, has seen an ominous acceleration in the attempts to not just foreclose, but if possible to ban, free inquiry into Srebrenica. Two such initiatives can be pointed out. On January 15, 2009, in a stealth nocturnal session, with hundreds of parliamentarians not present,⁴ and with only a half hour set aside for a pro forma “discussion,”⁵ which was grossly disproportionate to the weight of the subject both in terms of the time allowed and quality of the “deliberations,” the European Parliament in Strasbourg passed a scandalous⁶ Resolution proclaiming July 11 an EU-wide Srebrenica genocide remembrance day.⁷ Of the numerous irregularities that characterize the passage of this Resolution, it is sufficient to cite just two. The European Parliament chose to circumvent its own rules of procedure by disregarding the inconvenient requirement that measures should be reviewed first by the appropriate committee in a “transparent” and, presumably, public setting, with all interested parties having an opportunity to state their views. Only after such a step, which is customary in general parliamentary practice, is a measure referred back to the plenary session for a vote.⁸ Nothing of the sort was done in the European Parliament. No less shocking, the drafters of the resolution, apparently indifferent to the diversity cant, to which they are officially committed, chose to make their measure unabashedly monoethnic, blandly assuming that the only victims of Srebrenica were Moslem.⁹

⁴ The European Parliament session which voted on the January 15, 2009, Srebrenica Resolution was voted in by only 45,6%, or slightly more than 2 out of every 6 potential eligible voters. In the nocturnal plenary session, out of 732 deputies, only 587 were there to take part in the vote. Technically, there may have been a quorum but it was hardly the level of participation one would anticipate on an issue of such moral magnitude.

⁵ The Srebrenica Resolution “debate” was the last item for that day’s session, which concluded at 23:35 pm. The “debate” on an issue of such magnitude was allowed to last no more than a half hour, with a steamroller of 27 members manifesting their approval, and only 2 their opposition., hardly the hallmark of a robust discussion.

⁶ See P. Iskenderov: Serbian administration betraying Karadžić? Strategic Culture Foundation: <http://en.fondsk.ru/article.php?id=2420>

⁷ It is curious that the Resolution admits that many aspects of the Srebrenica puzzle remain unsolved, but that did not seem to be obstacle to taking a firm stand regardless that all of the evidence is far from in.

⁸ See European Parliament Rules of Procedure, Rule 114 (2): <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+RULES-EP+20080218+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>

⁹ Many sources could be cited to show that in Srebrenica there were numerous civilian victims on the Serbian side. Just three should suffice. Admitting that the Bosnian Moslem army within the UN protected enclave never carried out the demilitarization agreement, ICTY prosecutor P. McCloskey in the *Blagojević and Jokić* trial (IT-02–60-T, 14. May 2002, p. 307) said that

The European Parliament resolution called further on parliaments of all EU member states (and countries of the Western Balkans, even if they were not EU members) to pass analogous resolutions, thus taking a huge step toward a European political consensus behind the official Srebrenica narrative. Though stopping short of recommending punishment for doubters, such a politically monolithic position in favor of a one-sided version of Srebrenica events would obviously have a strongly chilling effect on all future critical research, skepticism and dissent.

But where the European Parliament was perhaps too delicate to tread, some self-styled “pro-European” factions in the parliament of Serbia were only too happy to stomp. On July 10, 2009, a minor parliamentary grouping broadly allied with the ruling coalition submitted its “Srebrenica Declaration”¹⁰ which did not just slavishly repeat the formulaic doctrines of their Strasbourg colleagues, but actually took the further radical step of calling for the practical outlawing of Srebrenica inquiry and discussion and for the harsh punishment of offenders.¹¹

One might reasonably wonder: why is truth in such dire need of legal protection? Lies, however, just might be.

To be sure, the Serbian parliament [*Skupština*] has yet to pass this draconian measure which would restrict a range of basic intellectual freedoms and which scarcely leaves any major international human rights charter or convention unviolated. But given the overall stance of Serbia’s ruling coalition, and the failure of its leading components to take a clear stand against this proposal, it is not difficult to envision its passage. The result of such an outcome would not just be to make it a punishable offense to engage in public discussion and inquiry which calls the official story of Srebrenica into question. It also calls on Serbia, in the form of its highest representative institution, to assume responsibility for the

Moslem forces “conducted operations outside the enclave, attacking and terrorizing Serbian villages and creating general havoc.” The Report of the Netherlands Institute for War Documentation concluded that Moslem forces “attacked 79 Serbian places in the Srebrenica and Bratunac region” whose “inhabitants were slaughtered and their homes plundered, torched, or devastated.” (NIOD Report, Part I, The Yugoslav Problem and the Role of the West, 1991–1994, chapter 10:

<http://www.srebrenica.nl> Finally, if one picture is worth a thousand words, the following pictorial essay on the Srebrenica Historical Project website, at http://www.srebrenica-project.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=19&Itemid=17, which depicts the condition of Serbian villages around Srebrenica today, more than 15 years after they were devastated, should send a message to even the most stubborn skeptic.

¹⁰ http://blog.b92.net/user_stuff/upload/109/8109.pdf

¹¹ While ostensibly relying on its sponsors’ eccentric interpretation of a number of international charters and conventions and Serbia’s domestic laws, the Declaration urges restrictions on freedoms of expression and assembly and the prohibition of questioning the genocidal character of the Srebrenica massacre, or even disputing the validity of ICTY verdicts to that effect. The Declaration’s sponsors also overlook that even an ICTY judge, and Karadžić panel member, Kristoph Flügge, recently saw fit to question the application of the concept of “genocide” to characterize what happened in Srebrenica in July of 1995, suggesting instead “mass murder” as a term that “would eliminate some of the difficulties we face in arriving at legal definitions.” (See Der Spiegel, <http://www.spiegel.de/international/spiegel/0,1518,druck-635205,00.html>)

Srebrenica massacre. But aside from the moral and political consequences that are likely to ensue from such a unilateral assumption of responsibility¹² on Serbia's part, there is also another and very tangible issue that Serbia's already destitute taxpayers would be well advised to consider. This could very well fuel further, and in the light of such a voluntary admission potentially well-grounded, demands by Bosnian Moslems for Weimar-style reparations from Serbia.

The role of The Hague Tribunal

Clearly, active attempts are being made to politicize Srebrenica, to intimidate dissenters and to put a lid on any further unfettered inquiry into the matter, and — perhaps most ominous of all — to arrive at binding conclusions about what happened in July of 1995, and to accomplish that by prescription instead of by investigation. The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia [ICTY] has failed to provide clarity on what actually happened during its questionable judicial proceedings in Srebrenica-related cases¹³. But by lending an aura of judicial respectability to politically predetermined results packaged in the respectable form of court “judgments,”¹⁴ what it did achieve was perhaps the very opposite.¹⁵ Instead of helping to settle at least some of the

¹² In its decision in the *Bosnia and Hercegovina v. Serbia and Montenegro* (<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&k=8d&case=91&code=bhy&p3=5>), ICJ concluded that Serbia did not commit genocide, did not conspire to commit it, and was not complicit in it. The Serbian parliament is, therefore, being asked to voluntarily assume responsibility for something for which the highest international judicial body could not find any proof and consequently declined to impute responsibility to Serbia.

¹³ Krstić, Obrenović, Blagojević and Jokić, soon to be joined no doubt by Popović et al.

¹⁴ Prof. Antonio Cassese, one-time President of ICTY, when commenting on the confirmation of Dr. Radovan Karadžić's indictment, effectively admitted the influence of political expediency on what ought to be an objective judicial act. “The decision represents a decisive step,” he said. “Let us see who will sit down at the negotiating table now with a man accused of genocide...the gentleman will not be able to take part in peace negotiations” [*Naša Borba* (Belgrade), July 27, 1995] Indeed, the indictment eliminated Dr. Karadžić from the Dayton peace process, making Cassese's remark, more appropriate for a diplomat or politician than a judge, a self-fulfilling prophecy. Later, on October 30, 1996, while testifying before the European Parliament Subcommittee on Human Rights, Mr. Cassese went even further along the same vein, wondering publicly why Yugoslav President Slobodan Milošević had not been indicted, though his name was on a list of war criminals offered by US Under-Secretary of State Lawrence Eagleburger, oblivious again to his proper role as a judge, not prosecutor. [Pierre Hazan: *Justice in a Time of War: The true story behind the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, 2004, p. 62]

¹⁵ Scarcely less shocking, from the standpoint of professional neutrality were the remarks of ICTY Judge Fuad Riad at the November 16, 1995, Rule 61 indictment reconfirmation hearing for Karadžić and Mladić: “After Srebrenica fell to besieging Serbian forces in July, 1995, a truly terrible massacre of the Muslim population appears to have taken place. The evidence tendered by the Prosecutor describes scenes of unimaginable savagery: thousands of men executed and buried in mass graves, hundreds of men buried alive, men and women mutilated and slaughtered, children killed before their mothers' eyes, a grandfather forced to eat the liver of his own grandson. These are truly scenes from hell, written on the darkest pages of human history” (<http://www.icty.org/sid/7221>) These hyperbolic remarks were based on no evidence whatsoever and, needless to say, their substance was never demonstrated in court in any of the subsequent ICTY proceedings.

major doubts and instead of providing a reliable factual framework for further investigation, it has muddied the waters even further. In the eyes of a growing number of critical observers who refuse to be intimidated, the clumsy and arrogant Tribunal has made the official Srebrenica narrative even less plausible.

These are some of the principal reasons which made the international symposium on ICTY and Srebrenica, held in Moscow on April 22–23, 2009, so urgently necessary: to encourage, in a venue sufficiently removed from the eye of the storm, a calm and rational rethinking of these topics that both in general discourse and in public perception have been systematically degraded by politics, corrupt jurisprudence, and propaganda.

An attempt at calm and civilized discussion

The fundamental question has got to be: is it possible to discuss Srebrenica in a reasonable and responsible manner? Can Srebrenica be discussed as a historical and juridical, and of course, criminological, issue detached from politics? The Moscow conference demonstrated convincingly that it most certainly can be done.

As Prime Minister Vladimir Putin pointed out recently in a seemingly different, but actually very analogous, context: "...individual episodes are taken out of the general historical background...and considered fragmentarily, regardless of the cause and effect relationship." This is a distortion of history, the Prime Minister added very aptly, and "it is indicative that history is often slanted by those who actually apply double standards in modern politics."¹⁶ In a wry, but not in the slightest unjustified reference to some excesses from the past which seem to be enjoying a remarkable revival today, he drew a striking parallel. The way some current phenomena are being treated, he said, bears comparison to Stalin's *Short history course*, a tendentious account which was characterized by the deletion of inconvenient facts and "the imposition of stereotyped and completely ideology-based versions of reality."¹⁷

Irrespective of their having been made on an occasion ostensibly unrelated to Srebrenica, with remarkable precision the foregoing observations apply also to Srebrenica. Let us therefore review briefly the authorized version of "Srebrenica" in that very light.

A decade and a half later, this version promotes a crudely schematized and, if not ideological in the classical sense, then certainly a politically extremely cynical, version of events. It goes something like this: intoxicated by Slobodan Milošević's concept of Greater Serbia, and driven by genocidal hatred

¹⁶ Gdansk speech given by Premier Putin on the 70th anniversary of the beginning of World War II, September 1, 2009. See: <http://www.premier.gov.ru/>

¹⁷ Ibid. The Council of Europe Parliamentary Assembly Resolution of September 9, 2009, in its analysis of the aftermath of the 2008 war in the Caucasus, provides a textbook example of an attempt to impose this type of pseudo-reality. See: Conclusions, par. 62, where the Russian Federation is audaciously denounced for not having "complied with the majority of key demands made by the Assembly," conveniently forgetting that the Assembly has neither the authority nor the means to impose any of its "demands" on Russia.

of their Moslem neighbors, Bosnian Serbs (whose status as a native people in Bosnia and Hercegovina is never explicitly recognized, U.S. Secretary of State Warren Christopher having seriously thought in 1992 that they had recently crossed over from Serbia proper just to occupy Moslem territory) decided not just to defeat their opponents militarily, but also to finish the job by exterminating them physically. The Srebrenica massacre of July of 1995 was the culmination of that genocidal project. For no other discernible reason, except a desire to remove their enemies forever, Bosnian Serbs executed “8000 Muslim men and boys”¹⁸ and forcibly deported the remaining women and elderly of the Srebrenica Moslem community. It was a military operation which was specifically designed for extermination, but incidentally also to humiliate the United Nations and to defy the “international community.”

Indeed, this summary conveys better than any serious polemical retort could how an enormous human tragedy was comically oversimplified. But this is by now the established, the stereotyped, version of reality, to paraphrase the Russian prime minister. It is actually regarded as a very credible summary of the facts by some serious political and journalistic thinkers of our time.¹⁹ The fact that such a caricature should even require a reasoned response is a sad tribute to the enormous perception-shaping power of propaganda and it reminds us also of how corrupt our politics have become.

Whatever one may think of this influential, and (for the moment, at least) seemingly well established caricature, it must be dealt with because its practical impact is enormous and its almost axiomatic status is indisputable. The scholars who assembled in Moscow on April 22 and 23, 2009, under the aegis of the Academy of Sciences of the Russian Federation, and by invitation of the *Center the Study of the Contemporary Balkan Conflict* and the Dutch NGO *Srebrenica Historical Project*, were faced with the complex task of dismantling a system of fabrications that was skillfully constructed over the preceding decade and a half with little or no effective opposition. Conference organizers decided at the start that the myth of Srebrenica could not be adequately discussed in isolation from its principal institutional enabler, and that means the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia at The Hague. These two closely related topics, Srebrenica and ICTY, were therefore joined and the conference paid a similar amount of attention to both.

The reason for such a decision was quite clear and compelling to the organizers. It was ICTY which, by abusing its quasi-judicial authority, aggressively embraced a war propaganda line. Without the possibility of subsequent judicial imprimatur by a body of such stature, the genocide element of the Srebrenica story would probably have been discredited and quietly dropped as

¹⁸ A clear example of the “schematized version of events” of the sort referred to by Mr. Putin, and of course factually a completely inaccurate account of what actually happened.

¹⁹ For some striking examples of outrageous propaganda fabrications which had an incalculable impact on policy and intellectual discussions at the time, see J. Rooper’s *Political background of the Yugoslav crisis* (Section 7) in this volume.

so many other crude wartime fabrications were once the conflict was over and they had served their immediate purpose.²⁰ By adding to it the simulacrum of judicial authority, it was ICTY that elevated propaganda to the next level, investing it with the aura of adjudicated facts. To all intents and purposes, these “facts” were properly established through the deliberations of a distinguished international legal body. In order to be effective, the deconstruction of the official Srebrenica narrative had, therefore, to follow a pincer movement: a thorough reexamination of Srebrenica’s principal institutional buttress must be as important as the careful scrutiny of the spurious tale itself.²¹

The architectural design of the conference follows the above logic closely. During the first day, which concentrated on ICTY, a number of lectures focused on the Tribunal’s inception, credibility, and operational principles.

Overview of conference lectures

Professor Alexander Mezyaev reopened the fundamental (and never fully and satisfactorily exhausted) issue of the Tribunal’s legitimacy.²² The Tribunal’s legitimacy was subjected to critical scrutiny from several angles, starting with its founding document, UN Security Council Resolution 827 (1993). After pointing out a number of legal defects in the principal cases heard by the Tribunal (Milošević, Šešelj, Krajišnik, Milutinović et al.), Mezyaev concluded that ICTY’s credentials are inherently suspect and that its judgments are therefore essentially deprived of juridical validity. In highly concentrated and effective form, Prof. Mezyaev removed the legal props from under ICTY.

Two of the Tribunal’s principal legal constructs, Genocide²³ and Joint Criminal Enterprise, were dealt with by Dr. John Laughland and American attorney Nathan Dershowitz,²⁴ respectively. Laughland argued that genocide, as currently applied by various international war crimes tribunals, retains a very tenuous link to the concept as originally enunciated in the 1948 Genocide Convention. For all practical purposes, it has become a political instrument of regime

²⁰ Srebrenica would have joined “mass rapes,” Nazi-style concentration camps, and other unsubstantiated allegations which were quietly dropped or allowed to be forgotten once they had served their immediate political purpose.

²¹ Dr. Jelena Guskova, head of the co-sponsoring Center for the study of the contemporary Balkan crisis, put it quite well in her introductory remarks: the task is to “dethrone (развенчать) the Tribunal.”

²² It should be borne in mind that the only confirmation of its legitimacy that we have comes from the Tribunal’s own appellate chambers concluding that it does in a few cases in the early stages of its existence where the issue is raised. Obviously the Tribunal was sitting in judgment of its own case, a most improper procedure. Later on, defense teams which might have raised the issue of legitimacy, realizing the circular (not to say farcical) manner in which it was being resolved, did not even bother to argue the point.

²³ Genocide is, of course, the topic of a very important international legal convention and is not, strictly speaking, a construct of The Hague Tribunal. But the Tribunal’s peculiar interpretation and application of the concept (e.g. in the Krstić case) “in that limited context qualifies it as an ICTY” construct.

²⁴ Nathan Dershowitz and his brother Alan authored a formal submission on Joint Criminal Enterprise on behalf of Momčilo Krajišnik during the appellate phase of that case.

change strategies. This is a “judicial process which is rapidly spinning out of control,” he argued, and proposed an original solution for that problem. With the experience gained in the Krajišnik case, Nathan Dershowitz dissected the other key pillar of ICTY’s jurisprudence, Joint Criminal Enterprise. According to him, JCE is in practice an “amorphous concept” not recognized by the Tribunal’s own statute, and thus it violates the norm that there can be no criminal liability without a preexisting statutory prohibition. One dubious result of the application of this principle, which Dershowitz discussed in some detail, is that under it Momčilo Krajišnik was convicted and sentenced to a long prison term although he was not charged with having personally committed a single war crime.

As dubious as some of ICTY’s doctrines may be, such as Genocide and Joint Criminal Enterprise, in select cases (which, with disturbing regularity, follows a pattern to the disadvantage of the Serbian side) the institution’s failure to follow standard prosecutorial practice is difficult to reconcile with a politically neutral approach.²⁵ In his lecture on the role of the Mujahedin during the war in Bosnia, Dževad Galijašević pointed out the anomaly that the perpetrators of the appalling crimes of these “international brigades,” who were armed, trained, and brought into the theater by Western interests, were neither investigated nor charged by ICTY.²⁶ That omission is all the more odd because their presence in Bosnia was acknowledged and their crimes were properly noted in ICTY’s own sentences which were passed on several Bosnian Moslem military leaders.²⁷ A similar analysis, but from a different angle, was performed by Simo Tuševljak, war crimes unit coordinator for the Republic of Srpska Interior Ministry. Just like the Mujahedin, NATO depleted uranium strikes on Serb civilian targets in Bosnia, which were in clear violation of international law, were accorded complete immunity by ICTY Office of the Prosecutor. Although they continue to kill people and to ruin their lives a decade and a half later, they have gone uninvestigated and — of course — unpunished.

The process whereby the Tribunal produces evidence²⁸ was the subject of a very personal report by Mme. Jelena Guskova who testified as a witness in several important ICTY cases. Her account of the witness’ sense of helplessness in the face of the Tribunal’s coercive institutional machinery, coming from a highly experienced, intelligent, and articulate person who is certainly difficult to

²⁵ Prosecutorial discretion is, of course, acknowledged but when it is exercised consistently as a shield from accountability for the benefit of one party while at the same time aggressively pursuing another, questions about the possible presence of other motives may legitimately be raised.

²⁶ For some background on the illegal arming of the Moslem side in the conflict and Western services’ clandestine cooperation with fundamentalists, see J. Rooper’s *Political background of the Yugoslav crisis* [Section 9.4], in this volume.

²⁷ Specifically, the Hadžihasanović, Kubura, and Delić cases. Those who are inclined to doubt the political independence of ICTY might wonder whether this failure to prosecute might be related to the possibility that the accused could “rat” on their Western sponsors in open court and describe the latter’s systematic defiance of UN resolutions which prohibited such outside interference in the conduct of the Bosnian war.

²⁸ Not to use another and highly charged word: manufactures.

intimidate, gives some idea of how statements and admissions are extracted from more vulnerable individuals.

Moving closer to Srebrenica, Prof. Svetlana Radovanović, demographer, who testified as an expert witness in several ICTY cases, challenged vigorously the scientific credentials of the methodology employed by the Demographic Unit which is embedded within the Office of the Prosecutor. That is the Unit, it should be recalled, that generates the bulk of the “data” and “scientific rationale” which are concocted to support the prosecution’s mass killing and ethnic recomposition theories.²⁹ Prof. Radovanović argued that many of these practices, which ICTY chambers routinely allow and whose results they readily embrace, are in fact outcome-driven improvisations previously unknown to demographic science. To the extent that these improvised methods serve to buttress the statistical dimension of the official Srebrenica narrative, they should be regarded with the utmost caution or they should simply be dismissed.

Systematic destruction of the Serbian community in Srebrenica

But in addition to the mendaciously told story of Moslem suffering in Srebrenica in July of 1995, there is the suppressed story of the tragic fate of about one thousand Serbian civilians who were murdered in cold-blood by Moslem forces. Throughout the war, the Moslem army and its civilian auxiliaries were using the enclave as a staging area for ferocious attacks on surrounding Serb settlements which left in their wake dozens of pillaged and destroyed villages, most of which are still in ruins today.³⁰ During roughly two out of those three years preceding the Moslem debacle of July 1995, Srebrenica was supposed to be a demilitarized UN protected zone. It was UN protected, but as for demilitarized, it was nothing of the sort.³¹

Srebrenica Historical Project’s research team has been collecting systematically data about these attacks and their consequences. As shown in M. L. Yambaev’s lecture, this campaign aiming at the destruction of Serbian villages in the region of Srebrenica was spearheaded by the 28th Division of the Moslem army under the command of Naser Orić who, according to the testimony in the Milošević trial of UNPROFOR commander Gen. Philippe Morillon,³² was act-

²⁹ In cases where the defendants are Serbs, that almost goes without saying.

³⁰ A comprehensive monograph on that subject was published by Srebrenica Historical Project fellow, Dr. Ljubiša Simić, including 230 photographs of devastated Serbian villages. See, Ljubiša Simić: *The Martyrdom of Serbian Srebrenica, 1992–1995* (a photographic journey through a land of misery and sorrow) Belgrade, 2010.

³¹ The trial chamber in *Krstić* said in its Judgment that it “heard credible and largely uncontested evidence of a consistent refusal of the Bosnian Muslims to abide by the agreement to demilitarize the ‘safe area.’” *Krstić*, Judgment, par. 24. According to deputy UNPROFOR commander in Srebrenica, Major Robert Franken, Srebrenica was never demilitarized while under UN protection and Moslem armed forces there were organized in military formations which were regularly supplied with weapons. (See testimony of Robert Franken at the trial of Slobodan Milošević, November 13, 2003.)

³² As commander of UN forces in the area, Gen. Morillon had his own view of the conflict: “Portraying the Serbs as evil and everybody else as good was not only counter-productive but also

ing under the direction of the Moslem authorities in Sarajevo and was operationally and in every other respect subordinated to them.³³

The appendix composed by the *Srebrenica Historical Project* research team contains an overview and basic statistical data about these attacks on Serbian villages.

The reason why the Moslem side and their international sponsors are anxious to keep the grisly details of this campaign of death and destruction out of sight and off the record is not difficult to fathom.³⁴ Even acknowledging the fact would make their Srebrenica narrative, based on the concept of unprovoked victimhood, suspect as a sham. A psychological basis for revenge would thereby be established and genocide would no longer appear as the only or even a tenable explanation for the carnage inflicted on Moslems in July of 1995.³⁵ The myth of unique Moslem suffering in Srebrenica would collapse. The conflict in the Srebrenica war zone would finally be seen for what it actually was: a no-holds-barred ethnic war without much regard by either side for the requirements of the Geneva Convention.

Forensic and “crown witness” evidence

Turning now to Srebrenica, it was clear to the organizers that once emotional rhetoric is stripped away, what remains as material evidence for the official Srebrenica story is rather thin. It can be reduced to only two significant components: (1) the forensic evidence exhumed from the various primary and secondary Srebrenica gravesites, which is the only *corpus delicti* of the massacre in existence and which must therefore be the principal point of departure for any meaningful discussion of the nature of the event and of its scale; and (2) the testimony of veteran ICTY witness and self-admitted execution participant Dražen

dishonest. According to my experience, all sides were guilty but only the Serbs would admit that they were no angels, while the others would insist that they were. With 28,000 forces under me and with constant contacts with UNHCR and the International Red Cross officials, we did not witness any genocide beyond killings and massacres on all sides that are typical of such conflict conditions”. See testimony of General Morillon, *Prosecutor v. Milosevic*, 12 February 2004, p. 32042, lines 11–18.

³³ Asked whether he could confirm the link between Orić and the Sarajevo leadership, Morillon replied: “Yes... Naser Orić obeyed. He was head of a band. He was waging guerilla war in the enclave, but he himself considered himself to be a combatant in the service of the Presidency.” *Ibid.*, p. 32045, lines 1–4.

³⁴ Again, General Morillon about the methods employed by Naser Orić’s forces during their raids on surrounding Serb villages: “I think you will find this in other testimony, not just mine. Naser Orić was a warlord who reigned by terror in his area and over the population itself. I think that he realised that those were the rules of this horrific war, that he could not allow himself to take prisoners. According to my recollection, he didn’t even look for an excuse. It was simply a statement: One can’t be bothered with prisoners.” *Ibid.*, p. 31966, lines 5–10.

³⁵ “I feared that the Serbs, the local Serbs, the Serbs of Bratunac, these militiamen, they wanted to take their revenge for everything that they attributed to Naser Orić. It wasn’t just Naser Orić that they wanted to... take their revenge on, they wanted to avenge their dead on Orthodox Christmas. They were in this hellish circle of revenge. It was more than revenge that animated them all. Not only the men. The women, the entire population was imbued with this... [I]t was pure hatred...[S]uch hatred cannot be worse than it is towards neighbours and brothers.” *Ibid.*, p. 31975, lines 8–18.

Erdemović which, if credible, is the only available *visu et auditu* of the event. If this evidence is substantially undermined, in empirical and juridically relevant terms there is not much left of the official version of Srebrenica to talk about.

The forensic evidence was disposed of by Dr. Simić. The evidentiary materials themselves are nothing new as they have been used by ICTY prosecutors in several Srebrenica trials since the Krstić case. The only novelty is that they were now for the first time subjected to serious (and relentless) analysis. Dr. Simić pointedly avoided the relaxed approach which defense experts had been practicing until now with regard to this crucial evidence. There is a proper-looking autopsy report, presumably for each and every one of the victims. Each of these reports, which refers to a collection of exhumed human remains, ICTY prosecution forensic experts call a “case.” These “cases” total 3658. There are 10 to 15 pages of autopsy materials associated with each “case.” The not very diligent approach favored by defense experts up to now was to randomly select a few dozen cases as representative samples, to subject them to thorough analysis, and then to point out their shortcomings in an attempt to discredit the forensic evidence as a whole. The disadvantage of this approach is obvious: in a few dozen cases the prosecution can cheerfully concede errors and calmly continue to insist that the remaining hundreds (or thousands) of cases are sufficiently probative evidence of a massacre approaching the scale required for genocide.

To deprive the prosecution of such an argument (or to concede it to them, should the evidence turn out in their favor), Dr. Simić performed the arduous task, involving the close reading of some 30,000 pages of forensic material, of examining each and every single “case” that ICTY prosecutors have so far put in evidence in their Srebrenica trials. The results of his analysis are very interesting, to put it modestly.

First of all, he reached the conclusion that 3658 reported “cases” does not equal 3658 exhumed bodies. If it did, that would of course put the prosecution at least half way to within striking distance of the magic figure of “8000 executed men and boys of Srebrenica.” But as his analysis has established, one autopsy report in ICTY’s forensic evidence does not necessarily stand for the body of one killed or executed person. It may represent, and in many cases it does, just a body fragment, or even a single bone. To be fair, one does not recall the Tribunal ever having explicitly made the misleading claim that each autopsy case represented a single body, but there is a strong (albeit tacit) suggestion to that effect. It is so deeply ingrained on the subliminal level that although unstated, this misconception can easily be confused with the truth.³⁶

But this is by no means the end to surprises yielded by the close scrutiny of the prosecution’s crucial (and until now only superficially examined) Srebrenica forensic evidence. It turns out that in about 44% of the “cases”, or a total of 1583 of the available ICTY autopsy reports, not only was there absolutely nothing resembling a complete body from which meaningful forensic conclusions

³⁶ This is an example of the Tribunal’s subtle manipulation of key facts with full deniability ensured in case they are ever — as they now have been — caught in the act.

might be drawn,³⁷ but what was termed a “case” may have consisted of no more than a body fragment, often a single bone, incapable of generating any forensic conclusions at all. In fact, even the prosecution’s own forensic experts concede that in 92,4% of reports from this category, which consisted of body fragments, the cause of death could not be determined. Curiously, the admitted inability of prosecution’s own experts in close to half the exhumed cases to make a professionally sustainable determination of the cause of death does not seem to have bothered successive ICTY chambers. It did not deter them at all from making the now manifestly unsupported finding that, in fact, as many victims were executed as was asserted by the prosecution in its indictments, and that the crime occurred in exactly the manner the prosecution claimed it did.

Dr. Simić’s analysis also demonstrates that the slightly over 50% of the exhumed remains which do allow the possibility of some forensic conclusions nevertheless do not present a uniform picture and that even they do not necessarily support the prosecution’s case. The 442 who were found with blindfolds and/or ligatures indisputably were victims of execution. But there were also hundreds of victims in other categories that clearly demand more nuanced treatment. Remains with only a bullet wound (655) may be compatible with the hypothesis of execution, but there is no absolute proof of that. As for remains (477) which show evidence of bullet wounds and metal fragments, or only of the latter, with this pattern of injury the possibility of execution can reasonably be excluded altogether. For them, the hypothesis of death in combat is more likely. Finally, there are the bodies (411) whose condition does not allow the formulation of any reasonable cause of death hypothesis whatsoever.

If we combine victims with blindfolds and ligatures, 442, and those with bullet wounds only (which is at least consistent with the theory of execution, although by itself not absolutely probative), 655, the total of victims whose condition and pattern of injury at the time of exhumation were consistent with execution is 1097. That is less than a third of the cases in ICTY prosecution’s forensic evidence, and far short of the official figure of 8000.

A control analysis was also conducted by Dr. Simić to determine the total number of victims in the 13 exhumed Srebrenica mass graves, irrespective of other relevant factors. The method Dr. Simić selected was simple: count all the right and left femur bones, which happens to be one of the sturdiest skeletal components.³⁸ When paired, the femurs yield a total of just under 2000 victims (1919),³⁹ which is about 6000 short of the 8000 figure which must be properly documented if the authorized version of Srebrenica events is not to collapse.

³⁷ “Meaningful” in this case is capable of answering questions about the cause and manner of death.

³⁸ Since the human skeleton has over 200 bones of various shapes and sizes, they can easily be arranged to create the impression of more individuals than there actually were. But since every person has only two femurs, the number of paired femur bone gives us an extremely reliable notion of the total number of individuals, reducing to a minimum the possibility of manipulating the count.

³⁹ There were slightly more left femur bone (1923), meaning that four were missing their right pair, and in addition there were 28 femur bone fragments.

Dr. Simić's analysis of the forensic evidence has reframed fundamentally the terms and the parameters of the debate about Srebrenica. It will no longer be possible to refer to fanciful numbers, unsupported by the physical evidence.

If the silent witness of exhumed human remains is on the whole very unhelpful to the official Srebrenica story,⁴⁰ the court testimony of star witness Dražen Erdemović seems to be even less so. Erdemović is a bizarre wartime *passepourtout* who served stints in the armies of all ethnic groups which took part in Bosnian fighting and who ultimately ended up as a member of the so-called 10th Sabotage Detachment of the Bosnian Serb Army [VRS]. The unit in which Erdemović served at the time when he allegedly took part in the Srebrenica massacre is itself an oddity. While said to be hierarchically integrated within VRS, precise information about the superior military unit or command to which it was subordinated is lacking. Heavily implicated in Srebrenica killings, the 10th Sabotage Detachment does not seem to have a clear and unequivocal place in any known order of battle. It was a sort of special operations unit that pops in and out. Equally curious was its composition. In the midst of an ethnic conflict marked by extreme intolerance and mutual cruelty, it seems to have been an ethnically mixed homicidal fraternity with soldiers in its ranks representing all of Bosnian warring communities, Serbs, Croats, Moslems, and even a Slovene!⁴¹ Erdemović himself, be it noted, was an ethnic Croat serving in the Bosnian Serb army.

These unusual details, quite understandably, attracted the attention of Žerimal Čivikov, a long-time Deutsche Welle journalist who happens to live in The Hague and was an habitué of ICTY proceedings, particularly while the Milošević trial was still in progress. Struck by some of the more bizzare elements of the Erdemović testimony, Čivikov began to ask serious analytical questions. The result is his book *Der Kronzeuge*,⁴² of which the summary was read as his Moscow lecture and it now forms an integral part of these Proceedings.

Čivikov goes methodically through the inconsistencies of Erdemović's evidence and some of Erdemović's claims, which can only be regarded with incredulity. One such claim is that at the Pilice execution site Erdemović and his unit had managed to execute about 1200 prisoners in just 5 hours. Given the manner and pace of execution, as described by Erdemović, Čivikov calculates that close to a day would in fact have been required for the task. In the end, the exhumation of the Pilice mass grave, performed under the auspices of the prosecution's forensic teams, yielded the remains of only 137 potential victims. Yet once again ICTY chambers accepted without a murmur evidence of very debatable quality, but with a direct factual bearing on an issue of Srebrenica's

⁴⁰ By this we mean the dogmatic insistence that 8000 people were lined up and shot, but of course a prisoner massacre of significant but considerably more modest proportions did occur.

⁴¹ Testimony of Dražen Erdemović in *Prosecutor v. Popović et al.*, ICTY, 7 May 2007. In his open court testimony, Erdemović named his fellow Detachment members and accomplices. Their whereabouts are quite well known. yet no criminal investigation into the role of these direct perpetrators of a horrific crime has been initiated. This must be another in a string of unexplained Srebrenica anomalies.

⁴² Germinal Čivikov: *Der Kronzeuge* [Crown Witness], Edition Brennpunkt Osteuropa, 2009.

legal, moral, and political magnitude. And Erdemović, be it noted once again, is the prosecution's key percipient witness and participant in the incriminated events. Upon his credibility a large portion of the official Srebrenica narrative depends.

A number of lectures focused on other important aspects of Srebrenica. To highlight just a few, Aleksandar Pavić demonstrated that the "international jury" is by no means unanimous on Srebrenica events and that important and credible voices worldwide have been challenging the official account virtually from the start. Col. Ratko Škrbić offered an engaging synthesis of Srebrenica population data from various sources which reflected the headcount before, during, and immediately following the 1992–1995 conflict. While confirming considerable losses on the Moslem side, Škrbić's population data do not support a finding that about 8000 Srebrenica residents are missing, which is what they should do if the official story were correct.

There is no doubt that in July of 1995 the population of Srebrenica did suffer significant human losses. However, in addition to executions of prisoners, which certainly took their toll, there was another, perhaps quantitatively more significant cause of demographic losses among the July 1995 enclave population. That was the decimation, resulting from clashes with Bosnian Serb forces, of the mixed military and civilian column of the Moslem army's 28th Division which was retreating from Srebrenica to Moslem-controlled territory in Tuzla. That was a distance of about 60 kilometers which had to be traversed under combat conditions and through treacherous mountain terrain.

The enormous losses suffered by this column, which originally numbered between 12,000 and 15,000 persons, was the subject of Stephen Karganović's lecture. Relying on statements given to authorities by the column's survivors immediately after reaching Tuzla, and using estimates made by international observers on the spot, Karganović showed that there was another and heretofore largely ignored aspect to the demographic losses in the Srebrenica theater in July of 1995. The importance of this finding is not to minimize the human tragedy, but to give that aspect of it the proper legal definition.⁴³ The enormous losses suffered by the retreating mixed military/civilian column, however great and regrettable they may be, are entirely legitimate from the standpoint of the laws of war. It is therefore incorrect under any circumstances to conflate them with executions, which indeed are a prosecutable war crime.

Finally, Željko Vujadinović's lecture, which reads more like an insider's report, deserves to be specially mentioned. The author was for a period of time a member of the Republic of Srpska "Srebrenica Commission" which in 2004 was called into being by order of Bosnia's then High Commissioner, Paddy Ash-

⁴³ It should be recalled that in his analysis of mass grave exhumation data, Dr. Ljubiša Simić has identified hundreds of cases with patterns of injury (bullets and metal fragments, or only the latter) which are consistent with combat activity, but incompatible with execution. That strongly suggests that victims from both categories were buried together indiscriminately, and that ICTY did not make any effort to separate them or, equally important, to make a legal distinction between them which, as a judicial institution, it was obliged to do.

down, with unequivocal instructions to reach a politically predetermined conclusion satisfactory to the country's foreign overlords. How the ethnically mixed Commission handled its thankless task, straining to preserve its integrity and to present an account maximally consistent with ascertainable facts, yet also broadly within the assigned political parameters so that the results of its work would not to be summarily rejected, is the fascinating tale told by Vujadinović. We believe that this is the first time that this story has been told by a source that was as strategically placed as that author was to tell it.

The Kamenica Card

A decade and a half should have been plenty of time to conduct a comprehensive investigation, especially in a situation where the investigators had unfettered access to every nook and cranny. But the results were apparently most disappointing for those whose agenda called for unearthing evidence of 8000 victims. The solution was found in casting a wider geographic net and in putting a local institution, the Missing Persons Institute in Sarajevo, in charge of the job.⁴⁴

In essence, at the time it was founded in 2005 the Institute approached its task by noting that, while mass graves with a genuine link to the Srebrenica massacre were exhausted and unlikely to yield much additional material of interest, sites along the route of 28th Division's breakthrough from Srebrenica to Tuzla, which was the scene of numerous and deadly armed clashes with the Serbian army [VRS], offered a huge reservoir of scattered human remains. The rather remote locale of Kamenica is where much of the exhumation work has since been concentrated. Those remains would not prove difficult to weave into the Srebrenica genocide story, provided nobody looked too closely into the origin of the evidence. Over the last few years they have served conveniently as the primary source of human material for the pompous mass burial ceremonies which are regularly arranged around July 11.

The point to remember is that as a source of massacre or genocide victims, Kamenica is entirely bogus. It was a major flashpoint between the retreating Moslem forces and the VRS in mid-July of 1995. Surviving members of the Moslem column who gave statements to debriefers shortly thereafter, upon reaching Tuzla, present a picture of great carnage and they estimate casualties in the high hundreds, some in the thousands. Regrettable as these losses may be, however, they are legitimate and it is flagrantly improper to conflate them with genuine victims upon whom death was inflicted in violation of the laws and customs of war.⁴⁵

⁴⁴ See Announcement of the BH Council of Ministers, August 30, 2005: <http://www.vijeceministara.gov.ba/saopstenja/saopstenja/?id=960>

⁴⁵ See Stephen Karganović: "Analysis of Moslem Column Losses Due to Minefields and Combat Activity," section: *Engagement sites and estimated casualties*. The names of column survivors and their estimates of casualties are cited.

The DNA Card

DNA evidence probably constitutes the last line of defense for the partisans of the official Srebrenica story, particularly as the supply of bodies and body parts inevitably dries up. But as evidence goes, it has proved elusive so far.⁴⁶ The main reason for that is that it has not had its proper day in court due to its sponsors' reluctance to allow it to be subjected to transparent public scrutiny or to put its proponents on the stand for a serious and well-prepared cross examination.

The DNA evidence purportedly identifying thousands of Srebrenica victims (said to be about 6000 so far) was offered in the *Popović et al.* case before ICTY. However, that was done in closed session and with so many onerous restrictions imposed upon the defense and its experts as to make the success of any defense initiative to effectively rebut it highly unlikely.

The convenient explanation for the secrecy is that public scrutiny would be “insensitive” to the dignity of the victims and that it might even cause great pain to their survivors. No account is taken of the sensibilities of those whom the possible misuse of this evidence might associate with genocide and who, as a result, may have to bear the burden of that stigma for a long time.

In essence, DNA evidence is at its most reliable when it is being used to match a sample to the person from whom that sample was originally taken. It is thus commonly used to identify an individual accused of having been at a crime scene. But if the sample is compared to the DNA of others, such as a relative, the match is considerably less reliable and it becomes more problematic still as the distance between the related person and the owner of the sample increases.

What is known about the results claimed by ICMP,⁴⁷ the outfit which is in charge of collecting and analyzing DNA samples, is that it claims extraordinarily high matches which in their own work few internationally recognized laboratories doing this type of work in regular, non-political, criminal investigations have been able to achieve. That should alert us to the possibility that excessive zeal may be working at cross purposes with professional caution.

The most natural and appropriate use of DNA in a case such as Srebrenica, as a first step at least, would obviously be not to match presumed victims with relatives, but to attempt to match the great number of disarticulated human

⁴⁶ It may well be that even nobody at ICTY has seen the DNA evidence that was processed by the International Committee for Missing Persons [ICMP], although the results are intended to be used in the Karadžić trial. In response to Karadžić's request to see that evidence, prosecutor Hildegard Uertz-Retzlaff told the court, “The ICMP did also not provide the DNA to us. They have it. So it's not that they give it to us and not to others.” If true, this is highly unusual and perhaps quite irregular as well.

⁴⁷ For the background and mandate of ICPM, which is based in Sarajevo, see <http://www.ic-mp.org/about-icmp/>. According to its own account, in 1996 ICPM was “established to support the Dayton Peace Agreement,” a treaty to which Russia, Serbia, and the Republic of Srpska are signatory parties. That may give those states the necessary standing to demand insight into ICPM's professional work and results which the Karadžić defense has so far on various pretexts been denied.

body parts to each other in order to gain a more accurate picture of how many victims there might actually be. Obviously, that is unlikely to ever be done because it is politically a high risk approach. It could in the end backfire and radically reduce, instead of inflating, the probable number of victims. Under controlled conditions which exclude close scrutiny, as is being done presently, DNA evidence might seem an ideal tool to inflate Srebrenica numbers seemingly under the aegis of high tech science.⁴⁸ But if used properly, and in the way it would normally be employed in the course of any other non-politically conducted criminal investigation, DNA could spell disaster for the proponents of the official Srebrenica story.

Major Dilemmas

To recapitulate the major dilemmas of Srebrenica, they are as follows.

1. If Srebrenica was indeed a UN protected demilitarized safe zone, how was it possible for it to be used as a training ground and launching pad by Moslem army forces inside it against Serbian civilian villages and military positions outside?⁴⁹ The United Nations, which were in charge of the “demilitarized” zone and responsible for the implementation of the agreements which made its creation possible, judging by the Secretary-General’s statements, were under no illusions about what was going on, but for some inexplicable reason they made a political decision to turn a blind eye to it and do nothing about it.
2. How is it possible that, although they were well aware that the Moslem side’s abuse of Srebrenica enclave’s status had given rise to a serious sense of grievance accompanied by a strong thirst for revenge on the Serbian side, UN observers and representatives of interested international parties nevertheless failed to act in order to put a stop to Naser Orić’s forces’ carnage and depredations?⁵⁰

⁴⁸ That precisely is a major, and seemingly legitimate, concern expressed by the Karadžić defense, which has raised the possibility that victims are being double and even triple counted by investigators. For example, if the same person’s DNA is found in three separate gravesites, according to Karadžić they may be counted as three separate victims: “There is a multifold exaggeration here. We wish to establish exactly who perished and whose DNA was provided in order to be able to say that, yes, this number of victims is beyond contention ... I have mentioned primary, secondary, and tertiary graves. One DNA could have been portrayed three times representing three persons and we need to verify everything.” This is a difficulty that only complete transparency and supervised adherence to acceptable professional standards can resolve.

⁴⁹ UN Secretary General Reports of 16 March 1994 and 30 May 1995.

⁵⁰ “...the [Srebrenica] enclave increasingly acquired the status of a ‘protected area’ for the ABiH, from which the ABiH could carry out hit and run operations against, often civilian, targets. These operations probably contributed to the fact that at the end of June the VRS was prepared to take no more, after which they decided to intervene: the VRS decided shortly after to capture the enclave. In this respect, the [illegal US sponsored] Black Flights to Tuzla and the sustained arms supplies to the ABiH in the eastern enclaves did perhaps contribute to the ultimate decision to attack the enclave. In this connection it is not surprising that Mladić and other Bosnian Serbs constantly complained about this, but usually received no response to their complaints...” See NIOD (Nether-

3. Why has there never been any accounting of the identity and subsequent career of the thousands of Moslem males who after the takeover of Srebrenica on July 11 verifiably did make it alive to Tuzla as part of the 28th Division column? Many of them were said to have been quietly reassigned to other units of the Moslem army or resettled elsewhere.⁵¹ Their continued official status as “missing” has served the Moslem side as an army of phantom reserve “victims” available to fill quantitative gaps, very conveniently as it turns out given the decreasing probability as time goes by that 8000 bodies needed to support the official story will ever be found.
4. Indeed, where are the bodies or credible analysis of body parts⁵² to support the thesis of 8000 execution victims? Have the rules of criminal investigation been suspended just to accommodate Srebrenica prosecutors and genocide partisans, eliminating the requirement of the production of physical evidence when demonstrating the crime of murder? Has the process of post-mortem examinations of Srebrenica mass grave remains ever been reviewed by an impartial team of forensic experts?
5. The approximately 3500 “Srebrenica genocide victims” buried in the Potočari Memorial Center invite many complex questions. The burial procedure is entirely under the control of the Moslem religious authorities, which normally should not be a problem. However, by invoking a Moslem religious doctrine that supposedly bars non-Moslems from having anything to do with properly buried remains belonging to members of the Moslem faith, those authorities are creating a serious verification problem.⁵³ For all practical purposes, that means that of the secular authorities — and of the world at large — it is simply expected to accept on faith whatever they are told about the number of buried victims, the condition of their remains, and the correctness of the foren-

lands War Research Institute) Report, Srebrenica — A Safe Area? Appendix II — Intelligence and the war in Bosnia 1992–1995: The role of the intelligence and security services, Chapter 4, Secret arms supplies and other covert actions.

⁵¹ UN High Commissioner for Human Rights, Hubert Wieland, with five assistants, interviewed a large number of these Srebrenica Moslem refugees after they had made it to Moslem-controlled territory. It is an interesting detail that, according to Wieland, none of them declared having actually witnessed the commission of a war crime. (*London Telegraph*, July 24, 1995)

⁵² To be reasonable, we must grant that under the circumstances 8000 intact bodies are unlikely to ever be found. But the skeletons, and parts of skeletons, that we can expect to find, ought not to be manipulated to create the illusion of more victims. That is why Dr. Simić’s approach of counting femur bones, of which we know that everyone has only two, is an example of a credible approach to the counting the victims.

⁵³ It goes without saying that religious sensitivities must be respected whenever reasonably possible. But such a massive crime scene in the middle of Europe must be treated primarily according to secular European standards that routinely apply in such situations. That means that all avenues of inquiry which are likely to bring us closer to the truth and to help us solve the crime must in principle be kept open.

sic findings about the cause and manner of their death.⁵⁴ This raises a serious difficulty. Since ICTY forensic teams ended their exhumation activities in 2004, the Sarajevo-dominated Missing Persons' Commission has been doing mass grave exhumations. They claim to have found hundreds of new victims in areas previously unexplored by ICTY teams, concentrated mostly in the Kamenica area. These victims are now being brought out with great fanfare for burial at the Memorial Center around July 11 of each year.⁵⁵ But no one can be sure as to the identity of the individuals who are being buried, or what their connection to Srebrenica might be. Indeed, even if there is a connection. It is legitimate to ask if anyone at all in Srebrenica succumbed to natural causes during the course of the war prior to July of 1995? Was anyone there killed prior to that critical period in military operations? Is every single death in or around Srebrenica, whenever or in whatever manner it may have occurred, automatically attributable to genocide?

6. We are assured that the body bags which are being buried according to Moslem custom in July of each year do contain the physical evidence we were told is inside because Moslem religious doctrine requires that at least 75% of the body be present before a religious funeral can take place. But this assurance raises more questions than it answers. As we saw from the results of Dr. Simić's critical review of ICTY forensic evidence, out of 3568 "cases" for which Tribunal forensic teams wrote post-mortem reports, 1583, or 44,4%, consist of body fragments or just a few bones, or far less than the three-quarters of a body that is required. It would assist us greatly to know whether Moslem religious rules were followed in those instances as well. If they were, were these body fragments specifically rejected for burial in Potočari? It is difficult to conceive, under applicable Islamic rules, how any of the remains exhumed by ICTY prosecution forensic teams, comprising less than 75% of a complete human body, could properly have been buried in the Memorial Center. The same applies, whatever the degree of

⁵⁴ It should be noted that on the "secular" side, these matters are usually handled by the Missing Persons' Commission, which up until the present time has been under the control of Mr. Amor Mašević, a functionary with close ties to the Sarajevo Moslem political and religious establishment.

⁵⁵ As the supply of legitimate Srebrenica execution mass graves began to dry up, and bodies needed to back up the 8000 genocide victims claim were in short supply, the Moslem-controlled Missing Persons Commission focused increasingly on a locale called Kamenica. They played down the fact that Kamenica was on the path of withdrawal of the Moslem army 28th Division in July of 1995 and that a major clash with Bosnian Serb forces took place there, with numerous Moslem casualties. For the flurry of Kamenica exhumation reports, see *Dnevni Avaz*, 24/11/08; *BH Vijesti*, 20/11/08; *Radio Sarajevo*, 17/07/09; *Fena*, 15/09/09; *Radio Slobodna Evropa*, 10/12/08, to cite just a few. The Moslem side do not advertise it, but they do freely admit the fact that Kamenica victims are combat casualties: "...84 bodies were exhumed from the first Kamenica mass grave. These bodies belonged to those who did not survive the break-out from Srebrenica in July of 1995." (*Slobodna Bosna*, "Bajram u dolini masovnih grobnica," http://www.genocid.org/print.php?type=A&item_id=96).

wholeness, to remains which did not allow even those international experts, who it should be noted were working for the prosecution, to make a determination of the manner or cause of death. Have any such been buried as victims of genocide in Potočari? Until purportedly religious obstacles are removed, normal European investigative procedures are applied, and unhindered access is granted to sort out the facts at the Potočari Memorial Site, we will not be in a position to know. And, of course, questions about the true number of victims and about the integrity of burial procedures will unfortunately persist.

7. Where are the famous satellite photos that US Secretary of State Madeleine Albright advertised as the definitive proof that a crime of huge dimensions did occur around Srebrenica? Why are they being kept under seal for up to fifty years? If they were made available to the public and to neutral experts now for critical review, would that not benefit everybody because many persistent doubts would quickly be resolved?⁵⁶
8. Why is the focus of all Srebrenica investigations pointedly away from direct perpetrators?⁵⁷ Authorities know the identities and whereabouts of most members of Erdemović's group of executioners, yet no effort is being made to apprehend or even to question them. What beans could they possibly spill and to whose embarrassment? Is someone afraid that, confronted with the testimony of his co-perpetrators, the Srebrenica "Crown Witness" could be so discredited that he might be revealed as a false witness?
9. Is the conduct of the Srebrenica-Žepa military operation in July of 1995, viewed as a whole, compatible with the hypothesis of genocide? To take such a view of it, we are required to believe that what began as a regular military operation at the start of the month⁵⁸ degenerated, after a meeting of Serbian military officials in Bratunac⁵⁹ around July 11, into a genocidal project complete with the required *dolus specialis*. That remarkable transformation within a few days supposedly led to the execution of 8000 Moslem prisoners. But once Žepa's turn came ten days later, the operation reverted once again to more or less regular military form, without major departures from the rules and customs of

⁵⁶ The laughable reason given for insisting on the photos' confidentiality is that showing them publicly might compromise intelligence gathering methods. That rationale is an insult to the intelligence of the public because the methods used in 1995 are long obsolete.

⁵⁷ Contrary to the popular impression, "crown witness" Erdemović was not apprehended as a result of ICTY prosecutors' diligent and targeted efforts. Rather, he was arrested originally by Yugoslav authorities following a barroom brawl in Novi Sad. Apparently anxious to avoid dealing with the Yugoslav judicial system, he came up with his Srebrenica story and was handed over to The Hague Tribunal for further processing based on the supremacy clause.

⁵⁸ A "professional military operation," in the view of the Krstić appellate chamber. See Krstić Appellate Judgment, par. 239.

⁵⁹ Krstić Appellate Judgment, par. 85.

war. That raises questions. Does genocidal intent, which surely is an extraordinary disposition, come and go in irregular spurts? What accounts for the absence of any order or plan which could be related to the alleged intention of exterminating the Moslem community, even in the very limited municipal area of Srebrenica?⁶⁰ What explains the complete difference in the treatment of two similar groups of defeated Moslems, one in Srebrenica and the other in Žepa, if Serbian forces at the time were indeed under the influence of genocidal intent?

The pernicious effects of upholding the myth

There are at least three important reasons why Srebrenica must be made the subject of relentless critical analysis until we are fully satisfied that we have arrived at the truth.

1. *Legal.* The integrity of the international legal system will be seriously compromised if the results reached by political instruments such as ICTY are allowed to stand unchallenged. Acquiescence in its shoddy practices will lower standards generally and it will set a dangerous precedent, emitting the message that international legal institutions are a farce and that they may be instrumentalized with impunity by whoever happens at the moment to exert hegemonistic influence in the world. If the institution former President Milošević, in his idiosyncratic but in this case unintentionally perfect English, called “the false tribunal” is allowed the benefit of its pretenses, the future of international jurisprudence will not be brilliant. Properly constituted international legal organs, which do operate with due regard for the established principles of international jurisprudence, will be tainted by association.
2. *Historical.* When corrupt politics and journalism are reinforced by corrupt jurisprudence, the result — for a period of time at least — is a phony historical record. That phony historical record then serves as the backdrop for phony analyses and tedious moralizing about the policy errors that made a horror like Srebrenica possible.⁶¹ There is, of course, not an iota of honesty or sincere self-criticism in that theatrical nonsense.⁶² The real purpose of the hypocritical self-flagellation is to create a quasi-moralistic

⁶⁰ Conference participant Ilya Goryachev’s report on Srebrenica-related military orders and political directives is particularly interesting in this regard.

⁶¹ See *Newsday*, “War criminals in the US,” March 12, 2006: “Last year, on the 10th anniversary of the massacre, British foreign secretary Jack Straw acknowledged the failure and apologized. ‘For it is to the shame of the international community that this evil took place under our noses and we did nothing like enough,’ he said. ‘I bitterly regret this and I am deeply sorry for it.’” Straw atoned for his inaction at Srebrenica in 1995 four years later when he became one of the most vocal supporters of NATO’s illegal aggression against the Federal Republic of Yugoslavia.

⁶² The penitent “statesmen” and public figures engaging in these soul-wrenching exercises of moral theater represent, of course, countries which in recent history have been responsible for the destruction of tribes, nations, and civilizations on a scale far exceeding even the most wildly exaggerated human toll of Srebrenica.

rationale for pre-emptive and proactive strikes anywhere on earth. This phony rationale allows aggressors to claim that these acts, which are in complete disregard of the norms of international law, are in fact justified because they were undertaken out of a deep commitment to the humanitarian imperative that another “Srebrenica” should never be allowed to occur. The practical result of this mendacious humanitarian concern, in the background of which are said to lie the “lessons of Srebrenica,” are the slaughter of Fallujah, the torture chambers of Guantanamo, the occupation and destruction of Iraq and the murder of an estimated one million of its inhabitants, and the martyrdom of the people of Afghanistan, to mention just a few examples.⁶³ Those are just some of the uses of Srebrenica (as Diana Johnstone would put it) on the geopolitical stage. More locally, however, it has another use, as an instrument of political blackmail and moral pressure on a small and brave nation whose refusal to be cooperative upset the timetable of present-day hegemonies, just as the reckless defiance of their parents 70 years ago seriously interfered with the plans of the would-be hegemon of that epoch. Srebrenica is the principal moral and political instrument now used to control Serbia’s spineless political elite and to beat the Serbian people systematically into submission. The creation and imposition of a phony historical record of the relevant events is *sine qua non* for the success of that project.

3. *Moral.* But of all the cynical abuses of Srebrenica, by far the most outrageous is the moral. It has been used to tar an entire nation with the most repugnant crime that can be committed. A mighty machinery of propaganda, politics, and jurisprudence has been activated for the sole purpose of creating a shameless bluff and then validating it through the interacting political and quasi-legal institutions of a ruthless and predatory world order. The presumed beneficiaries of this moral charade, Bosnian Moslems, are in fact nothing of the sort. Just as the residents of the enclave of Srebrenica were abandoned and betrayed in 1995 by their leadership in Sarajevo in a callous endgame transaction, so Bosnian Moslems as a group were manipulated on the global chessboard by their solicitous Western “protectors,” with most of them not having a clue about it.⁶⁴ The result was incitement to

⁶³ The illegal three-month bombing campaign against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999, on the cynical pretext that its purpose was to prevent the imminent genocide of Kosovo Albanians, is another example of criminal conduct which cost many lives and caused much destruction and which also can be directly traced to the “Srebrenica rationale.”

⁶⁴ The fact that they were led into war by their leader Alija Izetbegović on the promise that they would emerge as the dominant element in independent Bosnia and Herzegovina, but in the end they had to settle for under a quarter of the territory and even that in a dysfunctional union with the Croats, says enough about how they have fared in the conflict. And if they have any sense of Islamic solidarity, they should be outraged by the clear cause-and-effect relationship between the phony Srebrenica “genocide” scenario, and the very real slaughter of hundreds of thousands of Muslims in

mutual carnage across Bosnia, with particular ferocity in the area of Srebrenica, deeply poisoning relations between neighbors and setting the stage for long term regional instability which, conveniently, can now be managed only through the intervention of foreign arbitrators. Srebrenica is a multipurpose fabrication.

In sum, the pernicious myth manufactured by the creators of Srebrenica has generated dangerous precedents of phony jurisprudence, phony history, and a phony international “morality.” It was one of the main goals of the Moscow Conference to make sure that they would not be allowed to get away with it.

In search of solutions

It is the common misfortune of all the protagonists of the Yugoslav disintegration drama that, once it became clear that the Yugoslav federation could not go on, they were unable to produce leaders of wisdom and vision capable of managing without violence and bloodshed the inevitable transition to some new arrangement. What was needed was a realistic regional solution that would retain in some form most of the benefits of the former union, while modifying or discarding its drawbacks and obsolete elements. The unnecessary conflict that was unleashed as a result of foreign interference and of the incompetence and opportunism of local leaders did not serve the interest of any ethnic group in the region.⁶⁵ The attitude of Balkan leaders toward their followers as little more than cannon fodder is illustrated in the allegation that was made by Srebrenica wartime municipal functionary, Ibran Mustafić, that the enclave was sacrificed by Sarajevo authorities deliberately for propaganda and political advantage.⁶⁶

The ultimate role and the deepest meaning of Srebrenica, not of course the actual event that happened in time and space, but of its mythical substitute created by a combination of brilliant propaganda and political perfidy, is to set the stage for permanent and irreconcilable enmity between Serbs and Moslems, the two principal groups who inhabit Bosnia and Herzegovina. With the perpetuation of that enmity foreign arbitrators armed with their usual carrots and instruments of coercion will be securely and permanently established, and all hope for sovereignty and peaceful development for the communities of Bosnia

other countries which would have been difficult to execute without the humanitarian intervention pretext to which the supposed “lessons of Srebrenica” have contributed significantly.

⁶⁵ That is clear in the case of ex-Yugoslav republics which suffered the ravages of war and massive destruction. It may be less obvious but it is nevertheless also true of those like Slovenia and Macedonia which seemingly escaped the effects of the conflict. From a prosperous and equal republic within the Yugoslav federation, Slovenia became a province of the European Union, where all major decisions are being made in a capital much more distant than Belgrade and where even the initial inducement of prosperity is now under a cloud of doubt with the economic crisis taking its toll. As for Macedonia, its helplessness in the face of Albanian expansionism targeting half of its territory, including the capital of Skopje, needs no further comment.

⁶⁶ Ibran Mustafić: *Planirani kaos* (Sarajevo, 2008). According to Mustafić, p. 388, after the war’s end the director of the Moslem secret service, AID, very strongly “suggested” to him not to discuss Srebrenica publicly or he would be “liquidated.”

and Herzegovina will vanish for a long time. That enmity will not only go on, it will intensify, if the autistic leadership of the Moslem community continues to self-righteously insist on victimhood in genocide while using that spurious contention as a lever for seeking political compensation in the form of a drastic reduction in status, or the outright abolition, of the Republic of Srpska. The vast majority of the Serbian community will be happy to admit that the mass execution of Moslem war prisoners occurred and that it was a shameful crime, but they will never be coerced into agreeing that it amounted to genocide, nor will they ever concede the inflated figures cited by the Moslem side. What is most important, they will never forget or, to the extent that it is within their power, allow the world to ignore the retributive symmetry between the Moslems' three day martyrdom in July of 1995, and their own Golgotha at the hands of marauding Moslem bands, slitting their throats and mercilessly devastating their villages while they had the upper hand during the three preceding years.⁶⁷ And they will not give up the Republic of Srpska without a fight because in light of their collective experience over the last several centuries the Republic of Srpska is to them what Israel is to the Jewish people.

What is needed, and this is largely lacking on both sides, is leadership with courage and vision able to face short-term criticism within their respective communities and sufficiently bold to take difficult policy decisions that would be beneficial in the long term. In order to stabilize relations and to secure the blessings of intercommunal peace and reconciliation, certain minimum steps must be implemented.

On the Moslem side, the unsustainable position of insisting on genocide will clearly have to be dropped. Some accommodation will have to be made with the empirical facts, which simply do not lend support to such a position. A

⁶⁷ See report of the Netherlands War Research Institute (NIOD): "Throughout the remainder of 1992 the Serbs remained on the defensive in this region. Overall, Muslim fighters from Srebrenica attacked 79 Serbian places in the districts of Srebrenica and Bratunac. They followed a certain pattern. Initially, Serbs were driven out of ethnically mixed towns. Then Serbian hamlets surrounded by Muslim towns were attacked and finally the remaining Serbian settlements were overrun. The residents were murdered, their homes were plundered and burnt down or blown up. There was a preference to launch these attacks on Serbian public holidays (those of Saint George, Saint Vitus and the Blessed Peter, and Christmas Day), probably because least resistance was expected. Yet it simultaneously contributed to the development of profound Serbian grievances. Many of these attacks were bloody in nature. For example, the victims had their throats slit, they were assaulted with pitchforks or they were set on fire. It is estimated that between 1,000 and 1,200 Serbs died in these attacks, while about 3,000 of them were wounded. Ultimately, of the original 9,390 Serbian inhabitants of the Srebrenica district, only 860 remained, mainly in the four villages of Skelani, Crvica, Petrica and Lijesce. Serbian attempts to defend other villages met with little success. The Serbs in the district of Bratunac were largely driven back to the town of the same name. Faced with a constant shortage of troops, the authorities of the Republika Srpska (Serb Republic) showed little interest in defending the area. On the other hand, the Muslims of Srebrenica could not count on the authorities in Sarajevo showing much interest in them. Confronted with the remark that the Muslims in Eastern Bosnia had also committed atrocities, the Bosnian vice-president, Ganic, said, 'The Muslims along the Drina have never received support from us. They obtained their own weapons.'" NIOD Report, Part I: The Yugoslavian problem and the role of the West 1991–1994; Chapter 10: Srebrenica under siege.

positive response will have to be given sooner or later, but the sooner the better, to the ideas put forward by neutral parties such as judge Kristof Flügge and the internationally recognized legal expert on genocide, Prof. William Schabas.⁶⁸ The absurd and insulting refusal to recognize and honor innocent Serbian victims in the Srebrenica war theater between 1992 and 1995, for the unpersuasive reason that this would imply “equalization of victims,” will also have to be dropped.⁶⁹

On the Serbian side as well some bold initiatives are overdue. The government of the Republic of Srpska, this time acting *motu proprio*, and not as in the past in response to outside pressure, should organize a blue ribbon international commission of experts to conduct a comprehensive contextual analysis of events in and around Srebrenica between 1992 and 1995 and issue its official findings in time for the 15th anniversary of the massacre, in July of 2010. A clear and unambiguous statement should be made that what happened to Moslem prisoners of war in 1995 was a serious crime, the statistical dimensions and legal character of which should be defined satisfactorily and without equivocations. The Orthodox Church also needs to be heard on this topic. It should condemn without quibbling all war crimes committed by Serbs and express its moral support for prosecuting the perpetrators. It should include in its list of crimes specifically the mass execution of war prisoners in Srebrenica, whoever might ultimately have been involved in its commission.⁷⁰ Even though a relatively long period of time has elapsed since the event, concrete proof should be offered of Republic of Srpska’s commitment to justice by indicting and bringing to court as many of the actual perpetrators of the crime as are within reach of its judicial organs. That means the war criminals who were directly involved in the commission of the Srebrenica crime either by ordering prisoners to be taken illegally to execution sites, instead of being transported to prisoner of war camps, or by actually pulling the trigger when the prisoners were lined up to be shot. Such a step would send to all Bosnian communities, and to the world at large, a clear signal that the Republic of Srpska is serious about obtaining justice in the Srebrenica case. But more than that, it will serve notice also that the Republic of Srpska is prepared to pursue that goal in the refresh-

⁶⁸ See interview with judge Kristof Flügge, *Der Spiegel*, July 7, 1995; for Prof. Schabas’ opinion on the applicability of the concept of genocide to Srebrenica, and summary of the views of the scholarly community on that subject, see:

<http://humanrightsdoctorate.blogspot.com/2009/07/judge-flugge-of-icty-on-genocide-in.html>

⁶⁹ In an interview on BBC’s *Hard Talk*, Bosnia and Herzegovina Presidency member Haris Silajdžić insisted that mentioning innocent Serb civilian victims was unacceptable because it gave them a status equal to the Moslems and somehow “relativized” the crimes of which the latter were victims. Mr. Silajdžić and all who share his views on this subject should be reminded that, of course, in the civilized world all innocent victims of war are in death absolutely equal, whatever community they may belong to.

⁷⁰ The Serbian side cannot expect that its justified criticisms of the passive conduct of the Croatian Catholic hierarchy in the face of Ustashi atrocities during World War II will be taken seriously unless the Orthodox episcopate demonstrates a capacity to condemn evil acts that were committed by wayward members of its own flock.

ingly innovative way of seeking to punish the actual killers.⁷¹ Such a bold approach would, of course, be in marked contrast to ICTY's politically motivated prosecutions of targets distant from the crime scene, based not on any direct nexus to the actual crime but on nebulous legal doctrines such as joint criminal enterprise and command responsibility.

Further steps

Two fundamental conclusions emerge as the result of the Moscow Symposium on Srebrenica and ICTY. The first is that the entire corpus of Srebrenica jurisprudence must be subjected to a comprehensive and critical review, followed by the necessary corrections. The second is that the government of the Russian Federation must take a more active position on both issues.

Dr. Ljubiša Simić's thorough analysis of the forensic material which is not the main, but the only, material evidence of the crime in Srebrenica has effectively removed the props from under the prosecution's case. There are less than 2000 bodies in the prosecution's evidence, of whom only about 1100 exhibit a pattern of injury which is consistent with the crime charged, execution. That is not even close to the propaganda figure of 8000 which is in general circulation and which successive ICTY tribunals have accepted as a fact. It is, however, very close to the number of Serb civilians who were slaughtered between 1992 and 1995 by the same military units to which the prisoners executed in July of 1995 belonged. The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia did not react in any way to the murder of Srebrenica Serbs or to the suffering of the Serbian community in Srebrenica, other than to cynically acquit Naser Orić, the coordinator of those crimes, on the technical ground that his command role in their perpetration could not be demonstrated satisfactorily.⁷²

The failure of successive defense teams in various Srebrenica cases to analyze and effectively challenge the prosecution's manifestly defective forensic evidence is outrageous enough. But putting aside unprofessional lapses by the defense, which is a serious enough offence given the issue's historical dimensions and its political and legal ramifications, the breakdown of professional responsibility on the side of the prosecution and the chamber is shocking.

As officers of the court, prosecutors have a responsibility to carefully examine their evidentiary material before they submit it to the court in good faith as relevant and probative. Instead, they misleadingly labeled hundreds of bones and body fragments as "cases," thus strongly implying (though never quite saying it openly) that each of these cases represented one executed person. We now know that this certainly is not correct. Further, in support of their argument for summary executions, they offered hundreds of "cases" which were bogus. If they had been capable of reading, and if they had read their own evidence in good faith, the

⁷¹ Oddly enough, that has never been tried before. Candidates for indictment can easily be identified by studying closely "crown witness" Dražen Erdemović's testimony, among other possible sources.

⁷² Orić was sentenced to two years in prison, and acquitted on appeal.

prosecutors would have realized that in close to half of their “cases” their own forensic experts had concluded that no inferences about the cause and manner of death could be drawn. Since they were thus on notice — or they at least had the possibility of becoming informed simply by reading their own experts’ findings — that a substantial part of their evidence was not probative of their case at all, the prosecutors had a duty under Rule 68 (i) to bring that fact to the attention of the defense as potentially helpful to the latter’s case.⁷³

The chamber was equally derelict in its duty. Under ICTY rules, it has the power to call witnesses and some limited investigative authority.⁷⁴ The forensic evidence was crucial for the factual findings in all Srebrenica cases, starting with *Krstić*. If the judges has bothered to review prosecution materials in this area and to read intelligently, even as medical laymen, some of the post-mortem reports that were submitted to them, they might have acted differently. That should have led them to ask critical questions and had they done so they might have taken some important further steps. For instance, they might have felt compelled to engage forensic experts of their own to examine this evidence independently and to enlighten the chamber about its implications.⁷⁵ But just

⁷³ ICTY Rules of Evidence and Procedure, Rule 68 (i): “The Prosecutor shall, as soon as practicable, disclose to the defence any material which in the actual knowledge of the Prosecutor may suggest the innocence or mitigate the guilt of the accused or affect the credibility of Prosecution evidence.” In the present instance, this rule was clearly breached. Whether the accused is guilty of the death of 8000 persons, or several thousand less, is clearly an issue that can mitigate his guilt. Whether the prosecution evidence stands for disarticulated body fragments from which no forensic conclusions can be drawn, or for bodies in a reasonable state of completeness from which inferences about the manner and cause of death may be drawn, is clearly an issue that affects the credibility of the prosecution’s case.

⁷⁴ See, ICTY Rules of Evidence and Procedure, Rule 98, Power of chambers to order production of additional evidence.

⁷⁵ The *Krstić* trial judgment offers numerous illustrations of the games which the chamber played in order to lend an air of plausibility to its teleologically predetermined decision. On the one hand, the chamber says that according to a “conservative” determination of experts, there were a minimum of 2028 bodies in the exhumed graves (par. 80). It does not identify the experts nor does it indicate the methodology they might have used. The chamber recognizes (par. 76) that few blindfolds and ligatures were recovered in gravesites in the Nova Kasaba and Konjević Polje area, which were the scenes of intense combat. The chamber also “does not rule out the possibility” that a percentage of the bodies in the gravesites examined may have been of men killed in combat (par. 77). But the chamber does not then take the legally correct step of excluding those combat casualties from the count of war crime victims. Instead, in the same paragraph it proceeds to the unsupported conclusion that “overall” the prosecution’s forensic evidence is consistent with the testimony of witnesses about mass executions of thousands of Moslems. How can witness testimony be given greater weight than physical evidence when they are inconsistent? Faced with a drastic shortage of exhumed bodies, a fact that tended to make its obligatory finding of genocide rather implausible, the *Krstić* chamber put its faith in the “preliminary examinations conducted by the OTP” according to which “it is expected” that once 18 additional unexhumed suspected graves were opened “the total number of bodies found and linked with Srebrenica will significantly increase.” (Par. 80) Finally, in footnote 166 of its Judgment the chamber notes without critical comment the prosecution’s estimate given in the year 2001 that “probed but as yet unexhumed gravesites” contain 2571 bodies, and “that the total number of bodies detected in the mass graves is 4805.” It is not specified whether this refers to actual bodies or mere “cases,” but at this point that is irrelevant. Obviously, nine years have passed since the year 2001 when these estimates were made, but not a trace of those “detected” 4805

like the prosecution, ICTY Srebrenica chambers also failed signally in the performance of their professional duty.

The only remedy at this point is to reopen this key segment of the Srebrenica case and to hold a mini-trial where this material evidence will be subjected to a comprehensive analysis from both the forensic and the juridical perspectives.⁷⁶ The outcome of that analysis should serve as the basis for the reconsideration of all ICTY Srebrenica judgments, from *Krstić* on. All aspects of those judgments which are inconsistent with the results of the review must be thrown out and the remaining findings and sentences should be modified accordingly.

The results of the Symposium also place an enormous burden of moral and political responsibility upon the government of the Russian Federation. It cannot remain indifferent to the analyses and the conclusions of the scholars assembled in its own capital, under the auspices of its Academy of Sciences. The government of the Russian Federation therefore must insert these results into the fabric of its foreign policy, and act in accordance with the logical conclusions which follow from that. These are at a minimum two. First, since the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia is not only an illegitimate institution, but is also a precedent-setting instrument which is a threat to all sovereign states, including potentially the Russian Federation itself, at the next available opportunity the government of the Russian Federation should use its diplomatic prerogatives in the Security Council to call the work and further existence of ICTY into question. Second, and in the meantime, it should use its position and international authority in the appropriate UN organs to organize support for a directive to be issued to ICTY to conduct an impartial and professional reexamination of all Srebrenica forensic and other relevant new evidence.

Finally, and importantly, the analytical breakdown of the Srebrenica forensic evidence must be presented and duly put into evidence at the Karadžić trial, which will be the last formal opportunity to do so (unless General Mladić is apprehended later). Obviously, to be effective that must be done in a competent and professional way. Since Dr. Karadžić has chosen to represent himself and his legal advisers have almost no experience at The Hague, that may turn out to be a complex task, but it is nevertheless a very necessary one.

Mme. Guskova may have been right when she stated to this author that it is not yet time to write about Srebrenica, until we have collected all the necessary facts to call the official version into question. Indeed we may, if we so wish, defer our definitive conclusions for later, but it is always the right time to ask intelligent and probing questions. The fact that we still do not have clear and persuasive answers to all our questions, and to many others that could also be raised, should make us cautious about the official version of Srebrenica and more determined than ever to get to the bottom of it.

executed persons has been found. These factually unsupported prosecution “estimates” plus the chamber’s shoddy logic formed the basis for the finding of genocide in *Krstić* which then was simply taken over by inertia and incorporated as an adjudicated fact in succeeding Srebrenica cases.

⁷⁶ ICTY Rules of Evidence and Procedure offer that possibility, see Rules 119, Request for review, and 120, Preliminary examination.

Превод

Стефан Каргановић*

ИСТИНА О ЗЛОЧИНИМА У СРЕБРЕНИЦИ И ДЕЛОВАЊУ ХАШКОГ ТРИБУНАЛА

Мало је преосталих проблема из рата у Босни, из периода 1992–1995, који завређују свеобухватно и хитно преиспитивање као што је то питање Сребренице. Када се ради о Сребреници, оно у чему ће се без оклевања сложити већина разумних људи јесте да је то била велика трагедија у којој су страдали невини људи из обе етничке заједнице. Али даље од те опште прихваћене тачке, схватања и позиције радикално се разликују и оштро разилазе. У политичком смислу, то у великој мери зависи од истинског значаја Сребренице. Да ли стандардна моноетничка виктимолошка нарација, коју доводимо у везу са званичном причом о Сребреници, има везе са стварношћу?

Скоро деценију и по после бурних догађаја који су се десили у јулу 1995. године Сребреница је добила све карактеристике једног моћног мита. Професор Едвард Херман то је назвао највећим тријумфом пропаганде која је произашла из балканских ратова на крају двадесетог века.¹ Символизам је у великој мери потиснуо уважавање чињеничних питања као основног упоришта приче. У случају Сребренице напуштен је емпијски приступ, који би се иначе користио у ситуацијама у којима је реч о историји или судској пракси, да не помињемо криминолошке истраге, и замењен је сетом догматских и политички инспирисаних претпоставки. Бескрајним понављањем не престано се изнова потврђује „тачност“ тих претпоставки. Уколико се оне и у најмањој мери доведу у питање, њихове присталице одмах изразе негодовање, а понекад и озбиљан бес. И догађаји и бројеви о којима се говори прошли су процес „сакрализације“² који је већину скептика застрашио. Брза и љутита реакција сребреничке бригаде политичке коректности, која се испољава кад год се постави неко питање или понуди коментар који одступа од

* Председник, Историјски пројекат Сребреница, Ден Хаг, Холандија.

¹ Znet: Политика сребреничког масакра, 7. јул, 2005.
<http://www.zmag.org/znet/viewArticle/5892>

² Диана Џонстон: *Поновна њосеџа Сребреници: Користићење раџа као изговора за још раџа*. <http://www.counterpunch.org/johnstone10122005.html>

одобрених параметара, ефикасно сузбија већину покушаја да се одржи разумна и емпиријски заснована дискусија.³

Како је настала идеја о одржавању Симпозијума у Москви

Међународни симпозијум о Међународном кривичном суду за бившу Југославију и Сребреницу, који су заједнички организовали Центар за изучавање савремене балканске кризе Славистичког института при Академији наука Руске Федерације и холандска невладина организација Историјски пројекат Сребреница, за циљ је имао баш једну такву отворену и неометану дискусију. Ове, 2009. године, десили су се опасни и убрзани покушаји да се не само блокира, већ, уколико је то могуће, и да се забрани слободно истраживање догађаја који су се десили у Сребреници. Указаћемо на две такве иницијативе. Прво, 15. јануара 2009. године Европски Парламент у Стразбуру, на тајној ноћној седници којој није присуствовало на стотине чланова Парламента,⁴ и са само пола сата одвојених за про форма „дискусију“,⁵ што је било у очитој несразмери са озбиљношћу теме, како са аспекта дозвољеног времена, тако и квалитета самог „разматрања“, усвојио је скандалозну⁶ Резолуцију. Њоме се 11. јул проглашава за дан помена на жртве геноцида у Сребреници⁷, а који би требало да се обележава широм ЕУ. Довољно је навести две од бројних неправилности које карактеришу усвајање обе резолуције. Европски Парламент је одабрао да заобиђе властита правила поступања занемарујући непогодан пропис према коме предложене мере треба прво да оцени одговарајући комитет у „транспарентним“ и, по свој прилици, јавним околностима у којима све заинтересоване стране имају прилику да изложе своје становиште. Предложена мера би затим била достављена назад

³ Осетљивост ових будних стражара на најмања одступања од одобрене приче била је графички приказана током разговора са Ноамом Чомским који је уприличила ТВ БХ1 (Сарајево), у програму *Пошћено говорећи*, у јануару 2006. Одбијање проф. Чомског да каже да је оно што се десило у Сребреници био геноцид довело је до отвореног показивања непоштовања од стране водитељке програма Душке Јуришић према госту, што је изазвало и омаловавајуће коментаре присутне публике.

⁴ Састав Европског парламента који је 15. јануара, 2009. године изгласао Резолуцију о Сребреници био је изабран на изборима где је учествовало само 46,5 одсто или нешто више од два на сваких шест потенцијалних бирача ЕУ са правом гласа. На ноћној пленарној седници Парламента, од 732 посланика било је присутно само 587. Технички гледано, могао је постојати кворум, али се не би могло рећи да је био заступљен ниво учешћа који се очекује када се разматра једно питање од тако огромног моралног значаја.

⁵ „Дебата“ о сребреничкој Резолуцији била је задња тачка седнице одржане тога дана, и била је закључена у 23 35 часова. Није било дозвољено да „дебата“ о тако значајном питању траје дуже од пола сата. Од оних који су узели реч, 27 посланика је изразило одобравање, а само два су била против, што једва да би се могло сматрати обележјем неког жестоког сукоба мишљења.

⁶ Види: П. Искендеров: Србијанска администрација издаје Караџића? Strategic Culture Foundation: <http://en.fondsk.ru/article.php?id=2420>

⁷ Занимљиво је то што Резолуција признаје да су многи аспекти сребреничке загонетке остали нерешени, али то није била препрека да се заузме чврст став, без обзира на чињеницу да су изостали многи докази.

на пленарну седницу на гласање,⁸ али једино након тог, уобичајеног, корака у општој парламентарној пракси. Ништа такво није урађено у Европском парламенту. Ништа мање шокантно је да су они који су правили нацрт ове резолуције, очито равнодушни према поштовању различитости, на шта се званично куну, својевољно ову меру учинили бесрамно моноетничком, полазећи без икаквог основа од претпоставке да су једине жртве у Сребреници били Муслимани.⁹

Надаље је Резолуција Европског парламанта позвала парламенте свих земаља чланица ЕУ (и земаља западног Балкана, чак и оних које нису чланице ЕУ), да усвоје сличне резолуције, чинећи на тај начин велики корак ка постизању европског политичког консензуса иза званичне приче о Сребреници. Иако препорука не садржи конкретан предлог како би требало казнити све оне који изражавају сумњу, таква политички монолитна позиција у знак подршке једностраној верзији сребреничке приче очито треба да обесхрабри сва будућа критичка истраживања, скептицизам и заступање мишљења која би се разликовала од званичних.

Али, тамо где је Европски парламент можда био мало преблаг у деловању, неке су самопрокламоване проевропске групе у Парламенту Србије одважно наступиле. Једна безначајна парламентарна група, али добро повезана са водећом коалицијом, 10. јула 2009. године изнела је „Сребреничку Декларацију“¹⁰ у којој се не само слепо понављају уврежене доктрине њихових колега из Стразбура већ се предлаже још радикалнији корак практичног стављања ван закона сваке истраге и дискусије о Сребреници, као и строго кажњавање криваца.¹¹

⁸ Видети Правила поступања Европског Парламента, Правило 114 (2): <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+RULES-EP+20080218+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>

⁹ Може се цитирати много извора како би се показало да је у Сребреници био велики број цивилних жртава на српској страни. Само три би требала бити довољна. Признајући да босанска муслиманска војска никада није испоштовале споразум о демилитаризацији у оквиру енклаве под заштитом УН, тужилац Међународног кривичног суда за бившу Југославију П. МекКлоски на суђењу *Благојевићу и Јокићу* (IT-02-60-T, 14. мај 2002, стр. 307), рекао је да су муслиманске снаге „спроводиле операције изван енклаве нападајући и тероризујући српска села и стварајући општу пустош“. У извешају холандског Института за ратну документацију закључено је да су муслиманске снаге „напале 79 српских места у подручју Сребренице и Братунца“ чије је „становништво било побијено, а домови опљачкани, спаљени или уништени“. (НИОД Извештај, Део I, Југословенски проблем и улога Запада, 1991–1994, поглавље 10: <http://www.srebrenica.nl> Напослетку, ако слика говори хиљаду речи, на интернет адреси Историјског пројекта Сребреница, http://www.srebrenica-project.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=19&Itemid=17 може се пронаћи сликовити есеј који приказује садашње стање српских села око Сребренице, након више од 15 година од уништења, а то би требало да пошаље јасну поруку чак и најтврдокорнијим скептицима.

¹⁰ http://blog.b92.net/user_stuff/upload/109/8109.pdf

¹¹ Док покровитељи Декларације дају ексцентрична тумачења бројних међународних повеља и конвенција, као и србијанских закона, на које се она привидно ослања, Декларација позива на ограничавање слободе изражавања и окупљања те на забрану преиспитивања гено-

Неко би се са разлогом могао запитати: зашто је истину потребно тако очајнички штитити правним средствима? Та врста заштите најпотребнија је лажима.

Да појаснимо, Парламент Србије [*Скуйиштина*] тек треба да усвоји ту драконску меру која би ограничила комплетан опсег основних интелектуалних слобода и која једва да ненарушену оставља иједну од главних међународних повеља или конвенција о људским правима. Али с обзиром на свеукупан став србијанске владајуће коалиције и пропуст њених водећих компонента да заузму јасан став против овог предлога, није тешко предпоставити њено коначно усвајање. Резултат таквог исхода не би било само то да би упуштање у јавну дискусију или истрагу којима се оспорава званична прича о Сребреници постало кривични прекршај. Више од тога, то би значило и да Србија, у лицу свога највишег представничког тела, преузима одговорност за масакр у Сребреници. Али, поред моралних и политичких последица које би вероватно проистекле из једностраног преузимања одговорности¹² такве врсте са србијанске стране, постоји још једно веома осетљиво питање које би већ осиромашени порески обвезници у Србији требало добро да размотре. То би могло подстаћи, али у светлу таквог добровољног признања сада добро утемељено, испостављање захтева Србији од стране босанских Муслимана за одштету вајмарских димензија.

Улога Хашког трибунала

Јасно је да се чине активни покушаји да се Сребреница исполитизује, да се застраше дисиденти и да се свака даља неометана истрага по том питању затвори, а оно што је можда најподмуклије од свега, да се дође до обавезујућих закључака о догађајима који су се десили у јулу 1995. године, и да се то постигне наметањем једне обавезујуће „истине,“ уместо истрагом. Међународни кривични суд за бившу Југославију није успео да појасни шта се стварно десило током спорних судских процеса у случајевима који су били везани за Сребреницу.¹³ Али навлачењем кринке судског угледа на поли-

цидног карактера сребреничког масакра, или чак оспоравања правоснажних пресуда Међународног кривичног суда за бившу Југославију у том смислу. Покровитељи Декларације такође превиђају да је чак и судија Међународног кривичног суда за бившу Југославију и члан Караџићевог судског Већа, Кристоф Флиге, недавно нашао за сходно да покрене питање примене концепта „геноцида“ да се окарактерише оно што се догодило у Сребреници у јулу 1995. године, предлажући да се уместо тога користи термин „масовно убијање“ зато што би он „елиминисао неке потешкоће с којима се суочавамо у проналажењу правне дефиниције“ (Види Der Spiegel, <http://www.spiegel.de/international/spiegel/0,1518,druck-635205,00.html>)

¹² У својој одлуци Босна и Херцеговина против Србије и Црне Горе (<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&k=8d&case=91&code=bhy&p3=5>), Међународни суд правде је закључио да Србија није починила геноцид, да није кovala заверу да почини геноцид и да није учествовала у њему. Од Парламента Србије се, према томе, тражи да добровољно преузме одговорност за нешто за шта највише међународно судско тело није могло пронаћи никакве доказе па је на основу тога и одбило да Србији припише одговорност.

¹³ Крстићу, Обреновићу, Благојевићу и Јокићу ће се несумњиво ускоро придружити и Поповић и други.

тички предодређене резултате упаковане у наизглед прописну форму судских „пресуда“,¹⁴ оно што је постигнуто можда је баш супротно.¹⁵ Уместо да МКТБЈ помогне да се реше бар неке од главних недоумица и уместо да обезбеди поуздан чињенички оквир за даљу истрагу, ствари су се још више искомпликовале. У очима све већег броја критички настројених посматрача које је немогуће застрашити, неспретно и арогантно понашање Трибунала допринело је да званична прича о Сребреници изгледа још мање вероватна.

Ово су неки од главних разлога због којих је одржавање Међународног симпозијума о Међународном кривичном суду за бившу Југославију и Сребреницу у Москви, 22–23 априла 2009. године, било хитно и неопходно: требало је подстакнути мирно и рационално размишљање о овим темама, и то на месту које је довољно удаљено од средишта бурних догађања, зато што се ту ради о исполитизираним темама које су, како у општим дискусијама, тако и у перцепцији јавности, све доскора биле систематски деградиране у корумпираној судској пракси и под ударима безобзирне пропаганде.

Покушај мирне и цивилизоване дискусије

Основно питање мора бити следеће: да ли је могуће разговарати о Сребреници на разуман и одговоран начин? И дље, да ли се о Сребреници може говорити као о историјском, судском и криминолошком питању, одвојеном од политике? Московска конференција је убедљиво показала да је то могуће.

¹⁴ Када је проф. Антонио Касесе, бивши Председник Међународног кривичног суда за бившу Југославију, коментарисао потврђивање оптужнице Радовану Караџићу, признао је активан утицај политичких обзира на нешто што би требало да буде објективан судски акт. „Одлука представља одлучан корак“ рекао је он. „Да видимо ко ће сада сести за преговарачки сто са човеком оптуженим за геноцид ... тај господин више неће моћи учествовати у мировним преговорима“ (*Наша Борба*, Београд, 27. јули, 1995.) Заиста, оптужница је елиминисала др Караџића из дејтонског мировног процеса, чиме је опаска Касесеа више личила на изјаву дипломате или политичара него судије, дакле као самоостварено пророчанство. Господин Касесе је отишао даље, у истом смеру, када је 30. октобра 1996. док је сведочио пред Поткомитетом Европског парламента, јавно поставио питање зашто југословенски председник Слободан Милошевић још није оптужен, иако је његово име било на листи ратних злочинаца коју је саставио амерички државни подсекретар Лоренс Иглбергер, заборављајући опет на своју праву улогу, улогу судије, а не тужиоца (Пјер Хазан: *Правда у рајном времену: Истиниња прича о Међународном кривичном суду за бившу Југославију*, 2004, с. 62).

¹⁵ За шокантан пример непрофесионалног коришћења пропаганде у функцији обраложења једног врло важног правног закључка, видети изјаву судије Фуада Ријада на расправи по члану 61 у предметима Караџића и Младића 16 новембра, 1995. године: „Након што су српске снаге заузеле Сребреницу у јулу 1995. године...докази које је понудило Тужилаштво описују сцене незамисливог дивљаштва: хиљаде људи убијени и закопани у масовне гробнице, стотине људи закопани живи, мушкарци и жене којима су прво били одсечени удови па су онда били заклани, деца побијена у присуству мајки, деда који је био присиљен да поједе цигерицу свога унука. То су заиста сцене из пакла...“ [<http://www.icty.org/sid/7221>] Биле би то, наравно, да су се стварно догодиле, али сувишно је напомињати да ови екстравагантни наводи никада накнадно нису били доказани пред судом. Међутим, за МКТБЈ они су и без јаке чињеничке подлоге били сасвим прихватљиви да би се потврдиле оптужнице против Караџића и Младића.

Као што је и премијер Владимир Путин недавно у на изглед другачијем, али у ствари веома сличном контексту истакао: „појединачне епизоде се издвајају из опште историјске позадине и разматрају се фрагментарно, без обраћања пажње на узрочно—последични однос.“ Ово је изобличавање историје, приметио је премијер, и додао је да је „индикативно да најчешће историју искривљавају баш они који у савременој политици примењују двоструке стандарде“¹⁶ Он је повукао одличну паралелу, наводећи врло илустративан пример ексcesa из прошлости који се понављају и у садашњости. Начин на који се данас третирају одређене појаве може се, како је Путин рекао, упоредити са Стаљиновим *Крайњим курсом историје*, тенденциозним текстом који је карактерисало брисање непогодних чињеница и „наметање стереотипних верзија стварности које су у потпуности биле засноване на идеологији“.¹⁷

Без обзира на то што су изговорена у околностима које очито немају везе са Сребреницом, поменуто опажања се са изузетном прецизношћу могу применити и на Сребреницу. Осврнимо се, према томе, укратко на одобрену верзију „Сребренице“, посматрану у том светлу.

Деценију и по касније, ова верзија промовише тумачење догађаја које је грубо шематизовано и, ако није класично идеолошка, онда сигурно јесте политички крајње цинична. Прича иде овако некако: занесени концептом Слободана Милошевића о стварању Велике Србије и вођени геноцидном мржњом према својим муслиманским комшијама, босански Срби (чији статус као староседелца у Босни и Херцеговини није никада експлицитно признат, а амерички државни секретар Ворен Кристофер је 1992. године озбиљно помишљао да су они тек недавно прешли из Србије само да би окупирали муслиманску територију) одлучили су не само да своје противнике поразе војно већ и да заврше посао тако што ће их и физички истребити. Масакр у Сребреници у јулу 1995. представљао је врхунац тог геноцидног пројекта. Без икаквог другог разлога осим жеље да се заувек реше својих непријатеља, босански Срби су погубили „8000 муслиманских мушкараца и дечака“¹⁸ и силом депортовали преостале жене и старије особе, припаднике сребреничке муслиманске заједнице. Била је то војна операција која је била посебно смишљена с циљем истребљења муслимана, али и понижавања Уједињених нација и пркошења „међународној заједници“.

И заиста, један овакав преглед догађаја открива, боље него што би то било какав полемички одговор могао учинити, начин на који је та огромна

¹⁶ Говор премијера Путина у Гдањску на 70-тој годишњици од почетка Другог светског рата, 1. септембар 2009. године. Види: <http://www.premier.gov.ru/>

¹⁷ Ibid. Резолуција Парламентарне скупштине Савета Европе од 9. септембра, 2009, у својој анализи рата на Кавказу 2008. године, даје школски пример покушаја наметања ове врсте псеудореалности. Видети: Закључци, пар. 62, где се Руска Федерација безобзирно оптужује да није „испоштвала већину кључних захтева које је Скупштина сачинила“, заборављајући при томе да Савет Европе нити има овлаштење нити има средства да Русији наметне било какве „захтеве“.

¹⁸ Јасан пример „шематизоване верзије догађаја“, управо оне врсте на коју је г. Путин скренуо пажњу и, наравно, чињенично потпуно нетачан приказ онога што се стварно догодило.

људска трагедија комично поједностављена. Али, да парафразирамо руског премијера, то је већ постало „утврђена“, стереотипна верзија стварности. Неки врло озбиљни политички и новинарски умови нашег времена ову причу прихватају као врло веродостојан преглед објективних чињеница.¹⁹ Ако постоји стварна потреба да се на једно такво карикирање пружи некакав одговор, а нажалост изгледа да постоји, онда је то врло тужна опомена на огромну моћ коју пропаганда има на обликовање људског мишљења, а истовремено нас подсећа и на то у којој је мери савремена политика корумпирана.

Шта год неко мислио о овој утицајној и, бар засад, увреженој карикатури, са њом се морамо суочити зато што је њен политички учинак огроман и што је она неоспорно већ стекла статус неупитне чињенице, скоро аксиоме. Научни радници који су се окупили у Москви 22. и 23. априла 2009. године, под покровитељством Академије наука Руске Федерације, а на позив Центар за изучавање савремене балканске кризе и холандске НВО Историјски пројекат Сребреница, суочили су се са сложеним задатком демонтаже читавог једног система измишљених догађаја, вешто изграђеног током протекле деценије, и то са врло мало или нимало ефективног оспоравања. Организатори Симпозијума су већ на почетку одлучили да се о миту Сребренице не може разговарати изоловано од главне установе која је омогућила његово постојање, а то је Међународни кривични суд за бившу Југославију у Хагу. Тако је дошло до спајања ове две уско повезане теме, Сребренице и Међународног кривичног суда за бившу Југославију, и на Симпозијуму је скоро једнака пажња била посвећена обема темама.

Разлог за такву одлуку је био прилично јасан и организатори су га морали уважити. Међународни кривични суд за бившу Југославију је тај који је кориштењем својих квазисудских овлаштења агресивно пригрлио линију ратне пропаганде. Без „благослова“ тако високе правосудне установе, геноцидни састојак приче о Сребреници би вероватно одавно био дискредитован и био би прећутно скинут са дневног реда, као што је то био случај и са многим другим грубим ратним фабрикацијама након завршетка сукоба када су већ биле одслужиле своју непосредну сврху.²⁰ Додајући свему томе привид судског ауторитета, Међународни кривични суд за бившу Југославију је био тај који је пропаганди продужио живот и уздигао је на респектабилан ниво, додајући јој ауру пресуђених чињеница. Формално гледано, ове „чињенице“ јесу биле прописно утврђене у оквиру разматрања једног угледног међународног правног тела. Зато, да би постигла свој ефекат, деконструкција званичне приче о Сребреници морала се кретати из два правца: пре свега, критичко преиспитивање главне институционалне потпоре Сребреници, а то је

¹⁹ За преглед неких од главних пропагандних прича које су током сукоба обигравале свет и које су својевремено снажно утицале на интелектуалне расправе и на доношење политичких одлука, видети у овом тому J. Rooper, *Political background of the Yugoslav crisis* (одељак 7).

²⁰ Сребреница би се придружила концентрационим логорима, „масовним силовањима“, и многим другим непоткрепљеним наводним догађајима који су били тихо напуштени или је било дозвољено да се забораве од оног момента када су одслужили своју непосредну политичку сврху.

МКТБЈ; затим, подједнако важно, пажљиво истраживање фактографске позадине лажне приче.²¹

Архитектонски план Симпозијума блиско прати наведену логику. Током првог дана, када је фокус био на Међународном кривичном суду за бившу Југославију, велики број предавача се усредсредило на начин како је Трибунал настао, на његов кредибилитет и на принципе његовог функционисања.

Преглед симпозијумских излагања

Професор Александар Мезајев је поново отворио фундаментално (и никада у потпуности исцрпљено) питање законитости Трибунала.²² Законитост Трибунала је подвргнута критичком преиспитивању из неколико угла, почевши од оснивачког документа, Резолуције 827 Савета безбедности УН (1993). Након што је указао на бројне правне неправилности у главним случајевима саслушања пред Трибуналом (Милошевић, Шешел, Крајишник, Милутиновић и други), Мезајев је одбацио правни ослонац на коме почива Међународни кривични суд за бившу Југославију.

Двема главним правним конструкцијама Трибунала, геноцидом²³ и удруженим злочиначким подухватом, бавили су се др Џон Лафланд и амерички адвокат Нејтан Дершовиц²⁴. Лафланд је заступао становиште да је геноцид, на начин на који се данас њиме баве разни међународни судови за ратне злочине, задржао веома танку везу са Конвенцијом о геноциду из 1948. године, концептом којим је он првобитно утврђен. Практично говорећи, „геноцид“ је постао политички инструмент стратегија за промену непожељних режима. Изнео је аргумент да је то „судски процес који се брзо отима контроли“ и предложио је своје оригинално решење за тај проблем. Искуством добијеним из случаја Крајишник, Нејтан Дершовиц је разшчланио и други кључни стуб судске праксе Међународног кривичног суда за бившу Југославију, а то је удружени злочиначки подухват. По њему је удружени злочиначки подухват „безобличан концепт“, који није признат у Статуту

²¹ Др Јелена Гускова, руководилац координатора Центра за проучавање балканског сукоба, то је јако добро рекла у свом уводном излагању: задатак је да се „раскринка (развенчањ) трибунал“.

²² Треба имати на уму да једина потврда његовог легитимитета, којом располажемо, потиче од одлука жалбених већа самог Трибунала, која су, без изузетка, закључила да он јесте легитиман у неколико ранијих предмета, када им је то питање било постављено. Очито је да је у тим разматрањима Трибунал био тај који је пресуђивао о сопственом легитимитету, што представља крајње нерегуларан поступак. Касније, тимови одбране, мада би можда опет желели да покрену питање законитости Трибунала, након што су схватили кружни (да не кажемо апсурдно смешан) начин на који се у МКТБЈ то питање решава, одлучили су да се у ту расправу више и не упуштају.

²³ Геноцид је тема веома важне међународне правне конвенције и, строго говорећи, није конструкција Хашког трибунала. Али необично тумачење и примена тог концепта од стране Трибунала (нпр. у предмету Крстић), у овом ограниченом контексту чини га конструкцијом Међународног кривичног суда за бившу Југославију.

²⁴ Нејтан Дершовиц и његов брат Алан су, у име Момчила Крајишника, за време жалбене фазе тог предмета, припремили поднесак о удруженом злочиначком подухвату.

Трибунала, те да његово кориштење нарушава правило по којем за једно дело не може бити кривичне одговорности без претходно постојеће законске забране. Један од сумњивих резултата примене овог принципа је тај да је, према Дершовицу, Момчило Крајишник осуђен и кажњен на дугу казну за твора иако није оптужен да је лично починио иједан једини ратни злочин.

Колико год биле сумњиве неке од доктрина Међународног кривичног суда за бившу Југославију, а геноцид и удружени злочиначки подухват то свакако да јесу, у одабраним случајевима (који, што је забрињавајуће, редовно иду на штету само српске стране) пропуст МКТБЈ да прати стандардну тужилачку праксу тешко да би се дао ускладити с политички неутралним приступом.²⁵ На симпозијуму је зато било наведено неколико примера непримереног понашања тужилаштва када је било у питању подизање оптужница против „привилегованих“ криваца. У свом предавању о улози муџахедина током рата у Босни, Џевад Галијашевић је указао на аномалију да починиоци страшних злочина, припадници „међународних бригада“ које су западни интереси наоружали, обучили и довели у Босну, нису никада били ни под истрагом нити су били оптужени од стране Међународног кривичног суда за ратне злочине.²⁶ Овај пропуст је тим чуднији што је њихово присуство у Босни било потврђено, а њихови злочини прописно забележени у пресудама Међународног кривичног суда за бившу Југославију које су биле изречене разним припадницима војног руководства босанских Муслимана.²⁷

Сличну анализу, али из другог угла, спровео је Симо Тушевљак, координатор тима МУП-а Републике Српске за истраживање ратних злочина. Управо као и у случају муџахедина, НАТО бомбардовања осиромашеним уранијумом српских цивилних циљева у Босни, што је несумњиво представљало кршење међународног права, уживала су потпуни имунитет у очима канцеларије тужиоца Међународног кривичног суда за бившу Југославију. Иако смрт од последица тих бомбардовања и даље хара у БиХ чак и деценију и по касније, злочин је остао неистражен и, наравно, некажњен.

Начин на који Трибунал обезбеђује доказе²⁸ био је тема веома личног извештаја Јелене Гускове, која је сведочила у неколико важних случајева у Међународном кривичном суду за бившу Југославију. Њен приказ сведоко-

²⁵ Дискреционо право тужилаштва када је у питању подизање оптужнице свакако да није спорно. Али када се оно непрестано користи да би се једна страна заклонила од одговорности док се друга агресивно прогања, онда је легитимно поставити питање о могућем присуству других мотива.

²⁶ За преглед тадашње политике западних земаља, поглавито САД, у смислу илегалног наоружавања муслиманске стране и сарадње западних служби са фундаменталистима, видети у овом тому J. Rooper, Political background of the Yugoslav crisis (одељак 9.4).

²⁷ Посебно у случајевима Хаџихасановића, Кубуре и Делића. Они који су склони да сумњају у политичку независност Међународног кривичног суда за бившу Југославију могу поставити питање да ли би се ово устезање од судског гоњења криваца могло повезати са непријатном могућношћу да би оптужени могао пред судом „проказати“ своје западњачке покровитеље и описати њихово систематско непоштовање УН резолуција, које су забрањивале такво мешање са стране током рата у Босни и Херцеговини.

²⁸ Да не употребимо тежу реч: фабрикује.

вог осећаја беспомоћности пред институционалном машинеријом присиле, а то је утисак једне веома искусне, интелигентне и речите особе, коју је врло тешко застрашити, пружа драматичан увид у то како се тек изјаве и признања извлаче из рањивијих особа.

Приближавајући се Сребреници, проф. др Светлана Радовановић, демограф, која је сведочила као вештак одбране у неколико случајева пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију, енергично је оспорила научне акредитиве методологије коју користи Демографска јединица у саставу канцеларије Тужилаштва. Треба се подсетити да је то јединица из које потиче највећи део „података“ и „научних образложења“ смишљених да би се поткрепиле теорије Тужилаштва о масовним убиствима и етничким чишћењима.²⁹ Проф. Радовановић је изнела аргумент да су многи овакви приступи, које Међународни кривични суд за бившу Југославију вештацима Тужилаштва рутински допушта и чије резултате он спремно прихвата, у ствари импровизације које су мотивисане крајњим исходом, али које су непознате демографској науци. У оној мери у којој те демографске методе служе да би поткрепиле статистичку димензију званичне сребреничке приче, треба им приступати с крајњим опрезом или би их требало одбацити у целости.

Систематско уништавање српске заједнице у Сребреници

Поред лажно испричане приче о патњама муслимана у Сребреници у јулу 1995. године, постоји и потиснута прича о трагичној судбини око хиљаду српских цивила из сребреничког краја које су муслиманске снаге хладнокрвно побиле. Током целог рата, муслиманска војска и њихови цивилни помагачи користили су енклаву као полигон за јаке нападе на околна српска насеља, остављајући за собом на десетине похараних и уништених села, од којих је већина и данас у рушевинама.³⁰ Током отприлике две од укупно три године пре муслиманског дебакла у јулу 1995, Сребреница је требал да буде демилитаризована зона под заштитом УН. Она јесте била под заштитом УН, али никако није била демилитаризована.³¹

Истраживачки тим Историјског пројекта Сребреница систематски је прикупљао податке о овим нападима и њиховим последицама. Као што се

²⁹ То се подразумева у случајевима где су Срби оптужени.

³⁰ Истурну монографију на ову тему објавио је научни сарадник Историјског Пројекта Сребреница, др Љубиша Симић. Она садржи 230 фотографија разорених српских села. Видети, др Љубиша Симић: Страдање српске Сребренице, 1992–1995 (фотографски путопис кроз земљу јада и чемера) Београд, 2010.

³¹ Чланови судског већа су у пресуди у предмету Крстић изјавили да су „чули веродостојне и ничим оповргнуте доказе о сталном одбијању Муслимана да испоштују споразум да демилитаризују сигурносну зону.“ Крстић, Пресуда, пар. 24. Према речима заменика команданта УНПРОФОР-а у Сребреници, мајора Роберта Франкена, Сребреница никада није била демилитаризована док је била под заштитом УН и муслиманске оружане снаге које су се налазиле тамо биле су организоване у војне формације које су биле редовно снабдеване оружјем. (Види сведочење Роберта Франкена на суђењу Слободану Милошевићу, 13. новембар, 2003. године.)

могло чути из излагања М. Л. Јамбаева, ову кампању, која је имала за циљ уништење српских села у подручју Сребренице, предводила је 28. дивизија муслиманске војске под командом Насера Орића. Важно је истаћи да је, према сведочењу команданта УНПРОФОР-а генерала Филипа Моријона на суђењу Слободану Милшевићу³², Орић поступао према упутствима муслиманских власти из Сарајева и да је он оперативно и у сваком другом погледу био подређен њима.³³

Додатак који су саставили чланови истраживачког тима Итсоријског пројекта Сребренице садржи преглед ових напада на српска села.

Није тешко прозрети зашто се муслиманска страна и њихови међународни покровитељи тако брижно труде да од очију јавности склоне ужасне трагове те кампање смрти и разарања, и зашто им је битно да се не појави никакав запис о њима.³⁴ Њихову причу о Сребреници, засновану на тези о ничим изазваном страдању муслиманске стране, признавање ових чињеница фатално би раскринкало као сасвим непоштену. На тај начин постало би, пре свега, јасно да је 1995. године постојала психолошка основа за извршење освете, па самим тим геноцид више не би био једино или чак ни најубедљивије објашњење за покољ над муслиманима у јулу те године.³⁵ Мит о патњи једино муслимана, и никога више, у Сребреници срушио би се. Сукоб у ратној зони Сребренице коначно би био препознат онакав какав је стварно био: безобзиран етнички рат, без поштовања правила, и без пуно обзира било које од страна према захтевима Женевске конвенције.

³² Као командант УН снага у том подручју, генерал Моријон је имао свој властити поглед на конфликт: „Приказивање Срба лошима, а свих осталих добрима, било је не само контрапродуктивно већ и непоштено. Према мом искуству, све стране су кривци, али су само Срби спремни признати да нису били анђели, док остали тврде да јесу. Са 28.000 војника којима сам командовао и уз константне контакте са UNHCR-ом и званичницима Међународног црвеног крста, ми нисмо били сведоцима било каквог геноцида, осим убијања и масакара на свим странама који су типични за такве сукобе.“ Види сведочење генерала Моријона, Тужилац против Милошевића, 12. фебруар, 2004 године, с. 32042, ред 11–18.

³³ На питање да ли би могао да потврди везу између Орића и руководства у Сарајеву, Моријон је одговорио: „Да... Насер Орић се покоравао. Он је био вођа банде. Он је водио герилски рат у енклави, а себе је сматрао борцем у служби Председништва.“ Ibid., с. 32045, редови 1–4.

³⁴ Генерал Моријон поново говори о методама које су користиле снаге Насера Орића током напада на околна српска села: „Мислим да ћете ово пронаћи и у другим сведочењима, а не само у мом. Насер Орић је био господар рата који је увео владавину терора на свом подручју, као и над самим становништвом. Мислим да је схватао да су то била правила овог страшног рата и да није могао себи дозволити да држи заробљенике. Колико се ја сећам, он чак није ни тражио изговор. Једноставно је говорио: Ко ће се малтретирати с држањем заробљеника?“ Ibid, с. 31966, ред 5–10.

³⁵ „Бојао сам се да Срби, локални Срби, Срби из Братунца, резервисти, желе да се освете за све што су приписивали Насеру Орићу. И није само Насер Орић био тај коме су желели ... да се освете, желели су да освете своје мртве на православној Божић. Били су у неком пакленом кругу освете. То што их је покретало било је више од освете. Не само мушкарце. Жене, све становништво је било прожето тиме... Била је то чиста мржња... Таква мржња не може бити гора него кад је усмерена према комшијама и браћи.“ Ibid., с. 31975, ред 8–18.

Форензички докази и докази „крунских сведока“

Окрећући се сада Сребреници, организаторима је једна ствар била јасна: од оног момента када се оголи емоционална реторика, оно што остаје као материјални доказ званичне приче о Сребреници стоји врло слабо. То се може свести на само две значајне компоненте: (1) форензички докази ексхумирани из различитих примарних и секундарних гробница у Сребреници, који су једини постојећи *corpus delicti* масакра, и који зато морају бити полазна тачка за било какву смислену дискусију о природи догађаја и о њиховим размерама и (2) сведочење незаобилазног сведока тужилаштва пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију, ветерана пет сребреничких предмета и, по сопственом признању, наводног учесника у стрељањима, Дражена Ердемовића, који је, ако је веродостојан, једини расположиви *visu et auditu* сведок догађаја. Уколико би ови докази били оборени у великој мери, са релевантног емпиријског и судског становишта не би пуно тога остало од званичне приче о Сребреници.

Форензичким доказима бавио се др Љубиша Симић. Доказни материјал који је он анализирао сам по себи није ништа ново, јер су га већ користили тужиоци Међународног кривичног суда за бившу Југославију у неколико судских процеса везаних за Сребреницу, од случаја Крстић па надаље. Једина новина је та да су сада по први пут ти докази били подвргнути озбиљној (и немилосрдној) критичкој анализи. Др Симић је одрешито избегао лагодан приступ који су у односу на ове најважније доказе до сада практиковали стручњаци одбране. Привидно, постоји појединачни аутопсијски извештај за сваку жртву, и то наизглед врло коректан. Форензички експерти тужилаштва Међународног кривичног суда за бившу Југославију сваки од ових извештаја који се односи на одређену количину ексхумираних људских остатака називају „случај“. Ових „случајева“ има укупно 3658. У вези са сваким „случајем“ постоји 10 до 15 страница материјала са аутопсије. Вештаци одбране до сада су преферирали да иду линијом мањег отпора, што се углавном сводило на случајан одабир од по неколико десетина случајева као типичних примера, које би подвргли детаљнијој анализи. На основу такве насумичне анализе, они су затим указивали на недостатке тих појединачних аутопсијских извештаја, у настојању да на тај начин дискредитују форензичке доказе у целини. Недостатак оваквог приступа је очит: ако би се успешно довела у питање валидност само неколико десетина случајева, Тужилаштво би лако могло да учини уступак и сложи се да су се ту поткрале грешке. Међутим, оно би и даље инсистирало на томе да су преосталих неколико стотина (или хиљада) случајева довољно чврст доказ да се догодио масакр приближно потребних размера да се утврди геноцид.

Да би ускратио Тужилаштву тај аргумент (или да му га призна, уколико би анализа доказа потврдила тезу оптужбе), др Симић је темељно обавио тежак задатак који се састојао од пажљивог читања неких 30.000 страница форензичког материјала. Тај се материјал односио на преглед сваког појединог „случаја“ који су тужиоци Међународног кривичног суда за бившу Југо-

славију до сада предочили као доказ у судским процесима који су се тицали Сребренице. Скромно речено, резултати његове анализе били су веома интересантни.

Као прво, дошао је до закључка да се 3.658 пријављених „случајева“ никако не поклапа са постојањем 3.658 ексхумираних људских тела. Да се поклапа, то би, наравно, Тужилаштво довело бар на пола пута до чаробног броја од „8000 погубљених мушкараца и дечака из Сребренице“. Међутим, како је утврђено прецизном појединачном анализом, у форензичким доказима Међународног кривичног суда за бившу Југославију један извештај аутопсије не односи се увек на тело једне убијене или погубљене особе. У многим случајевима, извештај је састављен на основу само дела тела или чак једне кости. Поштеност говорећи, Трибунал никада није изричито ни утврдио да сваки појединачни аутопсијски „случај“ представља по једно тело, али то је нешто што се прећутно подразумева. Трибунал никада није предузео ништа да то важно питање разјасни јавности, па је из тога настала основана заблуда. Ова заблуда, иако неизречена, у јавности је толико дубоко подсвесно укореењена, да се лако може побркати са истином.³⁶

Ово, међутим, ни у ком случају није крај изненађењима која су била откривена пажљивим проучавањем круцијалних (али до сада само површно испитаних) форензичких доказа Тужилаштва у случају Сребреница. Испоставља се да у отприлике 44 одсто „случајева“, или укупно 1.583, за које је Међународни кривични суд за бившу Југославију сачинио аутопсијске извештаје, не само да не постоји ништа налик на комплетно тело из чега би се могли изводити веродостојни форензички закључци³⁷, већ да је по среди нешто далеко проблематичније. Оно што се назива „случајем“ може се састојати од фрагмента тела, често само једне једине кости, а из тога уопште није могуће изводити било какве валидне форензичке доказе. У ствари, чак и форензички стручњаци тужилаштва су у својим белешкама признали да се у 92,4 одсто извештаја из ове категорије, који се односе на делове тела, кључна ставка „узрок смрти“ не може утврдити. Зачудо, неспособност стручњака Тужилаштва, коју они сами отворено признају, да професионално утврде узрок смрти у приближно пола ексхумираних случајева изгледа да је нешто што чланове већа Међународног кривичног суда за бившу Југославију нимало није забрињавало. То их уопште није спречило да донесу налаз, за који сада знамо да је без чињеничког упоришта, да је заиста било погубљено баш онолико жртава колико је Тужилаштво у својим оптужницама тврдило да је погубљено и да се тај злочин догодио тачно на начин како Тужилаштво то тврди.

Анализа др Симића такође показује да нешто преко 50 одсто ексхумираних остатка на којима је могуће извести неке форензичке закључке, ипак

³⁶ Ово је пример начина на који Трибунал суптилно манипулише кључним чињеницама, пружајући себи могућност, ако би икада, као сада, били ухваћени на делу да могу одговорити да они тако нешто никада нису ни тврдили! Формално, то је тачно, али они нису учинили ништа ни да разјасне корисну заблуду коју су сами створили.

³⁷ „Смислено“ се у овом случају односи на способност да се пруже одговори на питања о узроку и начину смрти.

не даје једнозначну слику и да чак ни они неопходно не подржавају тезе Тужилаштва. Неоспорно је да су 442 тела која су пронађена са повезима преко очију и/или везаних руку били жртве погубљења. Али и у другим категоријама било је на стотине жртава које свакако захтевају мало пажљивију анализу. Посмртни остаци тела са раном од метка (њих 655) могли би се подударати са хипотезом о погубљењу, али за то не постоји чврст доказ. Чак је и један део њих могао да страда у борбеним дејствима. Што се тиче посмртних остатака (њих 477) на којима су евидентне ране не само од метка већ и од металних делића, или само ових других, све у свему, логички посматрано, код ових врста рана могућност погубљења може се у потпуности искључити. За њих је много вероватнија претпоставка да су били убијени у борби. И на крају, постоје тела (њих 411) чије стање, ни у ком случају, не дозвољава формулисање убедљиве претпоставке ни о једном могућем узроку смрти.

Ако саберемо број жртава које су биле везане и имале повез преко очију (422) и оне који имају само ране од метка (655) што је бар конзистентно са теоријом о погубљењу, иако је само по себи не доказује—долазимо до укупног броја од 1.097 потенцијалних жртава чије је стање и врста ране у време ексхумације било у складу са хипотезом о погубљењу. Али, то је ипак мање од једне трећине „случајева“ форензичких доказа које води Тужилаштво Међународног кривичног суда за бившу Југославију, и далеко је мање од званичне бројке од 8.000 жртава.

Др Љубиша Симић је такође спровео и контролну анализу како би са највећим могућим степеном сигурности утврдио укупан број жртава из 13 ексхумираних масовних гробница у Сребреници, без обзира на друге релевантне факторе. Он је одабрао једноставну методу: преброје се све десне и леве бедрене кости, које су најчвршће компоненте костура.³⁸ Када су биле упарене, бедрене кости су дале коначан број од нешто испод 2.000 жртава (1919),³⁹ што је за око 6.000 мање од цифре од 8.000 која се мора прописно документовати уколико се жели одржати званична верзија о догађајима у Сребреници.

Анализа форензичких доказа коју је урадио др Симић из темеља је променила услове и параметре расправе о Сребреници. Више се неће моћи наводити измишљени бројеви, који су без упоришта у физичким доказима.

Ако тихи сведок у виду ексхумираних људских остатака у целини не помаже званичној причи о Сребреници,⁴⁰ судско сведочење главног сведока

³⁸ Пошто људски костур има преко 200 костију различитих облика и величина, оне лако могу послужити да се створи слика о више особа него што их је у ствари било. Али, пошто свака особа има само две бедрене кости, број упарених бедрених костију нам даје изузетно поуздан податак о укупном броју појединачних особа, свдећи манипулације приликом бројања на минимум.

³⁹ Пронађено је мало више левих бедрених костију (1.923), што значи да је четирима недостајао десни пар, а уз то је пронађено и 28 фрагмената бедрене кости.

⁴⁰ Под овим се мисли на догматско инсистирање на тврдњи да је 8.000 људи било постројено и побијено, иако се, наравно, десио масакр заробљеника, значајних али неупоредиво скромнијих димензија.

Дражена Ердемовића још мање јој је од помоћи. Ердемовић је бизарни ратни *passerpartout* који је током сукоба у БиХ служио у војскама свих етничких група и који је на крају завршио као припадник такозваног 10. диверзантског одреда ВРС. Јединица ВРС у којој је Ердемовић служио, у време када је наводно учествовао у сребреничком масакру, сама је по себи врло чудна. Иако је 10. диверзантски одред наводно био у командном саставу ВРС, недостају тачне информације о вишој војној јединици или команди којој је био подређен. Иако је у великој мери био умешан у убијања у Сребреници, изгледа да 10. диверзантски одред нема јасно одређено место у било каквом борбеном распореду. То је била нека врста јединице за специјалне операције која ускаче и повлачи се по потреби. Подједнако чудан био је и састав те јединице. Усред етничког сукоба који је обележавала изузетна нетрпељивост и узајамна окрутност, ова јединица је изгледа била уиграни мултинационални тим спремних убица у чијим су редовима били заступљени припадници свих босанских зараћених страна, Срби, Хрвати и Муслимани, па чак и Словенци!⁴¹ Само да се зна, сам Ердемовић био је Хрват који је служио у војсци босанских Срба.

Ови необични детаљи, сасвим разумљиво, привукли су пажњу Жерминала Чивикова, дугогодишњег новинара медијске куће *Deutsche Welle* који случајно живи у Хагу и који је често присуствовао судским процесима вођеним пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију, поготово док је још трајало суђење Милошевићу. Подстакнут неким бизарнијим елементима Ердемовићевог сведочења, Чивиков је почео да поставља озбиљна аналитичка питања. Резултат је његова књига под називом *Der Kronzeuge*,⁴² чији је сажетак био прочитан на међународном скупу у Москви и који се сада налази у овом Зборнику као његов саставни део. Чивиков методички набраја све недоследности Ердемовићевих исказа и тврдњи, на које се само може гледати са неверицом. Једна таква тврдња је да су на стратишту Пилице Ердемовић и његова јединица успели да погубе око 1.200 затвореника за само 5 сати. С обзиром на начин и на темпо убијања, како их је описао Ердемовић, Чивиков је израчунао да би за такав задатак био потребан скоро један дан. На крају је ексхумација масовне гробнице у Пилицама, коју је обавио форензички тим тужилаштва, открила остатке само 137 потенцијалних жртава. И још једанпут, чланови већа Међународног кривичног суда за ратне злочине прихватили су без поговора доказе веома дискутабилног квалитета, али са непосредним утицајем на правне, моралне и политичке размере питања Сребренице. Да напоменемо још једном да је Ердемовић кључни непосредни сведок тужилаштва и да је наводни учесник инкриминишућих до-

⁴¹ Сведочење Дражена Ердемовића у предмету Тужилаштво против Поповића и других, Међународни кривични суд за бившу Југославију, 7. мај 2007. године. У свом сведочењу, Ердемовић је именовao своје саборце и саучеснике, чланове одреда. Према томе, добро се зна ко су, па чак и где се налазе, али се још није отворила истрага о улози ових директних починилаца ужасних злочина. Ово је још једна у низу необјашњених сребреничких аномалија.

⁴² Жерминал Чивиков: *Der Kronzeuge* [Крунски сведок], Издање Brennpunkt Osteuropa, 2009.

гађаја. Велики део званичне приче о Сребреници зависи директно од његовог кредибилитета.

Бројна друга излагања на овом симпозијуму била су фокусирана су се на преостале важне аспекте случаја Сребреница. Да истакнемо само неке. Александар Павић је показао да „међународна порота“ по питању догађаја у Сребреници никако није једногласна и доказује да постоје важни и веродостојни гласови из целог света који су практично од самог почетка оспоравали званичну причу. Пуковник Ратко Шкрбић је понудио занимљиву синтезу података прикупљених из разних неспрских извора о становништву Сребренице који су рефлектовали број становника пре, током и непосредно након сукоба 1992–1995. Потврђујући значајне губитке на муслиманској страни, Шкрбићеви подаци о броју становника не подржавају становиште да је 8.000 становника Сребренице нестало, што би требало да буде случај под претпоставком да је званична прича тачна.

Нема сумње да је у јулу 1995. становништво Сребренице претрпело значајне људске губитке. Уз погубљења затвореника, којих је сигурно било, постојао је још један количински можда важнији узрок демографских губитака међу становништвом у енклави у јулу 1995. године. То је било десетковање мешане војне и цивилне колоне 28. дивизије муслиманске војске која се из Сребренице повлачила на територију око Тузле, коју су контролисали муслимани. То је удаљеност од око 60 километара, коју је требало прећи под борбеним условима и преко тешког планинског терена.

Предмет излагања Стефана Каргановића били су огромни губици ове колоне која је на почетку повлачења бројала између 12.000 и 15.000 људи. Позивајући се на изјаве које су властима дали преживели из колоне одмах након што су стигли у Тузлу и користећи процене међународних посматрача на лицу места, Каргановић је показао да је постојао још један и до сада увелико занемарен аспект демографских губитака на сребреничком ратишту у јулу 1995. године. Важност овог открића није у томе што умањује људску трагедију, већ што доприноси да се тај аспект људске трагедије исправно сагледа.⁴³ Огромни губици које је при повлачењу претрпела мешана војно-цивилна колона, колико год они били велики и жалосни, у потпуности су законити са становишта ратног права. Зато је погрешно, под било којим околностима, поистовећивати их са погубљењима, која уистину представљају кажњив ратни злочин.

И на крају, излагање професора Жељка Вујадиновића заслужује посебну пажњу јер више звучи као извештај „инсајдера“. Аутор је један период

⁴³ Треба се присетити да је у својој анализи података добијених са тела ексхумираних из масовне гробнице др. Љубиша Симић идентификовао на стотине случајева са типом ране (од метка или металног фрагмента или само ових других) које одговарају ранама задобијеним у борбеним активностима, али које не подржавају тезу о погубљењима. То чврсто указује на чињеницу да су жртве из обе категорије сахрањиване заједно, без разлике, и да се Међународни кривични суд за бившу Југославију није нимало трудио да их раздвоји, или, што је подједнако важно, да направи правну разлику међу њима, што су, као судска институција, имали обавезу да учине.

био члан Комисије за Сребреницу Владе Републике Српске, која је 2004. године била формирана по наређењу тадашњег високог представника за Босну и Херцеговину Педија Ешдауна, са недвосмисленим инструкцијама да треба да постигне унапред одређени политички закључак који ће задовољити стране управљаче у БиХ. Фасцинатна прича коју је професор Вујадиновић испричао говори о начину на који је етнички мешовита Комисија обавила свој незахвалан посао, настојећи истовремено да сачува свој интегритет и да формулише закључке који би били максимално у складу са проверљивим чињеницама, али који би ипак остали у оквиру наметнутих политичких параметара пошто би у противном њихов извештај био одбијен. Верујемо да је ово било први пут да је овакву причу испричао тако стратешки лоциран извор, као што је то у овом случају био професор Вујадиновић, и то овај реферат са становишта историјског истраживања чини посебно драгоценим.

Каменичка карта

Деценија и по требало би да буде довољно времена да се спроведе свеобухватна истрага, нарочито у ситуацији када су истражитељи имали неометан приступ сваком ћошку и пукотини на терену. Али резултати очигледно нису били задовољавајући за оне чији дневни ред захтева прихватање неутемељене тезе о 8.000 жртава. Решење је пронађено у дискретно прећутаном проширењу географског подручја „истраге“ и задуживању једне локалне установе—Института за нестала лица у Сарајеву—да одради тај посао.⁴⁴

Откако је био основан 2005. године, Институт је свом задатку приступио по принципу да, док су масовне гробнице које су стварно у вези са масакром у Сребреници исцрпљене и да је мало вероватно да оне садрже пуно додатног материјала који би могао бити значајан—локације дуж правца пробоја 28. дивизије од Сребренице према Тузли, које су биле поприште бројних и убиствених оружаних сукоба са српском војском [ВРС] представљају велику ризичну разбацаних људских остатака. Прилично удаљен локалитет Каменица место је где се од тада углавном усредсређује ексхумациони посао. Те остатке не би било тешко уплести у причу о геноциду у Сребреници, под условом да нико помно не проверава порекло тих доказа.

Током последњих неколико година материјал из Каменице згодно је послужио као главни извор људских остатака за помпезне свечаности масовних укопа које се редовно заказују око 11. јула.

Оно што треба памтити је да је Каменица, као извор жртава масакра или геноцида, потпуно лажна. То је била главна тачка сукоба између муслиманских снага у повлачењу и ВРС средином јула 1995. Преживели припадници муслиманске колоне који су давали изјаве званичним лицима убрзо након што су стигли до Тузле приказују слику великог покоља и процењују губитке у стотинама, неки и у хиљадама. Колико год да су ови губици за жаљење, они су ипак са становишта ратног права легитимни и флагрантно је

⁴⁴ Видети Најаву Савјета министара БиХ, 30. август 2005:
<http://www.vijeceministara.gov.ba/saopstenja/saopstenja/?id=960>

неправилно да се мешају са правим жртвама којима је смрт била нанета кршењем закона и обичаја ратовања.⁴⁵

ДНК карта

ДНК доказ вероватно представља последњу линију одбране за следбенике званичне сребреничке приче, посебно како залихе тела и делова тела неминовно пресушују, а време одмиче. Али се ДНК амализа до сада показала као врло непоуздан доказ.⁴⁶

Главни разлог за то је што на ову тему није било прилике за праву расправу пред судом, услед неспремности предлагача те врсте доказа да их подвргну транспарентаном увиду јавности и да ризикују да своје стручњаке по овом питању изложе озбиљном и добро припремљеном унакрсном испитивању.

ДНК докази који наводно идентификују хиљаде жртава Сребренице (спомине се око 6.000 до сада) били су изведени у предмету Поповића и др. пред МКСЈ-ом.

То је, међутим, било урађено на затвореној седници и са сувише оптређујућих ограничења наметнутих одбрани и њеним стручњацима, како би се сваки покушај одбране да их ефикасно побије учинио што неуспешнијим.

Наводно објашњење за тајанственост било је да би увид јавности представљало „безосећајан“ чин чиме би се повредило достојанство жртава, и да то чак може нанети велику бол њиховим преживелим сродницима. Уопште се не узимају у обзир осећања оних које би могућа злоупотреба ових доказа могла повезати са гнусним злочином геноцида и који ће можда, услед тога, морати још дуго да носе терет те љаге.

У суштини, ДНК доказ је најпоузданији када се користи да се упореди са узорком особе од које је првобитно узет. Стога се најчешће користи за идентификацију особе оптужене да је била на месту неког злочина. Али, ако се пореди са узорком ДНК других лица, као што су рођаци, подударане је знатно мање поуздано и постаје све проблематичније, пропорционално родбинској удаљености рођака и власника узорка.

Оно што знамо о резултатима које је МКНО⁴⁷ наводно остварио, а то је организација задужена за прикупљање и анализу ДНК, јесте њихова тврд-

⁴⁵ Видети Стефан Каргановић: „Анализа губитака муслиманске колоне због минских поља и борбених дејстава“, одељак: Локације дејстава и процене броја жртава. Наведена су имена преживелих из колоне и њихове процене жртава.

⁴⁶ Могуће је да чак ни у МКСЈ-у нико није видео ДНК доказе које је обрадила Међународна комисија за нестале особе [ICMP/МКНО], иако су резултати намењени за употребу на суђењу Караџићу. У одговору на захтев Караџића да види те доказе, тужилац Хилдегард Уертз-Рецлаф је рекла суду: „МКНО није ни нама доставила ДНК. Они га имају.. Тако да није тачно да су га они дали нама, али другима не.“ Ако је ово истина, то је врло необично, а можда и веома некоректно.

⁴⁷ За више информација и мандат МКНО [ICMP], која има седиште у Сарајеву, видети <http://www.ic-mp.org/about-icmp/>. Према сопственој процени, МКНО [ICMP], је 1996. године „основана да подржи Дејтонски мировни споразум“, уговор у којем су Русија, Србија и Репу-

ња да су постигли изузетно висок степен подударности. Сличан степен подударности постигао је мали број међународно признатих лабораторија које се баве овом врстом посла у редовним, неполитичким, кривичним истрагама. То би требало да нас упозори на могућност да претерана политичка ревност може довести до несклада са начелом професионалне предострожности.

Најприроднија и најнормалнија употреба ДНК у случајевима као што је Сребреница, барем као први корак, било би да се не траже могуће подударности између жртава и потенцијалних рођака, него да се покуша спојити велики број растављених људских делова тела један с другим како би се стекла прецизнија слика о томе колико би жртава ту стварно могло бити. Очигледно је да је врло мало вероватно да ће то икада бити учињено зато што је са политичког становишта то високо ризичан приступ. То би се на крају могло одразити као бумеранг и спајањем људских остатака могло би радикално смањити, уместо увећати, вероватан број жртава. Под условима који искључују неутралну проверу резултата, као што ИСМР тренутно поступа, ДНК доказ се може користити као идеално средство за постизање супротног ефекта, а то је да се бројеви везани за Сребреницу увећају, привидно под окриљем високе технологије.⁴⁸ Али, ако би се ДНК анализа користила правилно, на начин на који се примењује током сваке друге, неполитички вођене, кривичне истраге, она би могла имати катастрофалне последице за заговорнике званичне сребреничке приче.

Главне дилеме

Да рекапитулирамо. Ово су главне дилеме Сребренице:

1. Ако је Сребреница заиста била демилитаризована заштићена сигурна зона УН, како је могуће да су је муслиманске оружане снаге користиле као терен за обуку и лансирни полигон против српских цивилних села и војних положаја изван ње?⁴⁹ Уједињене нације, које су биле задужене за „демилитаризовану“ зону и одговорне за спровођење споразума који је омогућио њено стварање, судећи по изјави генералног секретара, биле су без икаквих илузија о томе шта се тамо догађа, али из неког необјашњивог разлога оне су до-

блика Српска супотписнице. То може тим државама дати потребно стајалиште да затраже увид у стручни рад МКНО-а [ИСМР] и у резултате који су до сада, под разним изговорима, били ускраћени одбрани Караџића.

⁴⁸ Управо у томе је велика, и изгледа оправдана, забринутост коју изражава Караџићева одбрана, која је изнела могућност да су истражитељи Тужилаштва пребројали жртве два, па чак и три пута. На пример, ако се ДНК исте особе налази у три одвојене гробнице, према Караџићу, може бити бројан као три посебне жртве: „Овде се ради о вишекратном претеривању. Желимо да се утврди тачно ко је страдао и чији ДНК је предочен да би се могло рећи, да, овај број жртава је неоспоран ... Споменуо сам примарне, секундарне и терцијарне гробнице. Један ДНК би могао бити приказан три пута, представљајући три лица и морамо све то да проверимо.“ Ово је потешкоћа коју само потпуна транспарентност и надгледано придржавање прихватљивих професионалних норми може решити.

⁴⁹ Извештаји од 16. марта 1994. и 30. маја 1995. Генералног секретара УН.

неле политичку одлуку да се томе прогледа кроз прсте и да се тим поводом не учини ништа.

2. Иако су били веома свесни да муслиманска злоупотреба статуса сребреничке енклаве изазива озбиљан осећај неправде, праћен јаким жудњом за осветом на српској страни, како је могуће да посматрачи УН и представници заинтересованих међународних чинилаца нису предузели никакве мере да зауставе покољ и пустошење које су предузимале снаге Насера Орића?⁵⁰
3. Зашто се никада није придавала важност питању идентитета и касније судбине хиљада муслиманских мушкараца за које је доказано да су након заузимања Сребренице 11. јула стигли живи до Тузле, у саставу колоне 28. дивизије? За многе од њих је речено да су прећутно додељени другим јединицама муслиманске војске или пресељени негде другде.⁵¹ Њихов продужени званични статус „несталних“ служи муслиманској страни као фантомска војска резервних „жртава“ која стоји на располагању да се попуне квантитативне празнине у сребреничкој геноцидној причи. То је врло погодно јер, како време пролази, опада вероватноћа да ће 8.000 тела потребних за одржавање званичне приче бити икада пронађено.
4. Заиста, где су тела или веродостојне анализе делова тела⁵² како би се подржала теза о 8.000 погубљених жртава? Да ли су правила која важе за све кривичне истраге само у овом случају циљано укинута да би се олакшао посао сребреничком тужилаштву МКТБЈ и удовољило присталицама тезе о геноциду, тако да услов за предочавање веродостојних физичких доказа, када се доказује убиство,

⁵⁰ „... [Сребреничка] енклава је постепено стекла статус 'заштићеног подручја' за АБиХ, из које је АБиХ могла изводити брзе операције, често против цивилних циљева. Ове операције су вероватно допринеле чињеници да крајем јуна ВРС више није била спремна да то трпи, после чега су одлучили да интервенишу: непосредно након тога ВРС је одлучно да заузме енклаву. У том смислу [илегални, под покровитељством САД] Црни Летови до Тузле и континуирано снабдевање АБиХ оружјем у источним енклавама вероватно су допринели коначној одлуци да се енклава нападне. Имајући то у виду, не изненађује да су се Младић и други босански Срби стално жалили на то, али они углавном нису добили одговор на своје притужбе ... “ Видети извештај НИОД-а (NIOD-Холандски институт за ратна истраживања), Сребреница — Заштићена зона? Додатак 2 — Обавештајна делатност и рат у Босни 1992–1995: Улога обавештајних и безбедносних служби, Поглавље 4, Тајна снабдевања оружјем и друге тајне акције.

⁵¹ Високи комесар УН за људска права, Хјуберт Виланд, с пет помоћника, интервјуисао је велики број сребреничких муслиманских избеглица након што су се домогли територије под муслиманском контролом. Занимљив је податак да се нико од њих, према Виланду, није изјаснио да је заправо присуствовао чину извршења неког ратног злочина. (London Telegraph, 24. јул 1995).

⁵² Логички гледано, мора се признати да под датим условима вероватно никада неће бити пронађено 8000 нетакнутих тела. Али, скелети, као и делови скелета, за које се може очекивати да буду пронађени, не смеју бити предмет манипулисања да би се створила илузија о повећаном броју жртава. Зато је поступак бројања бедрених костију, који је применио др Симић, за које знамо да свако има само по две, пример веродостојног приступа пребројавању жртава.

за Сребреницу више практично не постоји? Да ли је процес обдукције остатака из сребреничких масовних гробница проверио неки непристрасни тим форензичара?

5. Око 3.500 „жртава геноцида у Сребреници“, сахрањених у Меморијалном центру Поточари изазива много сложених питања. Процедура тих сахрана је у потпуности под контролом муслиманских верских власти, што иначе не би требало да буде проблем. Међутим, позивајући се на муслиманску верску доктрину, која наводно забрањује да немуслиманци имају било какав додир са прописно сахрањеним остацима припадника муслиманске вере, те власти у овом специфичном случају стварају озбиљне проблеме у вези с верификацијом.⁵³ У практичном смислу, то значи да се од секуларне власти, и света у целини, једноставно очекује да прихвате и да слепо верују оно што им је речено о броју сахрањених жртава, стању њихових остатака, као и о тачности форензичких налаза о узроку и начину њихове смрти.⁵⁴ Ово изазива озбиљне потешкоће. Откако су форензички тимови МКСЈ 2004. године завршили са ексхумацијама, Комисија за нестале особе, која је под доминацијом сарајевских власти из Федерације БиХ, ради на ексхумацијама масовних гробница. Они тврде да су открили на стотине нових жртава у подручјима које претходно нису истражили тимови Хашког трибунала, а који су наводно концентрисани углавном у подручју Каменице. Ове жртве се сада износе с великом помпом приликом сахрана у Меморијалном центру око 11. јула сваке године.⁵⁵ Али, нико не може бити сигуран у погледу идентитета сахрањених појединаца или на који би начин они могли бити повезани са Сребреницом. Чак и да ли уопште постоји нека веза. Леги-

⁵³ Подразумева се да верска осетљивост мора бити испоштована кад год је то могуће. Али локација таквог масовног злочина усред Европе, пре свега мора бити третирана у складу са секуларним европским стандардима који се рутински примењује у таквим ситуацијама. То значи да сви истражни методи који би нас највероватније могли довести ближе истини и који би могли помоћи у решавању злочина у принципу морају бити примењивани.

⁵⁴ Треба напоменути да са „секуларне“ стране оваква питања обично обрађује Комисија за нестале особе, која је у овом тренутку под контролом господина Амора Машевића, функционера са блиским везама са сарајевским муслиманским политичким и верским врхом.

⁵⁵ Како је почело да понестаје легитимних сребреничких масовних гробница које би сведочиле о погубљењу и како је све мање тела потребних за подупирање тврдње о 8.000 жртава геноцида, Комисија за нестале особе, која је под муслиманском контролом, све више се усмерава на локацију Каменица. Они скривају чињеницу да је Каменица била на путу повлачења 28. дивизије муслиманске војске у јулу 1995. и да се тамо десио велики сукоб са снагама босанских Срба, са бројним муслиманским жртвама. За бројне извештаје о каменичким ексхумацијама видети *Дневни аваз*, 24/11/08; БХ Вијести 20/11/08; Радио Сарајево, 17/07/09, ФЕНА, 15/09/09; Радио Слободна Европа, 10/12/08, да наведемо само неколико. Муслиманска страна то не оглашава, али и она признаје чињеницу да су каменичке жртве настрадале у борби: „... 84 тела су ексхумирана из прве масовне гробнице у Каменици. Ова тела припадају онима који нису преживели пробој из Сребренице у јулу 1995.“ (Слободна Босна, „Бајрама у долини масовних гробница,“ http://www.genocid.org/print.php?type=A&item_id=96).

тимно је поставити питање да ли је неко уопште у Сребреници умро природном смрћу током рата пре јула 1995.? Да ли је било ко тамо био убијен у војним операцијама пре тог критичног периода? Да ли је оправдано сваку смрт у Сребреници или око ње, кад год се или на било који начин можда догодила, аутоматски приписати геноциду?

6. Уверавају нас да вреће с телима која се сахрањују у складу са муслиманским обичајима у јулу сваке године стварно садрже физичке доказе за које су нам они рекли да се налазе унутра, јер муслиманска верска доктрина захтева најмање 75 одсто тела да би се верска сахрана могла обавити. Али ово уверавање поставља више питања него што даје одговора. Као што смо видели из резултата критичког осврта др Симића о судским доказима МКСЈ, од 3.568 „случајева“ за које су форензички тимови Трибунала написали извештаје обдукције, 1.583, или 44,4 одсто састоји се од фрагмената тела или само неколико костију. Од велике помоћи би нам било да знамо да ли су муслиманска верска правила поштована и у тим случајевима. Ако јесу, да ли су ти остаци били изричито одбијени за сахране у Поточарима? Тешко је замислити како би остаци, које су ексхумирали форензички тимови Тужилаштва Хашког трибунала, а који чине мање од 75 одсто комплетног људског тела, могли бити правилно сахрањени у Меморијалном центру под претпоставком да се уважава релевантна муслиманска доктрина. Исто се односи, без обзира на степен целовитости, и на остатке где чак ни међународни стручњаци, за које треба напоменути да су радили за Тужилаштво, нису могли да одреде начин или узрок смрти. Да ли је неко такав био сахрањен као жртва геноцида у Поточарима? То нећемо моћи да сазнамо све док се наводне верске препреке не уклоне и док се не примене нормалне европске истражне процедуре и не одобри неометан приступ неутралним криминолозима ради утврђивања чињеница у Меморијалном центру Поточари. И, наравно, и даље остају нетакнута питања о правом броју жртава и о интегритету процедуре сахране.
7. Где су чувени сателитски снимци које је америчка државна секретарка Маделин Олбраит рекламирала као дефинитиван доказ да се злочин огромних димензија десио у околини Сребренице? Зашто се држе запечаћени педесет година? Ако би сада били стављени на располагање јавности и неутралним стручњацима за критичку анализу, зар то не би користило свима, јер би допринело да се многе заостале сумње брзо реше?⁵⁶

⁵⁶ Смешан разлог за инсистирање на тајности фотографија „је да јавно приказивање може угрозити обавештајне методе прикупљања података“. То образложење представља увреду за интелигенцију јавности, јер су методе које су се користиле 1995. већ давно застареле.

8. Зашто је фокус свих истрага у вези са Сребреницом далеко од директних починилаца?⁵⁷ Власти знају идентитет и боравиште већине чланова Ердемовићеве групе целата, али ништа се није учинило да се они приведу или барем испитају. Шта би се ту евентуално могло сазнати и на чију срамоту? Да ли се неко плаши могућности да би, суочен са сведочењем његових саизвршилаца, „крунски сведок“ Сребренице био толико дискредитован да би могао бити откривен као лажни сведок?
9. Да ли је вођење војне операције Сребреница—Жепа у јулу 1995, посматрано као целина, у складу са хипотезом о геноциду? Ако би смо стали на такво становиште, требало би да поверујемо да се оно што је почело тог месеца као регуларна војна операција⁵⁸, око 11. јула, после састанка српских војних званичника у Братунцу, претворило у геноцидни пројекат заједно са потребним *dolus specialis*-ом. Та необична трансформација у року од само неколико дана, наводно је довела до погубљења 8.000 муслиманских заробљеника. Али када је након десет дана Жепа дошла на ред, операција се поново вратила на мање-више редовну војну праксу, без великих одступања од правила и обичаја рата. У вези са тим постављају се питања: Да ли се геноцидна намера, што је сигурно изузетна склоност, код људи појављује и нестаје у нередовним налетима? Како се објашњава непостојање никаквог наређења или плана који би се могао повезати с наводном намером уништења муслиманске заједнице, чак и у веома ограниченом подручју општине Сребреница?⁵⁹ Шта објашњава потпуну разлику у поступању с две сличне групе поражених муслимана, у једном случају у Сребреници и у другом у Жепи, ако су српске снаге у то време заиста биле под утицајем геноцидне намере?

Погубни ефекти одржавања мита

Постоје најмање три важна разлога зашто Сребреницу треба подвргнути непоштедној критичкој анализи све док не дођемо до потпуне истине.

1. *Правни*. Интегритет међународног правног система ће бити озбиљно компромитован уколико остану неоспорени резултати рада јед-

⁵⁷ Насупрот свеопштем утиску, привођење „крунског сведока“ Ердемовића није било резултат марљивих и циљаних напора Тужилаца Хашког трибунала. Њега су ухапсиле југословенске власти након кафанске туче у Новом Саду. Очигледно забринут, желећи да избегне правосудни систем Југославије, смислио је своју причу о Сребреници и био је изручен Хашком трибуналу ради даље обраде на основу клаузуле о вишој надлежности МКТБЈ.

⁵⁸ „Професионална војна операција,“ по мишљењу Крстићевог жалбеног већа. Видети Пресуду Крстићу, Жалбено веће, став 239.

⁵⁹ Реферат учесника на конференцији Иље Горјачова, на тему војничких заповести и политичких директива које су се односиле на Сребреницу, посебно је интересантан из овог аспекта.

ног политичког инструмента какав је Међународни кривични суд за бившу Југославију. Прећутно прихватање његове непрофесионалне праксе довешће до општег снижавања правних критерија и поставиће низ опасних преседана и послаће поруку да су међународне правне институције фарса и да их некажњено може инструментализовати онај ко је у даном моменту носилац хегемонистичког утицаја у свету. Ако установи коју је бивши председник Милошевић, који је на свом живописном, али у овом случају ненамерно савршеном, енглеском назвао „лажним трибуналом“ (false tribunal), буде допуштено да се кити незаслуженим престижом, онда неће бити сјајна будућност међународне правне науке. Правилно конституисани међународни правни органи, који раде у потпуности према успостављеним принципима међународне правне науке, биће компромитовани сваком везом са МКТБЈ.

2. *Историјски*. Када корумпирани политика и новинарство делују руку под руку са корумпираним судством, резултат је, бар на неко време, лажна слика историјских збивања. Тај лажни историјски запис онда служи као позадина за лажне анализе и за досадно моралисање о политичким грешкама које су наводно омогућиле да се деси један такав ужас као што је Сребреница.⁶⁰ Наравно, не постоји ни трун искренности нити истинске самокритичности у тим театралним бесмислицама.⁶¹ Стварна сврха хипокритичког самокажњавања јесте да се створи квази моралистичко образложење за бахату агресију и проактивне нападе било где на Земљиној кугли. Ово лажно образложење дозвољава агресорима да тврде да су њихови поступци, који потпуно газе норме међународног права, у ствари оправдане мере будући да су предузете из разлога дубоке привржености хуманитарном императиву да се више не сме догодити да се понови „Сребреница“. Практичан резултат ове лажне хуманитарне бриге, у чијој се позадини налазе лажи о „лекцијама из Сребренице“, да поменемо само неке примере, јесу убијања у Фалуци, мучионице у Гвантанаму, окупација и уништавање Ирака и убиство око милион његових становника, те мучеништво људи у Авганистану.⁶² Ово су само не-

⁶⁰ Види *Newsday*, „Ратни злочини у САД“, 12. март 2006: „Прошле године је на 10. годишњицу масакра, британски секретар иностраних послова, Џек Строу, признао неуспех и извињив се. „Јер је срамота међународне заједнице да се ово зло десило пред нашим носом а да нисмо довољно урадили“, рекао је. „Изражавам огорчено жаљење и искрено ми је жао због свега.“ Строу се покајао за своје неделовање у Сребреници 1995. године, а четири године касније постао је један од најбучнијих заговарача НАТО-ове бесправне агресије против Савезне Републике Југославије.

⁶¹ Покајнички „државници“ и јавне личности које гледамо у овим срцепарајућим сценама моралног позоришта представљају, наравно, земље које су у скорој историји биле одговорне за уништавање племена, народа и цивилизација у мери која превазилази чак и најпретеранији људски данак у Сребреници.

⁶² Илегална тромесечна кампања бомбардовања Савезне Републике Југославије, 1999. године, под циничним изговором да она има за циљ спречавање предстојећег геноцида ко-

ке од употреба Сребренице (како би то рекла Дајана Џонстон) на геополитичком плану. Локално гледано, она има и другу употребу, као инструмент политичке уцене и моралног притиска на један мали и храбри народ чије одбијање да сарађује ремети планове садашњих хегемона, као што се непромишљено противљење њихових родитеља пре 70 година озбиљно косило са плановима оних који су играли улогу хегемона те епохе. „Сребреница“ је главни политички и морални инструмент који се сада користи за контролисање српске политичке елите и за систематско покоравање српског народа. Стварање и наметање лажног историјског записа релевантних догађаја неопходно је за успех тог пројекта.

3. *Морални*. Од свих циничних злоупотреба Сребренице, далеко најокрутнија је морална. Искориштена је да окаља целу једну нацију најсуровијим злочиним који се може починити. Моћна машинерија пропаганде, политике и судства активирана је искључиво у сврху стварања једне срамне обмане која се онда потврђује као „истина“ у интеракцији политичких и квазилегалних установа суровог и пљачкашког светског поретка. Они који је требало да имају користи од ове шараде, босански муслимани, нису је уопште имали. Баш као и када је руководство у Сарајеву 1995. године безосећајно издало и напустило становништво сребреничке енклаве у склопу неке политичке комбинације за окончање рата, босанске муслимане су као групу изманипулисали на глобалном нивоу њихови брижни западни „заштитници“, а да већина њих тога није ни свесна.⁶³ Резултат је имплицитно реваншистичко подстицање на узајамни покољ у целој Босни, са посебном суровошћу у подручју Сребренице, што је затровало односе међу комшијама и поставило темеље дугорочној нестабилности региона, којим се, услед свега тога, од сада једино може управљати интервенцијом страних арбитра. „Сребреница“ је творевина која има вишестуку сврху.

Да резимирамо, опаки мит који су креатори „Сребренице“ створили генерисао је опасне преседане: лажну судску праксу, лажну историју и лажни међународни „морал.“ Један од главних циљева московског скупа био је да их се у томе спречи и да им се не дозволи да у тој својој намери постигну успех.

совских Албанаца, још један је пример злочиначког понашања који је однео много живота и узроковао велика разарања и који се такође може директно везати са „сребреничким обраложењем.“

⁶³ Чињеница да их је у рат повео њихов вођа, Алија Изетбеговић, обећавајући им да ће изаћи као доминантан чиниоц у независној Босни и Херцеговини, а на крају су ипак морали да се помире са нешто мање од четвртине територије, и то чак у нефункционалној заједници са Хрватима, говори довољно о томе како су прошли у конфликту. И ако они имају имало осећаја за муслиманску солидарност, требало би да буду повређени јасним узрочно-последичним односом између лажног сценарија „геноцида“ у Сребреници и веома стварног убијања стотина хиљада муслимана у другим земљама што би било врло тешко извести без хуманитарног изговора за интервенцију, чему је наводна „лекција из Сребренице“ знатно допринела.

У потрази за решењима

Заједничка несрећа свих протагониста драме распада југословенске федерације да у моменту када је постало јасно да она више не може да опстане састоји се у томе да они успели да пронађу мудре вође с визијом који би управљали транзицијом ка новом поретку без насиља и крвопролића. Изостало је реалистично регионално решење које би у неком облику задржало већину постигнућа претходне заједнице, уз модификовање или одбацивање њених недостатака и превазиђених елемената. Беспотребан сукоб који се десио као резултат страног мешања, те некомпетентности и опортунизма локалних вођа, није служио интересима ниједне од етничких група у региону.⁶⁴ Став балканских вођа према њиховим следбеницима, које су сматрали скоро топовским месом, илустрован је у наводима ратног општинског функционера у Сребреници, Ибрана Мустафића, који тврди да су сребреничку енклаву власти у Сарајеву намерно жртвовале ради пропагандних и политичких предности.⁶⁵

Главна улога и најдубље значење „Сребренице“, при чему не мислимо, наравно, на стварне догађаје који су се десили у простору и времену, већ на њихов митски сурогат створен комбинацијом бриљантне пропаганде и политичке подмуклости, јесте да се изврши припрема за трајно и непомирљиво непријатељство међу Србима и Муслиманима, двема најбројнијим групама које насељавају Босну и Херцеговину. Продужавањем тог непријатељства, страни арбитри, наоружани својим уобичајеним шаргарепама којима машу пред нашим очима, као и инструментима принуде, биће сигурно и трајно ушанчени у БиХ и све наде у суверенитет и миран развој заједница у Босни и Херцеговини дугорочно ће нестати. То непријатељство ће се не само продужити већ и појачати ако ретроградно руководство муслиманске заједнице настави да самоправеднички инсистира на жртвама у геноциду користећи притом неутемељену тврдњу као полуку за захтевање политичке надокнаде у облику драстичног редуковања статуса или потпуног укидања Републике Српске. Огромна већина српске заједнице би радо признала да се у Сребреници десило масовно убијање муслиманских ратних заробљеника и да је то био срамотан злочин, али њих никада ништа никада неће присилити да се сложе да је то био злочин раван геноциду, нити ће они икада признати

⁶⁴ То је јасно у случају бивших југословенских република које су претрпеле пустошења рата и масовног уништавања. Можда је мање очито, али се у неку руку такође односи и на Словенију и Македонију, које су највећим делом избегле директно учешће у сукобу. Од просперитетне и равноправне републике у оквиру југословенске федерације, Словенија је постала покрајина Европске уније, где се све важније одлуке доносе у главном граду који је од ње удаљенији него што је то био Београд и где је чак и почетни импулс просперитета сада под облаком сумње, јер економска криза узима свој данак. Што се Македоније тиче, њена беспомоћност пред албанским експанзионизмом погађа пола њене територије, укључујући и главни град Скопље, и ту није потребан додатни коментар.

⁶⁵ Ибран Мустафић: Планирани хаос, Сарајево, 2008. Према Мустафићу, с. 388, након завршетка рата, директор муслиманске тајне службе АИД му је веома жустро „навестио“ да не прича јавно о Сребреници јер ће бити „ликвидиран.“

претеране бројке које без доказа наводи муслиманска страна. Што је најважније, они неће никада заборавити, нити, колико је у њиховој моћи свету дозволити да игнорише осветничку симетрију између муслиманског тродневног мучеништва у јулу 1995. године и њихове голготе под ударом муслиманских пљачкашких банди, које су их клале и немилосрдно уништавале њихова села током претходне три године, док су муслимани били надмоћнији.⁶⁶ И неће одустати од Републике Српске без борбе, јер с обзиром на њихово колективно искуство током претходних неколико столећа, Република Српска је за њих оно што и Израел за јеврејски народ.

Оно што је потребно и што увелико недостаје на обе стране јесте храбро руководство с визијом које је способно да издржи краткорочне замерке из редова сопствене заједнице и које би било довољно одважно да донесе тешке, али дугорочно корисне, политичке одлуке. Одређени минимални кораци се морају предузети с циљем стабилизације односа и обезбеђивања благодети мира и постизања помирења међу заједницама.

Што се тиче муслиманске стране, јасно је да ће неодржива позиција инсистирања на геноциду морати бити напуштена. Неки компромис ће се морати направити с емпијским чињеницама које једноставно такву позицију не подржавају. Мораће се пре или касније позитивно одговорити (боље пре него касније) на идеје које износе неутралне стране, као што је судија Кристоф Флиге и међународно признати правни експерт за питање геноцида проф. Вилијам Шабас.⁶⁷ Апсурдно и увредљиво одбијање признавања и одавања почести невиним српским жртвама на сребреничком ратишту у перио-

⁶⁶ Види извештај Холандског института за ратна истраживања (НИОД): „Остатак 1992. године су Срби били у дефанзиви у овом региону. Муслимански борци из Сребренице су напали укупно 79 српских места у подручјима Сребренице и Братунца. Понашали су се по усталеном образцу. Прво су Срби били истерани из етнички мешаних градова. Онда су били нападнути српски засеоци окружени муслиманским градовима и на крају су била прегажена преостала српска насеља. Становништво је убијено, њихови домови похарани, спаљени или дигнути у ваздух. Постојала је тежња да се напади изводе на српске националне празнике (као што су Ђурђевдан, Видовдан, Петровдан и Божић), вероватно зато што се тада очекивало најмање отпора. Али то је истовремено доприносило растућој огорчености међу Србима. Многи ови напади су по својој природи били крвави. На пример, жртвама су били пререзани гркљани, били су нападнути вилама или запаљени. Процењује се да је између 1.000 и 1.200 Срба побијено или умрло у овим нападима, док је њих око 3.000 било рањено. На крају је од првобитних 9.390 Срба у подручју Сребренице остало само њих 860, и то углавном у четири села Склани, Црвица, Петрица и Лијешће. Српски покушаји да бране друга села нису имали успеха. Срби из подручја Братунца су углавном били потиснути у сам град Братунац. Суочени са константним недостатком војника, власти Републике Српске (српске републике) показивале су веома мало заинтересованости да бране подручје. С друге стране, сребренички муслимани нису могли рачунати да ће власти у Сарајеву показати пуно интересовања за њих. Када му је било предочено да су муслимани у источној Босни такође починили зверства, босански подпредседник Ганић је рекао: „Муслимани из подручја уз Дрину нису никада од нас добили подршку. Они су сами набављали наоружање.“ Извештај НИОД-а, I део: Југословенски проблем и улога Запада 1991–1994; Поглавље 10: Сребреница под опсадом.

⁶⁷ Видети интервју са судијом Кристофом Флигелом, *Der Spiegel*, 7 јули, 1995; у вези с мишљењем проф. Шабаса о примени концепта геноцида на Сребреницу, и за његов преглед вишења научне заједнице по том питању, види: <http://humanrightsdoctorate.blogspot.com/2009/07/judge-flugge-of-icty-on-genocide-in.html>

ду од 1992. до 1995. године, из неубедљивог разлога да би то било једнако „изједначавању жртава,“ мораће да буде напуштено.⁶⁸

На српској страни су такође закаснеле неке одважније иницијативе. Влада Републике Српске, која сада делује по свом властитом импулсу, а не као у прошлости, када је углавном реаговала на притиске са стране, треба да организује високо квалитетну међународну комисију експерата који би спровели свеобухватну садржајну анализу догађаја у Сребреници и око ње између 1992. и 1995. године и објавили своја званична сазнања до 15-то годишњице масакра, у јулу 2010. године. Требало би јасно и недвосмислено изјавити да је оно што се десило муслиманским ратним заробљеницима 1995. године био озбиљан злочин, али да је то нешто чију статистичку и правну димензију треба дефинисати на задовољавајући начин и недвосмислено. О овом питању треба да се изјасни и Православна црква. Без цепидлачења, она треба да осуди све ратне злочине које су починили Срби и да пружи моралну подршку процесуирању починилаца. На тај списак злочина треба посебно ставити масовна погубљења ратних заробљеника у Сребреници, наравно и починиоце, ко год то био.⁶⁹ Иако је прошло релативно дуго времена од самог догађаја, потребно је понудити конкретан доказ преданости Републике Српске правди тако што ће се оптужити и извести пред суд што више стварних починилаца злочина, који су на дохват руке судским органима. То подразумева починиоце који су били директно умешани у извршење сребреничког злочина, било да су наредили да се затвореници илегално одведу на губилишта, уместо да буду одвезени у логоре за ратне заробљенике, или да су повукли обарач када су затвореници били на линији за стрељање. Такав корак би послао јасан сигнал целом свету и заједницама у Босни да је Република Српска озбиљна у намери да истера правду у случају Сребренице. Али и више од тога, дало би се на знање да је Република Српска спремна да тежи ка том циљу на један нов начин, захтевајући казну за стварне убице.⁷⁰ Такав одважан приступ био би, наравно, запажен контраст у односу на политички мотивисано гоњење личности које су биле далеко од места злочина, на начин како то ради Међународни кривични суд за бившу Југославију, који се базирао не на директној вези са стварним злочинима већ

⁶⁸ У интервјуу који је дао у ВВС-јевој емисији „Тешки разговори“ (Hard Talk), члан Председништва Босне и Херцеговине Харис Силајдић инсистирао је да је помињање невиних српских жртава неприхватљиво, јер би им то дало статус једнак муслиманима, те би „релативизирало“ злочин где су они били жртве. Господина Силајдића, и све оне који деле његово становиште по овом питању, треба опоменути да у цивилизованом свету све невине жртве рата у смрти баш јесу апсолутно једнаке, којој год заједници оне припадале.

⁶⁹ Српска страна не може очекивати да се озбиљно схвати њена оправдана критика пасивног понашања хијерархије хрватске католичке цркве поводом усташких зверстава током Другог светског рата, уколико православни епископат не буде показао способност да осуди злочине које су починили неурачунљиви чланови њиховог властитог стада.

⁷⁰ Зачудо, то никада раније није ни покушано. Кандидати за оптужницу могу се лако идентификовати пажљивим проучавањем исказа њиховог саучесника, „крунског сведока“ Дражена Ердемовића.

на небулозним правним доктринама као што су удружени злочиначки подухват и командна одговорност.

Следећи кораци

Као резултат московског Симпозијума о Сребреници и Међународном кривичном суду за бившу Југославију јављају се два фундаментална закључка. Први је да цели корпус правних аката и оцена МКТБЈ у вези са Сребреницом треба подвргнути свеобухватном и критичком преиспитивању, након чега треба да уследе неопходне исправке. Други је да Влада Руске Федерације мора да заузме активнију позицију у оба питања.

Детаљна анализа форензичког материјала коју је спровео др Љубиша Симић, материјала који није главни већ буквално једини материјални доказ злочина у Сребреници, ефективно је ослабила положај Тужилаштва. Међу доказима тужилаштва налази се око 2.000 тела, од којих само 1.100 има ране или обележја који се теоретски поклапају са предзнацима насилне смрти, тј. кажњивог злочина. То није ни близу пропагандној цифри од 8.000 која је у општем оптицају и коју су сва досадашња већа Међународног кривичног суда за бившу Југославију прихватила као чињеницу. Ипак, тих око 1.100 приближан је број и српских цивила које је у периоду од 1992. до 1995. године поклала та иста војна јединица чији су припадници убијени у јулу 1995. године. Међународни кривични суд за бившу Југославију није ни на који начин реаговао на убијање Срба у Сребреници или на патње српске заједнице у Сребреници, осим што је Насера Орића, координатора тих злочина, ослободио од оптужбе под циничним изговором да се његова командна улога, када су ти злочини били почињени, није могла доказати на задовољство суда.⁷¹

Неуспех једног тима одбране за другим, у различитим сребреничким случајевима, да анализирају и ефикасно оспоре изразито мањкаве форензичке доказе Тужилаштва сам је по себи довољно срамотан. Али, ако оставимо по страни непрофесионалне грешке одбране, што представља довољно озбиљан преступ с обзиром на историјску димензију, те политичке и правне импликације овог питања, крах професионалне одговорности Тужилаштва и Већа заиста је шокантан.

Као званичници суда, тужиоци су дужни да пажљиво прегледају доказни материјал пре него што га у доброј намери (*de bona fide*) предају суду као релевантан и доказујући. Уместо тога, они су на обмањивачки начин означили стотине костију и делова тела као „случајеве“, наговештавајући тиме (иако то никада није било отворено речено) да сваки тај случај представља по једну убијену особу. Ми сада знамо да то сигурно није тачно. Надаље, као прилог аргументу о погубљењима по кратком поступку, они нуде на стотине „случајева“ који су једноставно лажни. Да су били у стању да читају и да су прочитали своје властите доказе на исправан начин, тужиоци би схватили да су у скоро пола њихових „случајева“ њихови властити форен-

⁷¹ Орић је био осуђен на две године затвора и ослобођен је након жалбе.

зички експерти закључили да се не могу извући закључци о узроку и начину смрти. Пошто су били обавештени, или су у најмању руку имали могућност да буду информисани, и то једноставно читањем налаза својих експерата, да знатан део њихових доказа уопште не служи циљу који им је у судници био намењен, дужност тужилаца, према Правилу 68 (i), било је да о тој чињеници обавесте одбрану пошто је то од потенцијалне помоћи за тезу оптужених⁷²

Већа су била подједнако немарна у свом раду. Према правилима Међународног кривичног суда за бившу Југославију, она имају право да позивају сведоке као и нека ограничена истражна овлашћења.⁷³ Форензички докази су били од суштинске важности за утврђивање чињеница у свим сребреничким случајевима, почевши од случаја Крстић. Да су се судије потрудиле да прегледају материјале тужилаштва из ове области и да су прочитали неке од посмртних извештаја који су им били предочени, чак и као медицинским лаицима можда би им неке ствари постале јасне и постоји могућност да би поступили другачије. То их је могло навести да поставе критичка питања, и да су то урадили, могли су учинити неке важне даље кораке. На пример, могли би одлучити да ангажују властите форензичке експерте који би независно преиспитали доказе те би члановима већа изложили своје закључке.⁷⁴

⁷² Правила о поступку и доказивању Међународног кривичног суда за бившу Југославију, Правило 68 (i): „Тужилац ће, што је пре изводљиво, одбрани дати било који материјал који, ако је познат тужиоцу, може да наговести невиност или умањи кривицу оптуженог или да утиче на веродостојност доказа Тужилаштва.“ У овом случају, ово правило било је јасно прекршено. Да ли је оптужени крив за смрт 8.000 људи, или неколико хиљада мање, то је очигледно питање које може ублажити његову кривицу. Да ли се докази које предлаже Тужилаштво односе на разбацане делове тела за које се не могу извести никакви форензички закључци, или на тела која су у прилично целовитом стању из чега је могуће извести закључке о начину и узроку смрти, то је без сумње питање које кључно утиче на веродостојност тезе Тужилаштва.

⁷³ Видети Правила о поступку и доказивању Међународног кривичног суда за бившу Југославију, Правило 98: Овлашћење већа да нареди достављање додатних доказа.

⁷⁴ Судска одлука у случају Крстић нуди бројне илустрације игрица које је Веће играло како би обезбедило уверљивост унапред донетих одлука. С једне стране, Веће тврди да је према „конзервативној“ процени стручњака, требало бити најмање 2028 тела у ексхумираним гробницама (пар. 80). Веће не идентификује те стручњаке, нити указује на методологију коју су они можда користили. Веће признаје (пар. 76) да је врло мало повеза за очи и руке било извађено из гробница у подручју Нове Касабе и Коњевић Поља, а то су била подручја јаким борбеним дејствима. Веће такође „не искључује могућност“ да одређени број тела из гробница на којима је била извршена обдукција припада мушкарцима убијеним у борби (пар. 77). Али Веће затим не предузима правно исправан корак, а то је да изузме те жртве борбених дејстава из броја жртава ратног злочина. Уместо тога, оно у истом параграфу наставља са изношењем неоснованих закључака да се „свеукупни“ форензички докази тужилаштва поклапају са исказима сведока о масовним убијањима хиљада муслимана. Како се изјави сведока може дати већа тежина него физичким доказима ако се они не поклапају? Суочени с драстичним недостатком ексхумираних тела, што обавезан налаз о постојању геноцида чини прилично невероватним, Крстићево веће је све наде ставило у „прелиминарна испитивања која је спровело Тужилаштво“ према којима се „очекује“ да ће након што се отвори 18 додатних неексхумираних и вероватних гробница „укупан број нађених тела везаних за Сребреницу значајно порастати.“ (пар. 80) Коначно, у фусноти 166 њихове пресуде Веће без критичких коментара прима на знање оцену тужилаштва из 2001. године да „испитане, али још неексхумиране гробнице“ садрже 2.571 тела и да је „укупан број тела откривених у масовним гробницама

Али, исто као Тужилаштво, и чланови већа Међународног кривичног суда за бившу Југославију, која су се бавила Сребреницом, увелико су били неуспешни у обављању својих професионалних дужности.

Једини лек у овом тренутку јесте да се поново отвори кључни сегмент у раду МКТБЈ, а то је случај Сребреница, и да се одржи мини суђење где би сви ови материјални докази били подвргнути свеобухватној анализи са оба становишта, и форензичког и судског.⁷⁵ Резултат те анализе имао би да послужи као основа за преиспитивање свих пресуда Међународног кривичног суда за бившу Југославију који се тичу Сребренице, од Крстића па надаље. Морају се одбацити сви аспекти тих пресуда који су неспојиви с резултатима ревизије, а изречене казне морају се модификовати у складу с тим.

Резултати Симпозијума такође стављају велики терет моралне и политичке одговорности на Владу Руске Федерације. Она не може остати равнодушна према анализама и закључцима научника који су се окупили у њиховом главном граду, под покровитељством њихове академије наука. Зато Влада Руске Федерације мора да угради те резултате приликом креирања своје спољне политике према региону, и да делује у складу с логичким закључцима који из тога произилазе. Ту се ради о најмање два закључка. Први је да је Међународни кривични суд за бившу Југославију не само незаконита институција већ и инструмент за постављање правних преседана који представљају опасност за све суверене државе, укључујући потенцијално и саму Руску Федерацију. Зато, у следећој расположивој прилици, Влада Руске Федерације треба да употреби своје дипломатске прерогативе у Савету безбедности да доведе у питање рад и даље постојање Међународног кривичног суда за бившу Југославију. Други је да у међувремену Руска Федерација треба да искористи своју позицију и међународна овлашћења у одговарајућим органима УН да организује подршку за издавање упутства Међународном кривичном суду за бившу Југославију да се има спровести непристрасно и професионално преиспитивање свих сребреничких форензичких и других релевантних нових доказа.

Најзад, и оно што је најважније, аналитички приказ форензичких доказа у случају Сребренице мора бити прописно предочен и уведен у доказни материјал на суђењу Караџићу, што ће бити задња формална прилика да се то учини (под претпоставком да касније не буде био приведен генерал Младић). Да би било ефикасно, то се мора урадити на компетентан и професионалан начин. Пошто је др Караџић изабрао да се сам брани, то ће сигурно

4.805.“ Није прецизно наведено да ли се ово односи на стварна тела или само на „случајеве“, али је у овом тренутку то небитно. Очито је да је прошло девет година од 2001. године када су направљене ове процене, а нигде ни трага од тих „откривених“ 4.805 убијених особа. Ове чињенично неосноване „процене“ Тужилаштва плус лоша логика Већа, послужили су као основа за проналажење геноцида у случају Крстић што је затим једноставно било предузето по инерцији и постало „пресуђена чињеница“ у свим наредним сребреничким случајевима.

⁷⁵ Правила о поступку и доказивању Међународног кривичног суда за бившу Југославију нуде ту могућност; Видети Правило 119, Захтев за ревизију, и 120, Прелиминарно испитивање.

бити сложен задатак за његове правне саветнике који скоро да и немају искуства у Хагу, али то је задатак који је ипак веома неопходан.

Госпођа Гускова је можда била у праву када је аутору рекла да још није време за извођење коначних закључака о Сребреници и да претходно треба сабрати довољно чињеница и докумената како бисмо оповргли званичну верзију догађаја. Ми свакако можемо, ако то желимо, коначне закључке одгодити за касније, али је увек право време за постављање интелигентних и убојитих питања. С обзиром на то да још увек немамо јасне и убедљиве одговоре на сва наша питања, и на многа друга која би се такође могла поставити, треба да будемо опрезни када је реч о званичној верзији догађаја у Сребреници, али и одлучнији него икад да истину разјаснимо до краја.

I

**Настанак МКТБЈ и његови главни инструменти
Создание МТБЮ и его основные инструменты
Inception of ICTY and its principal instruments**

А. Б. Мезяев*

ОСНОВНЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРИБУНАЛА ПО БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ

В настоящее время мировое сообщество оказалось перед фактом незаконного создания и деятельности международного судебного учреждения, открыто попирающего нормы действующего международного права. Такая ситуация нетерпима и требует соответствующей реакции со стороны как государств, так и представителей науки.

1. Правовые проблемы создания МТБЮ

ОСНОВНОЙ ТЕЗИС: Международный трибунал по бывшей Югославии (МТБЮ) был создан в нарушение норм действующего международного права. Таким образом, МТБЮ является незаконно созданным органом. Соответственно, он не обладает юрисдикцией согласно действующему международному праву, а его решения не имеют юридически обязательной силы.

Как известно, первоначальный вариант Статута МТБЮ был подготовлен в качестве проекта международного договора.¹ Тем не менее, под предлогом, что подписание международного договора займёт слишком много времени, трибунал был создан резолюцией Совета Безопасности ООН.² Таким образом, создатели Гаагского трибунала прекрасно осознавали, что действуют противозаконно.

Однако можно задать вопрос: так ли уж важно, какова процедура создания трибунала? Ответ может быть только один: процедура не только важна, она принципиально важна. Создание юридического органа путём подписания международного договора предусматривает учёт интересов

* Мезяев А.Б. — заведующий кафедрой конституционного и международного права Академии управления «ТИСБИ», доцент, кандидат юридических наук, заместитель главного редактора «Казанского журнала международного права».

¹ Draft Convention on an International War Crimes Tribunal for the Former Yugoslavia, // The Alleged Transnational Criminal. The Second Biennial International Criminal Law Seminar, ed. Atkins R.D., Martinus Nijhoff, International Bar Association, 1995, P. 30–50.

² Резолюция Совета Безопасности ООН № 827, принятая 25 мая 1993 г.

всех его участников, на государства, чьи интересы в договоре не были учтены, положения договора не распространяются. В то же время, резолюции СБ ООН основываются на волеизъявлении только нескольких государств. О том, что создатели трибунала сознательно стремились исключить всеобщее участие в принятии решения свидетельствует также тот факт, что вопрос не был вынесен на обсуждение Генеральной Ассамблеи ООН — органа, где представлены все государства-члены. Однако главное заключается в другом: создание МТБЮ со стороны СБ ООН нарушило основополагающие принципы и нормы международного права.

Рассмотрим основные аргументы, доказывающие наш главный тезис.

Аргумент 1. В резолюции СБ ООН № 827 (1993) отсутствуют юридические основания для создания международного трибунала.

Резолюция СБ ООН № 827 из юридических аргументов ссылается только и исключительно на «главу VII Устава ООН». Однако такая ссылка является не столько доказательством правовых оснований для создания трибунала, сколько доказательством полного их отсутствия. Во-первых, в главе VII нет никаких статей, которые бы оправдывали создание международного трибунала. Во-вторых, ссылка на главу, а не конкретную статью (и даже на конкретные пункты статьи), как это принято в юриспруденции, доказывает, что авторы Резолюции № 827 прекрасно понимали полное отсутствие у них каких-либо правовых оснований для принятия данного решения.

Аргумент 2. СБ ООН не обладает полномочиями по созданию международных судебных органов.

Этот аргумент, по сути, не требует доказательства, так как лишь отражает объективную реальность: ни одна статья Устава ООН, включая статьи главы VII, не содержат указания на право Совета Безопасности создавать международные трибуналы, а также любые судебные органы. Это вполне логично, так как Совет Безопасности ООН не является судебным органом и не имеет судебных полномочий. В соответствии с общепризнанным принципом права: *Nemo ad alium plus juris transferre potest, quam ipse habet* (в сокращённом варианте: *Nemo dat qui non habet*) — «Никто не может передать другому больше прав, чем имеет сам». Если у СБ ООН нет судебных полномочий, он не может передать их какому-либо органу. Судебная палата МТБЮ в деле *Прокурор против Д.Тадича* попыталась доказать наличие судебных полномочий у СБ ссылкой на создание Административного трибунала ООН. Однако данный аргумент не убедителен, и больше работает против доказываемого судом тезиса, чем за. Во-первых, Административный трибунал создан не Советом Безопасности, а Генеральной Ассамблеей. Во-вторых, этот трибунал ООН является «административным» и главное — исключительно внутренним органом ООН и имеет компетенцию только в отношении сотрудников этой организации. Право международной организации создавать внутренние органы, рассматривающие административные вопросы в отношении сотрудников ООН, никто не оспаривает. МТБЮ

имеет совершенно иную юрисдикцию и потому сравнение с Административным трибуналом не может никого убедить.

Аргумент 3. Совет Безопасности ООН грубо вышел за пределы своей компетенции.

Согласно Уставу ООН, Организация не может вторгаться в исключительную компетенцию государств: «Настоящий Устав ни в коей мере не даёт ООН права на вмешательство в дела, по существу входящие во внутреннюю компетенцию любого государства..» (п. 7 статьи 2). Создание Гаагского трибунала нарушило принцип суверенитета, ибо Совет Безопасности создал орган, который он наделил компетенцией, которой сам не обладает — судить физических лиц — граждан государств-членов ООН.

Аргумент 4. СБ ООН нарушил положение статьи 14 Международного Пакта о гражданских и политических правах.

Пункт 1 статьи 14 Международного Пакта о гражданских и политических правах (1966 года) закрепляет право каждого человека быть судимым судом, созданным на основании закона. Резолюция СБ ООН лишила граждан стран бывшей Югославии этого права. Судебная палата МТБЮ в деле *Прокурор против Д. Тадича* попыталась опровергнуть данный аргумент, однако сделала это весьма неуклюже. Так, палата «разъяснила», что слова «созданным на основании закона» означают «созданным законно».³ Однако, как хорошо известно, толкование не должно изменять смысл нормы в угоду конкретным обстоятельствам. Чтобы доказать, что «разъяснение» судебной палатой неверно, следует обратиться к телеологическому толкованию и задать себе вопрос: в чём цель этой статьи? Для чего понадобилось вообще включать такую статью в Пакт? Дело в том, что Пакт побудил государства признать, что суды могут создаваться только на основании особого вида нормативного акта — закона, т.е. по решению законодательной власти. Таким образом, основным смыслом части 1 статьи 14 Пакта о гражданских и политических правах является право любого человека быть судимым только таким судом, который создан в особом порядке и решением высшего законодательного органа государства. В национальном праве — это только суды, созданные законодательной властью, а в целом — органами, созданными теми, кто имеет на это полномочие. Данный принцип в полной мере относится и праву международному. В международном праве также имеется своеобразное разделение властей — одни полномочия присущи государствам, другие — международным организациям и их отдельным органам. В случае с МТБЮ Совет Безопасности осуществил действия, на которые он не имел права. «Разъяснение» Гаагского трибунала о том, что слова «созданным на основании закона» означает «созданным законно» весьма примитивно и полностью искажает смысл нормы. Интересно отметить, что Апелляцион-

³ The *Prosecutor v. Tadić*, Decision of Trial Chamber on the Defence Motion on Jurisdiction of 10.08.1995 // ICTY. Judicial Reports. 1994–1995. Vol. 1, UN, 1999. P. 89.

ная палата МТБЮ в решении по этому же делу дала иное толкование статьи 14, но также явно исказила её смысл. Палата заявила, что фразу «созданным на основании закона» следует понимать, как «созданным в духе закона», что, по её мнению, «лучше всего подходит в данном случае». ⁴ Как видим, в обоих случаях, судьи, во-первых, истолковали норму статьи 14 МПГПП без должного объяснения причин своей позиции (Судебная палата: «так считает»; Апелляционная палата: «по её мнению»). Во-вторых, в обоих случаях судьи исказили смысл нормы.

Другие аргументы

Следует отметить, что в литературе встречаются и другие аргументы сторонников законности создания МТБЮ. В этой связи весьма интересно подчеркнуть, что сразу же после создания МТБЮ — когда ещё во весь голос не прозвучала критика этого решения, западные учёные ринулись обосновывать и доказывать законность создания МТБЮ. ⁵ Это также весьма показательно. Отсутствие правовых оснований для создания МТБЮ была очевидна не только для самого СБ, но и, конечно, для юристов.

- 1) Апелляционная палата МТБЮ в решении по делу *Прокурор против Д.Тадича* в качестве обоснования права СБ на создание международного трибунала на сослалась на статью 41 Устава ООН. Однако статья 41 на самом деле не даёт оснований полагать, что СБ ООН был вправе создавать МТБЮ. Статья 41 гласит: **«Совет Безопасности уполномочивается решать, какие меры, не связанные с использованием вооруженных сил, должны применяться для осуществления его решений, и он может потребовать от Членов Организации применения этих мер. Эти меры могут включать полный или частичный перерыв экономических отношений, железнодорожных, морских, воздушных, почтовых, телеграфных, радио или других средств сообщения, а также разрыв дипломатических отношений»**. Как видим, в данной статье нет упоминания о создании трибуналов. Эту пустую и ложную ссылку на статью 41 Апелляционная палата МТБЮ попыталась обосновать тем, что указанные в статье меры являются «лишь примерами». Палата проигнорировала главное — у СБ ООН нет юридических полномочий. Судебным органом ООН является Международный Суд. Но даже он выведен за рамки Устава ООН. Хотя формально подчёркивается, что Статут Международного Суда является составной частью Устава ООН, это разделение обеспечивает государствам, не являющимся членами ООН быть участниками

⁴ См.: *Prosecutor v. Tadić*, Decision of Appeals Chamber on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction of 2.10.1995, // ICTY. Judicial Reports. 1994–1995, UN, 1999, p. 355–509.

⁵ См., например: Lescure K., *Le Tribunal Penal International pour l'ex-Yougoslavie*, Editions Montchrestien, Paris, 1994, P. 59–87.

Статута Международного Суда, а также членам ООН возможность иметь особую позицию по Суду. Этим ещё раз подчёркивается, что СБ ООН как исполнительный орган не имеет юридических полномочий. Международный же Суд действует на основе *отдельного* международного договора — Статута Международного Суда. В завершение, следует отметить, что само рассмотрение вопроса о законности своего собственного создания Апелляционная палата МТБЮ нарушила общий принцип права *Nemo iudex in causa sua* («Никто не может быть судьёй в своём собственном деле»). Этот факт был настолько очевидным, что вызвал беспрецедентный случай комментария одним международным судом — другого. В октябре 2000 года Президент Международного Суда ООН Ж.Гийом заявил, что решение подобного рода вызывает сомнения и МТБЮ должен был бы запросить консультативное заключение Международного Суда. Однако даже после этого, МТБЮ безо всяких оснований отказывает обвиняемым трибунала в таком запросе. Так, в решениях по делу *Прокурор против С.Милошевича* и по делу *Прокурор против В.Шешеля*, Гаагский трибунал отказал обоим обвиняемым в запросе консультативного заключения Международного Суда только на том основании, что этот вопрос уже решён Апелляционной палатой МТБЮ.

- 2) Ряд западных учёных выдвигают аргумент о том, что СБ ООН имел право создавать международные трибуналы на основании статьи 29 Устава ООН, которая предусматривает, что «Совет Безопасности может учреждать такие вспомогательные органы, какие он найдет необходимыми для выполнения своих функций». Однако и этот аргумент не может быть принят. Судебный орган в принципе не может быть вспомогательным органом у политического института. И потому ясно, что создание судебного органа не может охватываться содержанием статьи 29.
- 3) Наконец, следует назвать аргумент, согласно которому МТБЮ, независимо от того, насколько юридически обоснованным было его создание, стал законным органом, потому что его создание признано со стороны всех государств, включая государства бывшей Югославии.⁶ С данным аргументом нельзя согласиться по двум причинам. Во-первых, законность создания МТБЮ признали не все государства. До сих пор — на втором десятке лет существования МТБЮ продолжают заявлять свои протесты такие страны как Индия, Мексика и ряд других. Кроме того, Союзная Республика Югославия также не признавала МТБЮ. Во-вторых,

⁶ См., в частности: Марусин И.С., Международные судебные учреждения, стороной разбирательства в которых вправе выступать физические лица: новые тенденции развития и совершенствования их деятельности Автореферат диссертации, представленной на соискание учёной степени доктора юридических наук по специальности «Международное право. Европейское право», Санкт-Петербург, 2009.

молчаливое признание незаконного акта не может автоматически привести к его законности.

Таким образом, ни один из аргументов, представленных сторонниками законности создания МТБЮ, не выдерживает критики.

2. Главные правовые проблемы основных процессов (процессы Слободана Милошевича, Воислава Шешеля, М.Краишника, М.Милутиновича и других).

ОСНОВНОЙ ТЕЗИС: Практически все процессы, проведённые в МТБЮ характеризуются грубыми нарушениями международного права. В ряде процессов нарушения достигли наивысшего уровня, который позволяет квалифицировать их как преступления.

В этой связи можно выделить две группы процессов: Первая группа: процессы против обвиняемых, в отношении которых выдвинуты ложные обвинительные акты, целью которых было возложить на них ответственность за преступления, совершённые другими. Это процессы Слободана Милошевича, Воислава Шешеля, Момчило Краишника и Милана Милутиновича и других. Вторая группа: процессы, в отношении реальных преступников, обвинение в отношении которых было выдвинуто с целью вывести трибунал из-под критики за дискриминационную политику к сербам. Обвиняемых этой группы никто реально не судил, так как заранее было решено их оправдать. Это процессы Н.Орича, С.Халиловича и Харадиная и других.

Среди основных нарушений в деятельности МТБЮ следует назвать:

1) Нарушения норм международного права и «права МТБЮ».

1. Отказ в праве на защиту лично. Насильственное назначение адвокатов.
2. Проведение суда *in absentia*.
3. Нарушение принципа презумпции невиновности
4. Нарушение принципа равенства сторон.
5. Нарушение принципа правовой определённости, в частности, по вопросу о назначении наказания.
6. Нарушение принципа запрета на ретроактивное применение права.
7. Нарушение принципа независимости и беспристрастности суда.
8. Нарушение принципа законности принимаемых трибуналом решений.

2) Преступления

1. Незаконные Обвинительные акты
2. Ложные свидетели.
3. Убийства обвиняемых.

В настоящем выступлении невозможно подробно раскрыть все нарушения в полном объёме. О них мною опубликовано три монографии и ряд

статей, список которых прилагается к тексту моего выступления. Поэтому рассмотрим сейчас только некоторые примеры нарушений прав обвиняемых.

1) Нарушения норм международного права и «права МТБЮ».

1. *Отказ в праве на защиту. Отказ в праве на защиту лично. Насильственное назначение адвокатов.*

МТБЮ не обеспечил в полной мере право на защиту ряду обвиняемых. В деле *Прокурор против С.Милошевича* МТБЮ на протяжении всего процесса постоянно шантажировал обвиняемого назначением адвоката, а в сентябре 2004 года насильственно назначил ему адвоката. В деле *Прокурор против М. Краишника* МТБЮ отказал обвиняемому в праве на защиту лично. В деле *Прокурор против Благоевича и Йокича*, МТБЮ отказал обвиняемому вообще в праве на защиту, назначив ему адвоката, который действовал против своего подзащитного. В деле *Прокурор против В.Шешеля* МТБЮ отказал обвиняемому в праве на защиту лично до тех пор, пока он не провёл месячную голодовку. Шантаж с угрозами назначения адвоката Шешелю продолжается.

В деле *Прокурор против Р.Караджича* МТБЮ стремится максимально осложнить положение обвиняемого с целью вынудить его отказаться от решения защищаться лично. В только что принятом решении (26 марта 2009 года) МТБЮ признал Р.Караджича «знающим английский язык достаточно для целей Правил процедуры МТБЮ». Это решение означает, что трибунал снял с себя обязанность переводить все судебные документы на сербский язык. Ясно, что такое решение является противоправным, и направлено на то, чтобы побудить Р.Караджича отказаться от защиты лично. В любом случае, оно направлено на подрыв защиты, ибо, даже в случае защиты с помощью адвоката обвиняемый должен инструктировать своего защитника. Ясно, что перевод всех документов для Караджича на иностранный для него язык означает существенное осложнение его защиты. При этом следует подчеркнуть, что трибунал прямо заявил, что все проблемы есть бремя личной защиты.

Во всех случаях действия МТБЮ являются нарушением международного права и права самого МТБЮ, так как и Международный Пакт о гражданских и политических правах (1966 года) и Статут МТБЮ, устанавливают право обвиняемого на защиту лично в качестве минимального права обвиняемого, то есть, права, которое не подлежит ограничению.

Важно отметить, что имеются юридические доказательства умышленного характера этих нарушений. Они содержатся в самих решениях МТБЮ. Все решения, принятые в нарушение норм международного права, содержат аргументацию, показывающую, что судьи осознавали, что нарушают право и потому выдвигали некие аргументы, выходящие за рамки источников МП. Как известно, умысел устанавливается именно по объективным факторам. Совершенно ясно, что обращение не к источникам международного права, а

к различным внеправовым аргументам — есть доказательство умысла на вынесение неправомерного решения.

2) Преступления.

Строго юридически, нарушения, указанные выше также являются преступлением. В национальном праве любого государства вынесение судебным органом неправосудного приговора является преступлением. Однако в наш раздел «Преступления» мы выделили только самые тяжкие действия, совершённые МТБЮ: это подготовка ложных обвинительных актов, подготовка ложных свидетелей для доказательства этих актов и, наконец, убийства обвиняемых.

1. Ложные обвинительные акты

Самым ярким и самым очевидным случаем ложного обвинительного акта является Обвинительный акт против С.Милошевича. Этот акт был подготовлен в течение нескольких дней и не содержит, и не мог содержать доказательств, достаточных для его утверждения со стороны дежурного судьи МТБЮ — даже по заниженному стандарту *prima facie*. В подобных условиях выдвижение обвинительного акта против действующего главы государства, подвергшегося агрессии, означает, что он был использован как одно из орудий этой агрессии. Это поднимает вопрос об ответственности прокурора МТБЮ, дежурного судьи, утвердившего обвинительный акт, всего руководства МТБЮ, не отменившего данные решения. Продолжением этого Обвинительного акта стал Акт против М.Милутиновича и других.

Другим примером ложного обвинительного акта является Обвинительный акт против В.Шешеля. Имеется немало свидетельств того, что данный Акт был составлен в чисто политических целях с целью вмешательства во внутривнутриполитическую жизнь Сербии, в том числе, по требованию бывшего премьер-министра Джинджича. Более того, судебный процесс Шешеля не могли начать более пяти лет. Имеется немало фактов, указывающих на то, что до последнего момента прокуратура не имела никаких свидетельств против Шешеля. Даже сам ход процесса показывает, что обвинение продолжает искать свидетелей, которые бы смогли «доказать» ложный обвинительный акт. При этом суд демонстрирует не только терпимость по отношению к таким действиям прокуратуры, но и полностью покрывает её. Это доказывает, что суд и прокуратура действуют совместно с единой целью: любой ценой осудить В.Шешеля. То, что происходит с процессом в настоящее время имеет особую опасность. Сейчас стало совершенно очевидным, что обвинительная часть процесса против В.Шешеля провалилась. Ни один пункт обвинения не был убедительно доказан. Напротив, в попытке доказать ложный обвинительный акт с помощью ложных свидетелей, прокуратура лишь в очередной раз обнажила кухню фальсификации доказательств. Юридически — то, что мы увидели во время Обвинительной Части — есть основание для начала уголовного преследования и самой прокуратуры, и суда. Вероятно, даже прокуратура боится завершить свою часть

процесса и потому предприняла попытку начать новый процесс. Дело в том, что ещё в январе 2009 года у прокуратуры оставалось только пять часов для завершения представления своих доказательств. После их завершения должны быть проведены слушания по правилу 98-bis об оправдании обвиняемого, в отношении тех пунктов обвинения, по которым были представлены недостаточные для осуждения доказательства, либо не было представлено вообще ни каких доказательств. Совершенно ясно, что на основании того, что представила прокуратура, осудить нельзя. Именно поэтому прокуратура потребовала приостановить процесс и, на всякий случай, инициировала начало нового процесса (по оскорблению суда).

2. Подготовка ложных свидетелей

Свидетели, говорящие неправду не являются для суда чем-то необычным. Такие свидетели могут быть на любом суде и любом процессе. Однако то, что мы наблюдаем в МТБЮ — является особым случаем, ибо ложные показания являются не исключением, а правилом. Они — часть системы трибунала. Более того, они объективно являются необходимым элементом его деятельности, так как доказать ложные обвинительные акты можно только с помощью ложных свидетелей.

Ложные свидетели на процессе *С.Милошевича* стали ещё одним дополнительным доказательством лживости обвинительного акта против него. Ложность показаний абсолютного большинства свидетелей была показана во время перекрёстных допросов самого С.Милошевича.

Ложные свидетели на процессе *М.Милутиновича и других*. Процесс С.Милошевича, который доказал лживость показаний многих свидетелей, отразился и на процессе М.Милутиновича и других. Так, судебная палата была вынуждена исключить из обвинения два важнейших пункта обвинения, содержащихся также в обвинительном акте против С.Милошевича — события в Рачаке и события в тюрьме «Дубрава». Обоснование суда по исключению этих пунктов смехотворно для любого, кто видел, как Слободан Милошевич разгромил свидетелей, пытавшихся доказать эти «преступления».

В марте 2009 года ряд ветеранов сербской армии, проходивших «реабилитацию» в Центре, финансируемом западной «правозащитной» организацией, обнаружили, что албанские свидетели в МТБЮ дали показания от своего имени, но которые полностью повторяют их рассказы в данном Центре. Ветераны отмечали, что зверства албанских боевиков были таковы, что даже много лет спустя они не могли спать, и надеялись получить в центре психологическую помощь. Однако сотрудники центра только подробно записали все их показания и на этом их помощь закончилась.

Ложные свидетели на процессе В.Шешеля. Пожалуй, самым важным вопросом **сегодня** является вопрос о ложных свидетелях на процессе В.Шешеля. Этот процесс ещё продолжается, и потому реакция на этих свидетелей должна быть немедленной. Ещё до начала процесса судебная палата МТБЮ получила доказательства того, что прокуратура шантажирует свидетелей с

целью заставить их дать ложные показания против В.Шешеля. Имелись зарегистрированные в десятках различных судов Сербии заявления свидетелей об этом. Однако вместо того, чтобы принять необходимые меры по расследованию, суд во главе с П.Робинсоном — ныне президентом МТБЮ, принял решение «отложить» рассмотрение этого вопроса до окончания судебного процесса. **Это решение является дополнительным фактором, усиливающим риск убийства В.Шешеля**, так как Гаагский трибунал очевидным образом не знает, что делать с этими свидетелями.

3. Убийства обвиняемых

За время деятельности МТБЮ с 1993 года подозреваемых и обвиняемых трибунала убивали неоднократно. Ряд из них были убиты во время попытки задержания, другие — во время нахождения в тюрьме трибунала. Имеются достаточные юридические основания для того, чтобы квалифицировать так называемое «самоубийство» М.Бабича и так называемую «смерть от естественных причин» С.Милошевича в качестве убийств. Результаты моих исследований и правового анализа опубликованы, список публикаций прилагается к данному докладу.

Приложение

СПИСОК

научных публикаций А.Б.Мезяева, содержащих развёрнутый юридический анализ тезисов, представленных в настоящем докладе

**Монографии*

- Мезяев А.Б., Процесс против Слободана Милошевича в Гаагском трибунале. Записки из зала суда. «Титул-Казань». 2006. 400 с.
- Мезяев А.Б., Говорят свидетели защиты. Суд над Слободаном Милошевичем, (В соавторстве с: Рыжковым Н.И., Примаковым Е.М., Ивашовым Л.Г., др.) — М.: Вече, 2005, 480 с.
- Мезяев А.Б., (в соавторстве), Двойные стандарты в защите прав человека. Казус доктора Шешеля. М., 2009. С. 15–98.

**Статьи*

- Мезяев А.Б., Процесс против Слободана Милошевича в Гаагском трибунале: некоторые международно-правовые проблемы, // Российский ежегодник международного права–2004, Санкт-Петербург, 2005, с.91–112.
- Мезяев А.Б., Доказательства на процессе *Прокурор против Слободана Милошевича* в Гаагском трибунале. Часть 1 — Свидетели, // Международное право — International Law, 2005, № 3, с.351–386.
- Мезяев А.Б., Доказательства на процессе *Прокурор против Слободана Милошевича* в Гаагском трибунале. Часть 2 — Свидетельства, // Международное право — International Law, 2005, № 4, с.276–307.
- Мезяев А.Б., Международный трибунал по бывшей Югославии: Некоторые международно-правовые вопросы, // Российский юридический журнал, 2006, № 3.

- Мезяев А.Б., .Международный трибунал по бывшей Югославии, // Международное право. Учебник. Под ред. Ковалёва А.А., Черниченко С.В. . 3-е издание. Дипломатическая Академия МИД РФ. М. 2008.
- Мезяев А.Б., Назначение адвоката на процессе против Слободана Милошевича в Гаагском трибунале: некоторые международно-правовые вопросы, // Московский журнал международного права, 2005, №2, с.99–118.
- Мезяев А.Б., Деятельность Международного трибунала по бывшей Югославии и индивидуальная уголовная ответственность по международному гуманитарному праву, // Российский ежегодник международного права. Спецвыпуск 2006, Санкт-Петербург, 2009
- Мезяев А.Б., Международно-правовые аспекты судебного процесса против В.Шешеля в Международном трибунале по бывшей Югославии, // «Московский журнал международного права», 2007, № 3.
- Мезяев А.Б., Убийство Слободана Милошевича в Гаагском трибунале, «Российский ежегодник международного права–2006», СПб, 2007.
- Мезяев А.Б., Мой обвинительный акт В книге: «Русский венок Слободану Милошевичу», Москва, Алгоритм, 2007. С. 51–80.
- Мезяев А.Б., Мемуары пресс-секретаря Главного Обвинителя Международного трибунала по бывшей Югославии Ф.Хартманн «Мир и наказание», // «Казанский журнал международного права», 2008, № 2.
- Мезяев А.Б., Деятельность Международного трибунала по бывшей Югославии в 2007 году, // «Казанский журнал международного права», 2008, № 2.
- Мезяев А.Б., Деятельность Международного трибунала по бывшей Югославии в 2006 году, // «Казанский журнал международного права», 2007, №1.

А. Б. Мезяев

ОСНОВНЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРИБУНАЛА ПО БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ

В докладе рассматривается два главных вопроса: правовые проблемы создания МТБЮ и главные правовые проблемы основных процессов (процессы Слободана Милошевича, Воислава Шешеля, М.Крайшника, М.Милутиновича и других).

1. Международный трибунал по бывшей Югославии (МТБЮ) был создан в нарушение норм действующего международного права. Таким образом, МТБЮ является незаконно созданным органом. Соответственно, он не обладает юрисдикцией согласно действующему международному праву, а его решения не имеют юридически обязательной силы. В резолюции СБ ООН № 827 (1993) отсутствуют юридические основания для создания международного трибунала. СБ ООН не обладает полномочиями по созданию международных судебных органов. Совет Безопасности ООН грубо вышел за пределы своей компетенции а также нарушил положение статьи 14 Международного Пакта о гражданских и политических правах. При этом ни один из аргументов, выдвинутых судебной и апелляционной палатами МТБЮ при рассмотрении вопроса о законности своего создания, не выдерживают критики.
2. Практически все процессы, проведённые в МТБЮ характеризуются грубыми нарушениями международного права. В ряде процессов нарушения

достигли наивысшего уровня, который позволяет квалифицировать их как преступления. В этой связи можно выделить две группы процессов. Первая группа включает в себя процессы против обвиняемых, в отношении которых выдвинуты ложные обвинительные акты, целью которых было возложить на них ответственность за преступления, совершённые другими. Это процессы С.Милошевича, В.Шешеля, М.Краишника и М.Милутиновича и других. Вторая группа: процессы, в отношении реальных преступников, обвинение в отношении которых было выдвинуто с целью вывести трибунал из-под критики за дискриминационную политику к сербам. Обвиняемых этой группы никто реально не судил, так как заранее было решено их оправдать. Это процессы Н. Ореча, С. Халиловича и Р. Харадиная и других. Основными нарушениями в деятельности МТБЮ являются: отказ в праве на защиту лично; насильственное назначение адвокатов; проведение судебных заседаний *in absentia*; нарушение принципа презумпции невиновности; нарушение принципа равенства сторон; нарушение принципа правовой определённости, в частности, по вопросу о назначении наказания; нарушение принципа запрета на ретроактивное применение права; нарушение принципа независимости и беспристрастности суда; нарушение принципа законности принимаемых трибуналом решений. Особо следует отметить грубые нарушения норм действующего международного права, в частности, положений Конвенции против геноцида (1948 года). Кроме того, трибунал совершает преступления, в частности, издание незаконных обвинительных актов; представление ложных свидетелей, непредоставление адекватной медицинской помощи; убийства обвиняемых.

A. B. Mazjev*

FUNDAMENTAL LEGAL ISSUES IN THE CREATION AND WORK OF THE INTERNATIONAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA

In the lecture, two fundamental issues are considered: the legal problems inherent in the creation of ICTY, and the principal legal shortcomings of the main trials (S. Milošević, V. Šešelj, M. Krajišnik, M. Milutinović, and others).

1. The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) was created in violation of effective principles of international law. Therefore, ICTY is an illegally constituted body. Consequently, it lacks jurisdiction pursuant to international law now in effect, and its decisions do not have legally binding character. The UN Security Council Resolution 827 (1993) fails to demonstrate legal grounds for the creation of an international tribunal. The UN Security Council is not endowed with legal authority to create international judicial bodies. The Security Council stepped outside its area of competence and at the same time it violated article 14 of the International Convention on civil and political rights. Not a single of the arguments put

* Editor's note: Prof. Mezyaev's lecture will be published integrally in the Russian version of these Proceedings. What follows is a summary.

forward by the trial or appellate chambers of ICTY in relation to the issue of the legitimacy of its creation can withstand criticism.

2. Practically all trials conducted before ICTY are characterized by crude violations of international law. In a number of trials, these violations have reached a critical level which allows them to be classified as criminal in themselves. Two types of trials can be distinguished in this category. The first group consists of defendants who were charged in false indictments, the aim of which was to impute to them responsibility for crimes committed by others. These are the trials of S. Milošević, V. Šešelj, M. Krajišnik, M. Milutinović, and others. The second group includes trials of genuine perpetrators, but who were charged only in order to reduce the Tribunal's susceptibility to criticism for conducting a policy discriminatory toward Serbs. The defendants in this group were not subjected to a genuine trial because a decision had been made in advance to acquit them. These are trials of N. Orić, S. Halilović, R. Haradinaj, and others. The most frequent violations of legal norms committed by ICTY are: denial of the right of self-representation; imposition of counsel; conducting trials *in absentia*; violation of the presumption of innocence; violation of the principle of equality of arms; retroactive application of legal norms; disregard for the principle of judicial independence and biased deliberation, etc. Especially, note should be made of crude violations of effective principles of international law, in particular of the Genocide convention (1948). Other forms of illegality practiced by the Tribunal is the publication of defective indictments; bringing forth of false witnesses; failure to furnish adequate medical attention to detainees; and complicity in the murder of some of the accused.

А. Б. Мезяев

ОСНОВНИ ПРАВНИ ПРОБЛЕМИ НАСТАНКА И ДЕЛАТНОСТИ МЕЂУНАРОДНОГ ТРИБУНАЛА ЗА БИВШУ ЈУГОСЛАВИЈУ

У реферату се разматрају два главна питања: правни проблеми везани за оснивање МКТБЈ и главни правни проблеми најважнијих предмета (процеси С. Милошевићу, В. Шешелју, М. Крајишнику, и М. Милутиновићу и суоптуженима).

1. Међународни трибунал за бившу Југославију (МКТБЈ) био је основан на начин који крши одредбе међународног права. Услед тога, МКТБЈ је незаконито основани орган. Самим тим, према одредбама међународног права, које су на снази, он је лишен надлежности, а његове одлуке немају правно обавезујућу снагу. У резолуцији 827 Савета безбедности УН (1993) не указују се правни темељи на којима оснивање међународног трибунала треба да почива. Савет безбедности УН нема овлашћење да оснива међународне правосудне органе. На такав начин, Савет безбедности је грубо искорачио из области својих компетенција, а истовремено је нарушио и члан 14 Међународне конвенције о грађанским и политичким правима. Ни један од аргумената које претресна и жалбена већа МКТБЈ истичу приликом разматрања законитости оснивања овог суда није способан да издржи критику.

2. Скоро сва суђења која је спровео МКТБЈ обележена су grubим кршењем међународног права. У неколико од тих суђења, кршења су достигла највиши степен тако да би се та суђења сама по себи могла окарактерисати као злочин. С тим у вези, могуће је издвојити две групе суђења. У првој групи, налазе се суђења оптужених против којих су биле покренуте лажне оптужнице са циљем да они буду гоњени за преступе које су починила друга лица. То су суђења С. Милошевићу, В. Шешељу, М. Крајишнику, и М. Милутиновићу и суоптуженима. Друга група састоји се из суђења разним лицима за стварне преступе, али у вези са чиме оптужнице су биле подигнуте у циљу омогућавања трибуналу да се одбрани од критике да против Срба води дискриминаторску политику. Оптуженима из ове групе није се стварно ни судило зато што је унапред била донета одлука да они буду ослобођени. То су суђења Н. Орићу, С. Халиловићу и Р. Харадинају, између осталих. Суштински прекршаји у раду МКТБЈ су: одбацивање права на самозаступање; наметање адвоката; суђење у одсуству оптуженог, кршење забране на ретроактивну примену правних норми; одбацивање принципа једнакости по оружју; кршење начела независности и непристрасности суда итд. Поред наведеног, трибунал грубо крши одредбе међународног права, конкретно у материји примене Конвенције против геноцида (1948), коришћењем лажних сведока, лишавањем оптужених адекватне медицинске неге, и убиством оптужених.

Nathan Dershowitz*

THE DOCTRINE OF JOINT CRIMINAL ENTERPRISE IN THE JURISPRUDENCE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA¹

The concept of a group of people getting together to commit a crime seems simple, but joint criminal enterprise, or JCE as created and used by the ICTY courts, presents serious problems.

For an international tribunal to have credence, not be subject to a charge of merely representing victors' justice or of being biased, legitimately charged violations of international humanitarian law must have been generally accepted before the alleged conduct took place.

The application of the principle **nullum crimen sine lege** [a person should not be held criminal responsible unless the conduct in question was criminal at the time of the action] requires that the international tribunal should apply rules of international humanitarian law which are, beyond any doubt, part of customary international law. There are many doubts, however, that the JCE concept is part of customary international law. There is grave, grave doubt about this. And, as I will note later, the academic community has been severally divided over this issue.

Article 7(1) states: [a] person who planned, instigated, ordered, committed, or otherwise aided and abetted in the planning, preparation or execution of a crime referred to in [Articles] 2 to 5 of the present Statute, shall be individually responsible for the crime.²

There is no criminal liability listed in the statute for JCE; plainly the Tribunal is not a legislative body empowered to create crimes. It can only apply

* Criminal attorney from the United States, member of Momčilo Krajišnik's appellate defense team.

¹ This paper is based upon a speech made on April 22, 2009 before The Academy of Science, Institute for the Study of the Balcan Conflict and the Srebrenica Historical Project in Moscow, Russian Federation.

² Statute of the International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of the International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991, 32 ILM 1159 (1993), as amended by Security Council Resolution 1660 of 28 February 2006 (ICTY Statute), Article 7(1)

the facts to a crime first defined by the U.N. Security Council. The power of the Security Council to legislate is challenged by many scholars.

This Statute stands in contrast to the Rome Statute of the International Criminal Courts, which expressly states that individual criminal liability exists **if a person intentionally contributes to the commission [of] a crime by a group of persons acting with a common purpose in limited and specified circumstances.**³

The ICTY Court has been very careful to say that joint criminal enterprise is not the creation of a new crime. It is simply the articulation of a principle of criminal liability under the word **committed** which is in the statute.⁴

But functionally, it is obviously a new crime. It is like conspiracy. It is like the American concept of RICO. It is like what appears in the Rome Statute. Yet all of those are statutorily authorized crimes or statutorily authorized bases for criminal liability. Here what looks like a crime, sounds like a crime, and has all the criteria of criminality, was in effect created by a Court, in the absence of any statutory basis.

None of the five distinct modes of involvement established in Article 7(1) which can expose individuals to criminal liability is JCE. Rather, JCE in practice operates much like a conglomeration, coupled with an expansion, of the five defined modes, allowing prosecutors and judges to aggregate the cumulative evidence against an accused to find him guilty of some generalized crime, without proof that the accused did plan, instigate, order, commit or otherwise aid and abet any specific criminal.

Frequently the actual formulation used to describe JCE varies, because it has been developed by judges in the decisions they have rendered. There are three forms of JCE.⁵ I will highlight herein only the first form, which was described as follows, in the Krajišnik Trial Judgement:

all co-defendants, acting pursuant to a common design, possess the same criminal intention; for instance, the formulation of a plan among the co-perpetrators to kill, where, in effecting this common design (and even if each co-perpetrator carries out a different role within it), they ... all possess the intent to kill.

The decision goes on to say the objective and subjective prerequisites for imputing criminal responsibility to a participant who did not, or cannot be proven to have effected the killing are as follows:

(i) the accused must voluntarily participate in one aspect of the common design (for instance, by inflicting non-fatal violence upon the victim, or by providing material assistance to or facilitating the activities of his co-perpetrators); and

³ Rome Statute, Article 25 (3)(d)

⁴ *Tadić* Appeals Judgement, Case No. IT-94-1-A

⁵ *Krajišnik*, Trial Judgement, Case No. IT-00-39-T, para. 879

(ii) the accused, even if not personally effecting the killing, must nevertheless intend this result.⁶

In *Krajišnik*, the Court went on to summarize the first [and third] form as follows:

(i) *Plurality of persons*. A joint criminal enterprise exists when a plurality of persons participate in the realization of a common criminal objective.

The persons participating in the criminal enterprise need not be organized in a military, political, or administrative structure.

(ii) *A common objective which amounts to or involves the commission of a crime provided for in the Statute*. The first form of the JCE exists where the common objective amounts to, or involves the commission of a crime provided for in the Statute. The mens rea required for the first form is that the JCE participants, including the accused, had a common state of mind, namely the state of mind that the statutory crime(s) forming part of the objective should be carried out.

The Court then said, a JCE may exist even if none or only some of the principal perpetrators are part of it, because, for example, they are not aware of the JCE or its objective and are procured by members of the JCE to commit crimes which further that objective.

(iii) *Participation of the accused in the objective's implementation*. This is achieved by the accused's commission of a crime forming part of the common objective (and provided for in the Statute). Alternatively, [**And this is the nub of the problem it goes on to say**] instead of committing the intended crime as a principal perpetrator, the accused's conduct may satisfy this element if it involved procuring or giving assistance to the execution of a crime forming part of the common objective.

A contribution of the accused to the JCE need not have been, as a matter of law, either substantial or necessary to the achievement of the JCE's objective.⁷

⁶ *Krajišnik*, Trial Judgement, paras. 880–81. The second form of JCE, which is described as a special case of the first form, found to have served cases where the offences charged were alleged to have been committed by members of military or administrative units, such as those running concentration camps and comparable “systems.”

The third form of JCE is characterized by a common criminal design to pursue a course of conduct where one or more of the co-perpetrators commit an act which, while outside the common design, is a natural and foreseeable consequence of the implementation of that design.

⁷ *Krajišnik*, Trial Judgment, para. 883 (iii)

The recent Krajišnik case shows how amorphous the concept has become. There is no question for example that Mr. Krajišnik was a strong, vocal advocate for protecting Serbian interests, and that he sought to avoid Serbs being a powerless minority within a separate country of Bosnia-Herzegovina. There is further no doubt that he was a principal negotiator seeking to establish that position. What is seriously in doubt, what is not only unclear but was internally inconsistent within the decisions in Krajišnik, is any indication that Mr. Krajišnik shared a common objective to carry out violations of the statute, the permanent removal by force of Croats and Muslims, and that he participated during the indictment period in any criminal acts to effectuate the common criminal goal. What constituted the actus reus of Mr. Krajišnik? The Opinions, the indictment and the Prosecution all concur — that he did not personally commit war crimes. He did not engage in looting or burglary or rape or murder. He was not charged with waging a war. Mr. Krajišnik was convicted for acts which are accurately characterized as political speech and political activity. Here defendant's actus reus was based on human rights protected conduct. Had a State tried to prevent Mr. Krajišnik from making the speeches that formed the basis for the criminal liability here, that state itself would have been violating norms of customary international law.

There are inherent problems with allowing “participation in a JCE” to have been established solely because a person performs an act which, in some way, whether intentionally or not, furthers the JCE. But the problems, I submit, are exacerbated if the sole act is political speech. Numerous examples from the daily newspapers show the point, whether it involved North Korea, Afghanistan, Pakistan, Gaza, etc. There are often agreements between doves and hawks as to the goal, but serious disagreements as to means of achieving that goal. Look historically, for example, at the actions of Mahatma Gandhi and Martin Luther King, Jr.: both advocated the use of peaceful means to effectuate a common goal that they shared with others. But, it could be argued that the speeches of Gandhi and King — which sought change by peaceful means — actually advanced the objectives of those who used violence to effectuate the common goal.

The Appeals Tribunal in Krajišnik, sadly, concluded that political speech can and should be treated as an act no different than other acts. It chose not to accord a greater protection to political speech. The ICTY Tribunal thus concluded that a person who performs an act which advances the JCE shared goal (even if legitimate) is guilty of participating in a JCE. This conclusion is a radical departure from what in the past was viewed as participating in war crimes. The view that a person must abandon a legitimate goal because advancing his goal would aid those with whom he disagrees, has extraordinary implications for international law. Whether such principles constitute previously established law or customs of law is seriously debatable.

The Appeals Judgment in Krajišnik states:

“JCE counsel further asserts that Krajinik’s speeches cannot, as a matter of law, constitute a contribution to a JCE, because they were

protected under his right to freedom of speech. The Appeals Chamber disagrees. What matters in terms of law is that the accused lends a significant contribution to the commission of the crimes involved in the JCE. Beyond that, the law does not foresee specific types of conduct which *per se* could not be considered a contribution to the common purpose. Within these legal confines, the question of whether the accused contributed to a JCE is a question of fact to be determined on a case-by-case basis.”

The argument that was advanced on Krajišnik’s behalf was that political speech is in a different category from other acts, and must be given greater protection. A political speech can incite but whether such a speech can be viewed as contributing to a JCE which advocates committing war crimes as a means of effectuating such a legitimate goal, cannot be so blithely dismissed.

Thus a person who made an effort to create a separate Serbian-Bosnian Republic — peacefully — could be declared a war criminal. This result is in direct conflict with the report of the Secretary-General accompanying the statute, and the language and objective of the statute itself.

Let me explain how this happened.

History

As noted, there is no statutory description of individual criminal liability through JCE or membership in a JCE in the ICTY statutes.

JCE liability is without any textual basis. It is but a theory created and developed by ICTY judges, at the urging of ICTY prosecutors, to expand the scope of criminal liability under the Statute. This was improper, since the forms of liability set forth in Article 7(1) are specific and exhaustive. The Statute drafters did not contemplate that ICTY judges would develop and add new theories of liability; in the Secretary-General’s Report which accompanied the draft statute, ICTY judges were expressly invited to decide on various personal defenses which may relieve a person of individual criminal responsibility drawing upon general principles of law recognized by all nations.⁸ There was no such invitation to develop new modes of liability.⁹

Moreover, the Statute drafters expressly considered the problem of liability for heads of State and other actors who might be removed from an actual crime, and in Articles 7(2) and 7(3), the drafters explicitly addressed the issue, without creating any JCE or common plan liability.

The Report of the Secretary-General accompanying the original draft of the Statute expressly stated:

⁸ UN DOC S/25704, para. 58

⁹ Steven Powles, *Joint Criminal Enterprise: Criminal Liability by Prosecutorial Ingenuity and Judicial Creativity*, P2, Criminal Justice, 606–613 (2004)

Virtually all of the written comments received by the Secretary-General have suggested that the statute of the International Tribunal should contain provisions with regard to the individual criminal responsibility of heads of State, government officials and persons acting in an official capacity. These suggestions draw upon the precedents following the Second World War. The State should, therefore, contain provisions which specify that a plea of head of State immunity or that an act was committed in the official capacity of the accused will not constitute a defence, nor will it mitigate punishment.

A person in a position of superior authority should, therefore, be held individually responsible for giving the unlawful order to commit a crime under the present statute. And, he should also be held responsible for failure to prevent a crime or to deter the unlawful behavior of his subordinates. This imputed responsibility or criminal negligence is engaged if the person in superior authority knew or had reason to know that his subordinates were about to commit or had committed crimes and yet failed to take the necessary and reasonable steps to prevent or repress the commission of such crimes or to punish those who had committed them.¹⁰

These stated principles, incorporated as Articles 7(2) and 7(3), indicate that the Statute's drafters carefully considered the specific issue of liability for government officials, and that their solution was twofold: they eliminated any notion of official immunity, and provided that superiors would be liable for actions of their subordinates in certain limited circumstances. Article 7(3) establishes the culpability of a superior for the actions of a subordinate. By using JCE, the Tribunal in effect circumvents the statutory articulation of subordinate-superior liability and creates a different category, JCE, to secure culpability based upon comparable principles when the statutory definition is found inapplicable.

JCE liability thus illegitimately extends the scope of criminal liability for high-level government officials far beyond that contemplated by the Statute's drafters. The *Tadić* Appeals Chamber, which first described a theory of JCE liability, insisted that JCE was based upon customary international law, described by the World War II tribunals. It claimed to have examined several relevant precedents, from which it elucidated the theory of JCE, including its three separate forms each with distinct *actus reus* and *mens rea*. However, a review of that precedent by leading academic scholars reveals that the *Tadić* Chamber took wide latitude in its interpretation, repeatedly and unsoundly inferring the bases for liability from isolated statements by the prosecutors, when a clear judicial statement was unavailable.¹¹

¹⁰ UN DOC S/25704, paras. 55–56

¹¹ *Jenny S. Martinez and Allison Martson Danner, Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility and the Development of International Criminal Law*, 93 Cal.2 L. Rev. 75 (2005).

Ultimately, these scholars conclude that, while ICTY's interpretation of JCE does not accurately reflect the World War II cases, it does share many of the features of the criminal-organization and conspiracy-based prosecutions undertaken post-World War II. This is significant, since the ICTY Statute expressly rejects both those forms of liability. The Secretary-General's Report explicitly rejects the idea of holding individuals criminally liable merely through membership in organizations as was done following World War II explaining that "[t]he criminal acts set out in this statute are carried out by natural persons; such persons would be subject to the jurisdiction of the International Tribunal irrespective of membership in groups."¹² And liability for conspiracy is provided for in the Statute only as to the crime of genocide.

If one looks at *Tadić* and its precursor — the case of *Furundzija*,¹³ which Judges Cassese and Mumba relied on, wherein the JCE concept was first introduced — the concept was very, very limited. In the preliminary case, the one that was decided in 1998, the first case to discuss a common enterprise or common objective, there was one individual seeking to secure information through interrogation of a prisoner while at the same time another individual with him actually committed physical violence and rape.

The decision held that the person who was seeking the information and the person who was actually committed the crime were co-perpetrators. There was an acquittal, by the way, on the rape charge in that case.

The concept of two people carrying out the acts together is so far removed from the concept as it is presently applied that one could not recognize the new concept in those earlier cases. The same thing is true in *Tadić*. The Court first made the preliminary determination that *Tadić* was a part of the group of people that actually committed the atrocities, but they could not point to him specifically as a person who shot someone. It does not take a grave extension of actual participation to find that, when five people go into a town and people are killed in that town by that group, that all five people are responsible. That again is so far removed from the way it is being used now.

The core problem with *Tadić* is that there was a desire to look for theories in order to justify what was stated in that decision as being the legitimate objective, and that is a recognition that under international law all participants in serious violations of international law could and should be found responsible for the acts that they committed. The Tribunal went so far as to suggest that it not only had the right but it had an obligation to find a theory to justify that. But it is inappropriate for the Tribunal to be the entity that establishes policy. It appears to be blind to reality not to recognize that when dealing with levels of culpability, it is policy decision-making. A line has to be drawn on the continuum as to who we hold culpable. This determination normally occurs by a statutory grant of power.

¹² UN DOC S/25704, para. 51.

¹³ *Furundzija* Trial Judgment, Case No. IT-95-17 (10 December 1998).

Result

The result is that, as applied, JCE conflates three different groups together. The first is the political group that uses arguments and speeches, and peaceful means, for example to create some autonomous authority for Serbians within Bosnia-Herzegovina. Mr. Krajišnik was responsible as a negotiator, and spokesperson, for seeking to accomplish this goal. But, he sought to do so through peaceful means. A second group, sharing the objective of creating an autonomous Serbian entity of Bosnia-Serbia, believed that the objective could only be accomplished by war. A third group believed that only by killing or deporting and ethnically cleansing an area dominated by Bosnian-Serbs could autonomy be achieved. Thus the political goal of accomplishing autonomy by peaceful means, the goal of autonomy by means of war and the goal of autonomy by ethnic cleansing shared a common goal but there were major disagreements as to the means. Technically the only concern of the ICTY Tribunal should relate to those who wanted to accomplish the goal of autonomy by war crimes, which by definition are violations of laws or customs of war. The war crimes must be crimes which are specifically listed in the statute. Thus there is but one goal with three separate beliefs as to the means. JCE as interpreted by the Tribunal merges the three and allows for a conviction on the basis of completely legitimate political statements. For a tribunal to adjudicate who is responsible for violations of international humanitarian law it must make the distinction between the three groups as clearly as possible. I recognize that it is an extraordinarily difficult task, but it is an essential task. It is imperative to distinguish between those who articulate politically acceptable views, even politically unacceptable views, and then those who engage in war and then those who engage in war crimes.

The problem which started with the *Tadić* decision has now reached a point where the elements of JCE are so elastic and unclear that they virtually have no meaning. Equally dangerous, and what is the heart and soul of the Krajišnik case, is that the concepts now criminalize those who are engaging in legitimate protected behavior that should be encouraged, not discouraged.

In this complex world with multi-layered historic and ethnic and religious clashes, it is essential that the core principles of international culpability are capable of being articulated before a person is charged, and not after. The problem with the application of JCE in Krajišnik's case was that not only were these principles not previously articulated, but after reviewing the decisions and the positions of the Prosecutor, there remains a lack of clarity on all basic elements of JCE..

The Court in Krajišnik never discusses the qualitative nature of the contribution that must be made before someone is deemed a participant in a JCE: Can the contribution be entirely political speeches? Can the contribution be entirely political negotiations? Can the contribution consist entirely of protected conduct under international law? The Krajišnik court nowhere discusses or considers the implications of that decision, the implications of allowing protected

political speech and political activity to become the *actus reus* for a crime of human rights violations or a war crime. For example, if one thinks about the implications of this decision, would it include lawyers? What about financial contributors, or religious supporters? What about activists who provide political support and political organizing skills? The idea that without clear criteria this kind of activity could become the basis for crimes against humanity can have a tremendous deterrent effect on legitimate political speech and political activity. And what is gravely lacking in the opinions of the ICTY Tribunals, is any recognition, even acknowledgment, that it was moving into territory that is unknown and extremely dangerous. Moving from situations where people are engaged in acts of the kind that were committed during the Holocaust or in Darfur, or by the Japanese during World War II, to Krajišnik's situation of engaging in political speech, is a sea-change. The application of JCE to situations involving terrorist groups shows part of the problem. Terrorist groups are often supported by broad networks of supporters. Do you indict a professor from the University who has makes speeches supporting terrorism when some of the speeches have been used in fund-raising activities on behalf of terrorism? Do you include within the range of joint criminal enterprise rabbis or ministers or preachers or imams who might share the goals, and talk from a religious perspective about the goals, but not about the means toward that goal?

The Krajišnik case presented the ICTY Tribunal with a remarkable opportunity to do what many have sought, namely to establish very clear lines. Instead, not only did it muddy the waters, but also it expanded the available use of JCE into an illegitimate area where it has no right to be.

Nathan Dershowitz

THE DOCTRINE OF JOINT CRIMINAL ENTERPRISE IN THE JURISPRUDENCE OF ICTY

The longstanding principle of **nullum crimen sine lege** — holding that a person should not be held criminally responsible for conduct that was not criminal at the time of the action — requires that ICTY should only apply rules of international humanitarian law which are, beyond any doubt, part of customary international law. There are grave doubts, as reflected by the substantial divide in the academic community over this issue, that the Joint Criminal Enterprise (“JCE”) concept is part of customary international law.

ICTY Article 7(1) lists five distinct modes of criminal liability. It does not authorize JCE as a basis for criminal liability. The Tribunal is not a legislative body, empowered to create crimes; rather, it is bound by those crimes already defined by the U.N. Security Council.

The Tribunal has been careful to say that JCE is not the creation of a new crime, but simply the articulation of a principle of criminal liability under the word “committed” in the statute. Functionally, however, it is plainly a new crime, similar to conspiracy, the American concept of RICO and the Rome Statute — each statutorily authorized crimes or

bases for criminal liability. The ICTY application of JCE, however, is criminal liability in the absence of any statutory basis.

In practice, JCE operates much like a conglomeration of the five individual modes of liability listed in the Statute, which ICTY prosecutors and judges then read expansively to permit an aggregation of the cumulative evidence against an accused to find him guilty of some generalized crime, without the statutorily required proof that the accused planned, instigated, ordered, committed or otherwise aided and abetted any specific crime. The formulation of the JCE concept has thus been developed by ICTY judges in the decisions they have rendered, rather than by statute.

The *Tadić* Appeals Chamber, which first described a theory of JCE liability, insisted that JCE was based upon customary international law, described by the World War II tribunals. It claimed to have examined several relevant precedents, from which it elucidated the theory of JCE, including its three separate forms each with distinct *actus reus* and *mens rea*. However, a review of that precedent by leading academic scholars reveals that the *Tadić* Chamber took wide latitude in its interpretation, repeatedly and unsoundly inferring the bases for liability from isolated statements by the prosecutors, when a clear judicial statement was unavailable.

Since then, JCE has evolved into three primary forms, one of which was described in the *Krajišnik* Trial Judgment as existing where:

all co-defendants, acting pursuant to a common design, possess the same criminal intention; for instance, the formulation of a plan among the co-perpetrators to kill, where, in effecting this common design (and even if each co-perpetrator carries out a different role within it), they ... all possess the intent to kill.

The decision goes on to say the objective and subjective prerequisites for imputing criminal responsibility to a participant who did not, or cannot be proven to have, effected the killing are as follows:

- (i) the accused must voluntarily participate in one aspect of the common design (for instance, by inflicting non-fatal violence upon the victim, or by providing material assistance to or facilitating the activities of his co-perpetrators); and
- (ii) the accused, even if not personally effecting the killing, must nevertheless intend this result.

Krajišnik shows how amorphous the JCE concept has become. Mr. Krajišnik was a strong, vocal advocate for protecting Serbian interests and sought to avoid Serbia becoming a powerless minority within a separate country of Bosnia-Herzegovina — indeed, he was a principal negotiator seeking to establish that position. Mr. Krajišnik did not personally commit any war crimes; instead, he was ultimately convicted for acts which are accurately characterized as political speech and political activity — that is, an *actus reus* based completely on human rights-protected conduct.

By failing to recognize the protected nature of political speech, the ICTY Tribunal thus concluded that Mr. Krajišnik's performance of an act which advanced the share JCE goal (even if legitimate) rendered him guilty of participating in a JCE; a radical departure from what in the past was viewed as participating in war crimes. The implications for international law are extraordinary, given that JCE liability illegitimately extends the

scope of criminal liability for high-level government officials far beyond that contemplated by the Statute's drafters. At a minimum, whether such principles constitute previously established law or customs of law is seriously debatable.

This new effort by ICTY to apply JCE to find individual criminal liability where the Statute does not provide any drastically undermines the credibility of ICTY as a valid tribunal, leaving it open to charges of merely representing victors' justice and of bias.

Натан Дершовиц

СОВМЕСТНОЕ УГОЛОВНОЕ ДЕЯНИЕ

Древний принцип **nullum crimen sine lege** (*нет преступления без закона* — прим.перев) — в соответствии с которым человек не может отвечать перед судом за дела, которые не являлись противозаконными во время их совершения — требует от МТБЮ применения только тех положений международного гуманитарного права, которые вне всякого сомнения являются частью обычного международного права. Среди ученых, изучающих данную тему, образовался глубокий разрыв по вопросу представляет ли „совместное уголовное деяние“ или СУД (Joint Criminal Enterprise) составную часть общепринятого международного права или нет.

Статья 7 (1) Устава МТБЮ перечисляет пять видов уголовной ответственности. В нем СУД не приводится в качестве основы для уголовной ответственности. Трибунал не является законодательным органом и, как результат, не имеет полномочия, необходимые для определения уголовных дел. Он действует только в рамках тех определений преступления, которые предписал Совет безопасности ООН.

Трибунал всегда тщательно подчеркивает, что введение СУД в его практику не означает, что таким образом устанавливается новый вид уголовного дела. В Трибунале утверждают, что это просто разработка концепции уголовной ответственности, уже содержащейся в слове „совершить“, которое находится в Уставе. Однако, на практике это очевидно представляет новый вид уголовного дела, похожего на „заговор“, американскую концепцию расширенной уголовной ответственности по уголовному кодексу, более известном как RICO, а также и по положениям Римского устава — в любом из этих случаев соответствующим законом определяется уголовное дело или основа для установления уголовной ответственности. Лишь в случае применения СУД в МТБЮ речь идет об уголовной ответственности, но без какого-либо обоснования в законе.

На практике СУД работает как смесь пяти отдельных видов уголовной ответственности, приведенных в Уставе, и которые прокуроры и судьи МТБЮ могут толковать в самом широком смысле для того, чтобы, на основании суммы накопленных доказательств, обвиняемого могли провозгласить виновным в каком-нибудь преступлении общего характера, причем без законного обязательства о предоставлении доказательств о том, что обвиняемый планировал, подстрекал, приказывал, совершал или каким-либо другим способом способствовал совершению определенного преступления. Это означает, что понятие СУД разработано самими судьями МТБЮ посредством вердиктов, которые они выносили, вместо того, чтобы это делать посредством принятия соответствующих законов.

В деле Тадича Апелляционная камера впервые поступила в соответствии с теорией СУД, заявив, что СУД, через связь с трибуналом со времен Второй мировой войны, имеет обоснование в обычном международном праве. Из Камеры утверждали, что они рассмотрели ряд значимых прецедентов, на основании которых ими сформулирован теоретический принцип СУД, который состоит из трех

отдельных форм, каждая из которых, в свою очередь, имеет свои особые *actus reus* (состав преступления — прим.перев.) и *mens rea* (преступный умысел— прим.перев.). Однако, критический обзор этих прецедентов ведущими учеными приводит к выводу, что Камера в деле Тадича занималась самыми произвольными толкованиями. Она часто и неубедительно выявляла основы уголовной ответственности из изолированных слов прокуроров когда суды не занимали ясной позиции по надлежащему вопросу.

С тех пор СУД развернулся в три основных формы. Одна из форм была сформулирована в деле Краишника следующим образом:

«Все обвиняемые, в соответствии с совместной целью, действуют с одинаковым преступным намерением; например, когда со-совершители принимают решение о совершении убийства и когда, несмотря на то, что в рамках реализации плана у них разные роли, каждый из них... действует в в намерении совершить убийство.»

Дальше в вердикте приводятся объективные и субъективные элементы, которые должны установиться в случае тех участников, про которых невозможно доказать, что они были непосредственными совершителями гипотетического убийства:

- (1) необходимо установить, что обвиняемый добровольно участвовал в любой части совместного плана (например, нанес жертве не смертельные удары, помогал материально или другим способом поддерживал со-совершителей); и
- (2) даже если он лично и не подводил к убийству, необходимо установить, что обвиняемый планировал такой результат.

Дело Краишника иллюстрирует в какой мере понятие СУД стало расплывчатым. Краишник был решительным сторонником защиты сербских интересов и предотвращения превращения сербов в беспомощное меньшинство в рамках отдельного государства Боснии и Герцеговины. Он был одним из главных переговорщиков сербской стороны при реализации этой цели. Краишник лично не совершал ни одного военного преступления. В конце судебного процесса он был объявлен виновным в делах, которые точнее могли бы быть описаны как политические выступления и политические действия — итак, речь идет о *actus reus*, который полностью основывается на формах поведения, которые защищены как основные права человека.

МТБЮ, после того как отказался согласиться с фактом, что политические выступления защищены, принял заключение о том, что Краишник виновен в совершении поступков, которые приводили к осуществлению совместных целей в рамках СУД (даже когда эти цели сами по себе были легитимны). Это радикальный шаг в сторону из рамок того, что раньше считались военным преступлением. Последствия для международного права — огромные, принимая во внимание, что ответственность в соответствии с СУД противозаконно расширяет рамки уголовной ответственности высокопоставленных государственных руководителей далеко за тем, что имелось в виду когда Устав создавался. По крайней мере, очень спорно идет ли тут речь о предварительных установленных законоположениях или об обычном праве.

Это новейшее стремление МТБЮ применять СУД ради установления личной уголовной ответственности там, где Устав не дает никакого обоснования для этого, радикально подрывает авторитет МТБЮ как легитимного суда. Это открывает возможность высказаться о нем как о предвзятом, представляющем „справедливость победителей“.

John Laughland*

THE ABUSE OF THE CONCEPT OF GENOCIDE IN WAR CRIMES PROSECUTIONS

Genocide is widely regarded as the supreme international crime. It enjoys a special status partly for rhetorical and partly for legal reasons. Rhetorically, any doubts expressed about the validity of international criminal jurisdictions are usually countered with references to the Nazi genocide or to the events in Rwanda in 1994. These are invoked to defend both supranational criminal jurisdiction and the right of military intervention. Legally, genocide has a specific status because, like torture, it is the subject of an international convention which provides for criminal prosecution of perpetrators of it. (Signatory states are required to carry out such prosecutions although the Convention also provides for the possibility that international tribunals might be created for the purpose.) This contrasts with the legal status of the ad hoc international criminal tribunals, brought into being by means of a resolution in the UN Security Council but not by a treaty. Some of the crimes adjudicated by these tribunals (rape, for instance) have also not been the subject of treaties but instead result from judicial activism on the part of the judges.

As I have written elsewhere, modern international criminal law is the opposite of the law developed or confirmed by the International Military Tribunal at Nuremberg.¹ Genocide was not adjudicated there — the 1948 Convention came into being precisely because its author, Raphael Lemkin, thought Nuremberg insufficient in this respect. More importantly, the prosecutions at Nuremberg were brought for crimes against peace or aggressive war. The jurisdiction and the jurisprudence of the IMT explicitly ruled out judicial interventionism in the internal affairs of states, a principle which was then integrated into the structure of the international system as laid down by the charter of the United Nations, where non-interference and the sovereign equality of states are the very bases of the international system.

* Director of Studies at the Institute of Democracy and Cooperation in Paris, www.idc-europe.org

¹ See especially Chapter 3 of John LAUGHLAND *Travesty: the Trial of Slobodan Milosevic and the Corruption of International Justice* (London: Pluto Press, 2007).

The modern understanding of international law is so radically different from that adopted at Nuremberg, indeed, that we can speak of a substantial change in the meaning of the word “international”. Nuremberg adjudicated crimes which were “international” in the sense that they violated the rules of the international system: like the crime of which the Kaiser was accused at the Treaty of Versailles — “supreme offence against international morality and the sanctity of treaties” — crimes against peace are crimes which disturb the peace of the world and the normal relations between states. By contrast, the modern understanding of an international crime is one that is so universally abhorrent that it is subject to “universal jurisdiction” — a concept explicitly ruled out by the London conference, the Charter of the International Military Tribunal and the jurisprudence of the Nuremberg judges.

Given this new meaning, it is reasonable to say that genocide is considered to be the worst possible crime. It is very often invoked when there are debates about the merits of interventionism, not only because mass murder is obviously abhorrent but also because genocide is a crime usually attributed to states. As such, it excites particular horror because — just as sexual abuse in a family represents an abuse of fatherly authority — it represents a violation of the fundamental duty of the state to protect its citizens. When it occurs, it seems obvious that everything — including judicial and even military interventionism — must be undertaken to stop it.

Given this status, it is disturbing that so many accusations of genocide have been made abusively since the concept was first invented and given legal form by the Genocide Convention of 1948. A quick survey of some of the judicial accusations of genocide (I have tried to make the list exhaustive) illustrates the problem. Genocide has been alleged in the following cases:

1. against the Cambodian Khmer Rouge, first in 1979² and then in the UN-controlled Cambodia Genocide Tribunal which started its first trial in February, following an initiative taken by the US Congress in 1994;
2. against President Francisco Macias Nguema of Equatorial Guinea, overthrown in 1979 and tried by a Special Military Court in September. He was convicted and hanged along with six others;
3. against General Garcia Meza Tejada, president of Bolivia, accused in 1989 of genocide for a massacre of eight people and convicted of that crime, the Harrington Street massacre;³
4. in Romania in 1989 and 1990, most spectacularly against Nicolae Ceausescu but also against his brother and son. The Ceausescu trial was not only a kangaroo court: Romania genuinely did have provisions for genocide in its 1976 penal code;

² John QUIGLEY, *The Genocide Convention, An International Law Analysis* (London: Ashgate, 2006), p. 28.

³ QUIGLEY, p. 41.

5. ay Bosnia against Serbia before the ICJ in 1993 (the ruling was delivered in 2007); and in the statute of the ICTY (1993);
6. an Rwanda from 1996 onwards in special national courts, in addition of course to the genocide provisions in the statute of the ICTR;
7. an Ethiopia in the massive so-called 'Red Terror' trials which lasted from 1994 to 2007 (they are still continuing but Colonel Menghistu was sentenced then) and which have some 5000 defendants;
8. an Lithuania which prosecuted former NKVD officials and one Nazi collaborator of genocide in the 1990s on the basis of laws passed in 1992 and 2000;
9. against General Pinochet in 1998;
10. against Saddam Hussein, accused of genocide for the Anfal campaign in Northern Iraq in 1986 – 88 (prosecution brought in 2006);
11. and against President al-Bashir of Sudan, accused *inter alia* of rape as genocide. The genocide part of the indictment was initially rejected by the ICC Trial Chamber but in February 2010 the Appeals Chamber instructed the Trial Chamber to rule again so it seems likely that it will be included after all.

Notably absent from this list are the Nazis at Nuremberg and Adolf Eichmann in Jerusalem in 1960. Genocide had not been formulated at Nuremberg, while Eichmann was not formally prosecuted for genocide but instead for a law modelled on the Genocide Convention but which referred specifically to Jews.

There are various things we notice about these different cases.

The first is that many accusations of genocide are used to legitimise regime change. This is a characteristic of regime trials in general but genocide is a popular accusation in such trials precisely because a head of state or government who has committed genocide against his own people is obviously unfit to be a head of state of government. Unfortunately, however, this inevitably political element to accusations of genocide cuts both ways and means that they are indeed often politicised.

For instance, the first genocide accusation brought against Pol Pot and his Khmer Rouge regime (no doubt with very good cause) was in fact brought by the dissident faction within the Khmer Rouge which overthrew him and then constituted a suitably Communist-sounding "People's Revolutionary Tribunal" to try him.

In other cases, the accusation of genocide, while perhaps superficially plausible, has nonetheless been abused for political purposes. Thus there were reports in 2005 that Rwandan Hutus were still fleeing the so-called "genocide courts" which have been set up in the country but which apparently persecute people for political reasons.⁴ Another example is the gargantuan "Red Terror"

⁴ "Rwanda's Hutus flee genocide courts" by Esrdas NDIKUMANA, *The Mail and Guardian* (South Africa), 19 April 2005.

trials against members of the Derg regime in Ethiopia: these trials have 5,000 defendants and have lasted for well over a decade. Political enemies of the new regime have been among the indictees.⁵ At the ICTR, only Hutus are prosecuted, not Tutsis, even though the Tutsi RPF is credited with having started two wars in Eastern Congo, at a cost of millions of lives, and even though Tutsi military leaders there are accused of war crimes against Hutu refugees.⁶

A second aspect of politicisation comes in the obvious abuse of the concept of genocide itself, also no doubt for political reasons. Perhaps the most extreme example of this was the indictment and conviction of General Garcia Meza Tejada, ex-president of Bolivia, whose conviction for genocide in 1993 was based on the Harrington Street massacre, a shoot-out in which eight leftist political opponents were killed. The Bolivian authorities simply added into the general definition of genocide the idea that it could be used to prosecute killing directed against a political group (in this case, a small cell of left-wing militants who wanted to overthrow the regime) but it is obvious that such a definition empties the concept of genocide of any proper content. The application of the term genocide to political killings was; moreover, explicitly ruled out during the travaux préparatoires for the Genocide Convention.

Genocide was also abused in the initial arrest warrant issued against General Pinochet, the former president of Chile whose arrest in London in 1998 on a Spanish warrant generated so much excitement in the international human rights community. The original warrant issued by the Spanish judge on 16 October 1998 aimed to circumvent the normal rules on sovereign immunity by accusing Pinochet of “terrorism and genocide”.⁷ It was on the basis of this that he was arrested on the same day (16 October 1998). The Spanish judge then issued an amplified statement on 18 October, also alleging “terrorism and genocide”.⁸ The new warrant named 85 people allegedly killed or “disappeared” by the Chilean authorities — again, hardly genocide, especially since the people in question were obviously political opponents and not members of an ethnic or religious group. In the event, the claims about “genocide” were quickly discarded, no doubt in part because they were so implausible. However, the memory of the charge lives on. Pinochet is listed as a “Perpetrator of genocide” in the “Encyclopedia of Genocide” edited by Israel W. Charny.⁹

⁵ “Accused of genocide, Ethiopian NSU prof fights for his life” by Bronwyn Lance CHESTER, *www.ethiomdeia.com*, 5 January 2006.

⁶ “Congo and Rwanda forces arrest rebel leader Laurent Nkunda” Matthew WEAVER and agencies, *The Guardian*, 23 January 2009.

⁷ The text of the original arrest warrant can be seen here.
<http://www.derechos.org/nizkor/chile/juicio/captura.html>.

⁸ <http://www.derechos.org/nizkor/chile/juicio/funda.html>. See also the reference to “genocide and terrorism” in *The Guardian*’s report on 18 October 1998.

<http://www.guardian.co.uk/world/1998/oct/18/pinochet.chile>. The sequence of events is outlined in Lord Slynn’s remark to the House of Lords in the hearing of 25 November 1998.

<http://www.parliament.the-stationery-office.co.uk/pa/ld199899/ldjudgmt/jd981125/pino01.htm>

⁹ Israel W. CHARNY, ed. *Encyclopaedia of Genocide*, (Oxford: ABC-CLIO, 1999) p. 460.

A similar point can be made about the accusation against Nicolae Ceausescu. In this case the numbers of people allegedly killed were vastly inflated beyond the reality — a figure of 63,000 was mentioned during his trial — whereas in fact the death toll from the fighting which eventually overthrew him was about 200. Although this might be excused because of the heat of the moment, prosecutions for genocide were also brought against his brother and son the following year, long after the true figures had become known. In any case, a massacre, however awful, is not genocide unless genocidal intent is demonstrated. It is obvious that the word was used during the various trials in a very rhetorical and legally unsound manner.

Abusive too, it seems to me, albeit in a different way, is the accusation of genocide issued against Omar Al-Bashir, the president of Sudan, by the ICC Prosecutor on Bastille Day 2008. The indictment includes the claim that genocide was being practised in Darfur because women were being raped and because the children born of these marriages were not racially pure: as a result, ran the argument, the tribe (the ‘genos’ in question) was being destroyed. According to the indictment,

The systematic nature of the rapes and the statements which accompany these rapes (if we “*could find any Fur woman ...we would rape them again to change the colour of their children*”) are indication of an intention to destroy the group as such. [NAME REDACTED], a victim of rape [TEXT REDACTED] summed up the situation as follows — “*they kill our males and then dilute our blood with rape. [They]...want to finish us as a people, end our history*”.¹⁰

This concept of “genos”, a people which is destroyed by miscegenation, is the most primitive type of tribal identity and owes more to the 1935 Nuremberg race laws than to the 1945 Nuremberg trials.

Miscegenation as genocide also formed part of the case brought by Bosnia against Serbia also formed part of the case brought by Bosnia against Serbia to the ICJ — a case which, again, was largely thrown out, in 2007. In the ICJ judgement of February 2007, reference was made to the claim made over a decade by Bosnia:

The Applicant claims that rape was used “as a way of affecting the demographic balance by impregnating Muslim women with the sperm of Serb males” or, in other words, as “procreative rape”. The Applicant argues that children born as a result of these “forced pregnancies” would not be considered to be part of the protected group and considers that the intent of the perpetrators was to transfer the unborn children to the group of Bosnian Serbs.¹¹

¹⁰ International Criminal Court, Pre-Trial Chamber I, The Situation in Darfur, Public Redacted Version of the Prosecutor’s Application Under Article 58, 14 July 2008, Paragraph 395.

¹¹ International Court of Justice, *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, 26 February 2007, paragraph 362.

In this case as in the Bashir indictment, however, it is surely grotesque to use the term “genocide” to allege forced miscegenation because the “genos” is being “killed” only in the sense that children born of these alleged rapes are supposedly not of the same ethnic group as their mothers. Such racialism should have no place in modern international humanitarian law; it is in any case absurd because the Bosnian Muslims are “ethnically” Serbs. A religious group cannot be wiped out by miscegenation since it is not an ethnic group.

In fact, the allegation that Yugoslavia or Serbia was committing genocide against the Bosnian Muslims was originally made in 1993 when Bosnia-Herzegovina took Yugoslavia to the International Court of Justice alleging that the Serbs were trying to wipe out the Muslims as a race by killing and terrorising them. New allegations were added in 1996 once the war had ended and the case was eventually adjudicated in 2007 when the ICJ found against Bosnia and in favour of Serbia, both on the substantial question of whether genocide was being committed and also on the question of whether Belgrade controlled the Bosnian Serbs.

The single part of the original accusations which was retained was the allegation that genocide had been committed at Srebrenica alone: the ICJ was more or less obliged to retain this part of the indictment because in 2001 (i.e. in the intervening period between the application and the final judgement) the ICTY had handed down its first conviction for genocide to General Krstić (even though he was not in Srebrenica at the time — his conviction was later amended to “aiding and abetting” genocide). But if the original allegation of genocide against the Bosnian Muslims as a whole has been thrown out, then what value is the finding that genocide was committed in one single place and that the genocidal intent was to destroy the “Bosnian Muslims of Srebrenica” or “the Muslims of Eastern Bosnia” alone, as the Krstić conviction alleges?¹² The suspicion is that the definition of “the group” against which genocide has been committed has been artificially narrowed in order to ensure the headline conviction, but such a narrowing in fact seriously undermines the validity of the judgement itself, especially when the original claim was that the Bosnian Serbs were trying to exterminate the Bosnian Muslims as such.

This manipulation of the definition of the group to achieve the conviction for genocide is made additionally doubtful because the whole conviction of Krstić turned on whether or not he shared or knew about General Mladić’s supposed genocidal intent (which has of course itself not been tested in court since General Mladić has not faced trial). The Appeals Chamber concluded that Krstić did know about Mladić’s intent but that he did not share it himself.¹³ But surely one cannot be guilty of a crime unless one intended to commit it, especially with a grave crime like genocide. Can one really commit genocide by accident?

¹² See ICTY Appeals Chamber Judgement Summary 19 April 2004 (as read out in Court by the President of the ICTY, Judge Theodore Meron, 1 (a) (pp. 3–5)

¹³ Summary of Appeals Chamber Judgement, 19 Apr 2004, p. 12.

This brings us to a third category of abuses of the concept of genocide, the convictions entered on the basis of allegations of indirect forms of liability for the crime. The inventive jurisprudence of the International Criminal Tribunals for Rwanda and Yugoslavia has concocted a doctrine known as “joint criminal enterprise”. This is a form of conspiracy theory which, in its so-called “third category” provides for “horizontal” liability pertaining to all members of the group for all acts committed by all its members, even for acts which the individual convicted did not commit, order, intend or even necessarily know about.¹⁴

It seems clear that this form of liability is incompatible with the ICTY statute, which provides for five different forms of liability but not joint criminal enterprise: according to the statute of the ICTY, one is guilty of a crime if one “planned, instigated, ordered, committed or otherwise aided and abetted ...” it.¹⁵ There is no mention of joint criminal enterprise and certainly not of “third category” JCE.

The ICTY ruled in 2004 that convictions could be entered for genocide on the basis of the third category of joint criminal enterprise. As the Trial Chamber made clear,

It is not necessary for the Prosecution to prove that the Accused possessed the required intent for genocide before a conviction can be entered on this basis of liability’ [the third category of JCE].¹⁶

Yet the words used in the Genocide Convention of 1948, where the crime is defined as acts “committed *with intent* to destroy” a group, precludes any conviction for an act not committed with such an intent. This requirement for a high level of proof of *mens rea* is also emphasised in the discussion about genocide in the ruling handed down by the ICJ in the case opposing Bosnia and Serbia in 2007, where the ICTY’s own statements to the same effect are quoted.¹⁷ Four years before the statement quoted above, for instance, the same ICTY Trial Chamber had ruled that

Both persecution and genocide are crimes perpetrated against persons that belong to a particular group and who are targeted because of such belonging. In both categories what matters is the intent to discriminate: to attack persons on account of their ethnic, racial, or religious characteristics (as well as, in the case of persecution, on account of their political affiliation). While in the case of persecution the discriminatory intent can take multifarious inhumane forms and manifest itself in

¹⁴ See John LAUGHLAND, “Travesty: the Trial of Slobodan Milosevic and the Corruption of International Justice” (London: Pluto Press, 2007), p. 121.

¹⁵ ICTY Statute Article 7 (1)

¹⁶ Prosecutor v. Slobodan Milošević, Trial Chamber Decision on Motion for Acquittal, 16 June 2004, paragraph 291.

¹⁷ International Court of Justice, *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, 26 February 2007, paragraphs 186 and 188.

a plurality of actions including murder, in the case of genocide that intent must be accompanied by the intention to destroy, in whole or in part, the group to which the victims of the genocide belong.¹⁸

Similar problems are associated with the doctrine of liability known as “command responsibility”. According to this doctrine, which remains as controversial as it was when first employed to hang General Yamashita in 1945, commanders can be convicted for crimes committed by their subordinates if they “had reason to know” or “should have known” that they were committing them or about to commit them.¹⁹ But the phrases “has reason to know” or “should have known” seem incapable of legal definition. How can a defendant plead that he “should not have known”? Are the phrases euphemisms for wilful ignorance or is criminal negligence being alleged? Negligence is certainly a punishable offence but can it really be applied to war crimes prosecutions, the formulations of all of which are replete with adverbs emphasising intent?²⁰ The clear danger is that the advanced forms of command responsibility now used in the international criminal tribunals convict people not for what they did but instead for what they failed to do and for who they are.

This in turn raises another question related to genocide. As the phrase “intent to destroy” in the original Genocide Convention makes clear, genocide is a planned activity. The ICTY has sought to reduce the amount of “planning” required for genocide convictions under joint criminal enterprise, saying that such criminal plans need not really be plans at all: in 1999 it ruled that, “There is no necessity for this plan, design or common purpose to have been previously arranged or formulated.”²¹ But while it may be true that perpetrators can act spontaneously — recklessness, indeed, is surely a frequent cause of war crimes — it is rather more difficult to prove spontaneous intent for commanders if, as is usually the case, there is no proof of a criminal order. Spontaneity and the concept of command seem incompatible.

Problems have arisen with this especially in the Rwanda tribunal. To some extent, the issues raised here resemble those raised by Srebrenica. Ever since the statute of the Rwanda tribunal was drawn up, the Prosecution has argued that the massacre of Tutsis and moderate Hutus was planned by extremist Hutus months or even years in advance of the events of April — July 1994. It even alleged that these extremists murdered their own President by shooting down his plane on 6 April 1994 so as to have a pretext for putting the plan into action. It is because

¹⁸ In *Kupreškić*, IT-95-16-T, Judgment, 14 January 2000, para. 636, emphasis added.

¹⁹ See Jenny S MARTINEZ, *Understanding Mens Rea in Command Responsibility, From Yamashita to Blaškić and Beyond*, *Journal of International Criminal Justice* 5 (2007), 638–664, who expresses her own dissatisfaction with the doctrine and summarises the concerns expressed by other scholars.

²⁰ See on this William A. SCHABAS, *Mens Rea and The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, *New England Law Review* 37 : 4 (2003), especially his discussion of the concept of wilful blindness, p. 1029 ff.

²¹ *Tadić Appeals Chamber Judgment*, 15 July 1999, paragraph 227.

the allegation was of a fully pre-meditated genocide that no Tutsi has even been prosecuted by the Tribunal: the Tribunal was created specifically to try the architects and perpetrators of this pre-conceived plan. It is because of the allegation of a pre-existing plan that no credence is given, either in the Prosecution cases or even in the Statute itself (which limits the jurisdiction of the Tribunal to the period April – July 1994, the point at which the alleged victims of genocide in fact seized power in Rwanda) to the idea that there might have been racially-motivated killing on both sides, or even to the idea that the killing might have been spontaneous, the result of mass panic.

As a result, the Court rigorously excludes from its rulings any examination of the context in which the crimes were committed – the assassination of the Hutu President of Burundi in October 1993; the likely role of Paul Kagame and his RPF in shooting down the plane which killed President Habyarimana and the next Burundi president on 6 April 1994; or the genocide committed by Tutsis against Hutus in 1972 in neighbouring Burundi.²²

Moreover, it is only because genocide is a state crime that has been planned that commanders and other people like radio journalists can be prosecuted and convicted for it. Were genocide to encompass spontaneous acts, then presumably there would be no commanders of it to prosecute. The essentially planned nature of the crime of genocide was actually discussed and confirmed in the landmark judgement in *Akayesu*

At the time the Convention on Genocide was adopted, the delegates agreed to expressly spell out direct and public incitement to commit genocide as a specific crime, in particular, because of its critical role in the planning of a genocide, with the delegate from the USSR stating in this regard that, “It was impossible that hundreds of thousands of people should commit so many crimes unless they had been incited to do so and unless the crimes had been premeditated and carefully organized. He asked how in those circumstances, the inciters and organizers of the crime could be allowed to escape punishment, when they were the ones really responsible for the atrocities committed.”²³

Yet the monster trial which has just finished at the ICTR, known as Military I (*Bagosora et. al.*) in December 2008, that of the alleged major ringleaders of the genocide, has recently resulted in an acquittal of the defendants on the charge of conspiracy to commit genocide.²⁴ As the Tribunal says of acts which occurred before April 1994, “These preparations are completely consistent with

²² See on these matters Charles ONANA, *Les Secrets de la Justice Internationale, Enquête truquées sur le génocide rwandais* (Paris: Editions Duboiris, 2005)

²³ ICTR Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, Judgement, 2 September 1998, paragraph 551; footnote refers to Summary Records of the meetings of the Sixth Committee of the General Assembly, 21 September – 10 December 1948, Official Records of the General Assembly, statements by Mr. Morozov, p. 241.

²⁴ ICTR Prosecutor v. Bagosora et. al., Judgement, 18 Dec 2008, Section 2, p. 538 ff., especially paragraphs 2110–2113.

a plan to commit genocide. However, they are also consistent with preparations for a political or military power struggle.”²⁵ But if this is true of the planning then surely it is true of the acts themselves, which in any case are hardly intelligible as genocide if there was, after all, no plan or conspiracy to commit it (or at least not proof of such). Even the Prosecution admits that its own evidence for a conspiracy is “circumstantial”.²⁶ The Prosecution closing brief said, “The inference to be drawn from the evidence is *not* that each of the accused sat in the same room at the same time and agreed to a plan, nor that such a plan consisted of a single course of equally-divided or unified conduct.”²⁷ But if not, then what sort of a “plan” is it?

The judgement in Military I means that a key plank of the Prosecution case has collapsed, and especially the claim that plans existed since 1990 or so for a genocide. I believe that this is a structural problem with regime trials of the kind the ICTR holds: ever since Nuremberg and Tokyo, conspiracy theory has been used to adjudicate politics. In some cases, the conspiracy theory can be made to stick; in other cases, such as in the trial of the Japanese leaders after the Second World War, which was based on the claim that they had conspired since 1927, the allegation is evidently ridiculous.²⁸ It is ridiculous in both human and in legal terms: in human terms because politics is simply not like that — especially in wartime, but in politics generally, the acts of one side are determined by the acts of others, especially the enemy, and therefore it is quite wrong to speak of the implementation of a pre-existing plan; and in legal terms because the concept of conspiracy itself as a crime is dangerously unstable. Many jurisdictions do not even recognise it as a crime, only the acts themselves.

The problems associated with prosecutions for genocide, in other words, reflect the overall problems associated with “regime trials”, that is, trials of political and military commanders. International humanitarian law has long since been colonised by liberal human rights activists who have never been near a gun but who are pursuing a one-world supranational agenda. The law generated by their tribunals is therefore departing more and more from the best canons of civilised jurisprudence, often leading to outright violation of due process, and also from any sense of reality about what it is like to be in a combat situation or a political leader fighting a war.

I therefore conclude my analysis with a modest proposal. I am personally sceptical about the possibility of regime trials ever being fair. However, if they must be conducted, then I suggest that an august principle of English law be applied, the principle that a defendant should be tried by his peers. Many of the violations of due process in today’s ad hoc tribunals flow from the fact that the

²⁵ Bagosora et. al. Judgement, 18 December 2008, Paragraph 2110.

²⁶ Bagosora et. al. Judgement, 18 December 2008, Paragraph 2097.

²⁷ Prosecution closing brief, paragraph 35, quoted in footnote 2321 of Bagosora Judgement, p. 535.

²⁸ See Chapter 12 of John LAUGHLAND *A History of Political Trials from Charles I to Saddam Hussein* (Oxford: Peter Lang, 2008).

trials are conducted in front of judges who often have very little experience as actual judges. It is partly for this reason that they last so long. Instead, I propose that they be conducted before juries — juries of retired generals for trials of military commanders, juries of retired heads of state and government for ex-presidents and political leaders. Only then can a sense of realism be brought back into a judicial process which is rapidly spinning out of control.

John Laughland

THE ABUSE OF THE CONCEPT OF GENOCIDE IN WAR CRIMES PROSECUTIONS

Genocide is widely regarded as the supreme international crime; invocation of it has been used to justify military intervention and supranational judicial prosecutions by international tribunals. But a study of the history of accusations of genocide shows that very often the term is used abusively. This article looks at the history of such accusations and concludes that the abuses should cause new accusations to be treated sceptically. It also argues that the accusation of genocide highlights a problem which bedevils all war crimes prosecutions, namely the theories of liability used to prosecute commanders. Just as with the accusation itself, theories of criminal liability are now common in international tribunals which themselves need to be comprehensively reassessed if such tribunals are to command respect.

Джон Локланд

ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ «ГЕНОЦИД» В ОБВИНЕНИЯХ В ВОЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ

Геноцид считается самым тяжелым международным преступлением. Военные интервенции и уголовные преследования наднациональными судами обосновывались якобы совершенными геноцидами. Однако, история обвинений в геноциде указывает на то, что данное понятие часто злоупотреблялось. Ряд таких обвинений являются предметом данного реферата и приводят к выводу, что злоупотребления были достаточно серьезными, чтобы вызвать скептическое отношение ко всем новым обвинениям такого типа. Кроме того, подчеркивается, что обвинения в геноциде чаще всего имеют слабое место, общее для всех судебных процессов по военным преступлениям, а именно — неясное обоснование ответственности, в соответствии с которой преследуется командный персонал. Как и в случае с самими обвинениями, теории ответственности, которыми обычно международные суды пользуются, должны основательно пересмотреться для того, чтобы эти суды заслужили почтение как серьезные правосудные органы.

Јован Спаић*

АКТИВНОСТ РЕПУБЛИЧКОГ ЦЕНТРА РС ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ РАТНИХ ЗЛОЧИНА

Пружа нам се могућност да сагледамо не само досадашњи рад и резултате рада МКСЈ, него и његове реперкусије на појединце, ентитете, државе, па и међународну заједницу и правила међународног хуманитарног права. Тиме се отварају и перспективе сагледавања модалитета превладавања уочених слабости, којих је несумњиво било у раду овог *ad hoc* суда.

Изложићемо рад МКСЈ са аспекта Републике Српске и укупне атмосфере, која се на основу његових ефективних резултата креирала у њој.

При томе, неће бити речи о самом формирању МКСЈ (о чему ће говорити неки други учесници), Правилнику о поступку и доказима, као и његовим другим правним документима, избору тужилаца и судија, који су поступали у суду и осталим правно-организационим елементима.

Дакле, полазећи од задатка МКСЈ „да кривично гони лица одговорна за тешка кршења међународног хуманитарног права почињена на територији бивше Југославије од 01. јануара 1991. године“ (Резолуција број 827 (1993) Савјета безбједности са 3217 сједнице одржане 25. 05. 1993. године) и с обзиром да су током „трагичног ратног сукоба“ у Босни и Херцеговини „злочине чинили припадници свих народа и да су злочини чињени над свим народима“, у Републици Српској је преовладало увјерење да ће пред тим судом бити кривично гоњена сва она лица (појединци), који су најодговорнији за почињене злочине. И то по принципу индивидуалне одговорности и без обзира којем народу припадали. Вјеровало се да ће МКСЈ изградити и поштовати такве критерије у свом раду, који ће му обезбиједити избалансиран однос према свим битним елементима, процеса које буде водио — жртвама починиоцима и злочинима. Тиме би се избјегли приговори о било каквој непристрасности и необјективности суда, без обзира на сву деликатност случајева, које буде рјешавао. Ефикасно спроведеним процесима над најодговорнијим припадницима из реда сва три народа, у разумном року и примјереним казнама „суд над судовима“ би не само обезбиједио кредибилитет себи и својим оснивачима, већ би помогао и у утврђивању истине о догађајима

* Директор Републичког центра за истраживање ратних злочина Републике Српске у Бања Луци.

у БиХ током 1992–1995 године. Тиме би, истовремено утро пут помирењу народа на овом простору, као услову заједничког живота у будућности.

Да ли је МКСЈ испунио таква очекивања? Какав је био његов рад и како се могу оцијенити његови резултати? Да ли се они могу и требају сагледавати искључиво кроз број оптужених и осуђених лица? Мишљења сам да „садржину и ефективност“ тога рада, можемо потпуније и објективније сагледати и кроз неке друге „резултате“, које је он дао до сада. Навешћу неке од њих:

- Бројни и ненајављени претреси са насилним упадима у приватне станове и куће, пословне и вјерске објекте у потрази за оптуженим лицима или доказним матријалима

- Насилно одузимање обимне документације од бројних субјеката, физичких и правних лица. У неким случајевима и без пописа одузетог. Због тога власници и не знају шта им је све одузето. Појединци сада не могу остварити нека од својих права, јер им недостају докази, а до њих не могу доћи

- Тајне оптужнице

- Командна одговорност

- Правно нестандардизована категорија „удружени злочиначки подухват“, чиме је створена могућност неконзистентног тумачења

- Хапшења оптужених у њиховим становима, кућама, пословним просторијама или на путу од стана до радног мјеста, уз демонстрацију непримјерене силе и метода, а у неким случајевима и без претходно пружене прилике тим људима да се предају

- Вишегодишњи притвори

- Дуготрајна суђења

- Умирање оптужених током поступка у притворској јединици

- Изречене казне затвора

- Несхватљива индолентност према истраживању случајева у којима су жртве били Срби, а који су по критеријима самог МКСЈ спадали у његову надлежност (Нпр. због великог броја жртава или политичке односно војне позиције одговорног лица). Такви су случајеви нпр. „Добровољачка улица“, „Тузланска колона“, „Злочини у Сарајеву“, „Мркоњић Град“, или појединци као нпр. Изетбеговић Алија, Туђман Фрањо, генерал Бобетко Јанко и други.

Карактеристичан је у вези са овим одговор потпарола МКСЈ листу ПРЕСС од 04. 01. 2009. године, у којем „објашњава“ свој однос према истраживању и процесуирању оваквих случајева:

„Тужилаштво води истраге и подиже оптужнице на основу информација и доказних материјала којима располаже. На жалост, као што Вам је вјероватно добро познато, сарадња власти из Републике Српске и Србије са Тужилаштвом је, током дугог низа година, била заправо непостојећа. То се није односило само на сарадњу у вези са предметима у којима су оптужене особе српске националности, већ се такође односило и на сарадњу у вези са предметима у којима су жртве српске националности и јако негативно се одразило на те ис-

траге. То потпуно одбијање сваке сарадње је заправо значило да су свједоци злочина над Србима у највећој мјери били недоступни истражитељима Хашког Трибунала јер су живјели на територији РС и Србије. За све то вријеме су власти на чијим територијама су живјеле жртве других националности омогућавали несметан приступ истражитељима и углавном чиниле све како би им олакшали рад на истрагама злочина.

„Временом (и то од релативно недавно) се сарадња РС и Србије са Тужилаштвом знатно побољшала. Међутим, због стратегије испуњења мандата суда и Резолуције Савјета безбједности с тим у вези, све истраге су обустављене закључно са 31. децембром 2004. године тако да је најбитније вријеме већ било изгубљено. Поред тога, велики дио материјала који је Тужилаштво у међувремену добило из РС и Србије се није могао користити у судницама као доказни материјал. (Некада се чинило да они који прикупљају и шаљу те материјале можда нису најбоље упознати са тим какви се доказни материјали могу изводити на суду).

„Поред тога, мандат Хашког Трибунала је ограничен — као *ad hoc* институција, он није ни био у могућности да се бави свим злочинима. До краја свог мандата, Трибунал ће судити укупно неких 126 особа. Статистике указују на то да су у ратовима у бившој Југославији на хиљаде људи чинили злочине, тако да велики дио посла остаје домаћем правосуђу.

„Тужилаштво Хашког Трибунала већ годинама сарађује са локалним Тужилаштвима по питању пребацивања предмета. Треба имати на уму да, уколико има доказа, домаће правосуђе ништа не спречава да особама којима је суђено пред Трибуналом, суди за друге злочине. (Погледајте, нпр. предмете у вези са Мирком Норцем — он је за неке злочине већ осуђен у Хрватској, а за друге злочине је против њега подигнута оптужница пред Хашким Трибуналом (та оптужница је касније такође пребачена на хрватско судство, гдје је предмет управо у току)“.

— Правно врло сумњива пресуда генералу Радославу Крстићу, првенствено у односу на правну квалификацију (помагање и подржавање у геноциду). При томе уопште не умањујемо и уважавамо све жртве које су страдале при догађајима у и око Сребренице од 10–19. јула 1995. године. Наиме, правоснажном пресудом генерал Крстић је осуђен за злочин помагања и подржавања у геноциду. Претходно, међутим нико није осуђен као извршилац тога злочина. Утврђено је, дакле, да је тај „злочин над злочинима“ почињен и да је генерал Крстић у томе помагао. Извршилац тога злочина, дакле тек треба да се „нађе“, оптужи и осуди. Тиме је створена врло деликатна правна ситуација са могућностима различитих манипулација. За овако тежак злочин, све конзеквенце су морале бити правно ријешене на апсолутно конзи-

стенан начин, који не би могао ту „пресуду над пресудама“ никада и ни од кога довести у питање.

— Мада је МКСЈ није донио, али је утицао на њено доношење, због чега се може сматрати као „његов“ резултат, је и пресуда Међународног суда правде по тужби Босне и Херцеговине против Србије, која се добрим дијелом ослања на пресуду управо генералу Крстићу.

— У слиједећим табелама приказани су неки бројчани подаци из поступака пред МКСЈ и смртно страдалим у БиХ током 1992–1995. године.

Табела 1.
Подаци о броју осуђених и ослобођених лица из БиХ
пред МКСЈ са 31. 03. 2009. године

Националност	Оптужено	Осуђено	Ослобођено	Поступак у току
Србин	68	37	—	14
Хрват	25	11	4	6
Бошњак	10	5	3	1
Укупно	103	53	7	21

Националност	Повучена оптужница	Обустава поступка због смрти	Пребачено у Суд БиХ
Србин	2	5	9
Хрват	3	—	1
Бошњак	—	1	—
Укупно	5	6	10

Погледајмо сада податке о броју смртно страдалих током трагичног сукоба 1992–1995 године у БиХ, према невладиној организацији IDC — Сарајево, која је углавном прихваћена као врло поуздана и респектабилна агенција.

Табела 2.
Статистички преглед укупног износа
изречених затворских казни од стране МКСЈ-а
(Стање на дан 11. 05. 2009. године)

Националност	Изречене казне затвора
Срби	596 год. затвора
Хрвати	157 год. затвора
Бошњаци	48 год. и 6 мјесеци затвора

Табела 3.
Подаци о смртно страдалим

Националност	Смртно страдало	Цивили	Војници
Срби	24.905 – 25,62%	39.684 – 40,82%	57.523 – 59,18%
Хрвати	7.788 – 8,61%		
Бошњаци	64.036 – 65,88%		
Укупно	97.207	97.207	

Ако имамо у виду све напријед изнијете резултате, поставља се питање, на основу којих критерија „омјер у злочину, који је успоставио Трибунал, је осумњичених из српског народа 85 посто, из реда хрватског 12 посто и бошњачког 3 посто.“¹

Оваквим и бројним другим „ситнијим“ резултатима МКСЈ је утицао на креирање атмосфере у Републици Српској према њему. Крајњи ефекат је да тај Трибунал није прихваћен као „праведан“, јер је запоставио кажњавање злочинаца због злочина почињених над припадницима српског народа.

У складу са Стратегијом испуњавања мандата суда, све истраге у МКСЈ су обустављене са 31. 12. 2004. године. Од тада је започео и поступак транзиције свих незавршених предмета на правосуђе земаља бивше СФРЈ. У Босни и Херцеговини су основани Тужилаштво и Суд БиХ. У њиховој надлежности су, поред осталих и кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом. (Глава XVII Кривичног закона БиХ). У законодавној процедури, усвојени су Кривични закон и Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине. Истина, треба нагласити да су нижа тужилаштва и судови у РС и ФБиХ тзв. окружна/кантонална, под одређеним законским условима, такође надлежна за поступање у предметима ратних злочина. Међутим, МКСЈ је такође инволвиран у рад Тужилаштва и Суда БиХ, јер је овлаштен да надзире и пружа стручну помоћ овим институцијама. Тако он заправо наставља да и даље дјелује, само на други начин.

У међувремену, Вијеће министара Босне и Херцеговине усвојило је Државну стратегију за рјешавање предмета ратних злочина. Формирано је и Надзорно тијело за праћење спровођења ове стратегије.

У таквој ситуацији се поставља питање, да ли ће правосуђе у Босни и Херцеговини наставити политику МКСЈ у предметима ратних злочина? Први резултати показују да би то могло бити управо тако. А, ако би се то стварно и десило, онда то не би сигурно било добро за процес истине и помирења, који се покушава имплементирати не само у Босни и Херцеговини, већ на просторима шире регије.

¹ Из изјаве Ахмић Амира, бошњачког официра за везу са МКСЈ сарајевском листу „Дневни аваз“ фебруар 2009. године.

Jovan Spaić

ACTIVITIES OF THE REPUBLIC OF SRPSKA CENTER FOR THE INVESTIGATION OF WAR CRIMES

Based on UN Resolution 827 (1993) setting up the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, there was an impression on the Serbian side that an even-handed approach would be undertaken to prosecute major war crimes perpetrators from each of the countries involved in the 1992–1995 conflict in Bosnia and Herzegovina, and indeed from each of the communities within BH. In practice, however, that expectation was not met. Accordingly, from his vantage point as Director of the Republic of Srpska Center for War Crimes Investigation and Cooperation with ICTY, the author assesses the “results” achieved by the Tribunal in the following areas, among others: unannounced searches of private homes and public and religious institutions conducted in a way which is clearly disrespectful of the fundamental rights of their targets; arbitrary seizures of documents and other evidence, often without a receipt given to their owners; secret indictments; the use of the legally debatable concept of Joint Criminal Enterprise and its potential for serious abuse; lengthy trials and unreasonably long sentences, especially for Serbian accused; inexplicable inefficacy in the pursuit of perpetrators where the victims were Serbs, etc. The lame excuse offered by an ICTY spokesman for the last of the mentioned points is presented. Finally, the legal inconsistencies of the Krstić verdict and the fact that such a defective finding could have been incorporated into an ICJ judgment are also discussed. There are two tables reflecting total ICTY sentences by ethnic affiliation and an ethnic breakdown of mortality during the BH war.

Јован Спаић

АКТИВНОСТ РЕПУБЛИЧКОГ ЦЕНТРА РС ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ РАТНИХ ЗЛОЧИНА

Полазећи од Резолуције Уједињених нација 827 (1993), којом је био основан Међународни кривични трибунал за бившу Југославију, утисак на српској страни био је да ће починиоци свих ратних злочина на територији Босне и Херцеговине између 1992. и 1995. одговарати за своје поступке без обзира на етничку припадност. Међутим, на делу то очекивање се није испунило. Са своје осматрачнице, у својству директора Центра за истраживање ратних злочина и сарадњу са МКТБЈ, аутор оцењује „резултате“ које је постигао трибунал, између осталог, и у следећим областима: ненајављени претреси по приватним становима и јавним и верским установама који су били спроведени на начин који несумњиво крши основна права; самовољно одузимање докумената и другог доказног материјала, често без реверса власницима; тајне оптужнице; коришћење правно дискутибилног механизма удруженог злочиначког подухвата и његов потенцијал за озбиљну злоупотребу; предугачка суђења и неразумно дуге временске казне, посебно оптуженицима српске националности; необјашњива неефикасност у кривичном гоњењу починиоца у случајевима где су жртве били Срби, итд. Неубедљиво оправдање које МКТБЈ нуди за последњу од ових злоупотреба разматра се детаљније. На крају, анализирају се правне недоследности пресуде у предмету Крстић, као и чињеница да је тако мањкава пресуда могла бити уграђена у једну пресуду Међународног суда правде. У две табеле приказују се укупне казне које је МКТБЈ до сада изрекао по етничкој припадности, као и етничка структура морталитета током рата у Босни и Херцеговини.

II

МКТБЈ у склопу једнополарног света
МТБЮ в контексте однополярного мира
ICTY in the context of unipolar politics

Jonathan Rooper*

POLITICAL BACKGROUND OF THE YUGOSLAV CRISIS

1. The causes of war / “Serb Aggressors”

a) The legacy of the past

1.1. Josip Broz Tito, Yugoslav president-for-life from 1945–1980, ruthlessly eliminated all opposition to his Communist Party. In 1948, following his split with Soviet leader Stalin, Tito completed the process by purging remaining traces of dissent within his party. Politics in Yugoslavia had effectively ended. Tito then achieved ideological consensus among the populace in two ways: internally through the concept of “Brotherhood and Unity” and externally through the threat of invasion — by either the Soviet Red Army or by NATO, whichever was most plausible at a given moment. The bitter ethnic tensions of the past were largely swept under the carpet, along with other disruptive forces. Communism had not done much to aggravate such grievances; nor had it done much to resolve them.

b) Political disintegration

1.2. The foundation stone of the case for demonising the Serbs is the allegation that they were the “aggressors” in all the conflicts that broke out in former Yugoslavia, in pursuit of their ambition for a “Greater Serbia”. This does not stand up to examination. The process of disintegration, which started many years before the conflicts began, involved all the Yugoslav ethnic groupings.

1.3. Even before Tito died, the system he had introduced was beginning to show strains. The huge sums of foreign aid, readily forthcoming since his break

* Jonathan Rooper was a producer / director in BBC Television News and Current Affairs for 16 years and was Head of News Features department from 1987–1991. He is now a freelance broadcast journalist and video editor. His wife is half-Serbian, with family in Belgrade, and he has been a regular visitor to Belgrade and other parts of former Yugoslavia since 1980. He took a very close interest in events in Yugoslavia during the 1980s and 1990s and gradually became involved in informal groups, especially one led by the late Norah Beloff, which monitored media coverage of the Balkans. He is a member of the Srebrenica Research Group, an international research co-operative set up by Professor Edward Herman.

with Stalin, had begun to dry up as the decline of the USSR made Yugoslavia's non-aligned position of less strategic importance. The prosperous lifestyle of many Yugoslavs in the late 1970s concealed the fact that the country had built up \$20 billion foreign debt, and was saddled with hopelessly inefficient state-run industry.

1.4. Fearing the resurgence of the old World War II divisions, Tito had bequeathed a system of rotational leadership to Yugoslavia. This prevented immediate crisis on his death, but — in continuing a long succession of decentralising reforms — ensured political breakdown in the longer term. By the last years of the 1980s, central government had become ineffective and the economy was on the verge of collapse, with inflation reaching 1,250%. This was exacerbated on 5 November 1990 when the US passed legislation making further aid payments conditional on the holding of “democratic” elections in each of the Yugoslav republics (elections which were bound to give a boost to nationalists and encourage the secession of republics). In practice, this meant an effective end to aid; it also threw the Yugoslav Federal government into crisis because it was unable to pay the enormous interest on its foreign debt or even to arrange the purchase of raw materials for industry. Credit collapsed and recriminations broke out on all sides.

1.5. Politicians throughout Yugoslavia had not been slow to read the signs. In April 1987, Slobodan Milosevic — consolidating his power within the Serbian League of Communists — attended a rally near Priština, the capital of Kosovo, and witnessed Serb demonstrators being beaten up by the local, mainly Albanian, police. His denunciation of the police action endeared him to Serb nationalists, and helped pave the way for his election as Serb President in 1990. A similar process was taking place in Croatia at the same time. Former Communist leader, Franjo Tudjman (an active member in the “Croatian Spring” nationalist movement in the early 1970s, and later a nationalist historian) travelled to Canada, Australia and other countries in the spring of 1987 to raise money from the Croatian diaspora — cash that was used to fund his campaigning and to buy arms. As Steve Hrkač, who now represents diaspora Croats in Tudjman's government, told the Canadian magazine *Saturday Night* “*The first dollars came from Canada. We bankrolled the revolution*”. In Bosnia, Alija Izetbegović launched a Muslim-only political party, the SDA (Party of Democratic Action) in 1990 — the first of the “ethnic” political parties to be formed in Bosnia. He reissued his 1970 Islamic Declaration, which had provoked his imprisonment in 1983, and released a video to coincide with the launch of the SDA in which he, as principal narrator, set out the party's purpose of restoring Muslim ascendancy. Both the Islamic Declaration and the video were later withdrawn. Izetbegović told the Bosnian Parliament in 1991: “*I would sacrifice peace for a sovereign Bosnia-Herzegovina, but for that peace in Bosnia-Herzegovina I would not sacrifice sovereignty*”.

1.6. It has often been claimed (most notably in the BBC's Brian Lapping-produced series *The Death of Yugoslavia*) that a speech made by Slobodan Milosevic in Kosovo in June 1989 was the starting point of the disintegration of Yugoslavia (*"Without question, it was Milosević who had wilfully allowed the genie out of the bottle"*, was the way Misha Glenny put it in his book *The Fall of Yugoslavia*.) This argument is not sustainable. Nationalism had been emerging well before the Milosević speech. Indeed, it is arguable that it can be dated back before Tito's death in 1980, when Tito had publicly lamented the development of eight separate "autarchies" (the six "Republics" and two "Autonomous Regions") and declared their rivalry with each other was ruining the state of Yugoslavia. Nationalism was certainly in evidence early in the post-Tito era. In Croatia, for example, Franjo Tuđman was expelled from the Yugoslav Communist Party in 1986 when he publicly linked himself to the nationalist cause. (As detailed in 1.5.) From 1987 onwards, he was making many connections abroad using his nationalist credentials. In Slovenia in 1987, secessionist leader Janez Janša had been jailed for publishing a secret report and Milan Kučan, the Slovene President, like many other former Communist apparatchiks, had been busily espousing the nationalist cause as he tried to reinvent himself. In Bosnia, Alija Izetbegović, imprisoned by Tito for three years in 1946 for his involvement with the Mladi Muslimani (Young Muslims) movement, served a further 5 year jail term for separatist agitation between 1983–88 (a period when there was still a reasonably effective, broadly-based SFRY regime). The unsurprising reality of what happened was that, as the grip of the SFRY leadership weakened during the 1980s, nationalism began to emerge as an attractive alternative.

c) The sequence of events — Slovenia / Croatia

1.7. The states of the Communist Bloc collapsed one by one during the second half of 1989. Yugoslavia was seen by many to be subject to the same process, though the circumstances were significantly different. Even so, by the beginning of 1990 it was clear that Yugoslavia was in danger of imminent meltdown. The tough economic policies of Ante Marković, the Federal Prime Minister, (a Croat, despite all the claims of 'Serb domination' in Yugoslavia), had brought inflation under some control, but the Presidents of the various Yugoslav republics were not co-operating and government was paralysed. Successive crisis meetings were held; each one made it clearer that the republics were not particularly concerned about finding a solution. With nationalist leaderships in place in Serbia, Slovenia and Croatia, prospects were grim. Tuđman told the 2,500 at his Croatian Democratic Union party conference in January 1990: *"Our opponents see nothing in our programme but the claim for the restoration of an independent Croatian Ustashi state. These people fail to see that the state was not the creation of fascist criminals; it also stood for the historic aspirations of the Croatian people for an independent state. They knew that Hitler planned to build a new European order."* A few months later the Slovene Assembly declared that Slovene laws would take precedence over federal laws and that Slovene conscripts

would not serve in the federal army outside Slovenia. As The Times Literary Supplement noted on 24 November 1995 (in a review of books on Yugoslavia): *“Before the federalists had time to organise themselves, the nationalist lobbies in Slovenia and Croatia had rushed ahead with republic-level elections which were little more than referenda on national sovereignty. They swept the board at a time when other indicators were still showing that many would have voted for the federal option if they had been given the chance”*.

1.8. Persecution of Serbs in Croatia started with the election of Tudjman’s government in 1990. Serbs were forced from senior jobs and state housing; there was only cursory investigation of many beatings and even murders. This provoked mainly-Serb rural areas to declare autonomy from Croatia; their desire to remain within the Yugoslav Federation led to armed clashes between Croat and Croatian Serb police and between locally-organised militias. There was no grand-scale flashpoint: fighting tended to flare up in areas of mixed population, where tension had been building and little was needed to spark violence.

1.9. Evidence suggests the Croatians were the first to resort to planned violence. Gojko Sušak, later Croatia’s defence minister and Tudjman’s effective deputy, played a significant part: (Extract from article on Sušak from Canadian magazine Saturday Night): *“Late one evening in the spring of 1991, when the republics that made up Yugoslavia were on the edge of civil war, a regional police chief in eastern Croatia was ordered to drive three men [one of whom was Sušak] down the country roads ... They pulled off the road and into some corn-fields outside a Serb village.... The three men opened the trunk, took out shoulder-launched Ambrust missiles, and began firing at the village.”*

1.10. Four days after assuring US Secretary of State James Baker that they would take no unilateral action, Slovenia and Croatia declared independence on 25 June 1991. (Baker had warned Milan Kučan of Slovenia and Franjo Tudjman of Croatia that in no circumstances would the US recognise Slovenia and Croatia.) This took concrete form on 27 June, when Slovenia hauled down Yugoslav flags along the Austrian frontier and helped itself to the customs revenues collected there (on which the federal government heavily depended). Clashes between the Slovene and JNA (Yugoslav Peoples’ Army, the army of the [SFRY] Socialist Federal Republic of Yugoslavia) forces, the so-called “10-day war”, took place when the remains of the federal government sent in 3,000 conscripts. As no resistance had been expected, the men were only lightly armed. After a series of undignified and clumsy encounters, the federal army withdrew. The “war” cost the lives of 19 Slovenes and 45 federal soldiers. Slovenia formally became independent as far as SFRY was concerned on 8 October 1991, and was recognised in January, April and May 1992 by the EC, US and UN respectively. There were no further military clashes of any significance. This fighting, in common with early fighting in Croatia, was characterised by the world’s media as *“freedom fighters”* against *“communist bullies”*. In reality, it was conflict between those striving to preserve the federation and those trying to abandon it.

1.11. After Croatia declared its intention to become independent in June 1991, relations with the rest of Yugoslavia were abruptly ruptured. Tudjman ordered that the many units of the federal army stationed in Croatia must either surrender or be deprived of food, light and communications with the outside world. His Territorial Defence forces (TOs), which he had been surreptitiously arming, training and expanding, surrounded army barracks. At the same time, fighting intensified between Croatian and Croatian Serb forces, with the JNA initially intervening to keep them apart. When it became clear that the whole of Croatia could not be retained within the Yugoslav Federation, the JNA set about defending those (the Croatian Serbs) who wanted to remain within the Federation. After the intervention of the EC, via the Hague Conference, and then the UN, in the person of Cyrus Vance, an uneasy truce was put in place by the end of the year.

d) The sequence of events — Bosnia

1.12. In 1991 (the last pre-war census), the population of Bosnia-Herzegovina was approximately 44% Muslim, 31% Serb and 17% Croat. In the first multi-party elections in 1990, about 80% of the votes were for the three main nationalist parties, the Muslim SDA (Party of Democratic Action), the Serb SDS (Serb Democratic Party), and the Croat HDZ (Croatian Democratic Union). The nationalists formed a grand coalition for the second round of elections, and were then able to dictate the political form of the new Bosnia. A seven-member Presidency was formed, with two representatives from each party, one for “minorities” and a rotating President of the Presidency. SDA member Fikret Abdić had gained the most votes for a seat on the presidency by a substantial margin, but he stood aside for the SDA leader, Alija Izetbegović, to become the first President of the Presidency. (The position of President never rotated. Invoking “crisis” measures, Izetbegović retained that position until the September 1996 post-Dayton election, when he achieved the highest count in the vote for the three-man [one Muslim, one Serb, one Croat] Presidency and again became the first rotating President, this time of Dayton Bosnia). However, the coalition agreed that a consensus was required for any major political change to be valid.

1.13. Without any such consensus, the Bosnian Parliament, where combined Muslim and Croat deputies formed the majority, first declared sovereignty on 15 October 1991. The Muslim SDA received Croat HDZ backing for this because the Croatian party hoped that independence from Yugoslavia would be a stepping-stone to Hercegovina’s union with Croatia. The declaration provoked the withdrawal of the two main Serb parties from the Parliament. Aware of the potential problems for Bosnia, Izetbegović argued against the international recognition of Croatia and Slovenia. When his hand was forced by Germany and the EC, Izetbegović applied for EC recognition of Bosnia, even though no centralised control existed in the republic. On 25 January 1992, a debate in the parliament (still boycotted by the Serbian parties, which together represented a third of the population of Bosnia), endorsed the holding of a referendum on

sovereignty between 29 February and 1 March (this referendum had been one of the conditions demanded by the Badinter Commission before the EC would consider recognition of independence.), even though, under the consensus arrangement, the absence of the Serbs should have blocked such a major political change. Following the referendum (99.4% in favour from a 63% turnout), Bosnia declared itself independent on 3 March. On 27 March, Republika Srpska was proclaimed.

1.14. Urgent negotiations were held under the auspices of Lord Peter Carrington, former UK Foreign Secretary, and Jose Cutileiro, the Portuguese rotating head of the EC for that six-month period. On 18 March 1992, an agreement was signed in Sarajevo (the so-called Lisbon agreement) by the leaders of each of the three main political parties [Alija Izetbegović for the SDA; Mate Boban for the HDZ; and Radovan Karadžić for the SDS]. This agreement was for a tripartite constitutional arrangement for Bosnia (what some have called “cantonisation”). However, Izetbegović later withdrew his signature, at the prompting of US Ambassador Warren Zimmerman. [In a letter to *The Economist* 9–15 December 1995, Mr Cutileiro wrote “*After several rounds of talks our ‘principles for constitutional arrangements for Bosnia and Hercegovina’ were agreed by all three parties (Muslim, Serb and Croat) in Sarajevo on March 18th 1992 as the basis for future negotiations. These continued, maps and all, until the summer when the Muslims reneged on the agreement. Had they not done so, the Bosnian question might have been settled earlier, with less loss of (mainly Muslim) life and land. To be fair, President Izetbegović and his aides were encouraged to scupper that deal and to fight for a unitary Bosnian state by well-meaning outsiders who thought they knew better*”.] Then, although the local parties and the EC wanted to continue talking, the Americans insisted that, as part of the process of recognition for Croatia, other republics which wanted to separate had been guaranteed recognition within three months at the latest. The Americans enforced the April deadline: talks were over and only realities on the ground could change the status quo. In Sarajevo, the first recorded violence was the shooting dead of a Serb (waving a Serbian flag at a wedding) by a Muslim.

e) International involvement

1.15. The support of outside nations had encouraged both Slovenia and Croatia to declare independence. Austria was an enthusiastic supporter, though with little real clout. Germany publicly put forward the case for unconditional recognition of Croatia as early as August 1991. It did so again in October. In December, the German Foreign Minister Hans Dietrich Genscher said that, regardless of their EC partners, the Germans would recognise the secessionist states of Slovenia and Croatia before the end of the year. Germany announced its intention to do so on Christmas Eve, in breach of EC policy just agreed at Maastricht. Germany had succeeded in winning the argument for recognition despite repeated European and US support for the unity of Yugoslavia. In doing

so, Germany had clearly shown that it could take a major unilateral political decision and was no longer compromised in this respect by the Nazi legacy.

1.16. Commentators are agreed that the intense fighting in Bosnia in 1992 was triggered by international recognition of the state, which was in turn dictated by the “premature” recognition of Croatia three months earlier. Although it has always been denied, strong suspicions persist that the basis for Croatia’s recognition was a shabby deal between the UK and Germany. In exchange for an opt-out provision in the Maastricht agreement, the UK dropped its opposition to Germany’s drive for the EC to recognise Croatia. In the summer of 1993, after the Europeans had rejected the US “lift and strike” plan, which Secretary of State Warren Christopher had been pressing on them in a tour of European capitals, Christopher provoked a savage diplomatic spat between the US and Germany when he directly blamed German recognition of Croatia for the fighting.

1.17. As noted in 1.14 above, the US forced the recognition of Bosnia three months after recognition of Croatia. But Macedonia, which had sought independence at the same time as Bosnia, and whose application had been received far more favourably by the EC’s Badinter Commission, was not recognised until a year later. This delay was in deference to Greek sensibilities over the name Macedonia and its national symbols. The objections of an outside country were thus given more weight than the objections of the rest of the country of which Bosnia was a part, Yugoslavia.

1.18. Henry Wynaendts, one of three European politicians involved in EC attempts to negotiate a peaceful settlement in Yugoslavia, made clear in his account of the proceedings that Yugoslavia was never treated as a problem in its own right. Instead, it was seen as a splendid opportunity to demonstrate the authority of the new Europe, whose representatives assumed that they had the right to take control out of the hands of the communities living in Yugoslavia and to impose a new order of their own.

f) International law

1.19. International recognition of the new states was in breach of the **Convention of Montivideo 1933** on the recognition of new states [which required “a government in full control”, “clearly established borders” and “a stable population”], and **The Helsinki Final Act of the Conference on Security and Co-operation in Europe 1975**. [“*The participating states will respect the territorial integrity of each of the participating states. Accordingly they will refrain from any action ...against the territorial integrity, political independence, or the unity of any participating state*”. Recognising Slovenia and Croatia, Germany made a deliberate decision to violate the territorial integrity of Yugoslavia, which under the Helsinki Acts was one of the “participating states”. This generated hardly a word of protest.]

g) Borders

1.20. Borders were a considerable aggravating factor in the disputes between the Yugoslav republics. The writer, Milovan Djilas, one of the three men entrusted by Tito in 1945 with drawing up the borders of the constituent components of the Yugoslav federation, reported Tito as saying “*With us [the Communist Party], these demarcation lines will be no more than administrative frontiers*”. In seeking to establish a Yugoslavia that would not be in thrall to powerful constituent elements, the Tito-defined borders took little or no account of where different groups lived. Thus substantial Serb communities in Croatia and Bosnia, and Croat communities in Bosnia, were left exposed when Yugoslavia broke up. Alexander Solzhenitsyn, in *The Times* on 21 August 1997, noted that the roots of the Yugoslav conflicts lay in Tito’s imposition of arbitrary internal borders, adding that “*blame lies also with the venerable community of western leaders, who — with an angelic naivety — took those false borders seriously, and then hastened, at a moment’s notice, in a day or two, to recognise the independence of several breakaway republics whose political formation they apparently found to be advantageous*”.

h) The JNA

1.21. As the wars developed, the former federal army, the JNA, began to play a greater role, taking control of areas in Croatia and then Bosnia. This was represented by the world’s media as a massive land-grab, to further a “Greater Serbia” policy. It was, in fact, limited in scope, and mainly tactical (securing isolated Serb populations and lines of communication) rather than territorial. Much was made of the statistic that the Serbs had “seized” 70% of Bosnia within the first few months of the war — but they had controlled more than 60% before the fighting started (many Bosnian Serbs were peasant farmers). Over the next two and a half years, there were highly publicised campaigns in Bosnia, with some ebb and flow of territory, but overall territorial changes were minor. In Croatia, apart from two Croatian Army incursions, in January and September 1993, which were reversed by the UN, the front lines were static for nearly four and a half years before the “UN Protected” Serb areas of Western Slavonia and Krajina were overrun by the Croatian Army.

1.22. Charges of “Serb aggression” were rooted in the notion that the JNA was an invading force sent in by Serbia. In reality the JNA, though Serb-dominated at officer-level, was a genuinely pan-Yugoslav conscript army which had emerged from Tito’s WW2 Partisan forces. Multi-ethnic and with a high-command that was strongly Yugoslav (rather than Serbian) in character, by 1990 the JNA was the last remaining truly “Yugoslav” institution. Its job was to defend the Federation; the high command would refuse orders which were not consistent with this. There were several purges of the more “Yugoslav” senior officers from May 1991 onwards, and officers who wanted to be part of the emerging Croatian forces were leaving of their own accord. There was a final

round of purges as, in June 1992, the JNA was dissolved and became the VJ, the army of a Yugoslavia which was now only Serbia and Montenegro.

1.23. Much as the British Army has bases in Scotland, Wales and Northern Ireland, the JNA had bases throughout the republics of Yugoslavia. It was already in Croatia and Bosnia when fighting started — as it had every right to be as a federal army. When Bosnia gained international recognition, the JNA formally withdrew as of May 18, 1992, and the fact of its withdrawal was confirmed by the UN. Many members of the JNA who came from Bosnia were demobilised and became members of the Bosnian Serb Army (BSA), retaining much of their military equipment including heavy weapons. They were ever after characterised as “Serb aggressors”, even though they were Bosnian. That the JNA remained at least partially non-partisan is witnessed by the fact that, as late as April 1992, Alija Izetbegović, chairman of the Sarajevo-based presidency, called on the JNA to intervene to prevent fighting. Presumably it was only later that he realised that the JNA had “invaded” Bosnia.

i) Civil War / International Conflict

1.24. The concept of Serb “invasion” was of crucial importance. If the conflicts in the former Yugoslavia were deemed to be civil, there was no legal basis for international intervention of any kind. The continuing sensitivity of this point was demonstrated when the CNN teletext service recently referred to the Bosnian conflict as a “civil war”: in a statement, the party of Bosnia’s war-time Prime Minister Haris Silajdžić said that this interpretation “*helps to indemnify the aggressor and the ideologues of the genocide and the greatest crimes against humanity committed in Europe since the second world war*”. In consequence, while in Sarajevo to accept a prize for their reporting of the war, a CNN executive found his organisation accused of supporting evil-doers.

1.25. Such “confusion” was widespread. Politicians the world over, from Douglas Hurd to Bill Clinton, repeatedly described the war in Bosnia as a “civil war”. Henry Kissinger, in *The Washington Post* on 22 September 1997, wrote: “*In Bosnia, populated by Croats, Serbs and Muslims whose reciprocal hatreds had broken up the much larger Yugoslavia, the attempt to bring about a multi-ethnic state evoked a murderous **civil war***”.

1.26. The conclusion that “aggression” occurred in the former Yugoslavia is based entirely on the decision of the United States, the members of the EC, and the United Nations to recognise Croatia and Bosnia over Belgrade’s vehement objections. By declaring the Yugoslav state defunct and disregarding the desires of those who (in all the republics) wanted to keep the federation intact, the US/ EC/ UN arbitrarily redefined civil wars, which had been under way since June 1991 and April 1992 respectively, as wars of external aggression. The tortuous nature of such explanations is shown by the UN War Crimes Tribunal at the Hague [ICTY], which regards anything which happened in Bosnia prior to the April 1992 recognition as “internal”, anything that happened whilst the JNA

were still in Bosnia (until mid-May '92) as “international”, and after that time mostly “internal” again — though “internal” to Bosnia, not Yugoslavia.

2. Prison and rape camps

2.1. In August 1992, ITN broadcast a report on the Omarska and Trnopolje camps, which included the arresting image of a highly emaciated man, Fikret Alić, standing at the front of a crowd of men behind a barbed wire fence. The commentary did not describe Trnopolje as a concentration camp, but throughout the world the ITN report was seen as confirmation of earlier stories (Newsday 19 July 1992; 2 August 1992) about Serb concentration camps by the American journalist, Roy Gutman. Gutman later admitted that he had made his claims on the basis of hearsay information. In addition, WTN — which distributed the ITN pictures worldwide — described Trnopolje as a concentration camp in the information despatched with the pictures.

2.2. In 1997, Thomas Deichmann's article in a publication called *Living Marxism* claimed that the ITN report on Trnopolje had seriously misrepresented the nature of the camp. According to the article, the ITN rushes, which had been leaked to him, showed that the camp was not fully surrounded by a fence, let alone by barbed-wire, and that the “prisoners” were free to leave if they chose to do so.

2.3. Pero Ćurguz, a regional Red Cross manager stationed at Trnopolje during the operation of the centre, was interviewed by British journalists in August 1992. He told them that many of the people there had come to the camp of their own free will for protection. He said also that during the entire time of the operation of the camp, no barbed-wire fence had been erected.

2.4. Even if Trnopolje is discounted, serious allegations remain about a number of other Serb camps, notably Omarska. It seems likely that conditions in these camps were generally poor and that some atrocities took place. But an ICRC report published in August 1992 gave details of camps run by all sides; the Serbs did not have proportionately more than the other groups. Tadeusz Mazowiecki, UN Special Rapporteur for Human Rights, said in his 1994 report that “...As of December 31, 1993, there were 5,500 detainees on the active register. According to reliable estimates around 40% of detainees are held by Bosnian Croat authorities, 25% by the Government (Muslim) and 13% by the Bosnian Serbs and the remainder by the forces of the so-called ‘autonomous’ province of western Bosnia”. There is little evidence to suggest that one side's camps were better than another's. But with the media highlighting Bosnian Serb-run camps and largely ignoring the others, non-Serb camps existed for periods of several years whereas the Bosnian-Serb camps had been largely closed down. It is also worth noting that ITN was invited, under challenge, to go to the camps by Radovan Karadžić; the Croats and Muslims did not extend similar facilities. Claims that substantial numbers of people were held in camps (Muslims imprisoned 117,000; Serbs imprisoned 40,000) and killed (Muslims

12,000+; Serbs 6,000) have never been substantiated and look like little more than crude propaganda.

2.5. One of the most influential pieces of evidence put forward to substantiate the argument that the Serbs had committed far more atrocities than the other sides was a CIA report, leaked to Roger Cohen of The New York Times in 1994, which claimed that 90% of all atrocities committed in the early stages of the war were committed by Serbs. The newspaper did not give details of the methods used to determine the ethnicity of perpetrator and victim; nor did it reveal how many atrocities were involved; nor did it specify the period covered by the report. It has been deduced that much of the information in the report was based on satellite data — but even the best satellite photographs would show no distinction between Serbs, Croats and Muslims, groups that cannot generally be distinguished from one another in terms of appearance face-to-face, let alone from overhead satellite photographs able to determine individual items only if larger than six inches in diameter.

2.6. In the late autumn of 1992 the world was horrified by reports that the Serbs had set up a chain of rape camps in Bosnia, and that more than 50,000 Bosnian women had been raped. This was compounded by a communiqué issued at the EC summit in Edinburgh in December 1992, by a UN resolution, and by Lawrence Eagleburger's naming of "war criminals". Governments expressed grave concern and aid agencies sprang into action. But no such camps were found by those who bothered to look. Ann Leslie of The Daily Mail could find only a single possible rape victim, despite spending two weeks searching in the relevant area. Marie Stopes' staff, sent to support rape victims, found themselves unneeded and ended up giving advice on family planning — and even on sewing. International agencies now say privately that they have no evidence whatsoever to support the rape camp allegations.

2.7. The story was, however, lent credibility by the EC Investigating team, headed by Dame Anne Warburton. After returning from a fact-finding tour in January 1993 she gave an interview to The Times which avoided all detail but appeared to give general endorsement to the claims. On 4 January The Independent reported that "*systematic rape camps*" "*had been well-authenticated by Dame Anne Warburton*", who estimated 20,000 cases of rape. In fact, a dissenting member of the investigation team, Simone Veil (a former French Minister and President of the European Parliament) revealed that the estimate was based on interviews with only four victims, two women and two men. An inquiry by the UN Commission on Human Rights soon presented a more moderate estimate: in its report published on 10 February 1993, the Commission refrained from giving an official total, but mentioned a figure of 2,400 victims, based on 119 documented cases. The report concluded that Muslims, Croats and Serbs had been raped, with Muslims making up the largest number of victims.

2.8. The EC's Committee on Women's Rights held hearings on the Warburton findings on 17 and 18 February 1993. It concluded by rejecting the

Warburton estimate of 20,000 Muslim rapes because of the lack of documented evidence and testimony. The Annex to the UN Commission of Experts' Report also dismisses the Warburton figure — though, curiously, the Commission's Final Report found it credible.

2.9. The Bosnian government was able to provide the UN Commission of Experts with data on 126 cases of rape.

2.10. Along with the credibility given to the story by Western politicians came a blizzard of media coverage. In early January pictures of “rape babies”, a few months old, were published. Not even the impossibility of the arithmetic could detract from that story (the war at that point had been under way for some seven to eight months). British Minister Tim Yeo announced that special dispensation would be made for the adoption in the UK of such Bosnian children, but the offer was never taken up. In addition, absurd arguments were put into the mouths of Bosnian Serbs, and then passed on without criticism — for example, that Bosnian Serbs were making Muslim women pregnant so that there would be more “ethnically-pure” Serb babies. The fact that the ‘mothers’ were Muslim seemed to escape attention.

3. Ethnic cleansing

3.1. This term has been used to cover everything from Red Cross / UNHCR evacuations of people in danger, to ‘voluntary’ evacuations, to expulsions, to murder, to allegations of genocide (after the start of NATO's September 1995 bombing campaign, UN spokesman Alex Ivanko stated that “*as far as the United Nations is concerned, ‘ethnic cleansing’ is genocide, and always has been*”).

3.2 It has been claimed that the Serbs invented the concept of “ethnic cleansing”. This is nonsense. Most conflicts in modern history have involved the forced expulsion of civilians on the basis of race or religion. Because the Serbs had the early military edge, it was argued that they started the process in the Yugoslav conflicts. In fact, Croatia had started discriminating against non-Croats in 1990/91. Simon Wiesenthal noted in *The International Herald Tribune* of 12 August 1992: “*the first refugees [in the former Yugoslavia] were the 40,000 Serbs who fled Croatia after a constitutional amendment defined them as a minority*”.

3.3. The possibility that many of those “cleansed” simply fled, as people quite sensibly do the world over when threatened by war, was barely acknowledged in the media. The UN Commission of Experts was uncritically quoted, for instance, as saying that 52,811 non-Serbs from Prijedor, in northwest Bosnia, were “*killed or expelled*”. Apart from failing to give a breakdown of the figure (which is somewhere between one killed and 52,810 expelled and 52,810 killed and one expelled) there was no recognition by the Commission that people might have fled from Prijedor simply because there was a war. The idea is dismissed on the (unexplained) basis that this would include “*limited numbers of refugees*”.

3.4. The late Nora Beloff, an expert on Yugoslavia for over 40 years, wrote in her book *Yugoslavia: an avoidable war*: “*The exodus of Serbs started as soon as Tudjman was elected [spring 1990]. When I visited Croatia soon afterwards, I could see that the Serbs had good reasons to be afraid. Serbs living among Croats were the victims of arson, beatings and expropriation, and could expect no justice from Tudjman’s courts. Individual Serbs, whose names had been printed on “death lists” published in Croat newspapers, were often kidnapped and presumed killed.*”

3.5. Serbs, Croats and Muslims in Bosnia began large-scale expulsions at much the same time. As they prepared for what promised to be bitter conflicts, all sides wanted to clear their own lines. Suggestions that the Serbs did far more than the others have been made repeatedly; the evidence indicates otherwise: by the end of 1992, according to the UNHCR, there were 516,000 refugees in Yugoslavia (Serbia and Montenegro).

3.6. For those who perceive ‘genocide’ whenever there are substantial casualties, there was perhaps some argument for its corrupted usage when it was believed that more than 200,000 people had died during the conflicts. But most aid agencies and experts have now revised the figures down to below 100,000. While some cold-blooded executions took place on all sides, the likelihood seems to be that they were on a small scale. A realistic estimate of overall deaths is probably 60–90,000, but the actual total might be lower. The UN has recorded fewer than 20,000 confirmed deaths and the ICRC has fewer than 20,000 names on its outstanding list of “tracing requests” from families searching for loved ones missing from the conflicts in Croatia and Bosnia (including more than 7,000 “missing” from Srebrenica — see section 6).

3.7. George Kenney, former acting head of the Yugoslav desk at the US State Department (who resigned in protest at the soft line being taken against the Serbs by the Bush administration), wrote on 15 September 1997: “*The news media’s fundamental, pervasive lie has been to report uncritically, in lockstep, wildly inflated death statistics provided by the Bosnian government. This stirred up massive public outcry, in turn ultimately leading to formal charges of genocide being rendered against the Bosnian Serbs. But there has never been a shred of evidence — none at all — for repeated claims that two hundred thousand or more people, mostly Muslims, were killed.*”

3.8. Serbs were also accused of orchestrating mass “deportations”, of the kind practised by the Nazis. But deportations in Bosnia were of people from all sides who were sent / forced / encouraged to move behind their own ethnic lines — an entirely different process from Nazi deportations to areas behind the fronts for slave labour / extermination purposes (i.e. from relatively safe to extremely dangerous areas — the exact opposite of the “deportations” in Bosnia).

3.9. Dr Zoran Stanković, a former JNA officer and now a colonel in the new Yugoslav Army (VJ), led a team of pathologists which by 1995 had carried out 5,000 autopsies on war victims from Croatia and Bosnia. The autopsies are

detailed, and are supported by photographs. Of those who have been identified, most were Serbs. The reports include injuries and causes of death, including pre- and post-mortem mutilation, which are as horrifying as anything reported in the media (and the media reports were made without such forensic evidence). About 1,000 of the dead are from Eastern Bosnia (the Srebrenica-Bratunac area) from 1992 and early 1993. Despite the later importance of Srebrenica, media coverage of these 1,000 dead was minimal.

4. Sarajevo siege

4.1. *“The mauling of Sarajevo, the worst single crime against a community in Europe since Auschwitz, cannot be watched impassively night after night on television news bulletins,”* — this was how Robert Fox of The Daily Telegraph put it, and it became a general view.

4.2. The world’s media focused attention on Sarajevo as a Muslim city, kept under harsh siege by the Bosnian Serbs for well over three years. The Muslims were apparently subject to Serb-inflicted deprivation of electricity, water and food, as well as constant Serb shelling and sniping.

4.3. In fact, the wartime population of Sarajevo included some 90,000 Serbs out of a total of somewhere over 300,000. There were up to 20,000 Serbs behind government lines: some genuinely loyal to the SDA-led government; others mobilised for a war they wanted no part of and which they wanted to escape from as soon as possible. All Serbs on the government side were under suspicion; it has recently been revealed that numbers of these were “disappeared” by Sarajevo’s defending forces (estimates range from a few dozen up to 3,000). Serb areas were subject to sniping and shelling from Muslim areas. Serbs suffered the same food shortages, as well as the deprivation of water and electricity. The central Serb-held district of Grbavica was continually referred to as a “suburb” despite the fact that it extended all the way to the centre of Sarajevo.

4.4. Conditions in Sarajevo were often unpleasant for everyone, but by contrast with other sieges in history the dangers were not all that great. Throughout the “siege” (which in practice was more of a partial blockade) food was generally available, though with little variety. Shortages were often to do with black-marketeering rather than genuine deficiencies. At the height of the apparent deprivation, a World Food Programme Survey in May 1994 found that, after a hard winter, no one in the city was malnourished and only a small percentage of the population was undernourished. The same picture was endorsed by the United Nations Commission of Experts, which could not confirm a single death from starvation in Sarajevo. Similarly, relatively few people were killed by sniping and shelling. And some of the suffering was unnecessary — the government cut water and electricity for propaganda reasons at various times. According to the media, the “siege” lasted longer than that of Leningrad — whilst strictly true, the comparison is meaningless. The estimates of dead in

Leningrad start from one million and head upwards towards three million. The Bosnian government's figure for Sarajevo dead is just over 10,600.

4.5. As early as July 1992, senior Western diplomats had stated publicly that Bosnian Muslim forces in Sarajevo were repeatedly provoking Serb shelling of the city to trigger Western military intervention. But few journalists bothered to report that artillery barrages and ceasefire violations were frequently not initiated by Bosnian Serbs. While officials said repeatedly that the Serbs were often returning fire from Muslims who had fired on Serb targets and neighbourhoods, media stories implied that the Serbs alone were to blame (for journalists, it was not enough that the UN would frequently describe Bosnian Serb retaliation as 'disproportionate'). To compound this, UN observers were positioned to detect artillery actions by Serbs, and kept no systematic record of the volume of non-Serb artillery fire, which was often observed to be almost as intense as Serb shelling. When counts were made of Muslim shelling, they showed considerable activity. On March 23, 1993, Major Pepe Galagos of UNPROFOR in Sarajevo described the previous day's exchanges; *"There were 341 impacts recorded: 133 on the Serbian side and 208 on the Bosnian side with 82 artillery rounds, 29 mortar rounds and 22 tank rounds hitting the Serbians; and 115 artillery, 73 mortar and 20 tank rounds hitting the Bosnians."*

4.6. News reporters ignored statements from UN officials that Bosnian Muslim units frequently initiated their own shelling of Muslim quarters of the city.

4.7. George Kenney has concluded that *"the number of war dead buried on each side of the Sarajevo front lines, as a percentage of population, is about equal."*

5. Sarajevo mortar / bomb outrages

5.1. No serious efforts were made by the international media to investigate Muslim claims that Bosnian Serbs were responsible for the Sarajevo bread queue massacre of May 1992, and the Sarajevo market place massacres of February 1994 and August 1995. It was taken for granted that the Serbs were the perpetrators.

5.2. It is, however, now widely known that a confidential UN report (which remains classified) had concluded that the Bosnian Muslims had stage-managed the bread queue massacre. The UN Commander in Bosnia at the time, General Lewis MacKenzie, wrote in his book *Peacekeeper — the road to Sarajevo*: *"The streets had been blocked off just before the incident. Once the crowd was let in and lined up, the media appeared but kept their distance. The attack took place, and the media were immediately upon the scene. The majority of the people killed are alleged to be 'tame Serbs'"* [Sarajevo Serbs who had consented to live under Muslim rule].

5.3. UN reports also suggest that the 17 July 1992 mortar salvo, thirty seconds after Douglas Hurd entered a Sarajevo building for a meeting with

Izetbegović, which killed or wounded 10 bystanders, was a “choreographed” incident. [Extract from *The Sharp End — A Canadian Soldier’s Story* by James R Davis: “*At the Bosnian Presidency the TDF mortared their own people again as Hurd arrived. He had just dismounted from Kevin’s truck when several mortars slammed into the square across the road, killing several civilians. It had been staged by the Muslims to impress Hurd. They told him the Serbs did this to them everyday, when in fact they had killed their own people again for political reasons. Animals.*”] The UN noted that a Bosnian guard of honour for Mr Hurd’s security had taken cover before the salvo. Similarly, the UN recorded strong suspicions about the 4 August 1992 explosion at a cemetery where two Bosnian orphans (both of Serb extraction), who had been killed when a bus evacuating them from Sarajevo came under fire, were being buried in front of the world’s media. At the cemetery, the Serb grandmother of one of the children was injured and bundled to safety by journalists. The United Nations report which covered these incidents has never been officially released, but was shown to journalists at the UN HQ in New York in August 1992.

5.4. The Serbs have always strongly denied responsibility for the February 1994 and August 1995 Markale market place incidents; both these Serb denials have received detailed support from UN investigation teams in Sarajevo. Lord Owen, speaking to Panorama in October 1995, said that he had seen two UN papers concerning the February 1994 incident: the first, issued within two days of the event, cast strong doubt on whether the Serbs had been responsible; the second, completed a few days later, was even more emphatic that the mortar had come from Muslim territory. By threatening to disclose this to the world, Owen said that General Rose was able to force the Bosnian government to sign a ceasefire declaration in Sarajevo. It has also been authoritatively reported that Boutros Boutros Ghali told President Mitterrand in May 1994 that the UN knew that the incident was unquestionably a Bosnian government provocation and that Mitterrand had confided this to a large gathering of French VIPs at the Elysée. Yasushi Akashi, former Head of the UN Mission in Bosnia, confirmed the existence of the secret UN report blaming the Muslims in an interview with Deutsche Presse Agentur on 6 June 1996.

5.5. In the case of Markale 2, the atrocity that took place on 28 August 1995, the UN “investigation” was completed in less than 24 hours (surely a record for the UN?). In October 1995, The Sunday Times reported that British and French members of the investigation team were convinced that the mortar had come from Muslim positions. Colonel Andrei Demurenko, Chief of the UN sector in Sarajevo, was another who had expressed this view. On 2 September he went on Bosnian Serb television declaring the UN report a “falsification” which contained many omissions and inaccuracies. The Boston Globe also reported that several UN investigators were unhappy with the conclusions of the report. It is alleged that senior Americans with the UN in Sarajevo prepared the final report with which the various investigators disagreed.

5.6 Considering the infamous nature of the bread queue and market place killings, and how easily and permanently they were attributed to the Bosnian Serbs, it was something of a revelation when the United Nations Tribunal Indictments against Radovan Karadžić and Ratko Mladić alleged responsibility for other individual atrocities in Sarajevo, but not these — to that point, the highest profile atrocities of all, at the top of the list to be investigated.

5.7. The 1992 bread queue massacre was followed within days by the imposition of harsh sanctions on Serbia / Montenegro. The day after the 5 February 1994 Markale 1 incident, UN Secretary-General Boutros Boutros-Ghali urged NATO to approve air strikes on Serb positions in Bosnia: NATO gave the Serbs a 10-day ultimatum to withdraw their heavy weapons from the hills around Sarajevo. The August 1995 Sarajevo atrocity was used to justify over 3,000 NATO air attacks on the Bosnian Serbs carried out in early September 1995.

6. The safe areas and the Srebrenica ‘massacres’

6.1 The original proposals for safe areas in Bosnia came from the ICRC and the UNHCR. With their experience of many conflicts since WW2, they knew that it would be more difficult to get people back to their original homes once they had left the country. The ICRC suggested that instead of shipping people out, demilitarised areas should be created where civilians could live temporarily and receive food and medical care. The idea did not receive support from the governments of the international community.

6.2. With the fall of Srebrenica reported as “imminent” in April 1993, the idea was resuscitated in a new, though still limited form. The UN Security Council declared Srebrenica a “safe area”. The reported “surrender” of Srebrenica involved the withdrawal of the Bosnian Serb Army (BSA), the handing over of weapons by the Bosnian government army, and the installation of an UNPROFOR force to monitor the ceasefire lines. The limited aim of this concept was to prevent a change in the status quo while negotiations for a wider settlement continued. With America preventing negotiations from reflecting the situation on the ground, no solution was reached.

6.3. Five other towns in Bosnia (Sarajevo, Tuzla, Goražde, Žepa and Bihać) were also declared “safe areas” in May 1993. The establishment of safe areas became a mechanism for stepping up pressure on the Bosnian Serbs, as UN Resolutions steadily increased the scope for military force to be used. However, the UNPROFOR mandate to “deter” attacks on the safe areas could be, and was, interpreted as anything between writing a stiff letter to General Mladic and a widespread military campaign.

6.4. In his report to the UN Security Council on 30 May 1995, UN Secretary-General Boutros Boutros-Ghali noted: *“In recent months, Government [Bosnian Muslim] forces have considerably increased their military activities in and around most safe areas, and many of them, including Sarajevo, Tuzla and*

Bihać, have been incorporated into the broader military campaigns of the Government side. The headquarters and logistics installations of the Fifth Corps of the Government army are located in the town of Bihać and those of the Second Corps in the town of Tuzla. The Government also maintains a substantial number of troops in Srebrenica — in this case, in violation of a demilitarisation agreement — Gorazde, and Žepa, while Sarajevo is the location of the General Command of the Government army and other military installations. There is also an ammunition factory in Gorazde”.

6.5. Early in 1992, more than a year before the creation of Bosnian safe areas, the parts of Croatia which had been war-ravaged were declared United Nations Protected Areas (UNPAs). Two months before the much-publicised fall of the UN Safe Area of Srebrenica [July 1995], the UN Protected Area of Western Slavonia was attacked and overrun by the Croatian Army. Three weeks after the fall of Srebrenica, two other UNPAs, which made up Krajina, were also seized by the Croatian Army. From the respective media coverage of these three events, it was clear that there was a marked distinction between a “UN Safe Area” and a “UN Protected Area” — for the media at least.

6.6. The world has been told that between 6,000–12,000 Muslim men were massacred by the Serbs following the Serb capture of the “safe area” of Srebrenica in July 1995. The facts suggest that this is extremely unlikely. The Muslim administration of the safe area reported a total population of 42,000 for the purposes of claiming UN emergency aid — almost certainly an exaggerated figure, designed to secure maximum supplies. The UN officially recorded 35,632 survivors from Srebrenica in early August 1995, not counting “some 4,000–5,000 well-armed” Muslim soldiers seen by UN personnel safely behind Muslim lines in the Sapna Finger. With around 40,000 people safely accounted for, estimates of thousands massacred seem unsustainable. As of 2008, as a result of excavations performed thus far, ICTY forensic specialists have composed post mortem reports for a total of about 3500 cases, far short of the claimed number of victims of about 8,000.

6.7. At a “Rule 61” hearing in July 1996 at the UN Tribunal, even before substantial excavations were made around Srebrenica, Judge Riad said: *“Thousands of men executed and buried in mass graves, hundreds of men buried alive, men and women mutilated and slaughtered, children killed before their mothers’ eyes, a grandfather forced to eat the liver of his own grandson. These are truly scenes from hell, written on the darkest pages of human history.”* As noted in 6.6. above, all the bodies found so far, buried or not, total 3005. No evidence has been provided of anyone buried alive. No corpses of women or children have been found. The “liver” story is unsubstantiated. Yet Judge Riad’s words are often quoted as verified facts.

6.8. For journalist David Rohde, who won a Pulitzer Prize for his reports on the aftermath of Srebrenica, and later wrote a detailed book about it, the story did not have to fit the facts: *“...even if the number of victims proves to be no*

higher than the roughly 500 found so far at four execution sites and 150 found to date at one ambush site, what occurred in Srebrenica was unprecedented in post-war Europe.” To put it another way, even if the story is exaggerated by a factor of 15, or 10, or 5, it is the same.

7. Propaganda

7.1. Both the Croatian and Bosnian governments commissioned powerful public relations campaigns in the US. Agencies including Ruder Finn and Hill & Knowlton International targeted the US Jewish community with material that associated Serbs with a modern-day holocaust. Records which have to be filed under US law show that, for a period of some eighteen months, Ruder Finn received fees of at least \$8,000-\$10,000 per month from Croatia and Bosnia. It has been estimated by some within the industry that the total amount spent on US PR by Bosnia and Croatia amounted to millions of dollars.

7.2. Despite being “stung” by such stories as the “Kuwaiti incubators” atrocity (a Hill & Knowlton exercise), the Western press has been surprisingly uncritical of common-or-garden variety of wartime propaganda. On occasions, uncorroborated “witness” testimony became a story confirmed by “multiple sources” by virtue of publication by different news organisations. One such case is that of Alija Lujinović. Lujinović first talked to American journalist Roy Gutman. He and other Brčko “survivors” then talked to a number of other Western journalists; The Times and The Guardian in the UK covered the Brčko story on 7 August 1992. Lujinović was then flown to Washington to give evidence before a Congressional committee in closed session. Several of the United States War Crimes reports to the UN included parts of Lujinović’s account, and it was also included in the work of several NGOs. By the time the UN Commission of Experts came to look at it, they had multiple sources for Lujinović’s allegations — but Lujinović himself was the source each time. Subsequently, the media wrote up references to Lujinovic’s story in State Department reports; later the Commission of Experts provided “confirmation” for a retelling of Lujinovic’s story in January 1996. The tales were of people being fed to dogs, turned into cattle-feed, and tortured by an attractive 18-year-old Serb girl. And where did Lujinović and friends come from in the first place? They were provided to Roy Gutman by the Bosnian State War Crimes Commission, whose job was to collate “evidence” to support outside military intervention.

7.3. Another example of the power of propaganda came when the Bosnian Prime Minister, Haris Silajdžić, used a meeting with General Sir Michael Rose, carried live by the US news networks and reported throughout the world, to accuse Rose of responsibility for the death of 70,000 Muslims in Bihać, which Silajdžić claimed had fallen to the Serbs because of inaction by Rose. Subsequently, Rose was likened to Chamberlain in the US press and widely derided elsewhere. In fact, Bihać had not fallen. There had been no massacre of any kind. But the world’s media never corrected the impression that had been

left. Similarly, pictures presented to the world as evidence of the Serbs' devastation of Goražde were actually the photographic record of Bosnian Muslim destructiveness when they controlled the town and were "ethnically cleansing" local Serbs from their homes. This was reported by BBC Panorama, but otherwise, once again, the world's media used these images uncritically and never corrected the false impression left.

7.4. 7. An example of the way in which a combination of different interests can lead to the creation of "news" is provided by British UNPROFOR soldier, Major Vaughan Kent-Payne, in his book *Bosnia Warriors: Living on the Front Line*. *"We were clearly there at the invitation of the BiH [Bosnian Muslim government authorities] and the bodies had obviously been left there for us to see. The whole thing smacked of cynical manipulation at all levels. The bodies could've been buried long ago but were an essential ingredient of the circus. The press got their story, the BiH got sympathetic coverage in the world's news and the British Battalion received yet more publicity. More vehicles turned up in the form of two French armoured cars and an armoured saloon car. It was no coincidence that General Morillon, the UN commander, was passing by. He joined the circus, providing even more weight to the media coverage. Everyone had a field day and it was no wonder the world appeared to be solidly behind the BiH. It was skilful use of the media and, by the afternoon, there must have been fifty people milling around."*

7.5. In his book *Fighting for Peace*, General Sir Michael Rose wrote: *"As I drove into Sarajevo from the airport for the first time, on the night of January 23, 1994, a detachment of 120mm mortars opened fire close by the road. Bosnian forces were shelling Serbian positions above the city. I asked rather nervously what was happening and Viktor Andreev, the Russian United Nations civil adviser in Sarajevo, told me not to worry. The Bosnian government always greeted new arrivals in this way, as the Serbs inevitably responded with artillery fire on the city. Visitors were thus assured of a practical demonstration of Serbian aggression. In Bosnian government eyes, Viktor explained, there was no such thing as a purely military action. There was only political action. By provoking Serbian retaliation, it hoped to persuade the West to become involved on its side. When I asked about the civilian casualties, Viktor shrugged and replied that civilians mattered less to the Bosnian government than images of suffering and war."*

8. Media bias

8.1. The imbalance in reporting began during the "war" between Slovenian rebels and the forces of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. TV footage showed the "destruction" of Slovenia's capital city, Ljubljana, by the JNA. Accompanying the pictures were stories about the havoc and damage generally wrought in Slovenia by the "invading" JNA. Few reporters and political leaders were bothered that the images and reports of the invasion were either highly exaggerated or staged.

8.2. Croatian efforts to become independent received a decisive boost from sensational reports and pictures of the Yugoslav air force raiding Zagreb's Presidential Palace. More shocking still to Western countries was the apparent Serbian "devastation" of Dubrovnik in December 1991 — the Pearl of the Adriatic "burning". In fact, the old walled town of Dubrovnik suffered little damage. The plumes of black smoke pouring from the city as it stood silhouetted against the Adriatic sunset, used by television stations throughout the world, had been caused by fires outside the walls of the old town and on the breakwater in the harbour. The camera angles made it look as if the old town was ablaze, and so it was reported. The UN Commission of Experts produced a report on Dubrovnik. Despite visiting the town themselves, they relied on written reports, photographs and video tapes. Even so, it became clear to them that the old town was not sufficiently damaged to make the report worthwhile, so its remit was extended to include the 75km-long hinterland as well. (A similar problem was encountered by Michael Foot, when making his film 2 1/2 hours from London: as a regular pre-war visitor to Dubrovnik, he wanted to include the destroyed old town in his film. Finding the old town intact, he instead focused on the new town and especially its suburbs, which were heavily damaged. Foot decided that the story was not that the media had erroneously reported the destruction of the old town, but that they had failed to report the actual destruction of the suburbs).

8.3. Despite steady reports of atrocities committed against Serbs by Croatian soldiers and paramilitary units, which some Belgrade correspondents were later able to confirm, the stories that reached the world concerned only of Serb abuses. The other stories went unreported "*because it was difficult to get close to those villages in Croatia*". "*And it was damned dangerous,*" said one Belgrade correspondent. Reporters tended to stay put in Sarajevo, Zagreb, or Belgrade and depend on their networks of stringers and outlying contacts. Most newly-arrived correspondents spoke no Serbo-Croat; interpreters were often domestic journalists or stringers with established allegiances as well as keen intuitions about what post-communist censors in the "new democracies" in Zagreb and Sarajevo preferred. Reporters increasingly relied on aggressive government spokespeople — the government Information Ministry in Zagreb soon acquired scores of English-fluent publicists, and the Bosnian government also mobilised a troop of handlers for the Western media. In the struggle for media attention, the Serbs were handicapped by their own poor public relations efforts, by the media sense that "the story" lay in the plight of the Muslims and by the isolation of Serbia because of UN sanctions. Martin Bell told Sir Jeremy Isaacs in Face To Face (BBC2, 9 February 1998): "*I often felt that their [the Serb] case went by default, partly because we weren't willing to go through the pain and danger of getting across the front lines and all the hassle and their roadblocks, and partly it was their fault — they were not sufficiently adept, they didn't fully understand the importance of the media*".

8.4. On 23 February 1996, General Sir Michael Rose gave a talk in Oxford to the All Souls College Policy Studies Programme. Rose expressed dismay at

the extent to which the media had repeated propaganda: *“The reporting and commenting of some members of the press corps in Sarajevo came close to being identified with the propaganda machine of the Bosnian government”*. Rose cited as an example an incident just after a cease-fire was signed on 21 December 1994. *“Within days an international satellite news channel was transmitting pictures from Bihać of the total breakdown of the cease fire, showing burning houses, refugees in appalling conditions, horse drawn vehicles escaping the fighting. The only problem was that there was no snow in any of the pictures and it had been snowing for two months.”*

8.5. A clear indication of media prejudice in the UK came in The Sunday Times on 30 July 1995. Andrew Neil (former editor of the paper and now Editor-in-Chief of The Scotsman), without any evidence, suggested that a series of bomb attacks in Paris might have been carried out by Serbs. This was used as part of a piece which called for the summary execution of *“Radovan Karadzic and his kind ... in any way that warfare can accomplish”*. Similarly, initial speculation about the bombing of the World Trade Centre was that Serbs were involved — once again, based on no evidence. As it transpired, neither of these bombings had any connection with events in former Yugoslavia.

8.6. When peace plans were discussed in the media, much was made of the ‘unfairness’ of the land divisions proposed. How could the Serbs, the aggressors, be ‘awarded’ anything, let alone more than 31% of the land when they were only 31% of the population? But in no country in the world is there an exact relationship between land ownership and any particular group within the population. In Bosnia, a higher proportion of Muslims lived in towns, while a higher proportion of Serbs and Croats lived in rural areas. On the basis of where people lived before the war, any land division of Bosnia was bound to be ‘biased’ towards the rural population. Similarly, the war was often described as consisting of an imbalance of military forces — yet what war has ever been balanced or fair in this respect?

8.7. “Greater Serbia”, a concept initially propagated to the world by Croatian spokesmen, was later widely accepted without question as the cause of the wars. By invoking “Greater Serbia”, irrational scenarios were passed off in the media as representations of fact. But there were very few media references to a “Greater Croatia” agenda, and even the potential of a Muslim agenda for Izetbegović’s SDA party was excised from media descriptions during the war. The SDA, according to journalists, stood for a unitary and multi-ethnic Bosnia. After Dayton, Western journalists would routinely describe the SDA as “nationalist” without any explanation of the apparent change in SDA policy.

8.8. In becoming ‘attached’ during the war, journalists saw significance in only parts of the story, and therefore reported selectively. They divided Bosnia into moral absolutes of Good and Evil. BBC Foreign Editor John Simpson, writing in The Sunday Telegraph on 19/9/97: *“...Once, when I was in Sarajevo, the UN discovered that Muslim troops were holding a couple of dozen Serbs in a*

section of drainage pipe three feet high. They opened the front of the pipe once a day to throw food into the darkness inside. The journalists, many of them committed to the principle of not standing neutrally between victim and oppressor, showed no interest at all in this story. It was inconvenient and, as far I know, was not reported."

9. American non-neutrality

9.1. The Americans were originally committed to preserving Yugoslavia as a multi-ethnic federation. Their policy changed instantly when the EC recognised Croatia. From that point on, the Americans were firmly behind the new states and against the Serbs, though their official position remained "neutral". An early indication of American intervention was the part played by Ambassador Warren Zimmerman in persuading President Izetbegović to renege on the March 1992 Lisbon agreement he had initialled, in common with Karadžić and Boban (see 1.14. above). The US government's "understanding" of Bosnia in particular was never a fixed thing. In a live broadcast, CNN's Christiane Amanpour famously accused President Clinton of "*flip-flopping*" on Bosnia. US policy was always about US interests and unchanging in that regard; there was no US interest in Bosnia itself.

9.2. President Clinton, having denounced George Bush's "wimpishness" on Bosnia, chose hard-liner Tony Lake to be his National Security Advisor. Lake put together an aggressive Bosnia package summed up as "lift and strike" (lifting the arms embargo against the Bosnian Muslims, and bombing the Serbs). Harsh economic and cultural sanctions had been imposed against Serbia and Montenegro after the breadline massacre in May 1992. A report by the UN Secretary General arguing that there was no evidence of continued JNA involvement in Bosnia was ignored and sanctions were progressively tightened until Autumn 1994. By that time the Yugoslav economy had been destroyed; at the end of December 1993, year-on-year inflation was an estimated 116 trillion percent (an Economist Intelligence Unit figure, the highest ever recorded up to that point, far exceeding that of Germany's Weimar Republic).

9.3. Peter Galbraith was appointed as the first US Ambassador to Croatia. He soon became close with President Franjo Tudjman, with Tudjman's son, Miroslav, who had become his father's national security adviser, and with Defence Minister Gojko Sušak. By the summer of 1994 it was clear that the US had usurped Germany's position as Croatia's closest Western friend.

9.4. From at least as early as the spring of 1994 until Dayton, the US was instrumental in arming and training both the Croatian and Bosnian armies, in defiance of the UN embargo. Ambassador Galbraith played the key role in arranging the secret air transfer of arms from Iran to the Bosnians by way of Zagreb, with the personal blessing of President Clinton. Richard Holbrooke later defended the arming of the Bosnian Muslims as necessary to protect them from annihilation. In fact, it went much further than that, even assuming that the

Bosnian Muslims had seriously been threatened with annihilation (for which there is no evidence). In his report of an interview with General Rose (published in *The Times* on 10 November 1998), Michael Evans wrote: “*On another occasion, he (General Rose) was visited by General John Galvin, former Supreme Allied Commander Europe, who had been appointed by President Clinton to advise on a new structure for the Bosnian Army*”.

9.5. On 1 May 1995, when the world’s attention was focused on neighbouring Bosnia where a four-month ceasefire was due to expire, 30,000 Croatian troops overran Western Slavonia (in Croatia), defeating local Serb forces in a massive and well-planned three-pronged attack. The newly-agreed United Nations mandate for Croatia, UNCRO, was ignored by Croatia and not enforced by the UN or NATO. After three bridges leading from the enclave into Bosnia had been destroyed, the Croatians deployed artillery, rockets and aircraft to attack fleeing military and civilians as they crossed the final bridge. Artillery and rockets were directed at targets in Bosnia itself. The United Nations No-Fly Zone in Bosnia was violated by Croatian jets to attack targets within Western Slavonia – what limited air defences there were, were not prepared for an attack from within NATO-run Bosnian airspace.

9.6. The Croatian Krajina campaign (Operation Storm) in August 1995 was supported by arms from US sources, and based on tactical plans taught to Croatian commanders by Military Professional Resources Inc, a Virginia-based organisation with 2,000 former American officers on its staff (including such luminaries as General Crosbie E Saint, commander of the US army in Europe 1988–92, and General Carl E Vuono, army chief of staff during Operation Desert Storm). The contract between Croatia and MPRI was reportedly worth \$40 million.

9.7. The morning Operation Storm began, four US Navy warplanes bombed two Krajina Serbian surface-to-air missile sites “*near the towns of Knin and Udbina,*” as *Navy Times* reported on 21 August 1995. That eliminated danger to Croatian attack planes and helicopters. Up-to-date US intelligence from overhead reconnaissance and radio intercepts was also made available to the Croatian leadership, according to the CIA, by none other than Ambassador Galbraith.

9.8. US-led NATO air attacks, and artillery attacks by the newly-installed UN Rapid Reaction Force, followed within two days of the 28 August 1995 Sarajevo bomb outrage. Attacks continued up to 8 September, when (in Geneva) the Bosnian Serbs agreed to the summer 1994 Western plan (the Contact Group plan) as the basis for a solution in Bosnia. Up to that point, targets in the western part of Bosnia under Bosnian Serb control had not been attacked. On 10 September attacks in the west started, in the form of Cruise Missiles fired from a US warship in the Adriatic. Apparently by sheer co-incidence, the Bosnian Government Army, the Croatian Army, operating in force in Bosnia, and the Bosnian Croat forces, launched attacks throughout western Bosnia. Sophisticated com-

mand-and-control from battlefield headquarters (including laptop computers and communications links) was used to co-ordinate the attacks between Bosnian Army infantry and Croatian tank and fire support. Prior to the war, the JNA had no computer-based command-and-control. Not only had such a system been supplied, with technicians and officers trained in its use, but the system allowed joint control between the Croatian and Bosnian armies — something which is not always possible within NATO. Although journalists should have been aware of these indications of outside military aid, because they were revealed in film reports and in books written by journalists, there was never any comment on, or questions raised about, this surprising situation. In fact, many journalists were insistent that high-tech military equipment was not being supplied to the Bosnian and Croatian governments.

9.9. General Charles G Boyd, Deputy Commander-in-Chief US European Command November 1992-July 1995, in an article in *Foreign Affairs* (Vol. 74 No 50 Sept/Oct 1995), wrote: *“The views I share here are the product of seeing this war up close, almost continually, in all its ugliness. These views differ from much of the conventional wisdom in Washington, which is stunted by limited understanding of current events as well as a tragic ignorance or disregard of history. Most damaging of all, US actions in the Balkans have been at sharp variance with stated US policy. The linchpin of the US approach has been the underinformed notion that this has been a war of good versus evil, of aggressor against aggrieved. From that premise the United States has supported UN and NATO resolutions couched in seemingly neutral terms — for example, to protect peacekeepers — and then has turned them around to punish one side and attempt to affect the course of the war. It has supported the creation of safe areas and demanded their protection even when they have been used by one warring faction to mount attacks against another. It has called for a negotiated resolution of the conflict even as it has labeled as war criminals those with whom it would negotiate. It has pushed for more humanitarian aid even as it became clear that this was subsidizing conflict and protecting the warring factions from the natural consequences of continuing the fighting. It has supported the legitimacy of a leadership that has become increasingly ethnocentric in its makeup, single-party in its rule and manipulative in its diplomacy”.*

10. The Hague War Crimes Tribunal

10.1. Claims that terrible war crimes were being committed caught the world’s close attention in the summer of 1992. From August 1992, international organisations (and many journalists) were descending on Bosnia in a rush to find the wider proof of the big story. At the United Nations Commission on Human Rights, America took a lead, and was supported by the other members of the Commission. (During the Cold War, the UNCHR was used primarily by the non-aligned movement to criticise the US. Now the US Ambassador was warmly received, as the Commission held an extraordinary meeting and passed its first ever Resolution.)

10.2. The groundwork for the Tribunal itself was prepared by the United Nations Commission of Experts, established by a Security Council resolution. Despite the high-sounding name, the Commission of Experts did little beyond collating reports from the media, NGOs, the governments of the parties concerned, and other governments — in particular, the USA. (The US State Department supplied reports to the United Nations for consideration. At the same time they included a copy of a Conference on Security and Co-operation in Europe report, and a report from Human Rights Watch. They also claimed that because of the public nature of press reports, they would only include reports where the journalist had actually witnessed an atrocity. They dropped this claim for their seven later submissions to the UN). The Commission did nothing to verify the material; its final report to the Security Council was no more than a summary of selected propaganda and news coverage; an “integral part” of the report was amended after it had been submitted. Such methods and procedures are not consistent with the credibility given to the work of the Commission by the media.

10.3. 10. Initially the Tribunal received material support overwhelmingly from the United States (in marked contrast to the US failure to keep up its normal UN subscriptions), with extensive American representation among its legal and administrative staff, including between 15 and 20 lawyers on loan from the State Department and the Department of Justice. The Tribunal was biased against the Serbs from the outset. All allegations against Serbs have been set in a framework of a systematic Serb policy of genocide. Allegations against Croats, and especially Muslims, concerned isolated incidents which were not part of a “programme”. Thus the Tribunal’s indictments have been labelled differently depending on the ethnicity of victim and perpetrator.

10.4. 10. After initially making its indictments public, the Tribunal subsequently introduced a policy of issuing “sealed” or secret indictments. This violates the Tribunal’s own Statute, which permits such a step only in exceptional circumstances. These secret indictments have been used to allow the Tribunal’s investigators to assume police powers (as in the arrest of Slavko Dokmanović), and to enable NATO to shoot dead one Serb and injure one Croat while attempting “arrest”. (NATO’s “police powers” come solely from NATO’s governing body, the North Atlantic Council.) A precedent has now been set for the Tribunal to arrest anyone, on their own authority, anywhere in the world. [As Alexander Solzhenitsyn wrote in *The Times* on 21 August 1997: “*The Hague Tribunal now hands down indictments in secret, not announcing them publicly. Somewhere, the accused is summoned on a civil matter, and immediately captured — a method beyond even the Inquisition, more worthy of barbarians circa 3,000 BC.*”] All this has escaped serious public attention.

10.5. The Tribunal has had an unhappy history. Having been established to investigate crimes committed in the course of wars of “international aggression”, it extended its authority to cover crimes committed in “civil war”. Neither the UN nor the Tribunal has the power to do this. Its record in dealing with specific

cases has been equally wayward: for example, General Djordje Djukić and Colonel Aleksa Krsmanović were illegally arrested and detained by Bosnian authorities in Sarajevo. Not to be outdone, the UN Tribunal illegally transferred them to The Hague, then illegally detained them there. Even under the threat of indictment, Djukić refused to “cooperate” with the Tribunal, so he was indicted. Krsmanović was held for another month, under increasing pressure to give “evidence”, before being released without charge. At Djukić’s initial court appearance it became clear that the Prosecution was unable to provide any details of the charges. The Prosecutor later applied to have the charges against Djukić dropped “due to his ill health”; the judges did release Djukić — but, in case it was a Serb plot, the charges were not dropped. Three weeks later Djukić died in a Belgrade military hospital. There was no media criticism of this appalling treatment, though it does not take much to uncover.

10.6. Another case that attracted international attention was that of Dušan Tadić, who was convicted by the Tribunal, even though one principal witness appearing against him (who could not be properly cross-examined “for fear that it might compromise his safety”) confessed to perjury (the story relayed to the court by a Tribunal investigator was that he had been coached in his false testimony by the Bosnian government, under threat). Although they had risked charges of contempt of court, the Defence had found sufficient evidence in only a few hours to discredit his testimony — yet he had been put forward by the Prosecution as a credible witness and they provided extensive support in court for his 147 pages of testimony. Another witness, who claimed to have taken part in the infamous “testicles” incident at Omarska (when one prisoner was allegedly forced to bite off the testicles of another) and who had known Tadić before the war, swore under defence questioning (the Prosecution had not thought it relevant) that he had never once seen Tadić in Omarska. A further witness, expected to give evidence that he had been the one forced to bite off the testicles, refused to testify at all.

10.7. In the Lašva valley indictments, Bosnian Croats are charged with atrocities against Bosnian Muslims, but no-one is charged in connection with the minority Serbs who had lived in the same area prior to the war and had been previously “cleansed” by joint Muslim-Croat forces before extensive fighting broke out between those forces.

10.8. 10. Carl Bildt, in a review of Richard Holbrooke’s book *To End A War* (published in The Financial Times on 2 July 1998) wrote: “*With only marginally more sophisticated techniques than the Bosnian Serbs, the Croat army conducted a policy of ethnic cleansing and scorched earth during August and September 1995 (in Krajina). It remains one of the enduring mysteries that the International Tribunal in the Hague has turned a blind eye to this*”.

10.9. There were no international war crimes trials following more than 100 wars since the Second World War, many involving far more deaths than in former Yugoslavia.

POST-DAYTON

- Croatia, having destroyed the Serb enclaves of Krajina and Western Slavonia, has further reduced the formal status of Serbs within the republic.
- Under economic and diplomatic pressure, Croatia has forced the surrender of a number of Bosnian Croats to the UN war crimes tribunal. Foreign interference has been such that on occasion its now late wartime president, Franjo Tudjman, has publicly protested that “*Croatia is not a colony*”.
- Post-Dayton Bosnia is the most non-independent country in the world. It is now run by formal and informal international agencies. Croatia and Serbia are regularly invited to put pressure on their own constituencies in Bosnia to comply with international measures.
- The media describe the OSCE role as “monitoring” elections in Bosnia. Instead, they and the vice-regal Office of the High Representative (OHR) run the elections, the registration of voters, and decide which parties and candidates are to be struck off voter lists.
- NATO has closed down Bosnian Serb Television based in Pale, the war-time Bosnian Serb capital. Pressure has been applied also to Croatian TV in Mostar and even Sarajevo TV.
- The colonial-sounding High Representative in Bosnia/Hercegovina has dictated the design of Bosnia’s currency, car number plates and flag, and several times has threatened to replace the collective, elected, presidency if they do not adhere to policies he prescribes. More diktats are certainly on the way. Bosnia’s currency and central bank are controlled by foreign officials — there is no possibility of a Bosnian running the central bank in the foreseeable future.
- The spokesman of the Office of the High Representative, Duncan Bullivant, described Bosnia as “*a deeply sick society, ill at ease with even the most basic principles of democracy*” — apparently without being aware of the irony.
- In the years since Dayton, less than 3% of international aid has gone to Republika Srpska (which makes up 49% of Bosnia).
- Despite the existence of a Muslim-Croat Federation since the March 1994 Washington Agreement, the Federation part of Bosnia remains partitioned between Muslims and Croats. In practice, Bosnia is still divided into three parts, with the international community attempting to force unification.
- The Dayton Agreement has been subject to constant re-interpretation. The spring and summer of 1997 saw the invention of the “Spirit of Dayton”: new policy not envisaged at the time of Dayton can be legitimised by invoking “the Spirit”. Those who signed Dayton had no idea they were putting their names to a series of moving goalposts.

- The international community faces the dilemma that, until their vision of unified Bosnia exists, they cannot pull out. But events have shown, from Tito's time to the post-Dayton period, that genuine and lasting co-operation cannot be imposed by diktat.
- The international media, which has given strong support to the concept of an independent, multi-ethnic Bosnia, has failed to report that Bosnia is now entirely subservient to the representatives of the international community.

APPENDIX — HISTORICAL BACKGROUND

A.1. On 25 March 1941, Yugoslav premier Dragiša Cvetković signed the Tripartite Pact with the Nazis. Immediately following this, the Royal Yugoslav Army organised a coup. Since control of Yugoslavia was deemed important to prevent a potential thorn in the side of the future Nazi campaign against the Soviets, Hitler ordered the defeat of the new regime. This was carried out in two weeks by the German army from the north, the Bulgarian army from the east and the Italian army from Albania in the south. The Yugoslav Royal Family and government fled to London.

A.2. The Nazis created a puppet Croatian state, the Independent State of Croatia (NDH — the first modern Croatian state). NDH encompassed the whole of the current Croatia and Bosnia, and northern Serbia as far east as Belgrade, which had been heavily bombed by the Luftwaffe. The Ustashi, based on fascist émigrés returning from exile in Italy and Hungary, was the Croatian terror militia. Some remnants of the Royal Army formed themselves into Chetniks, in the 19th Century tradition of Serbian guerrilla fighters. Muslims, especially from the Sandžak and eastern Bosnia, formed militia bands to settle scores for the privileges they had lost with the WW1 collapse of the Ottoman and Habsburg empires.

A.3. POWs from the Royal Army were treated by the Germans on an ethnic basis: Croats were returned to Ustashi-run Croatia; Germans (who had settled in northern Serbia under Habsburg rule) were released, Albanians and Muslims were allowed to form new SS units to fight in German uniform (the Prinz Eugen, Skender Beg and Handžar divisions respectively) and Serbs were interned in concentration camps in Greater Germany. The Ustashi massacred Serbs and fought the Chetniks. The Chetniks massacred Muslims and Albanians. The Muslims and Albanians massacred Serbs.

A.4. Amongst all this, there were several popular uprisings against the invaders. Tito's communist party, by concentrating on the task of repelling the invaders above all else, gained political control of the uprisings. Many of the senior military were former Royal Army officers, and decidedly non-communist. The Partisans, non-communist but communist-led, were born.

A.5. As well as the military fighting, and slaughters of villagers who had supported the Partisans when they were forced into their many retreats, the Ustashi organised a death camp system for Serbs, based around Jasenovac just

across the current border between Croatia and Bosnia. Credible estimates vary from 300,000–750,000 for the numbers who were killed, including some 20,000 Jews and a few thousand gypsies, and homosexuals. Many communists and leftists of all ethnicities, including Croats, also ended up in Jasenovac. The Ustashi plan for the Serbs in NDH was to kill a third, convert a third and expel a third; the plan was largely successful.

A.6. Journalists have failed to recognise this historical sequence of events as a necessary background for understanding post-WW2 Yugoslavia and its breakup.

III

Модус операнди

Модус операнди

Modus operandi

Svetlana Radovanović*

DEMOGRAFSKE EKSPERTIZE TUŽILAŠTVA
MEĐUNARODNOG KRIVIČNOG SUDA
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU KAO SPECIFIČAN MODEL
I METOD CILJNE STATISTIČKE KONSTRUKCIJE
I MANIPULACIJE

Uvod

U svojstvu demografskog eksperta angažovana sam u više navrata za rad u slučajevima odbrane optuženih lica pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju. Sva ova lica se, pored ostalog, terete i za učešće u genocidu i etničkom čišćenju, a kao dokaz o tome prilagane su i statističko-demografske ekspertize koje su obavili stručnjaci Demografskog odeljenja Tužilaštva. Za slučajeve u kojima sam direktno učestvovala stručnjaci Tužilaštva priložili su petnaest statističko-demografskih ekspertiza. Osim tih ekspertiza, detaljno sam proučila još četiri izveštaja koje su isti stručnjaci priložili Sudu za slučajeve optuženja u kojima nisam direktno učestvovala kao demografski veštak. Pored toga, imala sam prilike i da izvršim delimičan uvid u izvore podataka dostupnih samo u Demografskom odeljenju, a na osnovu kojih su izvedeni statistički rezultati na kojima se temelje sve analize stručnjaka Tužilaštva.

Značaj koji se pridaje statističko-demografskim analizama kao mogućim dokazima ogleda se i u tome što je pri Kancelariji Tužilaštva formirano zasebno Demografsko odeljenje koje se bavi projektima u vezi sa stanovništvom. Prema navodima Helge Brunborg, jedno vreme vodećeg demografa pri kancelariji Tužilaštva, projekti o stanovništvu važni su zbog toga što se na suđenjima za ratne zločine često postavlja pitanje brojki, posebno u vezi sa genocidom, etničkim čišćenjem, veličinom i sastavom stanovništva pre i posle rata¹. Isti demograf nas obaveštava i o doprinosu, ulozi i dužnostima „demografa za ratne zločine“². Ne upuštajući se u raspravu o postojanju specijalnosti „demograf za ratne zločine“,

* Profesor statistike na Geografskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

¹ Helge Brunborg, Doprinos statističkih analiza istragama međunarodnih krivičnih sudova, „Statistical Journal“, Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Evropu, 18, 2001, str. 228, 233–237.

² Ibid, str. 233–236.

napominjemo da je isti stručnjak autor više statističko-demografskih ekspertiza i drugih radova u vezi sa Srebrenicom. U tom smislu interesantni su neki stavovi i shvatanja uloge „ratnog demografa“. Tako se konstatuje da je „ključno pitanje **koji se broj žrtava mora utvrditi** kako bi se neko osudio za genocid“³, s nadom da njegovi nalazi „**zadovoljavaju** kriterijume MKSJ o genocidu“⁴. Interesantna je i činjenica da je ovaj stručnjak utemeljivač „jedinственe metodologije“⁵ za izradu statističko-demografskih analiza, od koje ne odstupaju ni potonji demografi Tužilaštva. Nasleđena „metodologija“ tako postaje model po kome su urađene sve ekspertize, bez razlike koja se pojava posmatra.

Naročito naglašavamo da osporavanje, u stručnom statističkom smislu, izvora podataka koje su u izveštajima koristili veštaci Tužilaštva ne znači osporavanje uloge i poslova bilo koje od organizacija koje raspolažu takvim informacijama. Posebno ne Međunarodne organizacije Crvenog krsta i OEBS-a, koji su prikupljali podatke o nestalim licima i vršili registraciju glasača 1997–1998. godine, za predstojeće izbore u Bosni i Hercegovini. Činjenica je da njihov zadatak nije da svoje podatke prikupljaju i obrađuju po određenim statističkim standardima i procedurama. To ne znači da se i takvi izvori ne mogu, bar delimično, stručno statistički urediti i obraditi kako bi se obezbedila njihova najveća moguća objektivna upotrebljivost. Što to nije urađeno odgovornost je stručnjaka koji ove izvore koriste.

S obzirom na kvalifikacije koje imaju demografski eksperti Tužilaštva smatramo da su bili u stanju da razdvoje ispravan metodološki pristup, usmeren ka razotkrivanju naučne istine, od neispravnog i nedopustivog pristupa oličenog u „jedinственоj metodologiji“. A da su se, uprkos činjenicama koje su dobro poznate stručnjacima iz oblasti demografije, upustili u neodrživu i maštovitu kombinatoriku i manipulaciju, kojim se narušavaju osnove statističko-demografske struke i nauke, prikazaćemo u daljem tekstu.

Metodološka pitanja i problemi

Ključno pitanje je nepoznavanje **suštinske razlike između statističko-demografske tehnike i statističko-demografske metodologije istraživanja**. Statističko-demografska tehnika je samo jedan od instrumenata statističko-demograf-

³ „Često se na suđenjima za ratne zločine postavljaju pitanja o brojevima, posebno u vezi sa genocidom: koliko je ljudi ubijeno? Član 4 Statuta MKSJ (Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju) definiše genocid kao dela počinjena sa namerom da se, u celini ili delimično, uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili verska grupa (MKSJ 2000). Tako ključno postaje pitanje koji se broj žrtava **mora utvrditi** kako bi se neko osudio za genocid“ — Helge Brunborg, Henrik Urdal, Torkild Hovde Lyngstad, *Obračun genocida: Koliko je ljudi ubijeno u Srebrenici?*, Izveštaj od 10. jula 2002. str. 3.

⁴ „Smatramo da veliki razmer ove tragedije, koja je obuhvatila više od jedne trećine svih muškaraca Muslimana iz Srebrenice po stanju od pre rata, uključujući oko 50 posto svih sredovečnih ljudi, zadovoljava kriterijum MKSJ o genocidu ... Na suđenju generalu Radislavu Krstiću u okviru MKSJ, sud je presudio u skladu sa ovim stavom“ — *ibid*, str. 14.

⁵ „Koliko je nama poznato ovaj izveštaj je po svom pristupu jedinstven među studijama o genocidu ... Ovdje primenjene metode, ako je to prikladno, mogu se primenjivati na druge slučajeve genocida“, *ibid*, str. 1. i 13.

ske metodologije, i samo njeno poznavanje nije dovoljno za naučno-stručno istraživanje. Izabравši za oslonac statističku tehniku, uz ignorisanje svih ograničenja koja ona nameće kao „isčupani“ deo statističko-demografske metodologije, eksperti Tužilaštva su se „oslobodili“ obaveze da ustanove, osvetle i skrupulozno tačno objasne demografske procese i promene o kojima raspravljaju. O tome svedoče svi izveštaji. Svi predstavljaju demonstraciju statističke tehnike bazirane na „naciľjanim“ statističkim rezultatima dobijenim iz izvora podataka koji ne zadovoljavaju ni minimalnu normu pouzdanosti, uz nepoštovanje standardnih procedura i metoda prihvaćenih u naučnoj statistici i demografiji.

Statističko-demografska metodologija je složen sistem postupaka. Ona, osim preciznog vremenskog, prostornog i pojmovnog definisanja ciljeva i predmeta istraživanja, zahteva i poznavanje i uvažavanje standardnih pravila u svim fazama rada. Sve faze rada moraju biti usmerene ka razotkrivanju naučne istine posredstvom parametrizacije pojava i njihovih međusobnih veza i odnosa determinističkog i stohastičkog karaktera. U tom smislu od posebnog značaja su:

- a) odabir i ocena kvaliteta izvora podataka;
- b) grupisanje podataka i izračunavanje relevantnih statističkih indikatora;
- c) analiza, sinteza i kauzalno zaključivanje.

Odabir i ocena kvaliteta izvora podataka su veoma važni, jer se iz njih dobijaju neophodni podaci koji su osnov za dalju obradu i analizu. Ako odabir i ocena kvaliteta izvora podataka nisu objektivni, tj. ako izvori podataka ne omogućavaju dobijanje bar minimalno pouzdanih rezultata, svaki dalji rad, bez obzira na poznavanje metodologije i tehnike preračunavanja je **bespredmetan**. Zbog toga, samo analize proistekle iz doslednog poštovanja najpre prve, a potom i ostalih metodoloških faza rada, imaju naučnu utemeljenost i objektivan aplikativni smisao. Takve analize mogu doprineti razotkrivanju i razjašnjenju složenih statističko-demografskih pojava kojima se bave. Nijedan izveštaj Tužilaštva ne predstavlja takvu analizu jer je greška učinjena već pri prvom metodološkom koraku, tj. pri odabiru i oceni kvaliteta izvora podataka⁶.

Greška u prvom metodološkom koraku uslovlila je brojne naknadne probleme, koji se ogledaju u:

⁶ Glavni izvori podataka koji se koriste u svim ekspertizama vezanim za događaje u Bosni i Hercegovini su: Popis stanovništva iz 1991. i Glasački spiskovi 1997/98. Pored ovih izvora za izveštaje o Srebrenici korišćeni su i spiskovi Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i Lekara za ljudska prava. Navedeni izvori, sem Popisa stanovništva, ne podležu nijednom statističkom standardu, a jedina zajednička karakteristika im je nedopustivo veliki broj grašaka, koje se kreću u rasponu od 35 do 100 posto. Nije nam poznato nijedno ozbiljno statističko istraživanje koje toleriše nivo grešaka od preko jedne trećine, a pretenduje da pruži pouzdane statističke podatke. U prilog tome idu i dobro poznata istraživanja kvaliteta popisa stanovništva na prostorima bivše Jugoslavije koja pokazuju raspon od 2 do 4 posto mogućih grešaka, na primer, za datum rođenja. Što se tiče ostalih izvora podataka koji se pominju u slučajevima S. Galić i V. Šešelj, nećemo ih ni komentarisati, jer se radi o amaterskim zapisima koje su sačinili zainteresovani pojedinci određene nacionalnosti, a eksperti se nisu potrudili da ih bar delimično, stručno statistički uredi i obrade kako bi se obezbedila njihova najveća moguća objektivna upotrebljivost. Više im je odgovaralo da ih prihvate bez ikakvih stručnih intervencija i, eventualno, okarakterišu kao neuobičajene i neoptimalne.

- a) manipulaciji ciljevima i nalazima istraživanja;
- b) prostorno, vremenski i sadržinski pogrešno određivanje statističkih skupova koji se analiziraju;
- c) pogrešno utvrđivanje rezultata i izvođenje netačnih zaključaka o posmatranim demografskim pojavama.

Činjenica je da su ekspertima od samih početaka istraživanja bili poznati problemi izvora podataka, jer konstatuju sledeće: „**Prvi problem je obuhvat**, koji je obično nepoznat, osim kod popisa stanovništva za koji se veruje da je obuhvat blizu 100 posto stanovnika. Na primer, što se tiče spiskova nestalih osoba, ne znamo broj ljudi koji nije prijavljen kao nestao (kao što se ne zna ni broj fiktivnih prijava — primedba S. R.⁷). **Drugi problem je pouzdanost podataka** koji

⁷ U svim izveštajima u vezi sa Srebrenicom autori sami priznaju postojanje preko 1.000 lica koja nisu mogli identifikovati i u Popisu stanovništva 1991. godine. Međutim, ova lica ne isključuju iz svog spiska, verovatno zbog toga što bi njihovo isključenje uticalo na smanjenje broja žrtava koji se „mora utvrditi kako bi se neko osudio za genocid“ (vidi fn. 3). Osim toga samo delimičnom kontrolom materijala u Demografskom odeljenju Tužilaštva ustanovila sam preko stotinu lica koja se na spisku Tužilaštva nalaze kao žrtve Srebrenice, iako su nastradala znatno pre 1995, tj. 1992, 1993. i 1994, kao i niz lica koja su poginula pre jula meseca 1995. godine, te samim tim nisu mogla biti žrtve događaja u Srebrenici. Takođe je ustanovljeno da se više lica teritorijalno teško može dovesti u vezu sa Srebrenicom (npr. na spisku postoje i lica za čije su mesto nestanka navedene i tri opštine u Srbiji). Poređenjem spiskova Armije BiH koje je Ministarstvo odbrane Federacije BiH dostavilo Demografskom odeljenju Tužilaštva još 2000. godine i liste nestalih i mrtvih koju su sačinili demografi Tužilaštva 2000. i 2005. godine, moguće je na spisku Tužilaštva identifikovati preko dve trčine vojnika. Naglašavam da se ni u jednom izveštaju Tužilaštva vojnici ne pominju. Naprotiv, vodeći autor svih ekspertiza o Srebrenici konstatuje da su „za događaje koji su usledili nakon pada Srebrenice 1995. u procenama broja nestalih lica **obuhvaćeni svi muškarci jer jedva da je i jedan od njih bio borac u vreme kada su ubijeni**“ (H. Brunborg, Doprinos statističkih analiza istragama međunarodnih krivičnih sudova, Statistical Journal, ECE, Ujedinjenih nacija 18, 2001, str. 235). Istovremeno, bazu podataka Armije BiH stručnjaci Demografskog odeljenja koristili su za potrebe drugih izveštaja. Tada je ocenjuju kao „valjanu“ i pouzdanu za ustanovljavanje statusa vojnik-civil, tj. kako bi se „razlikovali nastradali civili od vojnika“. (E. Tabeau i dr. „Ljudski gubici tokom opsade Sarajeva od 10. septembra 1992. do 10. avgusta 1994“. Izveštaj pripremljen za potrebe predmeta Stanislav Galić, 10. maj 2002, str. 9). Ista baza koristi se i 2006. godine u još jednom slučaju kako bi se „napravila razlika između civila i vojnika“ ... gde se „termin vojnik koristi naizmenice sa terminom vojna lica. On obuhvata pripadnike vojske, policije i drugih vojnih snaga Ministarstva odbrane kao i pomoćno vojno osoblje“ (E. Tabeau, Izveštaj Osobe ranjene prilikom opsade Mostara: Statistička analiza knjiga mostarske ratne bolnice, 6. veljače 2006. str. 2). Tek 2008. godine, na zahtev tima odbrane u slučaju Popović i ostali, demografi Tužilaštva su uporedili spisak Armije BiH i svoje liste nestalih iz Srebrenice. Rezultati poređenja potvrđuju nalaze odbrane, ali se sada izvor podataka, tj. spiskovi Armije BiH, ocenjuju kao nedovoljno pouzdani, jer su „Liste napravljene za postmortem svrhe ostvarivanja penzije, tako da je pažnja bila najviše usmerena na činjenicu da li je data osoba umrla ili ne. Slučajevi uključeni na ovim listama su finansijski motivisani i u nekim slučajevima nemaju ništa sa stvarnom pripadnošću vojsci“. Odmah zatim konstatuje se da je ovaj zaključak zasnovan na ličnoj komunikaciji sa nekoliko osoba iz Bosne i Hercegovine ... uključujući lokalno osoblje i prevodioc sa kojima je ekspert radio u Bosni. (E. Tabeau, Memorandum od 24. jula 2008. str. 3. i 4). Za nas je simptomatično što isti stručnjak isti izvor podataka u različitim slučajevima različito ocenjuje, pa tako izvor može biti i pouzdan i nepouzdan, u zavisnosti od toga šta odgovara ekspertu. Obrazloženje koje se nudi u 2008. godini, a u vezi sa izveštajem o Srebrenici, nije prihvatljivo. Radi se o ličnoj impresiji proistekloj iz komunikacije sa ljudima za koje ne znamo da li predstavljaju mišljenje Ministarstva odbrane Federacije BiH, odnosno po kojoj osnovi su kompetentni da daju ocenu kvaliteta službenog spisa Ministarstva. S obzirom na mogućnosti eksperta Tužilaštva, logičnije bi bilo da je traženo zvanično mišljenje Ministarstva. Ekspert je, takođe, kao kompetentan stručnjak mogao da

se za vreme oružanih sukoba prikupljaju u uslovima koji su daleko od idealnih — o čemu imamo malo saznanja⁸. **Treći problem su greške u varijablama, posebno pogrešno pisanje imena, što je od kritičnog značaja** kada se upoređuju podaci o pojedincima. **Četvrti problem su podaci koji nedostaju**, kao što su pun datum rođenja, dok je godina rođenja obično na raspolaganju, **ali često neznatno pogrešna**⁹. Ili: „Za period od marta 1991. do decembra 1995. ne posedujemo izvore koji bi mogli da se koriste za analize kao što su one koje razmatramo u ovom izveštaju. **Takvi izvori ne postoje**“¹⁰. Postoji i niz kontradikcija i nelogičnosti u vezi sa pouzdanosti izvora podataka, kao: „Izvori koji su korišćeni u ovom izveštaju su obimni i u osnovi pouzdani ... Izvori su ograničeni, a informacije fragmentarne ... Izvori su izuzetno siromašni, naročito oni koji se odnose na period sukoba (prethodno je konstatovano da za period sukoba ne postoje nikakvi izvori, pa ni siromašni — primedba S. R) ... Za svrhu izveštaja nabavljeni su obimni izvori informacija, koji ne samo da u potpunosti zadovoljavaju potrebe procene stanovništva u humanitarnim krizama, već zadovoljavaju i opšte zahteve za izvore koji se koriste u uslovima mira“¹¹. Kako zadovoljavaju sve uslove, ako sami eksperti tvrde da **ne postoje izvori podataka** za periode koje je trebalo analizirati, odnosno koji odgovaraju vremenu optuženja (1991–1992, 1991–1993, 1992–1994, 1995) U dubokoj koliziji je i ocena izvora podataka kao **neuobičajenih i neoptimalnih**, ali daje **dosta detaljnih i pouzdanih informacija**, uz zaključak da se radi o **solidnom pregledu** situacije¹². Pošto ne postoje iz-

obrazloži koje je kriterijume uzimao u obzir za izvođenje dijametralno suprotne ocene kvaliteta istog izvora podataka, ali u različitim vremenskim razdobljima, tj. 2002, 2006 i 2008. godine.

⁸ Samo se spiskovi Međunarodnog komiteta Crvenog krsta mogu svesti pod izvore podataka nastale u ratnom periodu, što ne važi i za ostale izvore korišćene za izveštaje o Srebrenici. Ostali izvori podataka koji se koriste su: Popis stanovništva Bosne i Hercegovine sproveden od 1. do 15. aprila 1991, sa kritičnim momentom na dan 31. 3. 1991; Spiskovi Lekara za ljudska prava — Antemortem baza podataka. Registracija je započeta u julu 1996. godine i odnosila se isključivo na događaje iz jula meseca 1995; Glasački spiskovi su iz 1997/98. godine. Očigledno je da su svi ovi izvori nastali u različito vreme i sa različitim namenom uz primenu različite metodologije. Sem kod Popisa stanovništva, nikada nije sprovedena kontrola podataka u ostalim izvorima, pa za njihovu tačnost niko nije odgovoran.

⁹ Šta je **neznatna pogreška** u godini rođenja? Eksperti to nigde ne objašnjavaju, iako vrlo dobro znaju da takav podatak samo može biti tačan ili netačan. — H. Brunborg, Doprinos statističkih analiza istragama međunarodnih krivičnih sudova, 2001, str. 237, Izveštaj iz 2000. str. 5, Izveštaj iz 2002. godine, str. 7.

¹⁰ E. Tabeau i dr, Etnički sastav, interno raseljena lica i izbeglice iz 47 opština u Bosni i Hercegovini, 1991–1997. Izveštaj od 31. marta 2003. Pod istim nazivom, samo uzimajući u obzir različiti broj opština, i na osnovu istovetnih izvora podataka i metoda, urađeni su izveštaji za slučaj M. Krajišnik (Izveštaj od 7. maja 2003) i J. Prlić i dr. (Izveštaj od 17. januara 2006). I u ovim izveštajima se konstatuje da ne postoje vremenski relevantni izvori podataka, pa će se zbog toga koristiti izvori koji su ekspertima na raspolaganju. Ti izvori su Popis stanovništva iz 1991. i Birački spiskovi iz 1997/98. „Te dve godine su ovde predmet razmatranja, iako je period na koji se odnosi optužnica počeo u novembru 1991. i završio se u aprilu 1994.“ (slučaj J. Prlić, str. 7) ... odnosno „iako je period obuhvaćen optužnicom počeo u julu 1991. i završava se u decembru 1992.“ (slučaj M. Krajišnik).

¹¹ Ibid, 13, 18, 45, 46.

¹² „Svrha ovog izveštaja je procena veličine i vrste odlazeće migracije iz sela Hrtkovci 1992. godine. Zadatak je kompleksan pošto su Hrtkovci malo selo i izvori za ovu procenu nisu uobičajeni. Izvori koji su dobijeni za ovu studiju, mada nisu optimalni, daju dosta detaljnih i pouzdanih infor-

vori podataka koji se odnose na ratni period, predmet razmatranja u svim ekspertizama koje se bave analizom promena etničkog sastava i prisilnim migracijama su Popis stanovništva iz 1991. godine i Birački spiskovi iz 1997/98. godine. Za ekspertize o Srebrenici, pored navedenih izvora, korišćeni su još i spiskovi Međunarodnog komiteta Crvenog krsta o nestalim licima i Spiskovi lekara za ljudska prava, o kojima će kasnije posebno biti reči.

Prema navodima autora, sve ekspertize imaju za cilj ustanovljavanje pouzdanih statističko-demografskih rezultata Tako svi izveštaji u vezi sa Srebrenicom imaju „za cilj da, koristeći izvore o nestalim osobama i druge podatke, dođu do **pouzdanе procene** broja ljudi koji su ubijeni nakon pada Srebrenice ili se još vode kao nestali“¹³, **dok svi izveštaji koji se bave promenama etničke strukture, interno raseljenim licima i izbeglicama u ratnom periodu, i pored nepostojanja adekvatnih izvora podataka, imaju za cilj da predoče pouzdanu statistiku relevantnu za period na koji se odnosi optužnica**¹⁴.

Glavnim izvorom podataka o broju i strukturama stanovništva pre rata smatra se Popis stanovništva iz 1991. godine, a posle rata Birački spiskovi iz 1997/98.¹⁵ Svi demografski događaji, promene i procesi analiziraju se poređenjem stanja stanovništva u te dve vremenske tačke, **pri čemu eksperti Tužilaštva nemaju nikakav uvid u to kako su se odvijali demografske promene i procesi u konkretnim vremenskim intervalima** (neposredno pre, za vreme i posle rata)¹⁶. Zbog toga su svi njihovi zaključci o presudnim vezama, uticajima i događajima bazirani na ličnim ubeđenjima i nedopustivom poistovećivanju svih događaja koji su se odigrali tokom znatno dužeg vremenskog perioda (1991–1997/98), a za koji takođe ne postoje pouzdani statistički podaci. O tome svedoči i činjenica da ni u jednoj od razmatranih ekspertiza **nije ostvaren postavljeni cilj istraživanja**, ali se veštaci ponašaju kao da je to uobičajena pojava kod izrade naučno-stručnih analiza.

Osim što podaci iz Popisa stanovništva 1991. godine i Biračkih spiskovi iz 1997/98. godine nisu metodološki saglasni, pa samim tim njihovi rezultati nisu uporedivi, treba istaći i posebnu namenu koju ovim izvorima dodeljuju stručnjaci Tužilaštva. Tako se Popis stanovništva koristi za „dokazivanje“ postojanja konkretnih lica (u izveštajima o Srebrenici), ili migracionih kretanja (svako ko ima različito mesto stanovanja 1991. i glasanja 1997/98 smatra se prisilnim migrantom). Popis takođe služi za individualna „preuzimanja“ deklarisanе nacio-

macija. Na osnovu tih izvora i na osnovu relevantnih javnih izvora, sačinjen je solidan pregled situacije u Hrtkovcima 1992. godine“. E. Tabeau, Iseljavanje Hrvata i drugih nesrba iz sela Hrtkovci, Vojvodina, 1992. godine, Izveštaj od 29. juna 2006, str. 31.

¹³ H. Brunborg i dr., Nestali i mrtvi iz Srebrenice Izveštaji od 2000, 2002, 2003, 2005.

¹⁴ E. Tabeau, Etnički sastav, interno raseljena lica i izbeglice, Izveštaji od 31. marta 2003, 7. maja 2003, 17. januara 2006. Periodi na koje se odnosi optužnica jasno su definisani, npr. od novembra 1991. do aprila 1992. itd, zaključno sa 1995. godinom.

¹⁵ Misli se na ekspertize koje se odnose na stanovništvo Bosne i Hercegovine. Samo jedna od svih analiziranih ekspertiza odnosi se na područje van Bosne i Hercegovine (slučaj V. Šešelj).

¹⁶ Bosna i Hercegovina je jedina republika bivše Jugoslavije u kojoj do današnjeg dana nije sproveden popis stanovništva. Ta činjenica je iznenađujuća s obzirom na civilizacijski značaj popisa stanovništva i mogućnosti koje bi on mogao pružiti za rasvetljavanja određenih demografskih promena.

nalne strukture u 1991. i njeno „kalemljenje“ na 1997/98. godinu, jer Birački spiskovi ne sadrže podatke o nacionalnosti.

I Birački spiskovi iz 1997/98. imaju više namena. U slučaju vezanom za Srebrenicu i događaje iz 1995. godine oni služe da se „dokaže“ da su sve osobe koje se nalaze na spisku Tužilaštva kao žrtve Srebrenice mrtve, a ključni „dokaz“ je to što se ne pojavljuju kao registrovani glasači. Zbog toga se konstatuje „**da nema dokaza da je značajan broj osoba koje su nestale u vezi sa padom Srebrenice preživeo**“¹⁷. **Dakle, ko nije na biračkom spisku 1997/98 — „dokazano“ je mrtav. Paradoksi i konfuzna objašnjenja nastaju kada se „mrtvi“ pronađu na biračkom spisku.** „Međutim, samo tri od mogućih devet preživelih može se naći na biračkom spisku ... što ukazuje na mogućnost da preostalih šest osoba nije preživelo (!) ... Od 27 utvrđenih podudarnosti na spisku Tužilaštva i biračkom spisku tačno osam se odnosi na osobe za koje je Crveni krst naveo da su mrtve (a šta je sa preostalim 19 osoba ? — pitanje S. R). To pokazuje da **kvalitet** posleratnih spiskova **nije savršen**. To potvrđuje našu sumnju da su neke podudarnosti na spisku nestalih sa spiskovima preživelih posledica grešaka, namernih ili nenamernih, **na posleratnim spiskovima — a ne grešaka na spiskovima nestalih**. To što se na biračkim spiskovima iz 1997/98. pojavljuju i mrtve osobe najverovatnije je posledica greške ili **prevare** prilikom registracije birača“.¹⁸

U ekspertizama koje tretiraju etničke promene i prisilne migracije Birački spiskovi služe kao komparativni podaci u odnosu na 1991. godinu i izvođenje zaključaka o etničkim promenama i prisilnim migracijama nastalim kao posledica ratnih zbivanja. Paradoks ovakvog poređenja je u tome što u biračkim spiskovima **ne postoje podaci o etničkoj pripadnosti**, niti su registrovani vremenski periodi i uzroci migracionih kretanja. Zbog toga su sva kretanja, bez razlike da li su se odigrala pre i u toku 1991. ili kasnije, uključiv i 1996, 1997 i 1998. godinu, u izveštajima Tužilaštva okarakterisana kao izbegličke migracije i prisilna interna raseljavanja. Ne sporeći da je takvih migracija bilo, naglašavamo da je nemoguće bilo gde u svetu, pa tako i u Bosni i Hercegovini, ustanoviti ni obim ni karakter migracionih kretanja na osnovu podataka koje nude Birački spiskovi iz 1997/98.

Konstatovali smo već da je neobjektivna statističko-demografska predstava koja se nudi u ekspertizama Tužilaštva posledica greške nastale još pri prvom metodološkom koraku, tj. pri odabiru i oceni izvora podataka. Zbog toga ćemo ukratko razmotriti glavne izvore podataka korišćene u svim analizama.

Glavni izvori podataka koji se koriste u svim ekspertizama

a) Popis stanovništva 1991. godine

Popisom stanovništva obuhvaćeno je ukupno stalno stanovništvo sa stanjem na dan 31. marta 1991. godine. Pod stalnim stanovništvom podrazumevale

¹⁷ H. Brunborg i dr. Nestali i mrtvi iz Srebrenice, Izveštaj od 12. februara 200. str. 12, Izveštaj od 10. jula 2002. str. 12. Glavni dokaz za zaključak da su nestala lica mrtva jeste „nalaz da je samo devet osoba vezanih za Srebrenicu nađeno u biračkim spiskovima 1997. i 1998. godine“.

¹⁸ H. Brunborg i dr. Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izveštaj i spisak iz 2005, Izveštaj od 16. novembra 2005. str. 20.

su se sve osobe koje imaju prebivalište u nekom mestu Bosne i Hercegovine, bez razlike da li su u momentu popisa bile prisutne u tom mestu ili ne. Cilj popisa je bio da pruži osnovne informacije o broju stanovnika, njegovom razmeštaju i osnovnim biološkim, migracionim i socio-ekonomskim karakteristikama.

Generalno gledano, Popis je uspešno realizovan, što ne znači da se svi podaci, posmatrani po pojedinačnim obeležjima, mogu smatrati podjednako pouzdanim. Tako se, na primer, u svim popisima sprovedenim posle Drugog svet-skog rata na prostorima bivše Jugoslavije, postavljalo pitanje pouzdanosti podataka o nacionalnoj strukturi, zbog toga što je odgovor na ovo pitanje često bio podložan ideološkim shemama. Nacionalno i konfesionalno prebrojavanje u popisima bilo je uvek povod rasprava, opštih polarizacija i diskvalifikacija popisa. U popisu 1991. godine došlo je do izrazite polarizacije etničkih obeležja, jer se radilo o nacionalnoj pristrasnosti koja podiže temperaturu nacionalnog identiteta do granice koju je određivao istorijski trenutak raspada države. Pri tom treba imati u vidu da su odgovori na pitanje o etničkoj pripadnosti u osnovi subjektivni, jer je subjektivnost tretirana kao uslov elementarnog ljudskog prava, ali je, s druge strane, u multietničkim zajednicama, pogotovu u kriznim vremenima kada politički ciljevi i nastojanja vezana za nacionalno prebrojavanje imaju značajnog uticaja na odnos građanina prema popisu, interes o etničkom sastavu stanovništva preovladavao utičući na verodostojnost dobijenih rezultata. Ovakav zaključak potvrđuju komparativne analize i iskustva svih dosadašnjih popisa, pri čemu treba posebno naglasiti da zvanična statistika nikada nije ispitivala kvalitet ovih podataka. Zbog toga statističku predstavu o nacionalnoj strukturi dobijenu iz popisa stanovništva možemo prihvatiti kao zvanično utvrđenu, ali se prema njoj moramo postaviti kritički. U prilog tome ide i činjenica da podaci o maternjem jeziku i veroispovesti nisu zvanično objavljeni za 1991. godinu, tako da je nemoguće izvršiti poređenja ovih obeležja. Poređenja bi imala značaja zbog floatantnog ponašanja i pojave etničke mimikrije određenog broja lica iz raznih razloga — od psiholoških do političkih (npr. Romi se često nacionalno identifikuju sa većinskom sredinom, dok je broj neopredeljenih, u koje se ubrajaju i Jugosloveni, u direktnoj vezi sa političkim zbivanjima i sl.).

Kao poseban problem treba istaći pitanje kvaliteta matičnih brojeva građana koji su se prvi put prikupljali u akciji popisa 1991. godine, kao i tačnost imena i prezimena koja se ne smatraju statističkim podatkom. Zbog toga ova obeležja nikada nisu kontrolisana (do 1991. ni unošena u sistem obrade podataka), te ih odlikuje veliki broj grešaka. Osim toga, lično ime, ime oca i prezime su beležena na dva zvanična pisma, latinicom i ćirilicom (popisivač je mogao da izabere kojim će pismom unositi podatke), a njihovo automatsko skeniranje i eventualno prevođenje čini problem još složenijim. Treba napomenuti da je i OEBS 1997. godine konstatovao neupotrebljivost imena i prezimena iz Popisa 1991. godine, pa u svom uputstvu za registraciju birača navodi sledeće: „**Veoma važno:** Zbog velikog broja grešaka u pisanju imena u bazi podataka, najbolje je koristiti samo prvih nekoliko slova prezimena“¹⁹. Tako i eksperti Tužilaštva oce-

¹⁹ Priručnik za registraciju birača, OSCE, 1997, str. C9.

njuju da je „opšti kvalitet podataka dobar, izuzev velikog broja **pogrešno napisanih imena** zbog lošeg optičkog skeniranja originalnog popisnog upitnika, **nakon čega nije bilo provere**“²⁰. Nezamislivo je, međutim, kako su ta imena ispravljana „uz pomoć stručnjaka kojima su poznate tradicije davanja imena u regionu“²¹. Osim što nikada ti stručnjaci nisu imenovani, postavlja se pitanje na osnovu kojih dokumenata su lična i porodična imena ispravljana, kao i koliko je miliona takvih ispravki bilo?

Popis stanovništva 1991. godine je jedini zvanični statistički izvor podataka korišćen u izveštajima Tužilaštva. Problem je, međutim, u tome što bi svrhe u koje je korišćen, a o kojima je napred bilo reči, imale smisla samo ako se mogu dobiti tačni podaci o imenu, prezimenu i imenu oca neophodni za poređenje na individualnom nivou kroz više izvora podataka i preciznu identifikaciju lica u različitim izvorima. Kako to nije slučaj, veštaci Tužilaštva su zloupotrebili metod uparivanja (vidi naredno poglavlje) prilagoavajući ga potrebama sopstvenih istraživanja.

b) Birački spiskovi 1997/98

Za razliku od Popisa stanovništva 1991. godine, u kome se popisuje svako lice koje ima mesto stalnog stanovanja u Bosni i Hercegovini, bez razlike da li se u momentu popisa nalazilo u svom prebivalištu, birački spiskovi 1997/98. godine registruju **samo punoletna lica koja se dobrovoljno prijave za glasanje**.

Biračke spiskove karakterišu isti problemi grešaka netačno upisanih matičnih brojeva građana, imena i nedostataka podataka o datumu rođenja. Ne znamo da li su „stručnjaci za imena u regionu“ i ovde vršili ispravke (i kako?), ali je činjenica da u njima ne postoje podaci o imenu oca niti o etničkoj strukturi. Takođe postoji više opcija za odabir mesta u kome se birači mogu registrovati. To može biti mesto stalnog stanovanja 1991. (bez razlike da li vam je u momentu registracije to mesto i prebivalište), kao i mesto u koje ste se doselili između 1991. i 1992, odnosno u novoj opštini, ukoliko je ona formirana. „Građani Bosne i Hercegovine koji žive izvan zemlje imaju pravo da se prijave za glasanje u **budućoj opštini** boravka“²².

Demografi Tužilaštva imaju puno saznanje da se Birački spiskovi ne mogu upotrebiti za „procenu broja (ili utvrđivanje imena) žrtava, pošto se znatan deo stanovništva nije prijavio za glasanje“²³, ali su isti ti spiskovi ključni „dokaz“ da na listi žrtava Srebrenice, sačinjenoj u Demografskom odeljenju Tužilaštva, nema živih. Da su eksperti skloni čestoj promeni mišljenja pri oceni korišćenih izvora podataka govori i konstatacija da „Treba imati u vidu da se birački spisak ne može koristiti za pravljenje procena ukupnog broja stanovnika ... ali se sa **sigurnošću može koristiti za izradu statistike koja odražava nacionalni sastav**

²⁰ E. Tabeau, Promene u etničkom sastavu Bosanskog Šamca i Odžaka, 1991–1997, Izveštaj od 9. avgusta 2001. , str. 5.

²¹ Ibid.

²² Ibid, str. 23. i 44.

²³ E. Tabeau, Izveštaj od 25. avgusta 2004, str. 2.

stanovništva tokom 1997/98. godine i interno raseljena lica i izbeglice do 1997/98.²⁴ Ne upuštajući se u tumačenje nelogičnosti da je iz biračkih spiskova moguće izvesti statistiku nepostojeće strukture stanovništva (etnička i migraciona), a nemoguće je izvesti procene za ukupnu populaciju, posebno ističemo da u biračkim spiskovima **ne postoje** podaci ni o etničkoj pripadnosti ni o migracionim kretanjima. Zbog toga se Birački spiskovi, suprotno onome što tvrdi Tužilaštvo, ne mogu koristiti za izradu statistike koja odražava nacionalni sastav, niti migraciona kretanja. Činjenica je da oni u 100 posto slučajeva ne sadrže informacije o etničkoj pripadnosti, kao ni pouzdane podatke o prebivalištu iz 1997/98. Prema tome, **birački spiskovi nisu nezavisan izvor podataka na osnovu koga je moguće ustanoviti nacionalnu strukturu i migraciona kretanja stanovništva.** Oni se u Demografskom odeljenju koriste za „kalemljenje“ obeležja preuzetih iz Popisa stanovništva (nacionalnost), ili poređenje metodološki neuporedivih podataka o mestu stalnog stanovanja, kako bi se stvorio privid da postoje bar dva uporediva izvora.

Konstatovali smo već da podaci o nacionalnosti ne postoje u Biračkim spiskovima. Zbog toga se oni „preuzimaju“ iz Popisa stanovništva 1991. godine, za svako lice koje, zloupotrebom metoda uparivanja, eksperti smatraju identifikovanim u oba izvora. Iako su tako dobijeni podaci u direktnoj zavisnosti od odluke veštaka da nekog punoletnog registrovanog glasača proglase za Srbina, Hrvata ili Muslimana, tvrdi se da se radi o nezavisnom izvoru etnostatističkih podataka za 1997/98. godinu, kao i da su „Sve analize o nacionalnosti dobijene na osnovu potpuno iste definicije za obe analizirane godine, za 1991. i takođe za 1997/98.“²⁵ Činjenica je da veštaci nemaju nikakvu definiciju nacionalnosti, već svesno nude delimično „preslikano“ stanje etničke strukture iz 1991. godine i te defektne rezultate proglašavaju novoustanovljenom etničkom strukturom iz 1997/98. godine. **Prema tome, dobijeni podaci ne predstavljaju snimak izražene volje stanovništva o nacionalnoj pripadnosti u 1997/98, već većtinu eksperata da uz zloupotrebu metoda uparivanja „naciljaju“ odgovarajuću statistiku.** Važno je skrenuti pažnju da se pri poređenju starog stanja etničke strukture (1991) i „novog“ stanja iz 1997/98. godine redovno gube iz vida značajni skupovi stanovništva (i preko jedne trećine) registrovanih u Biračkim spiskovima, za koje ne postoji jasno objašnjenje zašto im nije „dodeljena“ etnička pripadnost i zašto su isključeni iz ukupnog zbira za 1997/98. godinu. Doduše, napominje se da svi slučajevi nisu upareni, ali se ne objašnjava zašto se oni isključuju, kao da ne postoje, a ne, recimo, podvedu pod kategoriju „nepoznata nacionalnost za 1997. godinu“. Po našem ubeđenju, oni se isključuju iz posmatranja ne samo da bi se smanjio broj „posleratnog stanovništva“ već i što bi tabelirani podaci o znatnom broju neidentifikova-

²⁴ E. Tabeau i dr., Promene u etničkom sastavu Bosanskog Šamca i Odžaka, 1991–1997, Izveštaj od 9; Etnički sastav interno raseljena lica i izbeglice iz osam opština u Herceg-Bosni, 1991–1997, Izveštaj iz 2006, str. 15; Etnički sastav i interno raseljena lica u 47 opština Bosne i Hercegovine, 1991–1997, Izveštaj iz 2003, str. 18.

²⁵ E. Tabeau i drugi, Svi izveštaji koji se odnose na etničku strukturu

nih jasno ukazali na nedopustivo loš kvalitet korišćenih izvora podataka. S druge strane, broj nacionalno deklariranih stanovnika iz Popisa 1991. godine je uvećan, jer ga eksperti nisu „očistili“ od svih onih slučajeva mortaliteta koji su se odigrali u mirnodopskom periodu ili pod uslovima koji nemaju nikakvu vezu sa ratnim događanjima²⁶.

Pored Popisa stanovništva 1991. godine i Biračkih spiskova 1997/98. godine, u svim analizama u vezi sa Srebrenicom koriste se još i spiskovi Međunarodnog crvenog krsta o nestalim licima (MKCK) i spiskovi Lekara za ljudska prava (PHR). Ovi spiskovi bili su jedini izvori podataka na osnovu kojih je formirana lista Tužilaštva sa preko 7.000 lica²⁷ koja se smatraju nestalim i mrtvim. Kombinacijom ova četiri izvora podataka, različitih po nameni, metodologiji, pouzdanosti, jedinicama popisivanja, obeležjima, statističkom i teritorijalnom obuhvatu, eksperti Tužilaštva su u prvoj ekspertizi iz 2000. godine konstatovali da „Nema dokaza da je značajan broj osoba koje su nestale u vezi sa padom Srebrenice preživeo. Naprotiv, svi dostupni podaci ukazuju na to da su one sve, ili gotovo sve, mrtve.“²⁸ Ovakva, subjektivna tvrdnja posledica je niza manipulacija prvo spiskovima MKCK i PHR, a zatim i ostalim izvorima i standardnim statističko-demografskim metodama koje se nedopustivo modifikuju prema potrebama sopstvenih istraživanja.

c) Spiskovi nestalih osoba MKCK-a

Međunarodni komitet crvenog krsta (MKCK) osmislio je i realizovao prikupljanje podataka o nestalim licima u čitavoj Bosni i Hercegovini sa ciljem da pomogne u procesu traženja osoba čija sudbina, zbog ratnih sukoba, nije razjašnjena. Ova akcija nije imala statistički, već humanitarni karakter, i zbog toga nema obavezu da poštuje standardne statističke procedure koje podrazumevaju niz radnji i postupaka pre, u toku i posle prikupljanja informacija. Informacije su mogli davati rođaci, komšije i druga lica, pri čemu se nije proveravalo da li su informacije tačne ili ne. Postojao je individualni upitnik sa nizom pitanja o nestalom licu u kome su, pored ličnog imena, imena oca, mestu i opštini rođenja, državljanstvu, nacionalnosti, zanimanju, bračnom stanju, poslednjoj adresi, a ako je u pitanju vojno lice i činu, jedinici, ličnom broju vojnika/oficira, datumu nestanka, okolnostima nestanka i poslednjem verovatnom mestu nestanka/zatva-

²⁶ Prema rezultatima zvanične statistike, ukupan broj umrlih prirodnom i nasilnom smrću (misli se na nesrećne slučajeve i samoubistva) u Bosni i Hercegovini iznosio je za 1990. godinu 28972, a u periodu 1996–1998. godine 80627. (Demografska statistika, SZS, Beograd 1990, Statistički godišnjak Federacije BiH, Sarajevo 2003. i Statistički Bilten, br. 1, Banja Luka, 1999.). U Demografskom odeljenju Tužilaštva postoji baza podataka o mortalitetu u periodu 1991–1995. koju su, po posebnom zahtevu Međunarodnog krivičnog suda u Hagu, izradile zvanične statističke službe Federacije BiH i Republike Srpske. Koliko je nama poznato, ova baza podataka prihvaćena je bez osporavanja, ali nikada nije korišćena ni za jednu od ekspertiza Tužilaštva o kojima je ovde reč.

²⁷ Prvu listu pod nazivom „Nestali i mrtvi iz Srebrenice“ sačinio je Helge Brunborg sa saradnicima 2000. godine, i na njoj je evidentirano 7.475 osoba. Isti autor sačinio je 2005. godine novu listu na kojoj je evidentirano 7661. lice.

²⁸ H. Brunborg i dr., Nestali i mrtvi iz Srebrenice, Izveštaj iz 2000, str. 12.

ranja, ako je u pitanju uhapšeno lice²⁹. Sa individualnih upitnika kasnije su kompjuterizovani neki podaci (ime, prezime, očevo ime, datum i mesto rođenja, datum i mesto nestanka), i tako su nastali spiskovi koji su se mogli naći na internetu ili u posebnim publikacijama Crvenog krsta. Samo ovi spiskovi sa ograničenim brojem informacija korišćeni su pri izradi ekspertiza o Srebrenici, iako bi statističko sređivanje osnovnog materijal (od koga je vodeći ekspert Tužilaštva video samo prazan upitnik), a koji po našem saznanju nikada nije ni potraživan od Crvenog krsta, omogućilo dobijanje znatno pouzdanijih i kompletnijih informacija od onih koje se nude u ekspertizama. Eksperti Tužilaštva to nisu smatrali važnim, iako znaju da se „u pravne svrhe ne mogu svi smrtni slučajevi izazvani ratom uključiti u dokumentaciju o ratnim zločinima koja se iznosi pred neki sud. Na primer, u nekim predmetima smrtni slučajevi izazvani borbenim dejstvima ili kao posledica kolateralne štete ne mogu biti uključeni jer nisu obuhvaćeni definicijom ratnih zločina. Tužilaštvo se iz predostrožnosti u nekim predmetima opredeljuje da isključi smrtno slučajevne uzrokovane ratom kod muškaraca u starosnoj dobi za vojnu službu, često definisanoj u širokom rasponu od 15. do 60. godina, čak iako su ti muškarci bili naoružani civili kad su ubijeni. No, to zavisi od aktuelne situacije. Na primer, za događaje koji su usledili nakon pada Srebrenice 1995. godine u procenama broja nestalih lica obuhvaćeni su svi muškarci jer jedva da je i jedan od njih bio borac u vreme kada su ubijeni“³⁰. S obzirom na to da je procenu broja lica nestalih i mrtvih u vezi sa Srebrenicom uradio citirani ekspert Tužilaštva, postavlja se logično pitanje kako je došao do saznanja da su u pitanju „neborci“ i da li je to posledica selektivnog odabira informacija koje je registrovao Crveni krst. Skloni smo da verujemo da nije samo to u pitanju, jer je ekspert mogao koristiti i spiskove nestalih i mrtvih vojnika Armije BiH koji mu stoje na raspolaganju u Demografskom odeljenju od 2000. godine i na osnovu kojih je 2008. godine ustanovljeno da se na spisku Tužilaštva nalazi oko 73 posto vojnika.

Ne upuštajući se u komentare kvaliteta kompjuterizovanih spiskova MKCK (koji su bili osnova za izvođenje svih nalaza o Srebrenici), napominjemo da eksperti Tužilaštva ovaj izvor podataka ocenjuju kao dobar iako ima „mnogo praznih polja ... najređe ispunjeni podaci su podaci o datumu rođenja i datumu nestanka ... Drugi podaci su zabeleženi za gotovo svakog — ali to ne znači da su uvek tačni. Greške su naročito česte u pisanju imena osoba i mesta ... Poznato nam je da ima puno grešaka, premda uglavnom malih ...“³¹.

„Male greške“, najverovatnije se odnose na nepostojanje podataka o datumu rođenja u 35 posto slučajeva, o datumu i mestu nestanka u oko 20 posto slučajeva, dok nam je nepoznat broj grešaka u imenima i nazivima mesta, jer nikada ni u jednoj ekspertizi nije data statistika ispravki koju su uradili „stručnjaci za poznavanje imena i prezimena u regionu“. Takođe je netačna konstatacija da su „takve greške uobičajene širom sveta u podacima koji se prikupljaju upitnicima

²⁹ Upitnik MKCK za prikupljanje podataka o nastalim licima tokom konflikta u Bosni i Hercegovini

³⁰ H. Brunborg, Izveštaj iz 2001, str. 35.

³¹ H. Brunborg, Izveštaj od 12. februara 2000, str. 4; Izveštaj od 10. jula 2002, str. 6.

za ankete, pri popisima stanovništva i na druge načine. Stoga nije za čuđenje da ima puno grešaka u podacima u vezi sa tragičnim događajima u haotičnoj i traumatičnoj situaciji³². Popisi stanovništva sprovedeni u republikama bivše Jugoslavije, kao i statističke ankete, kontrolišu se i moguće je utvrditi da se tolerancija greške kreće u rasponu od dva do pet posto, ali se možemo složiti da nije čudo što ima mnogo grešaka u podacima u vezi sa događajima u Srebrenici. Čudno je, međutim što se u svim ekspertizama o Srebrenici konstatuje da im je cilj da „dođu do pouzdane procene broja lica koja su ubijena nakon pada Srebrenice ili se još vode kao nestali“, kako bi se „Pretresnom veću mogli predočiti najnoviji raspoloživi dokazi o žrtvama iz Srebrenice“³³

d) Spiskovi Lekara za ljudska prava (PHR)

Za razliku od Međunarodnog Crvenog krsta, američka organizacija Lekari za ljudska prava (PHR) ima sasvim drugačije ciljeve, metodologiju, vremenski i teritorijalni okvir prikupljanja informacija. Ova organizacija prikuplja informacije o osobama **koje se smatraju mrtvim** radi formiranja Antemortem baze podataka i uglavnom je interesuje Srebrenica. Najaktivnija je bila u 1996. godini, a podatke je dobijala od rođaka, komšija i drugih lica postavljajući specifično pitanje „u vezi sa padom enklave“³⁴. Direktnim uvidom u materijale Tužilaštva mogli smo konstatovati sledeći broj registrovanih slučajeva: za 1991. registrovano je dva slučaja, za 1992. godinu registrovano je 1.245 slučajeva, za 1993. godinu 118, za 1994. godinu 27, za 1995. godinu 6.239 i 1996. godinu osam slučajeva. Od ukupno registrovanih slučajeva u 1995. godini preko jedne četvrtine su duplikati, po svim obeležjima³⁵. Nije nam poznato da li su rezultati PHR-a ikada javno objavljeni (spiskovi MKCK-a su objavljeni u više verzija), ali je činjenica da i eksperti Tužilaštva smatraju da su ova dva izvora metodološki nesaglasna „budući da su podatke u različito vreme prikupljali različiti ljudi, uz pomoć različitih upitnika i u različite svrhe“³⁶, konstatujući da su registrovani slučajevi **sličnog tipa**³⁷. Pokušaji da se iz sličnih tipova dobiju korektni podaci nisu realni, o čemu svedoče i nalazi eksperata³⁸. Po našem mišljenju, poenta je u pitanju zašto se, uopšte, upuštaju u komparaciju „sličnih tipova“, pogotovu ako su sve-sni problema kvaliteta i metodološke manjkavosti izvora podataka? Jedino logičko objašnjenje je potreba da se stvori privid „težine“ statističkih nalaza, jer su

³² H. Brunborg, *ibid.*

³³ H. Brunborg, E. Tabeau i A. Hetland, Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 1. i 4.

³⁴ H. Brunborg i dr., Izveštaj od 12. februara 2000, str. 3.

³⁵ Na primer, istu osobu su kao mrtvu prijavljivali po dva i više puta majka, brat, supruga i sl. Najčešće su sve osobe koje prijavljuju isti slučaj živele u istom domaćinstvu.

³⁶ H. Brunborg i dr., Izveštaj od 12. februara 2000, str. 9.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Samo površnom eliminacijom očiglednih duplikata izdvojili smo 5.457 slučajeva registrovanih u PHR. Eksperti Tužilaštva, međutim tvrde da su uparivanjem spiskova PHR i MKCK identifikovali 5.712 lica. Kako je moguće imati za identifikaciju na spisku PHR 5.457 zapisa, a identifikovali 5.712 osoba?

u obzir uzeta dva izvora podataka. U prilog našem razmišljanju ide i sledeća konstatacija: „Uopšteno rečeno, ne možemo tvrditi da je jedan od spiskova nestalih osoba boljeg kvaliteta nego drugi. Svaki od njih ima svoje prednosti i mane — međusobno oni **podržavaju jedan drugog i tako predstavljaju pouzdaniji izvor informacija nego što bi to bio slučaj kada bi se koristili odvojeno**“³⁹. Kako je moguće da različiti, pojedinačno nepouzdana izvori, fizičkim spajanjem postaju pouzdaniji jer se „podržavaju“? Interesantno je navesti i kontradiktornu ocenu istih izvora, ali sada datu pojedinačno i u drugom izveštaju: „Spiskovi nestalih osoba koje je pripremio MKCK i spisak nestalih osoba koje je pripremio PHR nesumljivo spadaju među najbolje izvore.“⁴⁰ Ocena da su rečeni izvori nesumnjivo najbolji ne uzima u obzir i činjenicu da su oni nesumnjivo **jedini** koji se koriste. U tom smislu nejasno je sa kojim drugim izvorima je učinjeno ovo poređenje i na osnovu kojih činjenica je iznet navedeni zaključak.

Ako je polazna pretpostavka potrebnog broja koji treba da bude ubedljiv „statistički dokaz“⁴¹, a raspolaže se samo metodološki nesaglasnim i po kvalitetu neprihvatljivim izvorima podataka, preostaje jedino manipulacija standardnim statističko-demografskim metodama i izmišljanje novih „metodoloških“ rešenja. U svim svojim ekspertizama veštaci Tužilaštva to čine.

Manipulacija standardnim statističko-demografskim metodama, izmišljanje novih metoda i definicija

Pominjali smo već da sve svoje nalaze, bez razlike o kojoj ekspertizi je reč, eksperti objašnjavaju kao rezultate povezivanja individualnih podataka iz više različitih izvora. Za povezivanje podataka koristi se metod uparivanja, ali

³⁹ Ibid, str. 5.

⁴⁰ H. Brunborg i dr., Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 3.

⁴¹ U prilog pretpostavci da je učinjen napor uklapanja u one brojke koje ekspert Tužilaštva smatra zadovoljavajućim idu i sledeća ekspertska razmišljanja: „Naša procena je niža nego **često navođeni raspon** od 8.000 do 10.000 **ubijenih** osoba, koja može biti tačna, ali za koju mi smatramo da nema dovoljno dokaza. Stoga je stvarni broj ubijenih i nestalih verovatno veći od 7.475. i ovu cifru treba uzeti kao minimalnu procenu“ (Izveštaj od 12. februara 2000, str. 12). Ovakav zaključak, čak i kada se ignorišu sve poznate mane korišćenih izvora podataka, kao i njihov selektivan odabir, otvara više logičkih pitanja: a) Ko to često navodi raspon od 8.000 do 10.000, da li je on zasnovan na nekim ustanovljenim statističkim činjenicama ili je u pitanju „rekla-kazala“ statistika? b) Zašto se ne koriste, ili bar imenuju izvori podataka na osnovu kojih je (i ko?) ustanovio taj broj? c) Zašto se ekspert poziva samo na minimalnu procenu i zašto nije dao i maksimalnu procenu? d) Koliko, uopšte, ovako izvedena minimalna procena ima stručnog smisla? Napominjemo da u Demografskom odeljenju Tužilaštva postoje izvori podataka koji pokazuju znatno niži broj od onoga koji daju veštaci u vezi sa događajima u Srebrenici. Na primer, baza podataka Muslimani protiv genocida (MAG) u kojoj je za period 1992–1995. registrovano u više opština BiH (Sarajevo, Tuzla, Brčko, Banovići, Lukavac, Zavidovići, Bjeljina, Doboj, Mostar itd.) ukupno 8.917 individualnih zapisa o žrtavama (lično ime, datum rođenja, vreme i mesto smrti itd.). Za opštinu Srebrenica broj zapisa je 1.705, Bratunac 743, Vlasenici 281 i Zvornik 1253 (ukupno 3.982). Sve ove opštine veštaci Tužilaštva smatraju područjem Srebrenice, ali ustanovljavaju skoro duplo veći broj slučajeva. Stručnjaci Tužilaštva konstatuju i sledeće: „Tokom godina od 1992. BH Komisija za sakupljanje činjenica o ratnim zločinima je uspostavila opširnu bazu podataka onih koji su umrli u Bosni u sukobu 1992–1995. Ova baza podataka je poznata pod imenom Bosanska knjiga mrtvih — BKM. Veliki broj ove baze podataka je sakupljen uz saradnju

ga stručnjaci Tužilaštva zloupotrebljavaju tako što ga „doteruju“ i prilagođavaju u cilju dobijanja što većeg (ili što manjeg) broja povezanih slučajeva.

Metod uparivanja podataka podrazumeva da se iz različitih skupova (izvora) podataka (na primer, Popisa stanovništva, Biračkih spiskova, Spiskova crvenog krsta i td.) pronađu (upare) apsolutno podudarne jedinice (u našem slučaju lica). Ispravno uparivanje se vrši na taj način što se prvo definiše jedinstveni identifikacioni ključ po kome se podaci iz jednog izvora „puštaju“ u drugi izvor da pronađu sebi identičan par. Metod uparivanja ne predstavlja problem ukoliko postoji tačan i jedinstven identifikacioni ključ. Identifikacioni ključ se sastoji od više elemenata numeričkog ili slovnog karaktera, a od tačnosti svakog od ovih elemenata zavisi stepen tačnosti uparivanja. Na primer, matični broj građana⁴² je dobar ključ za uparivanje, pod uslovom da je tačno zapisan u korišćenim izvorima podataka. On sadrži trinaest cifara, od kojih svaka predstavlja element neophodan za preciznu identifikaciju lica. Njegova prednost je što je **neponovljiv**, odnosno što ne mogu dva ili više lica imati isti matični broj, pa samim tim ne može doći do dupliranja pri uparivanju. **Uparivanje sa tačnim matičnim brojevima isključuje svaki subjektivni uticaj na dobijanje krajnjih rezultata.**

Pošto je u pomenutim izvorima podataka konstatovan veliki broj grešaka ili nepostojanje matičnih brojeva, morao se formirati identifikacioni ključ kombinacijom nenumeričkih i numeričkih obeležja. Zbog toga kombinovani identifikacioni ključ zahteva znatno veći broj elemenata po kojima bi se moglo skrupulozno tačno ustanoviti da li se radi o istom licu registrovanom u dva ili više različita izvora podataka (npr. prezime, ime, ime oca, dan, mesec, godina rođenja, mesto rođenja, prebivalište itd.). Identifikacioni ključ **mora biti nepromenljiv** tokom čitavog procesa uparivanja. Odustajanje od jedinstvenog identifikacionog ključa, menjanjem i „doterivanjem“ kriterijuma za uparivanje rezultira „ciljanom“ statistikom, koja je u direktnoj zavisnosti od odluke onoga ko uparivanje vrši.

Loš kvalitet izvora podataka, gde su glavne informacije na osnovu kojih se definiše identifikacioni ključ za uparivanje upravo one sa najvećim brojem grešaka (imena osoba i mesta, datumi rođenja), veštaci kompenzuju davanjem čak 71. kriterijuma po kome se može identifikovati lice, a zatim se vrši vizuelna, pa samim tim i moguće subjektivna, ocena da li se neko lice prihvata ili ne kao identifikovano u više izvora podataka. Da je takvih vizuelnih ocena bilo mnogo, svedoči i činjenica da se ni u jednoj ekspertizi ne navodi koliko je slučajeva upareno primenom preciznog i nepromenljivog identifikacionog ključa, a koliko

sa nevladinim organizacijama koje su angažovane u sakupljanju podataka o umrlim vezanim za pad Srebrenice“ (E. Tabeau, Izveštaj na osnovu replike Blagojević i dr., 25. avgust 2004, str. 7). Ni ova baza podataka se ne koristi ni u jednom izveštaju o Srebrenici, iako postoji u Odeljenju, jer registruje manji broj slučajeva nego što odgovara demografima Tužilaštva.

⁴² Matični broj građana uveden je na prostorima bivše Jugoslavije 1982. godine. Po zakonu o matičnim brojevima svakom licu je dodeljen broj koji sadrži podatke o datumu rođenja, teritoriji i mestu gde je izdat matični broj, polu i kontrolnom broju. Sva lica moraju imati matični broj, jer bez njega ne postoji mogućnost dobijanja bilo kakvog dokumenta (od izvoda iz matične knjige rođenih do svih dokumenata koja se tokom života koriste — upis u školu, dobijanje lične karte, pasoša, zaposlenja, zdravstvenog osiguranja, bankovnog računa i sl.).

promenom obeležja i „vizuelnim metodom“⁴³. **Ovaj odnos (relacija) posebno je važan za ocenu proporcije primenjene kombinatorike, pa samim tim i razmere „naciljanih“ rezultata.** Na insistiranje Odbrane da se dostavi statistika uparenja, na primer za Srebrenicu, dobijen je odgovor: „**Hiljade ručnih kontrola i individualnih odluka čini osnovu statističkog rezimea uključenog u naše izveštaje**“⁴⁴. Ovako ekspertske obješnje je neprimereno.

Koji rezultati se dobijaju metodološki ispravnim postupkom uparivanja, ali i kako se mogu „naciljati“ podaci, pokazuju naša istraživanja obavljena na materijalu u Demografskom odeljenju Tužilaštva. Na primer, u slučaju Srebrenice, poštovanjem jedinstvenog i tačnog identifikacionog ključa, kada se uparenom osobom sa liste nestalih i mrtvih koje nudi Tužilaštvo i Popisa stanovništva iz 1991. smatraju samo oni slučajevi gde se poklapaju ime, ime oca, prezime, pun datum rođenja (dan, mesec i godina) identifikuje se 16 posto lica. Ako iz ključa za identifikaciju izbacimo samo jedno obeležje, na primer mesto rođenja, uparuje se 24 posto lica. Pošto još uvek nismo zadovoljni brojem uparenih slučajeva, odlučujemo se za još labaviji kriterijum i iz zahteva za identifikaciju izbacujemo dan i mesec, a uzimamo samo godinu rođenja. U tom slučaju podudara se 42 posto lica. Ako nam i to nije dovoljno, odlučujemo se da iz identifikacionog ključa izbacimo ime oca, ili koristimo samo inicijale. Tada se može upariti više lica nego što smo „pustili“ da nađu sebi odgovarajući par, odnosno dobijamo i preko 200 posto identifikovanih. Ovakva uparenja proveravamo „vizuelnim metodom“, koji otvara široke mogućnosti subjektivnog odabira i prihvatanja podudarnosti. Zbog toga nije tačno ono što tvrde eksperti u svim svojim analizama, da njihovi nalazi predstavljaju nepristrasne rezultate koji im služe kao osnova za izvođenje svih ostalih statističkih indikatora.

Interesantno je pomenuti da u svim nalazima Tužilaštva postoji visok udeo uparenja sa Popisom stanovništva (od preko 60 posto u analizama o etničkoj strukturi i prisilnim migracijama, do 87 posto u izveštajima o Srebrenici), dok su uparenja sa Biračkim spiskovima znatno slabija (za Srebrenicu, na primer, 0,1 posto). Ako na umu imamo 71. pravilo za uparivanje, kvalitet korišćenih izvora, kao i da u biračkim spiskovima ne postoji podatak o imenu oca, nije verovatno da će biti znatno manji broj uparivanja. Naprotiv, ustanovljava se „veliki broj potencijalnih parova, jer nije bilo **dovoljno varijabli zajedničkih za dva izvora** podataka da bi se pravila razlika **tačnih i pogrešnih parova**“⁴⁵. Ako se ne pravi razlika između tačnih i pogrešnih parova, kako se onda prave skupovi poslerat-

⁴³ Na primer, postoje pravila po kojima se identifikacioni ključ formira od inicijala, a ne puno ime, prezime i ime oca, a dozvoljava se i nepodudarnost godine rođenja, pa se ona može kretati u rasponu od plus ili minus dve do pet godina. „Da bismo povezali naše skupove podataka poslužili smo se postupkom višestrukih koraka ... Razlike između koraka bili su kriterijumi koji su se razlikovali, a upotrebljeni su da bi se uparili podaci ... U novom koraku primenjeni kriterijum uparivanja modifikovan je u poređenju sa prethodnim kako bi obuhvatio nova uparivanja“ (E. Tabeau i dr. Promene u etničkoj strukturi, interno raseljena lica i izbeglice u osam opština Herceg-Bosne, 2006, str. 139. Napominjemo da je isti postupak primenjen u svim ekspertizama.)

⁴⁴ Demographic Unit, OTP, 21 Septembet, str. 1.

⁴⁵ H. Brunborg, Izveštaj od 12. februara 2000, str. 6.

nog stanovništva, i to po nacionalnosti i migracionim karakteristikama, odnosno na osnovu kojih činjenica se može „... sa sigurnošću utvrditi da zaista ni jedan preživeli nije uvršten na spisak Tužilaštva iz 2005.“⁴⁶ (Misli se na listu žrtava Srebrenice sa 7.661 licem koju su sačinili eksperti.)

Imajući u vidu sve napred rečeno, konstatujemo da ekspertski nalazi stručnjaka Demografskog odeljenja Tužilaštva predstavljaju tipičan primer statističke konstrukcije zasnovane na obilju kontradiktornosti i maštovitih „istraživačkih“ i „metodoloških“ poduhvata. Odabirom metodološki nesaglasnih izvora podataka nedopustivo niskog kvaliteta i manipulativnom primenom metoda uparivanja stvorena je mogućnost da „statistika“ isključivo zavisi od „kreativnosti“ i potrebe „statističara“. Iz takve statistike izvedene su netačne i pristrasne ocene obima, razmera i karaktera posmatranih demografskih pojava.

Ostala metodološka pitanja i problemi

a) Manipulacije teritorijalnim obuhvatom istraživanja

Sve ekspertize koje se odnose na promene u etničkoj strukturi i prisilne migracije urađene su prema administrativno-teritorijalnoj podeli ustanovljenoj posle rata (dejtonske granice), svodeći podatke iz 1991. godine na novoustavljene administrativne okvire. Logičan i ispravniji bi bio obrnut pristup (jer je trebalo da se sve ekspertize odnose na ratni period, tj. administrativno-teritorijalne okvire koji su postojali pre Dejtona). Međutim, uvođenjem nove administrativno-teritorijalne podele lakše se unosi pometnja u percepciji krajnjih rezultata⁴⁷. Na taj način uvodi se jedna gruba paradigma koja određene parcijalne nalaze prevodi na značenje opšte pojave. Tako se netačno zaključuje da se radi o jasnim primerima etničkog čišćenja⁴⁸ ili da je došlo do značajnih promena, iako one nisu vidljive i velike⁴⁹.

⁴⁶ H. Brunborg i dr. Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 19.

⁴⁷ Godine 1991. Bosna i Hercegovina je administrativno-teritorijalno bila podeljena na 109 opština. Nakon rata, Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine zemlja je podeljena na dva entiteta — Republiku Srpsku i Federaciju Bosne i Hercegovine. Granica među entitetima podelila je neke opštine na dva dela, a uvedena je i nova klasifikacija po kojoj Bosna i Hercegovina ima 149 opština, ili 40 više nego 1991. godine. Nova klasifikacija, opština podrazumevala je i nove statističke numeracije, različite od onih 1991, što otežava poređenje jer zahteva svodenje rezultata Popisa stanovništva na novo administrativno-teritorijalno stanje i preračunavanje podataka o stanovništvu. U tom preračunavanju neretko se gube iz vida značajni skupovi stanovništva ili se izvode besmisleni zaključci na nivou „rasparčanih“ opština. Tako se, recimo, za Mostar, koji je bio jedinstvena teritorija i opština 1991. godine, a koji je u istim prostornim okvirima posle rata podeljen na osam opština, ne konstatuju zbirne promene na nivou jedinstvene celine, već po novim delovima. Tako se ističu apsurdni, poput: u srpskom Mostaru je 1991. godine živelo 93 Srba, a 1997. godine 116, i prikazuje povećanje broja Srba za 426 posto (E. Tabeau, Etnički sastav, interno raseljena lica i izbeglice iz osam opština u Herceg-Bosni, 1991–1997/98, tabela 1S, prilog A1). Slični apsurdni i netačne konstatacije karakteristični su za sve ekspertize.

⁴⁸ E. Tabeau i dr. Etnički sastav Bosanskog Šamca i Odžaka, 1991. i 1997, 9. avgust 2001, str. 29.

⁴⁹ E. Tabeau i dr. Izveštaj od 17. januara 2006, str. 42. i 47.

Vrhunac manipulacije prostornim okvirima istraživanja jasno se vidi i na primeru Srebrenice. Šta je Srebrenica, u administrativno teritorijalnom smislu, nije definisano ni u jednom izveštaju eksperata Tužilaštva. Ova definicija je **pre-sudna** za poznavanje relevantnih skupova stanovništva koje treba podvrgnuti statističko-demografskoj analizi.

Konsultujući sve do sada sačinjene izveštaje nailazi se na obilje kontradiktornosti u shvatanju teritorijalnog pojma Srebrenice. To može biti samo opština Srebrenica koja ima 81 naselje, ili samo jedno naselje — grad Srebrenica, ili Srebrenica plus osam opština, ili enklava, ali bez objašnjenja šta se pod tim pojmom podrazumeva⁵⁰. Nepostojanje jasno definisanog prostora koji se statističko-demografski analizira, uz nepoznavanje demografskog stanja neposredno pre i posle događaja o kojima se raspravlja, otvara široke mogućnosti „ciljanja“ statističkih rezultata. Tako se teritorijalni okvir „razvlači“ ili „skuplja“ u zavisnosti od toga da li se prikupljaju ili prostorno distribuiraju rezultati. Kod prikupljanja podataka teritorijalni okvir čini 13 opština⁵¹, a zatim se svi slučajevi razvrstavaju u pet opština (Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik, Han Pijesak), jer tako odgovara ekspertima, iako nisu ustanovili da li su sva ta lica stvarno živela (ili postojala) u tim opštinama i 1991. godine.⁵² Interesantno je i da se ni jednom jedinom rečju, niti u jednoj ekspertizi, Muslimani Srebrenice, Bratunca, Zvornika, Vlasenice i Han Pijeska ne posmatraju kao deo ukupne muslimanske zajednice Bosne i Hercegovine, već se svi nalazi u vezi sa njima porede na lokalnom nivou, kao da se radi o nekoj zasebnoj etničkoj i konfesionalnoj grupi.

Dvosmisleno se definiše i mesto na kome je osoba „... poslednji put viđena živa ... ali to ne mora biti naznaka gde je osoba možda ubijena. Na primer, neka osoba je mogla da napusti Srebrenicu 11. jula i krene pešice kroz šumu, da bi je pokupila vojska RS i transportovala do nekog mesta, recimo u Novu Kasabu, gde je potom pogubljena. U ovom primeru mesto nestanka može da bude bilo Srebrenica, 'šuma' ili Nova Kasaba“⁵³. Ovako data definicija otvorena je za različite špekulacije i nema nikakve veze sa podacima koje registruje Crveni krst

⁵⁰ U zaključnim razmatranjima izveštaja od 12. februara 2000. na strani 12. se navodi: „Naša studija pokazuje da su nestale osobe postojale, da nisu izmišljene i da su to **osobe koje su živеле u Srebrenici pre 1995. godine**. Od uzorka nestalih osoba, više od 90 posto prikazano je u Popisu 1991. godine za Srebrenicu i **pet susednih opština**, i gotovo da **svako ko je bio u enklavi pre nego što je pala živelo je u ovih sedam opština**“. U izveštaju od 12. aprila 2003, na strani 2. osim za Srebrenicu, Vlasenicu, Bratunac, Zvornik i Han Pijesak, postoje podaci i pod stavkom „Druge opštine“. U Izveštaju od 16. novembra 2005, na strani 33. svi podaci razmešteni su u pet opština (Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik, Han Pijesak), iako se radi o slučajevima koji se odnose na 13 opština.

⁵¹ Bijeljina, Bratunac, Han Pijesak, Kalesija, Kladanj, Rogatica, Šekovići, Srebrenica, Vlasenica, Zvornik, Bajina Bašta, Valjevo. — Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 5. Skrećemo pažnju da se poslednje tri opštine nalaze u Republici Srbiji, i da je, na primer Valjevo preko stotinu kilometara udaljeno od Srebrenice.

⁵² Metodom uparivanja liste nestalih i mrtvih sa Popisom stanovništva, baz razlike na njenu zloupotrebu, prema navodima samih eksperata moglo se ustanoviti mesto stanovanja za 87 posto slučajeva. To ih, međutim, ne sprečava da teritorijalno razvrstaju svih 100 posto nalaza iako za to ne postoji ni jedan jedini argument. Takav stav stručnjaka može se objasniti samo zainteresovanošću za dobijanje što većeg broja žrtava.

⁵³ Svi izveštaji u vezi sa Srebrenicom.

(oni beleže mesto koje im saopšti davalac podataka o nestalom licu). Istovremeno, ovakva definicija insinuira izvesnost smrtnog ishoda za sve nestale, što je nagađanje eksperta, a što Creveni krst ne radi. Naime, ako su postojale prijave za istu osobu poslednji put viđenu u različitim mestima nestanka, onda se radi o duplikatu koji mora biti isključen iz ukupnog materijala, a kao mesto nestanka uzima se vremenski kasniji period gde je osoba viđena. Ali, ako su za istu osobu dati različiti identifikacioni podaci (recimo datum rođenja i mesto nestanka), onda je samo jedna stvarna, a druga fiktivna, što bi značilo da jednu treba isključiti iz posmatranja. Da li će to biti urađeno zavisi od procene i odluke eksperta. Zbog toga dvosmislena definicija mesta nestanka, u kombinaciji sa datumom nestanka, omogućava ekspertima Tužilaštva da u žrtve u vezi sa Srebrenicom uključe i sve one osobe koje su nastradale od jula do decembra meseca 1995. godine u svim onim opštinama koje eksperti smatraju relevantnim za svoja istraživanja. Tako se određivanje teritorijalnog okvira svodi na **datum i mesto nestanka**, što omogućava subjektivno određivanje obuhvata jedinica posmatranja. Zbog toga se pod pojmom Srebrenica može smatrati i 13 i pet opština.

Ključno pitanje je, međutim, što se prikrivaju apsolutne vrednosti na osnovu kojih se izvode udeli smrtnosti i ocenjuju njene razmere. Tako se prikazuju samo relativne veličine, uz napomenu: „Nepostojanje podataka o stanovništvu u opasnosti (!) otežava izračunavanje **stvarnih stopa smrtnosti**, tako da smo se morali opredeliti za drugu metodologiju, tj. udele, odnosno razmere smrtnosti.“⁵⁴ Nije jasno koja to „druga metodologija“ može da nadomesti nepostojanje podataka o stanovništvu, sem ako se preračunavanjem „baba i žaba“ ne legalizuje „drugom metodologijom“, pa je moguće obračunati i koliki je udeo mrtvih u skupu lica za koji ne znamo ima li mrtvih⁵⁵. Na osnovu takvih računica se izvode žaključci o karakteru događaja iz jula 1995. godine, što nije ništa drugo do svesna manipulacija. U momentu pisanja ekspertize stručnjaci Tužilaštva ustanovili su da se od svih iskopanih i identifikovanih lica na njihovom spisku nestalih i mrtvih nalazi oko jedne trećine (od kojih je 73 posto vojnika), ali im ni to nije bio dovoljno ubedljiv indikator o netačnim rezultatima koje nude kao rezultate o događajima u vezi sa Srebrenicom. Posebno je pitanje što se ni jednom rečju ne uzima u obzir da su žrtve mogle nastradati pod različitim okolnostima (npr. u borbi, usled nesrećnog slučaja, u međusobnim sukobima, a ne egzekucijom).

⁵⁴ H. Brunborg i dr. Izveštaj od 16. novembra 2005, str. 32.

⁵⁵ Ukupano nestali i mrtvi čine jedan statistički skup (7.661) koji se sastoji iz dva podskupa (5.607 nestalih i 2.054 lica za koje je ustanovljeno da su mrtva). Izračunavanje udela određenog podskupa može se vršiti samo u odnosu na ceo skup, jer je jedino metodološki ispravan način stavljanje u odnos jednog dela prema celokupnosti. Tada se može konstatovati da je udeo mrtvih u ukupnom skupu 26,8 posto, dok 73,2 posto čine lica evidentirana kao nestala. Međutim, to se ekspertima ne čini dovoljno ubedljivo pa „cepaju“ statistički skup i njegove podskupove proglašavaju za samostalne celine sa vrednošću od 100 posto. Sada su ovi skupovi po karakteru svojih elemenata raznovrsni — jedan predstavlja samo mrtve, a drugi samo nestale. Iako je metodološki nedopustivo stavljanje u odnos raznovrsnih statističkih skupova, eksperti to ignorišu i izračunavaju koliki je udeo mrtvih u uslovno rečeno, živima, tj. još uvek nestalim licima. Obračunom „baba i žaba“ dobijaju znatno veće vrednosti (36,6 posto umesto ispravno preračunatih 26,8 posto). Ove veće, neispravno obračunate vrednosti ističu se u prvi plan i na osnovu njih se iznose krajnji zaključci.

Morao je postojati bar nagoveštaj o tim saznanjima, s obzirom da Tužilaštvo raspolaže nizom dokumenata koji govore o gubicima usled borbenih dejstava, kao i gubicima u međusobnim ubistvima i samoubistvima. To bi doprinelo objektivnijem pristupu u sagledavanju višedimenzionalnosti događaja koji se analiziraju.

b) Izmišljanje novih definicija i metoda za iračunavanje podataka o interno raseljenim licima i izbeglicama i određivanje nacionalne pripadnosti

Ponuđeni rezultati o interno raseljenim licima i izbeglicama u svim ekspertizama koje se bave ovom peoblematikom posledica su primene definicija koje se praktikuju samo u Demografskom odeljenju Tužilaštva, a nikada u naučno-stručnim istraživanjima.

Rezultati o interno raseljenim licima i izbeglicama dobijaju se primenom „novog metoda“ koji, u stvari, predstavlja prostu računsku operaciju oduzimanja nepouzdanih podataka dobijenih poređenjem opštine stalnog stanovanja iz Popisa 1991. godine i registracije za glasanje 1997/98. godine. Sva „pronađena“ lica koja su, iz bilo kojih razloga, prijavila različitu opštinu stanovanja 1991. i glasanja 1997/98. godine eksperti smatraju prisilnim migrantima. Budući svesni nedostatka ovakvog postupka, ističu da treba imati u vidu da su **definicije interno raseljenih lica i izbeglica statističke, a ne pravne.**⁵⁶ Ne postoji statistička definicija ovih lica. Sva zvanična statistička, kao i naučna i stručna istraživanja u vezi sa ovim licima zasnovana su na prihvatanju kriterijuma Ujedinjenih nacija na osnovu kojih se određuje da li je neko lice izbeglica ili interno raseljena osoba. Tužilaštvo to ignoriše, pa su njihove **definicije zasnovane na merenju promena mesta stanovanja osoba u periodu između 1991. i 1997/98.**⁵⁷ Ovakav pristup jasno pokazuje da eksperti ne znaju suštinsku razliku između statističkih mera i statističkih definicija. Definicije određuju suštinu nekog pojma, a mere su izraz vrednosti neke pojave. Pouzdanost svake statističko-demografske mere u direktnoj je zavisnosti od pouzdanosti i preciznosti definicije kojom se određuju statistički skupovi neopodni za preračunavanje mera i vrednosti pojava koje se analiziraju.

Da razmotrimo i pouzdanost „mera promena stalnog stanovanja“. Spominjali smo već da za registrovanje birača opština prebivališta 1997. nije izričito navedena, već se beleži mesto registrovanja. Eksperti Tužilaštva **pretpostavljaju** da je mesto u kome je neko lice registrovano za glasanje **približna** odrednica mesta stalnog stanovanja. Zbog toga se opština glasanja smatra opštinom prebivališta. Pretpostavke i približne odrednice omogućavaju ekspertima da „biraju“ slučajeve kada će prihvatiti, a kada odbaciti podudarnosti mesta stalnog stanovanja zabeleženog u Popisu stanovništva sa onim koje je navedeno kao mesto registracije za glasanje. Ako se podsetimo da su glasači imali čak četiri mogućnosti za odabir opštine glasanja, ostaje sporno da li se, na primer, razmeštaj stanovništva proistekao zbog uspostavljanja novih administrativnih granica 1997/98. u odnosu na 1991. godinu, smatra preseljavanjem. Drugim rečima, koliko su nove administrativno-teritorijalne granice u svim onim podeljenim opštinama uticale

⁵⁶ E. Tabeau i dr. Sve ekspertize koje se odnose na promene u etničkoj strukturi, interno raseljena lica i izbeglice.

⁵⁷ Ibid.

na „veštačka“ preseljavanja? Da pojasnimo šta to znači. U svim onim opštinama koje su 1991. bile celovite, a u 1997/98. podeljene na više delova sa posebnim nazivima, glasači su se prijavljivali kao da glasaju u novim (drugim) opštinama. Na primer, opština Mostar je bila 1991. prostorno jedinstvena, a 1997/98. je na istom prostoru formirano osam opština. Da li je neko, ko je u 1991. godini živeo u jedinstvenoj opštini, a 1997/87. se prijavio da glasa u novoj opštini (Mostar-Zapad) smatran interno raseljenim licem? Da. I takve „administrativne migrante“ stručnjaci Tužilaštva su tretirali kao interno raseljena lica.

O pojmovnoj i metodološkoj zbrci i nedopustivoj cifarskoj kombinatorici svedoče i nalazi o izbeglicama. Tako su i predratne emigracije u unostranstvo proglašene izbegličkim, jer se „svi birači izvan zemlje **moгу i moraju smatrati izbeglicama**“⁵⁸. Interesantno je i obrazloženje ovakvog stava: „Zbog postojanja populacije koja je privremeno boravila u inostranstvu 1991. godine moglo bi se posumnjati da su procene broja izbeglica koje je dalo Odeljenje za demografiju naduvane tako što su uključeni i birači koji su u vreme popisa stanovništva 1991. godine već boravili u inostranstvu. Ta populacija može se posmatrati kao **predratna emigracija** iz Bosne i Hercegovine koja, prema tome, **nema veze sa sukobima 1992–1995**. Međutim, to je pod znakom pitanja jer se nezavisno od toga kada su ta lica napustila Bosnu, ona nisu vratila do 1998. godine, možda zbog sukoba.“⁵⁹ Ovakva nagađanja nisu u domenu naučne demografije i ne mogu se prihvatiti kao valjani argumenti za osporavanje „naduvavanja“ broja izbeglih lica. Eksperti ne znaju da li su se ta lica vratila ili ne, a još manje da li su imala nameru da se vrate, pa odustali zbog ratnih sukoba. Ono što je moguće ustanoviti jeste da je preko 15 posto lica registrovano Popisom stanovništva 1991. kao radnici na radu u inostranstvu, tj. ekonomski migranti. Takođe je opšte poznato, jer postoji niz naučnih i stručnih studija na tu temu, da je obuhvat ovih građana, u svim popisima sprovedenim na prostorima buvše Jugoslavije, nepotpun, jer je, i pored svih napora koje je uložila statistika, konstatovana njihova podregistracija. **Neprihvatljivo je da se predratni ekonomski migranti proglašavaju izbeglicama**, kao što je nedopustivo da se procena izbeglica vrši na osnovu biračkih spiskova. Birački spiskovi nigde u svetu, a pogotovu u naučnim i stručnim istraživanjima, nisu izvor podataka na osnovu koga se izvode procene izbeglica. To je kuriozitet Demografskog odeljenja Tužilaštva.

Na kraju ćemo pomenuti i „nove metode“ za ustanovljavanje etničke strukture koje se primenjuju samo u Demografskom odeljenju Tužilaštva, a nisu poznate (ili prihvaćene) u naučno-stručnoj literaturi i praksi. Tako „izvorni govornici bosansko/hrvatsko/srpskog jezika odlučuju o nacionalnosti na osnovu njihovog znanja o tradiciji davanja imena u Bosni“⁶⁰, ili se nacionalnost određuje na

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Izveštaji od 31. marta 2003, 7. maja 2003. i 17. januara 2006.

⁶⁰ E. Tabeau, Statistička analiza knjiga mostarske ratne bolnice, Izveštaj od 6. veljače 2006, str. 20. Pitanje je kako se pravi nacionalna razlika za najveći broj imena i prezimena između Srba i Hrvata i zašto se na osnovu albanskih imena i prezimena smatra da se radi o nacionalno deklariranim Bošnjacima.

osnovu učestalosni pojavljivanja nekog imena u Popisu stanovništva 1991. godine i deklaracije o etničkoj pripadnosti koja je uz to ime registrovana⁶¹.

Zaključak

Zbog nedopustivih metodoloških grešaka Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju prezentovane su pristrasne, netačne i u naučno-stručnom smislu neodržive statističko-demografske konstrukcije o razmerama i karakteru događaja koji se analiziraju. Statistički rezultati na kojima se zasnivaju demografske ekspertize Tužilaštva dobijeni su iz metodološki i vremenski nesaglasnih izvora podataka koji ne pokazuju realno demografsko stanje pre, za vreme i posle događaja o kojima se raspravlja. Osim toga, zanemaruju se standardni postupci i metode priznate u naučnoj oblasti statistike i demografije i kreira „jedinствена методологija“, koja je u suprotnosti sa svim pravilima statističko-demografske struke i nauke. Ova „методологija“ практикује се искључиво у Демографском оделjenju Туžилаштва и нигде више у научно-стручном свету. Представља пример неуспелог разапинjanja између научно fundirаних и познатих методолошких основа, на једној страни, и службених обавеза вештака, на другој. Usled таквих околности прибегава се модификованju и дотериванju standardних статистичко-демографских метода и њиховом прилагођаванju потребима сопственог истраживања, или се измишљају нова правила, дефиниције и методе. Dozvoljeno је и превиђање значајних скупова становништва, поређење „baba и žaba“, односно неупоредивих скупова становништва, манипулисање просторним оквирима и relativним статистичким показатељима, као и извођење нетачних закључака. Takva методологija јединствена је по томе што резултира „ciljanim“ статистичким налазима. Kada postane model по коме се раде све експертзе, као што је то случај у Демографском оделjenju Туžилаштва, не могу се очекивати стварни доприноси у разоткривању научне истине, али се може унети забуна и наметнути крива представа о карактеру и размерима појава којима се баве.

Korišćena literatura [Библиографија —Bibliography]

- Helge Brunborg, Henrik Urdal, *Izveštaj o broju nestalih i mrtvih iz Srebrenice*, Ured Tužilaštva MKSJ, 12. februar 2000.
- Helge Brunborg, *Doprinos statističkih analiza istragama međunarodnih krivičnih sudova*, Statistical Journal, Ekonomska komisije Ujedinjenih nacija za Evropu, 18, 2001.
- Helge Brunborg, Henrik Urdal, Torkild Lyngstad, *Obračun genocida: Koliko je ljudi ubijeno u Srebrenici*, Ured Tužilaštva MKSJ, 10. juli 2002
- Helge Brunborg, *Prilog izveštaju o broju nestalih i mrtvih iz Srebrenice*, Oslo, 2003.
- Helge Brunborg, Ewa Tabeau, Arve Hetland, *Izveštaj na osnovu replike Blagojević et al. (odnosi se na Izveštaj o broju nestalih i mrtvih iz Srebrenice)*, Ured Tužilaštva MKSJ, 25. avgust 2004.
- Helge Brunborg, Ewa Tabeau, Arve Hetland, *Nestali i mrtvi iz Srebrenice: Izveštaj i spisak iz 2005*, Tužilaštvo MKSJ, 16. novembar 2005.
- Helge Brunborg, Ewa Tabeau, Arve Hetland, *Lica koja su identifikovana među nestalima i mrtvima iz Srebrenice*, Tužilaštvo MKSJ, 21. novembar 2005.

⁶¹ Ibid.

- Ewa Tabeau, Arve Hetland, *Nestali iz Srebrenice: Izveštaj o napretku u identifikaciji na osnovu DNK koju je provela Međunarodna komisija za nestala lica (MKNL) iz 2007*, Demografsko odeljenje, Tužilaštvo MKSJ, 11. januar 2008.
- Ewa Tabeau, Jakub Bijak, *Promene u etničkom sastavu Bosanskog Šamca i Odžaka, 1991–1997*. Tužilaštvo MKSJ, 9. avgust 2001
- Ewa Tabeau, Marcin Żoltkowski, Jakub Bijak, *Ljudski gubici tokom „opsade“ Sarajeva od 10. septembra 1992. do 10. avgusta 1994*, Tužilaštvo MKSJ, 10. maj 2002.
- Helge Brunborg, Torkild Lyingstad, *Promene u stanovništvu Prijedora od 1991. do 1997*, Tužilaštvo MKSJ, 10. mart 2001.
- Ewa Tabeau, Jakub Bijak, *Promene etničke strukture u opštini Višegrad, 1991. i 1997*, Tužilaštvo MKSJ, 17. avgust 2001.
- Ewa Tabeau, Marcin Żoltkowski, Jakub Bijak, Arve Hetland, *Etnički sastav i raseljena i izbegla lica u 47 opština Bosne i Hercegovine 1991. i 1997*. Odeljenje za demografiju LRT, 4. april 2003.
- Ewa Tabeau, Marcin Żoltkowski, *Etnički sastav i raseljena i izbegla lica iz 37 opština Bosne i Hercegovine, Odeljenje za demografiju LRT, 7. maj 2003*.
- Ewa Tabeau, Marcin Żoltkowski, Jakub Bijak, Arve Hetland, *Etnički sastav, interno raseljena lica i izbeglice iz osam opština Herceg-Bosne od 1991. do 1997*, Odeljenje za demografiju, Tužilaštvo MKSJ, 17 januar 2006.
- Ewa Tabeau, *Osobe ranjene prilikom opsade Mostara: Statistička analiza knjiga mostarske ratne bolnice*, Odeljenje za demografiju, Tužilaštvo MKSJ, 6. veljače 2006.
- Ewa Tabeau i Arve Hetland, *Osobe ubijene u opsadi Mostara: Statistička analiza knjiga mostarske ratne bolnice i mostarskih matičnih knjiga umrlih*, Odeljenje za demografiju, Tužilaštvo MKSJ, 19. siječnja 2006.
- Ewa Tabeau, *Iseljavanje Hrvata i drugih nesrba iz sela Hrtkovci, Vojvodina, 1992. godine*, Odeljenje za demografiju, Tužilaštvo MKSJ, 29. jun 2006.

Svetlana Radovanović

DEMOGRAPHIC EXPERT REPORTS SUBMITTED BY THE OFFICE OF THE PROSECUTOR OF ICTY AS A SPECIFIC MODEL AND METHOD OF TARGETED IMPROVISATION AND MANIPULATION

The wars in the former Yugoslavia gave rise to a number of indictments before the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia [ICTY]. Some of those indictments deal with issues of ethnic cleansing, complicity in genocide, as well as the commission of genocide. They are bolstered by statistical and demographic expert reports and testimony. The probative significance which ICTY attributes to demographic and statistical analyses is reflected in the fact that as far back as 1997 a separate Demographic Unit was set up within the Office of the Prosecutor, whose sole mission was to deal with population issues. According to the, at the time, chief demographer for the Office of the Prosecutor, population issues are important because in the course of war crimes trials numbers are often in dispute, especially in the context of accusations of genocide, ethnic cleansing, the size and composition of populations before and after the conflict, and so forth⁶². All expert reports submitted to the Tribunal under the guise of scientific demographic evidence are prepared by expert personnel on the staff of the Office of the Prosecutor.

⁶² Helge Brunborg, The role of statistical analysis in international court investigations, „Statistical Journal“, UN Economic commission for Europe, 18, 2001, p. 228, 233–237.

Since the author of this article, working as an expert demographer for the defense, had the opportunity to review numerous statistical and demographic analyses which had been presented to the Chamber as probative evidence, she was in a position to note that all those studies had been prepared using the same model or “unified methodology”⁶³ characterized by consistent disregard of standard rules and procedures recognized in the branch of science known as statistics and demography. It should be stressed that this “unified methodology” is practiced only at the Demographic Unit of the Office of the Prosecutor and nowhere else in the world of scholarship. It serves as a textbook example of unsuccessful juggling between scientific methodology used in demography and statistics, on the one hand, and the demographer’s obligation to satisfy official expectations, on the other. Nevertheless, the results of the application of that method have repeatedly been presented to the tribunal as scientifically valid evidence, and in one specific case [Krstic] such evidence played a key role in the verdict establishing genocide⁶⁴.

The “unified methodology,” however, is nothing but an improvised system targeted to reach preordained results by doctoring up and subjectively interpreting statistical evidence. To accomplish that, its practitioners resort to the utilization of methodologically incompatible and qualitatively dubious data sources, where the margin of error may be anywhere from 30% to 100%. They “adapt” standard statistical methods to the requirements of their particular task, they “stretch” the spatial bounds of their research and therefore also the population it is supposed to apply to, and they render statistical and demographic judgments about events which took place during a time period for which there is not a single statistical datum.

In addition, they consider it quite appropriate to violate the basic principle of data pairing by comparing diverse groups [apples and oranges] of population cohorts and by basing calculations on irrelevant statistical indices which are not demographically significant for any population phenomenon. Therefore, the application of “unified methodology” has the following effect. “Statistical” conclusions depend exclusively on the imagination and the requirements of the “statistician.” The result of such “statistics” are inaccurate and biased analyses of demographic phenomena.

In view of the credentials of the demographic experts of the Office of the Prosecutor, we believe that they did have the proper qualifications to be able to distinguish between the correct scientific method, which aims to uncover the facts, from the incorrect and impermissible approach exemplified by their spurious “unified methodology.” However, in disregard of principles of which all professionals in the science of demography are presumed to be aware, and which mark the limits between statistics and demography as scientific disciplines, on the one hand, and statistical manipulation and juggling, on the other, pros-

⁶³ „As far as we know, this report’s approach makes it unique among genocide studies ... The methods applied here, if appropriate, may also be applied in other genocide cases.“ Helge Brunborg, Henrik Urdal, Torkid Hovde Lygstad „The genocide count: how many were killed in Srebrenica“, 10. July 2002, pp. 1. i 13. All the authors were ICTY employees.

⁶⁴ Ibid, pp. 4 and 14. The verdict in the case of Gen. Radislav Krstic, who was sentenced to 45 years of imprisonment by the Trial Chamber, for a variety of offenses, including genocide, relies also on demographic evidence which was submitted to the Chamber by the Demographic Unit of the Office of the Prosecutor. The Trial Chamber concluded that: „... it was proved beyond any reasonable doubt that ... in July of 1995 Bosnian Serb forces, after the fall of Srebrenica, executed several thousand Bosnian Moslem males. The total of those executed is most likely between 7000 and 8000 males.“ (Paragraph 84 and paragraph 427).

ecution experts routinely resort to imaginative combinations and manipulations which violate basic principles of statistics and demography.

This report, focusing on Srebrenica and some other municipalities of Bosnia/Hercegovina, includes illustrations from expert reports prepared by the staff of the ICTY Office of the Prosecutor, many of whom were, or still are, employed by the Tribunal.

Светлана Радованович

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРОКУРАТУРЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРИБУНАЛА ПО БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ В КАЧЕСТВЕ СПЕЦИФИЧЕСКОГО ОБРАЦА И МЕТОДОЛОГИИ ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННОЙ СТАТИСТИЧЕСКОЙ КОНСТРУКЦИИ И МАНИПУЛЯЦИИ

Военные события на пространствах бывшей Югославии стали поводом для предъявления ряда обвинений в Международном трибунале по бывшей Югославии. Некоторые обвинения относятся к вопросам этнических чисток, участия в геноциде, геноцида, а в качестве доказательств прилагались и статистические демографические анализы. О важности статистических демографических анализов говорит то, что еще в 1997 г. учрежден отдельный Демографический отдел при Канцелярии прокурора, который занимается исключительно проектами по населению. По заявлениям в прошлом ведущего демографа в Канцелярии прокурора, проекты по населению имеют важность, потому что на судебных процессах по военным преступлениям часто возникают вопросы о цифрах, особенно в связи с геноцидом, этническими чистками, численностью и составом населения до и после войны⁶⁵. Все экспертизы предложенные Суду в качестве научно обоснованных статистических демографических доказательств были проведены сотрудниками-экспертами, работающими в Канцелярии Прокурора.

Автор данной статьи, в качестве демографического эксперта защиты, имел возможность изучить ряд статистических демографических анализов, использованных в судебных процессах в качестве доказательств и пришел к выводу, что все они были сделаны по одинаковому образцу и «единой методологии»⁶⁶, характеризующейся последовательным игнорированием стандартных процедур и правил, общепризнанных в научных областях статистики и демографии. Подчеркиваем, что «единая методология» практикуется только в Демографическом отделе Прокуратуры и больше нигде в научном мире. Несмотря на то, что она является образцово-показательным примером неуспешной попытки совмещения научно-методологических основ и стандартов, общеизвестных в демографии и статистике, с одной стороны, и служебных обязательств демографов, с другой, результаты появившиеся в результате ее применения представлены Трибуналу в качестве научно обоснован-

⁶⁵ Helge Brunborg, Вклад статистических анализов в исследованиях международных уголовных судов, "Statistical Journal", Экономический комитет ООН по Европе, 18, 2001 г, с. 228, 233–237.

⁶⁶ «Насколько нам известно, данный доклад по своему подходу уникален среди исследований о геноциде. Методы, примененные здесь, могут применяться, если это уместно, и на другие случаи геноцида» Helge Brunborg, Henrik Urdal, Torkid Hovde Lygstad «Расчет геноцида: Сколько людей убито в Сребренице», 10 июля 2002 г, с. 1. i 13. Все авторы работали в Международном трибунале по бывшей Югославии

ных демографических доказательств в ряде случаев, а в одном даже способствовали вынесению приговора в совершенном геноциде⁶⁷.

«Единая методология», однако, не представляет собой ничего кроме сконструированной системы поступков ориентированных на «наведение» на статистические результаты и их субъективное трактование. В данном подходе разрешено использование методологически несовместимых и по качеству спорных источников данных, в которых доли ошибочности присутствуют с 30 до 100 %, «приспособление» стандартных статистических методов потребностям собственных исследований, «растягивание» пространственных рамок исследования, а значит и исследуемого населения, а также и представление статистических демографических заключений об исследованиях временных отрезков, о которых нет никаких данных. Помимо этого, разрешается нарушать основополагающий принцип сравнимости данных путем сравнения «двух видов» (груши и яблоки) статистических групп и рассчитывать и толковать не имеющие значения статистические показатели, которые не являются демографически значимыми для любого явления в населении. Таким образом, применение «единой методологии» позволяет «статистике» зависеть исключительно от творческой природы и потребностей «статистиков». С такой «статистикой» пришлось к неверным и предвзятым анализам и оценкам объема и характера наблюдаемых демографических явлений.

Принимая во внимание квалификации демографических экспертов Прокуратуры, мы считаем, что они были в состоянии отделить правильный методологический подход, ориентированный на раскрытие научной правды, от неправильного и недопустимого подхода, олицетворенного в «единой методологии». Однако, несмотря на факты, хорошо известные экспертам из области демографии, которые устанавливают границу между статистическо-демографической профессией и наукой, с одной стороны, и статистической манипуляцией и эквилибристикой, с другой, эксперты Прокуратуры, ради выполнения порученных им в доказательном процессе заданий, занимались нежизнеспособной и творческой комбинаторикой и манипуляцией, нарушающей основы статистическо-демографической профессии и науки.

В данной работе мы показываем как это выглядит на практике, приводя примеры из экспертиз о Сребренице и ряде других муниципалитетов в Боснии и Герцеговине, проведенных ведущими экспертами, бывшими или нынешними сотрудниками Демографического отдела Прокуратуры.

⁶⁷ Там же, с. 4 и 14. Вердикт суда в отношении генерала Радислава Крстича, осужденном на тюремное заключение сроком в 45 лет на основании ряда обвинений, в т.ч. в геноциде, упоминает демографические доказательства, представленные в Докладе демографического эксперта Прокуратуры, и Судебная палата пришла к выводу, что «вне всякого разумного сомнения установлено, что... в июле 1995 года войска боснийских сербов, после падения Сребреницы, погубили несколько тысяч мужчин, боснийских мусульман. Общее число убитых, очень вероятно — между 7 и 8 тысяч мужчин (абзац 84 — абзац 427)».

Stephen Karganović

PLEA BARGAINS AT ICTY

The cost of the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, at about \$ 1.25 billion as of 2007,¹ is staggering. As things stood in 2007, that came to \$ 7.8 million per accused, a huge sum by any reckoning. It should be borne in mind, however, that these figures are based on publicly available ICTY budget data. Since ICTY is not a transparent institution in this, or very many other, respects this large figure may not reflect the actual cash flow, which is likely to be greater.

But even these probably understated figures suggest that the “cost” of justice at ICTY is not negligible. Is the quality of the justice that ICTY delivers in any way proportionate to the cost?

Since ICTY is a very controversial institution, with uncertainty not being confined to issues such as professionalism and political neutrality, but extending also to the legitimacy of its very inception, it is natural that it should have both strident supporters and passionate detractors.

One of the practices adopted by ICTY that has elicited some of the liveliest controversy is the possibility of plea bargaining which it offers to accused persons. To be exact, this is an option that at the beginning of the Tribunal’s activity was explicitly rejected with the somewhat unctuous explanation that the crimes being dealt with by its various chambers are so heinous that nothing short of a full public airing of all the evidence would satisfy justice and properly honor the victims and their survivors. However, as the practical imperative to dispose of the caseload within the time frame set by the completion strategy became evident, this noble sounding idea was abandoned.

As articulated by senior prosecutors Mark Harmon and Fergal Gaynor, it now turns out that “Plea bargaining and plea agreements should be encouraged because they are indispensable to the Tribunal, an institution with significant temporal, practical, and resource limitations.”²

¹ Nancy Amoury Combs: *Guilty Pleas in International Criminal Law: Constructing a restorative justice approach* [Stanford: Stanford University Press, 2007], chapter 2.

² Mark B. Harmon and Fergal Gaynor: Ordinary sentences for extraordinary crimes, *Journal of International Criminal Justice* 2007 5(3):683–712; doi:10.1093/jicj/mqm025.

Though the authors, who are after all prosecutors, do criticize plea bargaining for contributing to low sentences, they also list some of the benefits attributable to plea bargains (beyond the purely economic factors of saving money and time) such as:

They yield critical evidence necessary to advance investigations and prosecutions, conserve judicial resources, create a clear historical record of events, and promote reconciliation.³

Of course, critics of the process would point to these putative benefits as precisely some of the greatest pitfalls of plea bargaining. It is not at all clear how an accused person, who is interested chiefly in a reduced and predictable sentence, and who enters into cooperation with the prosecution for that reason only, is likely to contribute to advancing an investigation, assuming that facts and truthful statements are a significant element of the investigative process. It is equally dubious that informants whose principal motive is getting off as lightly as possible can be counted on to help to significantly clarify the historical record. That seems to be a difficult enough task for professional historians who are trained to approach their subject matter from an objective and scholarly perspective. Is that reasonably to be expected from an advocate, such as a prosecutor, or from a suspect-turned-collaborator with a vested interest in pleasing the prosecution and minimizing the cost he would ultimately have to pay for his conduct? The multiple, and mutually contradictory, “factual” statements of prominent plea bargainers, such as Erdemović and Deronjić, should serve as a sufficient warning of the inherent unreliability of such interest-driven testimony.

Statistics comparing sentences in the two situations are quite revealing and — some would say — unsettling. As of 2005, after a spate of plea agreements, the average sentence for defendants pleading guilty before the ICTY was approximately 11 years. In contrast, defendants convicted after completion of a trial at the ICTY were given a sentence on average of 17 years.⁴

If these figures suggest anything, it is that in terms of likely punishment the plea bargain appears to be an attractive option compared to the rigors and uncertainties of a lengthy ICTY trial.⁵ From the practical standpoint of a defendant who is unconcerned with the integrity of the investigative process and who does not care much about creating a clear historical record of events, the wide statistical disparity between an average after-the-trial sentence and the sentencing outcome of a typical plea bargaining process might be a powerful incentive to consider reaching an advantageous deal with the prosecution.⁶

³ Ibid.

⁴ http://law.case.edu/saddamtrial/entry.asp?entry_id=19

⁵ Plea bargaining is regulated by ICTY Code of evidence and procedure, Rule 62 *bis*. However, the chamber is technically not bound to follow the prosecutor’s sentencing recommendation, though in most cases the sentence is within the agreed parameters.

⁶ These are not the only flaws of plea bargaining at ICTY. For a provocative discussion of some other technical defects, see Julian Cook III, *Plea bargaining at the Hague*, Michigan State U. College of Law Legal Studies Research Paper Series, no. 03-07.

Though each case is characterized by its unique set of circumstances, once the accused has taken the decision to cooperate with the prosecution the deal-making process generally follows a similar pattern. In basic terms, the concept of a “plea bargain” at ICTY means the following. The accused person who is hesitant to undergo the inconveniences and uncertainties of a trial, and who prefers instead a more or less predictable (and relatively lower) sentence, agrees to plead guilty to a charge in the indictment that is acceptable to the prosecutor. The prosecution then composes a tendentiously written “Statement of facts and acceptance of responsibility” which the accused person ultimately signs, usually after resistance over some particularly egregious details and after extracting from the prosecutor a few minor modifications.

The next step is sentencing, which for all practical purposes is a slightly more civilized (and generally less lethal) replay of the Stalinist trials, when the accused would humbly condemn and vilify themselves in the hope of thus mollifying their tormentors and obtaining a better result for themselves.⁷ The farce opens with the question put by the presiding judge to the accused, to ascertain whether the decision to plead guilty was truly a reflection of the accused’s free will and whether the statement of facts genuinely corresponds to reality. The accused person enthusiastically affirms that both propositions are correct. The chamber accepts the plea and goes on to pronounce sentence.

The usual scenario was temporarily undermined in the Momir Nikolić case⁸ in 2003. The Chinese presiding judge in the case, Liu Daqun, evidently decided to play a practical joke on the coryphaeus’ of Western jurisprudence. In the first round of the plea agreement hearing on May 6, 2003, Judge Liu sent shockwaves by rejecting the deal whose acceptance by the court should have been routine. The judge’s rationale was indeed most incisive: since according to the terms of the plea agreement the prosecutor did not agree to dismiss the remaining charges until the time of sentencing, but pursuant to the agreement the defendant Nikolić was obliged to testify before that as a prosecution witness against his former co-defendants in the case, the court saw in that circumstance an unacceptable conflict of interest.⁹ The parties were instructed to amend their agreement taking into account the observations of the trial chamber.

Indeed, already by the following day all the loose ends were properly tightened and the pedantic Chinese judge at last condescended to accept Nikolić’s frantic insistence on his own guilt. *The show must go on.*

This author was involved in the process which resulted in a plea bargain agreement between an ICTY defendant and the Office of the Prosecutor.¹⁰ The

⁷ See Cook, *Ibid.* pp. 20 and 23, for some compelling speculation as to the sincerity of plea bargain driven defendant contrition.

⁸ The Prosecutor v. Nikolic, IT-02-60/1S.

⁹ The prosecution evidently preferred to play it safe and to first make sure that Nikolić would testify “correctly” against co-defendants before it would have to keep its end of the bargain. It was Judge Liu’s view that this procedure would give Nikolić a powerful incentive to be more attentive to supporting the prosecution’s case than to the truthfulness of his evidence.

¹⁰ The Prosecutor v. Obrenović, IT-02-60/2S

account which follows summarizes his perception of the mechanics of the plea bargaining process in that particular case. Care was taken to exclude any information that is properly designated as confidential.

The focus of my narrative is on the pressures to which the accused was exposed and which contributed significantly to his decision to strike a bargain with the prosecution. The focus then shifts to the course of events which culminated in a “done and dusted” deal.

First, some background about the defendant, Dragan Obrenović, is in order. He is a professional army officer and a graduate of the Yugoslav National Army military academy. He was born and raised in Bosnia and in 1992, when Yugoslav army officers with a similar background were given the choice, he decided to join the Army of the Republic of Srpska (VRS). In July of 1995, he had the rank of major and he was chief of staff of the Zvornik brigade, one of the VRS units whose elements took part in the operation leading up to the capture of Srebrenica on July 11, 1995, and in the combat with Moslem army units retreating toward Tuzla after that.

Obrenović was indicted by ICTY on April 9, 2001, and he was arrested by SFOR units in Bosnia and Herzegovina and transferred to the Hague on April 15 of the same year.

He was charged with complicity to commit genocide; extermination; murder; and persecution.¹¹ He was charged with individual responsibility under Article 7 (1) of the Statute and with participation in a joint criminal enterprise to forcibly transfer women and children from Srebrenica enclave and to execute and bury the captured men between July 12 and 19, 1995. The time frame of the indictment was between July 4 and 15, 1995, when Obrenović was alleged by the prosecution to have been the de facto commander of the Zvornik brigade in the absence of its commander, Col. Vinko Pandurevic, who was away from the brigade zone of responsibility and engaged with other Serbian forces in the attack on Srebrenica.

For much of the pre-trial period defendant Obrenović maintained the position that he had no knowledge of or involvement in the crimes charged. Those crimes were alleged to have taken place in the aftermath of the fall of the Srebrenica enclave on July 11, 1995, but Obrenović argued that throughout that period he was engaged in combat with the retreating Moslem column in the mostly isolated mountains some distance away from his headquarters in Zvornik and therefore was unaware of the events referred to in the indictment, had no direct part in them, and had neither insight nor effective control over his subordinates in the areas where the alleged crimes were taking place.

Defendant Obrenović’s opponent on the prosecution side was Peter McCloskey. Prosecutor McCloskey is a person of very voluble temper whose conduct, genuine or staged, at times seemed to border on hysteria. He then caused theatrical scenes of a very intimidating nature and he was skilled at using

¹¹ Amended Joinder Indictment, May 27, 2002:
<http://www.icty.org/x/cases/obrenovic/ind/en/nik-ai020527e.pdf>

the levers of power at his disposal in order to frighten, disorient and confuse his target.

The prosecution had made several plea bargain offers to defendant Obrenović during the pre-trial period, but none engaged his lasting attention. But when agreement was reached between the prosecution and co-defendant Momir Nikolić, just days before the trial was due to begin, the message reached Obrenović that if he were to reconsider making a plea agreement then, before the trial opened, he was likely to receive the most generous possible terms in return for dropping out of the trial and saving the court its time and resources. The reverse insinuation was clear: once the trial got under way — even if at some point during the trial he were to change his mind — the quality of the offer would decline dramatically. As an experienced prosecutor, McCloskey accurately assessed the degree to which, as the opening of the trial drew near, Obrenović (who at 40 was still young) was vulnerable and might have been amenable to strike a deal in order to avoid an excessive sentence or at least to receive a more or less predictable one.

Once the defendant had manifested his interest in considering the prosecutor's offer and changing his plea, Obrenović and McCloskey, as well as other members of the prosecution and defense staffs, held several meetings in 2003 in an office in the basement of the Tribunal building in Den Haag. The purpose of these meetings was a detailed discussion of the contents of the "statement of facts" which Obrenović took it upon himself to sign as part of the agreement to accept guilt. In the course of those discussions, which were basically a quest by the prosecution to use Obrenović as its own "insider" witness to plug holes in its Srebrenica case, Obrenović initially resisted many of the prosecutor's urgings to agree with this or that position and to allow it to be incorporated in his statement as a fact known to him. One example can be cited which became the subject of fierce dispute between the prosecutor and the accused. Prosecutor McCloskey was determined to charge Vinko Pandurević with responsibility for the murder of a group of wounded Moslem prisoners who were being treated at the Zvornik brigade infirmary in the latter part of July of 1995 and then, allegedly, disappeared without a trace.¹² McCloskey insisted that Obrenović agree that Pandurević was involved in their liquidation. After putting up stubborn resistance, Obrenović finally capitulated and accepted this assertion, which he had previ-

¹² According to the Statement of facts which Obrenović eventually signed, the prisoners were taken away from the clinic and shot on or about July 23, 1995. When Obrenović asked Pandurević about the fate of the prisoners, the later allegedly replied that their execution had been ordered by Gen. Mladić, whose instructions were passed on through corps and brigade security officers. When the timeline of these alleged events is considered, the ludicrousness of the story becomes apparent. Around July 23, 1995, General Mladić, who was supreme commander of Serbian military forces, was quite busy conducting an attack on the other nearby Moslem enclave, Žepa. The thought that he would have bothered to deal with 5 wounded Moslem prisoners at a Zvornik military clinic is quite extraordinary. But in any event, the unlikely story was debunked to this author by the prisoners' attending physician at the clinic, Dr. Danijela Danojlović, who was certainly in a position to know and under no pressure to misrepresent the facts.

ously vehemently denied, and so it was included in the statement that Obrenović ultimately signed.¹³

It should be noted that Obrenović did not compose a single sentence of his statement of facts and had no input in the drafting process. It struck me as odd that he was not invited to compose at least a draft version of the facts as they were known to him because he is a very educated and literate person and such a task would have been well within his capabilities. And, I might add, it should have been quite interesting and useful to the prosecution as well if a raw and unedited version of the facts had been their objective.

The methods of exerting pressure that were applied by the prosecutor were diverse, but the pressure was fierce. I suppose that systematic intimidation would be the most accurate description of the conduct and atmosphere which marked these “discussions.” Prosecutor McCloskey has a notable ability to change personalities in a matter of seconds. He can shift with perfect ease from being a sympathetic and reasonable interlocutor to acting with great noise and passion, almost as a beast unleashed. These unpredictable and instantaneous shifts are most disconcerting. He then changes facial coloration and expression, he pounds his fist, thrashes about with his arms, keeps getting up and sitting down, or he paces the room shouting and making threats. The result is that an extremely unpleasant and threatening atmosphere is created, not only from the standpoint of the target but also of everyone present. The atmosphere during the sessions that he conducts certainly is not conducive to calm deliberation and unfettered decision making. The only element missing, to complete the analogy with a KGB or Gestapo interrogation, is physical violence.

On several occasions, when Obrenović would refuse to accept some of the items which the prosecutor was suggesting to him, McCloskey would give him five minutes to reconsider his position and would demonstratively storm out of the room. He would threaten that the plea bargaining process would be over and that the prosecution would pull out of the deal unless its suggestions were accommodated. These pressures usually brought about the accused’s capitulation.

The tactic of systematic psychological deconstruction of the target, which the prosecutor was employing, and which reminded one of the methods used by Gestapo or KGB inspectors as their techniques are known from other sources, gradually began to bear fruit. When Obrenović realized that he was helpless, he began to furnish to the prosecution “information” that was not even sought from him. For example, on his own initiative Obrenović announced that during a sweep operation which followed the takeover of Srebrenica Vinko Pandurević had issued orders that no Moslem POWs were to be taken alive, and should all be shot summarily.

In conclusion, the following observation should be added. At a certain stage while the “statement of facts” was being whipped into shape, the prosecutor noticed that he had focused on many small details to the exclusion of

¹³ See Statement of facts as set out by Dragan Obrenović,
http://www.icty.org/x/cases/obrenovic/custom4/en/facts_030520.pdf.

something rather large and vital which could not be left out of the picture if the agreement reached with Obrenović was to be accepted by the chamber as legally viable. That is the nexus between the accused and the events and crimes that were being attributed to him.

That formality was taken care of in short order. Once Obrenović grasped the situation, he obligingly recalled that on July 13, 1995, while on a mountaintop outpost where he was virtually surrounded by Moslem forces retreating from Srebrenica, and waiting for their imminent assault on his outnumbered soldiers, he received an important message. The caller was Zvornik brigade security officer Drago Nikolić, who informed the brigade chief-of-staff of the forthcoming killing operation that was being planned below. The technical requirement that the accused “knew or should have known...” was now formally satisfied, and the show could indeed go on.

Превод

Стефан Каргановић

НАГОДБЕ СА ТУЖИЛАШТВОМ ПРЕД МКТБЈ

Трошкови Међународног кривичног суда за бившу Југославију, који су 2007. године били процењени на укупно 1.25 милијарди долара, огромни су.¹ Како су ствари стајале 2007. године, то је износило 7.8 долара по оптуженику, што је поприлична сума по било каквим мерилима. Међутим, ту треба имати у виду да су те цифре преузете из јавних података о буџету МКТБЈ. Пошто МКТБЈ није транспарентна установа у том, или било којем другом, погледу ова велика сума ипак можда не одражава стварни проток новчаних средстава, који би могао бити још већи.

Али чак и ове — вероватно смањене — цифре служе као наговештај чињенице да „цена“ правде пред МКТБЈ није занемарљива. Да ли је и квалитет правде коју МКТБЈ дели на било који начин сразмеран тој цени?

Пошто је МКТБЈ врло оспоравана установа, у толикој мери да несугласице нису ограничене на његов професионализам и политичку неутралност, већ се протежу и на правну ваљаност његовог настанка, природно је да Трибунал има како одушевљене присталице тако и острашћене критичаре.

Једна од пракси коју је МКТБЈ усвојио, а која је изазвала изузетно живе расправе, је могућност која се нуди оптуженицима да се са тужилаштвом нагоде (*plea bargaining*). Да будемо прецизни, на самом почетку рада Трибунала ова могућност била је изричито искључена уз донекле моралистички сладуњава објашњење да су злочини којима ће се разна већа бавити толико језиви да ништа мање од потпуног изношења свих појединости пред јавност не би могло задовољити правду и одати дужну почаст жртвама и њиховој преживелој родбини. Међутим, како је све више долазио до изражаја практични императив решавања покренутих предмета у временским оквирима које је предвиђала стратегија затварања Трибунала, ова племенита замисао морала је бити напуштена.

Како то објашњавају тужиоци МКТБЈ Марк Хармон и Фергал Гајнор, тренутни став је да „Нагодбе са тужилаштвом треба подстицати зато што су

¹ Nancy Amoury Combs: *Guilty Pleas in International Criminal Law: Constructing a restorative justice approach* [Stanford: Stanford University Press, 2007], chapter 2.

оне Трибуналу неопходне, пошто је то установа која се суочава са врло значајним временским, практичним и материјалним ограничењима.“²

Мада аутори, који су на крају крајева ипак тужиоци, нагодбе ове врсте критикују зато што оне доприносе изрицању ниских казни, они такође наводе и неке од предности ове праксе (мимо чисто економских фактора уштеде новца и времена), као што су следеће:

Оне (нагодбе — прим. писца) доприносе прикупљању критичних доказа који су неопходни за истрагу и кривично гоњење, штеде ресурсе суда, стварају јасну слику о току историјских догађаја и промовирају помирење.³

Наравно, критичари тог процеса могли би указати на те исте наводне предности са опаском да су то, заправо, неки од најизразитијих недостатака нагодби овакве врсте. Уопште није јасно на који би начин оптуженик, који је највише заинтересован да добије смањену и предвидљиву казну, и који улази у сарадњу са тужилаштвом из само тог разлога, могао допринети напретку неке истраге, под предпоставком да чињенице и истините изјаве представљају значајан део тог истраживачког процеса. Подједнако је нејасно како би се суд могао ослањати за помоћ у разјашњавању питања везаних за ток историјских догађаја на актере чији је главни мотив да што боље прођу. Тај задатак је, чинило би се, довољно сложен када се ради о професионалним историчарима, који су обучени да историјску грађу разматрају са неутралног и научног становишта. Да ли би се нешто слично могло очекивати од странке у предмету, као што је тужилац, или од оптуженика који је постао тужилачев сарадник, и који је лично заинтересован да задовољи тужилаштво и да тако смањи на најмању могућу меру цену коју ће имати да плати за своје раније поступке? Вишеструке, и противуречне, „чињеничке“ изјаве проминентних нагодбеника, као што су Ердемовић и Дероњић, требало би да послуже као довољно упозорење о томе колико су искази такве врсте, које покреће лични интерес, лишени поузданосати.

Упоредне статистике за две ситуације — суђење и нагодба — врло су индикативне и, неки би додали, узнемиравајуће. У 2005. години, после низа узастопних нагодби, просечна казна изречена оптуженику који је пред МКТБЈ прихватио кривицу била је 11 година. За разлику, оптуженици чија је кривица била утврђена након обављеног суђења добили су просечну казну од 17 година.⁴

Ако би се из ових цифара могао извући било какав закључак, то би било следеће: нагодба је врло привлачна опција када се упореди са тегобама и неизвесностима суђења.⁵ Са практичног становишта оптуженика коме није

² Mark B. Harmon and Fergal Gaynor: Ordinary sentences for extraordinary crimes, *Journal of International Criminal Justice* 2007 5(3):683–712; doi:10.1093/jicj/mqm025

³ Ibid.

⁴ http://law.case.edu/saddamtrial/entry.asp?entry_id=19

⁵ Нагодбени процес регулише Правилник за доказе и поступак МКТБЈ, правило 62 *bis*. Међутим, веће нема обавезу да се држи препоруке тужилаштва у вези са изрицањем казне, мада је у већини случајева казна у договореним оквирима.

стало до интегритета истражног поступка и кога претерано не занима стварање јасне историјске слике о догађајима, велики статистички раскорак између просечне пресуде након суђења и пресуде која је типичан исход нагодбе могло би на њега да делује као убедљив подстицај да покуша да постигне пробитачан договор са тужилашством.⁶

Мада сваки предмет обележава по нека специфична околност, од тренутка када оптуженик донесе одлуку да уђе у сарадњу са тужилашством преговарачки процес углавном следи сличан образац. У суштини, појам „нагодбе“ пред МКТБЈ значи следеће. Оптуженик који није спреман да се изложи непријатностима и неизвесностима суђења, и који преферира уместо тога мање више предвидљиву (и релативно нижу) казну, прихвата да изјави да је крив по некој од тачака оптужнице која је прихватљива тужилаштву. Тужилаштво затим саставља тенденциозно написану „Изјаву о чињеницама и прихватању одговорности“ коју оптуженик на крају потписује, обично после наметања око неких детаља и пошто од тужиоца извуче неке ситније измене.

Следећи корак је изрицање казне, што се своди на мало цивилизованију (и обично мање смртоносну) репризу стаљинистичких суђења, где оптуженик понизно осуђује и ружи самога себе у нади да ће на тај начин одобрвољити мучитеље и себи обезбедити повољнији исход.⁷

Фарса почиње питањем, које председавајући поставља оптуженом, у намери да утврди да ли је изјава о кривици стварно одраз његове слободне воље и да ли изјава о чињеницама заиста одговара стварности. Оптуженик одлучно потврђује да су обе тврдње тачне. Веће усваја изјаву и затим прелази на изрицање казне.

Уобичајени сценарио привремено је био доведен у питање у предмету Момира Николића 2003. године.⁸ Кинески председавајући судија, Лиу Да-кун, очигледно је одлучио да се нашали са корифејима западног правосуђа. У првој рунди рочишта о нагодби, 6 маја 2003. године, судија Лиу је шокирао присутне тиме што је нагодбу одбацио, мада би њено прихватање од стране суда требало да буде рутинско. Објашњење које је судија том приликом изнео било је заиста оригинално: пошто по одредбама нагодбе тужилаштво све до изрицања казне није имало обавезу да поништи преостале тачке оптужнице, али у складу са нагодбом Николић јесте имао обавезу да сведочи пре тога на страни тужилаштва против донедавних суоптужених у предмету, суд је у тој околности запазио неприхватљив сукоб интереса.⁹ Стран-

⁶ Ово нису једине мане договора ове врсте. За преглед неких других формалних недостатака овог процеса, видети: Julian Cook III, *Plea bargaining at the Hague*, Michigan State U. College of Law Legal Studies Research Paper Series, no. 03-07.

⁷ Видети Cook, *Ibid.* стране. 20 и 23, за нека врло убедљива нагађања о томе колико је искрено кајање оптужених којима је најпрече да споразум који су постигли буде усвојен од стране већа.

⁸ *The Prosecutor v. Nikolic*, IT-02-60/1S.

⁹ Тужилаштво је у том случају очигледно желело да сваки ризик избегне тако што би Николићу прво пружио прилику да „коректно“ посведочи пре него што оно испуни своју обавезу према њему. Судија Лиу је сматрао да би такав редослед Николића неодољиво мо-

кама је било наложено да своју нагодбу измене у складу са примедбама судског већа.

И заиста, већ следећег дана неспоразум је био изглађен и педантни кинески судија најзад је ипак прихватио Николићево франтично инсистирање на сопственој кривици. *The show must go on.*

Овај аутор био је укључен у поступак који је резултирао нагодбом између једног оптуженика пред МКТБЈ и канцеларије Тужилаштва.¹⁰

Опис догађаја који следи сажима његову перцепцију тока нагодбеног поступка у том предмету. Водило се рачуна да информације које би се могле сматрати за поверљиве буду искључене из разматрања.

Тежиште приче су притисци којима је оптужени био изложен и који су значајно допринели његовој одлуци да склопи нагодбу са тужилашвом. Тежиште се затим преноси на след догађаја који је кулминирао потписивањем споразума између две стране.

Али пре свега, неколико података о оптуженом Драгану Обреновићу. Он је професионални официр који је прошао војну обуку на Војној академији ЈНА. Рођен је и одгојен у БиХ и 1992. године, када је пред официре ЈНА родом из Босне био стављен избор, он се определио да се придружи Војсци Републике Српске (ВРС). У јулу 1995. он је имао чин мајора и био је начелник штаба Зворничке бригаде, једне од јединица ВРС чији су елементи узели учешће у операцији заузимања Сребренице 11 јула 1995. године, и затим у борбеним дејствима против муслиманске војске која се повлачила из Тузле.

МКТБЈ је против Обреновића подигао оптужницу 9 априла 2001. године, и 15 априла исте године њега су јединице СФОР-а ухапсиле и пребациле у Хаг Он је био оптужен као помагач у извршењу геноцида, затим за истребљење, убиство и прогон.¹¹ Оптужница га је теретила по линији појединачне одговорности по члану 7 (1) Статута и за учешће у заједничком злочиначком подухвату да се становништво сребреничке енклаве присилно измести и да се заробљеници између 12 и 19 јула 1995. године погубе и покопају. Временски оквир оптужнице био је између 4 и 15 јула 1995. док је Обреновић, по тужилаштву, наводно био де факто командант Зворничке бригаде у одуству команданта, пук. Винка Пандуревића. Он се тада налазио ван зоне одговорности своје бригаде зато што је скупа са другим српским снагама био ангажован у нападу на Сребреницу.

Током највећег дела предпретресног периода, Обреновић је одлучно тврдио да у то време није знао за злочине који му се приписују нити да је учествовао у њима. Ти злочини су се наводно догодили непосредно након пада сребреничке енклаве 11 јула 1995. године, али Обреновић је тврдио да је цело то време он водио борбе са муслиманском колоном у повлачењу, и

тивисао да више води рачуна о томе да ли је успешно потврдио наводе оптужнице него да ли је рекао истину.

¹⁰ The Prosecutor v. Obrenović, IT-02-60/2S

¹¹ Види Обреновић, Amended Joinder Indictment, May 27, 2002: <http://www.icty.org/x/cases/obrenovic/ind/en/nik-ai020527e.pdf>

то највећим делом по неприступачним планинама на приличном растојању од штаба у Зворнику. Из тог разлога, он није знао за догађаје на које се оптужница односи, у њима није играо никакву улогу, нити је имао сазнања или ефективне контроле над подређеним лицима на местима где су се наводни злочини догађали.

Оптужени Обреновић је за противника на тужилачкој страни имао Питера Маклоског. Тужилац Маклоски је особа врло промелјиве нарави чије се понашање, стварно или инсценирано, често граничи са хистеричом. Он тада прави театралне сцене које су врло застрашујуће и он је веома вешт у коришћењу полуга моћи, којима располаже, да престаши, дезоријентише и обезглави особу коју обрађује.

Током предпретресног периода, тужилаштво је покушавало да оптуженом Обреновићу направи неколико нагодбених понуда, али без трајног успеха. Али када је између тужилаштва и суоптуженог Момира Николића био постигнут договор, само на пар дана пре одпочињања суђења, до Обреновића је доспела порука. Њена суштина било је следеће: уколико би и он пристао на нагодбу тада, пре отварања суђења, он би од тужилаштва добио веома великодушну понуду за узврат за одустајање од суђења и за уштеду суду времена и средстава. Шта би се догодило у супротном, јасно се подразумевало: од тренутка отварања суђења — чак и да се касније, док би процес био у току, Обреновић предомисли — квалитет понуде драстично би се погоршао. Као искусни тужилац, Маклоски је тачно проценио Обреновићеву рањивост пред почетак суђења (тада је оптуженом било 40. година) и закључио је да би могао пристати на нагодбу да би избегао предугачку казну или да би бар добио казну која би била мање или више предвидљива.

Када је Обреновић изразио заинтересованост да размотри понуду тужиоца и да измени своју изјаву о кривици, Обреновић и Маклоски, као и други припадници тимова тужилаштва и одбране, одржали су 2003. године неколико састанака у подруму зграде Трибунала у Хагу. Сврха тих састанака било је да се подробно размотри садржај „изјаве о чињеницама“ коју се Обреновић обавезао да потпише у оквиру договора да прихвати кривицу. Током тих разматрања, која су се у суштини сводила на настојање тужилаштва да Обреновића искористи у својству сведока-инсајдера за запушавање рупа у разним сребреничким оптужницама, Обреновић је на почетку пружао отпор многим наговарањима тужиоца да прихвати неку тврдњу и да је усвоји као чињеницу која је њему позната. Могао би се навести један пример који је постао предмет жустрог супростављања између оптуженог и тужиоца. Тужилац Маклоски је био упоран у намери да Винка Пандуревића терети за убиство групе рањених муслиманских заробљеника који су примали лечење на клиници Зворничке бригаде у другој половини јула 1995. године, да би затим наводно нестали без трага.¹² Маклоски је од Обреновића захтевао да

¹² Према Изјави о чињеницама коју је Обреновић на крају потписао, заробљеници су били одведени са клинике и погубљени негде око 23 јула 1995. Када је Обреновић питао Пандуревића шта се догодило са заробљеницима, овај последњи је наводно одговорио да је њихово погубљење наредио генерал Младић, а да су његова упутства у том смислу пренели

се сложи да је Пандуревић имао удела у њиховој ликвидацији. Након што се једно време чврсто опирао, Обреновић је најзад капитулирао и прихватио је ову тврдњу — коју је до тада одлучно одбијао — и тако је она ипак ушла у изјаву коју је Обреновић на крају потписао¹³

Треба напоменути да Обреновић није написао ни једну реченицу своје изјаве о чињеницама и да није уопште учествовао у њеном састављању. Мени се учинило чудним да му није био упућен позив да састави бар нацрт чињеница колико су му оне биле познате зато што је он врло интелигентна, образована и писмена особа, те би такав задатак у потпуности одговарао његовим способностима. Могао бих још да додам да би то било веома интересно и од помоћи тужилаштву, да је оно имало жељу да добије изворну верзију о чињеницама.

Тужилац је користио разна средства за примењивање притиска, али притисак је био жесток. Систематско застрашивање било би највернији опис понашања и атмосфере који су обележавали ове „разговоре.“ Тужилац Маклоски је обдарен способношћу да брзо мења свој образац понашања и да из крајности благонаклоног и разумног саговорника прелази у крајност разуларене звери која на вас бесно кидише. Те непредвидљиве и моменталне промене крајње су збуњујуће. Он тада мења боју лица и физиономију, почиње да песницом удара по столу, млатара рукама, устаје и седа, или уз вику и претње тутњи по просторији, на све те начине стварајући атмосферу која је крајње непријатна и угрожавајућа, не само са становишта предмета обраде већ и свих осталих који су ту присутни. Једино што недостаје, да би аналогја са начином рада иследника Гестапо или КГБ била потпуна, то је физичко насиље.

У неколико наврата, када би Обреновић одбио да усвоји неке од тврдњи које му је тужилац нудио, Маклоски би му дао пет минута да размисли и демонстративно би напустио просторију. Претио би да ће нагодбени преговори бити прекинати и да ће се тужилаштво повући уколико његове сугестије не би биле прихваћене. Ови притисци су најчешће доводили до капитулације оптуженог.

Тактика систематске психолошке деконструкције предмета обраде, коју је тужилац користио, и која је подсећала на познате методе иследника Гестапо или КГБ, постепено је урађала плодом. Када је Обреновић схватио да је беспомоћан, он је почео да тужилаштво снабдева „подацима“ који од ње-

официри за безбедност корпуса и бригаде. Када се размотри период када се то наводно догодило, комичност ове неспретно исконструисане приче постаје очигледна. Око 23 јула 1995. генерал Младић, који је био врховни заповедник српских војних снага, био је врло запослен предвођењем напада на оближњу муслиманску енклаву, Жепу. Помисао да би се он тада бавио петорицом рањених муслиманских заробљеника на војној клиници у Зворнику заиста је ван памети. Али у сваком случају, ову невероватну причу лично је овом аутору демантовала особа која је заробљенике лечила на тој клиници, др Данијела Данојловић, а она је свакако компетентна да зна истину и не налази се ни под каквим притиском да чињенице лажно приказује.

¹³ Видети, *Statement of facts as set out by Dragan Obrenović*, http://www.icty.org/x/cases/obrenovic/custom4/en/facts_030520.pdf.

га чак нису били ни тражени. На пример, на сопствену иницијативу Обреновић је изјавио да је током једне операције чишћења терена након заузимања Сребренице Винко Пандуревић издао наређење да се заробљени муслимани не хватају живи, већ да буду погубљени по кратком поступку.

У закључку, треба додати још и ово. У једном тренутку, док је још био у току рад на формулисању „изјаве о чињеницама,“ тужилац је запазио да је био превише фокусиран на ситне детаље, тако да је изоставио нешто крупно и врло битно да би договор постигнут са Обреновићем веће могло усвојити као правно ваљан. То је веза између оптуженог и догађаја и злочина који му се стављају на терет.

Та формалност ускоро је била задовољена. Чим је Обреновић схватио ситуацију, он се ревносно присетио да је 13 јула 1995. године, док се налазио на истуреном командном месту на планини, где се налазио практично у окружењу муслиманских снага чији напад се очекивао сваког тренутка, он примио једну важну поруку. Позвао га је официр за безбедност Зворничке бригаде, Драго Николић, да обавести начелника штаба о операцији убијања која је била планирана доле. Технички услов да је оптужени „знао или је требало да зна...“ најзад је био формално задовољен, и престава је сада заиста могла да се настави.

Борис Алексић*

КРШЕЊЕ ПРОЦЕСНИХ ПРАВА ПРОФ. ДР ВОЈИСЛАВА ШЕШЕЉА ПРЕД МЕЂУНАРОДНИМ КРИВИЧНИМ ТРИБУНАЛОМ ЗА БИВШУ ЈУГОСЛАВИЈУ У ХАГУ

Увод

Међународни кривични трибунал за бившу Југославију у Хагу (МКТЈ), основан је 1993. године¹ у време униполарног света, супротно Повељи Уједињених нација и то од стране Савета безбедности. Савет безбедности је властан да оснива помоћне органе², као што су на пример, Комитет стручњака за питања поступка, Комисија за атомску енергију и сл. Он никад није имао овлашћења да оснује суд. По некима, Трибунал у Хагу је основан у складу са главом 7. Повеље Организације уједињених нација (ОУН) ради успостављања мира. Међутим, улога Суда је да утврди постојање индивидуалне кривичне одговорности, а не да успоставља мир. Чак и када бисмо прихватили образложење према којем је задатак Трибунала у Хагу да доведе до мира, поставља се питање због чега он делује и након 1995. године када је прихватањем Дејтонског споразума успостављен мир у бившој Југославији³. Очигледно, Трибунал у Хагу је опстао и након те године јер су господари рата још тада планирали агресију на Савезну Републику Југославију (СРЈ) и Србију, која се и догодила 1999. године, док је сам Трибунал требало да им послужи као вид додатног притиска на српско руководство.

* Посланик у Скупштини Републике Србије и члан правног тима председника Српске радикалне странке Војислава Шешеља, пред МКТБЈ у Хагу

¹ Међународни кривични трибунал за бившу Југославију у Хагу установљен је Резолуцијом бр. 827 Уједињених нација од 25. маја 1993. године.

² Др Смиља Аврамов и др Миленко Крећа, Међународно јавно право, Београд, 1997, стр. 166.

³ Преговори који су имали за циљ успостављање мира отпочели су 1. новембра у војној бази Рајт-Петерсон недалеко од града Дејтона у држави Охајо (САД). Том приликом Република Српска је *de iure* призната као међународни субјект са уговорним капацитетом. Преговори су завршени 21. новембра 1995. године парафирањем Општег оквирног споразума за мир у БиХ, који садржи и 11 анекса. Мировни споразум је потписан у Паризу 14. децембра. (Види: Смиља Аврамов, Постхеројски рат Запада против Југославије, Ветерник — ЛДИ, 1997, стр. 438 и 439.)

Пред тим и таквим Трибуналом у Хагу нашао се и др Војислав Шешел.

Добровољни одлазак у Хаг

Професор Војислав Шешел је добровољно отишао у Међународни кривични трибунал за бившу Југославију у Хагу 24. фебруара 2003. године, након што је обавештен да је против њега потврђена оптужница. Претходно је пет пута обавестио јавност и Трибунал да добровољно иде у Хаг чим добије званичан позив. И пре званичног позива покушавао је неколико пута да отпутује у Холандију како би се информисао о наводним оптужбама пред МКТЈ о којима су писали медији у Србији, нарочито након 5. октобра 2000. године.

Након што је Тужилаштво саставило текст оптужнице против проф. др Војислава Шешела и након што је она поднета Трибуналу, њу је 14. фебруара 2003. године потврдио судија Квон. Ускоро, 24. фебруара 2003. године, др Војислав Шешел је о свом трошку добровољно дошао у Хаг. До данас му МКТЈ није рефундирао трошкове авионске карте, мада су они минимални са гледишта Трибунала, који је до сада према, званичним подацима, потрошио више од једне милијарде долара из фондова ОУН.

Према томе, од 24. фебруара 2003. године до данас проф. др Војислав Шешел је непрекидно у притвору у Притворској јединици ОУН у Шевенингену (Холандија).⁴

Манипулације са Оптужницом

Шта се дешавало са оптужницом против др Шешела за шест година притвора? Дана 1. новембра 2004. године Тужилаштво је поднело предлог измењене оптужнице, коју је Претресно веће потврдило одлуком од 27. маја 2005. године. Претресно веће је затим наложило Тужилаштву да поднесе *corrigendum* измењене оптужнице.⁵ Тужилаштво је поднело *corrigendum* 7. јула 2005. године. Дана 8. јула 2005. године Претресно веће је делимично одобрило *corrigendum* и наложило Тужилаштву да поднесе „модификовану измењену оптужницу“, што је и учинило 15. јула 2005. године.⁶

⁴ Шевенинген је иначе био нацистички логор у којем су Хитлерови следбеници за време Другог светског рата држали заробљене припаднике покрета отпора. Поруке чланова антихитлеровског покрета могу и дан-данас да се прочитају јер су урезане на зидовима Шевенингена, а најчешће су исписиване непосредно пред стрељање.

⁵ Тужилаштво МКТЈ је тек 22. октобра 2004. године поднело захтев којим је тражена дозвола од Претресног већа да се измени оптужница. Почетни недостаци првобитне оптужнице отклоњени су тек јула 2005. године достављањем модификоване измењене оптужнице. Дакле, тек јула 2005. године, односно након 28 месеци од притварања, проф. др Војислав Шешел је добио обавештење о оптужбама.

⁶ Обавеза да се пружи обавештење о оптужбама за кривично дело у најкраћем могућем року базира се на два основна разлога. Први, даје информације ухапшеним и притвореним лицима, на основу којих могу да оспоре законитост свог притварања, што је главна сврха заштите из члана 9(2) Међународног пакта о грађанским и политичким правима из 1966. године и одговарајућих одредаба регионалних уговора. Други, свакоме ко чека суђење за кривично дело, било да је у притвору или не, омогућава да започне припрему своје одбране, што је главна сврха га-

Након вишемесечног дописивања између Тужилаштва и Претресног већа, дана 8. новембра 2006. године светлост дана је угледала и „редигована верзија модификоване измењене оптужнице“. Због алкавости и неуредности, Претресно веће је у марту 2007. године наложило Тужилаштву да достави „скраћену модификовану измењену оптужницу“. Када је Тужилаштво то напoкoн урадило, 25. јуна 2007. године светлост дана је угледала и Друга измењена оптужница.

Очигледно је да је Тужилаштво увек када се постављало питање зашто се крши право проф. др Војислава Шешеља на експедитивно суђење, тражило измене оптужнице и тиме покушавао да оправда своју неспремност за суђење.

Ако се има у виду да је обавеза Тужилаштва да подиже оптужнице након спроведене истраге, онда суђење мора да почне врло брзо након проглашења оптужнице, јер се оптужница подиже да би се судило, а не да би се вршила истрага. Дакле, оптужница и оптужбе против проф. др Војислава Шешеља представљају чист акт произвољности Тужилаштва.

Мада је првобитна оптужница имала 14 тачака, оне су нумерисане са 15 редних бројева. Та врста очигледне алкавости присутна је од почетка, а она постоји и у верзији оптужнице са „само“ девет тачака, где је последња тачка обележена редним бројем 14. О зацрњеним и прецртаним (цензурисаним) деловима оптужнице и не треба трошити речи.

Након свега, 7. децембра 2007. године Тужилаштво је без трунке стида произвело и Трећу измењену оптужницу. Да ту није крај игара са оптужницом, показало се 10. новембра 2008. године када је Тужилаштво доставило *corrigendum* на Анекс V Треће измењене оптужнице.

Политичка позадина оптужби

Након свега, и из самог Тужилаштва су се појавили подаци да је Оптужница против др Војислава Шешеља подигнута на основу лажних информација и фалсификованих доказа — из политичких разлога. Бивши главни тужилац МКТЈ Карла дел Понте је у својој књизи *Лов: ја и рајни злочинци*⁷ написала да је др Шешељ оптужен пред Трибуналом у Хагу јер су то тражиле тадашње власти у Србији (2003. године) како би га склониле са политичке сцене!⁸ Тадашњем режиму нарочито је сметала Шешељева традиционална и логична проруска политика, и то у време када је нова влада ДОС-а искључиво величала Запад, САД и ЕУ, док је Исток путем својих медија лажно осликавала као „заостао и нецивилизован.“ Изношење наведених доказа у књизи Карле дел Понте у демократским државама би било сасвим дозвољено да се све оптужбе против др Шешеља одбаце, да се он пусти на сло-

ранција разрађених у члану 14(3)(а) Међународног пакта о грађанским и политичким правима и члану 6(3)(а) Европске конвенције о заштити основних права и људских слобода.

⁷ Види La Caccia: Io E I Criminali Di Guerra, 2008, Milan: Feltrinelli.

⁸ Београдски дневни лист „Курир“, потврђујући ове наводе, објавио је транскрипте разговора Зорана Ђинђића (тада председника Владе Србије) и Карле дел Понте са састанка одржаног 14. августа 2000. године у Лугану (Швајцарска), „Курир“, 27. и 28. јун 2008. године.

боду, а одговорни за фалсификовање оптужби против њега строго казне. Међутим, Трибунал у Хагу је у Републици Србији водио своју политику, а његови представници нису поштовали домаће законе, као ни међународно право.⁹

И поред свих измена и дорада оптужнице, јавност је имала прилику да у фебруару 2009. године, 18 часова од истека рока који припада Тужилаштву за испитивање сведока види потпуни крах Трибунала у Хагу. Наиме, Тужилаштво, које је орган тог „инстант“¹⁰ суда, у последњој верзији оптужнице навело је податак да је митинг Српске радикалне странке (СРС) у Малом Зворнику на којем је говорио проф. др Шешел, одржан 1992. године, иако је он заиста одржан 1990. године. Дакле, две године раније, што су потврдила и бројна средства информисања у Југославији. Тужилаштво је фалсификовало датум одржавања митинга како би себи оставило простора за лажну тврдњу да је лидер радикала наводно потпиривао ратни пламен у БиХ (1992. године).

Ратни сукоб у БиХ је избио 1992. године након што је Алија Изетбеговић после састанка са амбасадором САД Вореном Цимерманом¹¹ повукао параф са Лисабонског споразума (Кутиљеров план) који су претходно парафирали и др Радован Караџић, испред српског народа, као и Мате Бобан, испред хрватског народа.

Систематско кршење основних права оптуженог

Од почетка поступка проф. др Војислав Шешел је износио своју одбрану јасно и прецизно, не скривајући ништа. Рекао је да је добровољно дошао у Хаг и да је спреман да суђење почне одмах. На једној од статусних конференција у јесен 2004. године проф. др Војислав Шешел је обавестио Претресно већа да Тужилаштво намерава да започне суђење тек 2007. годи-

⁹ Бивши заменик начелника Безбедносно-информативне агенције (БИА) Зоран Мијатовић је 2007. године истакао следеће: „Врло брзо смо увидели да Хашки трибунал води своју политику, да не жели са државним органима да има један нормалан партнерски однос. Видели смо које је интересовање Хашке канцеларије. (...) Те године отвара се хрватско посланство и ми тада откривамо да у функцији Хашког трибунала постоје лица у том хрватском посланству која су на линији помоћи Хашком трибуналу.“ (Изјава Зорана Мијатовића пред Трећим општинским судом у Београду, Ов. бр. 2858/2007, од 12. априла 2007. године.)

¹⁰ Термин „инстант“, по мишљењу аутора, на најбољи начин осликава праву природу МКТЈ у којем су судско веће, Тужилаштво и „одбрана“ (често наметнута) на истом задатку — задатку експресне осуде оптужених (углавном Срба). Исто тако, оснивање МКТЈ је спроведено на најбржи могући начин „заобилажењем“ и кршењем основних норми међународног права.

¹¹ Давид Биндер је у New York Times-у аугуста 1993. године, у тексту: „U.S. policymakers on Bosnia admit errors in opposing partition in 1992“, навео следеће: „У Лисабону, 23. фебруара 1992, својом изјавом тројица босанских лидера подржала су предлог да Република постане конфедерација подељена на три етничке регије. Изетбеговићево прихватање поделе, која је оспорила њему и његовој муслиманској партији доминантну улогу у Републици, шокирало је креаторе америчке политике. Када се вратио у Сарајево, назвао га је амбасадор Цимерман и питао га зашто је потписао план који му не одговара.“

не. По обичају, нападнут је и од стране Тужилаштва и Претресног већа да износи дезинформације. Ипак, испоставило се да је био у праву.

Једини предмет пред МКТЈ у коме Тужилаштво врши истрагу после подизања оптужнице је предмет против проф. др Војислава Шешеља. Делује невероватно, али у списима предмета налазе се претежно „докази“ Тужилаштва који су обезбеђени после 24. фебруара 2003. године, дакле након што је др Шешељ добровољно отишао у Хаг.

Уосталом, све те повреде је прилично добро систематизовао на статусној конференцији од 13. марта 2007. године, тада претпретресни судија Антонети.

Поврх свега, 12. фебруара 2009. године тужиоци Кристин Дал и Дерил Мандис затражили су додатно време за испитивање сведока иако им је у том тренутку остало свега седам часова за извођење сведока. Они су од Претресног већа захтевали 23 и по сата, и тиме још једном показали да одуговлаче поступак и крше основна права др Шешеља.

Проф. др Војислав Шешељ је четири године водио борбу да му се призна право да се сам брани. Два пута су жалбена већа морала да потврде то његово право. Од 28. фебруара 2003. године Тужилаштво је непрекидно и упорно истрајавало на томе да се проф. др Војиславу Шешељу наметне бранилац, како би са таквим браниоцем завршило предмет, наравно на штету проф. др Војислава Шешеља.

Од првог дана притвора Тужилаштво је директно и индиректно истрајавало у намери да се према проф. др Војиславу Шешељу успоставе и наметну такве забране и ограничења како он ни у притвору не би могао да се припрема за поступак. Оптуживање за вербални деликт, забрана комуникације, забрана пријема у посету у Притворској јединици, одређивање ко може бити пријатељ проф. др Војиславу Шешељу, наметање посебних услова и обавеза да супруга проф. др Војислава Шешеља мора да потпише до тада непознату додатну изјаву која се не тражи ни од кога другог ако жели да види супруга, наметање ограничења у погледу дужине захтева и поднесака до 800 речи, тако да за сваки обимнији поднесак мора да тражи посебно одобрење, одбијање пријема и завођења поднесака проф. др Војислава Шешеља, обелодањивање материјала на енглеском језику (који проф. др Војислав Шешељ не разуме) и у електронској форми (уместо у писаној), увођење у оптужницу нових, до тада непознатих међународних кривичних дела која нису предвиђена одговарајућим документима МКТЈ (попут Удруженог злочиначког подухвата), конструкција нових, до тада непознатих појмова у пракси МКТЈ (попут појма „српске снаге“), којима се брутално газди принцип индивидуалне кривичне одговорности и на мала врата уводи колективна кривица, одлука да се идентитет заштићених сведока не објављује 30 дана пре почетка претреса него 30 дана пре дана сведочења сведока, најавна ускраћивања и редуковања права на унакрсно испитивање, преко достављања неисправног видео плејера и великог броја што лакших, што тешких

повреда права — представљају континуитет и јасну поруку да нема фер и правичног суђења у предмету против проф. др Војислава Шешеља.

Невероватно звучи податак да је др Шешељу административни орган — секретар Трибунала у Хагу, забранио привилеговану комуникацију са његовим правним саветницима. Наиме, према верзији Правилника МКТЈ на енглеском језику, секретар може притворенику да забрани привилеговану комуникацију, док по француској верзији истог тог Правилника таква могућност не постоји.

Подсећамо да је за суђење увек био спреман само проф. др Војислав Шешељ, а Тужилаштво и Претресно веће само када су били сигурни да су створени услови да суђење не буде фер и правично. Томе се морају додати и континуирани напади и политичке изјаве Тужилаштва, а врхунац свакако представља забрана комуникације у тренуцима када се у Србији одржавају избори и када проф. др Војислав Шешељ „може утицати на формирање нове Владе.“ (Овде речи „нове Владе“ треба читати као „Владе која неће бити под контролом англо-америчке осовине“.) Наиме, децембра 2003. године, у то време заменик секретара Дејвид Толберт, забранио је Војиславу Шешељу да комуницира са спољним светом, са свима изван Притворске јединице, и та забрана је трајала све до 14. јула 2004. године.

Тек на крају четврте године притвора проф. др Војислав Шешељ је добио прилику да прими у посету своје правне саветнике, а још увек секретар Трибунала није извршио одлуку Претресног већа о финансирању одбране проф. др Војислава Шешеља.

У том муљу повреда и злоупотреба процесних овлашћења уклапа се и покушај Тужилаштва да води поступак против проф. др Војислава Шешеља за непоштовање суда и покушај спајања суђења. Просто невероватно звучи податак да је судско веће 21. јануара 2009. године одлучило да покрене поступак против председника СРС за непоштовање суда због наводног „заstraшивања сведока“, тј. наводног „објављивања идентитета тројице сведока“¹² и то без и једног доказа, иако је шиптарског терористу Рамуша Харадинаја пустило на слободу и поред тога што је Харадинаја елиминисао најмање четири сведока Тужилаштва.¹³ Примера ради, Домагој Маргетић, по на-

¹² МКТЈ, Саопштење за јавност 22. 01. 2009. године, <http://www.icty.org/x/cases/seselj/press/bcs/pr1300bcs.pdf>

¹³ Како су јавила средства информисања у јужној српској покрајини 25. фебруара 2007. године: Већина сведока у процесу против Рамуша Харадинаја који се води пред Хашким трибуналом променила је мишљење или одустала од сведочења (наводе КИМ радио и Глас југа). Тужилаштво Трибунала је имало на располагању релевантан број сведока све до тренутка када је одлучено да се Рамуш Харадинај врати у Приштину и брани са слободе, односно када му је дозвољено да се бави политиком и учествује у јавном животу. Упркос томе што је УНМИК тврдио да Харадинај није опасан за сведоке и сведочење, број оних који су били спремни да се појаве у судници је постао занемарљив. То се посебно односило на очевце злодела, а под притиском су биле и породице које су укључене у овај случај и пребачене са Косова и Метохије. Карактеристичан је пример породице Скендера Кућија кога је отела и убила тррористичка Ослободилачка војска Косова у околини Пећи, а чланови његове породице су променили изјаву и одбили да сведоче. Одбрана Рамуша Харадинаја је посетила већину сведока спремних да у Хагу сведоче против њега и на тај начин је, према мишљењу појединих прав-

ционалности Хрват, који је јавно открио идентитет 102 сведока, осуђен је на свега три месеца и новчану казну од 10 хиљада евра¹⁴. Будући да је проф. др Шешељ већ више од шест година у притвору Трибунала у Хагу, стиче се утисак да овакав потез Тужилаштва представља куповину времена и одуговлачење поступка.

Као што је познато, проф. др Војислав Шешељ је био принуђен да 28 дана штрајкује глађу, од 10. новембра до 8. децембра 2006. године, да би се изборио за своја основна права гарантована сваком оптуженом, а пре свега за право да се сам брани, које је чак потврђено и Статутом Трибунала у Хагу.¹⁵ Његов предмет је једини који је други пут започео из почетка, и то после четири године притвора. Друго, ново суђење почело је пред Претресним већем III 7. новембра 2007. године. Пре тога, у претпретресном поступку, одржане су 34 статусне конференције.

Са чим је све лидер радикала суочен сигурно говори и чињеница да је био приморан да поднесе кривичну пријаву против представника Тужилаштва који су ометали спровођење правде и тиме учинили кажњиво дело непоштовања суда. Та кривична пријава није одбачена, али је одлучено да се о њој донесе одлука тек када се заврши поступак против проф. др Војислава Шешеља.¹⁶

Довољно је само поменути да 600 хиљада страна материјала Тужилаштво није обелоданило проф. др Војиславу Шешељу, иако је то морало да учини према одлуци Претресног већа, затим редиговане — цензурисане верзије материјала — мноштво *ex parte* додатака, као и податак да главни сведоци и неће сведочити већ ће њихове изјаве из преткривичног поступ-

ника блиских Трибуналу, дошло до компромитовања породица жртава, па зато оне нису биле спремне да сведоче. Неки сведоци су у протеклом периоду умрли природном смрћу, неки су, попут Тахира Земаја, страдали у атентату, у саобраћајној несрећи у Подгорици погинуо је Кујтим Бериша, а поједини потенцијални сведоци су, у међувремену добили велике своте новца, променили страну и постали чланови и функционери његове Алијансе за будућност Косова. УНМИК-ова заштита сведока показала је неспособност ове институције и у случајевима који се не односе на Хаг. Хасан Рустеми, УНМИК-ов заштићени сведок, убијен је на пијаци у Малој Круши код Призрена уз поруку да ће тако проћи сви који раде против тзв. ОВК. Хашки трибунал и његов тадашњи главни тужилац Карла дел Понте су изјављивали да знају како Харадинај утиче на сведоке, али УНМИК, наводно, није могао ни успео да ограничи моћ и деловање бившег вође Ослободилачке војске Косова за регион Дукађини. 25. 02. 2007, <http://www.radiokim.net/Ramus-Haradinaj-eliminisa-vecinu-svedoka-1724-vest.htm>

¹⁴ МКТЈ, Предмет бр. ИТ 95-14 Р77.6

¹⁵ Деветог маја 2003. године, Претресно веће је одлучило да на силу наметне браниоце у приправности Војиславу Шешељу. У септембру 2003. године додељен му је бранилац Александар Лазаревић. Следећи наметнути адвокат био је Ван дер Спул, који је на том месту остао од марта 2004. до августа 2006. године. Августа 2006. године Војиславу Шешељу је додељен бранилац Дејвид Хупер. Одлука о додели тих бранилаца је оборена пред Жалбеним већем у октобру 2006. године. Након тога, 8. новембра, Трибунал је поново покушао да их наметне, овај пут као сталне браниоце. Међутим, и та одлука је пала 8. децембра 2006. године,

¹⁶ Види Др Војислав Шешељ, Хашка инструментализација лажних сведока, Српска радикална странка, Београд, 2007.

ка пред Тужилаштвом моћи да се унесе у судски спис како проф. др Војислав Шешељ не би могао у потпуности да их испитује (Правило 92 тер).

Али, да видимо шта је Тужилаштво обелоданило др Шешељу. Преко пет и по кубних метара материјала Војислав Шешељ је добио од Тужилаштва. Довољно је рећи да се у примљеној документацији налазе и **љубавна писма војника ЈНА на одслужењу војног рока, као и упутства за употребу пегле, усисивача и сл.** То је очигледан метод затрпавања оптуженог материјалом како би он на правно безвредна акта трошио своје време. До данас још није решен статус 6.600 часова видео материјала, који треба да се достави Војиславу Шешељу.

Подсетимо још да је поступак против др Шешеља био планиран са 144 сведока. Затим је Тужилаштво тај број свело на неких 100 сведока. Два пута су одустајали од 25 сведока и враћали исте те сведоке. Затим су и два нова сведока „убачена“ у фази извођења доказа. Војислав Шешељ је једва 15 дана пред њихово појављивање у судници сазнао ко су и шта су, и какве су њихове изјаве из неке од ранијих фаза.

Даље, јула 2006. године, Јадранка Шешељ није могла да се види са супругом и да обави посету, јер је била у обавези да претходно потпише додатну изјаву за посетиоце Хашког трибунала да никоме неће причати у каквом је здравственом стању њен супруг. Ово су све изузеци који се примењују само према Војиславу Шешељу и ни према једном другом притворенику у МКТЈ. Они изазивају подозрење нарочито када се сетимо случаја Слободана Милошевића, који је због погрешног лечења буквално ликвидан у Трибуналу. Сетимо се да је бивши председник СРЈ и Србије Милошевић апеловао да га прегледа тим српских и руских лекара те да до санирања болести буде упућен на лечење у Русију, што су представници Трибунала у Хагу глатко и нехумано одбили.

Од 24. фебруара 2003. године до данас, Правилник о поступку и доказима је 16 пута промењен. Оно што је најинтересантније, убачена су правила 92 тер и 92 кватер. То је учињено и поред тога што у самом Правилнику, у члану 6, постоји забрана ретроактивне примене у случају промене прописа.

Све наведене повреде људских права др Шешеља, као и многе друге обрађене су у преко 300 поднесака одбране, из којих је јасно утврдити да није испуњен ниједан услов за фер и правично суђење. Прекорачени су сви рокови за фер и правично суђење и нанете су трајне и неотклоњиве штетне последице у процесу.

Проф. др Војислав Шешељ је указао на чињеницу да МКТЈ пре свега прогони Србе, да је највише новца уложио у истраживање наводних српских злочина, те да је на крају увођењем **појма „српске снаге“** све припаднике српског народа прогласио за злочинце. Појам „српске снаге“ укључује све Србе под оружјем, у униформи, ЈНА, територијалну одбрану, добровољце итд., а обухвата и ненаоружане позадинске јединице. **Са друге стране, докази о злочинима над Србима у бившој Југославији су на волшебан начин нестајали или су уништавани чим се на њих позвао неки од оптуже-**

них Срба. Највећа изложба у историји о геноциду над Србима аутора Бојане Исаковић, која је обухватала период од 1941. до 1945. године и период од 1991. до 1992. године, запаљена је у парохијском дому Српске Православне Цркве у Врању где је била сакривена после 5. октобра 2000. године, само месец дана након што је уврштена у доказни материјал одбране Слободана Милошевића.¹⁷ (Уништени су и оригинални документи које је послала у Трибунал Војска СРЈ на почетку рада тог суда. Исто тако, у Хагу је уништено и 3.000 ДНК узорака отетих и киднапованих Срба са подручја јужне српске покрајине Косова и Метохије.)

Поред свега тога, МКТЈ издваја најмање средстава за истраживање злочина над Србима иако је у бившој Југославији убијено и протерано највише припадника српског народа, иако је прва жртва рата био Србин, док је први верски објекат који је уништен у рату била српска православна црква.

„Неједнакост оружја“

Поред тога, интересантан је податак да је Влада Србије народним посланицима у Скупштини Србије доставила Информацију о реализацији Националног програма интеграције (НПИ) Србије у ЕУ, у којој се, између осталог, наводи да Тужилаштво МКТЈ користи Министарство унутрашњих послова (МУП) Србије и Безбедносно-информативну агенцију (бивши Ресор државне безбедности) у проналажењу и саслушавању сведока као и у прибављању доказа против оптужених Срба. Наиме, Влада Србије је посланицима у Народној скупштини Републике Србије 10. октобра 2008. године доставила Информацију о реализацији Националног програма интеграције (НПИ) Србије у ЕУ, у којој се истиче: „Тужилаштво Трибунала у Хагу је до сада обезбеђено на стотине хиљада докумената, укључујући поверљиве документе са седница Врховног савета одбране, Министарства одбране, државних безбедносних агенција, МУП и других органа. Од средине 2006. Тужилаштво МКТЈ има општи и директан увид у све архиве државних органа Републике Србије.“

¹⁷ Изложба великог српског истраживача злочина геноцида Бојане Исаковић била је постављена најпре у Музеју примењене уметности у Београду 28. септембра 1991. године. Изложба је трајала девет месеци, иако је било предвиђено да траје само месец дана. Након 5. октобра 2000. године и изјава представника новог режима који су постављени на чело Музеја примењене уметности, да изложбу треба „избацити и спалити“, Бојана Исаковић је више од 1.600 докумената спакованих у преко 20 кутија сакрила у конак манастира Светог Николе у Врању. Поставка је садржала и документе о јединој држави на свету — Хрватској, која је имала концентрационе логоре за децу. Изложба је запаљена 18. маја 2003. године. Како наводи Бојана Исаковић: „Пожар није био случајан. Паљевина је изазвана изузетно прецизно. Изгореле су само просторије у којима је била грађа од државног значаја. Остали делови конака изгледају нетакнуто, Пламен је био висок 10 метара. Тога дана, 18. маја, температура је била 30 степени, а на увиђају нам је речено да је највероватније грејалица узрок пожара. Како је то могуће када грејалица није коришћена, а није ни била у изгорелим просторијама.“ Види „Недељни телеграф“ од 02. 07. 2003. године и „Сведок“ од 26. 03. 2004 (<http://www.mail-archive.com/sim@antic.org/msg16691.html>).

Затим се у истом документу наводи: „Влада Републике Србије је до сада ослободила чувања државне, службене и војне тајне преко 500 припадника војске, полиције и других сведока. У овој области сарадње, Србија пружа ефикасну помоћ Тужилаштву МКТЈ у проналажењу и узимању изјава од сведока и осумњичених.“ Док се у делу под насловом „Правни оквири сарадње“ истиче да је постигнут: „Споразум са Тужилаштвом МКТЈ о отварању канцеларије Тужилаштва у Београду, којим се даје врло широк круг овлашћења представницима Тужилаштва у погледу приступа сведоцима, и уопште кретања и комуникације на територији Републике Србије.“¹⁸ У документу се наводи и да свега два до три процента захтева Тужилаштва нису решени. Са друге стране, више од 50 одсто захтева одбране упућених државним органима Србије није обрађено или је одбијено.

Као што се види, могућности и права које има Тужилаштво др Шешел нема, чиме се нарушава право на правично суђење и правило о „једнакости оружја“, тј. равноправности оптужбе (тужилаштва) и одбране. Исто тако, ови подаци говоре у прилог томе да Тужилаштво Трибунала у Хагу може по својој вољи да ангажује репресивни апарат Републике Србије те обезбеди себи „монопол физичке силе“ у Србији и користи га у остварењу својих циљева.

Злочин против мира

Креатори Трибунала у Хагу намерно нису желели да му обезбеде надлежност за суђења по најтежем злочину у међународном праву — злочину против мира.¹⁹ **Из злочина против мира произилазе сви злочину у рату, укључујући и геноцид.** Архитекте „новог светског поретка“ желели су по свеку цену да избегну расправу о злочину против мира, који је иначе био окосница рада суда у Нирнбергу, јер су управо западне силе, а пре свих САД и Немачка, наоружавањем словеначких, хрватских, муслиманских и шиптарских паравојних и терористичких формација, као и слањем инструктора и специјалних снага уочи распада СФРЈ, извршиле овај злочин. Агресија на СРЈ 1999. године била је још један очигледан пример најтежег злочина по међународном праву — злочина против мира.

¹⁸ Када ове податке упоредимо са Уставом Србије и одговарајућим законима, можемо јасно да приметимо да МКТЈ у Републици Србији има шири овлашћења од полиције, Безбедносно-информативне агенције, председника Републике или пак саме Владе.

¹⁹ Злочин против мира, према члану 6. Међународног војног суда у Нирнбергу, обухвата планирање, припремање, започињање или вођење агресивног рата. Резолуција Генералне скупштине ОУН од 14. децембра 1974. године (Res. 3314 — XXIX) садржи дефиницију агресије (Види: Др Смиља Аврамов и др Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Београд, 1997, стр. 284 и 533).

Колективна кривична одговорност као „сребрни метак за Србе“

Др Војислав Шешељ се успешно супротставља концепту тзв. удруженог злочиначког подухвата (УЗП). Реч је о делу за које суди МКТЈ, а које није наведено у његовом Статуту. Почели су да га примењују тек осам година од формирања Трибунала, 2001. године, и то у поступку против Србина Душка Тадића. Од тог тренутка Тужилаштво МКТЈ, удружени злочиначки подухват (УЗП) сматра „сребрним метком за Србе“²⁰ јер се готово 80 процената оптужница против припадника српског народа заснива на том измишљеном концепту. Према анализама познатих правника у свету УЗП, а нарочито његова трећа категорија, представља невешто прикривен концепт колективне кривичне одговорности.²¹ Трећа и најдалекосежнија категорија УЗП обухвата и кривична дела ван оквира „заједничке замисли и плана“. Жалбено веће МКТЈ у споменутом суђењу Душку Тадићу закључило је да оптужени који намерава да учествује у остваривању заједничког плана и замисли може да буде проглашен кривим и за дела ван оквира те замисли, ако су таква дела „природна и предвидива последица спровођења тог заједничког циља“. Жалбено веће, између осталог, није јасно одредило да ли се предвидивост, као елемент ове категоризације, процењује субјективно или објективно.

Данас се концепт УЗП-а примењује само у Трибуналу у Хагу и америчком војном логору Гвантанамо, у којем се киднаповани људи излажу тортури.

Закључак

Систематске и вишегодишње повреде основних права проф. др Војислава Шешеља као оптуженог на прави начин разобличавају начин рада Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију у Хагу. Створен као модел за судство униполарног света, Трибунал у Хагу је покушао да озакоњи рушење међународног поретка насталог након стравичног Другог светског рата. На том путу Хашки трибунал је под светлом рађања мултиполарног света чијем успону највише доприноси Русија, почео да посустаје и да се урушава показујући сву своју неприродност и изопаченост.

²⁰ Употреба овакве терминологије представља јасан пример сатанизације српског народа, у којој се Срби представљају као звери, и уклапа се у опис антисрпске пропаганде с почетка деведесетих година прошлог века, који је дао професор Енрико Јосиф користећи следеће речи: „И понављам, извршен је над Србима прави правцати медијски геноцид; медијски Аушвиц, претворили су Србе у наказе како су нас унаказивали кроз векове, а посебно преко Гебелса и његове пропаганде.“ (Види: Јаша Алмули, *Живи и мртви*: разговори са Јеврејима, Београд, 2002, стр. 378).

²¹ Види Алисон Данер и Цени мартинез, *Удружења по основу кривице: Удружени злочиначки подухвати, Командна одговорност и развој међународног кривичног права*, Правна школа Универзитета Вандербилт (Vanderbilt University Law School; Jenny S. Martinez — Assistant Professor), Правна школа Стенфорд (Stanford Law School), 2004, http://repositories.cdlib.org/berkeley_ilw/fall2004/3.

Међутим, смртоносни ударац Трибуналу у Хагу задат је још 24. фебруара 2003. године добровољним одласком професора Војислава Шешеља у Хаг и његовом спремношћу да се жртвује у борби за истину и правду. Смирен и пун вере, одолевајући свим притисцима, тортури и обманама, тај поносни Србин је просто самлео инквизицију „новог светског поретка“. Због тога ми имамо право, али и обавезу, да др Војислава Шешеља славимо као победника.

IV

**Селективно подизање оптужница и привилегисани
преступници**

**Селективне судбене преследования и привилегированные
преступники**

Selective prosecution and privileged offenders

Симо Тушевљак*

РАТНИ ЗЛОЧИН НАД СРПСКИМ НАРОДОМ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА НАТО БОМБАРДОВАЊЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Министарство унутрашњих послова Републике Српске континуирано ради на истраживању и документовању кривичних дјела ратног злочина над Србима, али и другим народима, који су почињени током трагичних сукоба у Босни и Херцеговини од 1992. до 1995. године.

У циљу координираног рада на овим приоритетним задацима у МУП-у РС формиран је и посебан тим, који ради на прикупљању докумената, истраживању и подношењу кривичних пријава, односно извјештаја због почињених кривичних дјела ратног злочина.

МУП РС ове активности проводи професионално, према утврђеним полицијским процедурама и у складу са позитивним законским прописима. У провођењу тих задатака остварује сарадњу са другим безбједносним агенцијама и правосудним органима Републике Српске и Босне и Херцеговине.

До сада постигнуте резултате МУП РС не би остварио да није имао и стално унапређивао непосредну сарадњу са невладиним сектором, односно невладиним организацијама, од којих издвајамо Борачку организацију, Савез логораша, удружења породица несталих цивила и заробљених припадника ВРС итд. Веома конструктивну сарадњу МУПРС остваривао је и остварује и са другим Владиным опрганима и институцијама, као што су Секретаријат за сарадњу са Хашким трибуналом, сада Републички центар за истраживање ратних злочина, Комисијом за тражење несталих лица РС, сада Оперативним тимом Владе РС за тражење несталих и Институтом за тражење несталих БиХ.

Илустрације ради, навешћемо неколико показатеља о обиму прикупљене документације која је обрађена или се разматра у МУП-у РС и у надлежним тужилаштвима, а која указује на почињене злочине над српским народом. Наиме, располажемо са преко 200.000 писаних страница докумената, информација и другог материјала који указују на почињене злочине. Распо-

* Дипл. правник, координатор тима МУП-а РС за истраживање и документовање кривичних дјела ратног злочина.

лажемо, даље, са преко 1.500 сати видео и тонских записа, фотографија и сл. који се односе на злочине над Србима.

Посебна пажња, у оквиру укупних активности МУП-а РС на документовању и истраживању кривичних дјела ратног злочина у вријеме „трагичних сукоба у региону“, како је Дејтонским мировним споразумом окарактерисан рат у БиХ, била је усмјерена на истраживање и документовање злочина које су починили припадници НАТО снага у операцији „Одлучан одговор“.

Ова операција представља НАТО бомбардовање Републике Српске које је изведено од 30. августа до 14. септембра 1995. године.

Непосредан повод за НАТО бомбардовање циљева у Републици Српској било је наводно гранатирање пијаце „Маркала“ у Сарајеву, која је била под контролом тзв. Армије БиХ. И, муслиманска страна је јавности показала велики број цивилних жртава као посљедицу гранате испалене са положаја ВРС на ту пијацу.

Међутим, овдје се мора нагласити да, према релевантним информацијама и расположивим сазнањима, да је први извјештај у вези са догађајем на „Маркалама“, који су сачинили посматрачи међународне заједнице, који је упућен Уједињеним нацијама, као и извјештаји страних медија, говорио да се радило о експлозивној направи која је испљена са територије под контролом тзв. Армије БиХ. У извјештају је, уз констатацију да са положаја ВРС, на који је касније указивано, није могао бити гађан локалитет „Маркала“, наведено да је немогуће да једна минобацачка граната изазове такве посљедице и жртве, нарочито када се има у виду да су околни објекти остали нетакнути. Тај извјештај је, дјеловањем пропагандне машинерије, брзо заташкан и за тај инцидент у јавности је као одговорна представљена српска страна.

Посебно је интересантна чињеница да је истог дана, 28. августа 1995, гранатирана православна црква Светог Саве у насељу Блажуј, подручје Града Сарајева. У тренутку гранатирања испред цркве се налазио велики број вјерника, најмање 200, који су присуствовали православном вјенчању. У том тренутку са три гранате припадници тзв. Армије БиХ погодили су двориште цркве. Од тих граната погинуло је једно лице, а рањено, 40 лица.

Објективно се поставља питање како је могуће да, и да је била испалена једна минобацачка граната на Маркалама за посљедицу има толики број жртава?! Одговор се сам по себи намеће — очито се радило о експлозивној направи, инсценираном инциденту, жртвама које су довожене са других локалитета, припремљеним телевизијским екипама, са конкретним циљем — обезбиједити НАТО бомбардовање Републике Српске. На тај начин муслиманска страна је обезбиједила повод за НАТО операцију „Одлучан одговор“.

МУП РС је у току НАТО бомбардовања Републике Српске, по цивилним циљевима на територији коју је контролисала Војска РС, у сарадњи са правосудним и другим органима у РС, извршио увиђаје на лицу мјеста и документовао почињене злочине над цивилима, војницима, као и насталу материјалну штету која је у то вријеме процјењивана на десетине милиона долара.

У вријеме операције „Одлучан одговор“, за двије недјеље, НАТО авијација, уз артиљеријску подршку Снага за брза дјества, на Републику Српску бациле су више од 10.000 тона најубојитијег експлозивног материјала. Учествовало је прко 400 борбених авиона, а извели су преко 3.200 борбених летова. Дејствовали су по 150 војних и цивилних циљева на територији Републике Српске. Користиле су специјалну муницију калибра 30 мм, произведену од осиромашеног уранијума, а радиоактивност потиче од распада уранијума 238 и 235.

Увиђајима на лицу мјеста утврђено је да су најчешће мете напада биле на триторији општина: Српског Сарајева, Хаџићи, Вогошћа, Пале, затим Фоча, те телекомуникациони објекти на Козари, Озрену, Мајевици итд.

МУП РС је документовао ове злочине и посједује фото и другу документацију која је коришћена, 24.07.1998. године, приликом подношења кривичне пријаве против заповједника војних снага НАТО-а и непосредних извршилаца повреда међународног хуманитарног права приликом бомбардовања циљева у Републици Српској. Приликом увиђаја на лицу мјеста МУП РС је извршио прикупљање остатака муниције, које је послао на експертизу у Институт у Винчи.

Недвојбено је утврђено да су снаге НАТО-а при бомбардовању и митраљирању локалитета на цијелој територији Републике Српске, неких локалитета и по осам пута, користиле специјалну врсту муниције калибра 30 мм лансирану из топова уграђених на авионима; да су језгра пројектила радиоактивна јер су продукт распада уранијума 238 и 235; да је наведена врста муниције израђена од нуклеарног отпадног материјала, због чега се може сврстати у радиолошко оружје, те се његова употреба не може ничим правдати; да су ефекти дјеловања на живу силу и цивилно становништво фатални, јер при рањавању долази до јаког разарања ткива и радиолошке контаминације; да је употреба оваквих пројектила не само у супротности са међународним правом већ је и крајње нехумана, како са аспекта тровања и озрачења људи, тако и са аспекта загађивања животне средине итд. Извршена мјерења радиоактивности на мјестима бомбардовања показали су да је била шездесет пута већа од дозвољене.

Употреба овакве муниције у рату не само што је забрањена међународним правом већ је забрањена и њена производња по Уговору о забрани експеримената с нуклеарним оружјем у атмосфери, космосу и под водом (Уговор из 1963. године и Конвенција од 10. априла 1972. године).

Посљедице уочене одмах послје бомбардовања биле су очите. Наиме, то је за посљедицу имало, а и данас има, изразито повишен степен канцерогених обољења код локалног становништва, као и повећан степен смртности. Прве посљедице су биле видне на угинућима стоке и биљака, а потом и животиња које су долазиле у контакт са погођеним подручјима.

О свему смо обавјештавали и домаћу и свјетску јавност и указивали на овај проблем, али је јавност остала нијема. Ниједна жртва нити њени потомци нису остварили било какво право. Пошто су снаге НАТО-а све починиле

под покровитељством УН, починиоци и наредбодавци уживају сваку врсту имунитета од кривичног гоњења.

МУП Републике Српске посједује архиву у којој се налазе увиђајни материјали, као што су записници о увиђају, фото и видео записи итд., и то може ставити на располагање свим правосудним институцијама.

О стравичним злочинима над Србима говоре и подаци да је од 1992. до 31. марта 2009. године надлежним тужилаштима поднесено 795 кривичних пријава, односно извјештаја или допуна кривичних пријава и извјештаја против 6.997 лица због постојања основа сумње да су починили једно или више кривичних дјела ратног злочина над најмање 21.848 евидентираних жртава.

Наравно, ове активности због обима злочина који је почињен на овим просторима још нису окончане и ми у континуитету настављамо рад.

Прилика је да истакнемо да су ти злочини чињени на цијелом подручју БиХ, посебно на територијама које су биле под контролом АБиХ и тамо гдје су Срби по избијању сукоба, односно рата, били у мањини. У чињењу тих злочина непобитно смо утврдили да су учествовали припадници АБиХ, ХВО-а, регуларне армије Републике Хрватске, добровољци-муџахедини из исламских земаља и припадници других војних и паравојних организација и Територијалне одбране РБиХ.

Република Хрватска је прије избијања ратних сукоба у БиХ и њеног међународног признања извршила агресију и етничко чишћење, и прве жртве већ су евидентиране у марту и априлу 1992. године на подручју Купреса, Херцеговине и Босанске посаvine. На тим подручјима је већ тада извршен монструозан злочин над српским цивилима, посебно женама и дјецом. Команданти тих јединица су издавали обавезујуће позиве женама, дозвољавајући и употребу силе за њихово довођење током ноћи у сједишта јединица ради задовољавања сексуалних потреба припадника регуларне армије Републике Хрватске и припадника ХВО-а. Ту су силоване и злостављане. О тим злочинима прикупили смо доказе и располажемо обимном документацијом коју смо, поред домаћих тужилаштава и судова, упутили и Хашком трибуналу.

Значајно је истаћи да су припадници добровољачких јединица из исламских земаља — муџахедини починили стравичан злочин над припадницима Војске РС и цивилним становништвом у мјестима гдје су боравили, као што су Возућа, Сарајевско ратиште и средња Босна.

МУП РС је посједује обимну документацију и видео запис о злочинима муџахедина. Те злочине су чинили вршећи ритуална убиства — тупим предметима-маљевима, сјекирама, камама и сл.

Досадашња сазнања и прикупљени докази показују да је највећи број жртава, лица српске националности, слободно можемо рећи у преко 80 одсто случајева, убијено тупим предметима и хладним оружјем уз посебан ритуал који је често биљежен и видео камером. Касније су ти снимци коришћени у пропагандне сврхе приликом позивања у свети рат — цихад, и регрутовања нових добровољаца у исламским земљама и БиХ.

Стравични злочини су почињени у свим регијама, а овдје ћемо поменути злочине у Сијековцу и злочине у Крајини, Посавини, Сарајеву, Бихаћу, на Озрену и Возући, у долини Неретве и Херцеговини, Горажду, средњој и источној Босни итд.

На крају желим да истакнем и посебно нагласим да је у досадашњем раду Министарство унутрашњих послова дошло до поузданих и релевантних информација и доказа који непобитно указују на злочинине који су почињени над српским народом у Босни и Херцеговини.

Међутим, оно што нас брине јесте спорост у окончавању истрага у надлежним тужилаштвима и отварање процеса пред надлежним судовима у БиХ. Свјесни да ова кривична дјела не застаријевају, наставићемо са активностима на истраживању и документовању кривичних дјела ратног злочина и инсистирати да се пред лице правде изведу и они који су починили злочине над Србима.

У том циљу наставићемо сарадњу са тужилаштвима, али и инсистирати да се негативне појаве, као што су „двоструки стандарди“, опструкција у надлежним правосудним органима у односу на злочине над Србима, превазиђу и кривци казне. Ово тим прије што само истина и о страдању Срба може допринијети помирењу и утврђивању карактера рата, односно трагичних сукоба у Босни и Херцеговини и прекидању праксе представљања тих сукоба као агресије Срба на властита огњишта, у својој земљи, гдје су вијековима живјели као конститутивни народ равноправан са остала два — Хрватима и Бошњацима.

Хашки трибунал није истражио злочине који су почињени над Србима у БиХ или је то урадио у веома малом броју случајева у односу на укупан број злочина који су почињени над српским народом.

Стога апелујемо на међународну јавност и очекујемо да утиче на правосудне органе у БиХ да објективно истраже и процесуирају и злочине над Србима.

То је неопходно тим прије што је доказано да је огроман број почињених злочина над Србима у Првом и Другом свјетском рату остао неистражен, а извршиоци тих злочина никада нису за то одговорали, већ су остали некажњени.

Све ћемо учинити да се историја не понови.

Simo Tuševljak

WAR CRIMES AGAINST THE SERBIAN PEOPLE OF BOSNIA
AND HERZEGOVINA WITH PARTICULAR FOCUS ON THE NATO
BOMBING OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

The author is head of the Republic of Srpska Interior Ministry war crimes investigating Unit. The principal tasks and activities of the Unit are discussed. In its files, the Unit has over 200,000 pages of written documents, reports, and other materials related to war crimes committed in BH between 1992 and 1995. It also has a collection of

1,500 hours of video and audio recordings, photographs, etc. in relation to war crimes where the victims were Serbs. The NATO bombing campaign against targets in the Republic of Srpska from August 30 to September 14, 1995, is of particular interest to the war crimes investigating Unit because of its indiscriminate use of prohibited depleted uranium munitions on civilians and civilian facilities. Health and other consequences of the NATO bombing are discussed. International legal institutions have declined to raise criminal charges against the perpetrators of the NATO bombing operation. In the course of its work, the war crimes investigating Unit has filed 795 criminal referrals against a total of 6,997 war crimes suspects. In total, the Unit has investigated 21,848 cases involving potential war crimes victims.

Dževad Galijašević*

ULOGA ODREDA EL-MUDŽAHEDIN U SUKOBU U BIH I RAZLOZI ZA NJIHOVO NEKAŽNJAVANJE

Kada je riječ o ulozi Haškog Tribunala u kažnjavanju ratnih zločina, tj. nekažnjavanju mudžahedina, pozadina se mora detaljnije pojasniti.

To znači da želim stručno i verifikovano govoriti o Terorizmu, zloupotrebi islama i brutalnom ubijanju u ratu. Činjenica je da ako budem govorio o naznačenom, tek tada ću biti jasan, zašto i kako se desilo da zločini Odrada El-Mudžahedin budu nekažnjeni čak i kada ih Haški tribunal kroz sudske procese generalu Enveru Hadžihasanoviću i brigadiru Amiru Kuburi, te posebno komandantu Armije RBiH generalu Rasimu Deliću, nepobitno utvrdi i objasni.

Nažalost, činjenica, da su u ovim zločinima učestvovali saveznici Sjedinjenih Američkih Država iz Afganistana — i da je njihova uloga u Bosni i Hercegovini višestruka i važna za geopolitičke i obavještajne interese SAD dovela je Međunarodni sud za Bivšu Jugoslaviju u Hagu pred svršen čin: utvrdite zločine, ali bez instrumenata za dalje vođenje sudskih postupaka, ni na lokalnom a pogotovo na međunarodnom nivou.

Hoću reći, Haški tribunal je završio sa sudskim istragama — nema novih procesa, na djelu je izlazna strategija i okončanje rada a pravosudni sistem Bosne je isključivo u funkciji političkih obračuna — zloupotreba — pritisaka na lokalne političare — riječ je o sistemu koji je neizgrađen, nefunkcionalan i razlog opšte kriminalizacije društva.

Mudžahedini i njihovi zločini u Bosni i Hercegovini, nisu završena stvar ni na koji način. Funkcija mudžahedina kroz izgradnju „Mini islamske države“ na planini Ozren, u naselju Bočinja, kroz nastavak radikalizacije Bošnjaka, kroz selefizam (vehabizam) i kroz sporadične, terorističke akcije u Bosni i Hercegovini i u Evropi, ta uloga koju su sami prihvatili, a koju su im namijenile Američke tajne službe — garancija je da krivičnog gonjenja zbog ratnih zločina neće biti nikada.

Američka vlada je sukobila islamske zemlje sa cijelim svijetom i međusobno.

* Diplomirani politikolog i sociolog religije. Gostujući profesor na Fakultetu za bezbednost u Beogradu i Fakultetu za diplomatiju i bezbjednost Zagrebu. Autor je niza knjiga o fundamentalizmu, tranziciji i terorizmu.

U planovima američke vlade Bosna i Hercegovina sa Bošnjacima ima naglašeno status zemlje sa islamskom većinom. Sukob „humanog i naprednog islama“ sa „konzervativnim dehumaniziranim Islamom“ — taj vječni sukob u islamskom svijetu, u ovoj zemlji jača radikalne elemente snažnim uticajem i doprinosom pojedinih američkih diplomata i tužilaca (Rafi Gregorijan, Dejvid Švanden, Dru Engel...).

Zato moram biti odgovoran u svome izlaganju i malo opširniji.

I

Terorizam je smišljena upotreba nezakonitog i nesvakidašnjeg nasilja ili prijetnje nasiljem radi zastrašivanja, a u namjeri da se predstavnici političke vlasti, društvo u cjelini, tj. javnost ili dio javnosti uplaše i natjeraju na ponašanje kojim dolazi do ostvarivanja, tj. prihvatanja ciljeva koji su, uopšteno govoreći: politički, vjerski ili ideološki. Terorizam je svjesna upotreba nasilja, ili prijetnja nasiljem nad nedužnim osobama a sa ciljem da se neke druge osobe zastraše i prisile na radnje i aktivnosti koje u normalnim okolnostima ne bi učinile.

Glavna odlika terorizma je to da su stvarne mete napada (zgrada, avion...) kao i direktne žrtve napada (nezaštićeno civilno stanovništvo...) po pravilu nebitni, lišeni značaja, dok je indirektni objekat napada (država, nacija, korporacija itd.) od primarne važnosti.

Pitanjem terorizma se bavi više nauka i ne postoji jasan i usaglašen stav. Sam pojam izveden je iz pojma „teror“ (latinska riječ „terror — terrere“), što znači, plašiti, zastrašivati.

Izraz teror prvi put, kao svojevrsna odrednica društvenih prilika, upotrebljen je tokom Francuske građanske revolucije (1789–1794) kako bi se definisalo opšte stanje straha koje je stvoreno svjesno i u političke svrhe.

Prema rječniku stranih riječi (Klaić, 1985), teror označava izazivanje straha i trepeta, užasa, strave, jeze i primjenu fizičkog nasilja do uništenja protivnika, dok terorizam označava provođenje terora, vladanje zastrašivanjem, tiraniju, uništavanje neistomišljenika i protivnika najokrutnijim sredstvima (progoni, ugnjetavanje, surova ubijanja...).

Po mišljenju koje iznosi Walter Reich (Reich, 1990) terorizam uvijek treba posmatrati kao izraz političke strategije, te on definiše terorizam kao „...upotrebu nasilja kao svjesnog izbora organizacije zbog političkih i strateških razloga“.

Schmidt i Jongman, analizom preko stotinu definicija terorizma, izdvajaju osam glavnih značajki koje određuju ovaj pojam: **1. nasilje, primjena sile, 2. politički, 3. strah, teror, 4. prijetnja, 5. psihološki efekti i očekivane reakcije: 6. nejasna povezanost ciljeva i žrtava, 7. namjerna, planirana, sistemska, organizovana akcija, 8. način borbe, strategija i taktika.**

Jednostavno rečeno, terorizam je način borbe pojedinaca, političkih grupa i organizacija protiv postojećih društveno-političkih sistema i poredaka zasnovan na primjeni organizovanog nasilja u vidu atentata, ubijanja predstavnika vlada i država, predstavnika političkih partija, sistema i vladajućih klasa te napada na društvena dobra, sabotaze i sl.

Terorizam je prisutan oduvijek — od kada postoji bilo kakav politički poredak i od kada postoji saznanje o životu čovjeka u zajednici. Zato ne čudi odsustvo jedinstvenog pogleda na ovo pitanje, niti odsustvo jedinstvene definicije terorizma. Posebno treba naglasiti tu činjenicu s obzirom na razlike u definiciji unutar Sjedinjenih Američkih Država koje se ispoljavaju kroz dva pogleda. Prvi pogled je formiran u okviru Ministarstva inostranih poslova SAD (State Department), po kome se terorizam definiše kao „... *predominantno, politički motivisano nasilje izvršeno protiv NEVOJNIH ciljeva od strane podnacionalnih grupa ili tajnih agenata, obično sa namjerom ostvarivanja uticaja u javnosti*“. Sa druge strane, Federalni istražni biro (FBI — Federal Bureau of Investigation) koristi drugačiju formu određivanja terorizma : „ *Terorizam je korištenje ozbiljnog nasilja protiv lica ili imovine, ili prijetnja korištenjem istog nasilja da se zastraši ili prinudi država, javnost ili bilo koji dio javnosti u cilju promovisanja: političkih, socijalnih ili ideoloških ciljeva...*“ *To je drugi pristup, koji zastupa FBI (i Ministarstvo pravde), koje se ovim pitanjem bavi isključivo kao međunarodnim krivičnim djelom koje svoju suštinu iskazuje u odnosu na žrtvu.*

Osnovni problem usaglašene definicije terorizma je upravo u činjenici postojanja političkih odrednica u njegovom pojmu, zato je veoma teško unisono, prihvatiti da je ono što američka vlada radi u Iraku ili Afganistanu oblik „**državnog terorizma**“, a način na koji se vodi borba protiv takvog oblika terorizma je „**vjerski terorizam**“.

Apostrofirao bih dva događaja u novijoj istoriji — istoriji prošlog vijeka.

PRVI. U Evropi, ubistvo jugoslovenskog Kralja Aleksandra i francuskog ministra Bartoa u Marseju, 09. 10. 1934. godine ocijenjeno je kao teroristički čin. Nakon njega francuska vlada je pokrenula osnivanje Međunarodnog krivičnog suda, a Savjet Lige naroda donio je odluku o osnivanju Komiteta eksperata koji je imao zadatak da načini prijedlog teksta Konvencije o sprečavanju zločina terorizma. Nacrt Konvencije usvojen je pod imenom Konvencija Lige naroda za sprečavanje terorizma.

Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija, koji je ovih dana ponovo Bosnu i Hercegovinu uvrstio u spisak zemalja koje podržavaju terorizam svojom rezolucijom broj: b1373. od 28. oktobra 2001. godine, istakao je da „...akti, metode i praksa terorizma je suprotna ciljevima i principima Ujedinjenih nacija...“ Ova Rezolucija poziva sve države da postanu članice relevantne međunarodne konvencije i protokola i „... da povećaju međusobnu saradnju na planu kampanje protiv terorizma, naročito kroz CTC — Komitet za borbu protiv terorizma, koji je zadužen da prati primjenu Rezolucije Savjeta bezbjednosti br. 1373.

DRUGI. Ono što je uvijek predstavljalo sinonim za terorizam vezano je za blisku istoriju Bliskog istoka, Jerusalim, Palestinu i Izrael.

Palestinci su nastankom Izraela jedini gubitnici. Prihvatili su od svojih protivnika Židova, Jevreja, Izraelićana itd. metode i tehnike borbe na okupiranom teritoriju. Dakle, jedna od prvih terorističkih organizacija modernog doba bila je jevrejska **LEHI** (Hebrejski: *Lohamei Herut Israel*), osnovana na tlu britanske kolonije (britanski mandat: Palestina) sa ciljem da uspostavi jevrejsku dr-

žavu i počne sa većom imigracijom Jevreja. Prva žrtva te cionističke grupe bio je engleski Lord Mojn u Kairu. Zatim, 1946. godine u jerusalimskom hotelu „Kralj David“ ubijen je 91 Britanski vojnik, a godinu dana kasnije napravljen je pokolj u palestinskom zaseoku Dejr Jašin, u kome je surovo ubijeno preko 250. Palestina. Sa identičnim ciljem je osnovana i teroristička grupa Irgun (hebrejski: Ha'Irgun Ha'Tsvai Ha'Leu'i B'Eretz Yisrael).

Kada su nakon tih akcija Jevreji dobili državu, jedini zaključak koji su Palestinci mogli izvesti je bio da je to metod borbe koji jedino preostaje slabijem pa je Jaser Arafat pokrenuo slične akcije sa ciljem osnivanja palestinske države. Ta borba, koja nije dala rezultat i nije dovela do zacrtanog cilja, postala je generator svih budućih sukoba i nezadovoljstva koje danas obuhvata gotovo cijeli islamski svijet.

Brojne političke skupine, prisutne decenijama na tlu Evrope, pokušavale su da terorizmom ostvare političke ciljeve (samostalna država, etnička teritorija, promjena vlasti...), a najpoznatije su: Irska republikanska armija (IRA) — koja se bori za otcjepljenje šest sjevernih irskih provincija od Velike Britanije, i Pokret sloboda za Baskiju (ETA), koja ima za cilj otcjepljenje dijelova Španije (ali) i Francuske i stvaranje sopstvene države.

Naravno, tu su i „revolucionarne grupe“ iz Njemačke („Pokret 2. jun“, „Frakcija Crvene Armije“ — RAF, „Crvena zora“ — RZ...), zatim u Italiji („Crvene brigade“ — BR i „Prva linija“ — PL ...), u Francuskoj („Direktna akcija“ — AD), u Belgiji („Borbene komunističke ćelije“ — CCC)...

Međutim, nikada do sada nijedna teroristička grupacija nije izlazila izvan „nacionalnih okvira“, tj. okvira jedne države na način na koji je to uradila El Kaida.

Danas, prvi put, jedan oblik terorizma, po masovnosti podrške koju ima, po resursima kojima raspolaže, po aktivnim borcima i sredstvima te borbe, potpuno je prešao granice Palestine, Afganistana, Iraka, Irana, Sirije... i došao gotovo u svaki kutak ove planete.

Ta planetarna prijetnja, u političkim govorima, kao i studijama eksperata, dobila je naziv islamski terorizam.

Islamski terorizam, bez navodnika, naglašavam.

Govoreći i danas na ovoj Međunarodnoj konferenciji o terorizmu, načinu i metodama koje su u cijelom svijetu predstavljene i shvaćene kao „**islamski terorizam**“, svaki musliman mora sebi postaviti pitanje: NA KOJOJ TAČKI RAZUMIJEVANJE I PREDSTAVLJANJE MOJE VJERE JESTE ČISTO NASILJE I ZLOČIN i zašto uopšte postoji takva tačka.

Naravno, džihad je ta tačka, a ja nisam siguran da su moja tumačenja i razumijevanja ove dužnosti, koju svaki musliman mora obavljati u cilju jačanja svoje vjere i njene konačne pobjede, jedino ispravne. Ili se ova dužnost može i drugačije razumjeti a da se ostane u vjeri. *Hoću reći da postoji dilema: da li smo u islamu zajedno Ja i svi oni koje smatram ubicama i zločincima, a koji mene vide kao izdajnika i kjadira.*

Dakle, govoreći o ovom fenomenu koji predstavlja osnov za razumijevanje mnogih događaja i pojava u islamskom svijetu, ja odmah kažem: govorim

u skladu sa svojim uvjerenjima i sa svojim željama u saglasju sa svojim uvjerenjima i istorijskim i kulturnim identitetom.

Zahvalan sam dragom Bogu ako sam u pravu i ako pravilno shvatam svoju vjeru, ako pravilno tumačim sebi (a ovim putem i svijetu) islam i ako sam razumio knjigu *Kuran Časni* jer on i jeste upućen „...onima koji razmišljaju...“!

II

Način na koji se zajednica vjernika, muslimana, odnosi prema svojoj vjeri, u Bosni i Hercegovini doživio je brzu transformaciju iz jednog tradicionalnog, civilizovanog, evropskog poimanja vjere kao kategorije individualnog odnosa prema Bogu, prema sebi, drugom čovjeku i prema zajednici u kategoriju dominantne grupne svijesti i egzaltacije kojoj ni „piramide“ nisu dovoljne za definisanje subjektiviteta.

Kao musliman, kao vjernik, bio sam svjedokom procesa u kome se kroz dva komplementarna programa, (*Islamska deklaracija* Alije Izetbegovića i Program SDA, stranke koju je utemeljio Alija Izetbegović) realizovala prva i najbitnija faza u kojoj su bosanski muslimani od evropske nacije pretvarani u vjersku zajednicu neistorijskog tipa, islamsku po određenju i istovremeno konfrontiranu sa vlastitom kulturom i civilizacijom.

Islamska deklaracija je najbitniji, autohtoni, dokumenat vjerske obnove, preporoda i radikalizacije. Potcijeniti njen značaj značilo bi ne shvatiti nužnost prve faze vjerske poduke koja jedan evropski narod udaljava od evropske misli i usmjerava ga na put aktivnog islamizma.

Aktivni islamizam znači: VJEROVANJE I BORBA, tj. IMAN I DŽIHAD!!!

To predstavlja životno dijelo Alije Izetbegovića: gurnuti vlastitu naciju u vrtlog problema sa kojima se suočavaju „ostale islamske zemlje“, zainteresovati bosanske muslimane za događaje u arapskom svijetu, za Iransku revoluciju, za Islamsku Republiku Pakistan — približiti Palestinu Bosni te od stvarne istorijske braće (Srba i Hrvata) napraviti neprijatelje, vječne i nepomirljive, a od Arapa i drugih muslimana napraviti stvarnu braću: koja drugačije izgledaju, drugačije se ponašaju, drugačije govore i imaju potpuno drugačiji odnos prema porodici, društvu, državi i sebi, ali koji su jedina i prava braća.

Izetbegovićev projekat je uspio i zato govorim o njemu.

Zato se trudim da ga i drugi razumiju na način na koji ga ja, kao musliman, razumijem.

Ovaj projekat imao je nekoliko svojih faza:

1. Faza ideološke indoktrinacije idejom aktivnog islamizma

Prva faza je uvijek i najbitnija. U njoj se bosanskohercegovački muslimani po prvi put susreću sa idejom „totalnog islama“. Aktivnosti na ovom planu počinju *Islamskom deklaracijom* Alije Izetbegovića. U njoj, kroz opskurne i primitivne političke ideje pokušava se uvjeriti nacija Muslimana, tj. Bošnjaka, u sljedeće postavke.

— Nema dovoljno islama u društvenom i političkom životu Muslimana (veliko slovo „M“ ukazuje na to da autor govori o bosanskim muslimanima).

— I to malo islama što ima, u ljudima i džematima, zasnovano je na pogrešnom učenju — i ono što ima nije kako treba.

— Taj „loši islam“, to malo i nedovoljno zrno vjere, nije ni moglo biti na boljem nivou, jer su ga muslimani u BiH dobili od Turaka, a pošto se ni oni nisu držali svojih korijenja, nego su ih Mladoturskom revolucijom pod vođstvom Kemal-Paše Ataturka, odbacili, zašto bi onda bosanski muslimani slijedili taj put?

— Nije dovoljno vjerovati, treba se boriti da i drugi vjeruju.

— Treba se boriti protiv svih onih koji neće da prihvate islam kao vjeru, tj. *islamsku deklaraciju* kao autentičnu Božiju volju o načinu prihvatanja vjere.

— Treba biti spreman na žrtve, tuđe i ličnu, na tako shvaćenom putu vlastite vjere.

— Treba nametnuti ove postulate u javnom životu, javnoj upravi — u porodici, društvu i državi, gdje god muslimani imaju snage da to urade.

2. Faza aktivne mržnje prema različitostima — udruživanje u grupe i zajednice

U ovoj fazi čitav narod uvodi se u krug definisane, globalne mržnje.

To je faza regrutacije i izgradnja organizacione strukture, ali i faza nastavka ideološkog rada i aktivne islamizacije. Dva muslimana na istom poslu — to je već vojna jedinica, ako imaju spremnost i mržnju kao pokretačku snagu.

Moram reći da je druga faza aktivne islamizacije najmanje teorijsko pitanje.

Potpomognuta ratom, strašnim razaranjima i žrtvama, već dovršene mobilizacije za prividnu odbranu zemlje, ova faza se iskazala kao divljački odnos spram drugačijih i vandalsko ubijanje i zločinačko izživljavanje nad ubijenim.

Lično sam upoznao količinu ubilačke mržnje i zaprepasten gledao tu strašnu transformaciju moga naroda, njegove psihologije i morala, od merhameta do ravnodušnosti spram zvjerstava i počinjenih zločina, u početku, a kasnije i spremnosti da se u njima učestvuje.

3. Faza operativne sposobnosti da se izvede teroristička akcija

Stvorena organizaciona struktura postaje sposobna da ratno iskustvo pretoči u vojničku akciju u miru. Napadi na nezaštićene mete, ubijanje civila, ali i akcija protiv vladinih službenika koji rade na obavještajnim (ubistvo zamjenika direktora AID-a, Nedžada Ugljena) ili policijskim poslovima (ubistvo zamjenika federalnog ministra policije Joze Leutara). Ovakva organizacija oslanja se na obavještajne podatke državnih službi — u vojnoj, policijskoj i obavještajnoj strukturi ima svoje saradnike. Političku zaštitu obezbjeđuju poznata lica iz samog vrha bošnjačke politike (Haris Silajdžić, Hasan Čengić, Bakir Izetbegović, Šefik Džaferović i Šemsudin Mehmedović). Pojedini segmenti izvršenja ovakvih akcija regrutuju se i u kriminalnim bandama (Adi Korjenić, Zlatan Latifović, Ramiz Delalić...), unutar bivših i aktuelnih, vojnih i policijskih snaga postoji koordinacija i podrška koju pružaju ljudi iz vrha aparata (Bakir Alispahić, Fikret Muslimović...), ali i obični policajci, koji su neposredno nakon rata, pa sve do

1999. godine, prolazili vojničke i terorističke obuke, koju su vršili nad njima bivši komandanti i bezbjednjaci Odreda El Mudžahedin (Abu Maali i Abu Minah...).

Desetine izvršenih akcija ukazuju na ulogu unutrašnjeg faktora u odabiru meta, ali i nesposobnosti da se na lokalnom nivou organizuju i planiraju ovakve akcije.

Na taj način se organizacija razvija u kohabitaciji sa političkim sistemom, uz opreznu i kontrolisanu podršku američke vlade (preko lokalnih diplomata i projekta „Opremi i obučiti“ koji vodi Američka agencija MPRI (koja, uzgred rečeno na raspolaganju ima više penzionisanih generala američke vojske od aktivnih generala Pentagona) te nema ozbiljnih protivnika ni službi, koji bi taj proces zaustavili ili usporili.

4. Faza operativnog i strateškog planiranja terorističkih akcija

Ta je faza na djelu. Prvo i osnovno u ovoj fazi jeste biti dio labave ali postojane svjetske mreže raznih organizacionih oblika zasnovanih na radikalnom vjerskom učenju i razumjeti, propagirati i ratovati za interese tako shvaćenog „globalnog islama“.

Nikada ne ugroziti strateške interese takve zajednice i stalno i neprekidno djelovati svim sredstvima u cilju realizacije tih interesa. Biti spreman na razne vrste akcija u zemlji i inostranstvu. Raditi sa maksimalnim oprezom u odnosu na ljude bliske američkim tajnim službama.

Trenutno, u BiH se izvode samo akcije u kojima se ne ugrožavaju interesi zapadnih zemalja, izuzev stalne propagande o lošoj američko-cionističkoj politici prema muslimanima. Ali postoji sposobnost da se strateški planiraju i operativno izvedu sve moguće akcije usmjerene protiv zapadnih zemalja, na prostoru BiH, ako to bude potrebno. I da budu planirane i realizovane isključivo lokalnim snagama, autohtonim stanovništvom, bez pomoći sa strane.

Moji prvi susreti sa ovakvom psihologijom datiraju iz proteklog rata.

Slučaj i ništa drugo su me doveli u selo Ošve, naseljeno isključivo pripadnicima srpske nacionalnosti, toga dana 4. 9. 1992. godine. Bio sam vojnik Patriotske lige i u uniformi te formacije, povezan sa jedinicom u Zenici.

Na putu kroz Ošve prisustvovao sam etničkom čišćenju, kako se to na Zapadu nazivalo a, u stvari, gledao sam kako pripadnici moga naroda, iskrivljenih crta lica punih ubilačke mržnje, progone ono malo staraca i žena koji su ostali da žive u svome selu.

Zapaljeno je nekoliko kuća, a putem prema Maglaju tjerana je jedna manja grupica starih žena. Operacijom je komandovao Mehmedalija Hrnjić iz Misurića, poznat po nadimku Zubati Bil.

Izašao sam iz auta i gledao nekog idiota, koji je slučajno pripadnik istog naroda kao ja, kako puca nekoj staroj babi kroz crnu, dugačku, staračku suknju, između nogu. Doznao sam mu i ime: Bio je to neki Sejfo Muminović iz sela Ravna, opština Maglaj: sitni kokošar — pljačkaš televizora i frižidera iz Ošava „hrabri palikuća“ srpskih domova, obični balavac i pijanica. Danas mali privrednik.

Reagovao sam i rekao: „Sram te bilo frajeru!“ Nikada se nisam pokajao zbog ovih riječi.

Biti svjedokom ovakvih zvjerstava nije privilegija za čovjeka

Ostao sam u tom zatvoru punih osamnaest dana pa sam bio upoznat o dolasku dva važna lica iz arapskog svijeta u Tešanj.

Poslali su ih Bakir Izetbegović, Haris Silajdžić i Irfan Ljevaković, da dovrše formiranje prve mudžahedinske jedinice u Bosni, koja je već bila smještena u osnovnoj školi, sela Jablanica kod Tešnja.

Rječ je o poznatom borcu iz Afganistana šejhu Abu Abdul Azizu, zvanom Barbarosa i budućem komandantu odreda „El Mudžahid,“ Abu Maaliju, koga su Amerikanci prozvali Mladi Osama. Sredinom septembra, u drugoj polovini mjeseca, oni su organizovali akciju u kojoj su ubili tri Srbina, pozadinca, bez oružja, sa manjerkama i kanticama hrane, odsjekli im glave i donijeli ih u Tešanj, izlagali ih u gradu, pokazali ih i nama zarobljenicima te se sa njima slikao Barbarosa. Zbog toga je ovih dana MUP Republike Srpske podnio krivičnu prijavu protiv stvarnog organizatora ovog zločina i velikog operativca globalnog terorizma, tada na dužnosti načelnika Centra Službi bezbjednosti Doboju u Tešnju, Šemsudina Mehmedovića.

Taj strašni zločin prema trojici nedužnih (Blagoje Blagojević, Brane Đurić i Nenad Petković) zabilježen je i kamerom a da nikada nije doživio pravnu, pa ni moralnu osudu.

Ubrzo su u službenom policijskom automobilu naišli Osman Rahmanović (načelnik Policijske uprave Maglaj) i njegov pratilac Zajko Delić.

Mehmedalija Hrnjić, tada na dužnosti Komandira čete Ravna–Oruča, prišao je sa svojom pratnjom te uz neviđenu galamu i horsko objašnjavanje pljačkaša u uniformi, zatražio od Rahmanovića i Delića da budem uhapšen jer ometam vojničku operaciju.

„Ti ovo zoveš vojničkom operacijom?! Ovo banditsko divljanje i mučenje starih i nemoćnih — to zoveš ratovanjem?“ rekao sam, i to je bilo sve. Tako sam zaslužio *hapšenje*.

Rahmanović i Delić su me odveli do Tešnja, govoreći mi kako ću tamo razgovarati sa komandantom Halilbašićem i da će se to sve razjasniti. Odveden sam u zatvor, na fudbalskom stadionu „Toška“ iz Tešnja i zatvoren u svlačionici kluba zajedno sa drugim ratnim zarobljenicima.

To stvara obavezu i dug da se o tome govori i da se vlastiti narod izvuče iz psihologije ratne mržnje te da pogleda šta se to u njegovo ime i u ime njegove slobode činilo.

Govoreći o tome, i ovdje u Moskvi, želim ispisati stranice potpune osude i iskazati ličnu odgovornost što su neki poremećeni umovi i u moje ime činili zločine kojih se svako normalan mora postidjeti.

Taj početni zločin predstavljao je trenutak u kome su bosanski muslimani uvedeni u mrežu svjetskog terorizma. I više od toga. Ovaj početni zločin i odnos pravosudnih institucija (međunarodnih i bosanskohercegovačkih) pokazao je da ti zločini neće biti kažnjavani.

Zato, dok gledamo način na koji se u Iraku međusobno ubijaju muslimani (jer su šiti, suniti ili Kurdi) — dok u pojasu Gaze ginu muslimani, Palestinci zajedno od izraelskih granata ili gini jedni od drugih (jer su za Fatah ili za Hamas) — dok u Afganistanu NATO ubija muslimane u sveopštem haosu koji traje više od dvadeset godina, ali se i oni sami ubijaju (jer su talibani ili podržavaju Hamida Karzajia i njegovu vladu); dok se međusobno ubijaju muslimani Sudana, Alžira, Sirije, Pakistana ili dok Hezbolah u Libanu malo ubija Jevreje, a malo muslimane koji podržavaju svoga predsjednika Fuada Sinioru; ili dok se ruše tornjevi Svjetskog trgovinskog centra i u vazduh leti španska željeznička stanica i londonski metro... mi možemo ove procese posmatrati u kontekstu primitivne, ropske svijesti koju je kolonijalna uprava zaustavila u razvoju, a nametnula joj način života i tehnologiju koju ne razumije i ne prihvata. Naravno, možemo i povjerovati Osami bin Ladenu, da je to džihad — da je to „vrhunaravni“ **NAJSVE-TIJI SVETI RAT**, koji je svaki musliman dužan voditi i u njemu učestvovati ako želi dženet (raj).

Ja pojam džihada nikada nisam mogao ni htio doživjeti i tretirati u antagonizmu sa svim ostalim dužnostima koje musliman mora činiti.

Džihad, kao jedan od najčešće korištenih pojmova, poslije 11. septembra 2001. godine shvaćen je i prihvaćen kao „gola sila“, brutalnost i zlo — dakle kao neislamska kategorija. Rušenje Svjetskog trgovinskog centra i napad na Pentagon povezivani su sa tako shvaćenim pojmom džihada. Doduše, i istraga izvršena od strane FBI je utvrdila da su svi „učesnici u akciji muslimani“ i da su tu akciju izvršili pozivajući se na vjeru i vjerske ciljeve.

Zato se pokazalo pogrešno dobronamjerno nastojanje vlade Sjedinjenih Američkih Država da oduzme svaki islamski legitimitet političkim i oružanim akcijama koje su izvršili napadači na SAD, te da to predstavi kao akte nasilja koji su nespojivi sa islamom. Cilj vlade je bio da sačuva stabilnost društvenih odnosa u zemlji — da ne pokrene antiislamsko raspoloženje i odmazdu, te da sačuva poslovne odnose sa arapskim svijetom.

Tako, na primjer, objašnjavajući da je Bin Laden odgovoran za 11. septembar, Stejt department ga citira: „Bog je blagoslovio grupu avangardnih muslimana, uzdanicu islama da unište Ameriku“!

Sasvim jasno vlada SAD ovim citatom stavlja do znanja da razumije to da je Bin Ladenova akcija u Njujorku i Vašingtonu shvaćena kao verski zadatak u ime islama. I tu se nema šta dodati niti oduzeti. Ali odmah poslije toga, govoreći

o toj velikoj tragediji, vlada SAD na sve moguće načine pokušava da pokaže kako ta tvrdnja Bin Ladena nije tačna.

O tome se u tekstu Stejt departmenta kaže: „*Sjedinjene Države ne priznaju takvu stvar kakva je islamski terorizam, članovi Al Kaide su jednostavno teroristi i kriminalci, ništa više. Oni cinično nastoje da iskoriste islam da bi prikriili svoj ubilački program, koji nije ništa manje nego napad na vrijednosti civilizacije i samo čovječanstvo.*“

Kao dokaz da iznosi tačne činjenice, Stejt department dodaje:

„*Muslimanski lideri i sveštenici su širom svijeta osudili terorističke napade kao iskrivljavanje i izdaju islama.*“

Na osnovu toga vidi se da ono što Al-Kaida predstavlja kao džihad za druge muslimane, na koje se SAD pozivaju, to nikako ne može biti taj institut šerijata. Čak i kad bi to zaista bilo tako, postavlja se pitanje: može li takav pristup negirati džihadski karakter tim akcijama u glavama onih koji su ih počinili i u glavama onih koji ih podržavaju?

Odgovor na ovo pitanje je jasno ne!

Za te ljude sve što se 11. septembra desilo jeste isključivo i jedino džihad. Sa druge strane, broj onih muslimana koji to takođe smatraju islamski legitimnim sigurno je veoma veliki.

Naravno, muslimani kada vjeruju da im je život ugrožen, imaju pravo da se zaštite izjavom kakva se od njih očekuje ali pod uslovom da su u srcu sačuvali najčvršća islamska uvjerenja. Šiiti to zovu „takijah“, ali i kod sunita ističe se obaveza muslimana da sačuva vlastiti život makar bio prisiljen uraditi i nedoljne stvari.

Izvor toga uvjerenja vide u ajetu „*Onoga ko zanječe Allaha, nakon što je u Njega vjerovao — osim ako bude na to primoran, a srce mu ostane čvrsto u vjeri — čeka Allahova kazna!*“

Prema tome, čak i kad se izričito izjašnjavaju protiv akcije Al-Kaide, mnogi islamski teolozi ne misle iskreno, već govore ono što moraju. Najbolji pokazatelj za to je ponašanje Saudijske Arabije.

Tako, na primjer, Stejt department spominje i izjavu šeika Abdul-Rahmana al-Saudaisa kojom ovaj osuđuje terorizam u ime islama, i to sa pozicije šejha Velike džamije u Meki.

Šta je suština vehabizma najbolje se vidi iz teksta koji je o njima objavio jedan drugi autor, takodje musliman. Ali što je posebno važno taj tekst je štampan u zvaničnom organu Islamske zajednice (IZ) za BiH, koja najveću podršku ima iz Saudijske Arabije. I ako je IZ tako nešto objavila o vahabitima, tj. „vehabijama“, jedini je zaključak da je to „službena istina“. A evo šta taj tekst o vahabizmu veli: „Njihov vjerski, socijalni i politički princip svodi se na parolu: ili ćeš biti vehabija ili ćemo te ubiti, oteti ti imetak i porobiti ukućane.“

Naravno, početkom februara 2009. godine, reis Mustafa ef. Cerić, vjerski vođa muslimana u BiH, promijenio je pogled koji je do tada imala Islamska zajednica BiH, pa je vehabije nazvao „čuvarima bošnjačke časti“. Istovremeno, govorio je o „starim i novim muslimanima“ i posebno o ubijanjima i strahotama

rata, zatim se založio za ukidanje srpske i hrvatske nacije u Bosni i Hercegovini i najavio je „neminovnost nastanka državotvorne 'bosanske' nacije“.

Nije govorio o hodžama koji krađu, nije govorio o hodžama koji raspiruju vjersku i nacionalnu mržnju, seksualno zlostavljaju djevojčice (medijski poznat slučaj osuđenog hodže iz Gluhe Bukovice kod Travnika), nije govorio o vjernicima i uposlenicima koji zbog ljutnje prema najbližima zapale džamiju u kojoj su do juče klanjali (Čapljina).

A šta je to doktrina vahabizma, odnosno vahabita ili vehabija? Ono što je činio Osama bin Laden, ono što čini sam reis „gradeći sebi carske dvorove“, ili ono što čine hodže čije je nemoralne postupke prepoznala i osudila javnost?

A, ako je to suština vahabizma, kako se onda akcije od 11. septembra, od strane šejha al-Sudaisa mogu smatrati nelegitimnim?

Ili, recimo, pomenuti materijal Stejt departmenta, gde je ogromnim slovima i sa fotografijom, na drugoj strani, odmah iza Džordža Buša, što pokazuje koliko mu SAD daje važnost, citira šejha **Jusufa al-Karadavija**, koji veli: **„Islam, religija tolerancije, visoko poštuje ljudsku dušu i smatra napad protiv nevinih ljudskih bica velikim grijehom... Ja sam kategorički protiv muslimanskoj povezivanja sa tim napadima. Islam nikad ne dozvoljava muslimanu da ubija nevine i bespomoćne.“**

A samo tri godine kasnije, Karadavi će u intervjuu za BBC reći: **„Islam dozvoljava da žrtvujete svoj život i svoju dušu da preprečite put svome neprijatelju, ukoliko će to nanijeti štetu neprijatelju, čak i ako izazove samo strah u njemu, poljulja njegov moral i unese u njega strah od muslimana.“**

Koliko je to notorna činjenica najbolje se vidi iz sljedeće informacije. Nju nam daje Fikret Karčić, profesor Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, čiji visoki islamski autoritet i verifikovano poznavanje islama ne daje pravo ni na kakvo negiranje koje bi imalo islamski legitimitet. On kaže: „Smatra se da je u uslamu pravo ono što je teologija u hrišćanstvu — najtipičnija manifestacija vjerskog učenja. Za muslimane pravo nije samo elemenat ukupnog islamskog učenja već njegov funkcionalni izraz“. Prema tome, ako je pravo funkcionalni izraz islama, onda je jasno da je za njega potrebna država, jer prava nema bez države.

A bez toga nema islama, **jer kako nam veli Karčić islam se pokazuje kroz pravo, a ne kroz teologiju.**

Uglavnom, vidi se da je na sve moguće načine džihad u SAD i uopšte na Zapadu prikazivan u sasvim drugačijem svjetlu nego što je ovaj institut islama zahtijevao.

Ja ne prihvatam učenje po kome su „pravo“ i „država“ osnovni smisao islamske vjere koja je takvim shvatanjem locirana na „ovozemaljski“ svijet, utemeljena kao politička ideologija, te nema dublji smisla.

Još manje prihvatam tumačenje po kome je dužnost džihada važnija od cjelokupnog imana i svih propisanih islamskih dužnosti.

III

Ako se uopšte hoće govoriti o organizacijskim formama vjerskih fanatika ili zločinima na vjerskoj osnovi, mora se poći od već izrečenih presuda prvim

ljudima Armije Republike BiH: generalu Rasimu Deliću (komandantu Armije RBiH) i generalu Enveru Hadžihasanoviću (načelniku Štaba Vrhovne komande Armije RBiH) i od dokaza počinjenih zločina koje je počinio odred El Mudžahedin“. Prvi predmet u kome se pitanjima ovih zločina bavio Haški tribunal je predmet Hadžihasanović-Kubura. On je u tom smislu i značajniji za analitičare ovih pojava i za istoričare, ali je suđenje Rasimu Deliću pokazalo monstruoznost i surovost u ubijanju jednako kao i angažman cjelokupnog političkog sistema na uklanjanju tragova zločina. Ipak je presudom komandantu Armije RBiH dokazana i masovnost u ubijanju, surovost i odlučnost, prikriivenih pravom proisteklim iz vjerskog učenja.

Presuda pretresnog vijeća u predmetu protiv generala Rasima Delića izrečena je 15. 09. 2008. godine.

Za oslobađajuću presudu je glasao predsjedavajući sudac Bakone Moloto iz Južne Afrike, dok su sudac Frederik Harhoff iz Danske i sutkinja Flavia Lattanzi iz Italije glasali za kažnjavanje.

Važnost ove presude nije u visini kazne Deliću. Ma kolika bila kazna, ona ima značaja samo za Rasima Delića i nikoga više. Zločini koji su počinjeni ostavili su trajne posljedice u psihologiji srpskog i hrvatskog naroda, a posebno u sudbinama i životima članova porodica surovo ubijenih. Nijedna kazna to ne može promijeniti — čak ni ublažiti.

Ono što jeste važno u samoj presudi Rasimu Deliću jesu sljedeće činjenice.

1. Dokazani su zločini nad Srbima sa Ozrena i Hrvatima u srednjoj Bosni.
2. Dokazano je postojanje drugih, paravojnih jedinica na području pod kontrolom vlasti Republike BiH i Armije BiH.
3. Činjeni su zločini na širem području Bosne i Hercegovine (od Travnika do Zavidovića — od srednje do jugoistočne Bosne), i to u toku cijelog rata, a posebno onih 30 mjeseci koje tretira presuda.
4. Zločini su činjeni na vjerskoj osnovi sa pozicija radikalno shvaćenog islama
5. Odred „El Mudžahedin“ je u svojim redovima imao mnogo stranih dobrovoljaca bliskih terorističkim organizacijama („GIA“ Alžir, „Gama Isllamia“ Egipat ...) i puno važnih pripadnika današnje, globalne, terorističke mreže, El Kaida (Šeik Halid Muhamed, Abelkadir Mokhtari — Abu Maali, Ahmed Zuhair — Handala, Šejh Abdel Aziz — Barbarosa, Abdel Rahman — Anvar el Shaban, Imad Al Misri — Abu Hamza, Lionel Demon — Abu Hamza...), a da nijedan od njih nije bio predmetom krivičnog gonjenja ni Međunarodnog suda ni lokalnih sudova.
6. Pripadnici odreda „El Mudžahedin“ domaćeg porijekla i danas su među nama. Oni su u brojčanom smislu činili jezgro i veliku većinu u odredu. Danas mirno žive u Bosni i Hercegovini i također nisu ni na koji način procesuirani niti gonjeni. Ovi elementi presude Deliću značajno će odrediti pogled na karakter i prirodu samog rata u Bosni i Hercegovini i locirati ga sa terena priče o „agresiji susjednih zemalja“ na polje stvarnog vjerski motivisanog sukoba.

Ovom presudom Haški tribunal ostavlja u naslijeđe lokalnim tužiocima u BiH i seriju dokazanih zločina nad Srbima i Hrvatima u srednjoj Bosni, koji su počinjeni na posebno okrutan način od juna 1993. do septembra 1995. godine. U presudi su utvrđena okrutna i masovna ubistva Srba i Hrvata u srednjoj Bosni u tri odvojena događaja koja su se dogodila u vremenskom razmaku od 27 mjeseci i na područjima koja su međusobno udaljena više od sto kilometara. Dakle, poslije ove presude nije više moguće govoriti samo o pojedinačnim i izolovanim slučajevima ratnih zločina na bošnjačkoj odnosno muslimanskoj strani u toku rata u BiH.

Presuda Rasimu Deliću prvo dokazuje masovno ubistvo strijeljanjem 24 Hrvata u selima Maline i Bikoši kod Travnika. Za ovaj zločin i dalje niko nije kažnjen niti je poznato gdje su ukopana tijela ubijenih. Pretresno vijeće je utvrdilo da ove osobe nisu učestvovala u neprijateljstvima u vrijeme kada se zločin dogodio.

Kao drugi zločin navodi se ubistvo odsijecanjem glava Momiru Mitroviću i Predragu Kneževiću te Gojku Vučiću i okrutno postupanje prema 12 zarobljenih vojnika Vojske RS u selu Livade i logoru Kamenica kod Zavidovića od 21. do 24. jula 1995. godine.

„Između 21. i 23. jula 1995. pripadnici odreda El Mudžahid vezali su 12 zarobljenih iz VRS u neugodnim položajima i izvrgli ih različitim oblicima zlostavljanja, uključujući batinanje i pokazivanje tek odrubljenih glava Momira Mitrovića i Predraga Kneževića. Pretresno vijeće je utvrdilo da je takvo postupanje kod zarobljenika proizvelo tešku duševnu i fizičku patnju, kao i povredu, te da predstavlja i teški napad na ljudsko dostojanstvo.

Dana 23. jula 1995. mudžahedini su 12 zarobljenih pripadnika VRS iz Livada prebacili u logor Kamenica, gdje su ih zarobljene držali u jednoj napuštenoj kući. U noći tog dana jedan mudžahedin je hladnokrvno ispalio hitac u jednog od zarobljenih — Gojka Vujičića. Glava Gojka Vujičića potom je odrubljena i stavljena na njegov stomak.“

„Kasnije su zarobljeni Srbi bili prisiljavani da ljube odrubljenu glavu“, navodi se u sažetku presude.

Treća dokazana serija zločina, koja je opisana u presudi Deliću, dogodila se u septembru 1995. godine. „Poslijepodne 11. septembra 1995, jedan dan nakon pokretanja operacija Uragan i Farz, vojnici 328. brigade 5. bataljona Armije BiH i mudžahedini zarobili su oko 60 vojnika i civila bosanskih Srba, uključujući tri žene, u blizini sela Kesten. Zarobljenicima je bilo naređeno da u koloni pješice krenu prema Kestenu. Putem su dvojica zarobljenika — Milenko Stanić i Živinko Todorović — ubijeni iz vatrenog oružja.

U logoru Kamenica neki ili svi od 52 zatočenika bili su zatvoreni na dva sprata jedne napuštene kuće. Iz posrednih dokaza, uključujući i dokaze dobijene ekshumacijom, slijedi da su ta 52 zatočenika na kraju ubijena. U svjetlu cjelokupnih dokaza, s razlogom detaljno navedenih u pisanoj presudi, Pretresno vijeće se uvjerilo da su svu 52-jicu muškaraca Srba, navedenih u prilogu C Optužnice, namjerno lišili života pripadnici odreda El Mudžahedin u logoru Kamenica, u periodu od 11. septembra 1995. do 14. decembra 1995. godine“, navodi se u sažetku presude.

Potom se navodi slučaj okrutnog postupanja u logoru Kamenica: „Dana 17. septembra 1995. ili otprilike tog datuma u logor Kamenica je stigla nova grupa od deset zarobljenih bosanskih Srba, koja je zatočena u prizemlju napuštene kuće. Pripadnici odreda El Mudžahedin redovito su ih podvrgavali zlostavljanjima koja su bila uzrokom teškoj duševnoj i fizičkoj patnji, uključujući premlaćivanja i izvrgavanje elektrošokovima. Osim toga, Nenad Jović, koji je u logor Kamenica doveden nekoliko dana nakon 17. septembra, preminuo je uslijed posljedica premlaćivanja, otrovane vode ili uvjeta zatočeništva.“ Pretresno vijeće je prihvatilo kao dokazano i okrutno postupanje prema tri žene: „Dana 11. septembra 1995. tri bosanske Srkinje dovedene su u logor Kamenica nezavisno od gore spomenutih 52 vojnika VRS. Žene su u logoru Kamenica bile zarobljene u jednoj drvenoj šupi i pripadnici odreda El Mudžahedin redovno su ih izvrgavali djelima koja su rezultirala teškom duševnom i fizičkom patnjom, uključujući premlaćivanja, kao i podvrgavanje elektrošokovima.“

U presudi se potom razdvaja dokazanost zločina od Delićeve individualne odgovornosti. U slučaju prvog zločina, u selu Bikoši, od 8. juna 1993, navodi se da je zločin počinjen u popodnevним satima: „Pretresno vijeće je također konstatiralo da iz dokaza ne slijedi, van razumne sumnje, da je u vrijeme ubijanja u Bikošima Rasim Delić već bio komandant Glavnog štaba Armije BiH. S tim u vezi dokazi pokazuju da se taj incident odigrao negdje tokom poslijepodneva 8. juna 1993, dok je Predsjedništvo Republike BiH izabralo Rasima Delića za komandanta Glavnog štaba negdje nakon 14.00 sati. Rasim Delić je tu funkciju preuzeo najranije između 19.00 i 21.00“, navodi se u presudi.

U slučaju ovog zločina suci su zaključili da nisu identificirani počinioci, ali konstatirali su „da je odnos između bilo koje od grupa stranih mudžahedina i Armije BiH u to vrijeme bilo ispravno karakterizirati kao saradnju između odvojenih i nezavisnih vojnih entiteta, a ne kao potčinjenost mudžahedina u okviru jedne jedinstvene vojne strukture“. Dakle, ovom presudom se tvrdi da su na strani Armije BiH također djelovale i činile zločine paravojne formacije, za koje se ne zna ni ko je bio u njihovom sastavu niti pod čijom su komandom djelovale. Do suđenja Deliću, bošnjački politički i vojni rukovodioci, uključujući samog generala Delića, poricali su da su na njihovoj strani postojale formacije koje nisu bile pod kontrolom.

Preostalo je samo pitanje da li je Delić imao ili ne efektivnu kontrolu nad odredom El Mudžahedin u događajima u završnim operacijama rata. To je bila ključna tačka razlika između sudaca, jer je sudac Moloto vjerovao da Delić nikada nije imao efektivnu kontrolu nad odredom El Mudžahedin. „Većina sudaca je konstatirala da su struktura, organizacija, rukovođenje i komandiranje u Armiji BiH značajno uznapredovali od vremena kada je Rasim Delić bio imenovan za komandanta Glavnog štaba, 8. juna 1993, pa do raspuštanja odreda El Mudžahedin, u decembru 1995, na kraju oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini. Po mišljenju većine u Vijeću, kada su u Livadama i Kamenici, u julu i septembru 1995, počinjeni zločini, Rasim Delić je imao konsolidiranu funkciju koja mu je omogućivala da svoje odluke sprovede u odnosu na svoje potčinjene, uključujući i odred El Mudžahedin i njegove pripadnike“, tvrdi se u presudi.

Na osnovu ovog tumačenja, kažnjen je s tri godine zatvora zbog propusta da spriječi i kazni okrutno postupanje prema zarobljenim vojnicima VRS u selu Livade i logoru Kamenica u julu i augustu 1995. godine. Većina sudaca je, naime, zaključila da je u biltenu Službe bezbjednosti broj 137, od 22. jula 1995. godine, Delić bio upozoren da je „zarobljeno 40 agresorskih vojnika, uključujući dva doktora i jednog medicinskog tehničara. Sve zarobljenike drže pripadnici odreda El Mudžahedin i dosad ne dozvoljavaju nikome pristup zarobljenicima“.

Bilten, dostavljen u sjedište Generalštaba u Kaknju na Delićevo ime, postao je ključni dokaz za suce da je Delić imao razloga da zna da će pripadnici odreda El Mudžahedin počiniti zločin ili da su ga već počinili u julu i augustu 1995. godine.

Sudac Moloto se saglasio „sa svim nalazima o tome kako je Delić bio upozoren, ali da je propustio da spriječi i kazni zločin“. Suci navode da nisu imali takvih dokaza da je Delić znao za zločine počinjene u septembru 1995. godine u logoru Kamenica kod Zavidovića.

Delić je u pritvoru, do izricanja presude, proveo 488 dana i u ovom trenutku još uvijek je na izdržavanju kazne.

Istovremeno, analizirajući ovaj postupak, mora se istaći i to da je odnos Tužilaštva Haškog tribunala, ali i odnos tadašnjih vlasti u Republici Srpskoj, u najmanju ruku bio čudan.

Da nije tako, zar bi se u samoj Optužnici protiv Rasima Delića već na drugoj strani našao eminentno politički odnos spram Skupštine Republike Srpske — koja se ocjenjuje i u daljem dijelu Optužnice etiketira kao „*samoproglášena Skupština srpskog naroda u BiH*“ a istovremeno se vojnička i radikalno-islamiistička operacija na Ozrenu (*koju je Armija BiH izvela pod kodnim imenom „FARZ“, što znači „Božija zapovijed“*), i koja je jedino za cilj imala istrebljenje i progon srpskog življa na Ozrenu (jer drugih naroda tu nije ni bilo), u samoj Optužnici pojavljuje kao posebno poglavlje pod imenom: „*Oslobodilačke operacije ARBiH na potezu Ozren-Vozuća*“.

To znači da priroda vojničkih operacija na Ozrenu — koja je za cilj imala progon oko 35.000 stanovnika srpske etničke pripadnosti, uništenje njihove imovine i tragova njihove kulture i vjere — prosto rečene, nije moralno ni pravno upitna.

Ona je „oslobodilačka“, ali je samo malo izmakla kontroli.

Rasim Delić nije iznosio svoju odbranu na ovom suđenju — odsutno je cijelo suđenje.

A general Hadžihasanović u Hagu negirao je postojanje operativne komande nad mudžahedinima i njihovim vojnim jedinicama, te konstatovao da su oni, a nikako vojni ili politički vrh, isključivo odgovorni za brojne zločine nad Hrvatima u srednjoj Bosni jer su napadali to područje mimo ikakve naredbe ili informacije o svojim planovima.

Hadžihasanović nije imao odgovor na pitanje zašto vojni ili državni organi — policija, sudovi i tužilaštva, nisu nikada poduzeli nijednu akciju na planu istraživanja činjenica i utvrđivanja odgovornosti za neosporne ratne zločine, poznate široj javnosti, čak i manje informisanim.

S druge strane, u kontaktima s mirovnim snagama tokom rata u BiH i europskim promatračima bosanske su vlasti prikivale „arapski faktor“ do osnivanja formacije El Mudžahid, tvrdeći da do tada nisu imali nadzora nad njima. U Hadžihasanovićevom zahtjevu za osnivanje posebne formacije opovrgavaju se javno izrečeni navodi na suđenju, ali i u brojnim susretima s mirovnjacima UN i europskih posmatrača.

„Sve strane državljanе — dobrovoljce u Armiji BiH s područja zone odgovornosti 3. korpusa organizirati u odred — naziv odreda je Elmudžahidin. Mobilizacijsko zborište bilo bi u selu Mehurići, Travnik“, napisao je Hadžihasanović 12. oktobra 1993. u zahtjevu načelniku Generalštaba Rasimu Deliću.

Delić mu je već sutradan odgovorio potvrdno o osnivanju službene mudžahedinske jedinice.

U ključnoj je rečenici Hadžihasanović, što je Haškome sudu promaklo, priznao kako su strani dobrovoljci bili dio Armije BiH, čime se baca potpuno novo svjetlo na taj slučaj i ratnu istinu. Inače, ta formacija je izvorno trebalo da se zove „El džihad“, što je predložio jedan od zapovjednika Vezir Jusufpašić. Službeni je naziv bio „El mudžahidin“, a u javnosti „El mudžahid“.

Do tada su ovi borci uglavnom bili pripadnici različitih jedinica unutar 7. muslimanske brigade. Od 13. oktobra mudžahedini su upućivani na „posebne zadatke“ i bili su površno i formalno potčinjavani različitim formacijama. Ta je brigada odgovorna za napad na Dusinu 15. januara 1993. godine, pet mjeseci prije otvorenog sukoba, što je bilo pripisano Dariju Kordiću. Izvedeno je klasično strijeljanje zarobljenika. Dvojica su preživjela jer je trebalo da pokopaju saborce iz HVO-a.

Franjo Krišto preživio je, ali je umro nedugo nakon rata. Drugi svjedok je na suđenje Hadžihasanoviću i Kuburi došao iz SAD i govorio je o okolnostima toga zločina, koji zasad nije pripisan nikome. Jednak je scenarij bio i u Šušnju, u kojem je likvidirano 20 civila, i u Maljinama, u kojima su na pogubljenju bila tek dvojica Arapa, a ostali su bili „domaći“ vojnici, pripadnici ABiH. I za Buhi-ne kuće, Križančevo selo, gdje je ubijeno stotinu Hrvata, odgovorna je 7. muslimanska brigada.

Za ove zločine niko nije odgovarao niti postoji mogućnost da bi se to moglo desiti.

Uvijek kada se govori o ovakvim i sličnim zločinima, oni se propagandistički stavljaju u kontekst „ratnog folklor“ i predstavljaju kao izolovani incidenti.

Činjenica da nijedan ovakav zločin nije procesuiran opovrgava opravdanost ovog pristupa jednako kao i činjenica da ovakvi zločini, učinjeni u klasičnom maniru terorističkih akcija, sa puno divljačkog u sebi (mučenje i mrcvarjenje ratnih zarobljenika, kasapljenje i odsijecanje glava ili drugih dijelova tijela), nikada i nigdje nisu bili samo incident, nego dio organizovanog, dobro smišljenog i sa dalekosežnim ciljevima prepoznatljivog terorističkog sistema.

Veoma često može se čuti primjedba da identifikovanje ovakvih nedjela i terorističkih akcija, sa islamom (naročito ta uobičajena novinarska forma određenja toga kroz naziv „islamski terorizam“) nema smisla i nije u duhu ekumenizma.

Ta primjedba je apsolutno neopravdana. Naziv je adekvatan uvjerenjima po kojima se ubija u ime islama.

Ubijati i klati, a očekivati od Allaha nagradu — predstavljati to kao najviši doprinos borbi za vlastitu vjeru; opasati se bombama i ubijati civile — što je čin samoubistva (najmrži čin Allahu je uzimanje vlastitog života darovanog od Boga), i opet, uvjeravati svijet kako je za takav čin nagrada dženet (raj), govori o fanatizmu koji je najveći neprijatelj islama, ali koji svoju nadu i snagu uzima iz tako shvaćene vjere. Ponekad čak dobija i globalnu solidarnost muslimana, samo zbog osjećaja zajedničke pripadnosti.

Već iz spiska svjedoka optužbe vidljivo je da su ključni svjedoci bili Bošnjaci i da je svjedočilo vrlo malo stvarnih učesnika i svjedoka stradanja.

Naravno da se svjedočenje ratnog vojnog tužioca Trećeg korpusa, Murisa Hadžiselimovića (inače danas glavnog tužioca Zeničko-dobojskog kantona), mora uzeti sa rezervom. Hadžiselimović — kao glavni krivac, što vojni istražni organi nisu procesuirali pomenute zločine — braneći sebe tvrdnjom da vojni organi bezbjednosti i vojna policija „...nisu prijavili nijedan slučaj zločina... pa on nije imao osnova za istragu ili krivično gonjenje...“ u stvari je — dotukao odbranu Rasima Delića.

Činjenica da je čitav sistem zakazao pred javnost postavlja pitanje: ko je, u stvari, ratovao protiv koga, koliko je vojski i raznih milicija učestvovalo u sukobu, sa kojim ciljevima i kome su bili podređeni?

Kao i svi drugi procesi u Hagu, i ovaj je bio opterećen političkim stavom najmoćnijih predstavnika međunarodne zajednice (Sjedinjenih Američkih Država i uticajnih zemalja Evropske unije). Taj stav je bio polazište svih sudskih procesa koji su vođeni pred ovim sudom — ma o kojoj strani u sukobu da je bilo riječ.

Nekažnjeno ubijanje — mnoštvo zločina bez kazne, ohrabrilo je bivše mudžahedine i lokalne bandite da bez razmišljanja nastave u izmijenjenim okolnostima voditi svoj, „privatni džihad“.

Naravno, pitanje odgovornosti za počinjene zločine je samo jedno pitanje, važno za nas. Drugo, čak važnije, jeste: zašto ti brutalni zločini nisu kažnjeni i ko je odgovoran za to nedjelo?

Zato ovu konferenciju smatram veoma važnom. Ona mora poslati jasnu poruku, da svi zločini moraju biti kažnjeni a svi zločinci moraju odgovarati zbog svojih zločina.

Tu ne smije biti izuzetaka niti moćnika koji bi sprečavali kažnjavanje zločinaca. Istovremeno, to nije ni vjersko ni nacionalno pitanje: nijedna nacija, kao ni nijedna religija, nema interes da krije zločine i zločince. Ako Haški tribunal nije kaznio zločine mudžahedina, onda, u svojoj izlaznoj strategiji, on mora dati odgovor ko i kada će procesuirati sve ratne zločine bez izuzetka.

Iznoseći ovakve stavove, ne osjećam se indisponiranim muslimanom i Bošnjakom. Ja želim, i to činim, da podvučem jasnu granicu između sebe (dijelom i svog naroda) i svih zločinaca koji su, u ime lažnog interesa vjere i nacije, pljačkali, ubijali i gradili mrežu budućeg terora i zločina.

Даница Маринковић*

ХАШКИ ТРИБУНАЛ И ИГНОРИСАЊЕ ЧИЊЕНИЦА И ДОКАЗА

У поступку који се водио пред Хашким трибуналом против Слободана Милошевића, марта и фебруара 2005. године, сведочила сам као сведок одбране, у вези са појединим догађајима који су њему стављани на терет, а који су мени непосредно били познати с обзиром на функцију истражног судије у Окружном суду у Приштини.

Другом **измењеном оптужницом** Тужилаштва Хашког трибунала, предмет број. ИТ–99–37–ПТ, **тачком 93**, на терет Милошевићу стављено је следеће: средином 1996. године, „УЧК“¹ је организовала нападе уперене пре свега против полицијских снага Србије и од тада, и током читаве 1997. године, полицијске снаге Србије узвраћале су силовитим акцијама тамо где се претпостављало да се налазе базе „УЧК“ и њихови припадници на Косову.

У вези са овом тачком оптужнице, била сам спремна, и о томе сам понудила бројне писане доказе, да сведочим за догађаје, на основу којих је Хашки трибунал могао утврдити да је на просторима Косова и Метохије стварано непријатељско удружење, и то 1990. године па надаље (од стварања илегалног МУП-а, терористичке организације „Ослободилачка војска Косова“, која је вршила бројне терористичке нападе у којима су убијани припадници МУП-а, припадници војске, цивили, Срби и друго неалбанско становништво), а све у циљу изазивања осећаја несигурности код грађана, и као коначан циљ — путем насиља — отцепљење дела територије Србије, стварање независне државе и припајање те државе Републици Албанији.

На основу предложених писаних доказа, које сам им доставила, Хашки суд је могао утврдити чињенице да напади припадника терористичке банде „УЧК“ нису били усмерени само против полицијских снага већ и на грађане (Србе, Албанце, који нису прихватили да се укључе у ту организацију, и на остало неалбанско становништво које је живело на Космету), на објекте војске и полиције, објекте где су били смештене избеглице из Републике Срп-

* Истражни судија Општинског суда у Приштини, КиМ, водила велики број истрага терористичких активности у Покрајини.

¹ Једна фракција косовских Албанаца која се организовала у групу познату под „УЧК“, а која је заговарала кампању оружане побуне и насилног отпора српским властима.

ске и из Крајине, као и на цивилне објекте (трговинске радње и кафиће које су држали Албанци).

Међутим, Претресно веће Хашког трибунала није прихватило да о овим догађајима сведочим, те се моје сведочење ограничило само на сведочење о случају Рачак. Бројни писмени докази су уврштени у доказни материјал, а да ли су икад цењени, то ми није познато.

Приказ предмета у којима сам као истражни судија спроводила истрагу по захтеву овлашћеног окружног јавног тужиоца Приштина, за кривично дело удруживање ради непријатељске делатности из чл. 136 ст. 2 у вези са кривичним делом угрожавања територијалне целине из чл. 116 ст. 1 КЗ СРЈ и кривично дело тероризам из чл. 125 кажњиво по чл. 139 ст. 1 КЗ СРЈ.

Након завршене истраге, списи предмета достављени су Окружном јавном тужиоцу на даљу надлежност, који је подигао оптужницу, и након завршеног главног претреса донета је првостепена осуђујућа пресуда и изречене су казне затвора. Поједини предмети су по жалби прослеђени Врховном суду Србије у Београду у којима је донета другостепена судска одлука.

I. Истрагу сам спроводила у предмету КИО. бр. 161/94 против 88 окривљених, због основане сумње да су починили кривично дело удруживање ради непријатељске делатности из чл. 136 ст. 1 и 2 КЗ СРЈ (ко ствара банду, заверу, групу или друго удружење лица, ради вршења кривичних дела из чл. 114 до 119 ст. 2 овог закона казниће се затвором најмање пет година, а ко постане припадник неког удружења из става 1 овог члана казниће се затвором најмање једну годину), а у вези чл. 116 ст. 1 КЗ СРЈ (ко учини дело управљено на то да се силом или противуставним путем отцепи неки део територије СФРЈ или да се део те територије припоји другој држави казниће се затвором најмање пет година).

Након завршене истраге Окружни јавни тужилац подигао је оптужницу против 72 лица, од којих након завршеног главног претреса, 69 лица је оглашено кривим за наведено кривично дело и изречена им је казна затвора.

Пресудом К. бр. 29/95 од 17.07.1995. године оглашено је кривим 69 лица (имена са ближим подацима наведена су у пресуди на страни 2 до 11), зато што су у периоду од 1991. године па до лишења слободе 21. 11. 1994. године на Косову и Метохији стварали удружење, припадали истом и припремали да противуставним путем покушају да угрозе уставно уређење СРЈ и територију Космета, отцепе од СРЈ и формирају засебну државу или припоје Р.Албанији, на тај начин што су на иницијативу илегалне владе „Р. Косова“ после извршених припрема и консултација, током 1992. године радили на формирању илегалног МУП-а РК и у оквиру њега службе јавне и државне безбедности, територијално формиране на нивоу центра безбедности у свим већим градовима у Покрајини, те ангажовали већи број људи — бивших радника Покрајинског СУП-а са циљем организовања рада овог парамилицијског састава и постављали их на одговарајућа места, радили на прибављању оружја за наоружавање својих припадника, прибављали тех-

ничка и друга средства, као што су ручне радио станице, компјутери, а све са задатком да се прати деловање легалних државних органа, посебно МУП-а и Војске, пратили кретање њихових јединица и радника, прикупљали податке о њиховим активностима, наоружању, техничкој опремљености и бројном стању, вршили опсервације њихових локација и правили процене њиховог деловања у ванредним околностима, стварали сопствену сарадничку и информаторску мрежу, пратили кретање криминала, прикупљали податке и са истим преко билтена информисали председника Р. Косова, Владу и Председника скупштине Р. Косова, планирали предузимање и других мера и радњи из надлежности МУП-а, ради ометања и паралисања његовог и рада других државних органа у правцу стварања услова за остварење напред наведеног коначног циља (страна 11 горе наведене пресуде).

У току доказног поступка утврђено је да је делатност окривљених која је утврђена на основу њиховог казивања у истрази и на главном претресу и на основу материјалних доказа, била усмерена на формирање МУП-а „Р. Косова“ а не на делатност синдикалног карактера, како су хтели да представе. Даље, да су уз претходну иницијативу и налог Владе Р. Косова претходно формирали уже језгро МУП-а Косова, ком језгро је припадао један број окривљених, а потом формирали седам центара безбедности који су обухватили Приштину, Кос. Митровицу, Гњилане, Урошевац, Пећ, Ђаковицу и Призрен, да су ради упознавања терена према Македонији ради одређивања путних праваца за пребацивање наоружања одлазили у село Дренова Глава, где су се састајали и, уз помоћ топографске карте, обилазили путне правце где би пролазили камионима којима би преносили оружје из Албаније, да су се поједини од оптужених састајали са Бујером Букошијем, који је био председник Владе Косова у иностранству, и то у Албанији, ради даљег договарања (страна 97 па до стране 103 горе наведене пресуде).

На основу материјалних доказа — обавештења, билтена, информација и сл. утврђује се да су о свему обавештавали Владу Р. Косова, везано за збивања и догађаје на Космету. Даље, да су преузимали активности на организовању сарадничке мреже, те су ангажовали људе, као информаторе, пратили кретање јединица Војске Југославије, припадника МУП-а РС. Исти су поседовали ручне радио станице и пратили комуникације МУП-а РС и Војске, на основу чега се може закључити да то није синдикална организација која својим члановима даје такве задатке, како су то хтели да представе. Своје сараднике су означавали посебним шифрама (пример П-101, П-103 и сл.). Прикупљене информације су се сливале у Центру Приштина, као руководећем сабирном центру за све информације са Космета и даље из тог центра су слате ткз. Влади Р. Косова, и то шифроване. Шифрована су била како места одакле пристижу информације, тако и лица која шаљу те информације. (пример шифроване информације на страни 104, први пасус и остали пасуси и на страни 106 пример какве су све информације прикупљали и слали). Конкретно, један пример информације број 12 од 06. 03. 1993. године, где се наводе имена лица која помажу српској власти: Имер Љеку, Идриз Никшољи, помиње се реч Курт, даље се помиње да су ова лица виђана у

Станици полиције како разговарају са српском полицијом. Напомена: 29. 06. 1994. године убијен је Имер Љеку, о чему постоји записник о увиђају истражног судије Кри. бр. 76/94; 13. 12. 1998. године убијен је поштар Мустафа Куртај, о чему постоји записник о увиђају од стране истражног судије Кри. 18/98.

Даље, у доказном поступку је утврђено да су овакве и сличне информације пронађене код оптужених, преко 180, чија садржина указује да је делатност оптужених била усмерена на формирање и рад МУП-а и да њихова делатност није имала синдикални карактер. (На пример, ради једна информација је садржала податке о кретању Неџета Хоџе, официра војне службе, што указује на то да не може бити речи о синдикалном, већ о оперативном полицијском раду — страна. 108 горе наведене пресуде.) Доказним поступком је утврђено, да је њихов рад на формирању илегалног МУП-а обухватао и ангажовање лица у својству криминалистичког техничара, који су били задужени ручном радио станицом на којој су биле одређене фреквенције за праћење јединице МУП-а на подручју Приштине, Подујева, Липљана и осталих места. Криминалистички техничар је имао задатак да буде присутан на увиђају, да сачини фотодокументацију и скицу лица места, везано за неки догађај за који му је наложено да изађе на лице места. (Примери: информације на страни 114 наведене пресуде и примери што се тиче прикупљања информација и подношења кривичних пријава, страна 122.)

Имајући у виду како појединачну, тако и свеукупну делатност оптужених, суд је утврдио да су оптужени у периоду од 1991. па до лишења слободе до краја 1994. године на територији Космета стварали удружење, припадали му и припремали да покушају да противуставним путем угрозе уставно уређење СРЈ и територије Космета отцепе од СРЈ и формирају засебну државу или припоје Албанији, на тај начин што су на иницијативу илегалне владе Р. Косова, након извршених припрема и консултација током 1992. године радили на формирању илегалног МУП-а Р. Косова и у оквиру њега службе јавне и државне безбедности и седам центара на Космету и преузимали задатке како је то описано за сваког посебно у самој пресуди. О свим збивањима и догађајима на Космету, а у оквиру наведених седам центара, обавештавали су тзв. председника Владе Косова, председника Републике и Скупштине, и то управо преко Билтена који су сачињавали на основу прикупљених података и информација. (Што се тиче Билтена, број и датум наведени су на страни 129, задњи пасус, горе наведене пресуде.)

Као доказни материјал који је изведен на главном претресу, а који је одузет од оптужених у виду компјутерских дискета које су очитане, утврђују се чињенице које су битне, а које се односе на њихов илегални рад на формирању илегалног МУП-а, као и списак и врста наоружања, муниције и униформи, листа лица и објеката у којим је смештено оружје

Наведеном пресудом оптужени су оглашени кривим да су у саизвршилаштву починили кривично дело удруживање ради непријатељске делатности из чл. 136 ст. 2 у вези са кривичним делом угрожавања територијалне целине из чл. 116 ст. 1 КЗ СРЈ.

Чињенично стање било је утврђено увидом у све доказе који су повезани у једну логичну целину, с обзиром на биће кривичног дела из чл. 136 ст. 1 у вези чл. 116 ст. 1 КЗ СРЈ.

ПРИЛОГ: Оптужница ОЈТ-а Приштина Кт. бр. 191/94 од 07.04.1995. године, пресуда Окружног суда Приштина К.бр. 29/95 и 38/95 и пресуда Врховног суда Србије у Београду КЖ I бр. 726/96.

II. Прва група против које сам спроводила истрагу због кривичног дела тероризма из чл. 125, а кажњиво по чл. 139 ст. 1 КЗ СРЈ (ко из непријатељских побуда према СФРЈ изазове експлозију, пожар или предузме другу опште опасну радњу или акт насиља којима може да се створи осећање личне несигурности код грађана или групе грађана, казниће се затвором најмање пет година) била је у кривичном предмету К. бр. 37/97, где је:

Оптужено 15 лица (од којих је 12 било у бекству), а тројица лишена слободе од тренутка када су приведени истражном судији **БЕСИМ РАМА** од 29. 09. 1996. године, **ИДРИЗ АСЛАНИ** од 04. 10. 1996. године и **АМНИ НУРА** од 29. 09. 1996. године. У бекству су били **АДЕМ ЈАШАРИ, ЈАКУП НУРА, ФАДИЉ КАДРИЈУ, НУРЕДИН ЉУШТАКУ, САХИТ ЈАШАРИ, РАФЕТ РАМА, САМИ ЉУШТАКУ, ИЉАС КАДРИЈУ, РЕЦЕП СЕЛИМИ, ХАШИМ ТАЧИ, ЗЕНОН КАДРИЈУ** и **АЛИЈА ЈАНУЗИ**.

Оптужени су због кривичног дела **тероризам из чл. 125 КЗЈ** — што су почев од 1992. године, након свог боравка у Албанији, где су војно обучавањем заједно са припадницима албанске армије под командом њених старешина, сви оптужени на територији општине Србица формирали непријатељско терористичко удружење, које је деловало на подручју Косова и Метохије са намером да предузму организоване и координиране акте насиља, инспириране политичким мотивима и усмерене на угрожавање уставног уређења и безбедности СРЈ, са крајњим циљем да се територија Космета и друге области насељене припадницима албанске националне мањине отцепе од СРЈ и формира засебна држава, а затим припоји Албанији, приступили наоружању и у ту сврху прибавили већу количину оружја — аутоматске пушке, снајперске пушке, пиштоље, муницију, ручне бомбе, тромблонске мине и друга експлозивна средства и разну војну опрему, од чега су део добили од албанске армије, затим су се редовно обучавали у руковању ватреним оружјем и вежбали гађање из њега, одржавали илегалне састанке, најчешће у селу Доњи Преказ, на којима су се договарали, припремали и планирали извршење оружаних терористичких акција на територији општина Косовска Митровица, Глоговац, Вучитрн и Србица и после овако извршених припрема предузимали акте насиља на територији ових општина, по претходном договору координирано са припадницима удружења из других места, који су такве акте континуирано и истовремено извршавали на територији Космета, па су нападали ватреним оружјем и бомбама објекте, возила, и припаднике МУП-а РС, објекте Војске Југославије и објекте у којима су смештена избегла лица, при чему су, са умишљајем лишили живота четири лица и покушали да лише живота још 16 лица, чиме је створено осећање несигурности код грађана,

после чега је од стране организације издато 29 саопштења у којима је она под називом „УЧК“ преузела одговорност за предузете терористичке акте, па су:

У ноћи између 13. и 14. маја 1993. године, по претходном договору, припремили оружану терористичку акцију у близини пружног прелаза на уласку у Глоговац. Наоружани аутоматском пушком, пиштољем и ручним бомбама, поставили су заседу у грмљу поред пута, у непосредној близини пружног прелаза, где су сачекали да у моменту проласка возила МУП-а отворе ватру из аутоматских пушака и лише живота лица у возилу, до чега није дошло због тога што у наведеном временском периоду, колико су били у заседи, то возило није наишло (страна 4. под I и тачка 1 — пресуде К. бр. 37/97).

Доказ: Изјаве оптужених **Бесима Рама** и **Авни Нура**, датих код истражног судије који су саслушавани по захтеву за спровођење истраге (страна 26 поменуте пресуде).

Дана 22. 05. 1993. године наоружани аутоматским пушкама поставили су заседу у грмљу поред пута на пружном прелазу на уласку у Глоговац, из које су око 22.40 часова отворили рафалну ватру на милиционере треће смене ПЈМ Глоговац, који су се налазили у службеном моторном возилу марке „ивеко“ — комби рег. број М–615155, којом приликом су од више десетина испалених пројектила погинули Небојша Ђорђевић и Звонко Јевтић, тешке телесне повреде задобили Зоран Илић, Сениша Видосављевић, лаке телесне повреде су задобили Мирољуб Миленковић, Предраг Перчић и Бојан Младеновић, док су милиционери Савет Гаши и Милан Стефановић остали неповређени, после чега су се повукли са лица места.

Докази: Записник о увиђају са лица места Кри.бр. 66/93 од 22. 05. 1993. године, извештај о криминалистичко-техничком прегледу лица места, где је на простору између пружног насипа и жита пронађена 41 чаура, девет чаура је пронађено на самом путу, 32 трага од пројектила, седам чаура од пушчаних метака, девет чаура од пушчаних метака пронађено у првом жбунару и 20 чаура од пушчаних метака у близини другог и трећег жбуна, увидом у фотодокументацију из које се виде оштећења на службеном возилу марке „ивеко“—комби, изјаве саслушаних сведока — оштећених милиционера, извршен увид у обдукциони записник, потврда о привремено одузетим предметима, налаз и мишљење вештака балистичара и изјаве саслушаних оптужених Бесима Рама и Авни Нура у истрази (страна 27, 28, 29, 30 и 31 горе поменуте пресуде).

Дана 11. 02. 1996. године, по претходном договору, наоружани аутоматском пушком, пиштољем и ручним бомбама, састали су се на улазу у Вучитрн, отишли до објекта средње школе у Вучитрну и у спаваоници број 4 у којој су била смештена избегла лица, активирали и кроз прозорско стакло убацили две ручне бомбе, кинеске производње, које нису експлодирале, а који је напад изведен временски координирано са нападима других терористичких група исте организације, истог дана у Приштини, Косовској Митро-

вици, Пећи, Подујеву и Сувој Реци, на објекте у којима су се у моменту напада налазила избегла лица из бивших југословесних република (страна 5, под III, тач. 1, горе наведене пресуде).

Докази: Записник о увиђају са лица места Окружног суда у Косовској Митровици Кри. бр. 9/96 од 12. 02. 1996. године, налаз и мишљење вештака балистичара у вези са вештачењем нађене експлозивне направе — две ручне бомбе, изјаве саслушаних сведока у истрази који су били смештени у помнуту објекту, као и на основу изјаве оптуженог Идриза Асланија, дате код истражног судије у току истраге (страна 32 пресуде).

4. Дана 22. 04. 1996. године у Кос.Митровици, испод надвожњака на магистралном путу Приштина–Рожаје, наоружани поставили су заседу поред пута, па су око 21.20 часова отворили ватру на службено возило полиције марке „југо скала 55“, рег. бр. М–617–917, којом приликом су из ватреног оружја испалили пројектиле од којих је погинула Драгана Нешић — лице које је спровођено на издржавање казне, а милиционер Слободан Дудић задобио лаке телесне повреде, а нису повређени милиционер Драган Борисављевић и Драгана Лугоњић — друго лице које је спровођено на издржавање казне. Након тога су напустили место заседе, а овај напад је изведен временски координирано са нападима других терористичких група исте организације, истог дана на припаднике МУП-а и грађане српске националности у Дечанима, Штимљу и Пећи, у којима су четири лица лишена живота, а три рањена (страна 6, под IV, тач. 1 наведене пресуде).

Докази: Записник о увиђају истражног судије Окружног суда у Кос. Митровици Кри.бр. 19/96 од 23. 04. 1996. године, увид у фотодокументацију везану за оштећења на службеном возилу и пронађене чауре и пројектили на лицу места, саслушање сведока, налаз вештака судске медицине, обдукциони записник л.бр. 46/96 од 23. 04. 1996. године, налаз и мишљење комисије вештака Завода за испитивање и жигосање ручног ватреног оружја и муниције из Крагујевца број 203 од 11. 03. 1997. године и изјаве оптужених Бесима Раме и Авнија Нуре, датих код истражног судије у истрази (страна 33, 34 и 35, наведене пресуде).

5. Дана 17. 06. 1996. године, на магистралном путу Кос. Митровица — Пећ, у близини ЈКП „Водовод“ у насељу Шипоље у Кос.Митровици, наоружани поставили су заседу поред пута, те су отворили ватру на службено возило МУП-а марке „југо скала 55“, рег. бр. М–618–422, којом приликом је од испалених пројектила погинуо полицајац Предраг Ђорђевић, а милиционер Зоран Вукојчић задобио тешку телесну повреду, након чега су се повукли, а овај напад је изведен временски координирано са нападима других терористичких група, исте организације, истог дана на припаднике и објекте МУП-а у Лужану и претходне ноћи у Подујеву, у којима су једном лицу нанете тешке телесне повреде (страна 7, под V, тач. 1).

Докази: Записник о увиђају истражног судије Окружног суда у Кос.Митровици Кри.бр. 30/96 од 18. 06. 1996. године, фотодокументација са лица места из које се виде оштећења на службеном возилу, саслушање оштећеног

— сведока, налази и мишљења вештака судске медицине, обдукциони записник л.бр. 75/96 од 18. 06. 1996. године, налаз и мишљење комисије вештака балистичара Завода из Крагујевца број 203 од 11. 03. 1997. године и изјаве оптужених Бесима Раме и Авнија Нуре, датих приликом саслушавања у току истраге (страна 36, 37, 38, 39 и 40 наведене пресуде).

6. Дана 27. 09. 1996. године у Вучитрну, по претходном договору, око 20,50 часова из улице Емин Дураку у Вучитрну, активирали и бацили у круг касарне Војске Југославије „Милош Обилић“ ручне боме М–75, које су експлодирале и довеле у опасност животе војника у касарни и нанеле велику материјалну штету, а напад је изведен координирано са нападима других терористичких група исте организације, истог дана на објекте у којима су смештена избегла лица у Глоговцу и објекте и припаднике МУП-а у Подујеву и Руднику (страна 7, под VI, тач. 1, горе наведене пресуде).

Докази: Записник о увиђају истражног судије Окружног суда у Кос.Митровици Кри.бр. 41/96 од 28. 09. 1996. године, налаз и мишљење вештака балистичара и изјаве оптуженог ИДРИЗА АСЛАНИЈА, саслушаног у истрази (страна 40 и 41 горе наведене пресуде).

7. Авни Нур — оптужен је због кривичног дела неовлашћено држање ватреног оружја и муниције и експлозивних материја из чл. 33 ст. 3 у вези са ст. 2 и 1 Закона о оружју и муницији, тако што је у периоду од 1994. године па до краја септембра 1997. године у својој кући у селу Преловац неовлашћено држао ватрено оружје, муницију, већу количину распрскавајућег оружја и оружје велике разорне моћи, чије држање грађанима уопште није дозвољено, и то један пиштољ марке ЦЗ М–57, кал. 7,62 mm, 76 пушчаних метака истог калибра, 14 пиштољских метака истог калибра, три аутоматске пушке кал. 7,62 mm, шест ручних бомби кинеске производње и три тромблонске мине, што је све пронађено приликом претреса његове куће, а он је у својој одбрани код истражног судије испричао одакле му то оружје (страна 8, под VII, и страна 41 и 42, горе наведене пресуде).

Прилог: Пресуда Окружног суда Приштина К. бр. 37/97 од 11. 07. 1997. године и пресуда Врховног суда Србије у Београду КЖ I –703/98 од 12. 03. 1999. године.

Да се ради о терористичкој банди и да су напади вршени из политичких мотива са циљем да се угрози уставно уређење СРЈ и отцепи део њене територије, указују чињенице које су утврђене у току истраге, а после и на главном претресу, а то су:

— сви напади који су извели оптужени извршени су на објекте и припаднике МУП-а Републике Србије, Војске Југославије, као и на објекте где су смештена лица избегла из бивших југословенских република.

Део напада који се стављају на терет оптуженима изведени су истовремено са нападима које су предузимале друге терористичке банде у другим местима на Космету тако што је постојала координација између свих тих напада, као и свест код оптужених о томе да припадају широј терористичкој банди, што се може утврдити и из њихових изјава датих у том правцу. После

свих ових напада издато је 29 саопштења, под називом „УЧК“ у којим саопштењима је ова банда преузела одговорност за извршене нападе, инспирисане политичким мотивима — са циљем да се Космет „ослободи од окупатора“.

У току истраге, на основу изјава оптужених, а и изведених доказа, утврђује се да су припадници терористичке банде „УЧК“ били криминалци и разбојници, у ком правцу говори и чињеница да после отварања ватре — пуцања из ватреног оружја, и то увек из заседе, нису кретали у напад на састав полиције коју су напали, већ су брзо напуштали место заседе, према унапред изабраним правцима, а најчешће одлазили у најближа села, где су сакривали оружје и пресвлачили се у цивилна одела. Заседе су постављали на путевима и прилазима насељеним местима. Други облик деловања био је постављање разних минско-експлозивних препрека.

У градским срединама примењивали су разноврсна дејства: постављање и активирање експлозивних направа, бацање ручних бомби на угости-тељске објекте, оружане нападе на цивиле, отимање цивила (Срба, Црногораца, Албанаца, Рома), убијање, масакрирање, држање у заточеништву, а тиме су хтели да унесу страх и упуте поруку средини где живе, да ако не напусте Космет или не прихвате њихове циљеве, сваки такав може да буде мета напада и злостављања. Албанци који нису одобравали њихово насиље присилно су мобилисани у „УЧК“, да присилно приме оружје и учествују у терористичким акцијама.

III. У предмету КИО. бр. 18/97 спроводила сам истрагу против 21 лица која се стављало на терет кривично дело тероризам из чл. 125 кажњиво по чл. 139 ст. 1 КЗ СРЈ, од којих су тројица била у бекству. Након завршене истраге подигнута је оптужница КТ.бр. 25/97 од 25. 07. 1997. године, донета првостепена пресуда К–68/97 од којих су 19 оглашена кривим, изречена им је казна затвора, а двојица су ослобођени оптужбе. По жалби списи предмета су били на разматрању код Врховног суда Србије у Београду као другостепеног, који је донео пресуду КЖ I –1428/98.

У овом предмету су обухваћени догађаји који се односе на напад на објекте и припаднике МУП-а Републике Србије.

1. — У ноћи 31. 08. 1996. године, нападнута је зграда Одељења милиције у селу Клиничина, на коју је испаљена тромблонска мина ознака ТГСЧ 7005ВК, која је експлодирала у близини објекта и изазвала опасност за живот дежурних милиционера ЈАГОША ШИМУНА, МИЛОРАДА АРМУША, БОРИСЛАВА КОЗИЋА и МИЛЕТА ЂУРИЋА (страна 5 под редни број 2, оптужнице Окружног јавног тужилаштва Приштина КТ. бр. 25/97 од 25. 07. 1997. године).

2. — Дана 03. 08. 1996. године око 02.00 часа после поноћи, извршен је напад на зграду Одељење милиције у Орлану, на који је бачена ручна бомба која није експлодирала, а истовремено је пуцано из аутоматске пушке, која терористичка акција је изведена истовремено са акцијама других група

исте организације, истог дана на објекте и припаднике МУП-а у Приштини, Подујеву, Лужану и Крпимеју (страна 9, тачка бр. 4, наведене оптужнице).

3. — Дана 28. 08. 1996. године, око 02.40 часова ујутру, извршен је терористички напад на зграду Одељења милиције у селу Челопек, на тај начин што су из ватреног оружја отворили ватру у правцу тог објекта, активирали и на објекат бацили две ручне бомбе и тиме довели у опасност животе дежурних милиционера Радојице Никчевића, Радојка Арсенијевића, Саше Радојчића и Дејана Дрљевића (страна 9, тач. бр. 1, горе наведене оптужнице).

4. — Дана 15. 11. 1996. године изведена је терористичка акција око 20.30 часова, на објекат Одељења милиције у селу Рзњић, тако што је из аутоматских пушака отворена ватра на објекат, који је погођен са више пројектила, те је на тај начин са спољне и унутрашње стране оштећена зграда, а истовремено доведени у опасност животи дежурних милиционера Миодрага Отовића, Јовице Перића, Мирка Арсенијевића и Милета Дашића (страна 6, под тач. 5, наведене пресуде).

Организација УЧК је такође извршила и низ напада који би се могли сврстати у следеше категорије:

(1) Напади на избегличке објекте

Дана 06. и 07. маја 1995. године, извршена је терористичка акција у ноћи у избегличком насељу „Јунику“, на тај начин што је постављен експлозив у насељу од чијег дејства су оштећене две куће, док у трећој, где је постављен експлозив није дошло до активирања (страна 5, под тач. 2, наведене оптужнице).

Дана 08. 08. 1996. године, око 23.15 часова, извршена је терористичка акција на избегличко насеље у изградњи у селу Бабалоћ, где је постављен експлозив у три куће и у једној грађевинској машини, када је експлозив активиран, објекти су оштећени и нанета је велика материјална штета (страна 6, под тач. 3, наведене оптужнице).

Дана 05. 05. 1996. године, око 02.20 часова ујутру, у близини баракe код „Бране“ на Батлавском језеру, где су смештена избегла лица, покушано је активирање експлозива, а пошто то није успело, отворена је рафална ватра из аутоматске пушке, са циљем да се изазове страх и паника код лица настањених у тим баракама (страна 9, под тач. 1, наведене оптужнице).

Дана 05. 09. 1995. године, око 20.40 часова, бачена је ручна бомба на објекат средњошколског центра у Подујеву, где су смештена избегла лица, чиме је изазвана опасност по живот лица која су била смештена у том објекту (страна 9, под тач. 2, горе наведене оптужнице).

Дана 22. 09. 1995. године, око 22.00 часа, изведена је терористичка акција, на тај начин што је бачена ручна бомба на објекат учитељске школе у Приштини, где су смештена избегла лица, чиме је изазвана опасност по њихове животе (страна 9, под тач. 3, наведене оптужнице).

Дана 11. 09. 1996. године, на подручју Дечана, на месту зв. Ереничке шуме, извршена је терористичка акција, на тај начин што је постављен експлозив на трактору Исмета Маљока — кооперанта ЈП „Србија шуме“, те када је експлозив активиран, уништио је његов трактор, а тиме су хтели да заплаше њега, као и друге кооперанте овог предузећа (страна 6, под тач. 4 горе наведене оптужнице).

(2) Напад на угоститељски објекат

Дана 22. 04. 1996. године извршен је терористички напад на угоститељски објекат „Чакор“ у Дечанима, у коме се окупљају припадници српске и црногорске националности, тако што је око 20.30 часова отворена ватра из аутоматских пушака на прозоре објекта, активирана и на објекат бачена ручна бомба, којом приликом су погинули Благоја Окука, Ђорђе Драгић и Стана Радусиновић, а тешко рањен Бранко Бабић, и приликом повлачења са лица места пуцали су у локал Авдуља Ђикока, како би се створио утисак да су извршиоци припадници српске националности, који је напад извршен истовремено са нападима других терористичких група, исте организације, у Штимљу, Косовској Митровици и Пећи, у којима су још два лица лишена живота и три рањена (страна 5, под ред. бр. 1 наведене оптужнице).

(3) Планирање да се изврши ликвидација више лица припадника МУП-а и цивила (Срба и Албанаца)

Крајем 1993. године постављена заседа у близини бране на Батлавском језеру са намером да из заседе отворе ватру на службено возило МУП-а и лише живота Средоја Радовића, милиционера ОУП Подујево, али пошто возило није наишло, до извођења ове терористичке акције није дошло.

Децембра месеца 1996. године планирана је ликвидација Фадиља Суљевића, инспектора СУП-а Приштина, те су дужи временски период пратили његово кретање, и наоружани постављали му заседе. До реализације ове терористичке акције није дошло, а касније је ово лице приступило терористичкој банди „УЧК“ која је деловала на подручју Подујева и против њега је, као и против групе припадника терористичке банде са тог подручја била спроведена истрага због кривичног дела тероризам и, након завршене истраге, подигнута оптужница.

У пролеће 1996. године планирана је ликвидација Момчила Пелевића, радника ЦРДБ Приштина, и Рамиза Љекуа, сина Имера Љекуа, који је ликвидиран дана 29. јуна 1994. године, а иначе је радио као портир у општини Глоговац, па је у вези са овим догађајима истражни судија Окружног суда Приштина извршио увиђај, дана 29. 06. 1994. године.

Октобра месеца 1996. године планирана је ликвидација Трајка Рогановића, милиционера Одељења милиције Ораховац, а новембра месеца исте године ликвидација Шукрија Краснићија из села Острозу (ликвидација овог лица планирана је и 1998. године у вези са истрагом која је спроведена про-

тив браће Мазреку за тероризам у селу Малишево и на брдо Клечка (страница 12, ред. бр. 1 наведене оптужнице).

Планиран је напад на објекат Одељења милиције у Глоговцу, и то септембра месеца 1996. године, али до извођења ове терористичке акције није дошло због неспоразума око места где је требало да се нађу извршиоци (али овај напад је извршен дана 11. 11. 1998. године, за који сам извршила увиђај и о чему је сачињен записник Кри. бр. 203/98, којом приликом је пуцано на објекте ОМ Глоговац, Пошту и кућу полицајца Ђори Џафера — страна 13, ред. бр. 1 наведене оптужнице).

Дана 16. 01. 1997. године извршен је терористички напад постављањем експлозије „аутомобил-бомба“ којом приликом су претрпели тешке телесне повреде ректор Приштинског универзитета Радивоје Павловић и возач Никола Лалић (поводом овог догађаја извршила са увиђај на лицу места и сачинила записник под Кри. бр. 6/97).

У вези са свим овим догађајима, подигнута је оптужница против 21 оптуженог, од којих су тројица била у бекству, која оптужница је подигнута након спровођења истраге у предмету КИО. бр. 18/97. Оптужница је подигнута против: **Најта Хасанија, Агрона Тољаја, Арифа Вокшија, Хасана Зенељија, Терима Кељмендија, Адријана Краснићија, Аљмана Незирија, Агима Маколија, Хамзе Пандаја, Аслана Селимија, Ећрема Кастратија, Исака ШАбанија, Бисљима Зогаја, Иљира Гашија, Јануса Земелија, Алија Ђулићија, Демира Лимаја, Агима Хуљаја, Селима Љокаја, Хајдина Раме и Незира Зогаја, због кривичног дела тероризам из чл. 125 КЗЈ.**

Донета је првостепена пресуда казне затвора, а двојица су ослобођена оптужбе.

Прилог: Оптужница КТ. бр. 25/97 од 25. 07. 1997. године

Другостепена пресуда КЖ I –1428/98 од 22. 04. 1999. године

IV. У предмету Ки. бр. 143/98, као истражни судија спроводила сам истрагу против окривљених **Љуана и Бекима Мазреку**, обојица из села Малишево, те је након завршене истраге против истих подигнута оптужница КТ–55/99 од 14. 03. 2001. године, због извршеног **кривичног дела тероризам из чл. 125 КЗЈ кажњиво по чл. 139 ст. 2 КЗЈ**, зато што су Љуан, марта месеца, а Бекима маја месеца 1998. године у селу Малишево, постали припадници терористичке банде под називом „ЉУМИ“, као дела терористичке организације која је себе називала „Ослободилачка војска Косова“ па су, у намери угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ, предузели акте насиља, којима је створено осећање несигурности код грађана. То су чинили на тај начин што је првоокривљени Љуан, са другим припадницима банде, учествовао у нападу на град Ораховац, у периоду од 17. до 22. 07. 1998. године, приликом којег су убијени мештани Анђелко Костић и Рајко Николић, а истовремено киднаповано 43 лица, која су најпре одведена у Малишево, а затим заједно са отетим лицима из других места у село Клечка — СО Липљан и тиме чинили групу од око 100 киднапованих људи, где су најпре му-

чени, и где је Љуан силовао једну девојчицу српске националности, старости између 12 и 15 година, а једном дечаку старости од око осам година, одсекао уво, док је Беким силовао више женских особа српске националности, након чега су њих двојица заједно са још 18 пипадника банде, извршили масовно стрелјање мучених и масакрираних лица, умишљајно лишавајући их живота.

У вези са овом оптужницом, Окружни суд у Нишу, дана 18. 04. 2001. године донео је пресуду **К-110/99**, којом је огласио кривим Љуана и Бекима Мазреку, због кривичног дела тероризам из чл. 125 кажњиво по чл. 139 ст. 2 КЗЈ, и за ово кривично дело их је осудио на **казну затвора у трајању од по 20 година**.

У жалбеном поступку, Врховни суд Србије у Београду, решењем **КЖ I 993/01 од 24. 12. 2002. године**, укинуо је првостепену пресуду и предмет вратио првостепеном суду на поновни поступак и одлучивање (обојица су били у притвору и након укидања првостепене пресуде, и налазили су се у КПЗ Ниш). Кривични поступак против ових лица још увек траје, није окончан, а у међувремену су на основу **одлуке Владе Републике Србије 26. марта 2002. године**, заједно са још 350 Албанаца, пребачени на Космет, и пуштени на слободу, те од тада, па до дан данас, никад се нису одазвали судском позиву на суђење.

Прилози: Записници о испитивању окривљених КИ. бр. 142/98, записници о увиђају са лица места дана 28. 08. 1998. године, првостепена пресуда К. бр. 110/99 и другостепена пресуда КЖ I 993/01.

У вези са случајем Клечка, у поступку истраге окривљени Љуан и Беким Мазреку у својој одбрани су, између осталог, навели да је командант „УЧК“ у Малишеву био **Фатмир Лимај**, против кога се у Хагу водио поступак у периоду када сам и ја била у Хагу да сведочим, и зато сам хтела да суду предочим доказе које могу искористити у поступку против овог лица, међутим, није ми омогућено да сведочим о случају Клечка.

V. У кривичном предмету **К-197/99**, спроводила сам истрагу против окривљеног **АЛБИНА КУРТИЈА**, из Приштине, због кривичног дела **удруживање ради непријатељске делатности из чл. 136 ст. 1 КЗЈ у вези са кривичним делом тероризам из чл. 125 КЗЈ, кажњиво по чл. 139 ст. 3 КЗЈ** (био је председник непријатељског удружења Независна унија студената), те му се стављало на терет да је 01. 10. 1997. године, 29. 10. 1997. године и 30. 12. 1997. године организовао демонстрације за независност Косова, затим организовао курс прве помоћи и добровољног давања крви за припаднике УЧК и учесовао у организовању конференција на којима је износио циљеве банде УЧК, а августа месеца 1997. године приступио је непријатељском удружењу УЧК, и то као секретар политичког представника те банде Адема Демаћија, присуствовао састанцима у селима Драгобиље и Ликовац, на којима се одлучивало о судбини полицајаца МУП-а РС, војника ВЈ и цивила, које је отела банда УЧК, и таквим општеопасним радњама створено је осећање несигурности код грађана.

Против овог лица подигнута је оптужница **КТ. бр. 59/99 од 27. 10. 1999. године** и донета је првостепена пресуда **К. бр. 197/99 од 13. 03. 2000. године**, којом је Албин Курти оглашен кривим и изречена му је **казна затвора у трајању од 15 година**, у коју му се урачунало и време проведено у притвору од 27. 04. 1999. године.

Напомена: Против ове пресуде окривљени Албин Курти се није жалио, пресуда је постала правноснажна и исти је био на издржавању казне затвора у КПД Ниш, али је 2002. године, заједно са осталим притвореницима пребачен на Космет, пуштен да се брани са слободе и преостали део казне није издржао (данас је и даље политички активан у Приштини, али сада организује демонстрације против представника УН, УНМИКА и КФОРА).

Прилог: **Првостепена пресуда К. бр. 197/99.**

Напади на припаднике МУП-а и њихове објекте, напади на цивиле Србе и Албанце и напади на угоститељске објекте чији су власници Албанци

Поводом ових терористичких напада сам, као истражни судија, извршила увиђај на лицу места, заједно са осталим члановима екипе за увиђај. Та екипа је била етнички мешовита, јер су у њеном саставу била и службена лица Албанци.

1. Записник о увиђају од 16. 01. 1997. године Кри. бр. 6/97, где је активирана експлозија „аутомобил-бомба“, којом приликом су повређени ректор Приштинског универзитета Радивоје Паповић и возач Лалић Никола.

2. Записник о увиђају од 18. 11. 1997. године под Кри.бр. 118/97, поводом терористичког напада на Ђамиља Гашија и Ељмија Бубљакуа, обојица из села Коморане, којом приликом су обојица повређени, на њих је пуцано из аутоматског оружја (повређени Ђамиљ Гаши је био директор фирме „Јукодреница“ из Глоговца и савезни посланик).

3. Записник о увиђају од 29. 11. 1997. године, под Кри. бр. 120/97, када је извршен терористички напад на Далипа Дуголија из села Петраштица, општина Штимље, који је био запослен у Земљораничкој задрузи у истом селу, на кога је пуцано из аутоматског оружја и који је од задобијених повреда преминуо.

4. Записник о увиђају од 12. 01. 1998. године, под Кри. бр. 2/98, када је извршен терористички напад у Штимљу на зграду у којој су смештене породице седам полицајаца који раде у Полицијској станици Штимље.

5. Записник о увиђају од 12. 01. 1998. године, под Кри. бр. 3/98, поводом напада у којем је погинуо шумар Сејди Муја из села Градице, општина Глоговац (био је запослен у ЈП „Србија шуме“ Шумско газдинство Приштина — секција Глоговац).

6. Записник о увиђају од 27. 01. 1998. године, под Кри. бр. 8/98, а у вези са баченом експлозивном направом у дворишту куће у Урошевцу у којој је као подстанар живео Рајко Додер, радник СУП-а Приштина.

7. Записник о увиђају од 28. 01. 1998. године, под Кри. бр. 9/98, а у вези са баченом мином из ручног бадача на кућу у којој је живела породица Драгомира Спасића у селу Сибовац општина Обилић.

8. Записник о увиђају од 13. 02. 1998. године, под Кри. бр. 18/98, у вези са нападом у којем је погинуо поштар Мустафа Куртај из села Горње Обриње општина Глоговац (био запослен као поштар радне јединице ПТТ Глоговац).

9. Записник о увиђају од 15. 02. 1998. године, у вези са терористичким нападом на радника трафостанице „Електро Косова“ у селу Старо Чикатово, Ника Абдулаха из Гладног Села, којом приликом је погинуо.

10. Записник о увиђају од 14. 04. 1998. године, под Кри. бр. 38/98, а у вези са баченом бомбом на зграду Друге полицијске станице — Одељење „Врањевац“ Приштина, којом приликом је причињена материјална штета на објекту и повређен је полицајац Будимир Спасић.

11. Записник о увиђају од 12. 05. 1998. године, под Кри. бр. 49/98, када је извршен терористички напад на припаднике СУП-а Приштина у ул. Љуботенска бр. 17 и 17а, приликом претреса куће и дворишта власника Исмета Гашија, којом приликом је пронађена велика количина оружја и друга војна опрема, а што је све побројано у самом записнику. Овом приликом је повређен полицајац Светислав Петровић.

12. Записник о увиђају од 08. 08. 1998. године, под Кри. бр. 123/98, а поводом бачене експлозивне направе у двориште породице Бугујевци у селу Бресје, општина Косово Поље, где је причињена материјална штета на објектима.

13. Записник о увиђају од 27. 08. 1998. године, под Кри. бр. 133/98, а у вези са баченом експлозивном направом у двориште где се налази зграда Америчког информативног центра у Приштини, насеље Драгода, ул. Подгоричка бр. 4, којом приликом је причињена материјална штета на објекту.

14. Записник о увиђају од 11. 09. 1998. године, под Кри. бр. 156/98, а у вези са терористичким нападом на раднике Управе прихода, општина Штимље у селу Кошаре, општина Урошевац, којом приликом је погинуо Сениша Михајловић.

15. Записник о увиђају од 03. 11. 1998. године, под Кри. бр. 188/98, а у вези са терористичким нападом на Сопу Фехмија, село Грацко, општина Липљан, на кога је отворена ватра из ватреног оружја, којом приликом је повређен.

16. Записник о увиђају од 09. 11. 1998. године, под Кри. бр. 201/98, у вези са терористичким нападом на зграду Одељења полиције у селу Малишево и убијених полицајаца Илије Вујовишевића и Дејана Дјатљофа.

17. Записник о увиђају од 11. 11. 1998. године, под Кри. бр. 203/98, а у вези са терористичким нападом извршеним на објекте ОУП-а Глоговац, Поште и куће у којој живи полицајац Џафер Ћори, којом приликом су повређени полицајци Славко Амиџић и Срђан Стевановић; објектима је нанета велика материјална штета, јер је пуцано из ватреног оружја различитог калибра.

18. Записник о увиђају од 18. 12. 1998. године, под Кри. бр. 225/98, а у вези са пронађеним лешем Бојанић Звонка из Велике Слатине, код места зв. „Царева Чесма“, општина Глоговац, којег су претходно отели терористи, а после тога убили и бацили на асфалтни пут (приликом вршења увиђаја на лицу места су били присутни и представници ОЕБС-а).

19. Записник о увиђају од 13. 01. 1999. године, под Кри. бр. 11/99, а у вези са пронађеним лешем НН мушкарца код места зв. „Царева Чесма“, општина Глоговац, који леш је касније идентификован; ради се о лицу Браниславу Секулићу, а кога су убили припадници терористичке банде (и овом увиђају су били присутни представници ОЕБС-а).

20. Записник о увиђају од 01. 02. 1999. године, под Кри. бр. 29/99, а у вези са терористичким нападом на породицу Јетулахуа Зумерија у селу Горње Годанце, општина Штимље, где је на породицу отворена ватра из ватреног оружја и повређена су два члана породице (Јетулахов брат Шућери је отет јуна месеца 1998. године и не зна, шта се са њим десило), увиђају су присуствовали представници верификационе мисије.

21. Записник о увиђају од 05. 02. 199. године, под Кри. бр. 33/99, поводом терористичког напада на кафе-бар „Ардино и Анда“ у Приштини, чији је власник Гзим Кастрати, где је причињена материјална штета. Увиђају су присуствовали представници ОЕСЦ-а.

22. Записник о увиђају од 06. 02. 1999. године, под Кри. бр. 34/99, у вези са терористичким нападом код места Мале пијаце у Приштини, којом приликом су изгубила животе три лица албанске националности (увиђају су присуствовали представници ОЕБС-а).

23. Записник о увиђају од 28. 02. 1999. године, под Кри. бр. 53/99, у вези са терористичким нападом на патролу полиције Полицијске станице Качаник, којом приликом је погинуо командир Богољуб Сталетовић, а тешко рањена четири полицајца.

24. Записник о увиђају од 22. 02. 1999. године, под Кри. бр. 46/99, поводом терористичког напада у којем су настрадали Гафур и Дритон Љока из села Паливодице, месна заједница Ђенерал Јанковић, општина Качаник. На њих је отворена ватра из аутоматског оружја (увиђају су присуствовали представници ОЕБС-а).

25. Записник о увиђају од 27. 02. 1999. године, под Кри. бр. 51/99, у вези са извршеним терористичким нападом на службено возило полиције, на које је пуцано из заседе на магистралном путу Приштина–Глоговац код места Велика Слатина — село Ђурђевица, којом приликом је погинуо један полицајац, а три полицајца су задобила тешке телесне повреде (увиђају су присуствовали представници ОЕБС-а).

26. Записник о увиђају од 21. 03. 1999. године, под Кри. бр. 75/99, поводом терористичког напада на припаднике полиције Прве полицијске станице у Приштини; на службено возило је пуцано из ватреног оружја, којом приликом су повређена четири полицајца која су подлегла повредама, а лакше је повређен један полицајац док је један полицајац прошао без повреда.

27. Записник о увиђају од 22. 03. 1999. године, под Кри. бр. 78/99, у вези са терористичким нападом у кафићу „Коха“ у Приштини, чији је власник Рамиз Баља, којом приликом је погинуо Аринит Кељменди, а повреде су задобиле Јасмина Јаха и Агим Баља.

28. Записник о увиђају од 22. 03. 1999. године, под Кри. бр. 79/99, поводом терористичког напада у кафићу „Нецик“ у Приштини, чији је власник Агрон Љумези, којом приликом је погинула Деонора Љутоли, а тешке телесне повреде су задобили Ведат Бахтри и Дардан Јашари.

29. Записник о увиђају од 21. 03. 1999. године, под Кри. бр. 74/99, а у вези са извршеним терористичко-диверзионог напада испред пружног прелаза на месту преко реке Дреница на улазу у Глоговац, у селу Поклек, оштећења на самом мосту настала су приликом активирања експлозивне направе.

30. Записник о увиђају од 30. 06. 1998. године, под КИО. бр. 119а/98, а у вези са повређивањем Иљбера Топалија из села Гребно, општина Урошевац, који је био приведен код истражног судије ради испитивања, а дао се у бекство, скочивши кроз прозор канцеларије бр. 3 истражног судије Округлног суда у Приштини.

31. Записник о увиђају од 11. 05. 1999. године, под Кри. бр. 118/99, извршеном у Старом Грацку, општина Липљан, где су од НАТО авијације погинула три лица, док су три лица задобила тешке телесне повреде.

Случај Рачак

Овај случај био је директан повод за агресију НАТО-а на СРЈ, и у оптужници против Слободана Милошевића био му је стављен на терет, у поступку који се водио пред Хашким трибуналом, а налази се такође и на тзв. Косовској оптужници из 1999. године, којом су били обухваћени представници војног и државног врха (Милутиновић, Шаиновић, Ојданић, Павковић, Лазаревић и Лукић).

Као истражни судија, а у вези са догађајем који се десио у Рачку дана 15. јануара 1999. године, када су погинули припадници терористичке банде УЧК, као дежурни истражни судија, спровела сам истражне радње, прику-

пила доказе и извела бројна вештачења, и на основу свега тога је утврђено да су припадници УЧК (40 њих) страдали искључиво од ватреног оружја док су трчали или били у покрету, у рову или поред њега. На њима није било никаквих других трагова, насилних повреда задобијених ни пре ни после смрти, нити трагова било којег другог оружја или оруђа.

На основу извршене обдукције (коју обдукцију су вршили вештаци за судску медицину — патолози, у сарадњи са патолозима из Белорусије и Финским тимом вештака, који су дали јединствени закључак. Тај закључак је гласио да су припадници УЧК у Рачку страдали, односно били убијени у борби, и то искључиво ватреним оружјем (на основу праваца канала рана и праваца уласка и изласка пројектила, искључена је била могућност стрељања). Стручњаци су такође искључили да се ту радило о масакру над недужним цивилима.

У вези са случајем у Рачку сведочила сам као сведок одбране у поступку пред Хашким трибуналом, који се водио против Слободана Милошевића, и након мог сведочења и сведочења професора др Славише Добричанина, овај део је избачен из првобитне оптужнице против Слободана Милошевића, а није разматран ни у поступку који се водио у тзв. Косовској оптужници.

Прилог: Записници о увиђају са лица места од 15. 01, па закључно са 18. 01. 1999. године.

Хашки трибунал никада није узео у обзир податке који су му прослеђивани о убијаним и несталим Србима на Космету, па ни у случајевима који су се водили против Рамуша Харадинаја и Фатмира Лимаја.

Danica Marinković

HOW THE HAGUE TRIBUNAL IGNORES FACTS AND EVIDENCE

Before being engaged as a witness on behalf of the defense, the author, who was an investigative judge in Priština, Kosovo and Metohija, prior to the NATO bombing and military takeover of the province in 1999, was interviewed on several occasions by ICTY Prosecution personnel in their attempt to solicit her testimony as a witness in relation to the well known Račak episode. The author presented to ICTY Prosecution investigators voluminous documentary evidence about violent acts perpetrated by the so-called “Kosovo Liberation Army” against civilians and government personnel. Her evidence was met with indifference and she was told to focus on Račak where, as it happens, the author and her investigative team were the first on the scene after the famous incident occurred. Apparently realizing that her account of what happened in Račak did not match Prosecution expectations, ICTY investigators never called her as a witness to give her evidence in court. Several pre-1999 war court cases, in which the author participated as an investigator, are discussed to show the violent nature of the “Kosovo Liberation Army” and its disregard for the lives of innocent civilians.

Даница Маринкович

ИГНОРИРОВАНИЕ ФАКТОВ И ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ТРИБУНАЛОМ В ГААГЕ

До того как меня пригласили выступить свидетелем обороны, меня несколько раз приглашали из Трибунала в Гааге давать свидетельские показания в случае Рачак в белградской канцелярии Трибунала исследователю из Ирландии, гдину Келли.

И тогда, в очередной раз, я пыталась исследователю презентовать факты и доказательства о событиях на Косово и Метохии с 1990 года до бомбардировок в 1999 году, связанных с террористическими нападениями со стороны бандитов, которые себя называли освободительная армия Косово «УЧК», для того, чтобы на основании моего свидетельствования и доказательств они пришли к выводу, что «УЧК» на территории Косово и Метохии предпринимала насильственные действия над гражданским населением, над полицией и армией- все это ради создания атмосферы отсутствия безопасности. В итоге они бы стали уезжать с Косово, а конечной целью было насильственным путем отрезать часть территории Сербии, провозгласить независимость или присоединиться к Албании.

Исследователь из Канцелярии прокурора не был заинтересован даже в том, чтобы выслушать меня, не говоря уж о том, чтобы принять предложенные доказательства. Заявление мое относилось к случаю Рачак и рассказала я правду, которую я установила на месте, проводя обзор места происшествия. Моим заявлением он не был доволен и в результате меня не пригласили выступить свидетелем обвинения в Гааге.

Своими показаниями я хотела Трибуналу в Гааге доказать, что государство Сербия посредством государственных институтов (МВД, Прокуратура, Суд) предпринимало законом предусмотренные и дозволенные действия и в рамках своих полномочий возбуждало уголовные дела против совершителей уголовных дел, нацеленных против конституционного устройства СРЮ и территории Косово и Метохии, за отсоединение Косово от Сербии и создание отдельного государства или его присоединение Албании.

V

Сребреничка загонетка
Загадка Сребреница
The enigma of Srebrenica

Ljubiša Simić*

FORENSIC ANALYSIS OF SREBRENICA POST-MORTEM REPORTS

The subject of this analysis are the results of the forensic analysis performed by expert teams of the Hague Tribunal [ICTY] between 1995 and 2002 at several locations in the region of Eastern Bosnia when they exhumed and examined hundreds of human remains presumed to belong to Srebrenica victims.

Post-mortem examinations were conducted on the remains of victims from the following mass graves: Glogova, Kozluk, Konjević Polje, Hodžići road, Nova Kasaba, Pilica, Ravnice, Zeleni Jadar, Lazete, Cerska, Liplje, Dam i Čančari road.

At the very start, it would be useful to state the following. Asked by the defense in the *Popović et al.* case whether it would be relevant to try to determine how many Moslems perished as a result of combat activity, prosecution military expert Richard Butler, replied: “It would be relevant if the forensic evidence of mass graves were showing evidence that would reflect that the bodies in those graves reflected combat casualties. The forensic evidence, as I understand it, coming out of those mass graves reflects the opposite, that they are not combat casualties.” [*Popović et al.*, Transcript, January 23, 2008, page 20250] Nevertheless, a little further on in the cross examination by the defense, Butler admitted that it would be a reasonable assumption that “between 1000 and 2000” Moslems could have died as a result of combat activity [Transcript, p. 20251, January 23, 2008, lines 6–8]. A careful analysis of the forensic material that had been prepared by experts of the same Office of the Prosecutor where Butler worked indicates that—contrary to Butler’s claim—a significant number of casualties did indeed have its origin in combat activity and therefore does not fit into the execution scenario.

Impact of firearms

Since this analysis deals with victims who died mainly as a result of injuries inflicted by firearms or projectiles of different kinds, our report contains a

* Medical doctor, graduate of the Faculty of Medicine, U. of Belgrade; member of Ljubiša Beara defense team at ICTY in the Hague, the Netherlands; member of the expert forensic team of Srebrenica Historical Project.

discussion of the impact of firearms and other kinds of ordinance on the human body. It should also be noted that other than information about the entry and exit wounds, and the kind of projectile involved, the available reports that were used in this analysis give us little additional data.

Material used for the purposes of this analysis

A total of 3568 cases were analyzed. They represent the sum total of material gathered by the prosecution of the Hague Tribunal at 13 different locations between 1995 and 2002.

Each of these localities is discussed separately, following which the pertinent data are presented in the form of a graph which provides a clearer insight into the results.

In order to make the results easily understandable, they were divided into 9 classes of casualties:

First: bodies with a bullet in both the upper and the lower region.

Second: bodies with a bullet only in the upper region.

Third: bodies with a bullet only in the lower region.

Fourth: bodies which in addition to bullet traces contain also traces of various kinds of metal fragments.

Fifth: bodies which contain only metal fragments of various kinds.

Sixth: various body parts, i. e. cases where what was exhumed was not a body but only a few bones, in some instances just one bone.

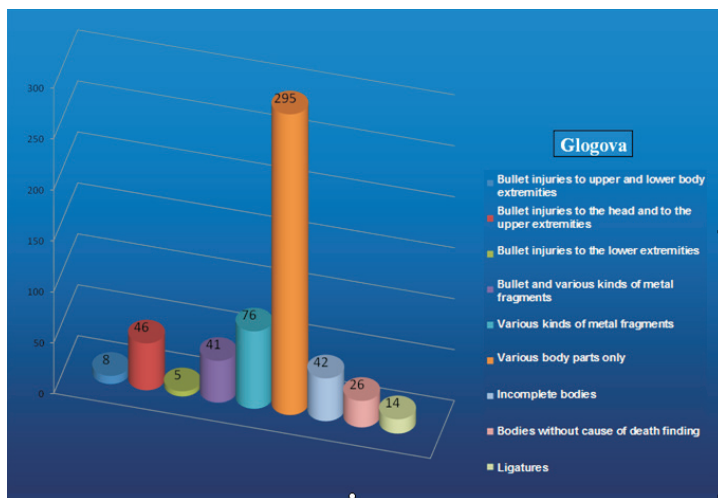
Seventh: incomplete bodies, i. e. reports which describe only the upper or lower region of the body, or only the cranium.

Eighth: bodies without a finding as to the cause of death.

Ninth: bodies with blindfolds and/or ligatures.

Glogova

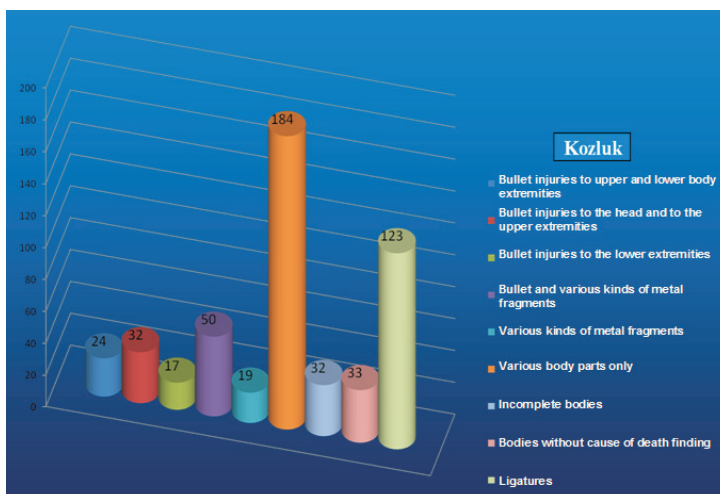
As the graph shows, the column representing body parts plays the dominant role. In a great number of cases, 5 or fewer bones are involved. Assuming that a human body is composed of over 200 bones, it is clear that such a small quantity is insufficient for drawing any forensically significant conclusions, especially in the case of cranial or some other bones which do not shield vital organs, or if the bones themselves do not exhibit injuries caused by bullets or other weapons. It is important to note that, out of 295 cases at this location where only a body part was found, prosecution experts were themselves unable to determine the cause of death in 280 cases. Thirty-five bodies show shrapnel traces, which indicated unambiguously that these persons died from the impact of a grenade, mortar, or some other heavy weapon. Blast wounds were the cause of death in 32 cases. It is also relevant to bear in mind that 53,3 % of the Glogova material does not consist of complete bodies, but only of body parts or fragments. Out of that percentage, in 95% of the cases the cause of death was not

determined. When referring to incomplete bodies, in 33 cases the cause of death was not determined, in 8 cases the cause of death was injury to the upper body region, and in one cases lower body region injuries were cited as the cause of death.

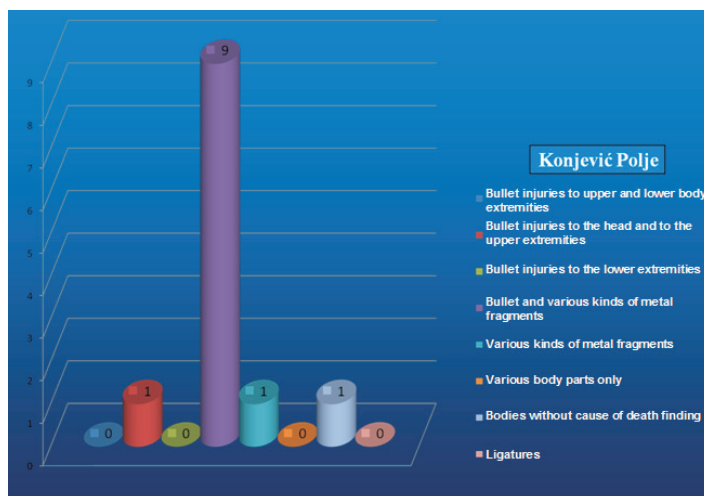
Kozluk

By far the majority of the cases here consist only of body parts, i. e. a total of 184 reports. Out of this number, in 176 cases the cause of death was not determined, which comprises more than 95,7 %. Here as well, it is important to mention 123 bodies that were found with ligatures and/or blindfolds, which suggests that they were executed. Out of 32 incomplete bodies, in 26 cases the cause of death was not determined.

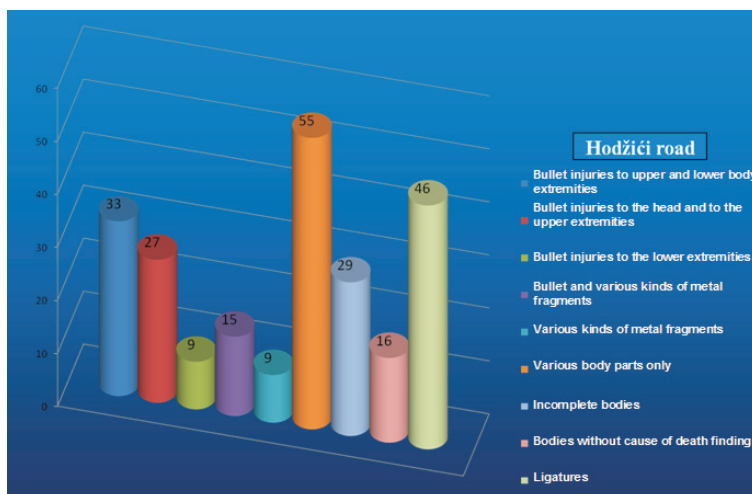
Konjević Polje

In the Konjević Polje mass grave, 12 bodies were found. Most of them sustained bullet injuries or from metal fragments of various kinds. It is highly likely, based on the nature and pattern of injuries, that bodies exhumed in this mass grave perished during combat operations.

Hodžići road

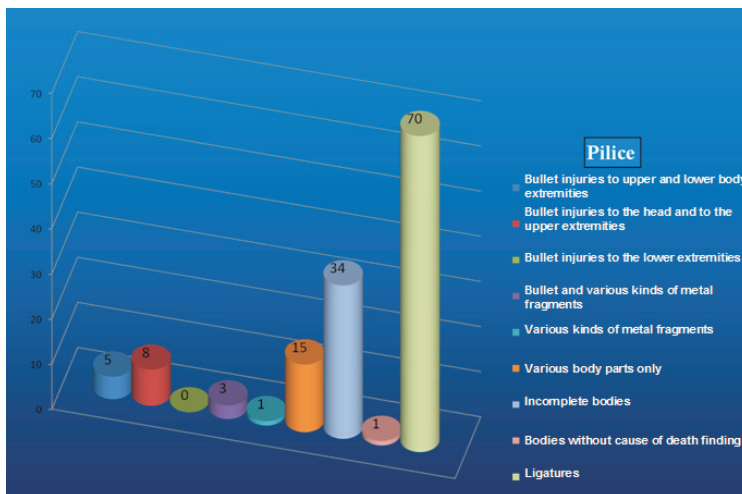
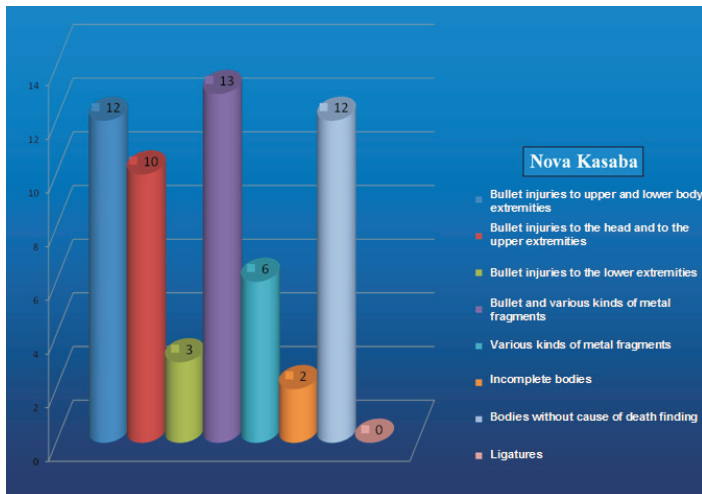
As in the previous mass graves, cases consisting only of body parts predominate, totaling 55. The cause of death was not determined in 52 of those 55 cases, which in percentage terms comes to 94,5 %. The number of bodies with blindfolds and/or ligatures is 46. Of 29 incomplete bodies, the cause of death was not determined in 13, while in 7 cases the cause of death were injuries

to the upper region of the body and in 9 cases the cause of death was injury to the lower extremities.

Nova Kasaba

With respect to the distribution of injuries, the human remains in Nova Kasaba exhibit a somewhat different picture. Here, the number of injuries caused by bullets and those that were caused by metal fragments of various kinds are about even. Also notable is the number of whole bodies without any injuries or tissue damage, as a result of which no cause of death was determined. Cause of death also was not determined for incomplete bodies. There were no bodies with ligatures or blindfolds in this mass grave.

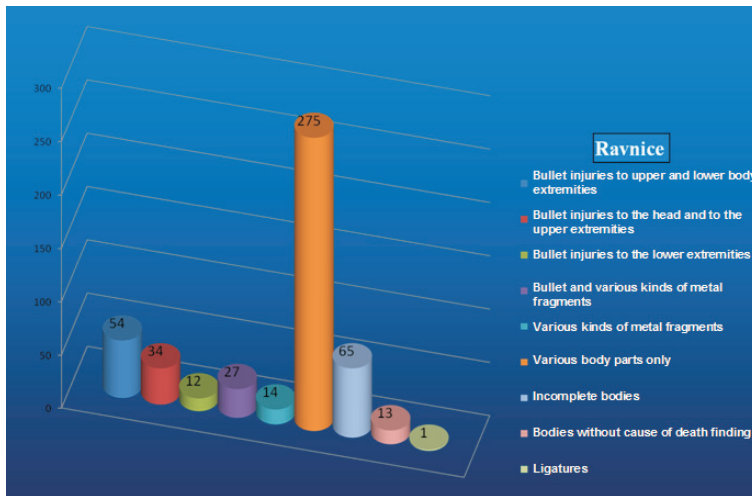

Pilica

Pilica—Branjevo farm is notable for the number of bodies with blindfolds and/or ligatures. They are 70, or 51% of the total number of cases here. The rest are mainly body parts or incomplete bodies. With regard to incomplete bodies from this mass grave, it may be noted from the graph that alongside some of the incomplete bodies in addition to a bullet various metal fragments were found as well, while another portion had only bullet related injuries, and the rest did not exhibit any injuries at all so that no cause of death could be determined. In 15 cases where only an inconsiderable portion of the body was located, cause of death could not be determined in 12.

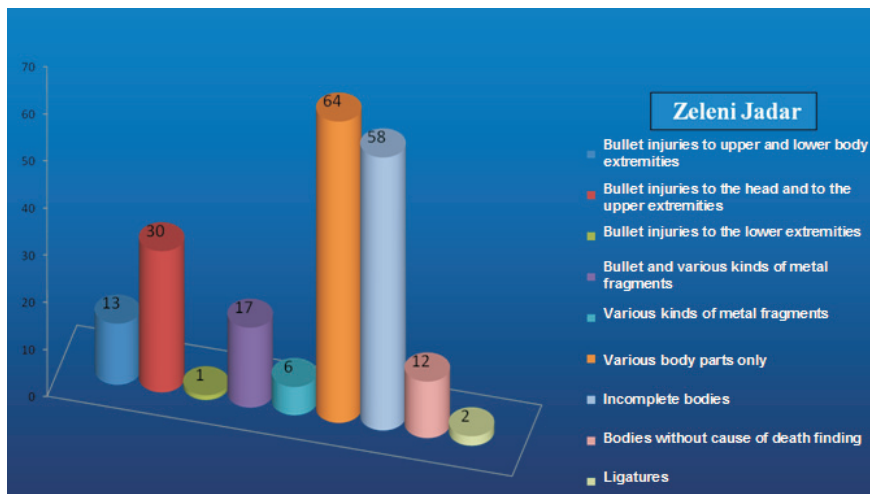
Ravnice

What characterises this mass grave is the high number of cases where only body parts were located. Out of a total of 495 autopsy reports, 275 refer to cases involving only a body part. That proportion can be clearly seen in the graph but for the data to be even clearer, it is noted that in 55 % of the cases only a body part, often just one or more bones, were located. Perhaps even more significantly, out of 275 reports which involve only a few bones, in 259, or 94,2 %, the cause of death was not determined. With incomplete bodies, the cause of death was not determined in 17 cases.

Zeleni Jadar

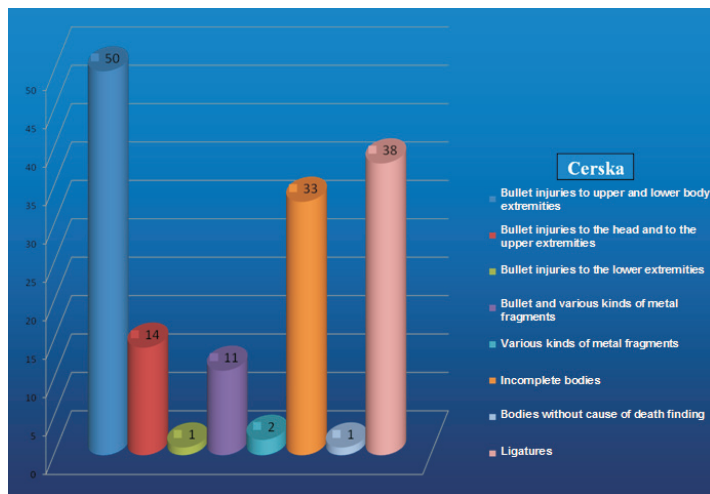
Zeleni Jadar mass graves also have a significant number of reports with very few bones. The percentage of cases where only a body part was found, e. g. a thigh or a foot, is 31,5 %. Out of a total of 64 reports where only a body part was located, in 54 cases, or 84,3 %, the cause of death was not determined. Where incomplete bodies are involved, of 58 such cases the cause of death was

not determined in 28 cases, while the remaining incomplete bodies show bullet injuries in upper and lower extremities, 18 and 11, respectively. That means that the cause of death in 18 incomplete body cases was firearm injury to the upper, and in 11 cases to the lower extremities.

Cerska

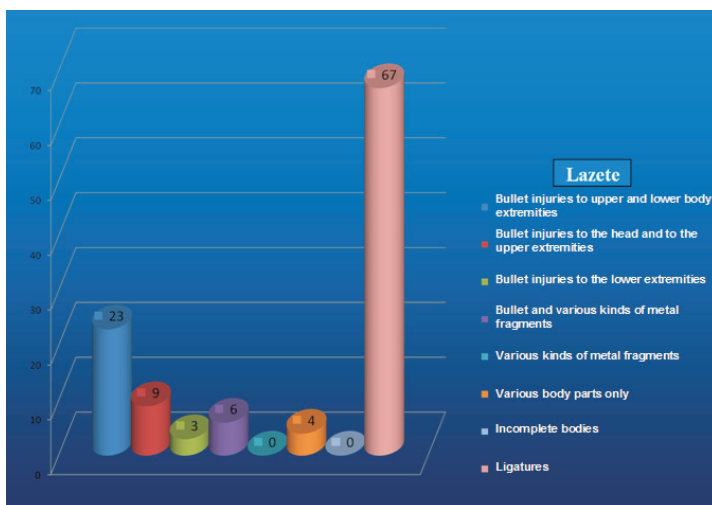
Mass graves from this locality are characterized by the presence of bullets with a wide ranging distribution. In a great number of cases, bullets were found in both the upper and the lower extremities. Even in cases where the body was not complete, it was possible to determine the cause of death by noting a bullet or bullet fragments among the remains. There is a total of 33 such reports where

the cause of death are injuries caused by firearms to both upper and lower extremities. Here we must also mention 38 bodies where blindfolds and/or ligatures were found, which indicates execution.

Lazete

As reflected in the graphs, this mass grave is characterized by a high percentage of bodies with blindfolds and/or ligatures. There are 67 such bodies, or 59,8 % of the total. The remaining bodies contain mainly bullet injuries to the upper or lower extremities.

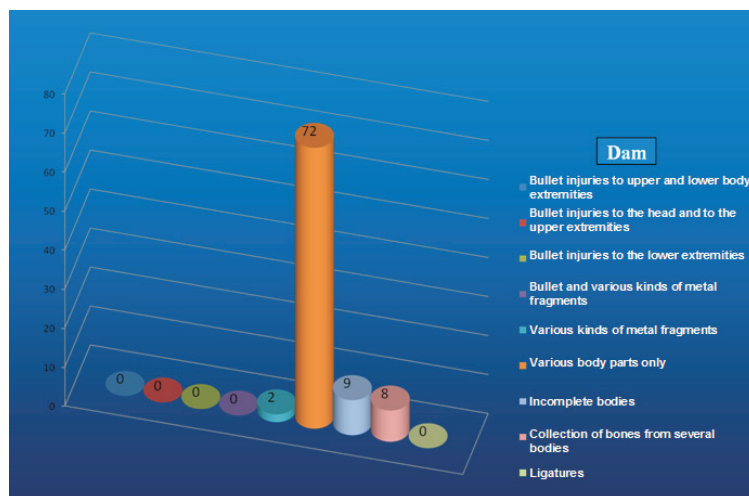
Liplje

The Liplje mass graves are distinguished by the number of reports where only a body part was found. Out of a total of 441 reports, 330, or 74,8 %, refer to body parts, while in 73 cases, or 17,5%, the body is incomplete. Of the 330 cases which involve only body parts, in 318, or 96,4 %, the cause of death was not determined. With regard to incomplete bodies, out of 73 such reports the cause of death was not determined in 53 cases. The remaining 20 reports show an even distribution of injuries inflicted by firearms to the upper and lower extremities, respectively, causing death in all these cases.

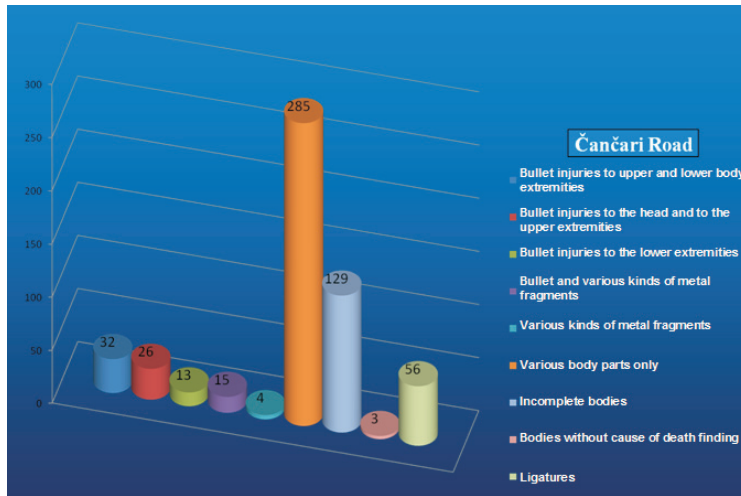
Dam [Brana]

Mass graves in the vicinity of the Dam share the characteristics of some of the previously discussed locations in that the majority of the cases consist of just a few bones or a small body part. There are 72 such reports. In those reports, no cause of death is determined. In contrast to previous sites, we find here a new category of reports based on collections of 50 or more bones and bone fragments, without any attempt at classification, or apparent support for valid evidentiary conclusions. These bones belonged to a variety of persons.

Čančari road

The Čančari Road mass graves also contain a high percentage of reports where only a few bones were found. There are 285 such reports, out of a total of 563, or 50,6 %. The cause of death was not determined in 240 cases, or 84,2 % of the reports. There is also a high percentage of reports with incomplete bodies, totaling 129. Out of these 129, in 77 cases the cause of death was not determined, or 60% of the total. The remaining reports, where the cause of death was determined, contain a high percentage of injuries inflicted by firearms. There were also 56 reports with blindfolds and/or ligatures, or about 10% of the Čančari Road total.

Data summary

There is a total of 3568 autopsy reports in the material that was reviewed. It must be pointed out that these are 3568 reports, not bodies. The reason is clear: 1 report does not equal 1 body. In almost 44,4 % of the reports only a body part, often just a bone, is involved. Considering that a human body consists of over 200 bones, it is obvious why an autopsy report here is not the equivalent of a body. The corollary of the above is that the number of bodies is far less than the number of reports, a fact which is supported by the analysis of mass burial sites and of the graphs which accompany each of them. To make the results as analytically accessible as possible, they were divided into five groups.

The first group consists of bodies and body parts where blindfolds and/or ligatures were found, bodies with a bullet in the upper or in the lower extremity, and bodies where a bullet was located only in the upper extremity, about which it may be asserted with confidence that these persons were executed.

The second group includes bodies where only a bullet or bullet fragments were found. Such injuries could have been inflicted either during combat or as a result of execution.

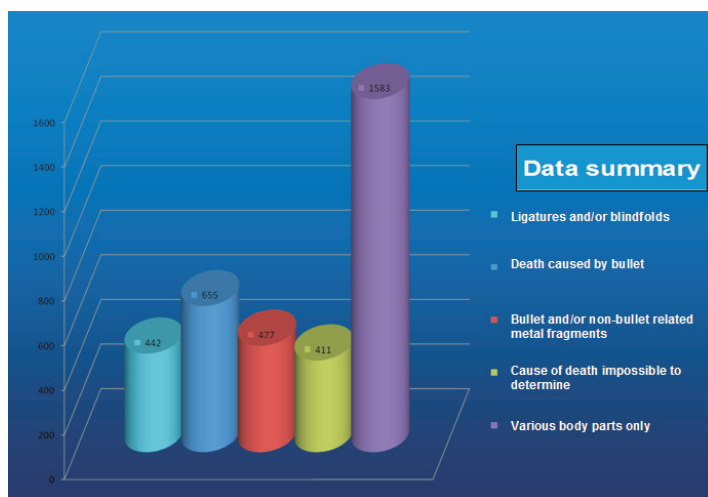
The third group consists of bodies which did not have just bullet injuries, but also metal fragments of projectiles other than bullets and bodies with only different metal fragments. The injuries sustained by this group are most consistent with combat activity.

The fourth group consists of incomplete bodies where no cause of death could be determined.

The fifth, and largest group, consists of reports where only a few body parts were found, often just a single bone, or a foot encased in a boot, a thigh, or the like. That is 1583 reports out of a total of 3568, or 44,4 %. This figure gains in signi-

fiance when it is considered that in these reports, where only a body part was found, in 92,4% of the cases no determination of the cause of death was made.

The Table which follows summarizes all the major findings:

Based on the post-mortem reports that were reviewed and a classification of the data they contain, the following professionally responsible conclusions may be drawn about the manner and causes of death of these victims:

1. The first group consists of 442 bodies on or about which blindfolds and/or ligatures were found, which indicates that those persons were executed.
2. There are 655 bodies which show bullet inflicted injuries and based only upon that finding it is impossible to conclude whether they might have been executed or were killed during combat activity or committed suicide.
3. In relation to a certain number of victims [477] it would be reasonable to conclude that they were not executed because of the presence of shrapnel and other metal fragments which are not bullet related. That pattern of injury is consistent with combat activity, not with execution, as the cause of death.
4. For 411 bodies it was impossible to determine whether or not death was caused by execution because those bodies were incomplete. In this group we also find bodies which did not exhibit any traces of projectiles of any kind, and for that reason also the cause of death could not be determined.
5. A significant percentage of the reports, 44,4 %, or a total of 1583, consists of only a few bones. If we take into account that a body consists of more than 200 bones, then it is clear that the reports in this category

were useless for drawing conclusions of any kind. That is also suggested by the fact that in 92,4% of the reports in this category, even prosecution forensic experts refrained from making a determination of the cause of death.

This analysis also includes a discussion of a certain number of individual forensic reports which are not compatible with generally accepted professional standards and which often do not support the conclusions that are drawn by prosecution forensic experts based on the data they contain.

Control analysis

Regardless of the fact that these results are very clear, we thought that it would be in the general interest to conduct a parallel, or control, analysis because the previous procedure did not give as a definitive answer about the total number of victims. Because of the enormous number of post mortem reports which consisted of only a handful of bones, we sought another convenient way to check the results. We therefore decided to conduct an additional analysis. Our basic objective was to establish as closely as possible the total number of bodies in the mass graves. Once we have a fairly reliable total figure, we can then with some degree of confidence proceed to classify the victims as probably executed or as probably having been killed in combat.

The parameters we used were the total number of craniums and femurs. Since in a significant number of cases the craniums were smashed or fragmented, sometimes into more than 20 individual pieces, that approach proved impractical and was abandoned. We then concentrated on counting the femurs. In the course of our research, we counted all the right and left femurs, as well as femur fragments whenever it was possible to determine whether they belonged to the right or the left femur bone.

For a small number of fragments [a total of 28] due to their insufficient size it was not possible to determine whether they belonged to the right or to the left femur bone.

As the attached table demonstrates, the results are entirely consistent with the preceding analysis. Both approaches yield the result of less than 2000 bodies in the thirteen mass graves, or between 1919 and 1923.

We stress that this total figure of victims for all mass graves includes both categories, those who were executed and those who were killed during combat engagements. Thus, the thesis which we put forward in our main study, that the considerable number of reports [44,4%] which consist only of fragments cannot legitimately be treated as bodies, now stands fully corroborated. To repeat, the number of those reports which only refer to fragments is 1583. When we deduct that number [1583] from the total number of “cases” for which Tribunal forensic experts have opened post-mortem reports [3568], we obtain a figure of 1985 bodies in various stages of completeness. Within acceptable parameters, that coincides with the results of our control analysis with reference to femur bones which has given us a range of between 1919 and 1923 dead persons in Srebrenica-related mass graves.

Mass grave	Right femur	Left femur	Bone fragment
Liplje	131	131	4
Ravnice	221	224	1
Glogova	275	273	2
Čančari road	233	240	3
Kozluk	318	315	0
Hodžići road	155	156	2
Cerska	146	146	0
Nova Kasaba	56	56	0
Lažete	110	110	0
Pilica	115	115	0
Zeleni Jadar	116	113	1
Dam (Brana)	31	32	15
Konjević Polje	12	12	0
Total femur bones	1919	1923	28

Ljubiša Simić

ANALYSIS OF ICTY FORENSIC EXPERTS' SREBRENICA MASS GRAVE AUTOPSY REPORTS

A thorough analysis of the 30,000 pages of forensic material which constitutes not the main, but the only material evidence of the crime in Srebrenica, as presented by the ICTY Prosecutor's office. It reveals that there are less than 2000 bodies in the prosecution's evidence, of whom only about 655 exhibit a pattern of injury which is consistent with, though not necessarily probative of, execution. The first fundamental conclusion reached is that while in the Prosecution evidence there are said to be 3658 "cases," that does not equal 3658 exhumed bodies. On more careful examination, it turns out that in about 44% of these "cases", or a total of 1583 of the available ICTY autopsy reports, not only was there absolutely nothing resembling a complete body from which meaningful forensic conclusions might be drawn, but what was termed a "case" may have consisted of no more than a body fragment, often a single bone, incapable of generating any forensic conclusions at all. In fact, even the prosecution's own forensic experts concede that in 92,4% of these autopsy reports, which consisted of body fragments, the cause of death could not be determined. Dr. Simić's analysis also demonstrates that even the slightly over 50% of the exhumed remains which do allow the possibility of some

forensic conclusions nevertheless do not present a uniform picture and that even they do not necessarily support the prosecution's case. A breakdown of patterns of injury is presented, some clearly suggesting combat deaths rather than execution. If we combine victims with blindfolds and ligatures, 442, and those with bullet or bullet fragment wounds only, 655, the total of victims whose condition and pattern of injury at the time of exhumation were consistent with execution is 1097. That is less than a third of the cases in ICTY prosecution's forensic evidence, and far short of the official Srebrenica execution figure of about 8000. A control analysis was also conducted by Dr. Simić to determine the total number of victims in the 13 exhumed Srebrenica mass graves, irrespective of other relevant factors. The method Dr. Simić selected was simple: count all the right and left femur bones, which happens to be one of the sturdiest skeletal components. When paired, the femurs give a total of just under 2000 victims (1919), which is about 6000 short of the 8000 figure which must be properly documented if the authorized version of Srebrenica events is not to collapse.

Превод

Љубиша Симић*

АНАЛИЗА АУТОПСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА МАСОВНИХ ГРОБНИЦА СРЕБРЕНИЦЕ

Предмет ове анализе су резултати судско-медицинских извештаја рада стручњака Хашког трибунала, који су у периоду 1995–2002. на неколико локалитета у региону Подриња откопали и обрадили на стотине људских остатака за које се претпоставља да припадају сребреничким жртвама.

Обдукциони налази су били рађени на жртвама из следећих масовних гробница: Глогова, Козлук, Коњевић Поље, Хоџићи (цеста), Нова Касаба, Пилица, Равнице, Зелени Јадар, Лажете, Церска, Липље, Дам (Брана) и Чанчари (цеста).

На самом почетку од значаја је подвући следеће. На питање одбране да ли би било целисходно покушати тачно установити колико је Бошњака погинуло у борбеним дејствима, војни стручњак Тужилаштва Хашког трибунала Ричард Батлер на суђењу Поповић *et al.* одговорио је следеће: „То би било релевантно само у случају да су судско-медицински докази из масовних гробница у складу са повредама које су настале током борби. Судско-медицински докази, колико је мени познато, показују супротно, да то нису повреде настале током борбених дејстава“ (*Поповић et al.*, транскрипт, 23. јануар 2008, с. 20250). Ипак, мало даље, под унакрсним испитивањем одбране, Батлер је признао да би било разборито претпоставити да је „...између 1.000 и 2.000 Бошњака могло страдати у борбеним дејствима“ (Транскрипт, 23. јануар 2008, с. 20251, редови 6–8). Пажљива анализа судско-медицинског материјала коју су припремили стручњаци истог тужилаштва за које је радио Батлер указује да је — супротно Батлеровој претпоставци — значајан број повреда заиста настао током борби, па се стога не уклапа у теорију о стрељању.

Дејство ватреног оружја на људски организам

С обзиром на то да се ова анализа односи на жртве које су углавном подлегле повредама нанетим ватреним оружјем или пројектилима различи-

* Дипломирани лекар, члан тима одбране Љубише Беаре у Хагу и члан стручног судско-медицинског тима Историјског пројекта Сребреница.

тог порекла, целисходно је поменути нешто о утицају и дејству ватреног оружја на људски организам.

Величина оштећеног ткива код стрелних рана је пропорционална густини ткива. То, практично, значи да што су ћелије компактније и гушће напаковане једна уз другу, то ће оштећење ткива бити веће, а супротно, што је ткиво еластичније, оштећење ће бити мање изражено. Тако можемо да наведемо неколико примера за различита ткива с обзиром на њихову специфичну тежину: плућа 400–500кг/м³, масно ткиво 800кг/м³, јетра 1.200кг/м³, кости 1.100кг/м³. Из наведеног се види да плућа имају минималан степен вулнерабилности под дејством метка, док је степен вулнерабилности костију огroman. Количина оштећеног ткива зависи и од врсте пројектила, али и од његове брзине. Пројектили који имају врло велику брзину, или брзину која је већа од брзине простирања звука у ткивима (1.450–1.500м/с) формирају такозвани шоки талас или лажне шупњине. Та шупљина је већа од пречника пројектила и значајна је због додатних оштећења ткива. Исти ефекат могу да постигну и пројектили мање брзине са тупим врхом или уколико је угао током импакције око 90 степени. Повреде од метка имају велики судско-медицински значај јер се често на основу њих може одредити удаљеност или растојање од места испаливања пројектила, положај, угао, улазна и излазна рана, као и многи други детаљи.

У овој анализи ми се нећемо много бавити тиме јер нам материјал не пружа прилику за тако нешто. Осим одређивања улазне/излазне ране и врсте пројектила, описи нам у високом проценту случајева не пружају више информација.

Обрађени материјал

Укупно је обрађено 3.568 случајева. То је целокупан материјал којим је располагало Тужилаштво Хашког трибунала на 13 различитих локалитета од 1995. до 2002. године. Сваки од ових локалитета биће продискутован, након чега, а уз помоћ графикона, може да се стекне реалан увид у резултате.

Да би резултати били прегледни и разумљиви, поделили смо их у девет група.

Прва група се односи на тела са метком и у горњој и у доњој половини тела.

Друга група се односи на тела са метком у горњој половини тела.

Трећа група се односи на тела са метком у доњој половини тела.

Четврта група се односи на тела која поред метка садрже и металне фрагменте различитог порекла.

Пета група се односи на тела која садрже само металне фрагменте различитог порекла.

Шеста група представља само различите делове тела, односно случајеве где није пронађено цело тело, него само по неколико костију, понекад само једна кост.

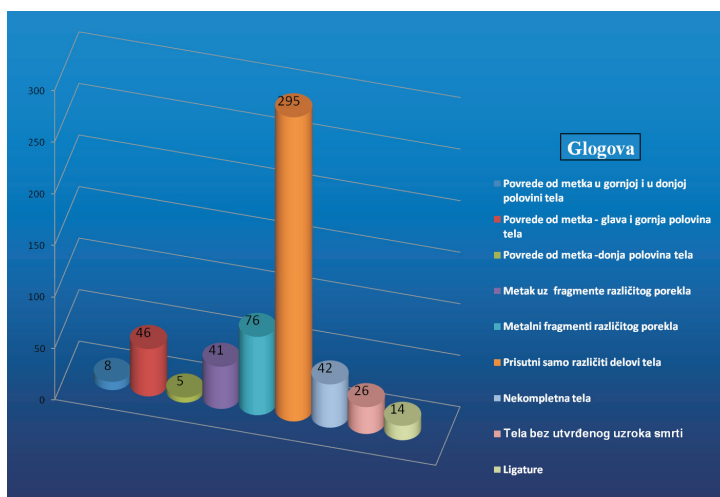
Седма група се односи на некомплетна тела, односно извештаје у којима је углавном описана горња или доња половина тела или само лобања.

Осма група односи се на комплетна тела без утврђеног узрока смрти.

Девета група су тела са повезом преко очију и/или лигатурама на рукама.

Глогова

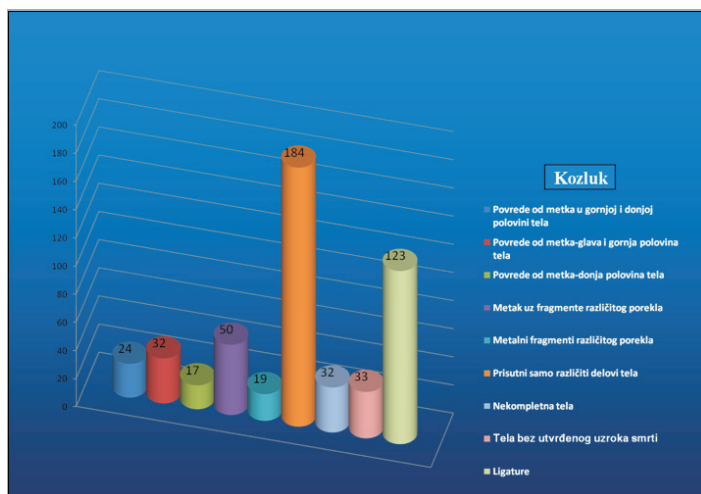
На графикону није тешко уочити да доминира стубац који означава присуство само различитих делова тела. У великом броју случајева у питању је мање од пет костију. Уз претпоставку да људски организам садржи више од 200 костију, јасно је да тако мала количина ткива у великом броју случајева не представља репрезентативан материјал за утврђивање било каквих судско-медицинских чињеница, посебно уколико то није кост лобање или нека друга кост која штити виталне органе и уколико на костима нема повреда од метка или неког другог оружја. Оно што треба истаћи јесте да стручњаци Хашког Трибунала од 295 случајева на овој локацији где је про-

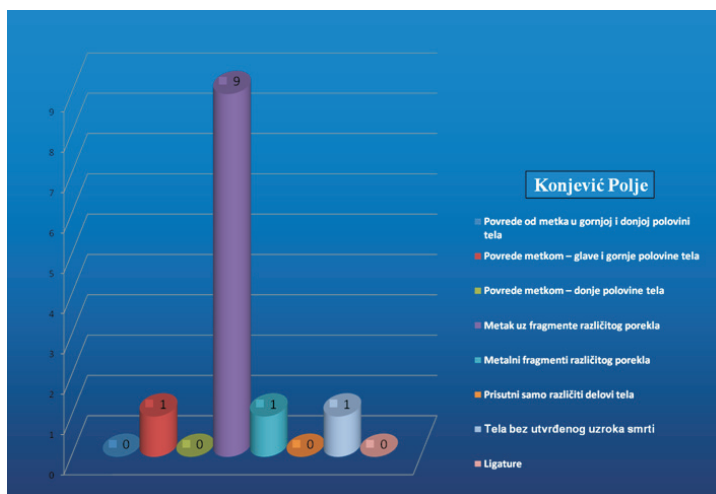
нађен само део тела нису утврдили узрок смрти у 280 случајева. На 35 тела пронађени су делови шпанела, што недвосмислено указује на то да су особе страдале од дејства гранате, мине или неког другог тешког оружја. Блест повреде су биле узрок смрти код 32 особе. Овде треба истаћи да 53,3 одсто укупног материјала који се односи на Глогову нису комплетна тела него само фрагменти или делови тела. Од тог процента у 95 одсто случајева узрок смрти није утврђен. Када је реч о некомплетним телима, у 33 случаја узрок смрти није утврђен, у осам случајева узрок смрти је била повреда у горњој половини тела, у једном случају као узрок смрти наведена је повреда у доњој половини тела.

Козлук

Када је реч о масовним гробницама у Козлуку, ситуација је опет прилично јасна. Далеко највећи број случајева односи се само на делове тела, укупно 184 извештаја, од чега у 176 случајева није утврђен узрок смрти, што је више од 95,7 одсто. Овде треба поменути и 123 тела која су пронађена са лигатуром и/или повезом преко очију, што наводи на закључак да су вероватно били стрењани. Од 32 случаја некомплетних тела узрок смрти није утврђен у 26 случајева.

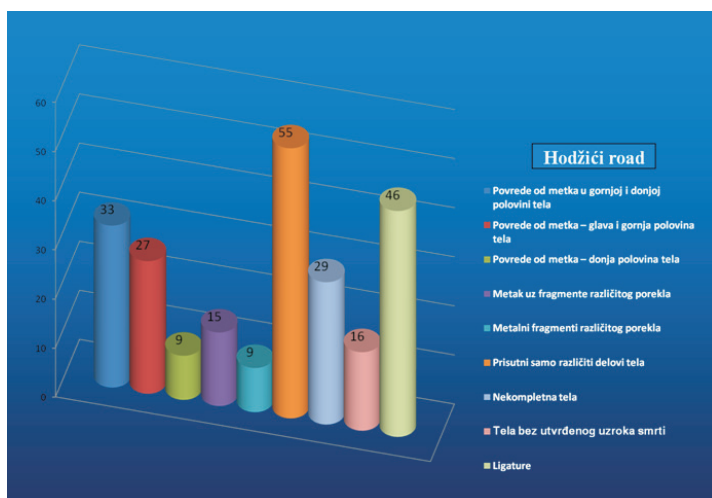
Коњевих поље

У масовним гробницама у Коњевић Пољу пронађено је 12 тела, од тог броја већина је имала повреде и од метка и повреде нанете металним фрагментима различитог порекла. На основу ових података, најприроднији је закључак да су тела пронађена у овој гробници припадала лицима која су настрадала током борбених дејстава.

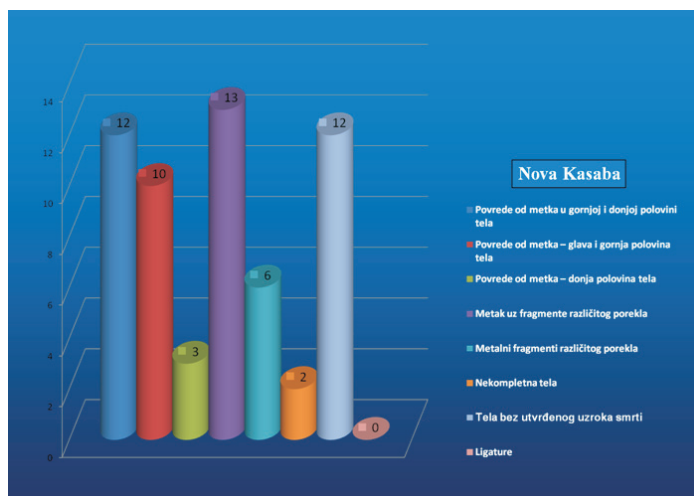
Хоџићи цеста

Опет се понавља слична ситуација као и у претходним масовним гробницама да је од укупног броја случајева (239) број случајева где је пронађен само део тела највећи, и он износи 55. Од 55 таквих случајева узрок смрти није утврђен у 52 случаја, што преведено у проценте износи 94,5 одсто. Број тела на којима су пронађене лигатуре и/или повез преко очију је 46. Од 29 некомплетних тела узрок смрти није утврђен у 13 случајева, док је у 7 случајева узрок смрти била повреда у горњој половини тела, а у девет случајева узрок смрти је повреда у доњој половини тела.

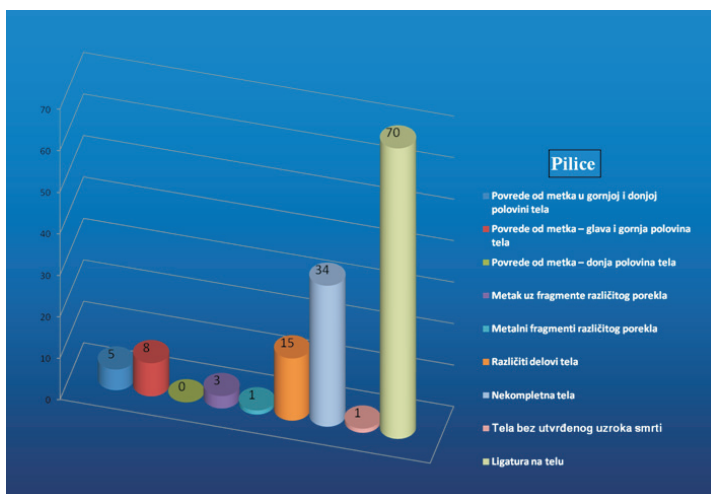
Нова Касаба

Масовне гробнице, односно лешеве пронађени у Новој Касаби имају нешто другачију дистрибуцију када је реч о повредама. Овде је број повреда од метка и број тела са повредама нанетим металним фрагментима различитог порекла, који су пронађени сами или уз метак — уједначен. Такође је уочен и број комплетних тела код којих нису пронађене никакве повреде, нити оштећења ткива, те самим тим није утврђен ни узрок смрти за та лица. Узрок смрти није утврђен ни код некомплетних тела. У овој масовној гробници нису пронађена тела са лигатурама и/или повезом преко очију.

Пилица

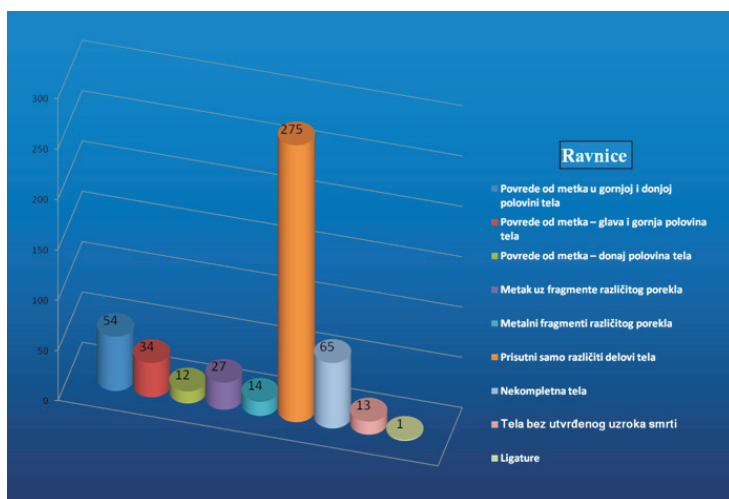
Пилица–Браћево је фарма која се издваја по броју тела на којима је пронађен повез преко очију и/или лигатура. Тај број је 70, или 51 одсто од укупног броја обрађених случајева у овој масовној гробници. Остатак се углавном односи на случајеве где је опет пронађен само део тела или су тела некомплетна. Ако говоримо о некомплетним телима из ове гробнице, онда се из графикана може уочити да су уз један део некомплетних тела уз метак пронађени и метални фрагменти различитог порекла, други део је имао само повреде од метка, док код остатка нису биле уочене повреде, па су самим тим ти случајеви лишени могућности да се на било који начин утврди узрок

њихове смрти. Од 15 случајева где је пронађен само мањи део тела, узрок смрти није утврђен у 12 случајева.

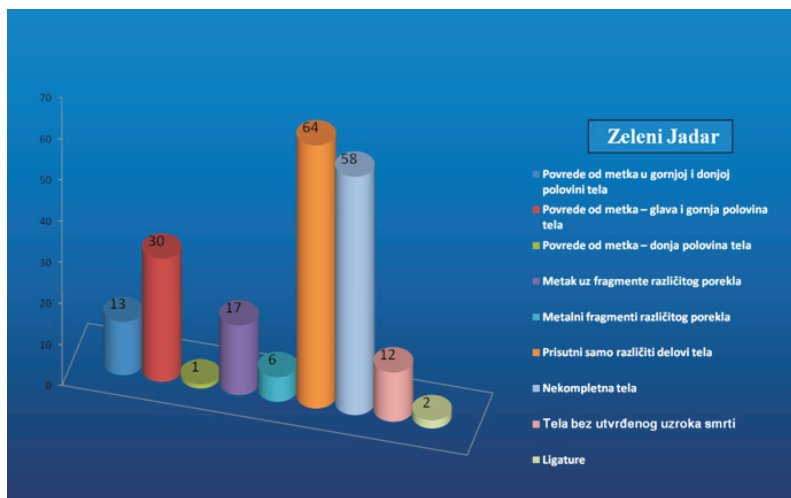
Равнице

Масовне гробнице у Равницама су врло карактеристичне по броју случајева где је преонађен само део тела. Од укупно 495 обрађених аутопсијских извештаја, у 275 извештаја ради се само о делу тела. Та пропорција јасно се може видети и на графикону, али да би подаци били што јаснији, проценат случајева где је пронађен само део тела, понекад само једна кост или њих неколико, износи 55 одсто. Можда још важнији податак јесте то да од 275 извештаја у којима је описано само по неколико костију, узрок смрти није званично утврђен у 259 извештаја, што износи 94,2 одсто. Код некомплетних тела узрок смрти није утврђен у 17 случајева.

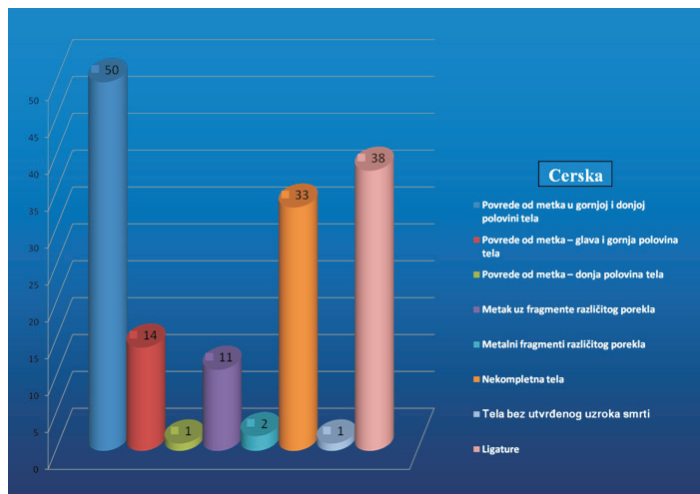
Зелени Јадар

Масовне гробнице у Зеленом Јадру такође садрже значајан број извештаја са врло малим бројем костију. Процент извештаја где је пронађен само део тела, рецимо само бутна кост или само стопало, износи 31,5 одсто. Од укупно 64 извештаја где је пронађен само део тела, узрок смрти није утврђен у 54 случаја, или у 84,3 одсто. Када је реч о некомплетним телима, од 58 случајева где је присутно некомплетно тело, узрок смрти није утврђен у 28 случајева, а остатак некомплетних тела садржи повреде од метка у горњој и доњој половини тела, у односу 18/11. То значи да је узрок смрти код некомплетних тела у 18 случајева била повреда нанета ватреним оружјем у горњој половини тела, док је у 11 случајева узрок смрти била повреда нанета ватреним оружјем на доњој половини тела.

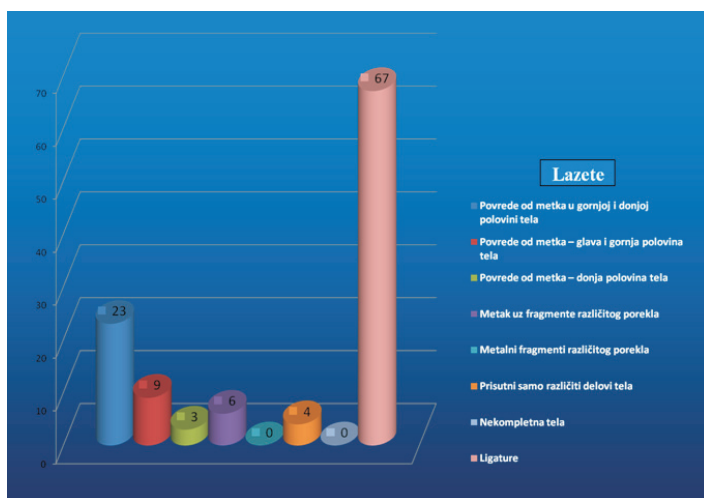
Церска

За масовне гробнице пронађене на овом локалитету карактеристично је присуство метка врло разноликачије дистрибуције. Метак је у великом броју случајева био пронађен у горњој и у доњој половини тела. Чак и у случајевима где није било пронађено комплетно тело, постојали су услови да се утврди узрок смрти и да се пронађу докази за то у виду метка или делова метка међу остацима. Таквих извештаја има укупно 33, узроци смрти код истих су последица дејства ватреног оружја, у већини случајева и у горњој и у доњој половини тела. Овде мора поменути и број од 38 тела на којима су нађене лигатуре и/или повез преко очију, што указује на стрељање.

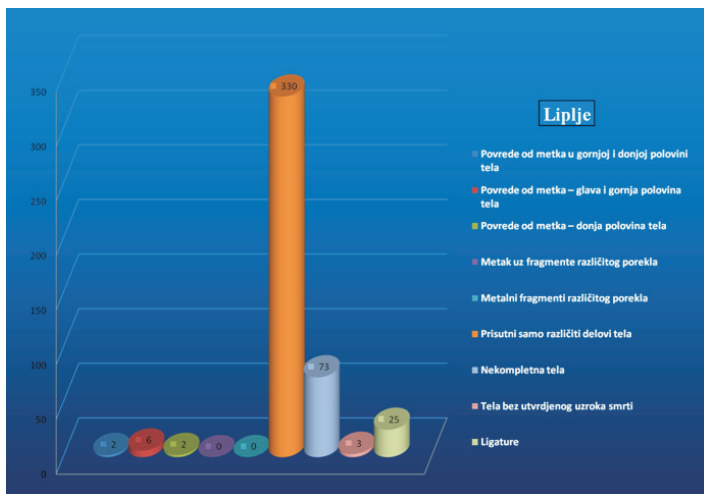
Лазете

Ову масовну гробницу, као што се може уочити из графикана, карактерише висок проценат тела на којима су пронађене лигатуре и/или повез преко очију. Број таквих тела је 67, или у процентима око 59,8 одсто. Остала тела углавном садрже повреде од метка у горњој или доњој половини тела.

Липље

Масовне гробнице Липље истичу се по броју извештаја где је пронађен само део тела. Од укупно 441 извештаја, 330 односе се само на делове тела, или 74,8 одсто, док је у 73 случаја, или 17,5 одсто, пронађено некомплетно тело. Од 330 извештаја који се односе само на делове тела узрок смрти није

утврђен у 318 случајева, што је у процентима 96,4 одсто. Када су некомплетна тела у питању, од 73 извештаја са некомплетним телима узрок смрти није утврђен у 53 случаја. Осталих 20 извештаја има једнаку дистрибуцију повреда ватреним оружјем у горњој односно доњој половини тела, које су, у поменутих 20 извештаја, проузроковале смртни исход.

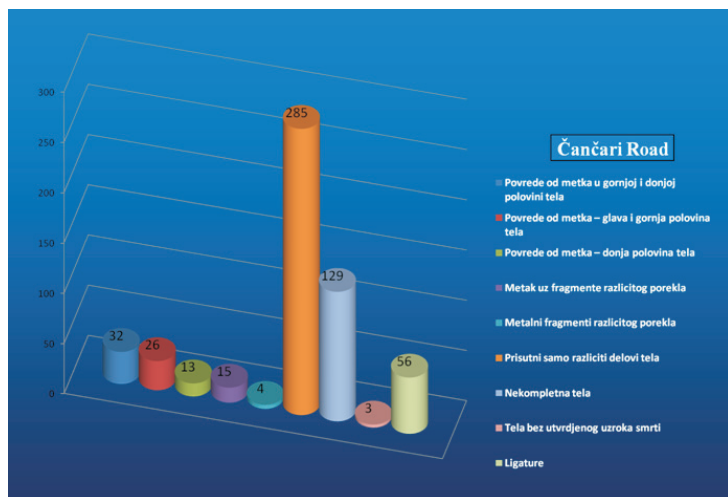
Брана

Масовне гробнице у околини Бране имају исту катрактеристику као и неке претходне, јер се у највећем броју случајева ради о само неколико костију или мањем делу тела. Таквих извештаја има укупно 72. Узрок смрти није утврђен када се ради о тим извештајима. За разлику од претходних гробница, овде се појављује једна нова категорија извештаја који садрже неразврстане скупине од 50 и више костију или фрагмената костију. Кости воде порекло од различитих особа.

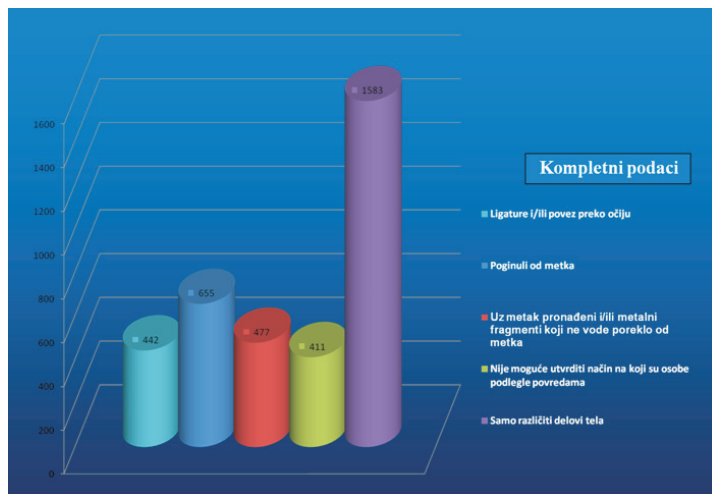
Чанчари цеста

Масовне гробнице Чанчари цеста такође садрже висок проценат извештаја где је пронађено само по неколико костију по „случају.“ Број таквих извештаја је 285 од укупно 563, што у процентима износи 50,6 одсто. Узрок смрти није утврђен у 240 случајева, или 84,2 одсто. Такође треба истаћи и висок број извештаја са некомплетним телима — укупно 129. Од 129 извештаја са некомплетним телима, узрок смрти није утврђен у 77 случајева, или процентуално у 60 одсто извештаја. Остатак извештаја, где је био утврђен узрок смрти, у високом проценту садржи повреде нанете ватреним оружјем. Такође треба истаћи и број извештаја са лигатурама и/или повезом преко очију. Ради се о 56, или око 10 одсто од укупног броја извештаја који се одnose на масовне гробнице Чанчари цеста.

Комплетни подаци

Прегледани материјал, а то је целокупан фонд посмртних извештаја који су се налазили на располагању Хашког трибунала 2008 године, садржи укупно 3.568 извештаја, и сваки смо од њих у овој анализи обрадили. С разлогом користимо термин „3.568 извештаја,“ а не „3.568 тела.“ Разлог је јасан: један извештај не значи једно тело. Као што се могло запазити у претходном излагању, присутна су мање-више комплетна тела, некомплетна тела, фрагменти тела, а у 44,4 одсто укупних извештаја ради се само о једном делу тела, што понекад значи само једну кост. Остаци на које се висок проценат ових извештаја односи не дозвољавају извлачење никаквог закључка о начину и узроку смрти, што их чини неупотребљивим за утврђивање било

каквих судско-медицинских чињеница. Када се узме у обзир да људско тело садржи преко 200 костију, јасно је такође зашто се не може повући паралела између једног аутопсијског извештаја и једног тела. То свакако указује на чињеницу да је број тела, односно погинулих лица, далеко мањи од броја извештаја. То се лако може уочити анализом масовних гробница и графикаона који припадају тим масовним гробницама.

Да би резултати били потпуно прегледни, и да би се могли анализирати на адекватан начин, поделили смо их у пет група. У првој групи налазе се тела или остаци на којима су пронађени повези преко очију и/или лигатуре, што нас наводи на закључак да су те особе биле стрељане. Другој групи припадају тела код којих је пронађен метак или повреде које указују на дејство метка. Такве повреде не упућују на децидне закључке јер су могле настати како током борбених дејстава, тако и током стрељања заробљеника. Трећој групи припадају тела код којих није било изолованих повреда од метка него су уз метак били пронађени и метални фрагменти различитог порекла који се не могу везати за метак, затим тела где су били пронађени само различити метални фрагменти и, најзад, тела која нису имала никакве повреде и за која није било могуће утврдити узрок смрти. За одређен број (углавном некомплетних) тела није било могуће утврдити да ли се ради о стрељању или не. Последња, и највећа, група јесу заправо извештаји где су били пронађени само мањи делови тела, врло често само једна кост, или изоловано стопало у чизми, бутна кост, патела и слично. У тој категорији налази се укупно 1.583 извештаја од укупно 3.568 извештаја или, изражено у процентима, то је 44,4 одсто. Тај број још више добија на значају ако се зна да узрок смрти није био званично утврђен од стране вештака Трибунала у 92,4 одсто од тих извештаја где је био пронађен само понеки фрагмент тела.

Видети табелу са приказом комплетних података:

На основу анализираних обдукционих налаза и изведене класификације њиховог садржаја, професионално одговорно могли би се извући следећи закључци о вероватној судбини лица на која се овај материјал односи.

1. Прва група састоји се од 442 тела на којима су пронађени повез преко очију и/или лигатуре на рукама, што указује на то да су те особе биле стрељане.
2. Код 655 тела пронађене су повреде од метка и на основу само те чињенице није могуће прецизирати да ли су те особе биле стрељане или су подлегле повредама задобијеним током борбених дејстава, или је до смртног исхода дошло на неки други начин, на пример самоубиством.
3. За извештај број жртава (477) може се са прихватљивим степеном професионалне извесности рећи да нису били стрељани јер је код њих било утврђено присуство шрапнела и других металних фрагмената који не воде порекло од метка и који се не уклапају у теорију стрељања. Тај образац повреда указује на погибију током борбених дејстава, а не начину на који се врши стрељање.

4. За 411 тела није било могуће утврдити да ли се ради о егзекуцији или не зато што су та тела некомплетна и не може се установити узрок смрти. Овој скупу такође припадају и тела на којима нису пронађени никакви трагови пројектила, па самим тим узрок насилне смрти није ни могао бити утврђен.
5. Значајан проценат извештаја, укупно 1.583, садржи само по неколико костију. Ако кренемо од чињенице да тело садржи више од 200 костију, онда је јасно да такви извештаји нису могли послужити као поуздана основа за извођење било каквих закључака. То потврђује и чињеница да, званично, од стране судско-медицинских стручњака трибунала у 92,4 одсто случајева узрок смрти није био утврђен.

Контролна анализа

И поред чињенице да су ови резултати више него јасни, сматрали смо да би било од општег интереса да извршимо још једно истраживање јер нам претходно није дало увид у укупан број жртава. Због великог броја извештаја који су садржали само по неколико костију, желели смо да резултате проверимо и на други начин, па смо прибегли додатном испитивању. Заправо, наш основни циљ био је да утврдимо што тачније укупан број тела у наведеним масовним гробницама. Имајући тај основни податак, жртве, затим, можемо са много већим степеном поузданости разврстати у категорије вероватно стрељаних и вероватно погинулих током борбених дејстава.

Параметри које смо користили били су пребројавање укупног броја лобања и бутних костију. С обзиром на то да су у великом броју случајева лобање биле смрскане или распарчане, понекад и на више од 20 костију, тај приступ се није показао плодним па смо се у потпуности ослонили на пребројавање бутних костију. У нашем истраживању пребројали смо све десне и леве бутне кости, као и фрагменте бутних костију где се могло утврдити да ли припадају десној или левој кости.

За један мали број фрагмената (укупно 28) због њихове недовољне величине није се могло утврдити да ли припадају десној или левој бутној кости.

Као што се може видети из приложене табеле, резултати се у потпуности поклапају са претходном анализом, и у оба случаја је утврђено да је укупни број тела пронађених у наведених тринаест масовних гробница мањи од две хиљаде, или негде између 1.919 и 1.923. Ова укупна цифра у свим гробницама — да нагласимо — обухвата обе категорије лица, како она која су била стрељана тако и она која су погинула током борбених дејстава. Овим наша теза, на коју смо указали у главном истраживању, а то је да се знатан број извештаја (44,4%) који се састоје из фрагмената не може ни апроксимативно третирати као тело, потпуно је доказана. Број таквих извештаја, да још једном поновимо је 1.583. Када тај број (1.583) одузмемо од укупног броја „случајева“ за које стручњаци трибунала воде обдукциони протокол (3.568), добијамо цифру од 1.985 различите комплетности, што се у прихватљивим оквирима поклапа са резултатима наше контролне анализе

са ослонцем на бутне кости, која нам је дала мерни опсег од укупно између 1.919 и 1.923 усмрћених особа у масовним гробницама које су везане за Сребреницу.

Масовне гробнице	Десна бутна кост	Лева бутна кост	Фрагмент кости
Липље	131	131	4
Равнице	221	224	1
Глогова	275	273	2
Чанчари цеста	233	240	3
Козлук	318	315	0
Хоџићи цеста	155	156	2
Церска	146	146	0
Нова Касаба	56	56	0
Лажете	110	110	0
Пилица	115	115	0
Зелени Јадар	116	113	1
Брана	31	32	15
Коњевић Поље	12	12	0
Укупан број бутних костију	1919	1923	28

АНАЛИЗА АУТОПСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА СТРУЧЊАКА МКТБЈ О РЕЗУЛТАТИМА ЕКСХУМАЦИЈА МАСОВНИХ ГРОБНИЦА СРЕБРЕНИЦЕ

Обављена је опсежна анализа око 30.000 страница судско-медицинских обдукционих записа који представљају не главни, већ једини, материјални доказ злочина у Сребреници који је Тужилаштво МКТБЈ предочило током процеса пред Хашким трибуналом. На основу те претраге, утврђује се да се у доказном материјалу Тужилаштва налази мање од 2.000 усмрћених особа, од којих у само око 655 случајева показују образац повреда који би се могли уклопити у хипотезу о стрељању, мада су и те повреде могле настати на други начин. Први крупан закључак до којег се долази јесте да, иако се каже да се доказни материјал Тужилаштва састоји од 3.658 „случајева“, то није једнако 3.658 ексхумираних тела. Када се ти „случајеви“ подвргну подробнијој анализи, испада да у 44 одсто, или у 1.583 расположивих аутопсијских

извештаја МКТБЈ, не само да није било ништа налик на целовито људско тело, на основу чега би било могуће извући било какав одржив форензички закључак, већ да се велики број таквих „случајева“ састоји само од фрагмента тела, често само једне кости, што уопште не дозвољава извлачење форензичких закључака било какве врсте. Заправо, чак и форензички стручњаци Тужилаштва МКТБЈ признају да у 92,4 одсто оваквих аутопсијских извештаја, који се односе само на делове тела, узрок смрти није било могуће утврдити.

Анализа др Симића такође показује да чак и мало више од 50 одсто ексхумираних посмртних остатака, који дозвољавају могућност извођења макаквих форензичких закључака, представљају сложenu слику која не иде обавезно у прилог тезама Тужилаштва. Приказује се пресек образаца рањавања и констатује се да многи случајеви јасно указују на то да је узрок смрти морало бити борбено дејство, а не стрелјање. Ако саберемо жртве пронађене са повезима и лигатурама (422) и жртве са ранама само од метка или фрагмената метка (655), збир жртава чије би се стање и образац повреда у тренутку ексхумације могли уклопити у теорију о стрелјању износи 1.097. То је мање од једне трећине „случајева“ из форензичког доказног материјала Тужилаштва МКТБЈ и далеко је испод званичне цифре од 8.000 стрелјаних у Сребреници.

Др Симић је такође извео и контролну анализу, која је имала за циљ да се утврди укупан број жртава у 13 ексхумираних сребреничких масовних гробница, без обзира на присуство других релевантних фактора. Метод за који се др Симић определио био је једноставан: пребројати десне и леве бедрене кости, зато што су оне најчвршћи део људског скелета. Када се упаре, бедрене кости нам дају збир од нешто мање од 2.000 жртава (1.919), што је око 6.000 испод цифре од 8.000 која се мора убедљиво документовати да се званична верзија сребреничких догађаја не би урушила.

Симич Любиша

АНАЛИЗ ПАТОЛОГОАНАТОМИЧЕСКИХ ОТЧЕТОВ ЭКСПЕРТОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРИБУНАЛА ПО БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ О РЕЗУЛЬТАТАХ ЭКСГУМАЦИЙ МЕСТ МАССОВЫХ ЗАХОРОНЕНИЙ В СРЕБРЕНИЦЕ

Объемный анализ около 30.000 страниц судебно-медицинских обдукционных записей, которые представляют если не главное, то единственное материальное доказательство преступления в Сребренице, которое Прокуратура Международного трибунала по бывшей Югославии представило в ходе процесса перед Трибуналом в Гааге. На основании данного исследования, установлено, что в доказательном материале Прокуратуры находится менее 2000 убитых лиц, из которых лишь около 655 показывают образец повреждений, которые могли бы соответствовать гипотезу о расстреле, хотя и эти повреждения могли появиться другим способом. Первый крупный вывод, к которому приходим, заключается в том, что, хотя говорится, что доказательный материал Прокуратуры состоит из 3.658 «случаев», это не равняется 3.658 эксгумированных трупов. Когда эти «случаи» подвергаются

более подробному анализу, оказывается, что в 44 процентах или в 1.583 доступных патологоанатомических отчетов Международного трибунала по бывшей Югославии, не только не было ничего похожего на целостный человеческий труп, на основании чего можно было бы прийти к какому-либо обоснованному судебному выводу, но даже большое количество таких «случаев» состоит из всего лишь фрагмента тела, часто даже только одной кости, что вообще не позволяет извлечь какие-либо судебные выводы. На самом деле, даже судебные эксперты Прокуратуры Международного трибунала по бывшей Югославии признаются, что в 92,4 % таких патологоанатомических отчетов, которые относятся только к частям тела, причину смерти невозможно было установить. Анализ д-р Симича также показывает, что даже чуть свыше 50% эксгумированных посмертных останков, позволяющих возможность извлечения каких-то патологоанатомических выводов, представляют сложную картину, которая не подтверждает обязательно тезисы Прокуратуры. Представляются образцы ранений и утверждается, что многие случаи ясно указывают на то, что причиной смерти должны были быть боевые действия, не расстрелы. Если к жертвам, найденным с повязками и лигатурами (422) добавить жертвы с пулевыми ранениями или ранениями от пулевого фрагмента (655), общее число жертв, состояние и образцы повреждений которых на момент эксгумации могли бы соответствовать теории расстрела, составляет 1.097. Это меньше одной трети «случаев» из судебного доказательного материала Прокуратуры Международного трибунала по бывшей Югославии и намного ниже официальной цифры из 8.000 расстрелянных в Сребренице. Д-р Симич также провел и контрольный анализ с целью установить общее число жертв, эксгумированных из 13 мест массовых захоронений в Сребренице, несмотря на присутствие других значимых факторов. Метод, который выбрал д-р Симич, простой: пересчитать правые и левые бедренные кости, потому что они самая крепкая часть человеческого скелета. Если их спарить, то бедренные кости дают нам общее количество из чуть меньше 2.000 жертв (1.919) — за около 6.000 ниде цифры 8.000, которая должна убедительно доказаться, чтобы официальная версия событий из Сребреницы не рухнула.

Жерминал Чивиков*

ДЕЛО Д. ЭРДЕМОВИЧ И НЕРАСКРЫТАЯ ПРАВДА О СРЕБРЕНИЦЕ

2 марта 1996 года югославская полиция арестовала в г.Нови Сад двух солдат армии Республики Сербской (РС) Дражена Эрдемовича и Радослава Кременовича. Эти двое искали в Белграде контакт с представителями Международного трибунала по бывшей Югославии (МТБЮ) для того, чтобы сообщить трибуналу о некоем военном преступлении, совершённом в Боснии, в котором Эрдемович участвовал лично. Перед тем как они были арестованы, оба 1 марта разговаривали с двумя западными журналистами: Ванессой Васич-Йенекович из ABC и Рено Жирар из парижского журнала Фигаро. 13 марта Фигаро опубликовал большую статью об Эрдемовиче. В этой статье Эрдемович утверждал, что заключил со следователем Трибунала соглашение, согласно которому Трибунал не станет выдвигать обвинение против Эрдемовича. В Гааге Эрдемович будет всего лишь свидетелем, но не обвиняемым. А после этого поселится со своей семьей в одной из западноевропейских стран.

6 марта югославские власти начали судебное расследование против Эрдемовича и Кременовича. Эрдемович признал, что в июле 1995 года он и еще семь бойцов из состава 10-го диверсионного отряда Армии РС расстреляли около села Пилица в БиГ около 1200 гражданских лиц мусульманской национальности. 7 марта главный прокурор Трибунала, Ричард Голдстоун, потребовал от югославских властей, чтобы оба солдата были переданы Трибуналу. 30 марта самолет югославской авиакомпании доставил Эрдемовича и Кременовича в Гаагу. 22 мая Кременович был освобожден и вернулся в Белград так как прокуратура Трибунала не нуждалась в нем как в свидетеле. 29 мая Трибунал выдвинул обвинение против Эрдемовича. Обвинение по существу не отличалось от начатого в Нови Саде судебном расследовании против Эрдемовича. 29 ноября 1996 года судебная палата Трибунала осудила Эрдемовича на 10 лет тюрьмы за военные преступления и преступления против человечности. 5 марта 1998 года уже другая судебная

* Чивиков Жерминал — работал сотрудником Deutsche Welle; независимый журналист в Гааги, Голандия; автор несколько книг по войне в бывшей Югославии, в том числе по делу Эрдемовича, *Der Kronzeuge*.

палата снизила это наказание до 5 лет. В августе 2000 года Эрдемович вышел на свободу. За участие в убийстве 1200 человек он отсидел три года с половиной. На основании программы защиты свидетелей Эрдемович сейчас живет под новой фамилией где-то в Северной Европе. Периодически Эрдемович появляется в Гааге как свидетель под защитой на всех процессах, касающихся так называемого геноцида над боснийскими мусульманами.

Все, что мы знаем о массовом убийстве около села Пилица в июле 1995 года, основано исключительно на признании Дражена Эрдемовича. Судебное решение по его делу от 29 ноября 1996 года осуществлено по ускоренной процедуре (*guilty plea*). Эта процедура представляет собой соглашение между обвиняемым и прокурором. Обвиняемый делает «чистосердечное» признание, которое может послужить как доказательство против других лиц, а прокурор на основании этих признаний просит суд назначить как можно более легкое наказание для подсудимого. Эрдемович — главный свидетель трибунала. «Чистосердечное» признание Эрдемовича позволяет ему не оказаться под перекрёстным допросом, а у суда остается единственная задача — определить ему меру наказания. С учетом огромной тяжести данного преступления, тот факт, что суд принял «признание» Эрдемовича как достаточное, выглядит слишком странным. Процессуальный кодекс Трибунала очевидно позволяет делать это.

Несколько слов об этом важнейшем свидетеле «геноцида» боснийских мусульман. Дражен Эрдемович родился в Тузле, городе с преобладающим мусульманским населением. Его мать была хорваткой, а отец серб, а он сам себя определял как боснийского хорвата. Эрдемович отказался от военной службы в Югославской народной армии (ЮНА). В 1991 году он служит как полицейский в Хорватской союзной республике. Когда в апреле 1992 года он возвращается в Тузлу, агония Югославии уже в полном разгаре, как и гражданская война, охватившая Боснию. Эрдемович снова получает повестку от ЮНА, но предпочитает вступить в Армию БиГ с доминирующим составом мусульман. В конце 1992 года он оставляет эту армию и уходит в Армию боснийских хорватов (ХВО). Весной 1993 года Эрдемович снова меняет униформу, перебравшись в РС и предложив себя для службы в Армии РС. Его принимают в одно новое подразделение, а именно 10-ый диверсионный отряд, который напрямую подчинен Генштабу Армии РС, и чей состав был мультиэтническим. Изначально этот отряд состоял из десятка бойцов, среди которых было несколько мусульман, хорватов, один словенец, и только два серба.

С вынесением судебного решения МТБЮ по делу Эрдемовича, было принято как доказанное, что 16 июня 1995 года Эрдемович участвовал в убийстве около 1200 мусульман. Согласно утверждениям Эрдемовича, это массовое убийство было совершено по приказу Генштаба боснийских сербов, так как 10-ый диверсионный отряд был напрямую подчинен Генштабу. Об этом преступлении Эрдемович дал показания на целом ряде процессов: на процессе против самого себя (31 мая, 19 и 20 ноября 1996 года), на процессах против Караджича и Младича (5 июля 1996 года), против генерала Крстича (22 мая 2000 года), против Слободана Милошевича (3 мая 2003 года) и против

В.Поповича и против других офицеров Армии боснийских сербов (4 мая 2007 года). Все эти показания находятся в открытом доступе в архиве МТБЮ. Кроме того, есть следственные протоколы переговоров, которые Эрдемевич вел со следователями Трибунала. Они не находятся в открытом доступе, но я ими располагаю. Располагаю и показаниями Эрдемовича, данными 6 марта 1996 года перед югославскими судьями в Новом Саде. Из всех этих документов можно составить следующую картину массового убийства:

16 июля 1995 года 8 бойцов из состава на 10-го диверсионного отряда армии РС убили 1200 мусульман из Сребреницы. Убийство было совершено на территории свинофермы Бранево около села Пилица примерно в 40 километрах севернее Сребреницы. Жертвы доставлялись на автобусах. Первый автобус, в котором было около 50–60 мужчин в возрасте от 16 до 60 лет прибыл между 10 и 11 часами. Убийцы выводили из автобуса группы по 10 жертв. Это важно: всегда группы по 10 человек. Руки жертв были связаны, некоторые имели повязки на глазах. Жертвы первым делом должны были отдать личные документы и сложить их в углу какого-то гаража. После этого убийцы вели их к месту убийства, которое находилось в ста-двухстах метрах от автобуса. Тогда убийцы вставали в один ряд в 20 метрах от жертв и расстреливали их из автоматов Калашникова одиночными выстрелами. Контролируя, каждый ли был, действительно, убит, они в конце концов добивали из пистолета всех, кто подавал признаки жизни. После этого выводили из автобусов следующую группу из 10 жертв. Вот так без особых противоречий Эрдемевич повторял свои показания о процедуре казни во всех своих показаниях. Убийцы время от времени отдыхали. Курили, пили ракию. Эрдемевич разговаривал с некоторыми мусульманами. Один попытался бежать, его догнали и убили. Некоторые солдаты били и унижали свои жертвы. Все это отнимало время. В 15 часов пополудни убили всех. На поляне лежало 1200 трупов.

Это невозможно. Невозможно за пять часов убить 1200 человек способом, описанным Эрдемовичем. Это означает, что 120 групп по 10 жертв были застрелены каждая за две с половиной минуты. Жертвы должны пройти от 100 до 200 метров до места казни. Перед этим у них отбирали личные документы, били и унижали их, после расстреливали, проверяли, все ли убиты, и возвращались к автобусу за следующей группой из 10 жертв. И все это за две с половиной минуты! И при этом отдыхают, пьют, курят. Если для расстрела одной группы потребовалось бы, скажем, 10 минут, хотя и это нереально быстро, это заняло бы 1200 минут или 20 часов. Любой нормальный судья мог произвести такой простой расчет! Судьи трибунала — нет! Они признали возможным, что 120 групп по 10 жертв были убиты не более чем за пять часов. Сколько людей убито в этом месте? Патологоанатомы МТБЮ эксгумировали на этом месте 153 трупа. Это вещественное доказательство. Найдены личные документы, доказывающие, что речь идет о мусульманах Сребреницы. Это ужасное военное преступление и все, ответственные за него, должны быть наказаны. Однако Эрдемевич говорил 1200 жертвах и суд это принял за истину.

«Чистосердечное» признание Эрдемовича во всех его 12 вариантах соткано из длинной серии других противоречий и абсурда. Никогда ни один нормальный суд не принял бы это «самопризнание» за аутентичное и достоверное. Вот совсем вкратце самые важные из противоречий:

— На первом допросе перед югославским судом Эрдемович датой убийства назвал 20 июля 1995 года. Его друг Кременович подтвердил эту дату. Однако в Гааге Эрдемович неожиданно изменил свои показания и назвал другую дату — 16 июля 1995 года. Почему Эрдемович изменил указанную в Белграде дату на другую в Гааге?

— Эрдемович утверждал, что в апреле 1994 года был принят в 10-ый диверсионный отряд в звании сержанта и был командиром отделения, но в марте 1995 года был разжалован за неподчинение. По этой причине во время убийства он, якобы, был обычным солдатом-рядовым. Как рядового Эрдемовича заставили исполнять приказ, и он не мог противодействовать совершению казни. Это неправда. Во время казней Эрдемович был сержантом и никогда не был разжалован. Это ясно видно из документов, которыми располагает суд, но никто не опрашивает свидетелей, почему он выдумал это разжалование.

— Эрдемович утверждает, что казнь была проведена по приказу ротного командира, старшего лейтенанта Милорада Пелемиша. Сама казнь проходила под командованием Брано Гойковича. Гойкович — обыкновенный солдат, рядовой, но согласно Эрдемовичу он командовал отделением, которое осуществляло казни. Во всех показаниях Эрдемович говорит о «командире Гойковиче». Из протоколов следственных действий мы узнаем еще более невероятное. Когда Эрдемович перечисляет имена семерых солдат, стрелявших под командованием «рядового» Гойковича, он вспоминает лейтенанта Франца-Коса. Лейтенант Кос — взводный командир 10-го диверсионного отряда, который состоял из двух взводов. Выходит, что во время казней рядовой Брано Гойкович был командиром лейтенанта Коса и сержанта Эрдемовича. Из протокола ясно видно, что следователи вообще не верят Эрдемовичу. Весь этот абсурд, однако, так и остался в протоколе. Никто в судебном зале не пытался узнать от Эрдемовича, как возможно, что рядовой командовал отделением, в котором находились лейтенант и сержант. Этот абсурд вообще не интересует судей.

— Эрдемович утверждает, что через неделю после убийств ротный командир Пелемиш организовал покушение на него. Пелемиш узнал, что Эрдемович собирается предстать перед трибуналом, как свидетель массовых убийств. Вот почему Пелемиш приказал одному из участников казней Станко Савановичу убить Эрдемовича. В одном из баров Биелины Саванович достал пистолет и три раза стрелял в Эрдемовича. Тяжело раненый, Эрдемович пережил несколько операций в Белграде. Из протоколов следствия мы узнаем нечто другое. В одном из баров в Бейлине имела место пьяная драка между группой солдат из 10-го диверсионного отряда. Ссора закончилась перестрелкой с четырьмя ранеными. Одним из раненых был Эрдемович. Однако и Саванович был тяжело ранен. Никакого покушения не было.

Во время перекрестного допроса Эрдемовича, который провёл Слободан Милошевич, можно узнать кое-что очень интересное. Эрдемович подтвердил, что некоторые из участников казней в Сребренице получили деньги и золото, а другие ничего не получили.

Эти и другие абсурдные измышления и противоречия в показаниях Эрдемовича могут быть легко объяснены. Кто отдал приказ об убийстве, как было осуществлено это убийство, каково число жертв, каковы мотивы того преступления? Все эти вопросы могут быть объяснены, если будут опрошены и предстанут пред судом все участники массового убийства. И тут мы приходим к самому главному. Еще при первом допросе в Нови Саде Эрдемович назвал имена и фамилии всех своих соучастников. Он повторяет их имена в каждом из своих десятков показаний. Участники этого массового убийства — Франц Кос, Марко Бокшич, Зоран Гороня, Станко Саванович, Брано Гойкович, Александр Цветкович и Властимир Голиян. Приказ на убийство дал ротный командир Милорад Пелемиш. Над Пелемишем вышестоящим командиром был Петар Салапура, шеф военной разведки Генштаба армии РС. Согласно утверждениям Эрдемовича 10-ый диверсионный отряд не мог ничего сделать без ведома полковника Салапуры. Все эти имена известны прокуратуре Трибунала еще с марта 1996 года. Как возможно, что Трибунал до сих пор не выдвинул обвинений против этих лиц!

Один единственный раз судьи спросили прокурора, где все эти соучастники Эрдемовича и правда ли, что против них не будет выдвинуто обвинение. Это было 19 ноября 1996 года. Судья Клод Жорда выразил перед прокурором Марком Хармоном удивление суда тем обстоятельством, что все обвинение против Эрдемовича основано целиком на его самопризнаниях. Где его непосредственные командиры, вопрошал Жорда. Где остальные участники этого массового убийства, которых Эрдемович назвал поименно? Марк Хармон ответил, что прокуратура работает над этим вопросом и подготавливает обвинения против остальных. С тех пор прошло 13 лет.

Трибунал твердо решил, что Эрдемович останется единственным, кто даст показания о массовом убийстве. Трибунал не желает судить никого из соучастников Эрдемовича. Один пример. В августе 2004 года в Бостоне был арестован хорват Марко Бокшич, который, будучи пьян, совершил наезд на человека и сбежал с места происшествия. СМИ сообщили об инциденте и один боснийский мусульманин опознал Бошкича как участника массового убийства вблизи Пилицы. В 1998 году Бошкич получил политическое убежище в Германии, а через год эмигрировал в США. При заполнении документов для эмиграции в США Бошкич не упомянул, что служил в армии РС. Бошкич заполнил неверные данные в формуляре для эмиграции в США, что является там серьезным преступлением. Американские журналисты спросили Трибунал, будет ли он требовать экстрадиции Бокшича в Гаагу. 26 августа 2004 года советник Карлы дель Понте Антон Никифоров ответил, что у Трибунала ограниченные ресурсы и он не может заниматься «мелкой рыбешкой». Трибунал должен сконцентрироваться на руководящих фигу-

рах, заявил он от имени прокуратуры и Трибунала. Марко Бошкич, участник убийства 1200 человек — это мелкая рыбешка.

Милорад Пелемиш, командир 10-го диверсионного отряда, который, по словам Эрдемовича, отдал приказ о массовых убийствах, живет в Белграде и раздает интервью. Трибунал знает, где он, но МТБЮ им не интересуется. Пелемиш — мелкая рыбешка. Полковник Петар Салапура, шеф военной разведки АРС и командир 10-го диверсионного отряда, был свидетелем в Гааге на процессе против В.Поповича. Никто не противопоставлял его показаниям показаниям Эрдемовича. Салапура был в Гааге и уехал оттуда, и никто не спросил с него за убийство 1200 человек у села Пилица. И Салапура мелкая рыбешка? Франц Кос, взводный командир Эрдемовича и непосредственный участник убийств, работает водопроводчиком в Бейлине. Трибунал им не интересуется. Станко Саванович был осужден в Белграде на пять лет тюрьмы за изнасилование и работорговлю женщинами из Молдавии. Трибунал знает, где он, но это его не беспокоит. Трибуналу нужны показания только Эрдемовича.

Это настоящий скандал. Представьте себе, что восемь хулиганов избивают до смерти в Амстердаме какого-то человека и бросают его в канал. Год спустя один из убийц раскаивается, сдается полиции, дает все показания, признается во всем, упоминает имена остальных участников убийства. Судья тронутый его раскаяниями осуждает его на два-три года тюрьмы, но вообще не интересуется другими участниками преступления. Представьте себе, какое негодование поднимется против него в СМИ и обществе. А в данном случае речь идет о 1200-х жизней.

Позвольте подвести итог. Показания Эрдемовича о массовом убийстве около Пилицы в июне 1995 года это что-то крайне противоречивое и неправдоподобное. Правда об этом преступлении будет раскрыта только тогда, когда все его участники будут допрошены, и будут отвечать за содеянное. Это обязанность любого суда. Однако МТБЮ не выдвигает обвинений против остальных участников убийства, и даже не допрашивает их как свидетелей. Как это возможно? Совершенно очевидно, что МТБЮ не желает раскрыть правду о том массовом убийстве. Почему? У меня нет ответа на этот вопрос. Я могу только констатировать это как факт, и позволить себе следующее предположение: Трибунал не желает призвать к ответственности соучастников Эрдемовича, так как их показания покажут, что Эрдемович говорит неправду. Только Трибунал может объяснить, почему он не желает исследовать причины убийств около Сребреницы. Но Трибунал молчит. Еще печальнее, что молчит и наша западная общественность.

Germinal Civikov

THE ERDEMOVIĆ CASE AND THE UNDISCLOSED FACTS
ABOUT SREBRENICA

Since his arrest in 1996, Bosnian Croat Dražen Erdemović has been recounting a gory tale as a cooperating witness for the ICTY in the Hague. As an alleged member of the Bosnian Serb Army, Erdemović claims to have taken part in the execution of 1200 Bosnian Moslems from Srebrenica at Branjevo Farm, also known as Pilice, near the town of Zvornik. Erdemović's evidence, however, is a tissue of basic contradictions and falsehoods, making him an unreliable witness. An analysis of his testimony and its principal flaws is presented here [this conference report is a synopsis of a more detailed discussion of the Erdemović case in *Der Kronzeuge: Edition Brennpunkt Osteuropa*, 2009, by the same author]. It is contended that the contradictions are so grave that no regular court would have given credence to such a witness. At ICTY, however, Erdemović has been used extensively in Srebrenica-related trials as the principal ocular witness/participant of the massacre. One of the chief puzzles involving Erdemović, a relatively low-ranking member of the execution squad, is that investigating authorities have declined to pursue his co-perpetrators and superiors, whom Erdemović has identified and who are easily accessible. Why?

Превод

Жерминал Чижков*

СЛУЧАЈ Д. ЕРДЕМОВИЋА И НЕОТКРИВЕНА ИСТИНА О СРЕБРЕНИЦИ

Дана 2. марта 1996. године југословенска полиција ухапсила је у Новом Саду два војника армије Републике Српске (РС), Дражена Ердемовића и Радослава Кременовића. Они су затражили у Београду контакт с представницима Међународног трибунала за бившу Југославију (МТБЈ) да би сведочили о војном злочину у Босни у којем је Ердемовић лично учествовао. Пре него што су ухапшени, њих двојица су 1. марта разговарали са двоје западних новинара: Ванесом Васић-Јенековић из АВС и Реноом Жираром из париског часописа *Фигаро*. 13. марта *Фигаро* је објавио велики чланак о Ердемовићу. У том тексту Ердемовић тврди да се договорио са истражним судијом Трибунала, да Трибунал не подигне оптужницу против њега. У Хагу би Ердемовић био само сведок, а не и оптужени. После тога би се преселио са својом породицом у једну од западноевропских земаља.

Дана 6. марта југословенске власти су почеле судску истрагу против Ердемовића и Кременовића. Ердемовић је признао да су у јулу 1995. године, он и још седам бораца из састава 10. диверзантског одреда Армије РС код села Пилице у БиХ, стрељали око 1.200 цивила муслиманске националности. 7. марта главни тужилац Трибунала Ричард Голдстоун затражио је од југословенских власти да оба војника испоруче Трибуналу. 30. марта авион југословенског авиопревозника превезао је Ердемовића и Кременовића у Хаг. 22. маја Кременовић је ослобођен и вратио се у Београд, јер Тужилаштво Трибунала није имало потребу за њим као сведоком... 29. маја Трибунал је подигао оптужницу против Ердемовића. Оптужница се по садржини није разликовала од оне подигнуте против Ердемовића у Новом Саду. 29. новембра 1996. године, судско веће Трибунала осудило је Ердемовића на 10 година затвора за *рајне злочине* и злочине против човечности. 5. марта 1998. године друго судско веће смањило му је казну на пет година. У августу 2000. године Ердемовић је изашао на слободу. За учешће у убиству 1.200

* Дугогодишњи сарадник Deutsche Welle; слободни новинар у Хагу, Холандија; аутор неколико књига о сукобу у бившој Југославији, од којих се последња, *Der Kronzeuge*, односи на случај Ердемовић.

људи он је одлежао три и по године. На основу програма *заштитићеног сведока*, Ердемовић сада живи са новим презименом негде у северној Европи. Повремено се појављује у Хагу као заштитићени сведок у свим процесима који се односе на такозвани геноцид над босанским Муслиманима.

Све што знамо о масовном убиству код села Пилице у јулу 1995. године засновано је искључиво на признању Дражена Ердемовића. Судска одлука о његовом случају од 29. новембра 1996. године донета је по убрзаној процедури (*guilty plea*). Та процедура је резултат договора између окривљеног и тужиоца. Окривљени даје „искрено признање“ које може да послужи као доказ против других лица, а тужилац на основу тог признања моли суд да изрекне што је могуће мању казну за окривљеног! Ердемовић је главни сведок Трибунала. „Искрено“ признање Ердемовића омогућило му је да се не појави на унакрсном саслушању, а суд има једини задатак — да му одреди висину казне! Када се има у виду огромна тежина тога злочина, чињеница да је суд „признање“ Ердемовића узео као довољан доказ изгледа мало чудно. Процесни кодекс Трибунала очигледно дозвољава такав рад.

Неколико речи о том важном сведоку „геноцида“ над босанским Муслиманима. Дражен Ердемовић рођен је у Тузли, у граду са већинским муслиманским становништвом. Мајка му је била Хрватица, а отац Србин, а он се изјашњава као босански Хрват. Ердемовић је напустио војну службу у Југословенској народној армији (ЈНА). Године 1991. он ради као полицајац у Републици Хрватској. Када се у априлу 1992. године вратио у Тузлу, агонија Југославије била је у пуном јеку, као и грађански рат, који је захватио Босну. Ердемовић је поново позван у ЈНА, но он предност даје укључивању у Армију БиХ, где су већином Муслимани. Крајем 1992. године он оставља ту Армију и одлази у армију босанских Хрвата (ХВО). У пролеће 1993. године Ердемовић поново мења униформу пребацивши се у РС, где се пријављује за службу у Армији РС. Њега су примили у једну нову војну јединицу, управо у 10. диверзантски одред, који је директно потчињен Главном штабу Армије РС, а састав одреда је био мултиетнички. У почетку је тај одред имао десетак бораца, међу којима је било неколико Муслимана, неколико Хрвата, један Словенац и само два Србина.

Судском одлуком Међународног трибунала за бившу Југославију о случају Ердемовић прихваћено је као доказано да је 16. јуна 1995. године Ердемовић учествовао у убиству око 1.200 Муслимана. Сагласно тврдњама Ердемовића, то масовно убиство било је извршено по наредби Главног штаба босанских Срба, јер је 10. диверзантски одред био директно потчињен Главном штабу. О том злочину Ердемовић је сведочио у низу процеса: на процесу против самог себе (31. маја, 19. и 20. новембра 1996. године), на процесима против Карацића и Младића (5. јула 1996. године), против генерала Крстића (22. маја 2000. године), против Слободана Милошевића (3. маја 2003. године), против В. Поповића и против других официра Армије босанских Срба (4. маја 2007. године). Сва та сведочења налазе се у материјалу отвореном за доступ у архиви Међународног трибунала за бившу Југославију. Поред тога, постоје и истражни записници о преговорима које је

Ердемовић водио са иследницима Трибунала. Они нису доступни, али ја и њима располажем. Располажем и сведочењима Ердемовића изнетим 6. марта 1996. године пред југословенским судијама у Новом Саду. Из свих тих докумената можемо саставити следећу слику масовног убиства.

Дана 16. јула 1995. године осам војника из састава 10. диверзанског одреда Армије РС убили су 1.200 Муслимана из Сребренице. Убиство је извршено на територији фарме свиња Брањева, крај села Пилице, негде око 40 километара северно од Сребренице. Жртве су довозили аутобусима. Први аутобус, у коме је било 50–60 мушкараца, узраста 16–60 година, стигао је негде између 10 и 11 сати. Убице су изводиле из аутобуса групе по 10 жртава. То је важно: стално по 10 људи. Руке жртава су биле везане, неки су имали и повезе на очима. Жртве су прво морале да дају лична документа, да их оставе у углу неке гараже. Затим су их убице водиле до места убијања које се налазило сто-двеста метара од аутобуса. Тада би се убице постројиле на 20 метара од жртава и пуцале у њих из аутомата калашњиков појединачним пуцњима. Контролишући да ли је свако заиста убијен, они би на крају крајева и из пиштоља дотукли све оне који су давали знаке живота. После тога су изводили из аутобуса следећу групу од 10 жртава. Ето тако, без посебних контрадикторности Ердемовић је понављао своје сведочење о злочину у свим својим сведочењима. Убице су се с времена на време одмарале. Пушили су, пили ракију. Ердемовић је разговарао с неким Муслиманима. Један је покушао да бежи, сустигли су га и убили. Неки војници су тукли и понижавали своје жртве. Све то је тражило време. До 15 сати после подне сви су побијени. На ливади је лежало 1.200 лешева.

То је немогуће. Немогуће је за пет сати убити 1.200 људи на начин који је описао Ердемовић. То значи, да је 120 група по 10 жртава, свака била стрељана за два и по минута. Жртве су морале да прођу 100–200 метара до места убијања. Пре тога они су им одузимали лична документа, тукли су их и понижавали, потом их стрељали, проверавали да ли су сви убијени и враћали се у аутобус за следећу групу од 10 жртава. Све су то урадити за две и по минуте! И још су се одмарали, пили и пушили. Ако је за стрељање једне групе, рецимо, требало најмање 10 минута, мада је и то нереално, пребрзо, онда би ту требало 1.200 минута или 20 сати! Било који нормалан судија могао је доћи до тако једноставног рачуна. Судије Трибунала — нису! Они су прихватили могућност да је 120 група по 10 људи убијено за мање од пет сати. Колико је људи убијено на том месту? Патолози Међународног трибунала за бившу Југославију ексхумирали су на том месту 153 леша. То је корпус деликти. Пронађени лични документи показују да је реч о Муслиманима из Сребренице. То је ужасан војни злочин и сви одговорни за то треба да буду кажњени. Ердемовић је стално понављао 1.200 жртава, и суд је то прихватио као истину.

„Искрено“ признање Ердемовића у свих његових 12 варијаната прожете је серијом других противречности и апсурда. Никада и ниједан нормалан суд не би прихватио то „самопризнање“ као аутентично и истинито. Ево најкраћих и најважнијих противуречности.

На првом саслушању, пред југословенским судом, Ердемовић је као датум убиства навео 20. јул 1995. године. Његов друг Кременовић потврдио је тај датум. Затим је у Хагу Ердемовић неочекивано изменио своју изјаву и променио датум — 16. јул 1995. године. Зашто је Ердемовић изменио датум који је у Београду навео другим — који је навео у Хагу?

Ердемовић је тврдио да је у априлу 1994. био примљен у 10. диверзантски одред у звању водника и да је био десетар, али у марту 1995. године — одузет му је чин због непослушности. То је био узрок што је он у време убиства, тобоже, био обичан војник — редов. Као редова приморали су га да извршава наредбе и није се могао супротставити стрељању. То је лаж. За време стрељања Ердемовић је био водник и никада није био деградиран. То се јасно види из докумената које суд има на располагању, али нико не пита сведока зашто је измислио то деградирање.

Ердемовић тврди да је стрељање извршено по наредби ратног командира, старијег поручника Милорада Пелемиша. Само стрељање одвијало се под командом Брана Гојковића. Гојковић је обичан војник, редов, али по тврђењу Ердемовића он је командовао одељењем које је извршило стрељање. У свим изјавама Ердемовић говори о „командиру Гојковићу“. Из иследничких записника видимо још невероватније ствари. Кад Ердемовић набраја имена седморице војника који су стрељали под командом „редова“, он спомиње поручника Франца Коса. Поручник Кос био је командир вода 10. диверзантског одреда, који се састојао из два вода. Изгледа да је за време стрељања редов Брано Гојковић био командир поручнику Косу и воднику Ердемовићу. Из записника се јасно види да иследници уопште не верују Ердемовићу. Све је то апсурд, али свеједно, тако је остало у записнику. Нико у суду није покушао да сазна од Ердемовића како је могуће да редов командује одељењем у чијем саставу су поручник и водник. Тај апсурд суд уопште не занима.

Ердемовић тврди да је, недељу дана после стрељања, ратни командир Пелемиш организовао атентат на њега. Пелемиш је сазнао да се Ердемовић спрема да се појави у Трибуналу као сведок масовног убиства. Зато је Пелемиш наредио једном од учесника убиства, Станку Савановићу, да убије Ердемовића. У једном бару у Бијељини Савановић је добио пиштољ и три пута пуцао у Ердемовића. Тешко рањен Ердемовић преживео је неколико операција у Београду. Из записника истражних судија ми сазнајемо нешто друго. У једном бару у Бијељини догодила се туча пијаних војника из 10. диверзантског одреда. Свађа се завршила пуцњавом и четворица су рањена. Један од рањених био је и Ердемовић. Исто тако, и Савановић је тешко рањен. Никаквог атентата није било. За време унакрсног саслушања Ердемовића који је водио Слободан Милошевић може се сазнати понешто врло интересно. Ердемовић је потврдио да су неки од учесника стрељања у Сребреници добили новац и злато, а да други нису добили ништа.

Таква и друга апсурдна измишљања и противречности у сведочењима Ердемовића могу се лако објаснити. Ко је дао наредбу за стрељање, како је изведено стрељање, који је број жртава, какви су мотиви тога злочина? Сва та питања могла би се објаснити ако се испитају и стану пред суд сви уче-

сници масовног убиства. И ту долазимо до оног најважнијег. Још за време првог саслушања у Новом Саду Ердемовић је набројао имена и презимена свих својих саучесника. Он понавља њихова имена у својих десетак сведочења. Учесници тог масовног убиства су Франц Кос, Марко Бокшић, Зоран Гороња, Станко Савановић, Брано Гојковић, Александар Цветковић и Властимир Голијан. Наредбу за стрељање дао је ратни командир Милорад Пелемиш. Над Пелемишем виши положај командира имао је Петар Салапура, шеф извиднице Главног штаба РС. Према тврдњама Ердемовића, 10. диверзантски одред није могао ништа урадити без познатог пуковника Салапуре. Сва та имена су позната тужилаштву Трибунала још од марта 1996. године. Како је могуће да Трибунал ни до данас није подигао оптужнице против тих лица!?

Један једини пут судије су питала Тужилаштво где су сви ти Ердемовићеве саучесници и да ли је истина да против њих неће подићи оптужнице. То је било 19. новембра 1996. године. Судија Клод Жорда изразио је пред тужиоцем Марком Хармоном чуђење суда због тих околности, јер је цела оптужница против Ердемовића у потпуности заснована на његовом самопризнању. Где су његови непосредни претпостављени, питао је Жорда. Где су остали учесници тога масовног убиства које је Ердемовић прозвао поименце? Марк Хармон је одговорио да Тужилаштво ради на том питању и да ће подићи оптужнице против свих. Од тада је прошло 13 година.

Трибунал је чврсто одлучио да Ердемовић буде једини који ће сведочити о масовном убиству. Трибунал не жели да суди Ердемовићевим саучесницима. Ево једног примера. У августу 2004. године у Бостону је био ухапшен Хрват Марко Бокшић, који је пијан аутом прегазио човека и побегао са места догађаја. Медији су саопштили о инциденту и један босански Муслиман препознао је Бокшића као учесника масовног убиства код Пилице. Године 1998. Бокшић је добио политички азил у Немачкој, а после годину дана иселио се у САД. Приликом попуњавања докумената за улазак у САД Бокшић није поменуо да је служио у Армији РС. Бокшић је навео нетачне податке у формулару за пресељење у САД, што је тамо озбиљан прекршај. Амерички новинари су питали Трибунал да ли ће тражити изручење Бокшића у Хаг. 26. августа 2004. године саветник Карле дел Понте Антон Никифоров одговорио је да су Трибуналу ограничене могућности и да се он не може бавити „ситном рибом“. Трибунал мора да се усредреди на руководећа лица, изјавио је он у име Тужилаштва и Трибунала. Марко Бокшић, учесник убиства 1.200 људи је — „ситна риба“.

Милорад Пелемиш, командир 10. диверзантског одреда, који је, по Ердемовићевим речима, дао наредбу за масовно убијање, живи у Београду и да је интервјуе. Трибунал зна где је он, али се Међународни трибунал за бившу Југославију за њега не интересује. Пелемиш је — ситна риба. Пуковник Петар Салапура, шеф војне извиднице Армије РС и командир диверзантског одреда, био је сведок у Хагу на процесу В. Поповићу. Нико није супротставио његово сведочење сведочењу Ердемовића. Салапура је био у Хагу и отпутовао одакле, а да га нико није питао за убиство 1.200 људи у селу Пилица. И Салапура је „ситна риба“. Франц Кос, командир вода у којем је био Ердемовић, и непо-

средни учесник убиства, ради као водоинсталатер у Бијељини. Трибунал он не занима. Станко Савановић је био осуђен у Београду на пет година затвора за силовање и трговину женама из Молдавије. Трибунал зна где је он, али га то не брине. Трибуналу су важна само сведочења Ердемовића.

То је прави скандал. Замислите да осам хулигана у Амстердану претучу на смрт неког човека и баце га у канал. После годину дана један од убица се покаје, преда се полицији, изнесе све доказе, призна све и наведе имена осталих учесника убиства. Судија дирнут његовим кајањем осуди га на две-три године затвора, али се уопште не интересује за друге учеснике злочина. Замислите какво негодовање би тај суд изазвао против себе у медијима и у друштву. А у поменутом случају реч је о 1.200 живота.

Дозволите да сведемо рачун. Ердемовићево Сведочење о масовном убиству код Пилице у јуну 1995. године су нешто крајње противуречно и нетачно. Истина о том злочину биће позната тек онда када сви учесници у њему буду саслушани, и кад буду одговорали за учињено. То је обавеза било ког суда. Ипак, Међународни трибунал за бившу Југославију не покреће оптужнице против осталих учесника убиства, и чак их и не саслушава као сведоке. Како је то могуће? Сасвим је јасно да Међународни трибунал за бившу Југославију не жели да открије истину о том масовном убиству. Зашто? Немам одговор на то питање. Могу само да то констатујем као чињеницу и да допустим следећу претпоставку: Трибунал не жели да позове на саслушање Ердемовићеве саучеснике, јер ће њихова сведочења показати да Ердемовић говори неистине. Само Трибунал може да објасни зашто не жели да испита узроке убиства код Сребренице. Али, Трибунал ћути. Још тужније је што ћути и наша западна јавност.

Ratko Škrbić*

STANOVNIŠTVO SREBRENICE

U okviru ovog referata biće prikazivani podaci o stanovništvu Srebrenice sa zvaničnih popisa stanovništva po popisnim periodima koji su važili po tadašnjim zakonima o popisu stanovništva. Osim ovih podataka, biće prikazani i podaci o broju stanovnika Srebrenice koje su registrovali lokalne muslimanske vlasti i organi odbrane i bezbednosti (civilne zaštite), kao i predstavnici međunarodnih snaga i organizacija koji su bili u Srebrenici tokom sukoba, pa prema tome i tokom operacije „Krivaja 95“ i posle nje. Na kraju, biće prikazani podaci o broju stanovnika Srebrenice pre, u toku i posle operacije „Krivaja 95“. Nema sumnje da je to korektan put da se prikaže razlika u broju stanovnika pre i posle citirane operacije. Ako se utvrdi negativna razlika broja stanovnika posle operacije „Krivaja 95“ u odnosu na broj stanovnika pre te operacije onda je, nadam se, potpuno i van svake razumne sumnje, jasno da postoje žrtve, bez obzira na to da li će one biti u početku prikazane kao nestali ili kao poginuli, stradali na drugi način ili eventualno organizovano i planski sa umišljajem pogubljeni. To je prvi razlog zbog kojeg sam se opredelio za ovakav put istraživanja.

Druga razlog, ne manje važan, jeste moja čvrsta opredeljenost da se ovom vrlo važnom i kontroverznom pitanju govori na osnovu činjenica i tako doprine-se utvrđivanju istine. Podsećam na inspirativnu rečenicu Noama Čomskog u *World Orders Old and New*, odmah na početku knjige. Ta nadahnjujuća misao glasi: „*Nekritičko prihvatanje dovodi do pogrešnog shvatanja.*“ Ta rečenica me je dodatno motivisala.

Što se pristupa tiče, smatram da je pregled popisnih i uopšte demografskih podataka najbolji put da se dođe do manje-više pouzdanih uvida u činjenično stanje, odnosno do brojnog stanja stanovništva u Srebrenici više desetina godina pre sukoba, u bivšoj SFRJ, u toku sukoba, u toku operacije „Krivaja 95“ i posle nje. Analizom popisa stanovništva moguće je, sa zadovoljavajućim stepenom pouzdanosti utvrditi broj stanovnika po polu i starosnoj dobi, što je za mene i moja istraživanja bilo od odlučujućeg značaja. Tom analizom moguće je otkriti i druge činjenice u vezi sa stanovništvom, kao što su: indeksi (prirast-natalitet) stanovništva; procenat učešća stanovništva po polu i starosnoj dobi u ukupnom bro-

* Penzionisani oficir JNA i VRS; predavač strategije na vojnoj školi.

ju stanovnika; procenite učešća radno sposobnog stanovništva (za koje se smatra da je i vojno-sposobno) u ukupnom broju stanovnika; njihovo učešće u ukupnom broju muškaraca i tako dalje. Ova poslednja kategorija, radno sposobni (vojno-sposobni) muškarci, biće područje posebnog interesovanja, vanredno će nas zanimati i našu i vašu pažnju ćemo fokusirati na njih. To će se nešto kasnije i pokazati detaljnije. Nadalje, analizu stanovništva je moguće vršiti samo na osnovu egzaktnih podataka dobijenih na redovnim ili vanrednim popisima stanovništva ili na drugi način dobijenim podacima o broju i strukturi stanovništva po polu i starosnoj dobi. Kao što će se videti, nije moguća manipulacija ciframa niti su moguće bilo kakve pretpostavke.

U narednim fazama analize stanovništva fokusiraćemo se, kao što sam već rekao, na utvrđivanje broja radno sposobnih (vojno- sposobnih) muškaraca pre, u toku i posle operacije „Krivaja 95“. Smatram da je ovakav pristup sa aspekta nauke potpuno ispravan jer će mo na taj način utvrditi eventualnu razliku brojeva radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca registrovanih u Srebrenici pre operacije i onih registrovanih posle operacije „Krivaja 95“. A kada otkrijemo tu razliku, neće nam biti teško da utvrdimo da li je, i ako jeste, koliko je, manji broj radno sposobnih muškaraca registrovan među izbeglicama posle pada Srebrenice, odnosno posle operacije „Krivaja 95“ u odnosu na broj radno sposobnih muškaraca koji se zatekao u Srebrenici po otpočinjenju te operacije i da, na osnovu te razlike, konstatujemo da li određeni broj muškaraca eventualno nedostaje, a ako nedostaje, koliki je taj broj. Kada i ako utvrdimo da određeni broj muškaraca nedostaje, moći ćemo sa sigurnošću samo konstatovati da postoje žrtve, ali još uvek nećemo moći tvrditi da li se radi o pogubljenim, poginulim u borbama tokom proboja ili o nestalim. To će se morati posebno utvrđivati, čime se ja neću šire baviti jer, da se podsetimo, moj cilj je da utvrdim da li je ili nije bilo masovnih muslimanskih žrtava i da li se one mogu izraziti krupnijim ciframa ili ne. To je moj prioritetni zadatak.

Naravno, razmatraćemo, u predmetnim grupama, samo one muškarce koji su registrovani živi, kako pre operacije „Krivaja 95“ tako i posle te operacije. Stoga čitaocu, od sada, skrećem posebnu pažnju na sve podatke koji se odnose na radno sposobne (vojno-sposobne) muškarce.

1. Pregled stanovništva Srebrenice po zvaničnim popisima

Za početak ove analize poslužiće nam tabela 1: Stanovništvo Srebrenice po popisima.

Napmene uz tabelu 1

1. U koloni 11 broj iznad razlomačke crte predstavlja procenat radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca u ukupnom broju radno sposobnog stanovništva (kolona 8), a broj ispod razlomačke crte procenat radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca u ukupnom broju muškaraca (kolona 4.).

2. U polju E–10 broj od **11.380** predstavlja broj vojno-sposobnih muškaraca dobijen proračunom, a kao baza za proračun poslužili su nam procenti u kolo-

TABELA-1 STANOVNIŠTVO SREBRENICE PO POPISIMA 1)

POLJE	GODINA	STALNO						RADNO SPOSOBNO					
		SVEGA		MUŠKO		ŽENSKO		SVEGA		MUŠKO		ŽENSKO	
		Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
A	1953.	25.049		12.347	49,3	12.702	50,7	11.407	45,5	5.624	49,3	5.783	50,7
B	1961.	29.283		14.627	49,9	14.656	50,0	16.020	54,7	8.002	49,9	8.018	50,0
	PRIRAST	4.234	16,9	2.280	18,4	1.954	15,4	4.613	40,4	2.378	42,3	2.235	38,6
C	1971.	33.357		16.750	50,2	16.607	49,8	17.962	53,8	9.166	51,0	8.796	49,0
	PRIRAST	4.074	13,9	2.123	14,5	1.951	13,3	1.942	12,1	1.164	14,5	778	9,7
D	1981.	36.292		18.525	51,0	17.767	48,9	21.301	58,7	11.100	52,1	10.201	47,9
	PRIRAST	2.935	8,8	1.775	10,6	1.160	7,0	3.339	18,6	1.934	21,1	1.405	16,0
E	1991. 2)	37.211		18.978	51,0	18.233	49,0	21.843	58,7	11.380	52,1	10.463	47,9
	PRIRAST	919	2,5	453	2,4	466	2,6	542	2,5	280	2,5	262	2,6

1) SFRJ, Savezni zavod za statistiku, izdanje 1960, 1965, 1973, 1975. i 1984. godine.

2) Federacija BiH, Federalni zavod za statistiku, internet adresa: <http://www.fzs.ba>

nama 5 (procenat muškaraca u ukupnom broju stanovnika), 7 (procenat ženskog stanovništva u ukupnom broju stanovnika), 9 (procenat radno sposobnog stanovništva u ukupnom broju stanovnika) i 11 (procenat radno sposobnih muškaraca u ukupnom broju radno sposobnog stanovništva i u ukupnom broju muškaraca) iz 1981. godine. Za te podatke može se pouzdano tvrditi da su relevantni, jer se radi o izračunatim procentima na osnovu tačno prikazanog broja stanovnika po polu i starosnoj strukturi, kako je popisom i utvrđeno. Ovaj broj svakako treba držati na umu. Razlog je veoma jednostavan. Kada se nešto kasnije budemo pozabavili brojem stanovnika Srebrenice koje je popisala Vlada Bosne i Hercegovine i Međunarodna zdravstvena organizacija početkom avgusta 1995. godine, dakle, neposredno nakon završene operacije „Krivaja-95“, uporedićemo podatke o broju i procentu radno sposobnih (vojno sposobnih) muškaraca popisanih pre, u Srebrenici, i posle operacije „Krivaja-95“, u Tuzli i okolini, sa ovim brojem.

Kao što se vidi, u tabeli je prikazano stanovništvo Srebrenice po popisima iz 1953, 1961, 1971, 1981. i 1991. godine. Po kategorijama stanovništva, prikazano je stalno i radno sposobno (vojno-sposobno) stanovništvo, a po strukturi, prikazano je stanovništvo po polu i po starosnoj dobi, s tim što je u rubrici „starosna dob“ prikazano samo radno sposobno stanovništvo (za muškarce od 15

do 64 godine, a za žene od 15 do 59 godina, kako su, inače, prikazani i u zvaničnim statističkim knjigama o popisu). Ostali iz ove strukture (do 15 godina i preko 64 — za muškarce, odnosno preko 59 godina — za žene) ubuduće će biti prikazivani u rubrici stanovništva „žene, deca i starci“ Zbog čega je važno fokusirati pažnju samo na radno sposobno stanovništvo?

Ovakvo opredeljenje je važno iz veoma jednostavnog razloga. Stalno se govori, piše i kalkuliše o broju muslimanskih žrtava upravo iz ove kategorije stanovništva, kategorije radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca.

Prirast stanovništva i procenete učešća stanovništva po kategorijama i strukturi u ukupnom broju stanovnika, u ukupnom broju radno sposobnog i u ukupnom broju muškog stanovništva izračunavao sam sam. U tabeli 1 to je osenčeno žutom bojom.

Prirast i procenete učešća sam izračunao da bi se utvrdila tendencija kretanja stanovništva od 1953. godine pa nadalje, a toga ću se pridržavati prilikom utvrđivanja broja stanovnika po navedenim kategorijama i strukturi za stanovništvo popisano 1991. godine. Zašto? Zato što, po podacima koji su mi bili dostupni za stanovništvo popisano 1991. godine, nisam raspolagao podacima o stanovništvu po polu i starosnoj dobi kao što je prikazano u statističkim knjigama za prethodne popisne godine. Raspolagao sam samo podacima o ukupnom broju stanovnika, pa sam, na osnovu utvrđenih tendencija i procenata iz prethodnog popisnog perioda i izračunao broj stanovnika po polu i starosnoj dobi.

Koje su te tendencije, može se utvrditi analizom tabele 1. Ja sam se njih pridržavao i u narednoj analizi za stanovništvo popisano 1991. godine i stanovništvo Srebrenice u 1995. godini.

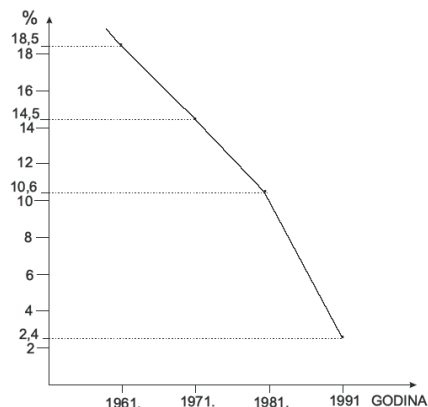
Prvo: Jasno se vidi da procenat prirasta (nataliteta) ukupnog stanovništva od 1953. do 1991. godine opada, i to prilično od 16,9% 1961. godine u odnosu na 1953. godinu do 2,5% 1991. u odnosu na 1981. godinu. Drugim rečima, za bolje razumevanje, indeksi stanovništva opadaju od 116,9 1961. godine na 102,5 1991. godine. Uzrocima pada indeksa stanovništva, odnosno pada nataliteta neću se baviti, jer to i nije predmet ove analize. Kretanje prirasta-nataliteta stanovništva za navedene popisne periode prikazano je na **grafikonu 1**.

Drugo: Procenat prirasta (nataliteta) ukupnog broja muškaraca (kolona 5–1) takođe ima opadajuću tendenciju i, kao što se vidi, kreće se u istim ili skoro istim granicama kao i za ukupno stanovništvo. Prirast ukupnog broja muškaraca za navedeni popisni period prikazan je na **grafikonu 1.1**.

Treće: Procenat prirasta radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca (kolona 11–1) takođe ima opadajuću tendenciju. Prirast radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca za navedeni popisni period prikazan je na **grafikonu 1.2**. Šta još možemo uočiti posmatrajući ovaj grafikon? Možemo videti da je u jednom periodu od 1971. godine do 1981. godine prirast radno sposobnih muškaraca porastao, da bi nakon 1981. godine i dalje nastavio da pada. Uzrocima ovakvog kretanja prirasta radno sposobnih muškaraca neću se ovde posebno baviti. Ali, zbog konzistentnosti ovoga rada i boljeg razumevanja problema, reći ću

GRAFIKON-1 PROCENAT PRIRASTA (NATALITETA)
STANOVNIŠTVA Tabela-1, kolona-3

GRAFIKON.1.1. PROCENAT PRIRASTA (NATALITETA)
MUŠKARACA Tabela-1, kolona-5

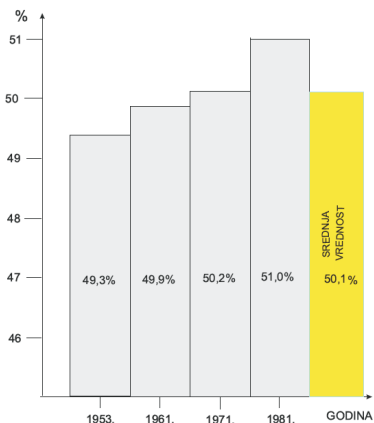
samo da je porast radno sposobnog stanovništva u jednom popisnom periodu od deset godina posledica opadanja nataliteta uopšte.

Poznato je, naime, da u nacijama koje imaju problema sa natalitetom raste broj radno sposobnog stanovništva. Ili, jednostavnije rečeno, sa opadanjem nataliteta stari nacija. Uzrocima bi se mogli pozabaviti demografi. Za ovo istraživanje bitno je samo utvrditi da prirast radno sposobnih muškaraca u ovoj populaciji ima tendenciju opadanja, kao i ukupno stanovništvo i ukupno muško stanovništvo, kao što smo to prethodno videli.

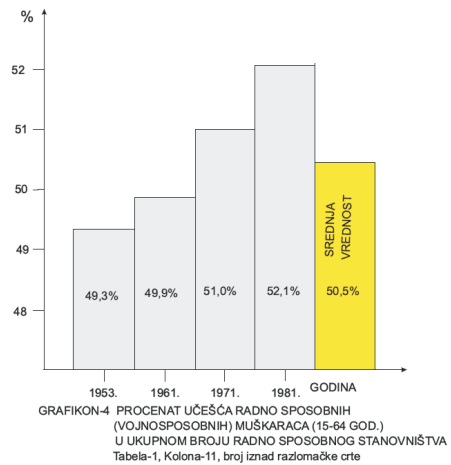
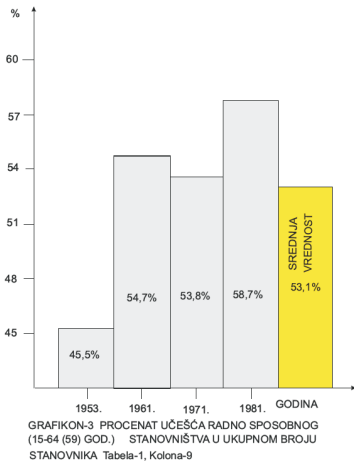
Četvrto: Procenat učešća ukupnog broja muškaraca (tabela 1.5) u ukupnom broju stanovnika (kolona 2.1) ima tendenciju blagog porasta od 49,3% 1953. godine do 51% 1981. godine. Ovi procenti prikazani su na **grafikonu 2**.

GRAFIKON 1.2. PROCENAT PRIRASTA (NATALITETA)
RADNO SPOSOBNIH (VOJNOSPOSOBNIH)
MUŠKARACA (15 - 64 GOD.) Tabela-1, kolona-11

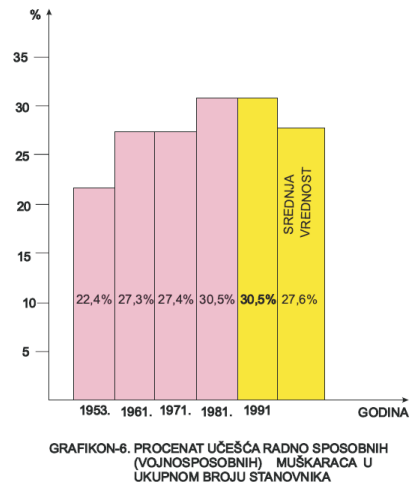
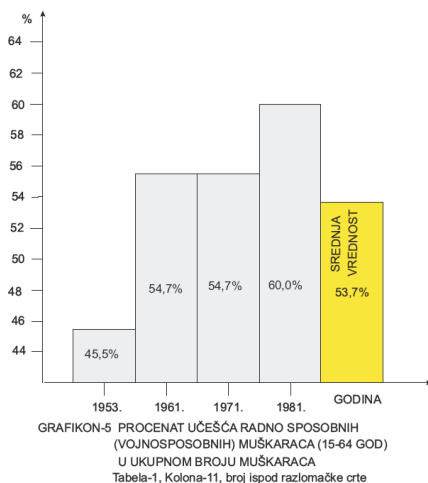
GRAFIKON-2 PROCENAT UČEŠĆA MUŠKARACA
U UKUPNOM BROJU STANOVNIKA (Tabela-1, Kolona-5)

Peto: Procenat učešća radno sposobnog stanovništva, što podrazumeva obuhvat oba pola (tabela 1.9) u ukupnom broju stanovnika (tabela 1.2) ima nepravilnu tendenciju. Ovi procenti prikazani su na **grafikonu 3**.

Šesto: Procenat učešća radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca (tabela 1.11) u ukupnom broju radno sposobnog stanovništva (tabela 1.8) ima tendenciju blagog porasta od 49,3% 1953. godine do 52,1% 1981. godine. Ovi procenti prikazani su na **grafikonu 4**.

Sedmo: Procenat učešća radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca (tabele 1.11) u ukupnom broju muškaraca (tabele 1.4) ima nepravilnu tendenciju, ali se može zaključiti da nema tendenciju opadanja, već, u blagom porastu. Ovi procenti prikazani su na **grafikonu 5**.

Osmo: Procenat učešća radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca u ukupnom broju stanovnika za navedeni popisni period ima tendenciju blagog porasta i kreće se od 22,4% 1953. godine do 30,5% 1981. i 1991. godine. Ovi procenti prikazani su na **grafikonu 6**, ali ne i u tabeli 1. Izračunao sam ih iz čisto pragmatičnih razloga, u šta ćete se, nadam se, nešto kasnije i uveriti kada budem izračunao procenat vojno-sposobnih muškaraca registrovanih među izbeglicama Srebrenice i u Armiji Bosne i Hercegovine posle operacije „Krivaja 95“ i uporedio ih sa ovim procentima.

Napomene uz grafikon 6

1. Ljubičastom bojom prikazan je procenat učešća radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca na osnovu tačno popisanog broja te kategorije muškaraca i ukupnog stanovništva u popisnim godinama.

2. Žutom bojom prikazan je procenat učešća radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca na osnovu proračunatog broja u ukupnom broju popisanog stanovništva, pri čemu su primenjeni utvrđeni procenti iz prethodnih popisnih godina. Srednja vrednost je 27,6%.

Šta možemo zaključiti posmatrajući ovaj grafikon? Možemo zaključiti da je procenat učešća radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca, dobijen na osnovu proračunatog broja u 1991. godini, približno jednak ili jednak procentima iz prethodnih popisnih godina, što nam, onda, daje za pravo da potvrdimo da je metodologija proračunavanja za koju smo se odlučili korektna, te da rezultati dobijeni na taj način bitno ne odstupaju u odnosu na rezultate dobijene na osnovu tačno utvrđenog broja stanovnika po kategorijama.

Objašnjenje za ovu pojavu moglo bi se naći u porastu procenta prirasta radno sposobnog stanovništva uopšte sa opadanjem nataliteta. Držimo ove podatke na umu, jer ćemo nešto kasnije proračunati procenat radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca u ukupnom broju stanovnika Srebrenice u julu 1995. godine, neposredno po otpočinjanju operacije „Krivaja 95“ (**grafikon 7**) i avgustu 1995. godine, neposredno nakon njenog okončanja (**grafikon 8**) i to uporediti sa ovim podacima. To upoređivanje će nam biti od dvostruke koristi. Sa jedne strane, poslužiće nam za potvrđivanje ili osporavanje zvanične verzije o broju muslimanskih žrtava za vreme i posle operacije „Krivaja 95“, odnosno za utvrđivanje istinitosti te verzije a, s druge strane, biće nam od velike koristi da pokažemo da je odabrana metodologija istraživanja bila ispravna.

I dalje ćemo se fokusirati na ovu kategoriju stanovništva (radno sposobni, odnosno vojno-sposobni muškarci) i njoj ćemo posvetiti posebnu pažnju. Razlog je jednostavan. Naime, opšta muslimanska tvrdnja je da je, navodno, pogubljeno stanovništvo većinom pripadalo ovoj kategoriji, a i nastojanje muslimanske strane je da te žrtve tako i prikaže.

Zaključak o tendencijama: Pošto smo utvrdili tendencije u kretanju stanovništva po kategorijama i strukturi, a da bismo bili naučno korektni za potrebe daljih izračunavanja, gde to bude neophodno (za period od 1991. godine pa nadalje), kao osnovu za proračunavanje koristićemo utvrđene procenat iz 1981. godine, jer verujemo da su utvrđene tendencije važile i za 1991. godinu i kasnije i da

su stoga ti procenti bili prihvatljivi za potrebna izračunavanja. Zato bi se moglo prihvatiti da su podaci dobijeni na taj način u granicama statističke greške i da ne mogu bitno uticati na eventualna zaključivanja ili osporavanja dobijenih rezultata.

Upozorenje: Podaci u tabeli 1 obuhvataju ukupno stanovništvo Srebrenice, što znači i srpsko, ali to nije od bitnog značaja zato što se svi podaci o stanovništvu Srebrenice koji slede (za 1995. godinu i kasnije) odnose isključivo na muslimansko stanovništvo. Na primer: ako od ukupnog broja stanovnika po popisu iz 1991. godine (**37.211**) oduzmemo **9.381** stanovnika koji su popisani kao Srbi, dobićemo broj od **27.830**, koji predstavlja Muslimane i ostale koji se nisu izjavljivali kao Srbi. Ako sada tome broju dodamo broj od **16.708** stanovnika koji predstavlja broj stanovnika muslimanske nacionalnosti izbeglih u Srebrenicu početkom sukoba u Bosni i Hercegovini iz susednih opština (tabela 2, fusnota b) dobićemo broj od **44.538** stanovnika u Srebrenici. To su, dakle, sve Muslimani i taj broj je veći ili približno jednak broju stanovnika u Srebrenici u januaru 1994. godine (tabela 2, fusnota b) **37.255** stvarno ili **45.000**, koliko je to muslimansko rukovodstvo Srebrenice prikazivalo međunarodnim organizacijama, kako sami u dokumentu (prilog 1) kažu, iz određenih kalkulacija prema međunarodnim organizacijama. Važno je napomenuti da je do aprila 1993. godine UNPROFOR sa UNHCR-om evakuisao približno **9.000** stanovnika iz Srebrenice u sigurnija područja pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine, pretežno u Tuzlu.

Da zaključimo analizu tabele 1. Utvrđene procenete iz 1981. godine uzeli smo kao bazu za izračunavanje nakon što smo utvrdili tendencije kretanja stanovnika po desetogodišnjem popisnom (vremenskom) periodu, kako je popis i vršen, shodno zaključku izvedenom na osnovu utvrđenih tendencija.

Nakon što smo utvrdili navedene tendencije, smatramo da smo, prihvatanjem utvrđenih procenata iz 1981. godine za izračunavanje kretanja stanovništva za 1991. godinu, krenuli u dobrom smeru i da se možemo pouzdano osloniti na podatke dobijene izračunavanjem, jer smo videli da su tendencije u kretanju stanovništva uglavnom opadajuće i da nema nikakvog razloga da sumnjamo da je taj trend nastavljen i od 1981. do 1991. godine i kasnije, što nas onda upućuje na zaključak da je metodologija za koju smo se odlučili ispravna i da nas, u najmanju ruku, zadržava u okvirima statističke greške. Podaci o strukturi i kategorijama stanovništva u 1991. godini (od polja E 4 do polja E 13 tabele 1, broj i procenti stanovništva po kategorijama i strukturi) dobijeni su izračunavanjem, a kao baza za proračun poslužili su podaci o ukupnom broju stanovnika po popisu iz 1991. godine (**37.211**) i procenti učešća stanovništva po kategorijama i strukturi iz 1981. godine. Ovakav način proračuna smatram ispravnim, ako se imaju u vidu napred utvrđene tendencije o kretanju stanovništva, a kojih sam se ja u potpunosti pridržavao. Ili, ovakav pristup izračunavanju i rezultati dobijeni na taj način u najmanju ruku kreću se u okviru statističke greške, a ja nisam ni postavio za cilj da tačno utvrdim koliko je bilo muslimanskih žrtava za vreme događaja u i oko Srebrenice. To je zadatak za nadležne državne, pre svega pravosudne, organe.

I konačno, tabela 1 i utvrđene tendencije i procenti u njoj poslužiće nam kao baza za proračun u narednim fazama ove analize, ako se ukaže potreba. To je malo verovatno, zato što se svi podaci o broju stanovnika Srebrenice u 1994. i 1995. godini, što podrazumeva i vreme pre, u toku i posle operacije „Krivaja 95“, odnose isključivo na muslimansko stanovništvo. U tom periodu u Srebrenici nije bilo Srba. Ali gde bude trebalo poslužićemo se tabelom 1 kao bazom za proračun.

2. Pregled stanovništva Srebrenice pre operacije „Krivaja 95“

Sada ćemo prikazati broj stanovnika Srebrenice u januaru 1994, januaru 1995. i u julu 1995. godine (pre i neposredno pre operacije „Krivaja 95“) — **tabela 2.**

Broj stanovnika Srebrenice po strukturi, u nastavku tabele 2 u kolonama 4 (ukupan broj muškaraca), 6 (ukupan broj ženskog stanovništva), 8 (ukupan broj radno sposobnog stanovništva), 10 (broj radno sposobnih vojno-sposobnih muškaraca) i 12 (broj radno sposobnog ženskog stanovništva), osim za januar 1995. godine, dobijen je proračunom, a kao baza za proračun poslužili su nam utvrđeni procenti iz tabele 1 i utvrđene tendencije u kretanju stanovništva prikazane na prethodnim grafikonima. Podaci o broju i strukturi stanovništva Srebrenice za januar 1995. godine izvorno su preneti iz dokumenta Opštinskog štaba Civilne zaštite Srebrenice i nije vršeno nikakvo izračunavanje.

Na šta je potrebno obratiti posebnu pažnju u tabeli 2? To je, pre svega, činjenica da su neke međunarodne organizacije i snage saopštavale podatke o broju stanovnika u rasponu, ali ne samo one, već i neki državni organi Bosne i Hercegovine. Poštujući princip doslednosti, proračun stanovništva po kategorijama i strukturi izvršen je za obe granice citiranog raspona, i za donju i za gornju granicu. Osim toga značajno je uočiti činjenicu da se podaci o broju stanovnika u Srebrenici iz različitih izvora ne razlikuju bitno, što ukazuje **na istinitost** tih podataka.

Šta je najvažnije u tabeli 2? Najvažnije je pažnju fokusirati na podatke u koloni 10. tabele 2 [broj radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca], a posebno na podatke u poljima **C 10** [radno sposobni (vojno-sposobni) muškarci u januaru 1995. godine, šest meseci pre operacije „Krivaja 95“] i **D 10** [radno sposobni (vojno-sposobni) muškarci u julu 1995. godine, neposredno pre početka te operacije]. U tabeli su ti podaci prikazani crvenom bojom i biće upoređivani sa podacima iz naredne tabele u kojoj su prikazane izbeglice iz Srebrenice nakon operacije „Krivaja 95“, a koje su registrovane kao živi od strane vlade Bosne i Hercegovine i međunarodnih organizacija i organa Ujedinjenih nacija u Tuzli i okolini i na osnovu toga poređenja moći će se uočiti eventualna razlika između broja stanovnika registrovanih pre operacije „Krivaja 95“ i broja koji je registrovan posle te operacije, a onda na osnovu toga utvrditi postoji li negativna razlika (manje stanovnika) između broja stanovnika koji su registrovani kao izbeglice i broja koji se zatekao u Srebrenici po otpočinjanju operacije „Krivaja 95“. To će poslužiti kao najbolji pokazatelj postoje li žrtve ili ne i, ako postoje, koliki je nji-

TABELA-2 STANOVNIŠTVO SREBRENICE PO IZVORIMA VLADE BIH
I MEЂUNARODNIH ORGANIZACIJA *

POLJE	GODINA	STALNO						RADNO SPOSOBNO					
		SVEGA		MUŠKO		ŽENSKO		SVEGA		MUŠKO		ŽENSKO	
		Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
A	JANUAR 1994.	b)											
		37.255		19.000	51,0	18.255	49,0	21.869	58,7	11.394	52,1 60,0	10.475	47,9 57,4
B	JANUAR 1994.	45.000		22.950	51,0	22.050	49,0	26.415	58,7	13.762	52,1 60,0	12.653	47,9 57,4
C	JANUAR 1995.	c)											
		36.005		19.366	54,0	16.639	46,0	21.135	58,7	11.495	52,1 60,0	9.640	47,9 57,4
D	JULI 1995.	d)											
		38.000		19.380	51,0	18.620	49,0	22.306	58,7	11.621	52,1 60,0	10.685	47,9 57,4
		e)											
		42.000		21.420	51,0	20.580	49,0	24.654	58,7	12.845	52,1 60,0	11.809	47,9 57,4

* Baza za proračun : Utvrđeni procenti stanovništva iz tabele 1 , kolone 5, 7, 9, 11, 13.

b) Broj stanovnika prema dokumentu predsednika Predsedništva opštine Srebrenica br. 01-05/94 od 11. 01. 1994. god. Od tog broja **16.708** je sa teritorije susjednih opština izbeglih u Srebrenicu početkom sukoba u BiH. Ostalo stanovništvo (**20.547**) je domicilno. Broj **45.000** odnosi se na broj stanovnika koji muslimansko civilno rukovodstvo Srebrenice prikazuje, kako oni sami kažu, međunarodnim organizacijama i sa kojim kalkulišu verovatno radi dobijanja više humanitarne pomoći. (Dokument predsednika Predsedništva opštine Srebrenica **prilog 1.**)

c) Broj stanovnika Srebrenice prema dokumentu Opštine Srebrenica, OŠ CZ broj 04–45/95 od 11.01.1995 god. Broj stanovnika po kategorijama i strukturi u kolonama 4, 6, 8, 10 i 12 izvorno je prenet iz citiranog dokumenta, što će reći da nije vršeno proračunavanje na osnovu utvrđenih procenata iz tabele 1 i utvrđenih tendencija u kretanju stanovnika prikazanih u grafikonima. (Dokument OŠ CZ, **prilog 2.**)

d) Broj stanovnika po podacima UNHCR; Debrifing, prilog 4 (dokument iz Debrifinga, prilog 3 ovog materijala). Prema nekim podacima, početkom jula 1995. godine u Srebrenici je bilo **40.000** stanovnika (Debrifing, tačka 2.33). Ovaj broj se u potpunosti uklapa u broj od **38.000** do **42.000**, fusnote d i e.

e) Broj stanovnika po podacima Dutchbata i u Izveštaju specijalnog izvestioca za ljudska prava, strana 4 (**38.000–42.000**); Debrifing, prilog 4 (dokumenti iz Debrifinga, **prilog 3** i **prilog 4** ovog materijala).

Izvori ovih podataka su: državni organi Bosne i Hercegovine za Srebrenicu i međunarodne snage i organizacije, što se konkretno vidi u fusnotama tabele. U koloni 2 tabele 2 prikazani su izvorni podaci, a izvori podataka su navedeni u fusnotama tabele.

hov broj. Nadam se da nije teško zapaziti da navedeni podaci o broju vojno-sposobnih muškaraca odgovaraju broju muškaraca koji su se odvojili od porodica (žena, dece i staraca) i krenuli u proboj ka Tuzli, odnosno da ti podaci odgovaraju srednjoj vrednosti od **10.000** do **15.000** vojno-sposobnih muškaraca koji su krenuli u proboj (E 5, tabela 3). To mi, onda, daje za pravo da konstatujem da su utvrđeni procenti i tendencije u kretanju stanovništva naučno korektni, te da je odabrana metodologija proračunavanja, takođe, naučno korektna.

Osim toga, veoma je važno zapaziti da je broj stanovnika prikazan u polju **D** tabele 2 zatečen u Srebrenici u vreme kada je otpočela operacija „Krivaja 95“. Ovo je važno zbog toga što ćemo broj, stanovnika, po kategorijama i strukturi, prikazan u toj tabeli upoređivati sa brojem stanovnika Srebrenice, po kategorijama i strukturi, koji su registrovani kao izbeglice u Tuzli i okolini kao živi (tabela 3). Zašto? Zato što je to najbolji način da se pokaže odstupanje u broju stanovnika neposredno pre početka operacije „Krivaja 95“ i nakon njenog završetka. Upoređivanjem podataka o broju stanovnika Srebrenice pre i posle operacije „Krivaja 95“ najbolji je način da se utvrdi postoji li razlika u broju stanovnika, odnosno da se utvrdi postoji li manjak u broju stanovnika posle operacije u odnosu na broj stanovnika registrovanih neposredno pre operacije i, ako postoji, koliki je taj manjak. Fokusiraćemo se na radno sposobne (vojno-sposobne) muškarce.

Za manjak stanovništva, ako se pojavi, utvrđen na ovaj način pouzdano se može konstatovati da predstavlja žrtve (poginuli u borbenim dejstvima, eventualno pogubljeni, ili se mogu voditi kao nestali). Verovatno i nema boljeg načina da se ustanove činjenice o stvarnom broju žrtava među muslimanskim borcima i stanovništvom za vreme i posle operacije „Krivaja 95“.

Napomena: Broj radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca u polju C 10 tabele 2 za januar 1995. godine (**11.495**) ne obuhvata muškarce od 15 do 18 godina i muškarce od 60 do 64 godine. Razlog je što u citiranom aktu Opštinskog štaba Civilne zaštite Srebrenice ta kategorija muškog stanovništva nije posebno iskazana, već je iskazana kategorija muškog stanovništva do 18 i preko 60 godina, što znači da ovaj broj obuhvata muškarce od 18 do 60 godina. Na svim drugim mestima u ostalim tabelama prikazano je muško stanovništvo od 15 do 64 godine. Ali to ne menja bitno validnost poređenja jer i kada bismo broju od **11.495** (C 10, tabela 2) dodali broj muškaraca od 15 do 18 i od 60 do 64 godine ukupan broj u polju C 10 ne bi bio veći od broja radno sposobnih muškaraca prikazanih u polju D 10 tabele 2 (**11.621** do **12.845**).

Da zaključimo analizu tabele 2. Šta nas posebno interesuje u tabeli 2? Posebno nas interesuje kolona 10, a još više podaci u koloni 10 u poljima C, D i E jer se oni odnose na radno sposobne (vojno-sposobne) muškarce koji su se zatekli u Srebrenici u januaru i julu 1995. godine. Te podatke ćemo upoređivati sa podacima o broju radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca koji su registrovani među ukupnim brojem živih izbeglica iz Srebrenice neposredno nakon završetka operacije „Krivaja 95“ a registrovali su ih vlade Bosne i Hercegovine i Međunarodne zdravstvene organizacije 4. avgusta 1995. godine u Tuzli i okolini.

3. Pregled stanovništva Srebrenice posle operacije „Krivaja 95“

Da sada pogledamo i **tabelu 3**. Kao što se vidi u tabeli prikazane su izbeglice iz Srebrenice u julu i avgustu 1995. godine. Dakle, neposredno nakon operacije „Krivaja 95“.

Podaci prikazani u ovoj tabeli odnose se na stanovnike Srebrenice koji su registrovani kao izbeglice i žive u Tuzli i okolini.

Podaci u poljima A 3 i A 5 tabele 3 koji predstavljaju ukupan broj muškaraca i broj vojno-sposobnih muškaraca dobijeni su proračunom, a kao baza za proračun poslužili su nam utvrđeni procenti iz tabele 1. Taj proračun nije bilo nužno vršiti, što će se malo kasnije i videti, ali smo ga ipak izvršili radi poređenja podataka i uverenja u pouzdanost i ispravnost odabrane metode dokazivanja, odnosno izračunavanja. Pa tako vidimo da je broj vojno-sposobnih muškaraca dobijen proračunom 10.903 (A 5 tabela 3), ako se kao osnovica za proračun uzme da je ukupan broj izbeglica koje su registrovane u Tuzli i okolini 35.632 (A 2, tabela 3), plus 3.000 vojnika 28. divizije ABiH koji se nisu registrovali kao izbeglice (polje D 5 tabela 3), iznosi 13.903. Kao što vidimo, ovaj broj od 13.903 odgovara broju od 10.000 do 15.000 vojno-sposobnih muškaraca koji su krenuli u proboj ka Tuzli (Polje E 5, tabela 3), ali i da je veći od bilo kojeg broja vojno-sposobnih muškaraca prikazanih u poljima C 10, D 10 i E 10 u tabeli 2.

Napomene uz tabelu 3

**Baza za proračun: procenti iz tabele 1

f) Ukupan broj izbeglica iz Srebrenice koji je u Tuzli i okolini registrovale vlada BiH i Svet-ska zdravstvene organizacije 04. 08. 1995. godine nakon završene operacije „Krivaja 95“ živi. (Dokument iz Debrifinga, **prilog 4 i 6** ovog materijala). Prema istraživanjima Džonatana Rupera, bivšeg novinara BBC, broj registrovanih izbeglica iz Srebrenice takođe je **35.632** i odnosi se isključivo na civile. (Objavljeno u časopisu *Defense & Foreign Affairs* u članku „Ikona srebrenice“, a prevod objavljen u „Informativnom biltenu prevoda“ broj 2/2004, Centra za vojnonaučnu dokumentaciju i informacije, Beograd, 1994)

g) Ukupan broj izbeglica registrovanih u Tuzli i okolini, a prema Izveštaju Generalnog sekretara UN uz Rezoluciju SB UN br. 1019/1995 i prema svedočenju pukovnika Karemansa, komandanta Holandskog bataljona UNPROFOR-a od 04. 07. 1995. godine (Dokument iz Debrifinga, **prilog 4 i 6** ovog materijala).

h) Prema svedočenju pukovnika Karemansa od 04.07.1998. Ovaj broj predstavlja 2–3 % od 25.000 izbeglica (žena, dece i staraca) koliko je navedeno u Izveštaju GS UN, a od tog broja njih 500 je evakuisano u Kladanj (Honig & Willem: *Record of a War Crime*, Penguin Books, 1996, p.61). Prema jednom drugom izvoru, među izbeglicama (žene, deca i starci) u Potočarima bilo je oko 300 vojnika ABiH, što će reći da su od ovih 750, njih 300 bili pripadnici ABiH, a ne više od 1.000, koliko tužilac u objedinjenoj optužnici za osam oficira VRS¹ navodi da je odvojeno od svojih porodica i odvedeno u Bratunac (Dokument GŠ ABiH Br. 1/825–1104 od 12. 07. 1995, prilog 5).

i) Ukupan broj žena, dece i staraca registrovanih kao izbeglice živi, a prema Izveštaju GS UN uz rezoluciju SB UN br.1019/1995. godine (Dokument iz Debrifinga, prilozi 4 i 6).

j) Ukupan broj žena, dece i staraca registrovanih kao izbeglice živi, prema podacima MKCK (Dokument iz Debrifinga, prilozi 4 i 6 ovog materijala).

k) Ukupan broj žena, dece i staraca registrovanih kao izbeglice živi, prema podacima Specijalnog izvestioca GS UN za ljudska prava (Dokument iz Debrifinga, prilozi 4 i 6 ovog materijala).

¹ ICTY: *Prosecutor v. Popovic et. al.* [IT-05-88].

TABELA-3 IZBEGLICE IZ SREBRENICE REGISTROVANI NAKON OPERACIJE "KRIVAJA-95"

POLJE	GODINA	SVEGA	MUŠKO	ŽENSKO	VOJNO SPOSOBNI MUŠKARCI (15-64 GOD.)	ŽENE, DECA (DO 14 GOD.) STARCI (>65 DOD.)	IZVOR PODATAKA	NAPOMENA	
									1
A	JULI - AVGUST 1995. GOD.	f) 35.632	18.172**	17.460**	10.903**		SVETSKA ZDRAVSTVENA ORGANIZACIJA I VLADA BIH (04.08.95.)- DEBRIFING		
B		g) 40.000			h) 750	i) 24.250		IZVEŠTAJ GS UN UZ REZOLUCIJU SB UN BR.1019 I SVEDOČENJE PUK.KAREMANSA OD 04.07.95	h) + i) =750+24.250 =25.000 ŠTO PREDSTAVLJA EVAKUISANE IZ POTOČARA
						j) 23.000		MKCK (DEBRIFING)	EVAKUISANI IZ POTOČARA I REGISTROVANI U OKOLINI TUZLE
C						k) 17.200 + 5.800		SPECIJALNI IZVESTITELJ ZA LJUDSKA PRAVA (DEBRIFING)	EVAKUISANI IZ POTOČARA I REGISTROVANI U OKOLINI TUZLE I NA AERODROMU TUZLA
D					l) 3.000			MKCK (DEBRIFING)	VOJNICI 28.div. ABiH KOJI SU SE PROBILI, UKLJUČILI SE U 2.K ABiH I NISU SE REGISTROVALI KAO IZBEGLICE
E				m) 10.000 - 15.000			UNHCR (DEBRIFING)	VOJNOSPOSOBNI MUŠKARCI KOJI SU SE ODVOJILI OD PORODICA (OD f) I SA PRIPADNICIMA 28.div.ABiH KRENULI U PROBOJ KA TUZLI	

l) Ukupan broj vojnika 28.divizije A BiH koji su se probili, odmah se uključili u 2.K ABiH i nisu se registrovali kao izbeglice, a prema podacima MKCK, Debrifing, prilog 4 (Dokument iz Debrifinga, prilog 6 ovog materijala).

m) Ukupan broj pripadnika 28.divizije ABiH i vojno-sposobnih muškaraca koji su se odvojili od svojih porodica (žena, dece i staraca) i krenuli u proboj ka Tuzli. Prema podacima UNHCR-a 1/3 je bila naoružana (Dokumenti iz Debrifinga, prilozi 4 i 6 ovog materijala).

Šta se još može zaključiti analizom ove tabelle? Može se zaključiti da se podaci o broju žena, dece i staraca iz različitih izvora (polja B 6 i C 6 tabelle 3) uglavnom podudaraju ili se neznatno razlikuju. To je važno zbog toga što će mo te brojeve oduzimati od ukupnog broja registrovanih izbeglica i na taj način pokazati koliko je vojno-sposobnih muškaraca izašlo iz Srebrenice, a kada taj broj uporedimo sa brojem u vreme početka operacije „Krivaja 95“, onda ćemo lako utvrditi koliko je vojno-sposobnih muškaraca eventualno poginulo ili nestalo. Kada od ukupnog broja registrovanih izbeglica iz Srebrenice nakon operacije „Krivaja 95“ budemo oduzeli broj žena, dece i staraca koji su takođe registrovani među izbeglicama nakon operacije živi i evakuisani iz Potočara, dobićemo broj stanovnika koji odgovara kategoriji muško radno sposobno (vojno-sposobno) stanovništvo.

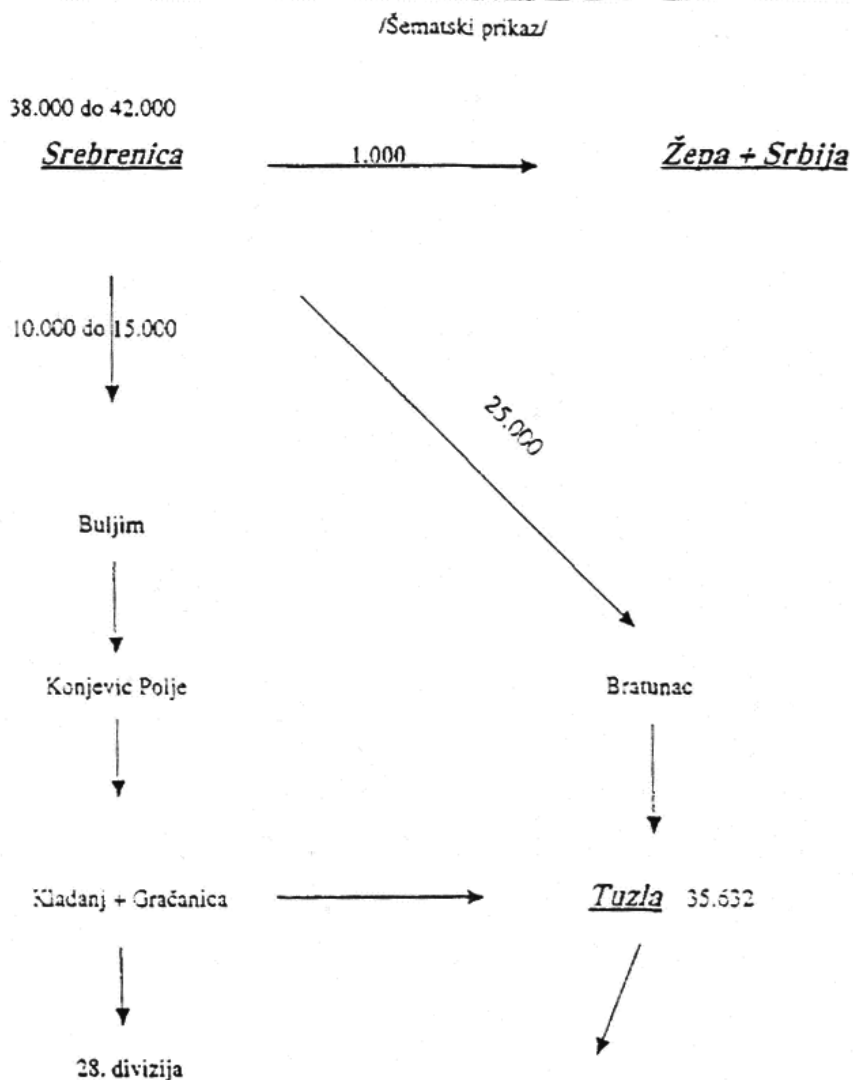
Podatak u polju D 5 odnosi se na 3.000 vojnika 28.divizije ABiH koji su se probili iz okruženja i nisu se registrovali kao izbeglice, već su se odmah priključili 2. K Armije Bosne i Hercegovine. Prema nekim drugim izvorima, ovaj broj se kreće i do oko 6000 (*Algemeen Dagblad* (Rotterdam) od 11. novembra 1995. godine), ili do 4.632, prema podacima iz Debrifinga, prilog 4. U to ćemo se najbolje uveriti ako pratimo Prilog 4: šemu kretanja izbeglica i vojnika Armije Bosne i Hercegovine iz Srebrenice u toku operacije „Krivaja 95“ i posle nje, na strani 51. Ove brojeve (6.000 i 4.632) nisam koristio u proračunima. Da jesam onda bi dobijeni rezultati — podaci bili još nepovoljniji i po zvaničnu verziju o oko 8.000 pogubljenih vojno-sposobnih muškaraca i po zvaničnu verziju masovnih muslimanskih žrtava koju prikazuje Tužilaštvo Haškog tribunala. Da sam i ove podatke uključio u proračun, došli bismo do prosto neverovatnih rezultata, koji bi nam pokazali da je nakon operacije „Krivaja 95“ registrovan veći broj živih vojno-sposobnih muslimanskih muškaraca među izbeglicama nego što ih je bilo zatečeno u Srebrenici neposredno pred početak citirane operacije VRS.

Broj u polju B 5 od 750 predstavlja vojno-sposobne muškarce (2% do 3% od 25.000 uglavnom žena, dece i staraca koliko ih je izbeglo u bazu Ujedinjenih nacija u Potočaru), a prema izveštaju Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija uz Rezoluciju Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija broj 1.019 od 1995. godine, kako je i navedeno u tabeli. Prema podacima uzetim iz Debrifinga (tačka 5.38), ovaj broj se potpuno uklapa i u broj od 800 do 1.000 vojnika Armije Bosne i Hercegovine registrovanih među 35.632 izbeglica. Na šemi „Bijeg iz Srebrenice“ u prilogu 4. Debrifinga (prilog 4 ovog saopštenja) na najbolji način se vidi da su u Tuzlu došle ukupno 35.632 izbeglice iz Srebrenice, od čega su 25.000 žene, deca i starci, 10.632 vojno-sposobna muškarca, od čega je 800 do 1.000 vojnika 28. divizije Armije Bosne i Hercegovine. Takođe se, van svake razumne sumnje, vidi da se citiranih 10.632 vojno-sposobnih muškaraca izdvojilo iz grupe od 10.000 do 15.000 onih koji su krenuli u probaj i probili se u Kladanj i Gračanicu i iz ova dva grada priključili se izbeglicama u Tuzli, a da je 3.000 ili više od 3.000 vojnika 28.divizije Armije Bosne i Hercegovine ušlo u sastav 2. K Armije Bosne i Hercegovine i, prema podacima MKCK, nisu se registrovali kao izbeglice (videti poslednji pasus priloga 6).

Precizniji prikaz sledi. Radi lakšeg sagledavanja i shvatanja stanja stanovništva Srebrenice neposredno posle operacije „Krivaja 95“ prikazujemo prilog 4 (šematski prikaz kretanja stanovništva Srebrenice posle citirane operacije prema Debrifingu holandske vlade):

Prikaz kretanja stanovnika Srebrenice u toku i posle operacije „Krivaja 95“

Bijeg iz Srebrenice

Šta je važno uočiti na ovoj šemi? Od ukupnog broja stanovnika, njih 10.000 do 15.000 [radi se o radno sposobnim (vojno-sposobnim muškarcima)] izdvojilo se i krenulo u proboj ka teritoriji koju kontroliše Armija Bosne i Hercegovine, 25.000 [radi se o ženama, deci i starcima] izdvojilo se i otišlo u bazu Ujedinjenih nacija u Potočare, odakle su bili evakuisani u Tuzlu i okolinu. U Tuzli su bile registrovane ukupno 35.632 izbeglice, što znači da se od onih 10.000 do 15.000 vojno-sposobnih muškaraca koji su krenuli u proboj njih 10.632 probilo i priključilo se ženama, deci i starcima u Tuzli i registrovani su kao izbeglice (prikazano na šemi horizontalnom strelicom od Kladjina i Gračanice ka Tuzli). Ostatak od 10.000 do 15.000 vojno-sposobnih muškaraca (do 4.368) koji se takođe probio, odmah se priključio 2. K Armije Bosne i Hercegovine i oni se nisu registrovali kao izbeglice. Prema podacima Džonatana Rupera („Ikona Srebrenice“, „Informativni bilten prevoda“ broj 2/2004, Centar za vojnonaučnu dokumentaciju i informacije, Beograd), komandant Armije Bosne i Hercegovine je potvrdio parlamentu u Sarajevu da je 5.000 vojnika Armije Bosne i Hercegovine pobjeglo uglavnom nepovređeno u Tuzlu. Prema podacima MKCK, kao što smo već videli, 3.000 vojnika 28. divizije Armije Bosne i Hercegovine se probilo i uključilo se odmah u 2. K Armije Bosne i Hercegovine i oni nisu registrovani među onih 35.632 izbeglica (prilog 6, poslednji pasus). Za potrebe analize u ovom radu korišćen je isključivo ovaj broj vojnika 28. divizije ABiH. To, nadalje, znači da je ukupno iz Srebrenice izašlo, na razne načine (evakuisano, probilo se ili je razmenjeno) 38.632 stanovnika ili 40.000 (15.000 minus 10.632 jednako je 4.368, plus 35.632 jednako je 40.000). Kako vidimo na ovoj šemi u Srebrenici je ukupno bilo 38.000 do 42.000 stanovnika, a u Tuzlu i okolinu izašlo je i registrovano posle operacije „Krivaja 95“ živih 38.632 do 40.000 plus 1.000 otišlo za Žepu.

Samim tim, postavlja se pitanje kako je, onda, 7.000 do 8.000 vojno-sposobnih muškaraca moglo biti pogubljeno, kako tvrde muslimanska strana i Tužilaštvo Tribunala, kada vidimo da je ogromna većina stanovnika Srebrenice izašla iz enklave i da su bili registrovani kao živi?

Važna napomena uz tabelu 3

Brojevi stanovnika prikazani u kolonama 2 do 6 predstavljaju brojeve po kategorijama i strukturi kako su i imenovane citirane kolone. U koloni 7 prikazani su izvori podataka i dokumenta gde se to može proveriti, a u koloni 8 najnužnija objašnjenja o kojim kategorijama i strukturi stanovništva se radi.

Dovršićemo analizu stanovništva Srebrenice pre i posle operacije „Krivaja 95“. Pogledajmo detaljnije kako izgledaju rezultati poređenja podataka o broju stanovnika Srebrenice pre operacije „Krivaja 95“ (tabela 2) i podataka o broju stanovnika Srebrenice posle operacije „Krivaja 95“ registrovanih kao izbeglice iz Srebrenice i vojnici 28. divizije Armije Bosne i Hercegovine (tabela 3). To će nam pomoći da utvrdimo u kojoj meri je odstupanje u broju stanovnika registrovanih posle operacije „Krivaja 95“ u odnosu na broj stanovnika Srebrenice koji se zatekao u njoj neposredno po otpočinjanju te operacije.

TABELA-4 ANALIZA TABELE-3

POLJE	GODINA	SVEGA	MUŠKO	ŽENSKO	VOJNO SPOSOBNI MUŠKARCI (15-64 GOD.)	ŽENE, DECA (DO 14 GOD.) STARCI (>65 DOD.)	IZVOR PODATAKA	NAPOMENA
A	JULI - AVGUST 1995. GOD.	$f + l = 35.632 + 3.000 = 38.632$ ŠTO JE Približno JEDNAKO d (BROJ STANOVNIKA U JULU 1995.GOD.			$A5(T-3) + l = 10.903 + 3.000 = 13.903$ ŠTO JE Približno JEDNAKO m (BROJ VOJNOSPOSOBNIH MUŠKARACA KOJI SU SE PROBIJALI KA TUZLI), ŠTO JE VIŠE OD C10 I D10 (T-2).	$A3(T-3) - A5(T-3) = 18.172 - 10.903 = 7.269$ $7.269 + A4(T-3) = 7.269 + 17.460 = 24.729 =$ Približno $O i$ ILI j		
B				$(f - j) + l = (35.632 - 23.000) + 3.000 = 12.632 + 3.000 = 15.632 =$ Približno m $(f - i) + l = (35.632 - 24.250) + 3.000 = 11.382 + 3.000 = 14.382 =$ Približno $O m$, ŠTO JE VIŠE OD C10 I D10 (T-2)		OD 15.000 VOJNOSPOSOBNIH MUŠKARACA KOLIKO JE KRENULO U PROBOJ, U TUZLI I OKOLINI REGISTROVANO JE ŽIVIH OD 14.382 DO 15.632 VOJNOSPOSOBNIH MUŠKARACA, ŠTO ZNAČI DA SU SE SVI ILI SKORO SVI PROBILI ILI SU EVAKUISANI U TUZLU I OKOLINU.		

Tabela 4, koja, u stvari, predstavlja analizu i poređenje podataka iz tabele 3 i 2, pomoćće nam da bacimo dodatno svetlo na pitanje o broju muslimanskih žrtava u Srebrenici.

Analiza koja sledi ozbiljno dovodi u pitanje zvaničnu verziju o broju pogubljenih Muslimana za vreme i posle operacije „Krivaja 95“ koju zastupaju muslimanska strana u BiH i Tužilaštvo Haškog tribunala.

Razmotrimo sada podatke iz tabele 4

Prvo, formula u polju A 2 tabele 4 predstavlja ukupno registrovane izbeglice iz Srebrenice u Tuzli i okolini nakon operacije „Krivaja 95“ (35.632), koje su žive registrovali vlada Bosne i Hercegovine i Svetska zdravstvena organizacija 4. avgusta 1995. godine, plus vojnici 28. divizije Armije Bosne i Hercegovine koji su se probili ka Tuzli i odmah se uključili u 2. K Armije Bosne i Hercegovine, a nisu se registrovali kao izbeglice (3.000), što je jednako 38.632 stanovnika

iz Srebrenice koji su živi izašli u Tuzlu i okolinu za vreme i posle operacije „Krivaja 95“. Taj broj je približno jednak ili veći od broja stanovnika u Srebrenici u januaru 1995. godine [fusnota c) 36.005 Tabela 2] i julu 1995. godine [fusnota d) 38.000 i e) 42.000 tabela 2], nešto veći, za oko 1.377, od broja stanovnika u januaru 1994. godine [fusnota b) 37.255 tabela 2]. To ubedljivo sugeriše da su svi, ili skoro svi, stanovnici iz Srebrenice koji su se u njoj zatekli neposredno po otpočinjanju operacije „Krivaja–95“, živi izašli iz Srebrenice u Tuzlu i okolinu.

Ako pak izvršimo proračun na osnovu podataka generalnog sekretara UN iz njegovog izveštaja uz Rezoluciju Saveta bezbednosti UN broj 1019/1995 onda proračun i njegovi rezultati izgledaju ovako: 40.000 (ukupno registrovanih živih izbeglica iz Srebrenice nakon operacije „Krivaja 95“ u Tuzli i okolini, fusnota g) Tabele–3) minus 24.250 (živih žena, dece i staraca evakuisanih iz Poptočara u Tuzlu i okolinu, fusnota i) tabele 3), jednako je 15.750. Nadam se da je potpuno jasno i van svake razumne sumnje da ovaj broj (15.750) predstavlja broj vojno-sposobnih muslimanskih muškaraca. Kao što se jasno vidi, ovaj broj je za 750 veći od gornje granice raspona vojno-sposobnih muslimanskih muškaraca koji se zvanično probijao ka Tuzli i okolini (od 10.000 do 15.000).

Drugo, formula u polju A 5 tabele 4 predstavlja proračunati broj vojno-sposobnih muškaraca (10.903 A 5, tabela 3) od ukupnog broja registrovanih izbeglica iz Srebrenice (35.632 A 2, tabela 3), plus vojnici 28. divizije koji su se probili ka Tuzli i odmah se uključili u 2. K Armije Bosne i Hercegovine, a nisu se registrovali kao izbeglice (3.000 D 5, tabela 3), jednako je 13.903 živih vojno-sposobnih muškaraca registrovanih kao izbeglice i kao vojnici Armije Bosne i Hercegovine. Taj broj je veći za 1.403 od srednje vrednosti (12.500) raspona od 10.000 do 15.000 vojno-sposobnih muškaraca [fusnota m), tabela 3] koji su se odvojili od svojih porodica i koji su odlučili da se probijaju iz okruženja ka teritoriji pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine. Osim toga, ovaj broj je skoro jednak ili za 903 veći od broja 13.000, koliko je vojno-sposobnih muslimanskih muškaraca krenulo u proboj, a prema izjavi Mevludina Mandžića, zarobljenog pa oslobođenog od strane Srba (*Rojters*, 30. januar 1996). To nam ponovo sugeriše da se znatan broj vojno-sposobnih muškaraca zatečenih u Srebrenici nakon otpočinjanja operacije „Krivaja 95“ ipak probio ili na drugi način izašao na teritoriju pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine.

Treće, formula u polju B 5 tabele 4 predstavlja ukupan broj registrovanih izbeglica iz Srebrenice (35.632, A 2, tabela 3) minus žene, deca i starci evakuisani ili deportovani na teritoriju pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine iz Potočara (23.000, B 6, tabela 3) jednako je 12.632 lica. Ovaj broj predstavlja vojno-sposobne muškarce. Ako tome broju dodamo broj od 3.000 (D 5, tabela 3) vojnika 28. divizije koji su se probili ka Tuzli i odmah se uključili u 2. K Armije Bosne i Hercegovine a nisu se registrovali kao izbeglice, dobićemo broj od 15.632 vojno-sposobnih muškaraca. Ovo je ključni podatak na koji treba fokusirati pažnju. Njegovim poređenjem sa ostalim podacima o vojno-sposobnim muškarcima koji se citiraju u tabelama ove analize, dovodi se u pitanje istinitost

zvanične verzije o broju ljudskih gubitaka u redovima Muslimana Srebrenice za vreme i posle operacije „Krivaja 95“.

Radi doslednosti, uzećemo sada u obzir i jednu hipotetičku situaciju. Naime, ako broju od 12.632 vojno-sposobna muškarca koji su registrovani među izbeglicama u Tuzli i okolini ne dodamo broj od 3.000 vojnika Armije Bosne i Hercegovine koji su se probili i odmah uključili u 2. K Armije Bosne i Hercegovine, a nisu se registrovali kao izbeglice, opet ostajemo u granicama od 10.000 do 15.000 vojno-sposobnih muškaraca koji je krenuo u proboj. Ako bismo otišli korak dalje, pa da od gornje granice raspona (15.000) vojno-sposobnih muškaraca koji su krenuli u proboj oduzmemo broj 12.632 vojno-sposobna muškaraca koji su 4. avgusta 1995. godine registrovani među izbeglicama živi, dobićemo broj od 2.368 vojno-sposobnih muškaraca za koje bi se eventualno moglo reći da su nestali ili eventualne žrtve. Međutim od ovog broja (2.368) pouzdano se može oduzeti još oko 250 vojno-sposobnih muškaraca razmenjenih iz logora Batković kod Bijeljine posle 4. avgusta 1995. godine (prilog 7), oko 300 koji su se probili u Žepu, pa u Srbiju, da bi iz Srbije kasnije bili prebačeni na teritoriju pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine i oko 500 ili više (niko pouzdano ne zna koliko je muškaraca poginulo u proboju, a koliko ih se međusobno poubijalo) poginulih u proboju, što znači da ostaje 1.318 vojno-sposobnih muškaraca za koje bi se moglo reći da su nestali ili eventualne žrtve. Međutim, i taj broj je mnogo manji od broja 7.000 do 8.000 navodno pogubljenih vojno-sposobnih muškaraca, koliko prikazuju Muslimanska strana i Tužilaštvo Haškog tribunala.

Četvrto, druga formula u polju B 5, tabele 4 predstavlja ukupan broj registrovanih izbeglica iz Srebrenice (35.632 A 2, tabela 3) minus žene, deca i starci [24.250, B 6 pod i), tabela 3 prema podacima iz izveštaja Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija uz rezoluciju 1019 SB UN] evakuisani ili deportovani iz Potočara na teritoriju pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine jednako je 11.382 lica. Jasno je da se ovaj broj odnosi na vojno-sposobne muškarce. Ako sada ovom broju dodamo broj vojnika 28. divizije Armije Bosne i Hercegovine (3.000, D 5, tabela 3) koji su se probili na teritoriju pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine i odmah se uključili u 2. K Armije Bosne i Hercegovine, a nisu se registrovali kao izbeglice, dobićemo broj od 14.382 vojno-sposobna muškarca. Značaj ovoga podatka nije nimalo manji od značaja podatka iznetog u prethodnom stavu (15.632) i sve što je rečeno za prethodni skoro u potpunosti može da važi i za ovaj podatak. Ali treba naglasiti da je ovaj broj (14.382) manji za 618 od gornje granice broja vojno-sposobnih muškaraca koji su se probijali ka teritoriji pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine (10.000 do 15.000, E 5, tabela 3), što bi nam dalo za pravo da zaključimo da je to broj vojno-sposobnih muškaraca za koje se eventualno može smatrati da su izgubili život ili nestali. Osim toga, ovaj broj (618) odgovara broju poginulih u toku proboja ili je veći za 118 od toga broja, a prema izjavi broj 9509 Hakije Huseinovića svedoka Tužilaštva, od 21. 09. 1995. godine, u kojoj stoji da je video oko 500 žrtava u koloni koja se probijala. Dakle, ni za ovaj broj (618) niko pouzdano ne može da kaže da su organizovano i planski pogubljeni. Pre bi se moglo zaključiti da je većina od njih

poginula u borbama tokom proboja iz okruženja i u međusobnim okršajima tokom borbi za Srebrenicu. To su onda, sa aspekta vojne profesije, legitimne žrtve i za koje se krivično ne odgovara, a pogotovo nikome se u vezi sa njima ne može pripisati odgovornost za genocid ili kršenje zakona i običaja ratovanja. Konačno, broj od 118 vojno-sposobnih muslimanskih muškaraca predstavlja negativnu razliku između broja koji je krenuo u proboj (15.000) i broja registrovanih vojno-sposobnih muslimanskih muškaraca među izbeglicama i vojnicima A BiH, te bi se za njih moglo reći da su žrtve za koje se ne može pouzdano tvrditi da li su nestali, poginuli, na organizovan način i planski pogubljeni ili su usmrćeni oportunističkim ubistvima.

Peto, formula u polju A 6, tabele 4 predstavlja zbir ukupno registrovanih izbeglih muškaraca (18.172, A 3, tabela 3) minus broj registrovanih živih vojno-sposobnih muškaraca (10.903, A 5, tabela 3) jednako je 7.269 lica. Ovaj broj predstavlja muškarce do 15 i preko 64 godine. Ako sada tome broju (7.269) dodamo broj žena (17.460, A 4, tabela 3) dobićemo broj od 24.729 lica. To predstavlja broj žena, dece i staraca, kako je i prikazano u tabeli 4 i on je približno ili skoro jednak broju žena, dece i staraca (24.250 ili 23.000) prikazanom u polju B 6, tabele 3. Ova opservacija nam je poslužila pretežno kao potvrda ispravnosti naših proračuna i analiza.

Šesto, pošto smo utvrdili da su 15.632 vojno-sposobna muškarca registrovana među izbeglicama i u Armiji Bosne i Hercegovine kao živi nakon završetka operacije „Krivaja 95“, onda sledi da je u tom slučaju u Srebrenici početkom jula 1995. godine bilo 26.053 muškaraca ukupno ili 51.084 stanovnika ukupno. Očigledno je da, prema dostupnim podacima iz muslimanskih izvora i izvora međunarodnih organizacija, u Srebrenici tada nije bilo toliko stanovnika.

Sedmo, razmotrimo sada ekstremnu situaciju. Ako broju od 15.632 registrovanih vojno-sposobnih muškaraca nakon operacije „Krivaja 95“ dodamo približno oko 7.000 navodno pogubljenih vojno-sposobnih muškaraca, dobićemo broj od 22.632 vojno-sposobna muškarca. U tom slučaju u Srebrenici bi početkom jula 1995. godine trebalo je da bude 37.720 muškaraca ukupno ili 73.961 stanovnika ukupno. Očigledno je da, prema dostupnim podacima, toliko stanovnika nije bilo u Srebrenici ni početkom jula 1995. godine niti ikada, pa ni po podacima predsednika Predsedništva opštine Srebrenica kojima oni kalkulišu pred međunarodnim organizacijama kako bi dobili što više humanitarne pomoći. Prema dostupnim podacima (vojni ekspert Tužilaštva Haškog tribunala) najveća cifra o broju stanovnika u enklavi Srebrenica je 50.000 do 60.000, i to u aprilu 1993. godine, od čega je UNPROFOR, da bi umanjio posledice humanitarne krize izazvane tako velikim brojem stanovnika na malom i skućenom području, oko 9.000 muslimana evakuisao na područje Tuzle, da bi potom vlasti u Sarajevu primorale Ujedinjene nacije da obustavi te Transporte. U „Izveštaju o komandnoj odgovornosti“ generala Batlera, u trećem odeljku, pod „C“, u paragrafu 3.5 stoji:

„Kada su počeli da stižu izveštaji o sve većoj humanitarnoj krizi u Srebrenici, zvaničnici UNPROFOR-a, među kojima je bio i komandant UNPROFOR-a general Morion, došli su u Srebrenicu da bi lično videli kakva je situacija. U Srebrenici su se suočili sa situacijom u kojoj je 50.000–60.000 ljudi bilo stisnuto na području oko grada čija je površina iznosila oko 150 kvadratnih kilometara. Ti ljudi su bili bez struje, s malo pitke vode, a zalihe hrane i lekova su im nestajale. Da bi omogućio uklanjanje tog stanovništva, VRS je dozvolio UNPROFOR-u da u tu svrhu pošalje kamione. Približno 9.000 bosanskih Muslimana uspešno je prebačeno na područje Tuzle, a potom su vlasti u Sarajevu primorale UN da obustavi te transporte. Posle toga, dana 16. aprila 1993. godine Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija usvojio je Rezoluciju 819 (1993) kojom je stvorena srebrenička „zaštićena zona“.²

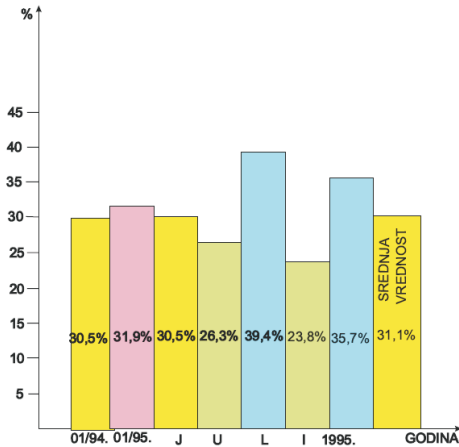
Osmo, u svakom slučaju, broj vojno-sposobnih muškaraca prikazanih u polju B 5, tabele 4 (15.632 ili 14.382) veći je od brojeva koje se odnose na istu populaciju prikazanih u poljima C 10 i D 10 u tabeli 2. Ali neizbežno se nameće pitanje: Kako je moguće da je broj radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca koji su kao živi registrovani među izbeglicama i u 2. K Armije Bosne i Hercegovine posle operacije „Krivaja 95“ — dakle nakon pada ili osvajanja Srebrenice, bio skoro jednak ili čak i veći od broja koji se zatekao u Srebrenici po otpočinjanju operacije „Krivaja 95“?

I broj vojno-sposobnih muškaraca prikazanih u polju A 5, tabele 4 (proračunati broj vojno-sposobnih muškaraca 10.903 plus 3.000 vojnika ABiH koji se nisu registrovali kao izbeglice jednako je 13.903 vojno-sposobnih muškaraca) takođe je veći od brojeva iste populacije prikazanih u poljima C 10 i D 10, tabele 2.

Rekli smo da ćemo procenite učešća radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca u ukupnom broju stanovnika Srebrenice pre i posle operacije „Krivaja 95“ međusobno uporediti, bez namere da se bavimo brojem eventualnih muslimanskih žrtava u toku i posle te operacije, ali sa namerom da nam ta poređenja posluže kao potvrda ispravnosti odabrane metode istraživanja. Ali kao što će se videti, analizom grafikona 7 i 8 i njihovim poređenjem sa grafikonom 6, ta će analiza pokazati i nešto više od potvrde ispravnosti i pouzdanosti odabrane metode istraživanja. Pogledajmo, dakle grafikone 7 i 8 i posvetimo se njihovoj kratkoj analizi.

Ako bismo za procenite prikazane plavom bojom uzeli srednju vrednost (12.500) — muškaraca koji su krenuli u proboj (od 10.000 do 15.000), lako bismo uočili da bi se procenti skoro poklapali sa ostalim procentima prikazanim na ovom grafikonu — oko 30% do 32%, što nas još jednom uverava u ispravnost odabrane metodologije istraživanja. Značaj ovog grafikona i podataka iskazanih na njemu upravo je u činjenici da nam potvrđuje ispravnost odabrane metodologije i utvrđenih tendencija u kretanju stanovništva.

² ICTY: *Prosecutor v. Popovic et. al.* [IT-05-88].

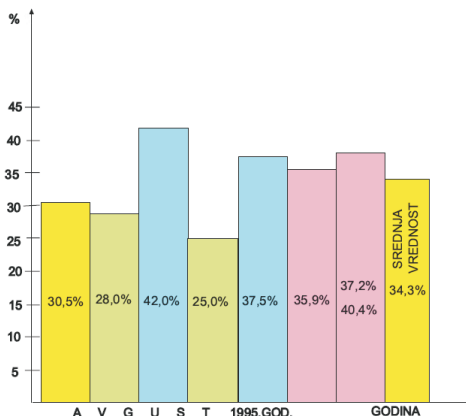
GRAFIKON-7 PROCENAT UČEŠĆA RADNO SPOSOBNIH (VOJNOSPOSOBNIH) MUŠKARACA U UKUPNOM BROJU STANOVNIŠTVA.

landskom bataljONU i specijalnom izvešticu za ljudska prava). Srednja vrednost procenta je približno 25,5% ili, tačnije 37,55%.

Dakle, može se zaključiti da srednja vrednost učešća radno-sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca u ukupnom broju stanovništva iznosi 31,1%.

Napomene uz grafikon 8

1. Žutom bojom prikazan je procenat dobijen na osnovu proračunatog broja radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca (10.903, A 5, T 3) u odnosu na ukupan broj registrovanih izbeglica posle operacije „Krivaja 95“ (35.632). Ako za obe ove vrednosti dodamo 3.000 vojnika ABiH koji se nisu registrovali kao izbeglice, onda će procenat biti 35,9%. U tom slučaju, ukupan procenat prikazan na kraju dijagrama biće 35,3%.

GRAFIKON-8 PROCENAT UČEŠĆA RADNO SPOSOBNIH (VOJNOSPOSOBNIH) MUŠKARACA U UKUPNOM BROJU STANOVNIŠTVA SREBRENICE REGISTROVANOG KAO IZBEGLICE UTUŽILI I OKOLINI MESEC DANA POSLE OPERACIJE „KRIVAJA-95“.

Napomene uz grafikon 7

1. Žutom bojom prikazani su procenti dobijeni na osnovu proračunatog broja radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca (11.394, A 10 T 2 i 13.762, B 10, T 2, za januar 1994. godine i 11.621 i 12.845, D 10, T 2 za juli 1995. godine)

2. Ljubičastom bojom prikazan je procenat na osnovu tačno utvrđenog (popisanog) broja tih muškaraca.(11.495, C 10, T 2)

3. Zelenom bojom prikazani su procenti na osnovu donje granice (10.000), onih koji su krenuli u proboj, i to u odnosu na ukupan broj stanovnika (38.000 po UNHCR) i (42.000 po holandskom bataljONU i specijalnom izvešticu za ljudska prava). Srednja vrednost procenta je približno 25% ili, tačnije, 25,05%.

4. Plavom bojom prikazani su procenti na osnovu gornje granice (15.000) onih koji su krenuli u proboj, i to u odnosu na ukupan broj stanovnika (38.000 po UNHCR) i (42.000 po holandskom bataljONU i specijalnom izvešticu za ljudska prava). Srednja vrednost procenta je približno 25,5% ili, tačnije 37,55%.

2. Zelenom bojom prikazan je procenat od ukupno registrovanih izbeglica 35.632, fusnota f), T 3 ili 40.000, fusnota g), T 3, računato od donje granice (10.000) onih koji su krenuli u proboj. Srednja vrednost procenta je 26,5.

Ako ukupnom broju registrovanih izbeglica dodamo 3.000 vojnika ABiH koji se nisu registrovali kao izbeglice dobićemo broj od 38.632, koji predstavlja ukupno registrovano živo stanovništvo Srebrenice posle operacije „Krivaja 95“ i, ako sada izračunamo procenat vojno-sposobnih muškaraca, dobićemo procenat od 25,88.

3. Plavom bojom prikazan je procenat, ali od gornje granice (15.000) onih koji su krenuli u proboj. Srednja vrednost procenta je 39,7.

Ako procenat izračunavamo od ukupnog broja registrovanih stanovnika Srebrenice posle operacije „Krivaja-95“ (38.632), onda će taj procenat biti 38,8.

4. Ljubičastom bojom prikazani su procenti broja radno sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca registrovanih među izbeglicama i u ABiH živi (10.903+3.000=13.903), od ukupnog broja registrovanih izbeglica i vojnika Armije Bosne i Hercegovine (38.632, A 2, T 4) posle operacije „Krivaja 95“ koji su registrovani, takođe živi u Tuzli i okolini. Procenat od 37,2 odnosi se na procenat broja vojno-sposobnih muškaraca registrovanih među izbeglicama i u ABiH posle operacije „Krivaja 95“ (15.632, B 5,T 4) od ukupnog broja registrovanih živih izbeglica i vojnika ABiH (38.632) koje je registrovala vlada u Sarajevu, a procenat od 40,4 odnosi se na procenat broja vojno-sposobnih muškaraca registrovanih među izbeglicama (14.382 B 5,T 4) od ukupnog broja registrovanih izbeglica iz Srebrenice posle operacije „Krivaja 95“, a na osnovu podataka iz Izveštaja generalnog sekretara UN uz Rezoluciju SB UN 1019/1995. Srednja vrednost procenta je 38,8.

Srednja vrednost procenta učešća radno-sposobnih (vojno-sposobnih) muškaraca u ukupnom broju stanovništva registrovanih kao izbeglice iz Srebrenice i u Armiji BiH posle operacije „Krivaja 95“ iznosi 34,3% ili 35,3, što je više od srednje vrednosti za iste kategorije stanovništva pre operacije „Krivaja 95“ (31,1%) i od srednje vrednosti za period od 1953. do 1991. godine (27,6%), kao što se vidi na grafikonu 6.

Krajnje je neobična i interesantna činjenica da su svi procenti radno, (odnosno vojno-)sposobnih muškaraca koji su bili registrovani živi posle operacije „Krivaja 95“ u ukupnom broju izbeglih osoba, civila i vojnika 28. divizije Armije BiH, čak nešto veći od procenta na grafikonu 6, koji se odnosi na stanovnike Srebrenice u julu 1995. godine, neposredno pre otpočinjanja operacije „Krivaja 95“.

Razmotrimo i tabelu 5

U ovoj tabeli prikazani su podaci o nestalim Muslimanima za vreme i posle operacije „Krivaja 95“, a na osnovu Izveštaja generalnog sekretara Ujedinjenih nacija uz Rezoluciju Saveta bezbednosti broj 1019 od 27. 11. 1995. godine.

TABELA-5 PREGLED MUSLIMANA SREBRENICE KOJI SU POTRAŽIVANI KAO NESTALI *

SVEGA	DUPLIKAT	NAPUSTILO ENKLAVU PRE OPERACIJE	OSTATAK	NAPOMENA
10.000	2.000	5.000	3.000 (3.290)	

* Prema izveštaju generalnog sekretara Ujedinjenih nacija uz Rezoluciju Saveta bezbednosti UN broj 1019/1995 od 27. 11. 1995. godine. Od 10.000 navodno nestalih, koliko su porodice prijavile za traženje, za 2.000 lica je utvrđeno da se radi o duplim zahtevima, za 5.000 je utvrđeno da su napustili enklavu pre, u toku i posle napada Vojske Republike Srpske na Srebrenicu. (Prema podacima Džonatana Rupera, „Ikona Srebrenice“, „Informativni bilten prevoda“, br. 2/2004, Centar za vojnonaučnu dokumentaciju i informacije, Beograd, komandant Armije Bosne i Hercegovine potvrdio je Parlamentu u Sarajevu da je 5.000 vojnika Armije Bosne i Hercegovine pobešlo uglavnom nepovređeno u Tuzlu). Ostatak od 3.000 lica (MKCK je registrovao i izlistao tačno 3.290 lica navodno nestalih tokom pada Srebrenice) probio se na teritoriju pod kontrolom snaga ABiH, a prema izveštaju *New York Timesa* od 17. 07. 1995. godine koji je potpisao novinar Kris Hedžis.

Zahtevi muslimanskih porodica za traženje nestalih i prijave lica koja su nestala obuhvataju oko 10.000 ljudi. Proverom relevantnih međunarodnih organizacija, pre svih МКСК, za 2.000 lica je utvrđeno da se radi o duplikatima zahteva, odnosno da se radi o istim osobama navedenim u zahtevima više članova porodice. Za oko 5.000 lica sa spiskova prijave nestalih je utvrđeno da su napustili enklavu pre otpočinjanja operacije „Krivaja–95“. Ostatak od oko 3.000 ili tačno 3.290, koliko je МКСК izlistao imena nestalih tokom pada Srebrenice, probilo se iz okruženja (probilo se 3.000 do 4.000, prema izveštaju Krisa Hadžisa objavljenom u *Njujork Tajmsu* 17. jula 1995. godine). A prema časopisu *Defense & Foreign Affairs*, oko 3.000 imena sa spiska žrtava u Srebrenici koji je sastavio Crveni krst odgovaralo je imenima sa spiska birača na izborima u Bosni 1996. godine. Osim toga, ovaj broj u potpunosti odgovara broju od 3.000 (ili i više, kao što smo prethodno videli) vojnika 28. divizije koji su se probili i odmah se uključili u 2. K Armije Bosne i Hercegovine, a nisu bili registrovani kao izbeglice.

Ova kratka analiza nestalih Muslimana za vreme i posle operacije „Krivaja 95“ poklapa se sa prethodnim analizama i uverava nas da su one validne, a njihovi rezultati verodostojni.

Ratko Škrbić

A POPULATION ANALYSIS OF SREBRENICA

Data are presented on the population of Srebrenica derived from the population census and from other official sources. Also presented are data about the number of inhabitants of Srebrenica enclave who were registered by local Moslem municipal and civil defense authorities, as well as by international forces and organizations in the region during the conflict in Bosnia and Herzegovina. A comprehensive and comparative picture is presented, based on available population data, of the probable number of inhabitants in Srebrenica before, during, and immediately after the completion of the “Krivaja 95” military operation, which was carried out by Serbian forces in July of 1995 and which resulted in the takeover of the enclave. It is concluded that a comparative analysis of population figures supports the inference of population loss, but on a rather modest scale, and not remotely close to the official version of about 8.000.

VI

Сребреница—генерални поглед на доказе
Сребреница — Общий обзор доказательств
Srebrenica — general review of the evidence

Александар Павић*

КЛИН КЛИНОМ: РАЗОБЛИЧАВАЊЕ
„ЗВАНИЧНОГ ДИСКУРСА“ О СРЕБЕРНИЦИ
УЗ ПОМОЋ НЕСРПСКИХ ИЗВОРА

У самој природи ствари, узрок се увек сматра битнијим од последица. Ако се хоће решити неки проблем, или ако се жели суочавање са његовим последицама, прво се мора кренути од узрока. У свету након Другог светског рата, логично се наметнула потреба суочавања са последицама тог највећег сукоба у историји света, потреба за његовим дефинисањем, не само на *ad hoc* већ и на универзалној бази — дакле, дефинисање и саме природе рата и ратних злочина — које би било уграђено у будући корпус међународног права. Из послератних суђења главним нацистичким злочинцима (1945–1946), такозваних Нирнбершких процеса, произашла су и такозвана Нирнбершка начела, која је 1950. кодификовала Комисија за међународно право, на основу Резолуције 177 Генералне скупштине Уједињених нација, као „Начела међународног права призната у Повељи Нирнбершког трибунала и пресудама Трибунала“.¹ У Начелу VI Нирнбершких начела дефинисани су „злочини који су кажњиви према међународном праву“. На првом месту, под (а), наведени су „злочини против мира“:

„(i) Планирање, припрема, започињање или вођење рата агресије или рата који крши међународне уговоре, споразуме или гаранције;

(ii) Учешће у заједничком плану или завери ради извршавања било ког од аката поменутих под (i).“²

У времену иза ратова који су вођени на тлу бивше Југославије током 1990-их, наведени део Нирнбершких начела је поништен,³ бар када је реч о ономе што се зове „међународно право“ и његово бављење тим сукобима, оличено у Међународном кривичном суду за бившу Југославију, такозваном Хашком трибуналу. Разлози зашто је то тако нису предмет овог рада. Међу-

* Политички саветник председника Републике Српске (авг. 1996 — јун 1997), политички аналитичар и преводилац.

¹ http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/7_1_1950.pdf

² Исто.

³ *Билтен међународног кривичног суда за бившу Југославију бр. 5/6*: „Историја од Нирнберга до Хага — процедуралне разлике“, <http://www.un.org/icty/BL/05art5e.htm>

тим, сам по себи се намеће закључак да земље које су биле покретачи оснивања Хашког трибунала, тј. западне силе предвођене САД, нису виделе интерес у томе да се њихово чедо бави и њима самима, тј. да испита изворне „злочине против мира“, у које су можда и оне саме биле умешане, а који су представљале иницијалну капислу за избијање ратног пожара у бившој Југославији почетком 1990-их. А у то време (Трибунал је основан 1993) није било ни силе која је могла или желела да се западним силама у том њиховом науму супротстави. Јер, две незападне силе чланице Савета безбедности УН, Русија и Кина, нису биле ни оно што су биле само деценију раније, ни оно што ће (поново) постати само деценију касније — силе без којих се не може кројити ниједан истински „светски“ поредак.

Дакле, да се, којим случајем, Хашки трибунал конституише у садашњем времену, питање је да ли би уопште и могао да се конституише — а, ако и би, тешко да би могао да да буде исти. То само по себи већ наводи на закључак да природа тог трибунала није универзална (на крају, и сам Хашки трибунал је дефинисан као „*ad hoc*“ суд), и да је пре слика одређеног односа снага у одређеном историјском тренутку. С обзиром на то да је то случај, и да је данас однос снага у свету битно друкчији, још више се намеће потреба да се критички посматра цео сукоб у бившој Југославији, тј. цела тематику којом претендује да се бави и Хашки трибунал, преко којег се та слика првенствено и обликује. Свет, дакле, није више униполаран, и, стога, саме „вредности“ које је тај униполарни свет покушао да наметне као универзалне — али, нажалост, више снагом силе и новца него снагом права и аргумената — још мање треба да буду тако третиране у садашњем тренутку. Ако је, дакле, Хашки трибунал, у интересу сила које су га створиле, изоставио да се бави првоузрочним злочинима, на првом месту злочинима против мира, то не значи да се тиме не треба бавити, и да дешавања у бившој Југославији не треба гледати кроз ту призму — па и првенствено кроз ту призму. А све то у склопу једног новог, објективнијег, па што не рећи и ревизионистичког гледања на ствар. Јер, у време интернета и све бржих комуникација и дешавања, логично је и да појаве разних ревизионизама добију одговарајуће убрзање, да пореци и ставови који су важали пре само једну деценију већ буду сматрани за анахронизме.

Овај конкретан рад бави се питањем једног наизглед „локалног“ догађаја током сукоба у бившој Југославији — Сребреницом и дешавањима око ње у јулу 1995. Његов „ревизионизам“ лежи у томе што ће, кроз уста оних који нису део етничке групе — тј. српског народа — чији се припадници у „званичном дискурсу“, тј. дискурсу који је, уз кључну улогу управо Хашког трибунала, наметнут преко западних медија и западних политичких структура као „једини исправан“ — означавају као главни кривци за све оно што се, према том истом дискурсу, десило у поменутом времену, испричати једну другу причу, која се непосредно коси с тим дискурсом. И, наравно, кроз призму постуниполарног света, уз поновно начелно враћање на помало забрављена Нирнбершка начела.

Дакле, за почетак, као што је Катон старији завршавао сваки свој говор речима „уосталом, Картагину треба разорити“, тако и свако ново трагање за истином о Сребреници и догађајима који су се у њој десили током јула 1995 — а и раније, треба не само завршити већ почети стављањем сребреничких догађања, као и читавог рата у Босни и Херцеговини, у прави контекст. Другим речима, оно што треба непрекидно понављати, начелно, у самом зачетку, сваком приликом, јесте то да су и рат у Босни и Херцеговини и догађања у Сребреници последице једног огромног, још увек некажњеног злочина — злочина против мира, из којег су произашле све потоње страхоте од почетка 1992. до закључивања Дејтонског мировног споразума, као и сва зла крв која се створила и ствара нестабилним и нерашчишћеним стањем које се гаји у Босни и Херцеговини од Дејтона до данашњих дана. Јер, то је тај први злочин, без којег сви потоњи не би били могући. А тај злочин против мира починили су 1) Савезна Република Немачка и Ватикан, својим противзаконитим признањима Словеније и Хрватске у децембру и јануару 1991,⁴ што је представљало непосредно кршење Хелсиншког завршног акта из 1975. године о неповредивости граница, осим мирним путем,⁵ као и Повеље Уједињених Нација, и широм отворило пут ширењу рата са Хрватске на БиХ; 2) САД, својим ништа мање противзаконитим признањем Босне и Херцеговине у априлу 1992;⁶ 3) Алија Изетбеговић, председник босанских Муслимана и главни локални извршитељ злочина против мира у БиХ, који је, свесно и циљано, пропустио више прилика за смиривање ситуације у БиХ пре него што је рат у тој бившој југословенској републици букнуо у марту 1992. године, као и у каснијим фазама, када су ратна разарања још увек могла да буду ограничена и сам рат скраћен.⁷ Наравно, Изетбеговић то није чинио сам, ни-

⁴ Савезна Република Немачка донела је одлуку о признању 19. децембра 1991, одмах иза Исланда, с тим што је признање званично ступило на снагу признавањем Хрватске и Словеније од стране 12 земаља чланица Европске заједнице, 15. јануара 1992. Ватикан је признао Хрватску и Словенију 13. јануара 1992.

⁵ То је, заправо, представљало акт агресије против једне суверене, међународно признате земље — тадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Према Коначној пресуди Међународног војног трибунала за суђење главним немачким ратним злочинцима: „Иницирање рата агресије, стога, представља не само међународни злочин; то је врхунски међународни злочин, који се разликује од других ратних злочина у томе што у себи садржи све акумулирано зло целине.“ *Коначна пресуда Међународног војног трибунала за суђење главним немачким ратним злочинцима* (30. септембар 1946), став „Заједнички план или завера и агресивни рат“ (између осталог, на <http://avalon.law.yale.edu/imt/judnazi.asp#common>).

⁶ САД су признале БиХ, Словенију и Хрватску 7. априла 1992, дан пошто је ЕЗ признала БиХ.

⁷ У свом осврту на књигу Џона Р. Шиндлера, *Несвешти терор: Босна, Ал Каида и устој глобалног циља* (John R. Schindler, *Unholy Terror: Bosnia, Al-Qa'ida, And The Rise Of Global Jihad*, Zenith Press, 2007, превод на српски Растко Јовановић, Службени гласник, Београд, 2009), Едвард Херман даје следећи кратак историјат Изетбеговићевих минирања мира: „Шиндлер тврди да су Изетбеговић и његова ’лењинистичка претходница исламиста’ вероватно били најважнија снага која је произвела босанске ратове и распад земље. Босански Срби су покушали да постигну споразум са Изетбеговићем пре избијања било каквих борби, 1990, али ’муслимани нису показали никакво занимање’ (63); договор са Србима о подели власти, постигнут у јулу 1991, након којег је Изетбеговић изјавио да су ’наше позиције веома блиске’,

ти се првенствено уздао у сопствене снаге,⁸ што, наравно, није могло да измакне пажњи бар неким од припадника западног естаблишмента који су били непосредно умешани у мировне преговоре у БиХ.⁹

Ово је важно непрекидно истицати не само из политичких разлога већ и из психолошких и из научних разлога. Психолошки гледано, пристајањем на то да се, без овакве претходне оградe, бавимо проблемом Сребренице, онако како су га поставили починиоци изворног злочина против мира и иницијатори рата агресије, ми себе у старту стављамо у дефанзиван положај, грчевито се борећи да побијемо пропагандне тврдње које долазе управо од изворних ратних хушката и починилаца врховног злочина. А са научног становишта, без овакве претходне оградe, ми дозвољавамо да нам агресивна политика и пропаганда вештачки омеђе поље нашег испитивања, да нас сведу на бављење последицама изворног, некажњеног и још увек увелико игнорисаног злочина, и то тако да су изворни злочинци ти који оптужују, а ми смо ти који се

пропао је, јер га се 'Изетбеговић одрекао само што је изашао из себе', а његова странка изјавила да 'неће учествовати ни у једном аранжману о подели власти са Србима' (71). Последњи покушај да се избегне велики рат, у фебруару 1992, довео је све три стране у Лисабон, где су сви потписали аранжман који је предвиђао јединствену државу која је давала значајну аутономију етничким регионима. Али, 'само што је пристао, Изетбеговић је променио мишљење'. Како каже Шиндлер: 'Лисабонски дебакл био је непосредни узрок рата'. (74).“ Edward S. Herman, „Safari Journalism: Schindler’s Unholy Terror Versus the Sarajevo Safari’s Mythical Multi-Ethnic Project“, <http://www.fifth-estate-online.co.uk/comment/safarijournalism.html>.

⁸ Исто: „Ово повлачење из Лисабонског споразума учињено је уз охрабрење америчког амбасадора [у Београду — прим аут.] Ворена Зимермана, а Шиндлер и други обавештени коментатори тврде да је Изетбеговићево одбијање да преговара било засновано на његовом уверењу и разумевању да ће моћи да рачуна на Сједињене Државе и НАТО у остваривању својих политичких циљева путем рата. Оно што је његова странка СДА (Странка демократске акције) желела, према страначком идеологу Џемалудину Латифу, било је бар 45 одсто Босне, плус Санџак (регион у самој Србији!), што је био циљ који 'Сарајево није имало шансе да постигне без значајне америчке војне помоћи'“ (202).

⁹ У свом огледу „Југославија: Хјуман рајтс воч у служби партије рата“ (Yugoslavia: Human Rights Watch in Service to the War Party, Edward S. Herman and David Peterson and George Szamuely), аутори цитирају лорда Дејвида Овена: „Пишући о новим напорима Клинтонове администрације почетком 1993 да униште Венс-Оенов мировни план, који је паљанским Србима додељивао неких 42 одсто Босне и Херцеговине, уместо 49 одсто, колико је предвиђао Дејтон, главни преговарач Дејвид Овен објашњава да је Алија Изетбеговић повукао свој потпис са плана јер се 'осећао охрабрен америчким ставовима да одуговлачи док не добије бољу понуду'. Овен затим репродукује извод из једном телеграма који је послао ране 1993. једном од својих помоћника у Вашингтону: 'Ова администрација брифује медије тако да појачава решеност оних Муслимана који желе да наставе са ратом. Имамо [представника сарајевске владе у УН, Мухамеда] Шађирбеја који отворено говори свима да је америчка администрација рекла да они не треба да осећају никакуву потребу да потпишу мапу.' Касније, Овен додаје да је 'нова администрација већ донела одлуку и била решена да елиминира [Венс-Оенов мировни план]... Обезбедили су да ће изнећи алтернативу током следећих неколико седмица, али су у међувремену деловали решено да униште детаљан план који су подржавали сви њихови савезници и који је био близу тога да буде прихваћен од стране зараћених страна. По свим стандардима међународне дипломатије, то је било скандалозно понашање. *Балканска Одисеја*, стр. 111–119. — Овде само додајемо то да се ово дешавало ране 1993, а Дејтонски мировни споразум потписан је скоро три године касније, крајем 1995.“ <http://www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=12200>.

бранимо и налазимо доказе у нашу одбрану, бавећи се вештачки суженим пољем које обухвата само једну од последица њиховог — а не нашег — изворног злочина.

Дакле, тек када изговоримо одговарајућу ограду на самом почетку (на пример: „Немачка, Ватикан, САД и Алија Изетбеговић су одговорни за све што се десило у Босни и Херцеговини после фебруара 1992, укључујући и дешавања у Сребреници“) — можемо да пређемо и на секундарне последице изворног злочина против мира и иницирања рата агресије, укључујући и догађања везана за Сребреницу, да пробамо да установимо и шта се ту десило, шта је пропаганда, шта истина, шта се зна а шта се не зна. Уз разумевање да наше истраживање није само пуко, форензичко трагање за истином, већ и исказ поштовања према свима који су невинно страдали на том подручју, према свима онима који не би страдали, па и онима који не би били приморани да ратују на том подручју да није запаљен — а затим и одржан — пожар општег рата.

Познато је, а то су истраживања попут оних која су вршили људи попут Миливоја Иванишевића и Љиљане Булатовић, да је, од пролећа 1992. до јула 1995. на подручју Сребренице страдало преко 3.000 Срба,¹⁰ који су били жртве муслиманских снага из саме Сребренице и њене околине. То је, нажалост, прича која није добила заслужени публицитет, и која тек чека свој заслужени медијско-историјски третман. Но, овде неће бити речи о тим стравичним збивањима, већ о ономе што се десило на подручју Сребренице у јулу 1995. године, након уласка снага Војске Републике Српске у тај градић. Јер управо су дешавања у јулу 1995. године имала последице не само по локалну већ и по светску политику, управо је та дешавања западна медијска пропаганда преузела и обликовала у једно чисто политичко оружје, помоћу којег правда не само своју политику на просторима бивше Југославије већ и у свету, и помоћу које покушава да контролише политичку сцену на истом простору и дан-данас. И, управо због чињенице да је „сребренички дискурс“ изворно обликован на Западу, то јест на исходишту изворног, ширег злочина против мира у БиХ, приступ овог рада лежаће у томе да понуди алтернативни „сребренички дискурс“ који је такође заснован на страним, скоро искључиво западним изворима, сматрајући да је то делотворан начин борбе против једностране верзије која се већ више од једне деценије путем западних мас-медија шири у вези са збивањима у Сребреници из јула 1995. године. Зашто?

Прво, тврдње или налази припадника сваког од народа који су учествовали у споља изазваном грађанском рату у БиХ увек, чак и при употреби чисто научне методологије, могу да буду изложене оптужбама за „необјективност“. С друге стране, страни, а поготово западни извори за тако нешто веома тешко могу да буду оптужени. Не само зато што нису били непо-

¹⁰ У својој књизи *Сребреница јул 1995: у трагању за истином*, Миливоје Иванишевић је побројао, именом и презименом, 3.287 српских „новомученика“ (укључујући и 344 из Хаџића); поглавље: „Књига мртвих Срба Сребренице и Бирча 1992–1995“, стр. 67–143. Хришћанска мисао, Београд, 2007.

средни учесници дешавања већ и зато што је тешко идентификовати неки њихов лични интерес у свему томе. Напротив, ако је ишта било непрофитабилно са свих могућих становишта од 1990. па до данас, то је било заступање онога што би се могло назвати „српском страном истине“. Тако нешто нити је могло донети материјалну корист, нити популарност, нити приступ медијима, фондовима и фондацијама. Већином је могло донети осуде, професионалне и личне неприлике, дисквалификације или покушаје личне и/или професионалне дискредитације. Зато су несрпски, а поготово западни извори о дешавањима у Сребреници у јулу 1995. посебно драгоцени. А, као што ће се видети, уз помоћ њих могуће је, у основним цртама, реконструирати цео ток дешавања и саставити верзију која се битно, суштински разликује од „званичне верзије“ о Сребреници. По тој „званичној верзији“, да подсетимо, снаге босанских Срба су 11. јула 1995. године ушле у тај градић у источној Босни и „побиле 7.000–8.000 мушкараца“ (мада тврдње иду и до 10.000 убијених), што је био „највећи злочин на тлу Европе након Другог светског рата“.

Сада ћемо, дакле, погледати још једну, „званично незваничну“ верзију, која, дакле, не мора да буде ништа мање валидна од оне „незванично званичне“. ¹¹ Штавише, много је вероватније да је она та која је валидна, јер иза ње не стоји неки видљив интерес — ни политички, ни материјални, ни професионални. Постоји, изгледа, само жеља за истином. А то је суштина целог испитивања, зар не?

II

Сужавајући, дакле, поглед на сама дешавања у Сребреници од 11. јула 1995. године па надаље, и ту ваља на прво место поставити причу о „првородном греху“, тј. о злочину против мира у самој сребреничкој микро регији. Другим речима, и на том подручју су, у малом, чињене радње којима су свесно подриване све могућности за одржавање локалног мира, које су, штавише, подстрекивале рат и ратна дејства у околини Сребренице и вештачки их продужавала. Основ тог деловања лежао је, на првом месту, у злоупотреби Сребренице као „Заштићене зоне УН“, која је требало да буде демилитаризована.

Према Резолуцији 819 Савета безбедности Уједињених Нација од 16. априла 1993. године, зона која обухвата Сребреницу и подручје око ње проглашена је „Безбедном зоном УН“. ¹² Убрзо затим (18. априла), посредством УНПРОФОР-а, постигнут је споразум о делимичној¹³, а затим и потпуној

¹¹ Делови који следе представљају, са малим изузецима, извод из књиге *Забрањена истина о Сребреници: приручник заснован искључиво на стварним изворима*, Александар Павић, Легенда, Чачак, 2007. Друго издање.

¹² <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/221/90/IMG/N9322190.pdf?OpenElement>.

¹³ Извештај Генералног секретара УН у вези с Резолуцијом 53/35 Генералне скупштине УН (А/54/549, 15. 11. 1999), став 59–62, <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridocda.nsf/TestFrame/4e8fe0c73ec7e4cc80256839003eeb04?OpenDocument>.

демилитаризацији сребреничке енклаве.¹⁴ Међутим, погледајмо сада како се, према западним изворима, та „демилитаризована зона“ стварно користила.

Генерални секретар УН, у свом извештају од 16. марта 1994, наводи да Армија Владе Босне и Херцеговине користи безбедне зоне „као локације где њене снаге могу да се одмарају, обучавају и опремају, као и да отварају ватру на српске положаје, тако изазивајући српску одмазду“.¹⁵

У извештају од 30. маја 1995, Генерални секретар УН пак наводи:

„Последњих месеци, снаге (босанске) Владе су бићно повисиле ниво војних активности у већини заштићених зона и њиховој околини, а многе од њих, укључујући Сарајево, Тузлу и Бихаћ, укључене су у шире војне кампање Владе... Влада ипак оже држи знатан број војника у Сребреници (ишо у овом случају предсавља кришење договора о демилитаризацији)...“¹⁶

Јасуши Акаши, бивши Шеф мисије УН у БиХ, у чланку за *Washington Times* од 1. новембра 1995, сведочи:

„Чињеница је да су снаге босанске владе користиле 'заштићене зоне' не само у Сребреници већ и у Сарајеву, Тузли, Бихаћу и Горазду за обуку, ойоравак и йоновно снабдевање својих војника.“¹⁷

Погледајмо и део извештаја који је Холандски институт за ратну документацију објавио у априлу 2002, а који је заснован на сведочењима припадника Холандског батаљона („Dutchbat“) који су се налазили у сребреничкој „заштићеној зони“ као припадници УНПРОФОР-а у време њеног пада у јулу 1995. (објављивање овог извештаја, осим што је открило и америчку улогу у снабдевању екстремних муслиманских снага у БиХ, довело је, између осталог, и до пада холандске владе):

„Наводна демилитаризација енклаве била је йрактично мриво слово на йаиру. Босанска војска (АБиХ) је водила свесну сйраишегију ограничених војних найада ради везивања релативно великог дела Армије босанских Срба (ВРС), са циљем да се сйречи њено йремештање у йуној снази у главну зону ратних дејсйава око Сарајева. Ово се йакоже радило из сребреничке енклаве. Снаге АБиХ нису се уздржавале од кришења свих йравила у окршајима са ВРС. Изазивали би вайру босанских Срба, а заштим се йовлачили йод за-

¹⁴ Исто, став 65.

¹⁵ Исто, став 128.

¹⁶ S/1995/444, 30 May 1995, REPORT OF THE SECRETARY-GENERAL PURSUANT TO SECURITY COUNCIL RESOLUTIONS 982 (1995) AND 987 (1995), p. 11 (<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/160/38/PDF/N9516038.pdf?OpenElement>).

¹⁷ *Washington Times*, November 1, 1995, (цитирано у: Stella Jatrass, „Srebrenica — Code Word to Silence Critics of US Policy in the Balkans“, 31. 7. 2000. <http://www.antiwar.com/orig/jatras3.html>).

*шћићу јединице Холандског батљона, која би ћиме ризиковала да буде ухваћена између две ваћре.*¹⁸

Још један вредан поглед на „безбедне зоне“ с војног становишта долази из пера америчког мајора Стивена Г. Стјурта:

*„Босанска влада је добро схваћала да су ове безбедне зоне ћружале ћакћичке одскочне даске за војне оћерације ради враћања изгубљене ћериторije. Безбедне зоне су ћрећворене у ћоћћуно зашћћене војне базе оћерација у срцу ћериторije босанских Срба. Снаге босанске владе добијале су факћичку ваздушну ћодрићу и зашћћћу од очекиваних војних ћоследица. С друге сћране, босански Срби су изгубили иницијатћиву и били ограничени дугачким сћољним линијама фронћа, које су биле нећосредан резултат ћоћушаја одбране ових шестћ безбедних зона. Јасно је да, без ових безбедних зона, босанска влада никад не би добила нећходни ћредах за обућу, оћремаће и ћосћављаће ресћекћабилне војске.*¹⁹

Ево и једног новинарског осврта на ову тему, извода из аналитичког чланка Кристофера Џејмса, под насловом „Геноцид или пропаганда?“, из британског „Морнинг стар“ од 11. јула 2005:

„У сћћину, веома мали део Сребренице, онај средишњи, био је демилитаризован, шћо је муслиманским борћима давало одрешене руке да оћерићу из ћриградских и других оближњих зона, из којих су организовали убилачке наћаде на околна сћрска села.

Снаге злогласног муслиманског команданта Насера Орића изазвале су масовно крвопролиће између 1992–1995. из свог упоришта у Сребреници, масакрирајући најмаће 1.300 српских цивила и раћавајући њих неколико хиљада.²⁰

И, на крају, нешто много више од аналитичке констатације — оно што би се у суду назвало „корпус деликти“, из извештаја *Washington Post*-а сачићеног у самој Сребреници, од 16. фебруара 1994 — у време када је Сребреница наводно била „демилитаризована“, као „зашћћена зона“ УН:

¹⁸ *Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie*, “Srebrenica, a ‘Safe Area’” („Сребреница, ‘безбедна зона’“), 2. април, 2002. (<http://www.srebrenica.nl/en/>).

¹⁹ *Safe Areas in Bosnia: Their Impact on the UN Peacekeeping Operation and the Bosnia Civil War* (Безбедне зоне у Босни: њихов ућићај на мировну оћерацију УН и босански граћански рат) Аутор: Stephen G. Stewart; ARMY COMMAND AND GENERAL STAFF COLL FORT LEAVENWORTH KS, магистарска теза за Командни и генералштабни колец Армије САД, 7. јун 1996. <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA312245&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>.

²⁰ Christopher James, „Genocide or Propaganda?“, *Morning Star*, (U.K.), 11. 7. 2005. (постављено и на <http://listserv.buffalo.edu/cgi-bin/wa?A2=ind0507&L=twatch-l&D=1&O=D&F=P&P=28197>).

„Рајини трофеји Насера Орића нису окачени о зид његовог удобног сћана. Они су на видео касетама: сјаљене српске куће и безглави српски мушкарци, са њиховим паштетично зрченим телима.

’Морали смо да употребимо хладно оружје те ноћи,’ објашњава Орић док се сцене мртвих мушкараца искасапљених ножевима смењују на његовом „Сони“ телевизору... Излежавајући се на удобном каучу, обучен од главе до пете у маскирну униформу, са грбом Армије САД поносно пришивеним преко срца... командант Орић је најжешћи момак у овом муслиманском граду, тј. Сребреници, коју је Савет безбедности УН прогласио заштићеном ’безбедном зоном’.²¹

Дакле, Алија Изетбеговић, вођа босанских Муслимана, уз помоћ западних сила, на челу са САД, чинио је све да се не постигне мир у Босни и Херцеговини, тј. све док не постигне унапред дефинисане циљеве своје странке и оног дела народа у БиХ који ју је подржавао. Свесно гурајући свој народ у борбу против тада јачег и боље наоружаног противника (прво ЈНА, а затим и Војске Републике Српске), Изетбеговић је, опет уз спољну, већином западну помоћ, свесно жртвовао на хиљаде својих сународника ради постизања државно-политичких циљева. У склопу те политике, коришћена су разна средства, једно од којих је било и коришћење тзв. „безбедних зона“ у БиХ, од којих је једна била и Сребреница, у војне сврхе, што је излагало све који су се налазили у њима свим могућим страхотама рата, од немаштине и рањавања до заробљавања и погибије. Номинално „јачи“ противник, снаге босанских Срба, суочен са одбијањем сопствених мировних иницијатива и противником спремним да „жртвује мир за суверенитет“, очигледно није имао избора осим да се бори. Врата трагедије била су широм отворена. Но, упркос томе, да ли се трагедија стварно и десила — тј. да ли се десило оно што исти они који су подржавали Изетбеговића у његовом деструктивном, самоуништавајућем (по босанске Муслимане) подухвату тврде да се десило? Пратимо сад причу о самом паду Сребренице кроз изворе неких других, објективних западних и несрпских извора.

III. УЛАЗАК У СРЕБРЕНИЦУ — НЕЛОГИЧНОСТИ СА ВОЈНОГ СТАНОВИШТА

Једна од многих нелогичности у „званичној верзији“ сребреничких догађаја лажи у чињеници да је муслиманска војска у Сребреници била не само добро наоружана већ и супериорна у односу на српске снаге које су је окружавале, тј. више него способна да се заштити — да је то желела. У свом чланку за потребе Сребреничке истраживачке групе, „Игра бројки“ из јула 2005, новинар Би-би-си-ја и члан групе Џонатан Рупер најпре анализира стање муслиманских снага:

²¹ John Pomfret, “Weapons, Cash and Chaos Lend Clout to Srebrenica’s Tough Guy,” (Оружје, новац и хаос дају додатну тежину сребреничком жестоком момку), Washington Post, February 16, 1994.

„По свим сведочењима, било је најмање 5.000 наоружаних војника Армије БиХ у Сребреници — а вероватно и много више. По тврђењима снага УН које су се налазиле у самој заштићеној зони, Армија БиХ у Сребреници била је добро наоружана — ишћавише, припадници Холандског батаљона забележили су прилив најмодернијег наоружања и комуникационе опреме у Сребреницу током 1995. Такође, браниоци града били су укојани у одлично утврђене положаје. У светлу свега овога, било је велико изненађење када су, чини се врло малобројне, снаге Војске босанских Срба заузеле градић гошћиво без отпора, а затим наводно савладале и побиле неуспоредиво надмоћне снаге састављене од добро наоружаних људи током наредних дана.“²²

Да су се добро наоружане снаге босанских муслимана ненадано повукле из Сребренице, потврђује и део већ поменутог извештаја Холандског института за ратну документацију:

„Гледајући уназад, нема индикација да је повећана активност ВРС у источној Босни почетком јула 1995. била усмерена на било шта друго осим на неутралисање сребреничке заштићене зоне и пресецање главног пута према Жейи. План кампање је сачињен 2. јула. Напад је започео 6. јула. Био је толико успешан и напашао је на толико мало отпора да је увече 9. јула одлучено да се иде даље и види да ли је могуће заузети целу енклаву.“²³

(Овде такође треба обратити пажњу на чињеницу да Холанђани признају да „нема индикација“ да је циљ целе операције био ишта друго до „сузбијање сребреничке заштићене зоне“, коју су већ и сами Холанђани окарактерисали као све само не „демилитаризовану“. Ово је важно зато што негира доказе о постојању било каквог срачунатог „геноцидног плана“ од стране босанских Срба.)

Осврћући се, затим, на бројчано стање српских снага, Рупер цитира извештај Мајкла Еванса, дугогодишњег, високо цењеног војног дописника лондонског Тајмса, у чланку за исти лист, од 14. јула 1995:

„Постоје извештаји да је до 1500 Срба учествовало у нападу на Сребреницу, али су обавештајни извори оценили да је главни напад извело око 200 људи, са пет шенкова. ’Била је то операција прилично ниског нивоа, али из неког неразумљивог разлога, војници владе БиХ нису пружили превелики отпор,’ рекао је један извор.“²⁴

²² Jonathan Rooper, “The Numbers Game”, *Сребреничка Истраживачка група*, <http://www.srebrenica-report.com/numbers.htm>.

²³ *Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie*, Сребреница, а “Safe Area”.

²⁴ “Muslim soldiers failed to defend town from Serbs”, Michael Evans, *The Times*, 14 July 1995 (цитирано у <http://www.srebrenica-report.com/numbers.htm>).

Пишући за један од најугледнијих светских листова у области одбране и безбедности, британски *Jane's Defence*, војни аналитичар Тим Рипли преноси да су пре њеног пада холандске снаге:

„...виделе босанске снаге које су бежале из Сребренице како пролазе поред њихових поштамбачких јунктова наоружани најновијим пројектилним осмајрачким јунктовима наоружањем. Ови и други слични извештаји унели су сумње међу УН-овим официрима и међународним новинарима.“²⁵

Португалски официр Карлос Мартинс Бранко био је један од главних УН-ових посматрача на терену у Сребреници током јула 1995. Касније је предавао на Институту Европског универзитета у Италији. Бранко је 4. марта 1998. пренео своје виђење сребреничких догађаја на једном интернет сајту при Државном универзитету Њујорка у Бафалу, што су убрзо преузели сајтови, тако да сада чини незаобилазно штиво за све интернет истраживаче праве истине о Сребреници. Говорећи о привидним војним нелогичностима везаним за пад Сребренице, он пише:

„...Муслиманске снаге нису чак ни покушале да искористе своју предност у тешкој артиљерији која је била под контролом снага Уједињених нација, иако су у то време имале све разлоге за то...“

Недостатак војног одговора је у јасној супротности с офанзивним ставом који је карактерисао снаге одбране у ранијим опсадним ситуацијама, када би оне обично извеле жестоке нападе на српска села у околини енклаве, изазивајући велике жртве међу српским цивилима.

Међутим, у овој ситуацији, с обзиром на медијску пажњу концентрисану на овај простор, војничка одбрана енклаве би разоткрила стварно стање у зонама безбедности и показала да те зоне никад нису ни биле стварно демилитаризоване, како се тврдило, већ су биле уточиште за добро наоружане војне јединице. Војни отпор би довео у опасност слику 'жртве' која је тако пажљиво грађена, и за коју су муслимани сматрали да је неопходно да се одржи.²⁶

На крају, најједноставнији одговор на „чудно“ понашање бројчано и оружаном супериорних снага босанских муслимана у Сребреници даје не западни, већ „инсајдерски“, муслимански извор — Ибран Мустафић, оснивач Изетбеговићеве странке (СДА) у Сребреници, посланик у скупштини Федерације БиХ, кога су српске снаге заробиле по уласку у Сребреницу (а затим и пустиле!). Одговори које је он дао у интервјуу сарајевској „Слободној Босни“ од 14. јула 1996. говоре сами за себе:

²⁵ Tim Ripley, *Jane's Defence*, цитирано у: „Conclusions of Srebrenica Research Group“ (Закључци Сребреничке истраживачке групе), <http://www.srebrenica-report.com/conclusions.htm>.

²⁶ Carlos Martins Branco, Was Srebrenica a Hoax? Eye-Witness Account of a Former United Nations Military Observer in Bosnia (Да ли је Сребреница превара? Лично сведочанство једног војног посматрача УН у Босни), постављено, између осталог, на <http://globalresearch.ca/articles/BRA403A.html>.

„Ко су људи које ошћужујете и људи којима не верујете?“

— Сценарио за издају Сребренице је свесно припремљен. Нажалост, у тај посао су умешани босанско Председништво и команда Армије...

Које су биле йоследице најада организованих из демилитаризоване зоне за жшћелје Сребренице?

— То је било свесно давање повода српским снагама да нападну демилитаризовану зону.

Ко је у Сребреници йрихватио извршење ових наредби?

— Исте личности које су у лето 1995. напустиле Сребреницу без огреботине... Добро је познато да је та екипа успела да се извуче и са собом поведе, осим стараца, децу и коње...²⁷

Укратко речено, произилази да је део муслиманских снага извео класичну „намешталку“, и то на рачун сопственог цивилног становништва. Ево шта каже извештај генералног секретара УН под насловом „Пад Сребренице“, од 15. новембра 1999:

„Неки йреживели чланови сребреничке делегације изјавили су да је йпредседник Изетбеговић йакође рекао да је сазнао да је НАТО инйтервенција у Босни и Херцеговини могућа, али да би могла да се деси једино када би Срби уйали у Сребреницу и убили бар 5.000 људи. Председник Изетбеговић је категорички демантиовао да је йако нешћо рекао.“²⁸

Поменути извештај се односи на интервју који је сарајевским „Данима“ 22. јуна 1998. дао бивши шеф полиције у Сребреници, Хакија Мехољић, у којем он цитира Изетбеговићеве речи делегацији из Сребренице:

„Знаће, мени је Клинтон нудио у априлу '93. године (након пада Церске и Коњевић Поља, прим. а.) да четничке снаге уђу у Сребреницу, изврше йокољ йећ хиљада муслимана и йад ће бити војна инйтервенција.“²⁹

А што се тиче вредности Изетбеговићевог демантија, који се наводи у извештају генералног секретара УН, Мехољић каже:

²⁷ Predsjedništvo i ratna komanda su žrtvovali Srebrenicu, Intervju sa Ibranom Mustafićem, *Slobodna Bosna*, Sarajevo, 14. juli, 1996 (постављено у целости на <http://www.srebrenica-report.com/sacrificed.htm>).

²⁸ The Fall of Srebrenica [A/54/549], *Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35*, November 15, 1999, par. 115 (Пад Сребренице, извештај генералног секретара УН), постављено и на <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/348/76/IMG/N9934876.pdf?OpenElement>.

²⁹ Hakija Meholjić, Predsjednik SDP Srebrenica: „5.000 Muslimanskih glava za vojnu intervenciju“, *Dani*, Sarajevo, 22. juni, 1998. (постављено и на <http://www.bhdani.com/arhiva/78/tekst278.htm>).

„Наша делегација је била састављена од девети људи, један је међу нама био из Брајтунца и нажалост једини он није жив, а сви остали из делегације су живи и то могу потврдити.“³⁰

А што се тиче вредности било чега што је Изетбеговић изговорио током рата, о томе можда најбоље сведочи њему пријатељски настројен, а нама добро познат и нешто мање „пријатељски“ настројени Бернар Кушнер, садашњи министар спољних послова Француске, коме се, како преноси у својој аутобиографији „Ратници мира“, Изетбеговић на самрти исповедио:

„Није било никаквих логора смрти, колико год да су та места била ужасна... Мислио сам да ће моји наводи изазвати бомбардовање [иrottив Срба].“³¹

Значи, до зуба наоружане муслиманске снаге, које су током претходног времена употребљавале тзв. заштићену зону у Сребреници за базу из које су нападале околна српска села и чиниле свирепе покоље над цивилима, одједном решавају да се повуку пред релативно малобројним српским снагама, напуштајући уточиште које је лако могло да се брани, и које је УН узео под своје „покровитељство“. Како објаснити такву „великодушност“ — осим у светлу потребе да се од „пада“ Сребренице најзад направи повод за страну интервенцију, с унапред одређеним „минималним“ бројем „жртава“ неопходним да се ствар оправда — а успут и скрене пажња с истинског злочина етничког чишћења Републике Српске Крајине, који је предстојао, а који је, међутим, спадао међу „званично одобрене“ војне акције.

IV. ПРВА СВЕДОЧАНСТВА О ТОМЕ ШТА СЕ ДЕСИЛО

Пре него што видимо каква су прва западна сведочанства о ономе шта се десило у Сребреници након њеног пада пренели западни извори, да стекнемо и мали увид у то како је, за потребе успешне представе, део муслиманских снага из Сребренице поступао са сопственим народом, у традицији улице Васе Мискина и Маркала 1 и 2. Опет цитирамо Ибрана Мустафића, чије је сведочење крајње индикативно:

„— ...Када је колона која је покушавала да се извуче из Сребренице пресечена напола, екипа привилегованих, коју сам раније поменуо и која је имала дозволу да напусти енклаву, једноставно је наставила даље, притом бацајући летке иза себе...“

Ко је бацао летке и шта је на њима писало?

— Оставили су иза себе знакове на којима је писало да је терен миниран да би што је више могуће збунили народ који их је пратио. Разговарао

³⁰ Исто.

³¹ Bernard Kouchner, *Les Guerriers de la Paix*, Paris: Grasset, 2004, pp. 372–4 (цитат преузет из чланка „Srebrenica and the Politics of War Crimes“, by George Bogdanich, *Defense & Foreign Affairs Special Analysis*, Volume XXIII, No. 62, July 17, 2005, постављено и на <http://www.srebrenica-report.com/defense.htm>).

сам са пуно људи који су изашли из Сребренице без повреда и који нису припадали тој екипи; када су ми испричали шта се успут дешавало, разбе-
снео сам се...“³²

Мустафићеве наводе о пометњи међу народом који се повлачио из Сребренице, међусобним сукобима и лутању по минским пољима потврђују и два западна извора. Тако Џонатан Рупер преноси:

*„И холандски мировни контигенци (ишв. 'Dutchbat') у Сребреници, и обавештајни официри британских специјалних јединица 'САС', који су се налазили у граду када је пао, били су сведоци тешких борби између самих муслимана у Сребреници крајко време пре него што су Срби ушли у град. Сведочанства сугеришу да их је можда око 100 погинуло, и да су њихова тела остављена тамо где су била. Такође постоје извештаји да је познат број Муслимана погинуо прелазећи минска поља која је њихова сирена оставила.“*³³

У својој књизи, „Сулуди крсташи: Југославија, НАТО и западне заблуде“, из 2002. године, новинар и аутор Дајана Џонстон описује хаос који је владао у Сребреници у то време:

*„Неки су хтели да се предају, али је већина одлучила да се пробације кроз српске линије и да побегне. По свим сведочењима, овај хаос се додатно умножио приликом дугог повлачења. Дешавали су се лудачки призори, у којима су збуњени војници упадали у српске заседе, понеки ишв. узвраћајући ваљуре, понекад ицајући једни у друге или чак извршавајући самоубиства.“*³⁴

Међутим, пре него што се прашина и слегла, бука о почињеном „масакру“ већ је почела да заглашује све напоре да се утврди шта се стварно десило. На срећу, неки гласови се нису бавили пропагандом, већ чињеницама.

Један од првих западних извештаја са терена стиже од холандског капетана Схутена, јединог официра УН у Братунцу у време наводног масакра, који је холандском листу *Het Parool*, 27. јула 1995, посведочио следеће, осврћући се на већ започету медијску кампању, којој, за разлику од њега, нису били потребни никакви „докази“:

„Сви ипотагајски понављају речи других, али нико не показује чврсте доказе. Примећујем да у Холандији људи желе да по сваку цену докажу да је геноцид почињен... Ако је било егзекуција, Срби су их онда проклеће добро сакрили. Зато ја ништа од тога не верујем. Дан после пада Сребренице, 13. јула, сстигао сам у Брајунац и

³² Predsjedništvo i ratna komanda su žrtvovali Srebrenicu.

³³ Jonathan Rooper, “The Numbers Game”.

³⁴ Diana Johnstone, *Fool's Crusade: Yugoslavia NATO and Western Delusions*, Pluto: 2002, London, цитирано у Christopher James, “Genocide or Propaganda?”, *Morning Star*.

ѿамо остиао осам дана. Могао сам да идем куд год сам хѿео. Имао сам сву ѿмоћ на расѿолагању; нигде ме нису заустављали...“³⁵

Рупер наводи да је и другима дат отворен приступ одмах после пада Сребренице:

*„...неких 30 стѿраних новинара је ѿосетѿило област Сребренице убрзо ѿсле њеног ѿада. Ниједан није објавио било какву ѿѿврдну ѿѿштужбу о масовним убијањима, а један од њих, Жак Мерлино из француске ѿелевизије Анѿена 2 (Jacques Merlino, Antenne 2), изве- стѿио је да није ѿронашао нишѿта.“*³⁶

УН су убрзо почеле да испитују и избегле из Сребренице, који су били смештени у околини Тузле, о евентуалним кршењима људских права. С тим у вези, Тим Бучер из лондонског *Дејли ѿелеграфа* од 24. јула, 1995. пише:

„Након ѿетѿ дана инѿервјуисања, главни исѿтражѿиѿељ Уједиње- них наѿија о наводним кршењима људских ѿрава за време ѿада Сре- бренице није нашао ниједно сведочење о злочинима из ѿрве руке.“

Високи комесар УН за људска права, г. Хјуберт Виленд (*Hubert Wieland*) изјавио је јуче: ‘... нисмо нашли никога ко је својим очима видео неки злочин.’

...Г. Виленд је стигао у Тузлу, босански град у који су одведене готово све избеглице из Сребренице, заједно с тимом истраживача ради скупљања доказа о кршењу људских права... Он је рекао да је његов тим разговарао с великим бројем Муслимана у главном избегличком кампу на тузланском аеродрому и у другим сабирним центрима, али да ниједан непосредни сведок није нађен...“³⁷

Наслов и извод из извештаја Пола Квин Џаца за амерички *Boston Globe* од 27. јула 1995. ово потврђује:

„[Наслов] ‘Наводи о злочинима још увек неѿѿврдњени; америчко војно извиђање ѿѿкрива мало ѿога’“

Клинтонова администраѿија још увек није дошла до независних потвр- да о злочинима у Сребреници, али не сумња да су се они ипак десили...“³⁸

Дакле, непосредни сведоци се не могу наћи, иако су тада утисци били најсвежији, а трауме најочигледније. Међутим, оно што је, осим недостатка доказа, занимљиво јесте последњи пасус из претходног извештаја — јер он

³⁵ *Het Parool*, 27. јули, 1995, сведочење капетана Схутена (Schouten), цитирано у тек- сту, René Grémaux, Abe de Vries, “Deconstrucție van een trauma” (Деконструкѿија једне трауме), *De Groene Amsterdammer*, Amsterdam, 13. март 1996.

³⁶ Rooper, “The Numbers Game”.

³⁷ Tim Butcher, “Serb Atrocities In Srebrenica Are Unproved” (Српски злочини у Сребре- ници нису доказани), *Daily Telegraph*, July 24, 1995, цитирано у Rooper, “The Numbers Game”.

³⁸ Paul Quinn-Judge, “Reports of atrocities unconfirmed so far; US aerial surveillance reveals little”, *Boston Globe*, July 27, 1995, цитирано у: Rooper, “The Numbers Game”.

показује да је, упркос томе, Клинтонова администрација „пресуду“ већ донела, „не сумњајући“ да су се злочини, ипак, десили! И ту уопште није било битно што се чак и у највишим нивоима Стејт департмента знало да доказа једноставно — нема. Наиме, Рупер наводи поверљиву електронску пошту која му је дата на увид:

„Један бивши званичник америчког Стејџ департамента који је задржао блиске везе с бившим колегама на врло високим нивоима написао је током 1997. да му је речено да Одсек за јужно-централну Европу Обавештајног бироа Стејџ департамента 'није видео ништа, ионављам ништа, што би потврдило наводе из шпаније'. Он је додао да је особа која му је ово пренела имала присвојене најповерљивијим информацијама и да би морала да зна' (нагласци у оригиналу — прим. прев.) за постојање било какве врсте те информације.“³⁹

Размишљајући логично, „недостатак сумње“ од стране Клинтонове администрације да се „злочин ипак десио“ пре налажења било каквог доказа о њему може да значи само једно: да се за „злочин“ знало унапред. Дакле, или је Клинтонова администрација била у дослуху с организаторима „злочина“ па је знала да се он десио пре свих других, или је унапред знала „сценарио“ по којем ће теза „почињеног злочина“ бити разрађена. Трећег нема. Потврду оваквом размишљању дао је већ поменути Хакија Мехољић у једној изјави за штампу поводом доласка сада већ бившег председника Клинтона на отварање споменика сребреничким жртвама у лето 2003, изјавивши да се „злочинац увек враћа на место злочина“.

Враћајући се току дешавања из тог доба, паралелно с „пресудом“ коју је изрекла Клинтонова администрација дигнута је већ крајем јула 1995. и оптужница Хашког трибунала против Радована Караџића и Ратка Младића — да поновимо: без икаквих доказа. Супротно свим правилима правног поступка и правде уопште, „лов за доказима“ ће уследити тек накнадно. Али, постигнуто је оно што се хтело. По речима Ричарда Холбрука, једног од архитеката Клинтонове балканске политике, у изјави за ВВС:

„Схватио сам да је Трибунал за ратне злочине врло драгоцену оруђе. Употребили смо га да бисмо искључили два најдраженија ратна злочинца у Европи из дејтонског процеса и употребили смо га да оправдамо све што је уследило.“⁴⁰

Хвала Холбруку на отворености, која му, мора се признати, никада није мањкала. Дејтонски преговори су већ били спремни за јесен, а „два најдраженија ратна злочинца“ (значи, нема више говора о томе да су они само осумњичени, него су већ и проглашени кривим) већ су имала „пресуду“ из-

³⁹ Rooper, “The Numbers Game”.

⁴⁰ Цитирано у: George Bogdanich, “Srebrenica and the Politics of War Crimes”, *Defense & Foreign Affairs Special Analysis*, June 17, 2005.

речену против себе — и то пре налажења доказа, а о суђењу да и не говори-мо. Ко погоднији од Холбрука да покаже да је Хашки трибунал ту само да би „озаконио“ оно што је већ политички одлучено?

На крају, скоро као фусноту, поменимо и то да је почетком 2005. године, имајући, дакле читаву деценију на располагању да нађе бар неког сведока, др Дик Схунурд из холандског Института за ратну документацију морао да изјави:

„Било је немогуће током наших испитивања у Босни да нађемо било кога ко је био сведок масовних убиства или ко би говорио о судбини несталих мушкараца.“⁴¹

То, међутим, није у међувремену спречило медије и Хашки трибунал да „раде свој посао“.

Ко има очи да види, видеће. Неко ће видети истину. А неки ће видети чак и „нестале“ — и то као „жртве“. Све зависи од мотива.

V. ТРАГОМ ПРАВЕ СУДБИНЕ „НЕСТАЛИХ“ ИЗ СРЕБРЕНИЦЕ

Овде вреди изнова подвући чињеницу да не постоје материјални докази за тврдњу о „7.000–8.000“ убијених Муслимана, већ да је та произвољно утврђена (или, по Алији Изетбеговићу, наручена од стране Клинтона) цифра добрим делом произишла из нагађања (стварних или измишљених) о „несталима“ из Сребренице. У детаљној анализи сребреничког феномена за британски интернет сајт „Спајкд“ под насловом „Како је Сребреница постала ’поучна прича’?“, Тара Мекормак, каже:

„...цифра од 8.000 није доказана, већ је процена направљена на основу разних сјискова несталих. Досад је Хашки трибунал идентификовао 2.032 тела од 5.000 која су ископана. И, док нека тела носе ознаке жртва убиства, ране на многим телима указују на смрт у ратним дејствима. Штавише, с обзиром на то да је цела област била тојришће жестоких борби од 1992. године, могло се очекивати да је било мноштво жртва на обе стране и да су многи сахрањени тамо где су и били.“⁴²

А треба поновити и то да је било и међумуслиманских борби пре и приликом повлачења из Сребренице, у којима, по западним сведочењима, није било мање од стотину мртвих. Међутим, није се досад чуло да је утврђено да је иједна од „идентификованих“ жртава на тај начин страдала. „Зна се“ ко их је убио — као што се зна и ко су „ратни злочинци“, чак и пре суђења, а камоли пресуде.

⁴¹ Dr Dick Schoonoord, цитирано у: Rooper, “The Numbers Game”.

⁴² Tara McCormack, “How did Srebrenica become a morality tale?” 3. 8. 2005. *Spiked-online*, <http://www.spiked-online.com/Printable/0000000CACD7.htm>.

У сваком случају, што је већа мистификација појма „несталих“ — од њиховог стварног броја до њихове праве судбине — то су веће могућности манипулације. Стога не чуде оштре речи Ибрана Мустафића, које је у већ поменутом интервјуу директно упутио сопственом руководству у Сарајеву:

„Чини ми се да се њлашиће живих стјановника Сребренице.“⁴³

Зато је битно расветлити, колико је то могуће, стварну судбину тих „несталих“ из Сребренице — или бар разобличити игре које су се око њих водиле — и воде.

Извештај Међународног комитета Црвеног крста, документ бр. 37, од 13. септембра 1995, један од оних на које се професор Херман позива, недвосмислено указује на то где је завршило 5.000 „несталих“, потврђујући, између осталог, и Мустафићеве наводе о „екипи изабраних“ која је раније напустила град:

„Око 5.000 муслиманских војника из Сребренице нађустило је ен-клаву пре њеног пада. Муслиманска влада је признала да су ти војници прекомандовани у друге јединице њихових оружаних снага. Чињеница да о томе нису обавешћене њихове породице, правдана је обавезама војне тајне.“⁴⁴

Исто је још раније наговестио извештај *London Times*-а од 2. августа, 1995:

„Верује се да је на хиљаде 'несталих' босанско-муслиманских војника из Сребренице, који су били у центру најжње извештаја о могућим масовним погубљењима од стране Срба, сада безбедно у подручју североисточно од Тузле.“⁴⁵

А извештај Криса Хеџиса из *New York Times*-а, написан само недељу дана након заузимања Сребренице, 18. јула 2005, говори о још неким „несталим“, овога пута онима који су напустили град тек после његовог пада:

„Неких 3.000 до 4.000 босанских муслимана које су званичници УН смајрали несталим после пада Сребренице нашли су њућ кроз не-пријатељске линије до територије под контролом босанске владе. Ова група, која укључује и рањене избеглице, искрала се под вајром преко српских линија и прешла њућ од око 30 миља [око 50 км — прим. ур.] до безбедне територије.“⁴⁶

⁴³ Predsjedništvo i ratna komanda su žrtvovali Srebrenicu, *Slobodna Bosna*.

⁴⁴ “Former Yugoslavia: Srebrenica: help for families still awaiting news,” International Committee of the Red Cross, September 13, 1995, цитирано у Edward S. Herman, “The Politics of the Srebrenica Massacre”, јули, 2005.

⁴⁵ *The Times of London*, August 2, 1995, цитирано у: George Pumphrey, “Srebrenica: 3 Years Later, And Still Searching”, једним од класичних текстова о сребреничком миту (постављено, између осталог, на http://www.ocf.berkeley.edu/~bip/docs/kosovo_polje/srebrenica_hoax.html).

⁴⁶ Chris Hedges, “Conflict in the Balkans: In Bosnia; Muslim Refugees Slip Across Serb Lines”, *New York Times*, July 18, 1995, p. 7, такође цитирано у: George Pumphrey, “Srebrenica: 3 Years Later, And Still Searching”.

Ево и шта је Мустафић чуо из својих извора о евентуалним несталим — годину дана после пада Сребренице:

„...Сазнао сам преко неких људи блиских хрватској тајној служби, који ојей имају везе са српском тајном службом, да је неких 5.600 људи из Сребренице још увек живо и да их држе на различитим локацијама. Скоро ми је госпођа Мерхуниса Комарица рекла да је примила неке податке од Хелсиншког комитета за људска права који говоре о бројци од 4.500 људи...“⁴⁷

Ипак, да поновимо, знатан број људи је страдао у борбама, што се, наравно, не потенцира у „званичној верзији“. Можда, као што је већ наговештено, зато што би то покварило идеалну слику „беспомоћних“ сребреничких жртава. А можда, опет, и да би се избегло једно од кључних питања: одакле толики наоружани војници у једној „демилитаризованој зони“?

Карлос Мартинс Бранко пише:

„Мало је сумње да је најмање 2.000 босанских муслимана погинуло у борбама прошив боље обучене и боље вођене Војске Републике Српске/Војске босанских Срба. Ипак, остаје питање, КАДА је већина тих жртва била? По анализи која следи, то је било пре почетног пада Сребренице: муслимани су дружили врло мали отпор у лето 1995.“⁴⁸

Рупер наводи извештај Комисије Републике Српске који се подудара са Бранковом цифром:

„Извештај који је сачинила Република Српска у септембру 2002. даје укупну процену од око 2.000 припадника Војске босанских Муслимана (АБХ) погинулих у борбама, заједно с око 500 погинулих припадника Војске Републике Српске. И, мада је део погинулих припадао Тузланској бригади АБХ која је припекла у помоћ, највећи број пошиче из наоружане колоне која је напустила Сребреницу.“⁴⁹

И резимира укупну слику:

„Можда најфрантнија страна цифре од 7.000–8.000 жртва јесте да је она све време синоним за број оних који су стрелиани. Међушим, ово никако није могуће: бројни тадашњи извештаји УН и других независних посматрача говоре о жестокиим борбама с великим бројем жртва на обе стране. Такође је познато да су други побегли на муслиманску територију у околини Тузле и Жейе, да су се неки повукли према западу и северу, а да су неки побегли у Србију. Дакле, може се са сигурношћу рећи да ни приближан број не-

⁴⁷ Predsjedništvo i ratna komanda su žrtvovali Srebrenicu, *Slobodna Bosna*.

⁴⁸ Carlos Martins Branco, “Was Srebrenica a Hoax? Eye-Witness Account of a Former United Nations Military Observer in Bosnia”.

⁴⁹ Rooper, “The Numbers Game”.

стиалих није могао бити стирељан... Основни проблем је у самој аритметички.“⁵⁰

Дакле, уместо да ове информације — о хиљадама „несталих“ муслиманских војника тајно прекомандованих на друга ратишта, о неколико хиљада цивила који су се, после повлачења кроз српске линије, „створили“ у околини Тузле, о погинулим у борбама — послуже „забринутим“ за судбину „несталих“ у циљу расветљавања целе приче, цифра од „7.000–8.000 несталих“ за потребе „званичне верзије“ је забетонирана — и преточена у оптужујућу бројку која је требало да буде погонско гориво за унапред донесену пресуду о „геноциду“.

Међутим, та манипулација је, као што ћемо видети, за оштре и објективне западне посматраче поприлично провидна.

VI. ИГРЕ СА БРОЈЕВИМА ЖРТАВА

Увод у сребреничку „игру бројки“ препуштамо Руперу:

*„...до прве недеље у августу 1995, Свешка здравствена организација и босанска Влада регистровале су 35.632 људи као расељена лица из сребреничке заштићене зоне — другим речима, као преживели из Сребренице. Црвени крст је такође видео и забележио да се 'неколико хиљада' наоружаних муслиманских мушкараца из Сребренице безбедно повукло иза муслиманских линија... да би затим били прекомандовани на друга ратишта 'без обавештавања њихових породица'. А, као што је већ наведено, око 700 војника из Сребренице је стигло до Жейе, да би потом безбедно изашли из тог града после његовог пада у српске руке последње недеље јула 1995. Дакле, укупно је било најмање 38.000–39.000 преживелих из Сребренице — што је цифра која се прецизно подудара са проценама о броју људи у Сребреници од стране главних хуманитарних организација из времена пре њеног пада.“*⁵¹

И затим констатује:

*„Да је 7.300 људи из Сребренице заиста масакрирано, популација унутар заштићене зоне пре пада у српске руке морала је да броји знатно преко 46.000 — што је цифра која далеко превазилази било коју веродостојну процену направљену у то време.“*⁵²

Још битније, Рупер је нашао потврду за своје тврдње о цифрама у самом Хашком трибуналу, хватајући једног од судија у самопобијању — и вероватно нехотичном откривању праве истине скривене у „игри бројки“:

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто.

⁵² Исто.

„Од огромне је важности чињеница да је један од судија у случају Крстић, судија Патришиа Валд, проценила популацију Сребренице пре њеног пада на 37.000, у свом чланку о случају Крстић за Џорџтаунски журнал за правну етику... у издању за пролеће 2003, под насловом: 'Генерал Крстић: студија о рајном злочину:'

'Пре пада, Сребреница је била село од неких 37.000 становника.'

Судија Валд је очигледно била крајње несвесна чињенице да је цифра коју је сама изнела учинила немогућим злочине за које је Крстићу изречена пресуда.“⁵³

Јосиф Бодански из Међународног удружења за стратешке студије у Вашингтону, међународно познат стручњак и саветник америчког Сената за тероризам, назива цифру од 7.000 убијених у Сребреници „дезинформацијом“ и примећује :

„Сви независни форензички докази указују на број од неколико стотина муслиманских жртва, и то вероватно у нижим стотинама. Нејасно инсистирање на високом броју муслиманских жртва иакође служи прикривању прелиминарних муслиманских убиства српских цивила у том граду.“⁵⁴

Филип Корвин, који је у доба сребреничких догађања био највиши званичник УН у БиХ и човек на кога је, по сопственим речима, управо 11. јула 1995. „босански снајпериста покушао да изврши атентат“, у свом чланку за Сребреничку истраживачку групу од јула 2005. даје процену сличну оној коју даје Бодански:

„...чињенице изнете у овом извештају представљају врло јасан аргумент да је цифра од 7.000 убијених, с којом се често барања у међународној заједници, једно неодрживо претеривање. Права цифра је вероватно ближа броју од 700.“⁵⁵

Притом се Корвин јасно одређује према злочинима те врсте уопште:

„Сигурно је да су у Сребреници, као и у свим рајним подручјима, убијани цивили, и да починиоци заслужују осуду и суђење. И, без обзира на то да ли се радило о троје, 30 или 300 невиних цивила који

⁵³ Исто. Рупер цитира [Patricia M. Wald, The Georgetown Journal of Legal Ethics Spring 2003, SECTION: Vol. 16, No. 3; Pg. 445; ISSN: 10415548, HEADLINE: General Radislav Krstic: A war crimes case study].

⁵⁴ Yossef Bodansky, цитиран у: “Srebrenica Controversy Becomes Increasingly Politicized and Ethnically Divisive, Increasing Pressure on Peacekeepers”, *International Strategic Studies Association*, September 19, 2003 (<http://128.121.186.47/ISSA/reports/Balkan/Sep1903.htm>).

⁵⁵ Phillip Corwin, “Foreword” (Увод у Извештај Сребреничке групе), <http://www.srebrenica-report.com/foreword.htm>. Корвин је цифру од 700 поновио и у интервјуу датом немачком листу *Junge Welt*, 31. 7. 2008. (*Srebrenica ist Teil einer größeren Tragödie*, Cathrin Schütz), превод на енглески постављен на <http://byzantinesacredart.com/blog/2008/08/corwin-interview.html>.

⁵⁶ Исто.

су убијени, то је страван злочин, и тоу нема никаквог двоумљења.“⁵⁶

Инструктиван је још један пример манипулације бројкама, овог пута на највишем међународном политичком нивоу. Наиме, Рупер пише о чињеници да је, под окриљем ОЕБС-а, око 3.000 имена са списка „сребреничких жртава“ који је прикупио Црвени крст пријављено за гласање на изборима у Босни 1996:

*„Указао сам ОЕБС-у на то да се или десила масовна изборна превара или да је скоро половина људи на списку несталих Међународног црвеног крста још увек жива. ОЕБС ми је на крају одговорио да су бирачки спискови закључани у магацинима и да нису у могућности да ствар истраже.“*⁵⁷

Рупер затим цитира и електронску поруку једног америчког званичника ОЕБС-а упућену колегама, датирану 23. јула 1997, а поводом сличног упита који је упутио још један новинар Би-Би-Си-ја:

„Новинар Би-Би-Си-ја који се бави истражењем несталих у БиХ оставио је занимљиво истражење. Он проверава тврдњу г. Калинића, председника Народне скупштине РС, да је неких 3.000 људи који се налазе на списку несталих из Сребренице који је сачинио Међународни црвени крст гласало на прошлогодњим изборима.“

Не сећам се било каквог покушаја ОЕБС-а да упореди базу података регистрованих избеглица с компјутеризованим списком Међународног црвеног крста...

Да ли би било могуће упоредити списак МЦК са бирачким списковима из 1996? Ово би потенцијално спојило дуго растављене људе и, у једном потезу, потенцијално више допринело смањењу МЦК-овог списка патње него било који други досадашњи покушај. То би требало да урадимо ако је икако могуће...

Дејвид Фоли, гласноговорник и виши саветник за јавну политику⁵⁸

Очигледно је да је и у ОЕБС-у било људи са савешћу — која, нажалост, изгледа ипак није била довољно дубоко продрмана:

*„После неколико месеци без одговора, новинар Би-Би-Си-ја је више пута покушао да ступи у везу са Фолијем. На крају је успео са њим да разговара. Фоли је објаснио да су подаци о гласању из 1996. закључани у складившим широм Босне и да ОЕБС није имао средства да до њих дође и упореди имена која су се појавила и на списку гласача и на списку несталих МЦК.“*⁵⁹

⁵⁷ Rooper, “The Numbers Game”.

⁵⁸ Исто. Цитиран је David Foley, Spokesman and Senior Advisor for Public Policy.

⁵⁹ Исто.

Када се зна за какве је све ствари ОЕБС досад издвајао новац, а да се овде ради о улажењу у траг хиљадама несталих, за које влада толика „забринутост“ Запада, може се претпоставити шта је посреди, и да је права судбина несталих из Сребренице „последња рупа“ на ОЕБС-овој свирали.

На крају, у познатом чланку из марта 1998, „Сребреница: и након три године, потрага још увек траје“, амерички новинар Џорџ Памфри открива степен „забринутости“ и саме владе у Сарајеву у вези с овим питањем:

„Један званичник Црвеног крста рекао је немачком новинару који га је интервјуисао да муслимани који су стигли на безбедно шле не могу бити скинути са списка несталих... зато што нисмо добили њихова имена [од власти у Сарајеву — прим. ур.]“⁶⁰

Дакле, сврха „игре бројки“ је више него јасна: број „несталих“ се ни пошто не сме спустити испод унапред одређене цифре — довољно велике да шокира, пружи изговор за војну интервенцију, оправда дизања оптужница за „геноцид“, и скрене пажњу с доказивих злодела, као што је, на пример, „чишћење“ Српске Крајине од српског становништва. У том циљу још једна игра ће се показати више него делотворном, нека врста високо софистициране игре „скривалица“.

VII. „САТЕЛИТСКИ СНИМЦИ“

У једном од закључака Сребреничке истраживачке групе говори се о још једном делу политичко-медијске кампање у циљу представљања сребреничких дешавања онако како се нису десила — о махању наводним „сателитским снимцима“ који су ухватили „злотворе“ на делу:

„Медлин Олбрајт је 10. августа 1995. показала неке сателитске фотографије на зајвореној седници Савета безбедности, у прилог денунцирања босанских Срба, укључујући и једну фотографију која показује људе — наводно босанске Муслимане близу Сребренице — окуљене на стадиону, као и снимак наводно направљен мало после тога, који показује оближњу вољану с 'узнемираним' земљиштем. Ове фотографије никад нису јавно објављене, али чак и да су веродостојне, оне нису никакав доказ ни за стварања ни за заклавања шела“⁶¹

Професор Филип Хемонд са Лондон саут бенк универзитета (London South Bank University), који је у јулу 2005. за потребе Сребреничке истраживачке групе написао кратку студију под насловом „Британска штампа о Сребреници“, говори о једној страни махања „сателитским снимцима“, које је, осим што је требало да допринесе општој пропагандној буци око Сребренице, имало још један, краткорочнији и врло практичан циљ. Хемонд цитира

⁶⁰ George Pumphrey, “Srebrenica: 3 Years Later, And Still Searching”.

⁶¹ “Conclusions of Srebrenica Research Group” (Закључци Сребреничке истраживачке групе), <http://www.srebrenica-report.com/conclusions.htm>.

британског новинара Џона Свинија, који у чланку за *Manchester Guardian* од 20. августа 1995. пише да су сателитски снимци били темпирани тако да неутралишу

„... 'добру пропаганду' у користи Срба, слике 'најтеже крајишких Срба које је истерала хрватска војска: једна људска лавина која се повлачила из домова у којима је генерацијама живела; сипане куће; Срби каменовани док хрватска полиција неомично поспира.'“⁶²

Ипак, пошто су обавиле оба посла, фамозне сателитске фотографије склоњене су ван домета јавности, што потврђује извештај *New York Times*-а од 11. августа, 1995:

„Америчка влада... одбила је да дозволи новинарима да виде сателитске фотографије... за које се тврдило да показују људе на фудбалском терену. Амерички званичници су рекли да су сателитски снимци 'сирово поверљиви', мада их је г-ђа Олбрајт показала осталој четрнаесторици чланова Савета безбедности.“⁶³

Затим су прошли месеци, а фотографије је још увек било немогуће видети. *Washington Post* је, у вези са скривањем онога што је требало да представља један од 'кронских доказа', известио о писму главног тужиоца Хашког трибунала, Ричарда Голдстона (Richard Goldstone), упућеног америчкој амбасади у Хагу новембра 1995:

„Судија Голдстон је окарактерисао 'квалитет и правременост' обавештајних података које су му доставиле Сједињене Државе 'разочаравајућим'. Он се жалио на то да му нису предати сателитски снимци који би помогли трибуналу под напонам Уједињених нација да идентификује масовне гробнице које су се појавиле после пада Сребренице у јулу.“⁶⁴

А после више од пола године игре „скривалица“ с наводним сателитским снимцима, у свом издању за март 1996, извештај британског часописа *Living Marxism* (који је разоткрио и превару везану за наводни снимак једног муслиманског ратног заробљеника иза бодљикаве жице британског ИТН-а) преноси колико су те исте снимке новинари на терену још схватили озбиљно:

⁶² Philip Hammond, “The UK Press on Srebrenica”, Сребреничка истраживачка група. Цитиран је John Sweeney, *The Guardian Manchester*, August 20, 1995, <http://www.srebrenica-report.com/UK-press.htm>.

⁶³ Barbara Crosette, “U.S. Seeks to Prove Mass Killings” (САД покушавају да докажу масовна убиства), August 11, 1995, *The New York Times*, такође цитирано у: George Pumphrey, “Srebrenica: 3 Years Later, And Still Searching”.

⁶⁴ Dobbs, Michael, “War Crimes Prosecutor Says U.S. Information Insufficient” (Тужилац за ратне злочине каже да су информације добијене од САД недовољне), *Washington Post*, Nov. 7, 1995, такође цитирано у: George Pumphrey, “Srebrenica: 3 Years Later, And Still Searching”.

„Многе сѝране међународне ТВ екије нису се чак ни пошрудиле да претраже локацију приказану на сателитској фотографији ЦИА, пошто је владала општа сагласност у медијским круговима да то није била масовна гробница.“⁶⁵

А Рупер нас недвосмислено обавештава:

„Пошврда да електронско надгледање није открило ништа сѝгла је у априлу 1996, када је АП цитирао речи америчког пошћуковника Џона Батиста (Lt.Col John Batiste) да су сателитски снимци масовних гробница показали да 'их нико није дирао'.“⁶⁶

Са своје стране, Џорџ Памфри поставља следећа питања, откривајући нам, притом, да ни Савету безбедности нису показани оригинални снимци:

„Где је оригинална фотографија коју су снимили извиђачки авиони? Зашто Савету безбедности нису приказане оригиналне фотографије? Фотографија која је објављена носи ознаку 'Могуће масовне гробнице', која је, међутим, придодата накнадно, што значи да су подаци о времену и месту које је снимљено, а које извиђачка камера аутоматски уноси, избрисани с фотографије, док су сѝрелице и друга тумачења тога шта је то што треба заправо да се види накнадно унесени на саму фотографију. Сама по себи, фотографија би могла бити протумачена као нешто што нема никакве везе с ратом на Балкану. Како ико може да зна да је фотографија снимљена близу Сребренице, у време које се наводи — а не у неко друго време, у неком другом делу света?“⁶⁷

А затим нам открива још један податак, цитирајући берлински *Tageszeitung* од 17. децембра 1997:

„...у њујоршкој централни УН, сви документи везани за Сребреницу означени су као 'тајни' за период од следећих 30–50 година, и чак нису доступни ни Трибуналу. Ова одлука донета је на захтев сталних чланица Савета безбедности, САД, Француске и Велике Британије.“⁶⁸

Другим речима, крајње сумњиви „сателитски снимци“ моћи ће некажњено да се користе као „аргумент“ за постојање „масовних гробница“ у околини Сребренице следећих 30–50 година, без могућности провере, пошто је приступ њима онемогућен. Слично као и с „несталима“, ово се само може окарактерисати као једна цинична „игра без граница“, коју може зау-

⁶⁵ *LM Magazine*, March, 1996, цитирано у Rooper, “The Numbers Game”.

⁶⁶ Rooper, “The Numbers Game”.

⁶⁷ George Pumphrey, “Srebrenica: 3 Years Later, And Still Searching”.

⁶⁸ Исто. Цитиран је Zumach, Andreas; UN-Tribunal kritisiert französische “Totalblockade”: Paris verbietet Zeugenvernehmung Janviers und anderer französischer Offiziere in Den Haag; *Tageszeitung* (Berlin).

ставити једино одбацивање наводних сателитских снимака као „доказа“ вредног помена. Јер, на крају крајева, у англосаксонском праву терет доказивања је на страни која оптужује, а само инквизиције захтевају од оптужених да докажу своју невиност.

Враћајући се тужиоцу Голдстону, који је већ изгубио стрпљење због одбијања америчке владе да му уступи оригиналне сателитске снимке, Памфри га цитира из извештаја немачког огранка *France Press*-а, од 19. јануара, 1996, како прети да ће

„...ексхумација гробница постојати неопходна ради ујврђивања идентитета лешева и времена и узрока смрти, и ради прибављања неопходних доказа.“⁶⁹

И, затим, логично примећује:

„Оно што је овде Голдстон формулисао као претњу требало је у ствари да представља — да је овај трибунал један нормалан суд — први логичан корак који је требало да установи да ли је злочин почињен, што је предуслов за дизање оптужнице.“⁷⁰

Дакле, у орвеловском свету који треба да се уведе преко Хашког трибунала, било која њива са „узнемираним земљиштем“, коју је снимио „сателит“ чије „фотографије“ не можете да видите, може да послужи као основа за дизање „оптужнице“ и притвор. „Докази“ могу да се траже накнадно, у неограниченом временском периоду, и то тако, као што ће се касније видети, да чак и сама „потрага“ буде под контролом управо оних који вас оптужују.

У франкфуртској *Nova* за март-април 1996, у чланку под насловом „Недостајући докази“, британски новинар Линда Рајан резимира практични учинак тајанствених сателитских снимака:

„Док су се медији забављали сателитским снимцима, судбина Срба из Крајине била је заборављена. Потрага за масовним гробницама је интензивирана прошле јесени. Новинари из читавог света дошли су у Босну да трагају за њима. Екипе из телевизијских станица Си-Ен-Ен, Ци-Би-Ес, Би-Би-Си, Франс 2, италијанског ТГ1, Холандске телевизије и других стигле су током августа 1996. Али су врло мало тога нашле. Неке екипе се нису чак ни потрудиле да пронађу фудбалски терен са сателитског снимка, зато што су новинари већ дошли до закључка да тамо ионако није било никакве масовне гробнице. Међутим, о томе нису послали извештаје. Штавише, поменути фотографија се употребљава као наводни доказ о постојању масовне гробнице у многим чланцима и дан данас.“⁷¹

⁶⁹ Исто. Цитат из: god/cha, UN-Tribunal will Massengräber in Bosnien öffnen lassen; Goldstone: Exhumierung notwendig zur Beweissicherung, *Agence France Presse (Deutschland — AFD)* 19. 01. 1996 — 17:54.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Linda Ryan, “Missing Evidence”, *Nova*, Frankfurt o/m, цитирано у Stella Jatrás, “Srebrenica — Code Word to Silence Critics of US Policy in the Balkans”.

Значи, упркос томе што „сателитски снимци“ нису потврђени налазима новинара на терену, извештавање главних западних медија на ту тему није се ни мало променило. По речима критички оријентисаних кругова на Западу: уколико се чињенице не слажу са званичном верзијом — утолико горе по чињенице. А, по Рупертовим речима, који се осврнуо на само један од наводних сателитских снимака:

„Чињенице у вези с овим су невероватне. Госпођа Олбрајт, као амерички амбасадор при УН, обавестила је свет да локације око Нове Касабе које је она показивала на сателитским снимцима с којима је махала у УН можда садрже око 2.700 тела. На крају је само 33 тела откривено у Новој Касаби, на четири различите локације, без детаљних информација о околностима њихове смрти (иј. да ли су погубљени или не).“⁷²

Толико, дакле, о „сателитским снимцима“ као „доказима за масакр“.

VIII. О „СВЕДОЦИМА“

После свега — и сведочанстава страних посматрача и новинара на терену, и интервјуа с избеглима из Сребренице, и сателитских снимака који заправо ништа не откривају али ипак нису доступни јавности, некакви сведоци су ипак били неопходни — и медијима и Трибуналу. Првима ради могућности наставка извештавања у истом тону, другом ради одржавања атмосфере јавног линча неопходне за подупирање врло танких основа за дизање оптужница. Али какви сведоци?

Да чујемо Рупера:

„Докази сведока су ипак тако минорни... Главни докази у прилог стварања на лицу места долазе од шачице људи који тврде да су преживели масовна погубљења тако што су се претварали да су мртви. И то је та најчистија основа за грубе процене о 3.000 или 5.000 погубљења.“⁷³

И још:

„Анализа званичних извештаја и медијског извештавања открива да је истих неколико људи, сви тврдећи да су преживели масакре тако што су се правили мртвим, представљало извор свих 'доказа'... Мало најгора је уложено да би се испитала веродостојност сведока. Њихова сведочења су узета здраво за готово, упркос чињеници да је један од најелоквентнијих, Мевлудин Орић, рођак Насера Орића, команданта босанске војске у Сребреници.“⁷⁴

⁷² Rooper, "The Numbers Game".

⁷³ Исто.

⁷⁴ Исто.

А о квалитету тих „доказа“ и „сведочења“ говори анализа холандског антрополога Ренеа Гремса и историчара Абе де Вриеса, под насловом „Де-конструкција једне трауме“, за амстердамски *De Groene Amsterdammer* од 13. марта 1996. Прво да видимо шта преносе о самом Орићу:

„Мевлудин Орић је отишао у Хрватску као добровољац у јануару 1992, где је прошао кроз војну обуку. На крају се прикључио злогласној хрватској добровољачкој бригади 'Краљ Томислав' у Херцеговини, где је учествовао у освајању касарне у Чајљини (која је касније преименована у логор за Србе). После крајњег одмора у Хрватској, Орић је заједно са још неким добровољцима прешао Саву да се бори против 'четника' [израз за српске војнике које користе муслимани и Хрвати, намењен као увреда — прим. у оригиналу] у Орашју. Управо су у овој области, Посавини, починена прва масовна убиства, још пре него што је рат и почео. Жртве нису били ни Хрвати ни муслимани, већ Срби.“⁷⁵

Дакле, осим сведочанства о лабилности „сведока“ које је Хашки трибунал користио, овде имамо још једно драгоцено признање: да су прва масовна убиства у БиХ, још пре почетка рата, лансирана са територије суседне Хрватске, а да су жртве били Срби. Реч је била о стравичном злочину над цивилима у Сијековцу, 27. марта 1992. године, у којем су, по другим сведочењима, учествовале и регуларне јединице хрватске војске. Но овде није реч о доказу да је Хрватска починила агресију — иако јесте, по дефиницијама које та држава сама прихвата када јој то иде у прилог. Овде је реч о веродостојности сведока које су прихватили западни медији. С тим у вези Холанђани настављају:

„Орићев лични историјат већ даје довољно повода за сумњу, али недоследности у исказима Смаила Хоџића и Хурема Шуљића су исто тако очигледне.“

[Наслов] Смаил Хоџић: кошаркашки стадион постаје фудбалски стадион, па онда школа.

Хоџићева прича број 1: Хоџић је прво рекао да је био сведок српских заседа на путу за Зворник. Он је био заробљен и пребачен на 'кошаркашки стадион близу Братунца', а затим одведен на стратиште, 'велику пољану недалеко од шуме,' како је пренео Александри Штиглмајер у Ди Вохе [*Alexandra Stiglmayer, Die Woche*] од 28. јула.

Хоџићева прича број 2: Убрзо после тога, Хоџић је Роју Гатмену (у Тагесцајтунгу од 11. августа) [*Roy Gutman, Die Tageszeitung*] испричао да је држан на 'фудбалском стадиону близу Нове Касабе,' одакле су он и други пребачени на сирењање, 'вероватно у град под именом Грбавце'.

⁷⁵ René Grémaux, Abe de Vries, "Deconstructie van een trauma", *De Groene Amsterdammer*, Amsterdam, 13. март 1996. Оригинал постављен на http://www.groene.nl/1996/11/rg_sreb.html, енглески превод са коментарима на <http://emperors-clothes.com/articles/jared/falsely.htm>.

Хоцићева прича број 3: У трећој верзији, испричаној 4. октобра Аиди Черкез из Асошијетед преса, Хоцић је сада навео да је прошао кроз исто искуство као и Орић, Шуљић и Авдић. Сада је био одведен у 'школу у Крижевцима', а стрелања су се сада десила недалеко од Каракаја.⁷⁶

И то је само један од „сведока“. Други нису ништа мање „поуздани“:
 „[Наслов] Хурем Суљић: убиство у школи се пријавило у пребијања у робној кући

Према Суљићу, убиства су извршена и у овој школи. Он је говорио за емисију Би-Би-Си-ја 'Њузнајт' [Newsnight] 16. фебруара ове године. Снимци неидентификоване 'школе у близини Каракаја' уистину приказују рује од мешака, једну на флафону и једну у шоа-лећу. Међушим, у детаљној репортажи о Суљићу у Вашингтон посту од 6. новембра 1995. нема ни речи о погубљењима у школи, већ се помињу пребијања у робној кући близу Брајунца, локацији у чијој близини је Суљић наводно држан као заробљеник.

[Наслов] Српска жена: школа постаје спортски комплекс

Женина прича бр. 1: Брајунац је локација још једне школе где су масакри наводно починени, према Роберту Блоку у [лондонском] Индепенденту [Robert Block, The Independent] из јула 1995. Цитирају се наводи једне жене која наводно живи у Србији и која је недавно посећивала свог зета, војника у Армији босанских Срба. 'Он и његови пријатељи су веома ошворени о томе шта се тамо десило,' каже она. 'Они убијају муслиманске војнике. Рекли су да су само јуче (значи: понедељак, 17. јул) убили хиљаду и шестсто, и процењују да су укупно убили њих око четвори хиљаде. Рекли су да им се веома журило, иако да су већину стрелили.'

Женина прича бр. 2: Неколико дана касније, Блокова колегиница Луиз Бренсон из Сандеј тајмса [Louise Branson, The Sunday Times] усмерила је на-жњу на њу исту српску жену. Њен муж, оштар припадник Армије босанских Срба, помиње масовна стрелања са више од три хиљаде мртвих. Али не у школи већ у спортском комплексу.⁷⁷

Овде се ваља подсетити да је Dick Schoongood из Холандског института за ратну документацију [NIOD] изјавио почетком 2005. да његови тимови нису успели да разговарају ни с једним живим сведоком стрелања. Очигледно да су медији усвојили нешто нижи „стандард“ дефиниције „сведока“ него што је био случај с холандском државном истраживачком институцијом.

Да видимо сада какви су стандарди Трибунала на истом пољу. Послушајмо Рупера о једном таквом „сведоку“ Хашког тужилаштва који је био на крају приморан да призна да је лажно сведочио:

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ Исто.

„За време суђења један српски официр, Момир Николић, тврдио је да је надгледао масакр над више од хиљаду босанских муслимана у једном складишту у Кравици, али је под унакрсним испитивањем браниоца, Мајкла Карнаваса [Michael Karnavas], признао да не само да није дао наредбу већ да није чак био ни присутан. 'Хтели сте да ограничите своју зашторску казну на 20 година, што је био део аранжмана, зар не? Услуга за услугу?'

'Нисам говорио истину када сам то рекао', признао је Николић. 'Лагао сам'.⁷⁸

А, затим, о узданици и звезди Трибунала, човеку чије сведочење је широм отворило врата хашким играма без граница, човеку који је „признао“ да је „учествовао у убиству око 1.200 муслимана из Сребренице“, притом наводно лично убијајући „између 10 и 100“:

„Кључни Трибуналов сведок за подршку тврди да су вође босанских Срба наредиле погубљења у Сребреници био је Дражен Ердемовић, вођа једне илаћеничке групе који је ухаишен у Србији 1996. године, пошто је повређен у ијаној пуцњави у коју је био умешан још један члан његове групе. Из безброј разлога било би тешко наћи мање поузданог сведока од Ердемовића, етничког Хрватина из Тузле, који тврди да се у више наврата борио за Армију Босне и Херцеговине и снаге босанских Хрватина, ХВО.

Ердемовић тврди да је његова осмочлана група од једног потпуковника, који никад није именован, примила наредбу да погуби муслимане на војном газдинству Браћево код Пилице. Ердемовић каже да су припадници његове групе примили 12 килограма злата, али није могао да се сети од кога. Пошто му је врло стало да искористи његово сведочење, али не и да га изложи унакрсном испитивању, Трибунал је 27. јуна закључио да Ердемовићево ментално стање није дозвољавало да му се суди.⁷⁹

Међутим, ментална поремећеност једног осведоченог масовног убице може бити и топла препорука за статус кључног сведока, бар кад је Хашки трибунал у питању:

„Али на основу нагодбе са Тужилашћом, Ердемовићу је дозвољено да учествује у лакрдијашким саслушањима по тзв. Правилу 61 која су организована касније те године против вођа босанских Срба Караџића и Младића, у једној процедури медијског суђења које је доушло до изношења неоповржених сведочења без могућности унакрсног испитивања. Правне стручњаке је ова процедура разбеснела. Би-Би-Си је то назвао 'цирксом', али је главни судија Касезе изјавио: 'Ослањам се на претисак јавног мњења' да бих ојбравао оштржнице подигнуте против српских вођа.'⁸⁰

⁷⁸ Rooper, “The Numbers Game”.

⁷⁹ Исто.

⁸⁰ Исто.

Доскора се „притисак јавног мњења“ ради правдања неке оптужнице називао једним другим именом: „медијски линч“. Међутим, у оваквом „циркусу“ осведочени масовни убица, наводно најкрвавији учесник „геноцида“, не само да не пролази кроз унакрсно испитивање него још бива и награђен:

„Ердемовић, који је ѿојуті Николића ѿризнао сїрашне злочине, осуђен је на врло лаку казну од ѿеї година и није чак био дужан да је у целосїи издржи, због ’значајне сарадње која је ѿружена Канцеларији Тужїоца.’ Изгледа да нико у Тужїлашїву није хїтео да ѿїта зашїто би срїска команда, када је већ намеравала да изврши ѿрека ѿогубљења, ѿверила шакву мисїју једном менїално несїабилном босанском Хрваїту који се ѿреїходно борио за муслиманске снаге и хрваїски ХВО?“⁸¹

А његови саучесници добијају нови посао:

„Касније су сїигли извешїаји да су Ердемовићеви бивши ѿарїнери у злочину служили као ѿлаћеници у Конгу за рачун француске обавешїајне службе.“⁸²

Истину, да је неким чудом команда Војске Републике Српске стварно одабрала Ердемовића за извршиоца таквог једног чина, у нормалном суду би њени припадници скоро извесно били ослобођени одговорности — из разлога њихове умне поремећености. Шта рећи више, осим да је трагање за истином оваквим одабиром „сведока“ још више отежано, и да се сенка сумње на овај начин унапред спустила на све друге сведоке и сведочанства које ће Хашко тужилаштво представити. Да цитирамо професора Хермана:

„Ови и други докази које су ѿружили сведоци ѿредстављали су озбїлну злоуїшребу нагодбеног ѿроцеса, у којем сведоци могу да добију блаже ѿресуде ако довољно сарађују са Тужїлашївом.“⁸³

IX. ФОРЕНЗИЧКИ НЕДОСТАЦИ

После силних оптужби без покрића и невидљивих сателитских снимака, на ред је дошло и откопавање гробница. Међутим, сам тај процес био је и остао крајње проблематичан. Рупер даје кратак преглед:

„Тек је крајем леїа 1996. босїонска организација ’Лекари за људска ѿрава’ ѿочела да исїражује околину Сребренице. Када су сїтали с радом касно у јесен, били су нашли укуїно око 200 шела са 20 различїїих локалїїеїа.“

Онда је крајем 1996. Међународни трибунал за злочине у бившој Југославији дискретно преузео контролу над даљом истрагом од УН. На први

⁸¹ Исто.

⁸² Исто.

⁸³ Edward S. Herman, “The Politics of the Srebrenica Massacre”.

поглед би се чинило сасвим разумним да Трибунал буде тај који ће да предводи потрагу за масовним гробницама око Сребренице. Међутим, с обзиром на то да су трибунал установиле државе које су имале директу улогу у балканским сукобима и јасне политичке циљеве, он није поседовао кључне механизме контроле и противтеже карактеристичне за инквизитивне правне процесе, као што је, на пример, француски.

Од самог почетка тужиоци Трибунала су непрестано јавно изјављивали да су Срби масакрирали на хиљаде муслиманских мушкараца из Сребренице, иако су једини докази да су се злочини догодили била непотврђена сведочанства сведока. Постојао је изванредан легитимитет у потрази за масовним гробницама док је процес био у рукама једне наизглед независне организације каква је била 'Лекари за људска права'; међутим, процес је фатално компромитован од 1997. па надаље, када га је преузела Међународна комисија за нестала лица, организација коју је изворно основала Изетбеговићева влада — поготову што је, упркос укључивању једног броја страних форензичара, ова комисија остала под контролом босанских муслимана...

Управо је ова комисија предњачила у ширењу тврдње да су босански Срби организовали велику операцију прикривања гробница током последњих месеци 1995. године, у којој су масовне гробнице из околине Сребренице ископане а тела премештена и поново закопана на удаљеним локацијама дуж дринске долине.

А пошто је теорија о прикривању добила широки публицитет, открића масовних гробница су почела да се редовно објављују. Међутим, када би детаљи изашли на површину, постајало би очигледно да су све те локације далеко од Сребренице — често 80–100 километара даље.

Њихова открића су углавном третирана као потврда теорије о прикривању тела жртава, међутим, специфични докази у прилог те теорије нису објављени до суђења Ердемовићу и Крстићу.⁸⁴

А већ смо могли доћи до неких закључака о озбиљности Дражена Ердемовића као „сведока“.

Што се тиче озбиљности тврдњи да су „босански Срби организовали велику операцију прикривања гробница“, препустимо поново реч Филипу Корвину, некадашњем највишем званичнику УН у БиХ у доба пада Сребренице:

„...дозволише ми да ипакнем колико је глупо тврдити, као што неки чине, да је српска војска најоварила стотине жртва из Сребренице у камионе хладњаче и затим их превезла на неко удаљено место, где их је закопала у масовне гробнице. Где би то Срби нашли гориво за извођење такве операције? Лично се сећам како је УНПРОФОР морао да српској војсци обезбеди гориво како би повукла тенкове из зоне забране у околини Сарајева. Срби, шта год били њихови политички циљеви, нису имали довољно горива за премештање стотине или хиљаде тела било где, ни у хладњачама ни у било којим другим камионима.“⁸⁵

⁸⁴ Rooper, “The Numbers Game”.

⁸⁵ Phillip Corwin, “Foreword”.

На исту тему Рупер говори следеће:

„Теорија о њирикривању је истио њако неверовајна из разних, ниско-њтехнолошког разлога. Оњкојаванае, уклањаанае, њревоз и њоновно сахрањаванае 7.000 њела — укујнае њежине од око 500 њона — њешко да би њромакло нормалном њудском њосмајрању. Било је мноњињво особља УН у Босни њоком целе јесени и њролећа 1995/6. Шњавише, Војска босанских Срба је била њод великим њрињишком њоком касног лења и јесени 1995, борећи се њроњив јаких офанзива у неколико обласњи и бранећи линију фронтња дугачку гоњово 1.500 киломејара. Није било могуће да Војска босанских Срба одвоји ни довољно њудсњива ни ојреме неојходне за њакову ојерацију. Истио њако, мало веровајно је да су могли да дођу до неојходног горива — њихове залихе су биле њолико ниске да су сњали на њо да кујју гориво од Муслимана на црном њрњињињу.“⁸⁶

На крају крајева, чак и да су босански Срби неким чудом успели да дођу до неојходног горива и да кришом, под носом УН и обавештајних служби НАТО земаља, изведу тако нешто, фамозни сателити, који су били у стању да сниме „узнемирено земљиште“, могли су сигурно да сниме и такву једну масовну операцију као што је раскопавање већ постојећих гробница и њихово премештање на нове локације. Мадлен Олбрајт, која је по објави првих „снимака“ лично запретила босанским Србима: „ми ћемо вас посматрати,“ о томе се никад више није огласила, нити понудила неке нове „сателитске снимке“ који би показали то „масовно измештање“ гробница.

Да резимирамо: имамо ситуацију у којој је организација коју је основао Алија Изетбеговић постала задужена за потрагу за масовним гробницама, без одговарајуће контроле и надгледања, без правилног обезбеђивања локација, остављајући врата за манипулацију и чисте измишљотине широм отвореним. Штавише, иста та организација била је најгласнија у лансирању ничим доказаних оптужби да су босански Срби организовали операцију „масовног премештања тела“. Чули смо западне посматраче који су ту тезу аргументовано побили. Међутим, гробнице се ипак налазе, али далеко од Сребренице. Како нам преноси професор Херман,

„Веб сајњ Међународне комисије за несњала лица у бившој Југославији њризнаје да су њела ’искојана из више гробница у североисточној БиХ,‘ а не само у обласњи Сребренице, њо изјави из 2003. г. шефа особља МКНЛ-а о особама које су њријављене као несњале из Сребренице у јулу 1995.“⁸⁷

Дакле, имајући у виду горе-наведене аргументе који побијају тезе о наводном „измештању тела“ на друге локације, имамо право да поставимо

⁸⁶ Rooper, “The Numbers Game”.

⁸⁷ Edward S. Herman, “The Politics of the Srebrenica Massacre”. Цитиран је *Statement by ICMP Chief of Staff Concerning Persons Reported Missing from Srebrenica in July 1995*.

следећа питања: чија су то тела из гробница удаљених 80–100 км од Сребренице која се представљају као тела жртава Сребренице? Колико има њих, а колико тела са саме локације у околини Сребренице? Под којим околностима су ти људи настрадали? И, с обзиром на хиљаде Срба и Хрвата који се још увек воде као нестали, да ли су неидентификована тела која још увек стоје у хладњачама у Тузли и Високом искључиво тела Муслимана?

Ово су питања на која одговоре нећемо добити од оних који се цело време баве прикривањем истине, али до тих одговора морамо настојати да дођемо сами, уз помоћ сродних трагача за истином широм света.

Да се сада кратко осврнемо и на квалитет форензичког рада Изетбеговићеве творевине, тзв. Међународне комисије за нестала лица. Рупер о овоме каже следеће:

„Конвенционални форензички рад Међународне комисије за нестала лица сматра се ниско квалитетним. Места за која се сумњало да садрже масовне гробнице нису обезбеђена, ископавања су вршили људи без одговарајуће обуке, који су користили неодговарајуће алате и методе; превоз и складиштење делова тела није урађено по професионалним форензичким стандардима, а током целог процеса није вођена потпуна и детаљна документација. Као резултат тога не постоје повезани подаци о тако вишталним питањима као што су време, узрок и околности смрти. И мора се још једном приметити да су идентификације на основу ДНК послужиле само ради повезивања делова тела са особама на списку несталих Међународног црвеног крста. Оне не пружају доказе да су у питању лица била као жртве након пада Сребренице.“⁸⁸

И, за крај, два шира погледа на целу ствар. Прво, професор Херман:

„Велики број тела се држи у Тузли, неких 7.500 или више, од којих су многа у лошем стању или у деловима. Начини њиховог прикупљања и руковања њима нису у складу с професионалним форензичким стандардима, док је њихово порекло неујврђено, веза с догађајима из јула 1995. недоказана и често мало вероватна, а начин смрти углавном нејасан. Занимљиво је да, иако су Срби редовно бивали оптуживани за покушаје скривања тела, никад није било сугестија да би босански Муслимани, који већ дуго времена управљају потрагом за телима, могли да померају тела с једног места на друго и да на друге начине манипулишу доказима, упркос њиховом обимном историјату изношења неистина. Сада је у току систематски покушај употреба ДНК анализе ради повезивања са Сребреницом, који је сам по себи проблематичан, чак и ако оставимо по страни питања везана за интегритет материјала који се прегледа, као и сам ток истраге, а који неће решити питање ујврђивања разлике између смрти пуштем погубљења и смрти у

⁸⁸ Rooper, “The Numbers Game”.

борбама. Такође су њу и сјискови нестјалих, али они су дубоко не-поуздани, садржећи дујликајте, особе које су умрле пре јула 1995, особе које су побегле ради избегавања војне обавезе, или које су се регистјровале за гласање 1997, а укључују и особе које су погинуле у борбама или сјигле на сигурно или су заробљене и зајочеле нови живој на неким другим месјима.“⁸⁹

Затим, ту је и поглед Карлоса Мартинса Бранка, једног од главних УН посматрача на терену у Сребреници јула 1995, о мотивима српске стране, о самом појму „масовних гробница“, и ради поређења са једним другим, истинским геноцидом:

„Да је постојао претходни план геноцида, уместо што су најали из само једног правца, са југа према северу — што је остјављало могућност извлачења према северу и западу, Срби би организовали ојсаду тако да нико не би могао да изађе... Очигледно је да постоје масовне гробнице на прилазима Сребреници као и у остјатјку бивше Југославије где су се водиле борбе, али нема основа за кампању која се води, ниши за бројке које пројагира Си-Ен-Ен.“

Масовне гробнице су испуњене једним бројем тела са обе стране, као последица жестоких борби и окршаја, а не неког унапред смишљеног плана геноцида, попут оног против српског становништва у Крајини у лето 1995, када је хрватска војска починила масовна убиства над свим Србима које је тамо напала... Циљ Сребренице био је етничко чишћење а не геноцид, за разлику од онога што се десило у Крајини...⁹⁰

Бранково размишљање је битно не само због своје логичности, већ и као демонстрација тога како би требало да изгледа резоновање и потрага за истином једног истински објективног спољног чиниоца, какав Хашки трибунал очигледно није, што се можда најбоље показује и на терену самог права и његовог тумачења, оличеног у пресудама Трибунала.

ЗАКЉУЧАК

На основу изнесеног, јасно је да постоје аргументи на основу којих се цела „званична прича“ о Сребреници може довести у питање. А нема сумње да ће бити доведена у питање — не само због луцидности гласова који износе наведене аргументе и доказе већ и због нелогичности које морају, негде дубоко, да погађају и саме жртве, тј. оне који су преживели и/или сроднике и пријатеље настрадалих — где год да су настрадали. Битно је схватити, а то свакако треба да буде једна од битних научених лекција из униполарног момента с краја 20. века, да истина, ма колико јака, не може сама да се избори. Као што су медији били инструментални у устоличавању „званичне верзије“ о Сребреници и, ништа мање важно, у легитимисању рада и пресуда Ха-

⁸⁹ Edward S. Herman, “The Politics of the Srebrenica Massacre”.

⁹⁰ Carlos Martins Branco, “Was Srebrenica a Hoax?”

шког трибунала, „званичног тумача“ ратних дешавања у бившој Југославији током 1990-их, тако ће медији бити неопходни за промовисање ревизије „званичне приче“ о Сребреници. Тек тада ће борба за истину добити свој пуни смисао, и дати потку свим оним политикама које, у правцу стварања стабилнијег, мултиполарног света, траже и одговарајућу основу. А једна од тих основа разбијања униполарног погледа на свет и његовог тумачења јесте и раскринкавање преовлађујућег „званичног дискурса о Сребреници“.

Aleksandar Pavić

CHALLENGING THE SREBRENICA “OFFICIAL DISCOURSE” USING NON-SERBIAN SOURCES

While the “official discourse” regarding the events that took place in the Bosnian town of Srebrenica in July 1995 has monopolized the global mainstream media, there is also another version of events — or, at least, another approach to them — that has been almost completely censored out of public view. Interestingly, this alternative version can be pieced together from almost the same media sources that built up the official version, by which “7,000–8,000” Bosnian Muslim males were executed by Bosnian Serb forces — media such as the London Times, New York Times, Washington Post, BBC, Jane's Defence, Boston Globe — albeit, not from the same reporters. In addition, quotes from certain high-ranking officials who were in the field in Bosnia during the said time period also paint quite a different picture. Phillip Corwin, the highest ranked UN official in the field at the time, for instance, talks about “700–800” victims of execution, while Portuguese UN officer Carlos Martins Branco uses the figure of “about 2000” — but on both sides (Serbian and Muslim). Another troubling feature of the Srebrenica “official discourse” is the reliance on a single “direct participant” in the said event, both by the mainstream media and by the ICTY, to build a case of “genocide” against top Bosnian Serb political and military leaders. This “direct participant”, a Bosnian Croat (!) by the name of Dražen Erdemović, although spared from direct cross-examination, and although having offered considerably differing accounts of what he claims he witnessed and took part in, has been taken at his word to accuse a vast array of people and blacken the reputation of an entire political entity, Republika Srpska. This paper restructures the events that occurred in Srebrenica in July 1995, using entirely non-Serbian, mostly Western sources. These sources are also used to critically analyze subsequent use of evidence, both in the media and in the ICTY, to construct the “official story” regarding Srebrenica.

Миливоје Иванишевић*

СРЕБРЕНИЧКЕ ОБМАНЕ

Откако су се Срби 11. јула 1995. године, оружјем као што су и истерани, вратили у Сребреницу, почеле су да круже приче о великом броју убијених муслимана, изнад свега недужних муслиманских цивила, старца, жена и деце. Убеђење да је почињен геноцид над муслиманима постало је у свету непорециво, поготово од када је и сам генерални секретар ОУН Кофи Анан у свом завршном извештају о Сребреници прихватио оптужбе Тужилаштва Хашког трибунала. Он је у извештају дословно поновио изјаву коју је дао судија Трибунала Фуад Ријад: „Докази које је тужилац понудио описују сцене немисливог дивљаштва: хиљаде мушкараца је погубљено и закопано у масовне гробнице, стотине мушкараца је закопано живо, мушкарци и жене су сакаћени и поклани, деца убијана пред очима својих мајки, деда присиљен да једе јетру свог унука. Ово су истинске сцене пакла, писане на најмрачнијим страницама људске историје.“ То пише у извештају генералног секретара ОУН Кофија Анана.¹

Временом су бројке о страдалим муслиманима Сребренице, пре свега њиховим цивилима, непрестано умножаване и у једном тренутку достигле толике размере да већ више година — не само хашки Трибунал, муслиманске верске и цивилне власти, што се могло очекивати, и што је можда и логично, већ и многи политичари и државници, а нарочито медији — најчешће говоре о геноциду. Са њима су сагласне и веома бројне — поготово сарајевске и београдске, претежно од Сороса финансиране — невладине организације које ову тезу на разне начине подгревају, умножавју и стално држе у жижи међународног интересовања.

Насупрот тим тврдњама, Хашко тужилаштво, стотине њихових експерата, већ више од једне деценије узалуд трага за сведоцима наведених злочина. А сасвим је нормално да тамо где није било злочина, које су навели судија Фуад Ријад и Кофи Анан, не могу се наћи ни докази о осакаћеним и покланим људима или деци, па ни о стравичним „сценама пакла, писане на најмрачнијим страницама људске историје“. И поред тога, наметнути култ Сребренице

* Директор Института за истраживање српских страдања у 20. веку, Београд.

¹ Завршни извештај генералног секретара о Сребреници поднет Генералној скупштини ОУН 15. 11. 1999.

као да још увек лебди над нашом савешћу и постаје метафора незамисливог и, више од тога, чак геноцидног злочина Срба над недужним муслиманским цивилима тог у босанским гудурама и беспућу загубљеног градића.

Да ли је тако?

Српска страдања

Према једном од више десетина докумената Армије БиХ које поседујемо, забележено је и следеће: „Крајем јануара и почетком фебруара 1993. године у зони одговорности 8. ОГ (оператива група, нап. аутора) створена је велика повезана слободна територија са центром у Сребреници која је обухватила 95 одсто простора општине Сребреница, 90 одсто простора општине Братунац, 60 одсто простора општине Власеница и 50 одсто простора општине Зворник.“² Тај неспорно војнички успешан подухват муслимана проузоквао је скоро потпуно затирање многих српских насеља и велика страдања мештана српске националности. Само у сребреничкој и братуначкој општини од 93 насеља у којима су, по попису становништва БиХ извршеном априла 1991. год,³ живели и Срби, уништено је њих 81 (муслимани нису уништили једино села Црвица, Лијешће, Петрића и Склани у сребреничкој општини, а у братуначкој општини, поред урбаног дела града, сачувана су и села: Дубравице, Јелах, Красановићи, Побрђе, Полом, Реповац, Раковац и Слапашница). Том броју треба додати и око најмање 20–25 уништених српских села и заселака у општинама Милићи, Власеница и Зворник. Од 9.390 мештана српске националности у општини Сребреница⁴ у својим селима, после муслиманског похода, остало је њих 860 или само 9 одсто.

Поход муслимана на српска села није био само обична војничка акција. После првих ешелона које су сачињавали борци, у освојено српско село нагрнули би њихови рођаци, комшије и пријатељи, тзв. цивили: жене, деца, старци, са најразноврснијим оруђима и алатима који су им служили за обијање кућа, радњи, школа, здравствених установа, магацина и пљачку свега што би могли однети. Што нису могли да понесу, муслимани би разарали и спаљивали. Најгоре су у тим акцијама пролазили ухваћени Срби. То су углавном биле старе или болесне, духовно или физички хендикепиране, непокретне особе, понекада и рањеници, али судбина им је, скоро без изузетка, била иста. Дотукли би их муслимански „цивили“ алатима које су носили ради пљачке: секирама, пајсерима, моткама... Неке од тих жртава спаљене су заједно са кућама у којима су затечене.⁵

² „Команда 8. ОГ Сребреница, 07. 03. 1994. год. Одбрана Републике, војна тајна, строго пов. Сектору за морал Другог корпуса, Прилог за водич хронике А БХ, доставља. Веза Ваш акт стр. Пов. Бр. 04-1-364-2“

³ „Национални састав становништва Босне и Херцеговине, попис 1991. године“, Савезни завод за статистику, Београд, 1992.

⁴ Као под 1.

⁵ Увидом у статистичке податке из пописа од 1991. год. који се односе на величину сточног фонда појединих српских села која су освојили муслимани и изјавама избеглих ме-

Од повлачења Југословенске народне армије (ЈНА) из Босне и Херцеговине 19. маја 1992. до формирања Дринског корпуса Војске Републике Српске (ВРС) 1. новембра исте године, одбрана српских села и територије зависила је од самих мештана. Они, као што се могло видети, нису били у стању да се успешно супротставе далеко бројнијим и боље наоружаним муслиманским јединицама. Тек по формирању Дринског корпуса (ВРС) уследила је консолидација команди и јединица, а тиме и створање услова за успешну одбрану преосталих слободних српских места. Напади на Кривицу и најближа околна српска села првог дана нашег православног Божића 1993. год. и потом напад на Склане са суседним српским селима 16. јануара исте године, били су последње успешне муслиманске нападачке акције у сребреничком крају. У међувремену, створени су услови и за прва офанзивна дејства новоформираних српских јединица у овом подручју БиХ. Тако је већ првих месеци 1993. год. уследила жестока противофанзива јединица Дринског корпуса појачаног резервама Главног штаба ВРС. Већ почетком априла 1993. год. створени су услови за потпуно уништење муслиманских оружаних формација и Осме оперативне групе (ОГ) у подручју Сребренице. То је био непосредан повод да се, под лажним видом заштите цивилног становништва, Сребреница стави под непосредну заштиту ОУН и тако муслиманска војска сачува од пораза. Било је веома уочљиво да је и муслиманима и њиховим спољним заштитницима тешко пао изгон који су неочекивано доживели са највећег дела територије коју су освојили током претходног периода.

Тек кад су се Срби, у рано пролеће 1993, вратили својим кућама и у своја села, могао се видети обим почињене штете и разарања. Стамбене зграде, па чак и помоћни објекти, обори за стоку и кокошињци, разорени су или спаљени до темеља. У изгорелим кућама нађени су угљенисани остаци спаљених мештана. Стравични призори људи спаљених у својим кућама затечени су у селима Гниона (*Радојко Милошевић, 1928, њолуслеј човек*), Бабуљице (*Милош Закић, инвалид, нејокрећан човек, 1914*), Брежани (*Видоје Лазић, 1937, Кристијина Лазић, слеја жена, 1935, Милисав Ранкић, 1947, Мирко Ранкић, 1972, Драгосав Ранкић, 1974; Миломир Сћејановић, 1946; Видоје Милошевић, 1974; Миливоје Мићковић, 1930*), Осредак (*Секула Ристијановић, 1916*), Рупово Брдо (*Војислав Милинковић, 1938; Мирјана Милинковић, 1939. и Радоје Милинковић, 1952*), Ратковићи (*Десанка Сћејановић, 1928; Никола Сћејановић, 1958. и Милован Павловић, 1920*), Магашини (*Благоје Појовић, 1907. и сујруга Лейосава Појовић, 1919*), Штедра (*Милован Ковачевић, 1956*), Подравање (*Милован Маринковић, 1956. и Мићајло Томић, 1941*), Гуњаци (*Славко Гордић, 1958*) и Кушићи (*Новак Ри-*

штана, из тих села је опљачкано 7.200 говеда, 16.200 оваца и 38.000 одрасле живине. Иако је непознато колико је однето житарица, пре свега пшенице и кукуруза, са сигурношћу се може тврдити да је житарица било довољно не само за зимску исхрану мештана Сребренице, већ и за наредну сетву. Уосталом, то се видело у пролеће 1993. год. по пшеницом засејаним пољима. Ако би се говорило о глади онда је она могла да угрози само опљачкана српска села и избегло српско становништво.

сџић, 1951). У том истом раздобљу, значи од априла 1992. до априла 1993. год. убијено је преко хиљаду лица српске националности, а од тог броја више од трећине жртава је страдало од хладног оружја, спаљено и масакрирано. (У време писања овог реферата број регистрованих српских жртава у зони одговорности муслиманске 8. О. Г. износио је 3.287 лица. Међутим, то није и коначан списак јер се још трага за више стотина несталих мештана српске националности.)

До ништа мање потресних сазнања дошло се и при откопавању масовних гробница српских жртава страдалих приликом муслиманског напада извршеног 6. новембра 1992. и пронађених на Глођанском брду и осталим локалитетима у суседној зворничкој општини.⁶ Ту су муслимани на веома свиреп начин, у стилу исламских „светих ратника“ ритуално, цихадски, углавном хладним оружјем, масакрирали скоро 250 цивила и заробљеника из околних српских села.⁷ За тај подвиг командант Насер Орић са још девет својих угледних сабораца одликован је Указом председника БиХ Алије Изетбеговића највишим одликовањем Армије БиХ, познатим као „Златни љиљан“.

Српска противакција

Кад је дошао крај муслиманским освајањима и злочинима у сребреничком подручју и овом делу средњег Подриња, почетком фебруара 1993. настала је паника међу њиховим цивилима и још више међу борцима. С обзиром на сва злодела која су пре тога починили по српским селима и над српским становништвом, у чему су скоро подједнако учествовали и војници и цивили, тај страх није био безразложан. Могла је, и било је очекивано, да уследи српска освета. Међутим, до српске освете, ни овом приликом, као ни у ранијим ратовима, није дошло. Муслимани су изгубили највећи део раније на силу запоседнуте територије, али нису изгубили и људе који су насељавали та села.

У то време се у ОУН јавио моћан заштитник који је муслимане и муслиманску војску Сребренице спасао не само од коначног пораза већ их је слободио и одговорности за почињене злочине. Међутим, као да ни то није било довољно. Убрзо потом пред светском јавношћу и ОУН муслимани су представљени као жртве српског терора, недужни, незбринуте и гладни мученици без крова над главом, без хлеба и лекова. Медији Запада, прецизније држава НАТО-а, утркивали су се у драматичним написима из Сребренице. Сатанизацији Срба и ширењу неистина о српском народу у БиХ свој допри-

⁶ У времену од 16. фебруара до 15. марта 1993. откопано је седам масовних гробница на локалитетима Глођанско брдо (3), Козјак, Трешњица, Масалића поток и Широки пут. Многа искасапљена тела нису могла да буду идентификована. Из јама у којима су покопани извађена су тела без главе или појединих удова, са ексерима и гвезденим шипкама у лобањама, одсеченим мошницама, ископаним очима, ланцима на зглобовима руку и ногу, угљенисана тела. Само три жртве су страдале од ватреног оружја. То је утврдио тим стручњака које је предводио др Зоран Станковић, патолог са Војномедицинске академије из Београда.

⁷ Детаљније у књизи: Миливоје Иванишевић: „Злочини над Србима БиХ 1992–1995“, Удружење Срба из БиХ у Србији и „Чигоја штампа“, Београд, 2005, стр. 207.

нос, неочекивано, даје и Садако Огата, високи комесар за избеглице ОУН. Она у свом извештају, који преноси недељник „Тајм“, каже и следеће: „Цивили, жене, деца и старци су убијани, обично клањем.“⁸ На ногама су се нашле познате међународне хуманитарне организације. Интезивира се дотур хуманитарне помоћи. Поред друмских конвоја, од 28. фебруара 1993. год. УНЦХР је ангажовао чак и ратно ваздухопловство у хуманитарној акцији „Падобран“. Формалан разлог за ангажовање ваздухопловства били су високи снежни наноси и непроходни путеви. Прави разлог је био избегавање контроле садржаја товара коју су вршиле српске војне и цивилне власти, при чему су често уместо хране и лекова налазили оружје и муницију. Достава падобранима настављена је и током пролећа када је снег био само прошлост.

Пред налетом српских јединица муслимани чине нови очајнички покушај. Они у јавност лансирају потресну поруку да је 12. априла 1993. год. српска граната експлодирала на школском игралишту за време фудбалске утакмице и том приликом убијено 66 и рањено 100 лица, углавном деце.⁹ Неко је, по свему судећи, саветовао — као и у случају експлозије у сарајевској улици Васе Мискина — да се жртвују животи цивила, у сребреничком случају на жалост највише деце, и на тај начин заустави српско напредовање и изазове пажњу и револт међународне јавности. Тај неко се побринуо да ова порука — нисмо могли да утврдимо лажна или истинита, али вероватније лажна — изазове оркестриране ланчане оптужбе против Срба и ужурбане активности у Савету безбедности да се Срби по сваку цену осуде и зауставе у даљем походу. Ако је веровати муслиманима да је страдало толико деце, поставља се питање ко је жртвовао ту децу? Да ли је њихово страдање требало да спречи уништавање муслиманских оружаних снага. Да ли би ико нормалан могао у току тако жестоких оружаних активности, док су се градом проламали пуцњава и експлозије, а мештани скривали по подрумима, да организује фудбалску утакмицу на којој су, поред дечјих тимова, били присутни чак и навијачи, такође деца. Или је, што би било много лакше схватити, та вест била обична медијска превара.

Несумњиво је да су вести о страдању муслиманске деце у Сребреници од српске гранате проузроковале бројне интервенције и, понајвише, оптужбе многих државника и политичара. У писмима упућеним Педију Ешдауну и Малколму Рифкину, подстакнут тим оптужбама, председник Републике Српске др Радован Караџић покушава да објасни и докаже да тог дана у Сребреници српска артиљерија није дејствовала и да погибију деце нису могле проузроковати српске оружане снаге. Председник Радован Караџић под-

⁸ Недељник „Тајм“, 15. 03. 1993.

⁹ Нијаз Машић: „СРЕБРЕНИЦА-агресија, отпор, издаја, геноцид“, општина Сребреница, 1999. стр.151. и Орић Насер: „СРЕБРЕНИЦА СВЈЕДОЧИ И ОПТУЖУЈЕ-геноцид над Бошњацима у источној Босни (средње Подриње), април 1992-септембар 1994.“ Издавач опћина Сребреница, Сребреница-Малме-Љубљана, 1995.

сећа на сличан догађај претходне године у Сарајеву када су муслимани гранатирани и изазвали страдања људи пред пекарском у ул. Васе Мискина.¹⁰

Притиснут стравичним лажним извештајима о страдању муслимана Сребренице, Савет безбедности 16. априла 1993. год. доноси Резолуцију 819 и Сребреницу проглашава за заштићену зону. Истог дана и председник Републике Српске др Радован Караџић, поштујући Резолуцију СБ, издао је наређење да се обуставе сва даља дејства Војске Републике Српске по Сребреници и око Сребренице, осим оних у нужној одбрани.¹¹ Нажалост, слично наређење никада није стигло ни од председника Председништва БиХ Алије Изетбеговића, а ни од Главног штаба Армије БиХ.

Наредног дана, 17. априла 1993. год. председник РС др Радован Караџић обавештава председника СБ да ће српска страна поштовати Резолуцију и сарађивати са снагама ОУН у примени њених одредаба. Истог дана у Сребреницу је ушла скромна канадска формација Унпрофор-а јачине једне чете са свега 143 војника.¹²

Други дан после усвајања Резолуције 819 Савета безбедности (18. априла 1993. год.) др Радован Караџић обраћа се председнику САД Б. Клинтону писмом у коме га моли да се заузме за обустављање даљег рата у БиХ и изнајлажењу праведнијег решења за српски народ у овој бившој југословенској републици.¹³ На основу нове Резолуције СБ 824 и усменог споразума од 18. априла 1993. год., коначно је 8. маја склопљен споразум који су, у присуству генерала Филипа Мориона, потписали команданти главних штабова обе сукобљене стране. У међувремену је извршен ранији договор да се размене заробљеници и да Срби дозволе муслиманима да хеликоптерима евакуишу око 500 својих рањеника и болесника.¹⁴ Тај српски гест је био још један доказ добре воље и жеље за мирним решењем спора, на шта муслимани никада нису одговорили на исти начин. Напротив, наредног дана муслимани су на превару на две различите локације из заседе убили шест српских бораца, а више њих ранили.¹⁵ И после овог вероломног чина командант Главног штаба ВРС гене-

¹⁰ „Ратна писма др Радована Караџића“, издавач Међународни одбор за истину о Радовну Караџићу, Београд, 2004. писма упућена 14. априла 1993. П.Ешдауну, стр 223 и М. Рифкину стр. 229.

¹¹ „Ратне наредбе др Радована Караџића“, Међународни одбор за истину о Радовну Караџићу, Београд, 2003. Наредба Главном штабу Војске Републике Српске, стр.пов. бр. 01–53/93. од 16. 04. 1993. год.

¹² Исто као под 10, књига 2, стр. 235, Београд, 2004. Писмо упућено председавајућем СБ ОУН 17. 04. 1993.

¹³ Исто, као под 10, књига 2, стр. 237, Београд, 2004. Писмо упућено Председнику САД Б. Клинтону 18. 04. 1993.

¹⁴ Документ носи назив: „Споразум о демилитаризације Сребренице и Жепе, склопљен 08. 05. 1993. између генерал-пуковника Ратка Младића и генерала Сефера Халиловића у присуству генерал-пуковника Филипа Мориона“. У чл. 8 предвиђена је „евакуација озбиљно рањених или болесних у болнице и мјеста по њиховом избору“ (налази се у Тужилаштву Хашког трибунала).

¹⁵ Напади извршени на локацијама село Мочевићи и брдо Кварц, 17. априла 1993. год. Убијени су српски војници: Миленко (Раденко) Грбић, Драган (Лука) Лаловић, Елвис Иванчевић, Југослав Јунгић, Милан Милановић и Божо (Данило) Стевић (Као под 4, стр. 94).

рал Ратко Младић је остао при ранијој одлуци да муслимани са сребреничког подручја могу слободно евакуисати своје рањене и болесне борце и цивиле. Они су то без икаквих тешкоћа са српске стране и учинили.

На захтев САД и неких западних држава, а то је веома савесно спроводио тадашњи подсекретар за мировне операције К.Анан, одлучено је да се муслимани у Сребреници не разоружају. Зато је он шведском генералу Валгрелу, команданту Унпрофора, послао поверљиву поруку у којој је, поред осталог, навео и следеће: „... не видим потребу да Унпрофор учествује у потрази за оружјем од врата до врата. Вас ће несумњиво делегација Савета безбедности, која вам долази у посету, упознати са снажним осећањем које је присутно међу неколико земаља чланица да Унпрофор не сме превише активно да учествује у разоружавању жртава.“¹⁶ То је био начин да се сасвим обеснаже резолуције 819 и 824 СБ и да се у Сребреници сачувају муслиманске оружане формације и терористичке банде. Та иста пракса је потом примењена и у другим кризним подручјима и заштићеним зонама: Жепи, Сарајеву, Горажду, Бихаћу... Ове закулисне активности у ОУН имале су далекосежне последице.

Међутим, не поштујући постигнути договор од 8. маја 1993. год., муслимани никад нису пристали ни да се формира комисија која ће надгледати разоружавање, нити су забранили ношење, па ни употребу оружја у демилитаризованој зони. На то се оглушио и Унпрофор. Они су чак и проширили територију, која је на крају обухватала око 150 квадратних километара. За Србе је било необјашњиво зашто су се у тој зони нашла и многа њихова села. Тако су од Срба сребреничке општине отета села Чићевци, Гостиљ, Мала Даљегошта, Међе, Мочевићи, Осредак, Обади, Постоље, Подравање, Прибидоли, Пусмулићи, Радошевићи, Ратковићи, Виогор, Радовчићи, Сасе. Тој зони прикључено је и више села братуначке општине: Пирићи, Јаглићи, Бљечева, Загони, Запоље... Другачије речено, муслимани су се на целом том подручју понашали како су хтели и како је њима одговарало. Они су све време настојали да од УН буду заштићени, али не и разоружани или спречени у веома честим изласцима из заштићене зоне и у нападима на околна села настањена српским становништвом. Те формације у Сребреници су, као и њихово руководство у Сарајеву, не уважавајући и игноришући међународне конвенције и норме, па ни потписани уговор, наставиле да тероришу околна српска села. Канадска чета, а потом холандске јединице Унпрофора, које су фебруара 1994. год. преузеле овлашћења и послове демилитаризације и заштите зоне, нису им у тим акцијама представљале неку озбиљну сметњу. То је, већ на самом почетку, отворило питање улоге команди и јединица УНПРОФОР-а, које нити су могле нити су хтеле да изврше мандат који им је поверен.

Прикривена пристрасност ОУН-а

Нико са српске стране није претпостављао да се средиште прикривања муслиманских злочина, измишљања и ширења лажних оптужби против Ср-

¹⁶ Јан Вилем Хониг и Норберт Бот: „СРЕБРЕНИЦА — сведочанства о једном ратном злочину“, Радио Б-92, Београд, 1997.

ба скрива у администрацији Организације уједињених нација. Кад се међународним институцијама ради, дуго се веровало — не само кад је у питању Сребреница, већ Срби као народ — да је основни, а можда и једини, носилац обмана и лажних оптужби амерички и НАТО миљеник Хашки трибунал. Од њих смо окривљени за све невоље и сукобе, злочине, етничка чишћења и геноцид на просторима бивше Југославије. Неке државе су у томе биле нешто блаже, али их није било много. Зато је немало изненађење, а потом и запрепашћење, представљало сазнање да ни ОУН нису неутралне и да и оне у БиХ подржавају муслиманску страну. До тог открића се стизало веома дуго и уз сталну сумњу да ли је то могуће. Требало је да прође скоро пуних десет година док се Срби коначно нису уверили да им многе невоље и неправде стижу баш са те стране. Не улазећи у мотиве и подстицаје за такво понашање ОУН, задржаћемо се само на неким конкретним случајевима који су везани за сребреничка збивања. Шта је све у режији ОУН рађено на осталим просторима бивше Југославије, тек треба испитати.

Епизода са разоружавањем је само почетак и наговештај пристрасног понашања које ће уследити и дуго трајати у случају Сребренице. Наредни чин се догодио у Секретаријату ОУН, где је прикривен југословенски документ о страдању Срба у Сребреници.¹⁷ Исти документ је прикрио и прећутао Кофи Анан и у свом коначном извештају који је о сребреничким збивањима и активностима ОУН поднео Генералној скупштини 15. новембра 1999. године.

Шта се у ОУН дешавало током рата у БиХ, најбоље сведочи професор историје, а једно време и проректор на Илиноис универзитету у Чикагу, др Никола Моравчевић. Он је то веома јасно изнео у интервјуу датом београдском дневнику „Вечерње новости“¹⁸ До сазнања која је том приликом изнео проф. др Н. Моравчевић је дошао док је радио у Кабинету генералног секретара Б. Б. Галија.

Рецепт примењиван у Секретаријату Савета безбедности током рата у БиХ заснивао се на прекрајању или прикривању добијених докумената. Извештаји о страдањима Срба и српским жртвама завршавали су у архиви и о њихивом садржају светска јавност, бар преко ОУН, никада ништа није могла да сазна. Нису се појављивали на седницама СБ. Међутим, извештаји о страдању, или наводном страдању, муслимана: силовањима, прогонима и убиствима, обично су тајно и лажно допуњавани већим и измишљеним бројем страдалих, и тако фалсификовани стизали на заседања СБ. Последице су за Србе увек биле исте. На иницијативу и предлоге држава запада — понајвише САД, Француске и Велике Британије, сталних чланица СБ — доношене су резолуције са новим, све оштријим, најразноврснијим, казним мерама против српског народа с обе стране Дрине. Недуго затим на

¹⁷ Стална мисија СРЈ при ОУН, 2. јун 1993. „Memorandum on war crimes and crimes genocide in Eastern Bosnia (communes of Bratunac, Skelani, and Srebrenica) committed against the Serbian population from April 1992. to April 1993.“

¹⁸ „Вечерње новости“ од 17. 12. 2006. стр. 13.

српска насеља су се сручили бомбардери и крстареће ракете НАТО-а. Улога ОУН свела се, у то време, на мирно посматрање и прећутно одобравање српских страдања.

Српска операција „Криваја 95“

Пре него што пређемо на разматрање последица проузрокованих повратком Срба дужни смо објаснити шта је довело до сребреничке — војнички гледано изванредно изведене — операције јула 1995. године, познате и планиране у команди Дринског корпуса ВРС под шифром „Криваја 95“. Циљ подухвата није био изгон муслиманске војске, а још мање њихових цивила, из Сребренице. Циљ је био да се са ширег, поготово сеоског, подручја муслиманска војска потисне у урбани део града и тиме, коначно, оствари потпунија контрола над њиховим честим покретима, акцијама и нападима на српска села. То, истовремено, значи ограничавање територије под њиховом контролом на обим који је утврђен априла 1993. год. кад је Сребреница проглашена за заштићену зону. Разлози за акцију српске војске били су изнуђени сталним агресивним понашањем муслимана. О карактеру српске акције скоро идентична запажања налазимо и код холандских војника, који су констатовали: „Операције изведене од стране тврђава ВРС су биле прилагођене одржавању стањуса кво и јружању заштитне босанском српском становништву у енклави од најада АБиХ из енклаве.“¹⁹ Да би одбранила насеља и становништво од муслиманских похода са територије коју су запосели српска страна је морала да ангажује значајне војне потенцијале.

Међутим, кад су јединице Дринског корпуса кренуле у остваривање плана „Криваја 95“, узнемириле су се све структуре ОУН, поготово оне које су се налазиле у БиХ. У то време и у Сребреници су се затекли представници неколико познатих међународних, претежно хуманитарних, организација. Своје представнике у Сребреници су имали: Међународни комитет Црвеног крста (МКЦК), Лекари без граница (МСФ), Шведски пројекат за збрињавање избеглица (ССП) и Високи представник Уједињених нација за избеглице (УНХЦР). Ту је била и нека „цивилна полиција“ УН која је требало да помаже муслиманској локалној полицији (УНЦИВПОЛ).

Муслиманске војне формације су, по добијеном наређењу и плану своје више команде, кренуле у правцу Тузле. Ни у једној варијанти прецизног плана „Криваја 95“ није било предвиђено да муслиманска војска напусти Сребреницу, као што није било предвиђено ни да српске јединице уђу у тај град. Па и поред тога, Срби су урадили оно што би у истој ситуацији урадила свака војска, ушли су у небраћену и напуштену Сребреницу. И тада, 1995, као и у пролеће 1993. године, муслиманске власти и њихови заштитници, тзв. међународна заједница, испољили су бригу једино за опстанак и судбину муслиманске војске. И овај пут се пришло спасавању 28. дивизије Армије БиХ од сасвим извесних људских губитака и могућег тешког пораза,

¹⁹ „Извештај базиран на дебрифингу о Сребреници“, извештај саставио О. Ван дер Винд, бригадни генерал, Асен, 4. октобар 1995. параграф 6.19 (неслужбени превод на српски).

можда и уништења, ако би остала да брани Сребреницу. У Тузли је ускоро потом извршена смотра на којој су на свечаној трибини, поред многих угледних званица, били један поред другог командант 28. дивизије бригадир Насер Орић и Председник председништва БиХ и врховни командант Армије БиХ Алија Изетбеговић. Ова смотра је довољан доказ да јединица није на своју руку напустила заштићену зону и побегла са својих положаја.

Наређење да се напусти заштићена зона међу муслиманима није прошло без жестоког отпора и, у више наврата, међусобних сукоба бораца или појединих мањих јединица. Холандски војници, посада осматрачког места „М“ били су и сами сведоци оштрог сукоба међу муслиманима 10. и 11. јула. Холанђани сведоче: *„Хаос је завладао међу војницима АБиХ. Поново су почели међусобне борбе. Те вечери је екипи из ОМ-а (осматрачког места „М“) дозвољено да оде јер су присиљали да са собом поведу жену и децу локалног АБиХ вође. Када су два АБиХ војника, наоружана прошивоклојним наоружањем покушала да сирече њихов одлазак, АБиХ вођа им је пуцао у главу. Ово је поново довело до међусобних сукоба војника АБиХ.“*²⁰ Међусобни сукоби су, без сумње, изазвали и велику конфузију у систему командовања. Није се више знало ко коме командује и чија наређења треба слушати. Уверење да је Сребреницу издало муслиманско војно и цивилно руководство и данас је присутно код многих војника и цивила. Бес мештана сручио се не само на муслиманско руководство већ и на Уједињене нације и војнике Унпрофора. Тако су се ни криви ни дужни нашли на удару честити и хумани војници и команда холандског батаљона. Ни једна јединица УН у БиХ није прошла кроз пакао кроз који су прошли холандски војници. То се посебно драстично испољавало када би, у складу са својим мандатом, покушали да разоружају једну муслиманску наоружану групу. У данима муслиманске политичке, војне и моралне катастрофе јула 1995. год. Холанђани су све учинили да помогну муслиманским цивилима које су издали њихови синови, очеви, браћа, мужеви. О томе постоје бројна убедљива сведочења. Навешћемо само једно од њих: *„У време покрета избеглица из Сребренице у Пошочаре, особље Дочбаџа је било изненађено чињеницом да су млади мушкараци ситановници Сребренице прејушићали жене, децу, ситарце њиховој судбини. Тај је постојиак оцењен 'кукавичким'.*²¹ Још није познато зашто су се борци 28. дивизије тако понели. Зашто су отишли од своје деце, родитеља и супруга. Да ли је у питању био страх за властити живот, одговорност за почињене злочине, кукавичлук, или слепо извршавање наређења добијеног од више команде. Свеједно шта је у питању, за то нису били криви холандски војници. Ти младићи и њихови претпостављени — цео састав 3. батаљона — показали су више хуманости, самоодрицања и пожртвовања него што су приликом бегства показали муслимански мушкараца, командни састав и борци 28. дивизије Армије Босне и Херцеговине.

²⁰ Исто као под 52, параграф 3.58.

²¹ Исто као под 52, параграф 6.11.

Муслиманско спомен-обележје и мезарје

Догађаји у Сребреници или око Сребренице током целог рата, као што смо видели, у много чему узнемиравали светску јавност. Врхунац изузетних збивања догодио се у месецу јулу 1995. год. када су се Срби вратили и поново овладали овом општином. Ускоро потом лансиране су вести о масакру муслиманског цивилног становништва и геноциду који су починили Срби. Од тада је Сребреница позната по „геноциду“ и свом Спомен-обележју или Меморијалном центру и мезарју, што, по замисли оснивача, треба да буде необорив доказ о српским злочинима, масакру муслимана и геноциду. Без тог „доказа“ све приче о српским злочинима би временом могле да изгледе и оду у заборав. Да се то не би догодило, побринуо се 2000. год. Волфганг Петрич, високи представник Међународне заједнице за БиХ. Његова неочекивана одлука да се подигне „Спомен-обележје и мезарје Сребреница–Поточари“ изазвала је изузетну пажњу јавности, поготово код муслимана, али и бројне недоумице и код Срба и код муслимана. Прво се поставило питање зашто тако значајну одлуку доноси високи представник Волфганг Петрич снагом своје функције и, тиме, ауторитета, а не регуларне власти Републике БиХ, њена скупштина или бар Савет министара? Зашто се за тако нешто чекало пуних пет година и зашто се нигде не помиње да су у одлучивању учествовале и верске муслиманске установе, Ријасат и реис-ул-улема др Мустафа Церић. Ни у једном оснивачком акту нема потписа представника муслиманских цивилних или верских власти. Стекао се утисак да је тај центар у интересу само међународних фактора који су надлежни за именовање високог представника, а не у истој мери и државних органа БиХ. То уверење није далеко од истине.

Једино је локалном становништву и Сребренице и Братунца било јасно да је В. Петрич изабрао Поточаре зато што је ту рођен муслимански командант Сребренице и 28. дивизије бригадни генерал Насер Орић, а не зато што су ту изгинули муслимани. Напротив, ту је спасено на десетине хиљада цивила који су потом транспортовани тамо где су желели. Меморијални центар се подиже у Поточарима у знак признања највећем муслиманском злочинцу овог краја.

Друго тумачење је да су иницијатори овог подухвата на тај начин желели да створе трајно жариште сукоба између Срба и муслимана у БиХ, које могу активирати кад год им затреба, попут оних у Палестини између Јевреја и Палестинаца. Највеће муслиманско светилиште није подигнуто у муслиманском делу БиХ, већ на територији Републике Српске, без њене сагласности. Сличну оцену дала је и Међународна асоцијација за стратешке студије из Вашингтона 19. септембра 2003. год.: *„Контроверза око Сребренице постоје све више полијтизована, изазивајући све веће етничке поделе и појачавајући пријетњу на мировне снаге.“* Ово запажање је изнето приликом уклапања треће групе идентификованих муслимана и постављања споменика у

Поточарима. Око тога је направљена велика медијска помпа. Та пракса са помпама настављена је и наредних година.²²

Међутим, Спомен-обележје–мезарје Сребреница–Поточари од првог укопа посмртних остатака 600 наводно идентификованих муслимана, 31. марта 2003, постало је место најразноврснијих злоупотреба који имају за циљ да се докаже српски „мегазлочин“. А већ 2006. године је са наше стране постављено питање: откуд више покопаних у мезарју него што је ексхумирано из масовних гробница?

Злоупотреба мртвих муслимана

Не би требало мртве узнемиравати. Требало би их оставити да мирују на парцелама и занемарити разлоге што данас више нису међу својима. Није уљудно, а можда је и грех — бар за нас православне — прозивање и коришћење њихових имена, судбине и прошлости у нашим данашњим сукобима, пословима, интересима и несугласицама. Чак и још увек присутним, наслеђеним, трајним, па и оправданим непријатељствима. Али, као да се не може без призивања мртвих. Тешка срца то и ми прихватимо. Случај Сребренице и њених људских губитака присутан је од почетка оружаних сукоба и данас је још увек актуелан као да је тек настао. У центру интересовања су муслимански губици. Проблем српских жртава и њиховог вишегодишњег страдања у овом крају никада није ни покретан. Ни ми нећемо о њима. Не треба их узнемиравати због наших садашњих потреба. Нека српски покојници мирују, као што мирују и њихови преци који су такође масовно страдали од својих комшија у претходним ратовима током тог несрећног двадесетог века.

Одлука високог представника за БиХ изричито налаже да се у Меморијални центар и мезарје Поточари–Сребреница покопају посмртни остаци оних муслимана који су „убијени у масакру који је извршен у јулу 1995. године у Сребреници“. Нигде ни речи одобрења да се ту могу покопати и неки други муслимани, који нису страдали ни јула 1995. год. ни у Сребреници.

Ово помињемо зато што има доказа да муслимани, готово од првог дана, откопавају разне гробнице не само у Сребреници и околини већ и десетинама километара далеко, и откопана тела преносе у Меморијални центар. Мезарје је, да поновимо, намењено искључиво недужним муслиманским цивилним жртвама које су Срби поубијали приликом свог повратка у овај градић јула и у неколико наредних месеци 1995. год.

Да је то поштовано, Мезарје би било празно, са можда десетак гробница. Пошто није тако, отворили су се бројни спорни случајеви. Поменућемо неке од њих.

Први сѝоран случај:

Овде је реч о лицима која су се годину дана након своје „смрти“, односно након „масакра који је извршен у јулу 1995. године у Сребреници“, на-

²² Александар Павић: *Забрањена истина о Сребреници–Приручник заснован искључиво на сѝраним изворима*, Легенда, Чачак, 2006, стр. 19.

шли у коначном бирачком списку за изборе у БиХ одржане септембра 1996. године.²³ Од укупно 2.442 идентификованих и у Мазарју покопаних муслимана у периоду од 31. 03. 2003. год. до 11. 07. 2006. год. спорно је 914 имена, односно 37,42 одсто.

Како то конкретно изгледа.

Први укуп посмртних остатака обављен 31. марта 2003. године, садржи имена 600 ДНК анализом наводно идентификованих муслимана.²⁴ Од њих се у „Коначном бирачком списку“ за изборе у јесен 1996. нашло се 271 лице, или 45 одсто.

Други укуп посмртних остатака обављен је 11. јула 2003. године и садржи имена 282 ДНК анализом наводно идентификована муслимана.²⁵ Из тог списка у евиденцији за изборе, значи у бирачком списку нашло се 85 лица, или 30 одсто.

Трећи укуп посмртних остатака обављен је 20. септембра 2003. године и садржи имена 107 ДНК анализом наводно идентификованих муслимана. Из тог списка у евиденцији за изборе нашло се 31 лице, или 29 одсто.

Четврти укуп посмртних остатака обављен је 11. јула 2004. године и садржи имена 338 ДНК анализом наводно идентификованих муслимана. Из тог списка у евиденцији за изборе нашло се 140 лица, или 41 одсто.

Пети укуп посмртних остатака обављен је 11. јула 2005. године и садржи имена 610 ДНК анализом наводно идентификованих муслимана. Из тог списка у евиденцији за изборе нашло се 251 лице, или 41 одсто.

Шести укуп посмртних остатака обављен је 11. јула 2006. године и садржи имена 505 ДНК анализом наводно идентификованих муслимана.²⁶ Из тог списка у евиденцији за изборе нашло се 135 лица, или 27 одсто.

Други сјоран случај

Овде је реч о муслиманима за које је правосудним решењима утврђено да нису стрељани и да њихова смрт није везана са сребреничким збивањима јула 1995. Доказ су документи до којих смо дошли из муслиманских општинских судова Бановића, Тузле, Грачанице, Лукавца, Сарајева, Градацца и др. Увидом у само неколико матичних књига умрлих које воде муслиманске власти утврдили смо да су то лица која су умрла природном смрћу. Нажалост, нисмо у могућности да остваримо увид у већину матичних књига умрлих ни у Сребреници ни у осталим суседним општинама. Верујемо да би

²³ Види: Босна и Херцеговина-Избори 1996. „Коначна листа гласача–60 Сребреница (РС)“

²⁴ „Списак идентификованих тијела укупаних 31. 03. 2003. у Меморијалном комплексу ПОТОЧАРИ-СРЕБРЕНИЦА“, „Сребреничке новине“, ванредан бр. 7, април 2003.

²⁵ „Распоред укопа настрадалих Сребреничана предвиђених за укуп 11. 07. 2003. у Меморијални центар ПОТПЧАРИ – СРЕБРЕНИЦА“, Јавно комунално предузеће „Градска гробља“, Високо, 2003.

²⁶ „Распоред укопа настрадалих Сребреничана предвиђених за укуп 11. 07. 2006. у Меморијалном центру СРЕБРЕНИЦА-ПОТОЧАРИ“, Јавно комунално предузеће „Градска гробља“, Високо, 2006.

у том случају наш списак био вишеструко увећан. Но, и без тога више није спорна чињеница да је и на овај начин покушано да се што више повећа број наводних муслиманских жртава Сребренице „страдалих“ приликом повратка Срба јула 1995. год. и зато покопаних у Меморијалном центру и Мезарју Поточари.

Ту врсту злоупотребе илуструјемо, овом приликом, прецизним подацима за пет од више стотина таквих примера:

Хусо (Вехбија) Цафић, 1960. г. — умро још 21. 05. 1992. г., Нова Касаба (Упис смрти извршен на основу Решења Основног суда Бановићи бр. R1–43/96 од 9. 12. 1996. Датум уписа у матичну књигу умрлих: 19. 12. 1996);

Мехмед (Ибро) Цафић, 1945. г. — умро такође 21. 05. 1992. г., Нова Касаба (Упис смрти извршен на основу Решења Осн. суда Бановићи бр. R1–52/96 од 9. 12. 1996. Датум уписа у матичну књигу умрлих: 19. 12. 1996);

Мирсад (Рамиз) Цафић, 1970. г. — умро 10. 05. 1992. г., Нова Касаба (Упис смрти извршен на основу Решења Осн. суда Бановићи бр. R1–64/96 од 10. 12. 1996. г. Датум уписа у матичну књигу умрлих: 24. 12. 1996);

Аљо (Ибро) Хусејиновић, 1959. г. — умро 1. 06. 1992. г., Глогова (Упис смрти извршен на основу Потврде о смрти бр.05 202–288/97 од 14. 05. 1997. Датум уписа у матичну књигу умрлих: 29. 05. 1997);

Шабан (Алија) Мемешевић, 1946.г. умро 15. 12. 1996.г., Братунац (Упис смрти извршен на основу Решења Осн. суда Лукавац бр.R 567/96 од 23. 05. 1997. Датум уписа у матичну књигу умрлих: 20. 06. 1997).

Трећи сјоран случај

Овде је реч о муслиманима мушког пола и углавном, а можда и једино, војницима за која у њиховим војним документима постоје докази да су страдали пре јула 1995. год., и у то време били покопани на разним локацијама, понекада и десетинама километара удаљеним од Сребренице. Узрок њихове смрти није стрељање. Увидом у поверљива муслиманска, наглашавамо, искључиво армијска, документа види се да су сва та лица, били борци Армије БиХ и страдала знатно пре спорних догађаја у Сребреници јула 1995. год. и „сребреничког масакра“. И они су откопани и пренесени у мезарје.

Конкретно, и ова врста обмане обухвата више стотина лица, али за илустрацију дајемо податке за само њих неколико десетина. То су: Хајрудин (Нурија) Османовић, Шабан (Салко) Омеровић, Решид (Рашо) Салиховић, Мехо (Алија) Шехић, Мујић (Ризван) Ибро — 1952, Сућеска–Сребреница, Мехмед (Мехо) Хоџић — 1960; Хафизовић (Ибрахим) Хајрулах — 1973; Опетци–Сребреница Исмет (Шахмин) Хусеиновић — 1947; Мујо (Авдо) Ахметовић — 1970; Поточари, Мехмед (Мехо) Хоџић — 1960; Поточари, Шафир (Омер) Малић — 1945; Поточари, Амир (Омер) Омеровић — 1974; Кадрија (Есед) Османовић — 1956; Поточари; Јусуф (Јусо) Јусић — 1941; Мујић (Ризван) Ибро — 1952; Сућеска–Сребреница, Мехмед (Мехо) Хоџић — 1960; Хафизовић (Ибрахим) Хајрулах — 1973; Опетци–Сребреница, Исмет (Шахмин)

Хусеиновић — 1947; Мујо (Авдо) Ахметовић — 1970; Поточари, Мехмед (Мехо) Хоџић — 1960; Поточари, Шаћир (Омер) Малић — 1945; Поточари, Амир (Омер) Омеровић — 1974; Кадрија (Есед) Османовић — 1956; Поточари, Јусуф (Јусо) Јусић — 1941; Поточари. (Припадници 280. источnobосанске лаке бригаде Армије БиХ.)

Али и војници Мехмед (Омер) Авдић — 1966; Адил (Реџо) Хасановић, Мехо (Мехмед) Ахметовић, Адил (Шећан) Хасановић, Хусеин (Ибро) Мехмедовић; Омер (Шахин) Ахметовић-Бибо — 1946; Мујо (Авдо) Клемпић — 1959; Сребреница, Абид (Мехмед) Зухрић — 1961; Мехо (Ахмо) Дураковић — 1967; Сафет (Химзо) Хоџић; Манџић (Даут) Јусуф — 1938; Скелани-Сребреница, Мехмед (Омер) Авдић — 1966; Адил (Реџо) Хасановић, Мехо (Мехмед) Ахметовић, Адил (Шећан) Хасановић, Хусеин (Ибро) Мехмедовић, Омер (Шахин) Ахметовић-Бибо — 1946; Мујо (Авдо) Клемпић — 1959; Сребреница, Абид (Мехмед) Зухрић — 1961; Мехо (Ахмо) Дураковић — 1967; Сафет (Химзо) Хоџић; Манџић (Даут) Јусуф — 1938; Скелани-Сребреница. (Припадници 281. источnobосанске лаке бригаде Армије БиХ.)

Четврти сјоран случај

Од повратка Срба у Сребреницу, а поготово после подизања Меморијалног центра и Мезарја, јавности се, као што смо више пута нагласили, покушава наметнути уверење да су ту покопане недужне цивилне жртве српског геноцида над муслиманима овог краја. Зато дајемо кратке ратне биографије за извесан број лица која су покопана у мезарју. Притом морамо подсетити да су међу покопаним само две особе женског пола. Остало су команданти, командири, предводници и непосредни извршиоци више стотина злочина почињених у раздобљу 1992–1995. године над припадницима српског народа овог краја. Ту је и један број „заслужних бораца“ који су за те своје успехе у злочинима предложени за веће чинове и разне награде и одликовања.²⁷ За нас је непознато време и начин страдања тих муслиманских бораца и њихових руководилаца и само услед тога се може претпоставити да су можда живот изгубили јула 1995. у сребреничкој акцији. Није битно да ли се то догодило приликом пробоја или на неки други начин. Још мање је значајно да ли је узрок смрти гелер од ручне бомбе, топовске гранате, односно мине или прострелна рана. Ово помињемо јер многи који оптужују српску страну у својој острашћености иду толико далеко да Србе оптужују да су стрељали чак и оне муслимане за које је утврђено да су погинули од гелера гранате. Па и поред тога, можда међу онима чија ћемо имена навести има и стрељаних, као и оних који су изгинули у међусобним сукобима. Дајемо неколико примера да се види о коме је реч:

На једном гробном месту покопан је **Хајрудин (Шефко) Авдић**, који је био командант Територијалне одбране месне заједнице Сућеска, а потом помоћник команданта за безбедност 281. источnobосанске лаке бригаде.

²⁷ Предлог и образложење Команде 28. дивизије Армије БиХ, заведен под бр. стр. пов. 04–16/95 од 30. 03. 1995. за доделу ратног признања Значка „Златни љиљан“.

Планирао је, непосредно руководио и учествовао у нападу, пљачки и уништавању српских села *Осредак*, *Виогор*, *Ораховица*, *Залазје* и *Сасе* на подручју општине Сребреница. Исто је починио и са селима *Јерemiћи*, *заселак Мановићи* и *Руйово Брдо* оп. Власеница и *Хранча*, у општини Братунац.²⁸ У току само три месеца свог командовања Хајрудин Авдић је учествовао у убиствима 74 лица српске националности.

Ибро (Хусеин) Дудић, рођен 1969. године, из Сребренице, мајор, командант 282. источнобосанске лаке бригаде планирао је и руководио нападима на српска села сребреничке и братуначке општине: *Рајковићи*, *Крњићи*, *Залазје*, *Сасе*, *Подравање*, *Бољевићи*, *Лозница*, *Бјеловац*, *Сикирић*, *Кравица* и *подручје Склана*. У наведним акцијама и селима убијено је 328 Срба, а њихова имовина опљачкана и пренета у муслиманска села.

Авдулах (Авдо) Ахметовић, 1960.г. Суђеска, био је помоћник команданта, а **Хајрудин (Хамид) Авдић**, члан штаба 281. источнобосанске лаке бригаде. Прве жртве њихових напада били су села *Осредак*, *Виогор*, *Ораховица*, затим су следили *Жућица*, *Руйово Брдо*, *Брежане*, *Хранча* и *Јежесџица*, потом *Подравање*, општина Сребреница, *Лозница*, *Бјеловац*, *Сикирић*, *Кравица*, општина Братунац и *Склани*, општина Сребреница. Из исте бригаде, као обични борци или непосредни извршиоци, акција у наведеним селима регистровани су: **Адем (Ахмет) Рамић**, рођ. 1937.год, Сребреница, **Хајрудин (Омер) Алић**, 1968. год. Сребреница, **Мујо (Мухарем) Алић**, **Зулфо (Муниб) Халиловић**, **Хасан (Мујо) Бегановић**, **Менсур (Шефко) Мустафић**, **Хасан (Енез) Хасановић**, **Хасан (Хасиб) Салиховић**, 1968.г, **Фикрет (Хусо) Мехмедовић**, **Бешир (Синан) Ајшић**, 1971; и **Хасан (Механ) Хасановић**. У тим својим подухватима наведени командири и војници опљачкали су наведена села, протерали српско становништво и учествовали у убиству 228 мештана српске националности.

Кадмир (Ибрахим) Алић из Тегара (оп. Братунац) и **Хусо (Рамо) Халиловић** из Сребренице учествовали су у нападу на српско село *Брежане* (оп. Сребреница) 30.06.1992. год. и убиству 19 лица српске националности.

Хамдија (Хамед) Алиспахић, 1947. г. из Јаглића учествовао у нападу на српско село *Јежесџица* (оп. Братунац) 8. августа 1992. и убиству девет Срба.

Ратна прошлост или биографија командира и војника Армије БиХ, од којих смо неке овом приликом навели, врло је богата походима на српска села и убиствима лица српске националности. Реч је о муслиманима који су, у мањој или већој мери, одговорни за убиство 3.287 лица српске националности на подручју које је било у зони одговорности 8. оперативне групе Армије БиХ, а од 1. јануара 1995. године у зони одговорности 28. дивизије Армије БиХ. Њихова имена се налазе и у многим кривичним пријавама поднетим

²⁸ О српским жртвама општине Братунац види: Центар за истраживање злочина над српским народом „Српске жртве општине Братунац 1992–1995.“ Претходни резултати. Београд, 1998.

током рата надлежним правосудним институцијама за злочине почињене на подручју Сребренице и околних општина. Можда се неко од њих нашао међу стрељаним без суда и пресуде. У то време стрељано је, према сведочењу генерала и патолога др Зорана Станковића, 386 муслиманских војника, а према нашим налазима око 407. Поводом тог догађаја, за који се доста касно сазнало, Председник РС је издао наређење да се цео случај детаљно истражи и против одговорних покрене поступак. Од тада до данас највећа непознаница је што против осам момака чија су имена позната и који су били ангажовани у акцији стрељања муслиманских заробљеника Хашки трибунал није подигао оптужницу. Та чињеница изазива сумњу и намеће питања ко је те војнике ангажовао, под којим условима и ко им је обезбедио заштиту пред Трибуналом, па чак и у САД²⁹ Ту, сада већ познату, мистерију више од десет година српска страна не може да разјасни. Онај ко је ову акцију осмислио и предузео имао је знатног утицаја и на Трибунал. А то значи да наручилац, или организатор, стрељања није могао да буде неко из цивилних или војних структура Републике Српске. Њихов ауторитет се простире само до граница БиХ. Друга карактеристика овог случаја је велика тајност. Све је учињено илегално и скривено од српских војних и цивилних власти.

На распећу

Приликом српске акције од 6. до 12. јула 1995. год. и ослобођења Сребренице, јединице ВРС прошле су кроз 43 муслиманска села, а да притом у њима није страдала ни једна особа. То је крунски доказ војнички коректно изведене акције која је окончана без цивилних муслиманских жртава. Таквих примера није било приликом муслиманских похода на српска села. Реч је о муслиманским селима: Шубин, Ликари, Бабуљице, Бајрамовићи, Бостаховине, Браковци, Бучиновићи, Бучје, Доњи и Горњи Поточари, Димнићи, Добрак, Фојхар, Гладовићи, Карачићи, Крушев До, Кутузери, Липовац, Лука, Љесковић, Међе, Михољевине, Милачевићи, Мочевићи, Опетци, Осатица, Осмаче, Пале, Палеж, Пешишта, Подгај, Постоље, Познаноновићи, Прохићи, Рађеновићи, Скендеровићи, Слатина, Сућеска, Староглавице, Сулице, Токољак, Жедањско.

Српски борци су деци, мајкама, сестрама и супругама својих непријатеља и убицама помогли да живи и здрави оду тамо где су отишли и њихови најближи, војници 28. дивизије Армије БиХ. Ретко се у рату, поготово грађанском и верском рату, догађа да нека војска прође кроз толико непријатељских насеља, а да за њом не остану цивилне жртве.

Такво понашање српске војске супротна страна није очекивала. Они су веровали да ће иза Срба по тим селима остати гомиле убијених и исекаспљених цивила. Има за нас доста среће што то непријатељ није предвидео. У противном би инсценирали српски злочин и сами би извршили убиства у свим тим селима. Да се то догодило и да су српски војници, при уласку у

²⁹ У лето 2006. у дневној штампи је објављено да је у САД ухапшен неки Мандић који је учествовао у стрељању муслимана у Сребреници. Исти је одговарао само зато што је илегално прешао границу.

муслиманска села, наишли, не дај боже, на тела мртвих људи, поготово деце, жена или стараца, ником не би могли доказати да је то неко други почио и да они за то нису криви.

Па и поред тога, да није Сребренице, бар што се Срба тиче, Хашки трибунал би могао да остане без посла. До данас су, а то не мора да буде и коначан списак, само у Хашком трибуналу подигнуте оптужнице против двадесет и два лица српске националности за ратна збивања у Сребреници. Окривљени су, и не случајно, најзначајнији политички и војни српски предводници: Слободан Милошевић, Радован Караџић, Ратко Младић... На стотине их одговара пред разним судовима БиХ, а процес подизања нових тужби због Сребренице још увек траје. Неки од окривљених Срба већ су добили и пресуде на вишегодишње затворске казне. Остале то тек чека. Истина, за неке од изречених пресуда у току је жалбени поступак и неизвесно је да ли ће казне бити смањене или повећане. Казне које су већ изречене износе преко 120 година затвора. Кад сви у Хагу буду осуђени, тешко да ће укупан збир казни за Сребреницу моћи да буде мањи од 700 година робијања у ратним европским казаматима.

За злочине и убиство 3.287 лица српске националности осуђен је само један муслиман, командант 28. дивизије Армије БиХ, и један од главних предводника похода против Срба, Насер Орић на две године затвора. Казну, и више од казне, одлежао је још током „истраге“ и суђења. Остале муслиманске убице, паликуће и пљачкаши су спокојни. Неки су и на значајним политичким и државним функцијама. Њих за почињене злочине нико не узнемирава. Да ће тако остати, могу да гарантују Трибунал у Хагу и судске власти Републике Босне и Херцеговине.

Толико о правди. Толико и о случају Сребреница, али не само од јула 1995. Остаје нам горко сазнање да чињенице губе сваки смисао у сукобу са политичким интересима светских велесила.

Milivoje Ivanišević

SREBRENICA DECEPTIONS

Focus is on two aspects of wartime events in the region of Srebrenica: attacks on Serbian population centres and their inhabitants from 1992 to 1995, and the counter-offensive of the Bosnian Serb Army (VRS) which in July of 1995 resulted in the takeover of the Srebrenica enclave. Military operations conducted by Moslem forces from the enclave between the end of 1993 and up to the beginning of February of 1993 resulted in significant expansion in the area under their control and the conquest of all but small areas of the municipalities of Srebrenica, Bratunac, and Vlasenica, and about 50% of the municipality of Zvornik. This successful Moslem military offensive completely devastated many Serbian villages and caused death and great suffering to the local Serbian population. Relevant statistics are presented. But when the successful VRS counter-attack in 1993 was on the verge of militarily defeating Moslem forces from Srebrenica, in April of that year the UN Security Council passed resolution 819 declaring Srebrenica a UN protected safe zone. One of the key components of that resolution called

for the demilitarization of Moslem forces within the UN protected enclave, but that requirement was never implemented. The enclave continued to function as a platform for military operations against the VRS and the remaining settlements that were populated by Serb civilians. In response to increasing provocations from the enclave, in July of 1995 VRS undertook a military campaign to reduce the area of Moslem control to the urban core of Srebrenica town and thus bring Moslem forces under control and thwart further attacks from within the enclave. Data reflecting the scope and intensity of the suffering inflicted on the Serbian civilian population by Moslem forces striking from within Srebrenica are presented. Data concerning the losses of the Moslem side following the takeover of Srebrenica on July 11, 1995, are also analysed. Particular attention is paid to the role of the Potočari Memorial Centre in the ongoing effort to use the dead for propaganda purposes. Four groups of disputed cases of alleged Moslem victims are cited where individuals are falsely listed as having been executed by Serbian forces in the post-takeover events, which have been unjustifiably described as a “genocide.”

Миљивоје Иванишевић

ОБМАНЫ СВЯЗАННЕ С СРЕБРЕНИЦЕЙ

Реферат сосредоточен на двух аспектах военных событий в районе г. Сребреницы: страдание сербского населения и его поселений с 1992 по 1995 гг. и контрнаступление Армии Республики Сербской, предпринятое в июле 1995 г, которое в результате привело к завоеванию анклава Сребреницы. По заявлениям мусульманских источников: „В конце января и начале февраля 1993 г. в зоне ответственности 8. ОГ (оперативная группа, прим. автора) был создан большой кусок свободной территории с центром в Сребренице, которая охватывала 95% площади муниципалитета Сребреница, 90% площади муниципалитета Братунац, 60% площади муниципалитета Власеница и 50% площади муниципалитета Зворник. «Данное, в военном плане бесспорно успешное, деяние мусульман, привел к почти полному уничтожению многих сербских поселений и к большим страданиям сербского населения. Только в муниципалитетах Сребреница и Братунац из 93 поселков, в которых проживали сербы, 81 был уничтожен. В противоположность этим фактам, под давлением ужасающих, но ложных докладов о страданиях мусульман из Сребреницы, Совет безопасности ООН 16 апреля 1993 принимает Резолюцию 819 и провозглашает Сребреницу защищенной зоной, которая в соответствии с данным актом должна была быть разоруженной, но силы ООН в анклав этого не сделали. Анклав в дальнейшем служил площадкой для военных операций против Армии Республики Сербской и по близости расположенных гражданских сербских пунктов. Таким образом, однозначно был нарушен договор, в соответствии с которым зона была установлена. В ответ на непрекращающиеся провокации с мусульманской стороны, Армия Республики Сербской в июле 1995 года предприняла военную операцию для того, чтобы мусульманские войска с широкой, сельской местности подвинуть в город и таким образом получить более полный контроль над их частыми движениями, действиями и нападениями на сербские деревни. Представлены данные, описывающие объемы и степень страданий сербского населения в результате военных действий мусульманских сил из анклава. Помимо этого, приводится анализ данных о потерях мусульманской стороны после захвата Сребреницы 11 июля 1995. Особое внимание уделяется роли Мемориального кладбища в поселке Поточари в злоупотреблении мертвых и приводятся четыре

групи спорних случаев среди мусуљманских жертов, которые приписываются массовому расстрелу сербскими силами, которые их захватили в плен, что безоснованно обозначается как «геноцид».

Stephen Karganović*

ANALYSIS OF MOSLEM COLUMN LOSSES DUE TO MINEFIELDS AND COMBAT ACTIVITY

I. The issue

One of the fundamental issues in the controversy surrounding the Srebrenica operation in July of 1995 is the number of Moslem casualties during the critical period, which is usually defined as the week after Serbian forces took over Srebrenica on July 11, 1995. A subsidiary issue is whether these casualties were precipitated by one or more legally distinct causes. Were they caused in substantial part by combat activity, by wanton execution in contravention of the laws and customs of war, or by the intent to commit genocide? Whatever the ultimate number of those casualties may be, can all of them be attributed to execution, which in this case the prosecution of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia has chosen to classify as a genocidal act? Or are some, or even a significant portion, of Moslem casualties due to other causes and, therefore, in the legal sense should be classified differently?

It is not the purpose of this analysis to try to establish how many inhabitants of the former Srebrenica enclave perished as a result of execution, nor is it to take a position, whatever that number may be, on whether it meets the legal standard for genocide or not.

The purpose of this presentation is to determine the following, based on available Moslem, Serb, and UN and other competent sources:

- [a] whether there was combat activity involving significant segments of the enclave population which could have been the cause of substantial casualties on the Moslem side?¹
- [b] whether there were minefields laid along the path of the Moslem column's breakthrough from Srebrenica to Tuzla which could also have caused substantial casualties?;

* President of Dutch NVO Srebrenica Historical Project, based in Den Haag, The Netherlands.

¹ In the opinion of prosecution military expert Richard Butler, "I would think that from my knowledge of the situation, that that number [casualties from legitimate military engagements referred to — SK] would be high for any particular combat engagements," Popović et al., Transcript, January 23, 2008, p. 20250, lines 23–25.

- [c] whether according to credible non-Serb and non-Moslem sources the column might have suffered significant legitimate casualties during its retreat which cannot be subsumed under the rubric of genocidal or any other executions?; and
- [d] based on available data, can a reliable estimate be made of the likely total of these legitimate Moslem casualties?

II. The legal status of the Moslem column

Setting aside the complex legal questions surrounding the executions of captured prisoners, and the proper classification of such executions under international law, whether it should be considered genocide or placed in some other category, we focus on the 28th Division column. Starting around midnight on July 11, 1995, that column attempted to perform a breakthrough maneuver from the Srebrenica enclave to the Moslem controlled zone in Tuzla.

It is a settled principle of international law that a mixed military/civilian group or column is a legitimate target.

Analysis of the following statements subsequently given by members of that column confirms the column's mixed military/civilian nature:²

Mehanović Hašmir, EDS location of witness statement: 00371774

Hasanović Sead, EDS location of witness statement: 03021141

Avdić Enver, EDS location of witness statement: 00371746

Salihović Selvid, EDS location of witness statement: 00371738

Orić Meho, EDS location of witness statement: 01008156

Muminović Sejdaliija, EDS location of witness statement: 00371757

Alić Hasan, EDS location of witness statement: 00371752

Salčinović Sadik, EDS location of witness statement: 02112340

Husić Ramiz, EDS location of witness statement: 00813498

Additional support for the proposition that the column was mixed, military/civilian, is provided by prosecution military expert Richard Butler. In par. 3.21 of his *Report* dated November 1, 2002, ERN number 03072366, Butler states the view that “depending on the source, 10,000 to 15,000 persons formed a mixed [military and civilian] column...” which sought escape following the Srebrenica-Tuzla route.³

It may therefore safely be concluded that the column retreating through the woods from Srebrenica to Tuzla was mixed, military and civilian, and that therefore must be considered a legitimate target.

² Number references are to EDS [Electronic Disclosure System], ICTY document data base.

³ Butler admitted specifically the mixed nature of the column and its character as a legitimate target in his testimony in Popović, Transcript, p. 20244, lines 19–25 and 20245, line 1.

III. Legitimate combat engagements involving the column

The proposition that there were combat engagements in the course of which a significant number of Srebrenica Moslems perished receives support also from the prosecutor's chief investigator, Jean-Rene Ruez.

In an interview published in the Montenegrin newspaper *Monitor*⁴, Ruez states the following:

“A significant number [of Moslems] were killed in combat. The Zvornik brigade of the VRS Drina Corps had organized ambushes and that is when it had the most casualties during the entire war. Many were killed while trying to make it through minefields. An unknown number probably committed suicide in fear that they would be tortured before being put to death. It cannot be excluded that some had shot those who may have wanted to surrender.”

Ruez then adds significantly the following thought:

“We shall rely on the number of the people who were executed directly, who were prisoners. They were prisoners, end of story.”

It is debatable whether Ruez and the prosecution ultimately stuck to this plan. The reason they may not have is that consistent reliance on that approach from their point of view probably would not have yielded a satisfactory number of dead bodies.

Further on in the same interview, Ruez makes two very significant statements:

[1] “As for those who perished in the woods, we are compelled to figure that they were killed in battle.”⁵

[2] “For the main part, we believe the witness' accounts...”⁶

If these two statements by Ruez are accepted, that [1] those who perished in the woods were killed in battle, and that [2] the column was mixed, then certain conclusions follow. The main one is that the column's losses must be set apart and must not be conflated with those who were, in Ruez's own terms, “executed directly, who were prisoners.” Casualties associated with the column's retreat must therefore be deducted from the total of those who were massacred or murdered in a genocidal frenzy.

It is also useful to know that Ruez, and by implication the prosecution, place credence in the accounts of witnesses because we shall have quite a few of them to offer to shed light on the nature and extent of these combat-related casualties.

⁴ *Monitor*, April 19, 2001; ERN number 06038344

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

IV. Locations of combat engagements with the column

Ruez's admission, undoubtedly supported by brigade records and statements of witnesses that were at his disposal, that the Zvornik brigade suffered its greatest number of casualties throughout the war in that four day period while engaging the retreating Moslem Srebrenica column in combat is also highly significant.

To focus on the most obvious conclusions:

First, the column proceeding from the "demilitarized zone" must have been respectably armed in order to inflict such casualties on the Serbian forces trying to engage it.

Second, for the Serbian side to have suffered such significant casualties, the fighting must have been rather fierce. If so, logically that must also have resulted in at least proportionate casualties on the Moslem side.

The next question must therefore be: at what points did those combat engagements take place? That question is put in vain to the prosecution military expert Richard Butler, as evidenced by his response in the trial of *Popović et al.* on January 23, 2008:⁷

Q. With respect to your analysis, did you analyse at any time how many military combat engagements were there with respect to the column of Bosnian Muslims that were leaving Srebrenica and Potocari from Susnjari and the VRS?

A. No, sir. I never engaged in a process to do a step-by-step accounting of each particular engagement of the column.

We are fortunately in a position to help Mr. Butler.⁸ We have reviewed 33 Moslem witness statements [whose accounts, according to Mr. Ruez above, are to be believed]. They are Srebrenica column members who had made it to Tuzla or other points of safety, and according to them combat engagements with the Serbian side took place during their withdrawal at the following locations:

Konjević Polje	Kaldrmica
Sandići	Udrč-Baljkovica road
Jadar area	Snagovo
Buljin	Jaglić
Forest near Buljin	Crni Vrh
Baljkovica	Cerska
Lipanaj	Šiljkovic village
Sućeska	Pervani village
Kravica	Velja Glava

⁷ Popović et al., Transcript, January 23, 2008, at p. 20243

⁸ Popović et al., Transcript, January 23, 2008, p. 20244, lines 7–18.

V. Combat activity along the path of retreat

According to statements given by column survivors to various authorities upon reaching the Moslem controlled zone, there was constant combat along the column's path from the Srebrenica enclave practically all the way to Tuzla.

It should be noted that based on our research of EDS materials, we were able to locate only 33 statements bearing on this issue. It is reasonable to assume that there must be hundreds more in various archives. Debriefing is standard operating procedure under these circumstances. Several thousand members of the column had made it to Moslem controlled territory and it is safe to assume that very many, if not most, of them—but certainly more than 33 — were interviewed by various authorities and gave them statements on what they had observed.

In addition, we have reason to believe that at least 7 similar statements, describing observations along the retreat route, are in the files of Human Rights Watch.⁹ A request has been sent to Human Rights Watch to provide these statements, but they have not responded.

But even the relatively scant data base of 33 witnesses offers a dramatic picture of fierce combat and severe human casualties all along the column's withdrawal route.

ENGAGEMENT SITES AND ESTIMATED CASUALTIES

Kamenica

Ademović Ševal: 200–250

Alić Hasan: 7 dead, 7 gravely wounded

Dedic Sulejman: great number of dead and wounded

Hasanović Sead: “many” bodies observed, at least 100 near the brook

Jusufović Azmir: 300 killed, 100 wounded

Kovačević Sadik: about 200 casualties

Memišević Nurif: 2000–3000 dead

Muminović Behudin: 6 corpses

Muratović Kadrija: “thousands” of dead

Osmanović Ramo: several hundred killed and 300–400 wounded

Ramić Sado: about 1000 casualties

Salkić Abdulah: several hundred casualties

Konjevic Polje

Ademović Bekit: “many bodies”

⁹ [1] Ekrem Salihović, Tuzla, July 24, 1996

[2] Mensur Memić, Tuzla, July 24, 1996

[3] Ramiz Masić, Tuzla, July 3, 1996

[4] Senad Grabovica, Tuzla, July 24, 1996

[5] Muhamed Matkić, Gornja Tuzla, July 19, 1996

[6] Dr. Ilijaz Pilav, Vogošća, July 24, 1996

[7] Ramiz Bećirović, Živinice, July 1996

Alić Melvid: many dead and wounded along road to Baljkovica
Smajlović Muhamed: estimated 500–1000 killed

Lipanj

Hasanović Sead: “many dead bodies”

Sandici

Muminović Behudin: saw mass burial of about 500 bodies
Smajlović Muhamed: estimated 200 dead
Zukanović Bego: saw 5 die; later “several” killed

Jadar area

Jusufović Azmir: some killed, no estimate

Buljin

Avdić Enver: 1000 casualties
Kovačević Sadik: 30 casualties
Mehanović Hasmir: about 100 killed
Memišević Nurif: many skeletons and parts of bodies
Osmanović Nazif: 100 dead and many wounded
Ramić Sado: 50 casualties
Smajlović Muhamed: 30 killed, 45 injured

Forest near Buljin

Mehanović Hasmir: 20 dead males

Susnjar area

Mustafić Husejn: “hundreds of casualties”

Baljkovica

Dedić Sulejman: corpses and unpleasant odor
Hakić Nermin: saw men getting killed, no estimate
Mehanović Hasmir: 5 dead soldiers and civilians
Mustafić Husejn: 5 dead
Salkić Abdulah: on route from Kamenica, several hundred corpses
Smajlović Muhamed: many black and swollen corpses

Suceska

Alić Melvid: pounded by artillery, no casualty estimate

Kravica

Ademović Ševal: “many dead and wounded”
Husić Ramiz: 12 suicides
Kadrić Midhat: “great number of killed”
Memišević Nurif: “many people” killed and maimed in artillery shelling

Mustafić Husejn: “many dead and dismembered corpses”
Orić Fadil: “several hundred” casualties

Kaldrmica

Halilović Suljo: 1000 dead and several hundred wounded

Udrc-Baljkovica road

Salihović Selvid: “several hundred corpses”

Crni Vrh

Hakić Nermin: observed men getting killed all long route from Srebrenica

Snagovo

Ademović Ševal: dead bodies and many wounded
Dedić Sulejman: great number of dead giving off unpleasant odor
Jusupović Šefik: 18 killed
Osmanović Nazif: “many dead and wounded”

Jaglic

Halilović Osman: heard of many dead and wounded
Muratović Kadrija: 3 dead and many wounded

Siljkovic village

Halilović Osman: heard there were 30 dead, 42 wounded

Pervani village

Memišević Nurif: 6 dead

Velja Glava

Ramić Sado: 20 dead

Lolici Road

Memisević Nurif: 200 dead

Cerska

Avdić Enver: about 100

Unidentified location[s]

Alić Hasan: about 1000 casualties 8 km from Kamenica
Efendić Mensur: Observed dozens of corpses all along the route
Halilović Osman: Observed 30–40 corpses and 20 suicides
Husić Ramiz: 44 bodies, 10 wounded
Jusupović Šefik: “hundreds of dead Muslims” in the woods
Kovačević Sadik: about 300
Kadrić Midhat: about 500 killed

Muratović Kadrija: dead and dismembered bodies in the woods
 Orić Meho: 70 dead
 Salčinović Sadik: 6 dead
 Vejzović Gadafi: “hundreds of dead bodies” in the woods
 Muminović Sejdalija: 5 dead at one point and “considerable number” of casualties and wounded at another

A summary assessment of these casualties will be made at the end. Obviously, these observations and estimates have to be treated with great caution and they should not be invested with a degree of precision which they cannot possibly claim. But they project a powerful impression of frequent clashes and enormous human losses generated by those clashes. Those losses must be accorded a distinct legal character and they must have their separate place in the casualty ledger.

VI. The presence of minefields in the column's path

In our primary information source about the column and the losses it faced, the 33 statements given by survivors, we find references to the presence of minefields and to the casualties those mines inflicted. The following Moslem witnesses specifically mention minefields:

Hasanović Sead: expressed fear of landmines;
 Jusufović Azmir: passage to Moslem side had to be demined
 Efendić Mensur
 Memićević Nurif
 Husić Ramiz: crossed a minefield with a large group

In fact, the column's retreat route was so strewn with minefields, that according to prosecution military expert Richard Butler the retrieval of the remains of those who were killed by the mines in the remoter areas was hampered “because of the ordinance and mine threat.”¹⁰

In addition to the statements of the column survivors, there is also an apparent log entry of a staff member of the 28th division which makes a reference to the presence of mines. It states:

“The column set off from Jaglic and Vejz went through a minefield at Buljina, clearly marking it with cloths and items of clothing. Vejz led the column and we all went to Udrc. The division staff, president of the municipality Osman SULJIC and Ejub GALIC, and I were at the back.”¹¹

Serb sources also extensively refer to the presence of minefields. The following is an overview:

[1] In a direct echo to the Moslem report above, a July 13, 1995, report to the command of Drina Corps states:

¹⁰ Popović et al., Transcript, p. 20252, lines 17–20 and 24–25 and 20253, line 1.

¹¹ ERN number 0308–3682.

“On 12 July of this year, at 1945 hours, a radio network of elements of the 28th Muslim Division was activated; during the morning, at around 0500 hours, these elements came across our minefield in the sector of /?Ravni Buljim/ at the juncture between the Milic and Bratunac Brigades.”¹²

- [2] In the same vein, the presence of minefields is marked on the Bratunac Brigade minefield map which was presented as a prosecution exhibit in the Blagojevic case.¹³
- [3] While the Bratunac Brigade minefield map deals with the location of mines the Moslem column had to cross during the first phase of its trek, there is also evidence that the danger from mines was unabated as it reached the zone of responsibility of the Zvornik Brigade, further to the north.¹⁴ The fact that there were minefields in the Zvornik Brigade zone that the column had to face was confirmed by Brano Djuric, a member of the Zvornik Brigade engineering battalion. He also claims to have made sketches of the minefields’ locations.¹⁵ According to Djuric, there were even Serb casualties as a result of the broad distribution of these mines.
- [4] The fact that Zvornik Brigade possessed a supply of mines is documented.¹⁶
- [5] A log kept by military police commander Ljubisa Borovcanin shows that the enclave’s approaches were mined and that a path had to be cleared to allow access to Serb motorized forces:
“Between 0500 and 0630 hours, the pioneers of the Bratunac Brigade, led by Captain GAVRIC, cleared a passage through a mine-field or groups of mines towards Budak or immediately around the Zuti Most-Potocari road. Members of the 1st Company of the Zvornik Special Police Unit, led by a pioneer from the Bratunac Brigade, set off through the cleared passages towards Potocari to create the conditions for the introduction of hardware. As personnel were being introduced, a sapper stepped on a PROM /anti-personnel bouncing fragmentation mine/-1. He was taken to the Bratunac Health Centre, where he died. In a way, this incident slowed down the advance.”¹⁷

¹² ERN number 0308-3838.

¹³ Blagojevic and Jokic, OPT exhibit 617.

¹⁴ It is important to document the presence of mines in the Zvornik Brigade area because under cross-examination prosecution military expert Richard Butler stuck to the view that “we were able to conclude, particularly with respect to Zvornik, that the individuals that were coming out of these particular mass graves and the associated secondaries...were not meeting the characteristics of combat casualties, in fact they were meeting the characteristics of victims from crime scenes,” Popović et al., Transcript, p. 20250, lines 6-10.

¹⁵ Blagojevic and Jokic, 15 July 2004, Transcript, p. 11,963-11,979.

¹⁶ ERN number 0084-6748.

¹⁷ ERN number 0308-2252.

Again, it is noted that the mines were so numerous that they even caused a Serbian casualty.

- [6] Bratunac Brigade security and intelligence officer Momir Nikolic reports that he was informed of the Moslem column's movement "through minefields across combat lines in the direction of Konjevic Polje."¹⁸ It should be noted that Nikolic is a prosecution witness and that the "Statement of facts" where this assertion is made was written by him most likely in cooperation with the Office of the Prosecutor.
- [7] There is also a Zvornik Brigade report dated July 8, 1995, on "minefield maintenance...in progress," which logically implies the existence of minefields in the brigade's zone of responsibility.¹⁹
- [8] The fact that the Srebrenica enclave was surrounded by minefields is confirmed by Radenko Ubiparipović in the course of U.S. Immigration Court removal proceedings, where he stated that: "There were mines surrounding the entire safe area. Both sides laid mines."²⁰
- [9] The abundance of mines and minefields is confirmed also by prosecution witness DP-105 at the Blagojević trial. He said that there were "many minefields,"²¹ that some of the minefields in the area had been laid during earlier battles,²² and that minefields were present in the Konjević Polje area,²³ which may be significant because of the mass crossing of the Konjević Polje road and the enormous casualties which it produced.
- Again, this Serb witness notes that even Serb forces, which had laid the mines, had to move slowly in their deployment to engage the Moslem column because "the terrain we had to cross was very inaccessible, and there were the minefields."²⁴ He also said, astonishingly, that "this area contained minefields that we did not know the location of, and that is what put a restriction on our movement along certain roads, like village roads and things like that."²⁵
- [10] Col. Nedeljko Trkulja, in his ICTY interview, stated that after the decision was made to create a corridor for the passage of the Moslem column on July 16, 1995, a path had to be cleared for it through the minefields.²⁶

¹⁸ ERN number R042-7397.

¹⁹ ERN number 0081-1224.

²⁰ U.S. Immigration Court removal proceedings, In matter of Radenko Ubiparipovic, File A 75 067 541, p. 132.

²¹ Blagojevic and Jokic, 3 June 2004, Transcript, p. 10,265

²² Ibid., p. 10,264.

²³ Ibid., p. 10,222.

²⁴ Ibid., 1 June 2004, p. 10,075

²⁵ Ibid., 1 June 2004, p. 10,082

²⁶ ICTY Interview with Nedeljko Trkulja, 28 September 2005, p. 10.

[11] Zoran Jovanović, also affirms in relation to the enclave perimeter, that “In front of the defense line, there were minefields. And it would take a lot of time to clear the minefields, to remove the mines, to enable them to go through. We had to remove the mines in at least one section of that field to let the troops past.”²⁷ The reference is to Serb troops advancing toward Srebrenica, but obviously the same principle also operates in reverse.

Further on, he refers to the presence of “minefields everywhere, both in front of our defense lines and in front of the enemy’s defense line...nobody dared to do a proper search of the terrain.”²⁸

To summarize, it would appear indisputable that minefields were located in the path of the retreating column. There is evidence from a variety of sources that the column came into contact with minefields and that some of its casualties were inflicted by mines. There is also evidence that mines were so abundantly and widely dispersed that even Serb forces, which had laid them, were obliged to exercise extreme caution, and indeed had suffered casualties from what probably were their own mines.

VII. Reports of casualties suffered by the retreating Moslem column

After presenting evidence that the Moslem column retreating from Srebrenica was engaged in combat, that it had to cross numerous minefields, and that it admittedly had suffered considerable casualties, it becomes appropriate to review the opinions of some contemporary and expert observers concerning the extent of those casualties.

1. The most contemporary authoritative source available on this subject is the report written by a UN official in Tuzla, Edward Joseph, on July 17, 1995, and directed to Michel Moussalli at the UNPROFOR office in Tuzla. Joseph refers in his report to the arrival of “Srebrenica men” in Tuzla and comments that “5 to 6 thousand crossed into BiH 2 Corps controlled- territory in the southern Sapna area last night (16 July).” He then continues: “Up to three thousand were killed on the way, mostly by mines and BSA engagements. Unknown others were captured. Some committed suicide. Unknown others went to Zepa.”²⁹
2. In the evidence he gave in the Popović trial, prosecution military expert Richard Butler claimed that he had not made an analysis of BH military casualties.³⁰ He denied specifically having studied the question of casualties that may have been suffered by the column as a result

²⁷ Blagojevic and Jokic, 25 May 2004, p. 9868.

²⁸ Ibid., p. 9869.

²⁹ ERN number R043-3424.

³⁰ Popović et al., Transcript p. 20248, lines 24-25, p. 20249, lines 1-2.

of landmines.³¹ He also denied having made any accounting of the military engagements which could have given rise to casualties on the Moslem side.³² Under cross examination, he did concede the mixed character of the column and its status as a legitimate target.³³ Butler conceded also based on his “knowledge of the situation, that the number [of casualties] would be high for any particular combat engagement.”³⁴ Pressed to offer his own reasonable estimate of column losses, given those combat engagements, Butler responded that “I am not aware of any specific number, but that particular number of 1000 to 2000 sounds reasonable, given the context of the combat that I am aware of.”³⁵ He confined this casualty estimate to the period of 12 to 18 July, 1995.³⁶

3. Additional estimates are to be found in the “UNMO HQ Daily Sitrep,” dated July 18, 1995.³⁷ It was prepared by a certain Captain Hassan. It is apparently a BH wide situation report, summarizing reports from UNPROFOR observers located in different areas of the country. On p. 19, under the heading of “Other significant/relevant information,” reports from the Srebrenica area are summarized. It is stated that on 10–11 July between 12,000 and 15,000 men had left the enclave, of whom about 3,000 were armed. It is estimated that 3,000 “are believed to have been killed by minefields, snipers, and ambush conflict with BSA.” A specific BSA ambush in Konjević Polje is referred to. A comment is added that these figures are likely to be exaggerated in relation to those leaving and who were armed and that the numbers should be divided by ten. No explanation is given for this recommendation to drastically reduce the figures which apparently were gleaned from interviews with column survivors, and there is no particular reason to follow it in this case.

Just as in the case of reports by direct participants in the march from Srebrenica to Tuzla, great caution should be exercised in relation to the numbers offered by foreign observers and experts. But even their estimates of the column’s casualties range from 1000 to 3000. Even if the lower or a median figure were accepted, that would still constitute a sizeable portion of the human losses suffered by the Moslem side during the relevant period. That figure would necessarily have to be deducted from the Srebrenica total of those claimed to have been executed contrary to the laws and practice of war.

³¹ *Ibid.*, p. 20248, lines 1–5.

³² *Ibid.*, p. 20243, lines 17–22.

³³ *Ibid.*, p. 20244, lines 22–25 and 20245, line 1.

³⁴ *Ibid.*, p. 20250, lines 23–25.

³⁵ *Ibid.*, p. 20251, lines 6–8.

³⁶ *Ibid.*, p. 20251, lines 12–14.

³⁷ ERN number R003–8723.

APPENDIX:**JULY 95 SREBRENICA MOSLEM WITNESS STATEMENTS
(0046-4515³⁹)**

[Reports of legitimate Moslem column losses]

Jasarevic, Fehim #92

12/7/95: Kamenica, evening; Serbs opened fire, estimates about 5000 were killed

Jusufovic, Azim #93

13/7/95: Kamenica, saw about 300 killed in Serb shelling

Muhic, Azem # 97

12/7/95: about 3500 dead as a result of Serb shelling in Kamenica area

Mustafic, Idriz #100

12/7/95: at 0900 hrs Serbs attack at Buljim, saw 60-80 bodies

13/7/95: after 10,000 strong column arrived in Konjevic Polje [counted before and after crossing road] column crossed river [name unknown] in which "many drowned" because crossing was at night

Ridzic, Ramo #101

11/7/95: First column of 1000, many of whom were armed, ambushed in Buljim-Nova Casaba area and as a result of Serb attack about 700 were killed

Salihovic, Jusuf #102

Around 13/7/95: near Baljkovica saw about 100 bodies, another 50 in a brook

Salihovic, Safedin #103

11 or 12/7/95: while column was crossing Konjevic Polje road at least 500-600 were killed

Sinanovic, Sabrija #106

No date: at Baljkovica, about 100 were killed and 100 wounded in shelling

Stocevic, Mirza #109

11 or 12/7/95: At Buljin, Moslem column attacked, witness was at head of the column and did not see how many but was told by others "victims were in the hundreds"

³⁸ The ERN number refers to the document reference code used in ICTY's EDS [Electronic Disclosure System] data base.

Suljic, Mevludin #110

12/7/95: Konjevic Polje road ambush—400–500 killed

Orlovic, Sahin #129

12/7/95: Siljkovici—Kamenica Serb attack: “many dead”

13/7/95: Saw “hundreds dead and wounded” near Siljkovac river

Basic, Adem #67

12/7/95: near Kamenica, in a Serb ambush “hundreds were killed” and still more wounded; about 2 hrs later, as a result of Serb shelling approximately 100 were killed; later in Kamenica area came across about 1500 dead

Basic, Husejn #68

13/7/95: ambushed by Serbs, about 1000 killed that day

Cosic, Muharem #72

13/7/95: ambushed at Jadar, 500–600 killed

14/7/95: in ambush at Baljkovica, 150 killed

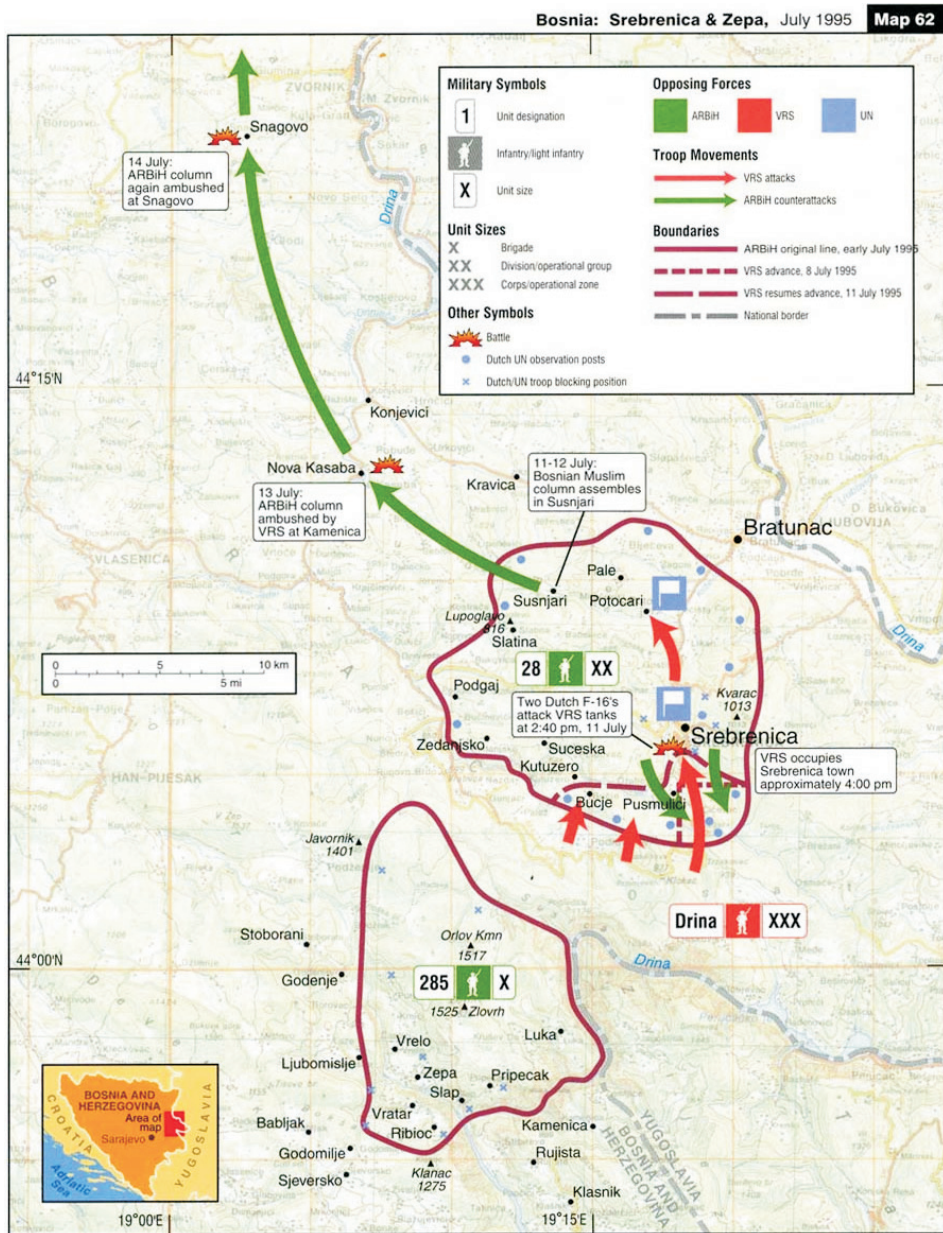
Dautovic, Osmo #74

No dates: at Buljim, “hundreds” killed in ambush

Stephen Karganović

ANALYSIS OF MOSLEM COLUMN LOSSES DUE
TO MINEFIELDS AND COMBAT ACTIVITY

On July 12, 1995, a day after Serbian forces took over Srebrenica, a mixed military/civilian column estimated at about 12,000 to 15,000 left on foot the territory of the enclave in an attempted breakout through mountainous terrain to reach Moslem-controlled territory in Tuzla, about 60 km. to the northeast. Along the way, the column had several military engagements with Serbian forces and it suffered severe casualties. Based on statements by column survivors who were able to reach Tuzla, the extent of the losses inflicted on the column—due mainly to minefields, fighting between different factions within the column, and ambushes set by Serbian forces—is reconstructed. Statements about column losses by international observers in the area who had insight into the local situation are also presented. It is concluded that while no exact figures are possible, column losses were substantial and were in the thousands. Under international law, combat losses suffered by a mixed military/civilian column are legitimate, yet these casualties are implicitly conflated with estimates of Srebrenica execution victims. Due weight must be given to this major source of casualties on the Moslem side, which cannot be qualified as constituting either a massacre or genocide.

Map showing the main directions of VRS attack on Srebrenica enclave and 28th Division mixed military/civilian column withdrawal toward Tuzla in July of 1995.

Превод

Стефан Каргановић

АНАЛИЗА ГУБИТАКА МУСЛИМАНСКЕ КОЛОНЕ 28. ДИВИЦИЈЕ НА МИНСКИМ ПОЉИМА И У БОРБЕНИМ ДЕЈСТВИМА

І. Основна питања

Једно од основних питања које се овде третира односи се на губитке муслиманске колоне која се из сребреничке енклаве, преко планинског терена, повлачила према Тузли током критичног периода, између 12. и 16. јула 1995 године. Узредно питање односи се на то постоји ли један или више посебних узрока, у правном смислу те речи, за такве губитке. Могу ли се сви ти губици подвести под појам погубљења, како се то жели приказати у настојању да се корист од сребреничког масакра пропагандно максимизира. Или је бар један део тих губитака био проузрокован другим чиниоцима, који носе различит правни карактер, па се самим тим у укупном сагледавању људске трагедије у Сребреници тај део мора другачије и третирати?

Наш циљ овде није да установимо колико је бивших становника сребреничке енклаве било погубљено или да заузмемо став о томе да ли начин како су заробљеници били усмрћени задовољава дефиницију геноцида или не.

Користећи расположиве муслиманске, српске, УН и друге компетентне изворе, настојаћемо да утврдимо следеће:

- (а) да ли је било довољно значајних борбених дејстава у којима су учествовали Сребреничани који су се повлачили из енклаве, а која су могла проузроковати знатне људске губитке на муслиманској страни;¹
- (б) поред ове врсте губитака, да ли је колона успут наилазила на минска поља, која су такође могла бити узрок многобројних губитака;

¹ По мишљењу Ричарда Батлера, војног вештака Хашког тужилаштва, „На темељу мога познавања ситуације, рекао бих да би те цифре [односи се на губитке настале у оквиру легитимних војних операција — С. К.] морале бити високе за било какву врсту борбених дејстава.” Popović et al., Transcript, 23. јануар 2008, с. 20250, редови 23–25.

- (в) према веродостојним несрпским и немуслиманским изворима, да ли је колона могла претрпети знатне легитимне губитке који се не би могли сврстати у геноцидне или друге врсте егзекуције? и
- (г) на основу расположивих података, колико би ти легитимни муслимански губици могли износити.

II. Правни статус муслиманске колоне

Остављамо сасвим по страни сложена правна и чињеничка питања која су везана за погубљене ратне заробљенике и усредредићемо се искључиво на колону која је 11. јула 1995. године касно навече пошла у пробој из енклаве према Тузли.

Полазимо од тезе да је опште прихваћено правило међународног права да мешана војно/цивилна колона представља дозвољени циљ.

Анализа изјава које су накнадно дали преживели припадници колоне, доказује мешану војно-цивилну природу те колоне:

Хасмир Механовић, изјава 00371774;²

Сеад Хасановић, изјава 03021141;

Енвер Авдић, изјава 00371746;

Селвид Салиховић, изјава 00371738;

Мехо Орић, изјава 01008156;

Сејдалија Муминовић, изјава 00371757;

Хасан Алић, изјава 00371757;

Садик Салчиновић, изјава 02112340;

Рамиз Хусић, изјава 00813498.

Додатну подршку тези да је колона била мешана пружа и војни вештак Тужилаштва МКТБЈ, Ричард Батлер (Richard Butler). У пар. 3.21 свог стручног налаза од 1. новембра 2002. Батлер каже да је „10.000 до 15.000 људи формирало мешану (војно-цивилну) колону“ која се упутила према Тузли.³

На основу свега тога, могуће је извући закључак да је колона, која се повлачила из Сребренице према Тузли, била мешана, да се састојала из војних лица и цивила, и да је самим тим по међународном праву она представљала легитимну мету.

III. Легитимна борбена дејства у којима је колона учествовала

Тезу да су се одвијала борбена дејства током којих је знатан број сребреничких Муслимана погинуо, потврђује главни истражитељ Хашког тужилаштва Жан-Рене Руиз (Jean-Rene Ruiz).

² Овде и даље број се односи на ознаку под којом је докуменат заведен у бази података Тужилаштва трибунала у Хагу.

³ Батлер је у свом сведочењу у предмету Поповић децидно признао мешани војно-цивилни састав колоне и њен статус као легитимни војни циљ: Transcript, с. 20244 редови 19–25 и с. 20245, ред 1.

У интервјуу који је објављен у црногорском листу *Монитор*,⁴ Руез каже следеће:

„Значајан број (Муслимана) били су убијени у борбама. Зворничка бригада је организовала заседе и тада је имала највећи број губитака током целог рата. Многи су погинули док су пролазили кроз минска поља. Непознати број вероватно су извршили самоубиство...не искључујем да су неки пуцали у оне који су желели да се предају.“

Руез затим артикулише следећи план за даљи рад Тужилаштва:

„Ми ћемо радити на основу броја лица који су били непосредно погубљени, који су били заробљеници. Они су били заробљеници, и то је крај приче.“

Могло би се спорити о томе да ли се Руез и Тужилаштво доследно држали најављене намере да се у свом раду ослањају искључиво на број непосредно погубљених заробљеника. Могуће је да им таква, строго принципијелна, методологија не би дала неопходни број лешева. Како год, мало даље, у истом интервјуу, Руез признаје:

- (1) „Што се тиче оних, који су изгинули у шуми, ми морамо сматрати да су они били убијени у борби.“ Та констатација је потпуно фер.⁵
- (2) „Највећим делом, ми исказима сведока верујемо...“ То је лепо чути, зато што се ово истраживање управо на исказима сведока и темељи.⁶

Ако усвојимо Руезову тезу да су сви они који су „изгинули у шуми“ били убијени у борбама, и ако прихватимо Батлерову тезу да је колона била мешана, из тога следи један значајан закључак. Ти губици морају се третирати у правном смислу другачије од оних који су (по Руезовим речима) били „непосредно погубљени, који су били заробљеници“. То значи да се губици током повлачења колоне морају одузети од броја оних за које се нагађа да су били побијени у масакру или у изливу геноцидног беса.

Корисно је знати да се Руез и Тужилаштво МКТБЈ, у чије име он говори, слажу да су изјаве сведока у целини веродостојне. Ми ћемо се зато ослонити на велики број таквих изјава да бисмо осветлили праву природу људских губитака о којима је овде реч.

IV. Места борбених судара са колоном

Руезово признање да је Зворничка бригада у том четвородневном периоду борби са муслиманском колоном претрпела више губитака него икад до тада у рату, само по себи много говори.

⁴ *Monitor*, 19 април, 2001.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

У најмању руку, потврђује следеће закључке.

Прво, колона која се кретала из „демилитаризоване зоне“ према Тузли мора да је била врло солидно наоружана ако је могла нанети такве губитке српским снагама, које су је пресретале.

Друго, да би српске снаге могле претрпети тако значајне губитке, борбе су морале бити врло огорчене и у њима су, то је логично претпоставити, сразмерне губитке морали претрпети и на муслиманској страни.

Следеће питање, према томе, требало би да гласи: где су се одвијали ти борбени контакти? То питање узалуд је било постављено војном вештаку Тужилаштва МКТБЈ, Ричарду Батлеру, када је он 23. јануара 2008. сведочио на суђењу Поповићу и осталима:⁷

Питање: Везано за вашу анализу, да ли сте икада проанализирали колико је могло бити борбених контаката између колоне босанских Муслимана, која се кретала из Сребренице, Пољочара и Шушњара и ВРС?

Одговор: Не, господине. Никада се нисам бавио размајрањем појединачних контаката са колоном.

Ми смо се, срећом, тим питањем бавили и у могућности смо да помогнемо г. Батлеру.⁸ На основу прегледа 33 изјаве припадника колоне који су се успешно повукли из Сребренице према Тузли, утврђује се да су се током повлачења догодили борбени контакти између колоне и српских снага најмање на следећим местима:

Каменица	Кравица
Коњевић Поље	Калдрмица
Сандићи	Удрч—Баљковица (цеста)
Околина Јадра	Снагово
Буљин	Јаглић
Шума око Буљина	Црни врх
Баљковица	Церска
Липањ	Шиљковићи (село)
Сућеска	Первани (село)
Веља глава	

V. Борбена дејства дуж путање повлачења

Према изјавама учесника у повлачењу, борби је било целим путем од Сребренице па све до зоне под муслиманском контролом близу Тузле. На основу проучавања изјава преживелих, успели смо да издвојимо 33 изјаве које се односе директно на ово питање. Међутим, могло би се претпоставити да таквих у разним архивама има много више зато што су информативни разговори ове врсте након догађаја стандардна пракса у свим контраобавештајним поступцима.

⁷ Popović et al., Transcript, 23 јануар, 2008, на с. 20243.

⁸ Popović et al., Transcript, 23 јануар, 2008, с. 20244, редови 7–18.

Верујемо да организација Human Rights Watch поседује бар седам сличних изјава, али они се до сада нису одазвали нашим захтевима да нам их доставе.⁹

Али чак и овако сужена база података од 33 изјаве пружа врло драматичну слику огорчених борби и тешких људских губитака целом путањом повлачења муслиманске колоне.

Каменица

Шевал Адемовић: 200–250

Хасан Алић: седам мртвих, седам озбиљно рањених

Сулејман Дедић: велики број мртвих и рањених

Сеад Хасановић: „пуно“ виђених лешева, најмање 100 поред потока

Азмир Јусуфовић: 300 убијено, 100 рањено

Садик Ковачевић: око 200 убијених

Нуриф Мемишевић: 2.000–3.000 мртвих

Бехудин Муминовић: шест лешева

Кадрија Муратовић: „хиљаде“ мртвих

Рамо Османовић: неколико стотина убијених и 300–400 рањених

Садо Рамић: око 1.000 мртвих

Абдулах Салкић: неколико стотина мртвих

Коњевић Поље

Бекит Адемовић: „много тела“

Мелвид Алић: много мртвих и рањених дуж пута за Баљковицу

Мухамед Смајловић: процењује 500–1.000 мртвих

Липањ

Сеад Хасановић: „много лешева“

Сандићи

Бехудин Муминовић: видео масовно укапање око 500 лешева

Мухамед Смајловић: процењује 200 мртвих

Бего Зукановић: видео пет побијених; касније „неколико“ како су погинули

Област Јадра

Азмир Јусуфовић: многи погинули, нема процене

⁹ [1] Екрем Салиховић, Тузла, 24. јули, 1996.

[2] Менсур Мемић, Тузла, 24. јули, 1996.

[3] Рамиз Масић, Тузла, 3. јули, 1996.

[4] Сенад Грабовица, Тузла, 24. јули, 1996.

[5] Мухамед Маткић, Горња Тузла, 19. јул 1996.

[6] др Илијаз Пилав, Вогошћа, 24. јул 1996.

[7] Рамиз Бећировић, Живинице, јул 1996.

Буљин

Енвер Авдић: 1.000 погинулих
 Садик Ковачевић: 30 погинулих
 Хасмир Механовић: око 100 погинулих
 Нуриф Мемешевић: видео много костура и делова тела
 Назиф Османовић: 100 погинулих и много рањених
 Садо Рамић: 50 погинулих
 Мухамед Смајловић: 30 погинулих, 45 повређено

Шума близу Буљина

Хасмир Механовић: 20 погинулих мушкараца

Шушњар околина

Хусејн Мустафић: „стотине погинулих“

Балковица

Сулејман Дедић: лешеве и непријатан смрад
 Нермин Хакић: видео људе како гину, нема процене
 Хасмир Механовић: пет мртвих војника и цивила
 Хусејн Мустафић: пет мртвих
 Абдулах Салкић: на путу од Каменице, неколико стотина лешева
 Мухамед Смајловић: много црних и распаднутих лешева

Сућеска

Мелвид Алић: тучени артиљеријом, нема процене губитака

Кравица

Шевал Адемовић: „много мртвих и рањених“
 Рамиз Хусић: 12 самоубистава
 Мидхат Кадрић: „велики број погинулих“
 Нуриф Мемешевић: „много људи“ погинуло и осакаћено у артиљеријском нападу
 Хусејн Мустафић: „много погинулих и раскомаданих лешева“
 Фадил Орић: „неколико стотина“ погинулих

Калдрмица

Суљо Халиловић: 1.000 погинулих и неколико стотина рањених

Цеста Удрч–Балковица

Селвид Салиховић: „неколико стотина лешева“

Црни Врх

Нермин Хакић: видео како људи гину целим путем од Сребренице

Снагово

Шевал Адемовић: видео тела изгинулих и много рањених
 Сулејман Дедић: велики број погинулих и непријатан мирис од лешева
 Шефик Јусуповић: 18 погинулих
 Назиф Османовић: „многи погинули и рањени“

Јаглић

Осман Халиловић: чуо да су многи изгинули и били рањени
 Кадрија Муратовић: три мртвих и много рањено

Село Шилковићи

Осман Халиловић: чуо да је било 30 мртвих, 42 рањено

Село Первани

Нуриф Мемишевић: шест мртвих

Веља Глава

Садо Рамић: 20 мртвих

Лолићи цеста

Нуриф Мемишевић: 200 мртвих

Церска

Енвер Авдић: око 100 мртвих

Неидентификована места

Хасан Алић: око 1.000 изгинулих на осам км. од Каменице
 Менсур Ефендић: видео на десетине лешева дуж целог пута
 Осман Халиловић: видео 30–40 лешева и 20 самоубистава
 Рамиз Хусић: 44 лешева, 10 рањено
 Шефик Јусуповић: „стотине погинулих Муслимана“ у шуми
 Садик Ковачевић: око 300 погинулих
 Мидхат Кадрић: око 500 погинулих
 Сејдалија Муминовић: пет погинулих на једној тачки, „велики број“
 изгинулих и рањених на другој
 Кадрија Муратовић: лешеве и раскомадана тела у шуми
 Мехо Орић: 70 изгинулих
 Садик Салчиновић: шест мртвих
 Гадафи Вејзовић: „стотине лешева“ у шуми
 Процена ових губитака биће учињена на крају.

VI. Постојање минских поља дуж путање кретања колоне

У 33 изјаве којима располажемо, говори се и о минским пољима са којима се колона сусретала, и то у изјавама:

Сеада Хасановића
 Азмира Јусуфовића
 Менсура Ефендића
 Нурифа Мемишевића
 Рамиза Хусића.

Заправо, путања кретања колоне била је засејана минама, у тој мери да вештак Тужилаштва Батлер каже да је сакупљање људских остатака у оквиру асанације терена било отежано због опасности од мина.¹⁰

Поред изјава преживелих из колоне, и један докуменат 28. дивизије потврђује постојање минских поља у пределу Буљина.¹¹

Ако прегледамо српске изворе,¹² наћи ћемо на низ потврда о постојању мина и минских поља дуж пута којим се кретала колона.^{13–18}

Да закључимо, из изнесеног произилази да је минских поља било готово целим путем којим се колона повлачила. Из више извора да се закључити да је колона наилазила на мине и да су и оне, поред војних напада, проузроковале губитке. Та сада утврђена чињеница мора се повезати и са проценом судско-медицинских протокола жртава које су сачинили вештаци Тужилаштва МКТБЈ приликом откопавања масовних гробница после 1995 г.¹⁹ Велики број тих протокола указује на присуство металних фрагмената и пројектила који су у складу са хипотезом да су узрок смрти биле мине и грана-

¹⁰ Popović et al., Transcript, с. 20252, редови 17–20 и 24–25 и 20253, ред 1.

¹¹ Докуменат Хашког трибунала број 0308–3838.

¹² Blagojević and Jokić, OPT exhibit (доказни предмет Тужилаштва) 617.

¹³ Веома је битно да се присуство мина у зони одговорности Зворничке бригаде поуздано документује зато што је војни вештак Тужилаштва, Ричард Батлер, под унакрсним испитивањем упорно тврдио: „...we were able to conclude, particularly with respect to Zvornik, that the individuals that were coming out of these particular mass graves and the associated secondaries... were not meeting the characteristics of combat casualties, in fact they were meeting the characteristics of victims from crime scenes”, Popović et al., Transcript, р. 20250, lines 6–10. У преводу: „...били смо у могућности да закључимо у односу на Зворник да појединци у тим масовним гробницама и у секундарним гробницама... нису носили обележја пострадалих у борбеним дејствима, него да су заправо они изгледали као жртве злочина.“ Тај ноншалантан „закључак“ вештака Батлера потпуно је споран и анализа коју је стручњак Историјског пројекта Сребреница, др Љубиша Симић, извршио над посмртним извештајима Хашког тужилаштва показује да је тај закључак неодржив. Види: http://www.srebrenica-project.com/sr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=19&Itemid=17

¹⁴ Blagojević and Jokić, 15. јул 2004, Transcript, с. 11,963–11,979.

¹⁵ U.S. Immigration Court removal proceedings, In matter of Radenko Ubiparipović, File A 75 067 541, с. 132.

¹⁶ Blagojević and Jokić, 3 June 2004, Transcript, с. 10,265, 10,264, 10,222, 10,075, 10,082.

¹⁷ ICTY разговор са Недељком Трукуљом, 28. септембар 2005, с. 10. Да би могле да пропусте муслиманску колону, српске снаге су морале да им прокрче пут кроз сопствена минска поља.

¹⁸ Blagojević and Jokić, 25. мај 2004, с. 9868, 9869. Када су кретале у напад на Сребреницу, и српске снаге су морале да прокрче пут кроз минско поље које су сами поставили.

¹⁹ http://www.srebrenica-project.com/sr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=19&Itemid=17.

те, али самим тим искључују хипотезу да је та жртва могла бити стрељана. Разлог је логичан: људи се не стрељају топовима и минобацачима. Поред тога, као што се могло видети, постоје докази да су мине биле толико многобројне и широко распрострањене да су чак и српске снаге, које су их поставиле, морале да се понашају крајње обазриво, па су чак и трпеле губитке, највероватније од властитих мина.

VII. Страни извештаји о губицима које је муслиманска колона претрпела у повлачењу

Располажемо и проценама муслиманских губитака који потичу од посматрача и стручњака који нису ни Срби ни Муслимани.

- (1) По процени званичника УН из Тузле, Едварда Џозефа (Edward Joseph) под датумом од 17. јула 1995. године, „до три хиљаде је погинуло успут, највећим делом у борбеним дејствима против ВРС и од мина.“²⁰
- (2) Током сведочења на суђењу Поповићу и осталима, вештак Тужилаштва Ричард Батлер признао је под унакрсним испитивањем да је „разборито претпоставити“ да је у борбама страдало између 1.000 и 2.000 муслимана.²¹ Батлер је период када су муслимани претрпели те губитке одредио од 12. до 18. јула, 1995.²²
- (3) Додатне процене се налазе у дневном „Извештају о стању“ УНМО (с. 19), под датумом од 18. јула 1995.²³ Тамо стоји да је 10–11. јула 1995. у пробој пошло 12.000 до 15.000 људи, од којих је око 3.000 било наоружано. Процењује се да је 3.000 пострадало од минских поља, снајпера и заседа које је постављала ВРС.

Као и у случају изјава које су дали учесници у повлачењу од Сребренице до Тузле, и ове цифре и процене морају се третирати врло обазриво. Процене странаца крећу се између 1.000 и 3.000 губитака. Чак ако бисмо прихватили доњу, или неку средњу цифру, то би и даље представљало знатан део од укупних људских губитака за које муслиманска страна тврди да их је претрпела. Та цифра се не сме мешати са жртвама масакра или геноцида, и она се мора одузети од броја за који се тврди да су били стрељани противно законима и правилима рата.

²⁰ Докуменат хашког трибунала број R043–3424.

²¹ Popović et al., Transcript, с. 20251, редови 6–8.

²² Ibid., с. 20251, редови 12–14.

²³ Докуменат хашког трибунала број R003–8723.

Жељко Вујадиновић*

КОМИСИЈА ВЛАДЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ ЗА ИСПИТИВАЊЕ ДОГАЂАЈА У И ОКО СРЕБРЕНИЦЕ ОД 10. ДО. 19. ЈУЛА 1995. (оснивање, мандат, начин и резултати рада, реакције)

С обзиром на ограничени простор, веома је тешко цјеловито приказати дјелатност Комисије Владе Републике Српске за испитивање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995 (даље: Комисија). Отежавајућу околност представља чињеница да сам ја¹ за члана Комисије именован на самом крају првог дијела њеног рада, када су већ били усвојени Правилник о раду Комисије, формиране њене радне групе и завршен велики дио емпиријског рада. Ипак, можда баш због тога могу да будем објективнији и критичнији према њеном раду и резултатима. И до сада сам у више наврата кроз интервјуе и ауторске радове говорио и писао о раду Комисије.

Постављајући неколико питања за која мислим да би на овој Конференцији била интересантна, покушаћу да донекле освијетлим *неке сегменте* из рада Комисије. О сопственом виђењу „случаја Сребреница“ упућујем на свој текст *Феноменологија Сребренице*.²

1. Формирање Комисије

Формирање Комисије било је мотивисано обавезом Републике Српске (РС) да одговори на Одлуку Дома за људска права Босне и Херцеговине³ (БиХ) од 3. марта 2003.⁴ Одлука Дома односила се на 49 пријава које су под-

* Филозофски факултет Бања Лука; историчар; члан Комисије од 17. маја до 15. октобра 2004.

¹ Због карактера текста и појединих експликација, понегдје је у изражавању била неопходна употреба првог лица јединине, иначе ријетко присутна у научним текстовима.

² Жељко ВУЈАДИНОВИЋ, *Феноменологија Сребренице*, „Историја 20. века“, број 2, Београд 2006, 147–163. Незнатно допуњен, под истим насловом рад је објављен и у часопису *Радови Филозофског факултета*, број 10, Бања Лука 2007, 293–315, као и на сајту www.srebrenica-project.com

³ Дом за људска права је судско тијело, успостављено према анексу 6 Дејтонског мировног споразума. Пошто му је мандат истекао 31. децембра 2003, његове надлежности наслиједила је Комисија за људска права при Уставном суду БиХ.

⁴ Дом за људска права за Босну и Херцеговину, „Предмети Сребреница“, ЦХ/01/8365 *еј ал. Селимовић и 48 других прошив Републике Српске*, Сарајево, 3. март 2003.

нијели најближи рођаци лица пријављених као нестала у јулским догађајима у регији Сребреница 1995, о чијој судбини тада није било поузданих сазнања. Како Дом није био задовољан првим одговором Владе РС⁵, услиједила је реакција ОХР. У међувремену је пристигло још 1 800 апликација. Дом је наредио РС да „по хитном поступку“ објави све информације које посједује „а које се односе на судбину и мјеста гдје се налазе нестали“, затим — да открије „све информације ... које се односе на локације појединачних и масовних примарних и секундарних гробница жртава догађаја у Сребреници које нису раније објелодаћене“, као и да „спроведе потпуну, сврсисходну, темељну и детаљну истрагу о догађајима који су довели до утврђених кршења људских права, како би ... чланови породица и јавност сазнали за улогу РС у масакру у Сребреници јула 1995, за њене касније покушаје да прикрије ове чињенице, те за судбину и мјесто гдје се налазе лица нестала у Сребреници у јулу 1995“.⁶ У одлуци Дома није прецизирано да ли се ради о лицима из апелација или о свим лицима која су пријављена као нестала.

Суочена са бројним питањима у вези са сребреничким збивањима јула 1995. која су била без одговора (а постављали су их разне институције, удружења и организације), средином децембра 2003. Влада РС била је принуђена да формира Комисију, као своје привремено радно тијело.⁷ У обраћању Савјету НАТО 3. новембра 2004 (значи, послије објављивања комплетног *Извјештаја* Комисије) главни тужилац ИСТУ Карла дел Понте закључила је да је Комисију „Републици Српској наметнуо високи представник“⁸. Остаје отворено питање да ли су власти РС могле и на друге начине да се баве овим питањима; да ли је нужно било формирање Комисије. Једно је сигурно — РС није више могла нити смјела да игнорише то питање.

⁵ Дом за људска права за Босну и Херцеговину, „Предмети Сребреница“, ЦХ/01/8365 еџ ал. Селимовић и 48 других *против Републике Српске*. У параграфима 84–97 резимиран је *Извјештај о случају Сребреница* из септембра 2002, који су објавили Документациони центар и Биро Владе РС за односе са МКС у Хагу. Међутим, како „тужена страна“ (тј. Република Српска) тај *Извјештај* није поднијела Дому, „Дом нема намјеру да прихвати или коментарише тачност навода садржаних у њему. Умјесто тога, Дом сматра да су постојање и садржај *Извјештаја* о Сребреници Републике Српске чињенице релевантне за жалбе подносилаца пријава“ (параграф 84). Српска и енглеска верзија овог *Извјештаја* нијесу идентичне.

⁶ Дом за људска права за Босну и Херцеговину, „Предмети Сребреница“, ЦХ/01/8365 еџ ал. Селимовић и 48 других *против Републике Српске*, Поглавље IX („Закључци“), параграфи 211, 212, 214, 220, тачке 1–13; в. и „Сажетак Одлуке“, стр. 1–2. Умјесто појединачних износа компензација, Дом је наредио РС да „за колективну добробит свих подносилаца пријава“ једнократно уплати два милиона конвертибилних марака Фондацији Сребреница-Потоцари спомен-обилежје и мезарје, као и још два милиона конвертибилних марака у четири годишње рате. На крају, „Дом је закључио да је Република Српска дискриминисала подносиоце пријава на основу њихове бошњачке националности“.

⁷ Влада РС, *Одлука о образовању Комисије за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, број: 02/1-020–1378/03, од 15. 12. 2003.

⁸ Office of the Prosecutor, Den Haag, 3. 11. 2004, Саопштење за јавност, JP/P.I.S./907-t.

2. Претходни покушаји РС да одговори на питање шта се дешавало у Сребреници јула 1995

Још 2002. урађен је *Извјештај о случају „Сребреница“ (1. дио)* Бироа Владе РС за односе са ИСТУ и Документационог центра РС⁹. Због осуде ОХР и притиска међународних чинилаца, овај *Извјештај* Влада РС нија разматрала и није представљао њен званичан документ. *Извјештај* је осудио тадашњи високи представник Педи Ешдаун. У „изјави за јавност“ Ешдаун је нагласио да је „*Извјештај* који је данас објављен толико далеко од истине да скоро и није вриједан коментара. То је тендециозан, апсурдан и хушкачки извјештај и надам се да ниједан одговоран политичар не би дозволио да се уз такав *Извјештај* веже његово име, посебно пред одржавање избора који би требало да буду усмјерени на будућност Босне и Херцеговине, а не на прекрајање њене прошлости“.¹⁰ Шта се то „тенденциозно, апсурдно и хушкачко“ према оцјени господина Ешдауна налазило у *Извјештају*? Можда то што је у њему констатовано да је у „наводној масакру“ око 2 000 „муслиманских војника“ страдало у борбама а „вјероватно“ око 100 ликвидирано из „личне освете или једноставно непознавања међународног права“.¹¹ *Извјештај* је пружио широк преглед догађаја; није био фокусиран на збивања која су била предмет пријава пред Домом за људска права.¹²

3. Састав Комисије и критеријуми избора њених чланова

Комисија је имала седам чланова. Пет чланова именовала је Влада РС, а двојицу ОХР, односно високи представник. Разумљиво, доминирали су правници, стручњаци за кривично право. За предсједника Комисије именован је Марко Арсовић (судија и адвокат); за чланове: Ђорђе Стојаковић (судија и адвокат, именован за потпредсједника), Милорад Ивошевић (судија), Гојко Вукотић (судија и адвокат), Милан Богданић (шеф Канцеларије Владе РС за тражење несталих). У Комисију је високи представник именован и историчара Смаила Чекића (именован за потпредсједника) у име породица које су поднијеле апелације и Гордона Бејкона (колико ми је познато — полицијског службеника по професији) као представника Међународне комисије за нестала лица (ICMP). При самом крају рада Комисије (17. маја, оперативно од 25. маја 2004) Влада РС именовала је мене за члана Комисије, на упражњено мје-

⁹ Биро Владе РС за односе са МКС — Документациони центар РС, *Извјештај о случају „Сребреница“ (1 дио)*, Бања Лука, септембар 2002, приредио Дарко Трифуновић.

¹⁰ Ова „Изјава за јавност“ објављена је већ 3. септембра 2002.

¹¹ *Извјештај о случају Сребреница*, 35.

¹² У Уводу (*Извјештај о случају „Сребреница“*, страна 6) наведено је: „За злочине који су почињени у периоду од 1992. до 1995. чије су жртве махом били цивили припадници српске националности, постоји тачна информација ко су жртве и ко су извршиоци... Ако се на временској скали злочина почињених у Сребреници изоставе одређени дијелови, не може се доћи до пуне истине шта се заправо дешавало. За злочине за које се сматра да су почињени од 11. јула 1995. не постоји пуна информација о именима жртава, начину на који су страдали, времену у којем су страдали, као и информација о непосредним извршиоцима злочина“.

сто отворено одласком Марка Арсовића.¹³ Сви чланови Комисије прошли су неку врсту провере¹⁴ и надлежних институција РС и ОХР.

У РС било је више него тешко пронаћи адекватне људе који би се прихватили обевезе рада у Комисији. Изузев М. Богданића, нико од чланова Комисије из РС раније се није бавио проучавањем догађаја у Сребреници, па ни протеклог грађанског рата уопште. С друге стране, њима су се бавили С. Чекић¹⁵ и Г. Бејкон, радећи у ИСМР. Институције у којима су они радили биле су саставиле и спискове несталих лица из сребреничке регије јула 1995.

У раду Комисије, у својству посматрача, стално су били присутни представници ОХР и Тужилаштва Хашког трибунала.

4. Мандат Комисије

Мандат Комисије био је одређен Одлуком Владе о формирању Комисије. Комисији је задато да транспарентно за ширу јавност, са пуним овлашћењима „предузме све истражне и друге радње у циљу утврђивања пуне истине ...“ Такође, наложено је МУП РС, Министарству правде РС, Министарству одбране РС, Генералштабу ВРС и Републичком секретаријату за односе са ИСТУ да „у потпуности подрже рад Комисије“.

Према Одлуци, мандат Комисије трајао је шест мјесеци од дана конституисања. Комисија је била дужна да Влади подноси мјесечне извјештаје, а најкасније три дана прије престанка са радом — и Завршни извјештај са утврђеним чињеницама.¹⁶

Практично, задатак Комисије био је да прикупљање одговарајуће чињеничну грађу на основу које би се могли „испитати наведени злочини“, утврђивање наредбодаваца и извршилаца. Поред тога, требало је прикупити одговарајуће информације и о акцији успостављања контроле ВРС над Сребреницом, покушају евакуације становништва, хуманитарној кризи, стању у

¹³ Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, *Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995*, Banja Luka, jun 2004, 2–3.

¹⁴ Не знам који су све аспекти били обухваћени тим проверама.

¹⁵ И у својим јавним наступима и у текстовима о сребреничким догађањима у јулу 1995. и уопште о грађанском рату 1992–1995, Чекић је „запостављао“ постулате строге науке. Његова књига *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, I–II, Сарајево 2004, објављена је исте године када је радила Комисија Владе РС за Сребреницу и представљала је једну врсту синтезе дотадашњих Чекићевих „разматрања“ ратних збивања 1992–1995. Као „агресоре“ на БиХ Чекић је апострофирао Србију (и Црну Гору) и Хрватску, уз назнаку да је „садржај пропорционалан ангажовању држава у агресији“ (стр. 9). Првих седам поглавља посвећено је „великосрпском агресору“ (стр. 15–932), док се осмо поглавље односи на „укључивање Републике Хрватске у агресију“ (935–1115). Органе власти и Оружане снаге РС Чекић је окарактерисао као „великосрпску пету колону у БиХ“. И поред покушаја стварања значајне хеуристичке подлоге, Чекићеву књигу карактерише једностран и ангажован приступ, а често и језик примјеренији политичком памфлету него научној студији. Само се као научни промашај може посматрати. послје Пресуде Међународног суда правде (фебруар 2007) у вези са тужбом БиХ против Србије (и Црне Горе) за геноцид.

¹⁶ Влада РС, *Одлука о образовању Комисије за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, број: 02/1-020–1378/03, од 15. децембра 2003.

Поточарима, ситуацији у „мјешовитој колони“, судбини и мјестима несталих лица, локацијама појединачних и масовних гробница, идентификацији жртава. Један од приоритета рада Комисије било је састављање што је могуће тачнијег списка несталих лица, с акцентом на утврђивање судбине лица наведених у Одлуци Дома за људска права од 3. марта 2003.¹⁷

5. Лимитирајући чиниоци у раду Комисије

Више чинилаца лимитирало је рад Комисије. Прво, Комисија није била судски орган и није имала мандат да се бави правним питањима, што је надлежност одговарајућих судова. Комисија није имала мандат да обавља ексхумације и идентификације посмртних остатака. Локације масовних гробница (о којима су информације добијене на разне начине) означене су као потенцијалне. Значи, Комисија није могла да утврди укупан број страдалих, затим узрок, начин и вријеме смрти за оне који су ранијим испитивањима тако заведени, као ни да разлучи ко је од њих страдао као жртва злочина а ко на разне друге начине приликом класичног пробоја из окружења 28. муслиманске дивизије из Сребренице. Такође, Комисија је располагала грађом коју је скоро сву већ посједовало Тужилаштво ИСТУ. С друге стране, Комисији је била недоступна веома значајна грађа, прије свега извјештаји страних обавјештајних служби. Тужилаштво ИСТУ и поједине институције из Федерације БиХ, посебно Федерална комисија за нестала лица и Министарство одбране Федерације БиХ, нијесу доставили сву релевантну грађу. У суштини, Комисија није располагала инструментима за провјеру вјеродостојности добијених информација. Уз наведено, Комисији је одређено изузетно кратко вријеме за рад, свега шест мјесеци, до 11. јуна 2004. Уз одобрење ОХР, касније је овај рок продужен до 15. октобра 2004. за посао сређивања спискова. Лимитирајући чинилац представљали су и међусобни односи чланова Комисије, односно узајамно неповјерење између „српских“ чланова и чланова које је именовао високи представник.

6. Редифинисања мандата Комисије

О разлозима редифинисања мандата Комисије могуће је прецизније одговорити на основу *Првог њрелиминарног извјештаја* Комисије од 14. априла 2004.¹⁸ Тадашњи предсједник Марко Арсовић дуже вријеме није долазио у сједиште Комисије, па су *Прелиминарни извјештај* потписали потпредсједници — Чекић и Стојаковић. Може се са сигурношћу рећи да је његов

¹⁷ Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Догађаји у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, јун 2004, 3–4. Овакав приступ битно је утицао на првобитни концепт рада Комисије. Замишљен је обухватан научни приступ проучавању наведених питања, детаљнији приказ генезе догађаја, при чему би се примјењивала строжа методологија утврђивања чињеница и извођења доказа.

¹⁸ Овај *Први њрелиминарни извјештај Комисије* од 14. априла 2004. до сада није објављен, нити уопште коментарисан и разматран у некој публикацији која се бавила радом Комисије.

аутор био Смаил Чекић.¹⁹ Према мојим сазнањима, *Прелиминарни извјештај* разматран је на сједници Комисије.

У *Прелиминарном извјештају*, поред осталог, наведено је да институције РС, прије свих Генералштаб ВРС и Секретаријат за односе са ИСТУ, не сарађују са Комисијом, односно да свјесно опструишу њен рад.²⁰ Још прије писања овог *Извјештаја*, у два наврата интервенисао је високи представник²¹, а након његовог објављивања — смијенио је челне људе тих институција, те инсистирао код Владе РС и на смјени предсједника Комисије. Рад Комисије ограничио је на два питања: откривање локација масовних гробница и сређивање спискова несталих лица. Запријетио је и урушавањем институција РС и успјех рада Комисије условио прихватањем њеног *Извјештаја* од стране Дома за људска права Уставног суда БиХ. РС је тада заиста била институционално угрожена.²²

7. Сужавање мандата Комисије

Комисија је даљи рад ограничила искључиво на испитивање судбине муслимана Бошњака, односно на тражење информација о локацијама масовних гробница и — примарно у другом дијелу свог рада (од јуна до октобра 2004) — на сређивање спискова несталих лица. Приликом посјете појединих чланова Комисије Тужилаштву ИСТУ, сугерисано им је да Комисија прихвати „историјски контекст и чињенично стање“ из првостепене пресуде генералу Крстићу од 2. августа 2001.²³ Комисија је сугестију прихватила, навела је у свом Завршном извјештају²⁴, иако сама формулација није тачна. Након редефинисања мандата, Комисија се уопште није бавила „историјским кон-

¹⁹ На више мјеста коришћена је синтагма „сигурна зона“. Од чланова Комисије, ту синтагму употребљавао је само Чекић. Остали чланови Комисије користили су конструкцију „заштићена зона“.

²⁰ *Прелиминарни извјештај Комисије за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995 (12. јануар — 12. април 2004)*, Бања Лука, 14. април 2004, 9–11.

²¹ Тадашњи високи представник Педи Ешдаун је 11. марта и 8. априла 2004. захтијевао брзо окончање истраге и концентрацију рада Комисије на „судбину, локације посмртних остатака, број и идентитет жртава“; в: *Прелиминарни извјештај Комисије за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995 (12. јануар–12. април 2004)*, Бања Лука, 14. април 2004, 12.

²² На „институционалну угроженост“ Републике Српске упозорио је и нови предсједник Комисије М. Богданић. У једном каснијем разговору, пар мјесеци прије писања овог рада, рекао ми је да га је на то својевремено упозорио тадашњи предсједник Републике Српске Драган Чавић. Тумачено је да институције РС нијесу дорасле својим обавезама. Остаје отворено питање модалитета и стварне дјелотворност евентуалних потеза тадашњег високог представника.

²³ *Прелиминарни извјештај Комисије за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995 (12. јануар–12. април 2004)*, Бања Лука, 14. април 2004, 8. Чланови Комисије разговарали су са главним тужиоцем ИСТУ Карлом дел Понте, њеним замјеником Грејемом Блитоом и главним тужиоцем за Сребреницу Петером Мекклокскијем. Поред осталог, указано је да ће истраживање Комисије „бити мањкаво без архиве Главног штаба ВРС, Предсједништва РС, видео материјала ТВ СРНА и Дринског корпуса, те електронског извиђања ВРС“ (стр. 8).

²⁴ *Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, Dogadaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995*, јун 2004, 5.

текстом“, а тешко се у том оквиру може говорити и о „прихватању чињеничног стања“, поготово оних навода који ни у првостепеној Крстићевој пресуди нису доказани као неоспорни. Важно је нагласити да је и Одлука Дома за људска права од 3. марта 2003. преузела историјски контекст и саме чињенице које се односе на догађаје у и око Сребренице у јулу 1995, а које су садржане у првостепеној пресуди ICTY „Tužilac protiv Radislava Krstića“, од 2. августа 2001.²⁵

Дотадашњи предсједник Комисије Марко Арсовић поднио је оставку. Влада РС је за новог предсједника Комисије именовала дотадашњег члана Милана Богданића.

8. Организациони рад Комисије

Комисија је формирала три тима од по два члана, који су се бавили појединим специфичним питањима. Дешавањима у „мјешовитој колони“ бавили су се Чекић и Стојаковић; у Поточарима Ивошевић и Вукотић а потенцијалним локацијама масовних гробница Богданић и Бејкон.²⁶ Грађу коју су доставили МО РС и Генералштаб ВРС прегледали су начелно Чекић и Стојаковић, а ону из МУП РС Ивошевић и Вукотић. Ту ипак није било неке строге подјеле, јер су сви чланови Комисије имали увид у све материјале.

Према овоме принципу написан је и први дио *Извјештаја* из јуна 2004. Чланови радних тимова написали су поједине дијелове *Извјештаја*, који су дорађивани и усаглашавани на сједницама Комисије.²⁷ У другом дијелу свог рада (од јуна до октобра 2004), Комисија се примарно бавила веома захтјевним послом анализирања разних спискова. Ради реализације тог посла, као њено тијело формирана је била посебна Радна група.²⁸

9. Амбијент и атмосфера рада Комисије

Чланови Комисије из РС стално су били оптерећени императивом успјеха *Извјештаја*, односно његовим усвајањем од стране Дома за људска права

²⁵ Дом за људска права за Босну и Херцеговину, „Предмети Сребреница“, ЦХ/01/8365 ет ал. Селимовић и 48 других *прошив* Републике Српске, Сарајево, 3. март 2003, параграфи 15–16. У вријеме усвајања ове *Одлуке*, у току је био жалбени поступак одбране на првостепену пресуду ICTY генералу Крстићу (од 2. августа 2001, предмет ИТ–98–33–Т). Међутим, стратегија одбране није се заснивала на оспоравању чињеничних навода и историјског контекста изнесених у *Пресуди*, већ на оспоравање кривице генерала Крстића и указивање на кршење Крстићевог права на правичну расправу. И у *Одлуци* Дома је констатовано да се приговори „не односе на историјски контекст нити на чињенице везане за догађаје у Сребреници, како су утврђене у пресуди *Крстић*“ (параграф 15).

²⁶ Из *Прелиминарног извјештаја* (од 14. априла 2004) види се да је Комисија груписала догађаје према овим тематским цјелинама прије тог времена (стр. 5).

²⁷ С обзиром на то да сам касно именован за члана Комисије, нисам имао стриктно конкретних задужења приликом писања првог дијела *Извјештаја*. Ипак, веома активно сам учествовао у редиговању или одбацивању појединих предлога.

²⁸ Радна група је упоређивала и анализирала око 35 разних спискова, за шта је израдила и посебан програм.

Уставног суда БиХ. ОХР је јасно поручио да би у случају неусвајања *Извјештаја*, РС демонстрирала неспособност да одговори својим обавезама, што би проузроковало тешке институционалне (а не само персоналне) посљедице по њу. Комисија је радила и у амбијенту сталне и стресне трке са временом.

Радну атмосферу употпуњавала су и стална неслагања, а понекад оштра супротстављања између С. Чекића и мене.

10. Притисци (директни и латентни) на чланове Комисије, посебно оне из РС — да или не?

Све наведено — краткоћа времена, редефинисани мандат, селективни фондови релевантне грађе, а посебно императив усвајања *Извјештаја* од стране Дома за људска права — представљало је једну врсту притиска на чланове Комисије из РС. Чекић је апострофирао притисак који на њега врше породице несталих, често наглашавајући наводе који би, према њиховом мишљењу, морали да буду садржани у *Извјештају*. При самом крају првог дијела рада Комисије (почетком јуна 2004), када се морао писати тај први дио *Извјештаја*, господин Чекић је предочио своју верзију комплетног Извјештаја као *Извјештаја* Комисије, веома пристрасног и (у складу с тим) неповољног за РС. Сјутрадан, на сједници Комисије, у потпуности сам побио и методологију и наводе тог *Извјештаја*, тако да га Комисија није даље узимала у разматрање.²⁹

Посебну врсту притиска представљали су покушаји (посебно Бејкона и Чекића) да се у *Извјештај* уврсте изјаве „цивилног комесара“ Сребренице Мирослава Дероњића и начелника за безбједност Братуначке бригаде ВРС мајора Момира Николића дате хашким истражитељима. Дероњић³⁰ и Николић³¹ већ су били осуђени пред ICTY у првостепеном поступку. Поменути „изјаве“ дате су у току њиховог жалбеног поступка и представљале су саставни дио „споразумног признања кривице“. Дероњић је директно оптужио неке представнике политичког руководства РС да су наредили масовна убиства у Сребреници, а Николић се понудио да на терену открије локације масовних гробница.³² Посебно је Чекић, кроз упућена сугестивна питања Момиру Николићу, потенцирао учешће војске и полиције Србије у тим догађа-

²⁹ У једном разговору, после завршетка рада Комисије, Милан Богданић ми је рекао да је Чекић после тог мог наступа и одбацивања његовог *Извјештаја*, преко ОХР тражио моју смјену као члана Комисије. Богданић је вишем замјенику високог представника Бернару Фасијеу предочио више аргумената о неоправданости Чекићевог захтјева и потреби мог даљег ангажовања у раду Комисије.

³⁰ ICTY, предмет IT-02-61 („Glogova“)

³¹ ICTY, предмет IT-02-60/1 („Srebrenica“)

³² Колико ми је познато, ове изјаве добијене су директно од Тужилаштва ICTY, посредством члана Комисије Г. Бејкона. Дероњићева изјава о споразумном признању кривице дата је Тужилашству ICTY у склопу његовог жалбеног поступка, независно од рада Комисије. У изјави је оптужио неке представнике политичког и војног руководства РС да су наредили ликвидацију муслиманских заробљеника у Сребреници (параграфи 181, 209). Осим других недо-сљедности, упадљиво је и мијешање екавице и ијекавице у Дероњићевом исказу (нпр. у пара-

јима, што Николић није потврдио. Чланови Комисије из РС одлучно су одбили ова настојања, па „изјаве“ Дероњића и Николића нијесу прихваћене као материјали Комисије. Дероњић и Николић налазили су се у жалбеном поступку³³, а за учешће оружаних снага Србије у сребреничким догађајима јула 1995. тада није било никаквих валидних доказа.

Интензивно је било и настојање представника ОХР, представника Тужилаштва ICTY, чланова Комисије Чекића и Бејкона — да се у *Извјештају* нагласи да су догађања у Сребреници јула 1995. оквалификована као „геноцид“.³⁴ И поред свега тога, у *Извјештају* је јасно истакнуто да Комисија није имала мандат да даје правну квалификацију догађаја. Комисија је ријеч „геноцид“ употребила једанпут — приликом спомињања првостепене пресуде генералу Крстићу.³⁵

Изражен вид притиска представљали су неадекватни коментари и извјештавања у медијима. Предњачили су медији из Федерације БиХ, у којима су значај, рад и резултати Комисије константно минимизирани.³⁶

11. Грађа и извори информација Комисије

Комисија је највећи дио информација и материјала добила од институција система РС.³⁷ Дио документације доставило је и Тужилаштво ICTY као и Министарство одбране Федерације БиХ. Скоро све те материјале већ је посједовало Тужилаштво ICTY. Иако је била обавезна, информације које је имала није доставила Федерална комисија за нестала лица. За спискове Комисије коришћени су сви до тада познати спискови, попис становништва 1991, као и сваки појединачни документ у којем је споменуто неко име.

12. Најзначајнији резултати рада Комисије

У оквиру свог мандата, Комисија је крајње домете остварила у прибављању информација о локацијама потенцијалних гробница и на консолидовању спискова несталих лица. Како Комисија није имала мандат за откопа-

графу 209), као и лексика страна српском језику (нпр. у параграфу 213). Момир Николић је писмено одговорио на 60 питања која је Комисија такође писмено упутила. У тим одговорима није било значајних нових сазнања; углавном су поновљени наводи из Николићевог свједочења у предмету Благојевић–Јокић.

³³ Статус жалбеног поступка омогућава оптуженику да се користи свим средствима за која процјени да су за њега корисна. То значи да може да се служи и лажима; не обавезује га заклетва да ће се служити само истином, као што је случај са свједоцима.

³⁴ У вријеме рада Комисије, ICTY је објавио другог степена (коначну) пресуду генералу Крстићу, у којој су сребренички догађаји јула 1995. окарактерисани као „геноцид“.

³⁵ Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Dogđjaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995*, јун 2004, 5.

³⁶ Расположиви простор не дозвољава студиозније разматрање овог питања, иако оно никако није безначајно.

³⁷ Пракса сарадње институција Републике Српске у вези са радом Комисије за Сребреницу остала је јединствена, све до данас. Основни чинилац неуспјеха „Комисије за Сарајево“ је неспособност власти Федерације БиХ да се „суоче са собом“, да сарађују са том Комисијом.

вање потенцијалних гробница, није могла ни да провјерава вјеродостојност добијених информација. Комисија није имала увид ни у документацију о раније откопаним гробницама и ексхумацијама и идентификацијама посмртних остатака.

На консолидацији спискова несталих лица, Комисија је формирала стручни тим који се бавио само овим проблемом. Методологија компарације података о несталим лицима и израде спискова Комисије била је потпуно нова. Коришћењем свих расположивих извора (укључујући и поименични попис становништва 1991), у Базу податак унесени су подаци о преко 150 000 имена, које је требало упоређивати. Из тих података установљено је да се у вези са „сребреничким догађајима“ од 1992. до 1995. преко 13 500 муслиманских имена појављује у разним списковима и другим изворима. Анализом података, Комисија је саставила пет упоредних спискова, којима су обухваћена сва имена која се помињу у изворима, независно од тога да ли су потпадала под мандат Комисије: списак А–1 обухвата 7 108 имена за која је пријављено да су нестала између 10. и 19. јула 1995; списак А–2 обухвата 698 имена за која је пријављено да су нестала у јулу 1995; списак Б обухвата 936 имена за која се захтијевала додатна провјера података због њихове неусаглашености; списак Ц–1 обухвата 4 556 имена за која је утврђено да је пријављени датум нестанка (или констатоване смрти) изван јула 1995; списак Ц–2 обухвата 271 име, пријављено као нестало, за које је установљено да су лица под тим именом жива или су умрла природном смрћу или под околностима које нијесу биле обухваћене мандатом Комисије.³⁸ Свако име које се појављује у преко 30 спискова или другој документацији које је Комисија тада анализирали, налази се на једном од спискова које је саставила сама Комисија. До краја мандата Комисије није било могуће коначно завршити све истраживачке поступке обраде, компарације и анализе расположивих извора, а тиме и прецизирати коначне бројке (које би зваршетком тог посла сигурно биле другачије). Расположиве податке Комисија није провјеравала на терену, већ компарацијом и анализом доступних извора.³⁹ Важно је напоменути да вјеродостојност података у поднесеним пријавама за нестала лица нијесу провјеравале ни организације које су прије Комисије састављале спискове несталих лица у сребреничким збивањима јула 1995 (МКЦК, ИСТУ, ИСМР и друге).⁴⁰ У *Додатку извјештаја* јасно је назначена неопходност провјере вјеродостојности разних

³⁸ Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Додатак Извјештају од 11. јуна 2004. о догађајима у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, Бања Лука, 15. октобар 2004.

³⁹ У *Додатку извјештаја* наведене су бројне потешкоће са којима се стручни тим Комисије сусретао приликом анализе података: непотпуност података, различитост података за исто лице, промјена идентитета, штампарске грешке од одлучујуће важности за компјутерску обраду података, посебно када је исто лице у питању, итд. Имена неких лица налазе се само на једном списку, док су поједина лица наведена у више спискова, често са различитим подацима о њима. Број имена на појединим списковима знатно се разликује.

⁴⁰ Уз дупле уносе, стручни тим Комисије уочио је бројне друге неправилности и пропусти у тим списковима.

података, јер спискови не могу „показати тачан датум и мјесто нестанка, а никако не разматрају начин и узрок смрти“.⁴¹

13. Закључци и Препоруке Комисије

Поред осталих закључака, Комисија је „утврдила да је у периоду од 10. до 19. јула 1995. ликвидирано више хиљада Бошњака на начин који представља тешка кршења међународног хуманитарног права, те да је извршила ... предузео мјере прикривања злочина премјештањем тијела; открила 32 нове — до сада непознате локације масовних гробница, од којих су 4 примарне ... Имајући то у виду сматрамо да би требало размотрити примјену истог модела у процесу откривања судбине 'несталих лица' у цијелој Босни и Херцеговини ...; креирала базу података у којој су компарирани подаци из више извора. Резултати постигнути у овом дијелу рада Комисије су значајни и нови ...“⁴² У *Додатку Извјештаја* (од 15. октобра 2004) анализирани су расположиви спискови и други извори о несталим лицима, примјеном нове методологије приликом уноса, обраде и анализе података. Закључено је да се „резултати Комисије по овом питању не могу узети као потпуни, јер захтјевају даљу и још сложенију обраду ... Стога се ни овај списак не може сматрати коначним. Комисија сматра да Упоредне спискове треба објавити у средствима јавног информисања...“⁴³

Прије конкретних *Препорука*, Комисија је још једном констатовала да је „цјеловита представа догађаја у и око Сребренице могућа само након сагледавања њиховог историјског контекста“. Поред осталог, Комисија је препоручила да „4. Органи власти треба да преиспитају ангажмане лица запослених у државним органима, институцијама као и јавним службама, а који су осумњичени за ратне злочине; 5. Надлежни органи треба да наставе са активностима на даљем прикупљању документације и релевантних чињеница ...; 6. Поспјешити и убрзати рад на ексхумацијама и идентификацијама посмртних остатака...“⁴⁴ 7. Комисија осјећа потребу да препоручи руководству Републике Српске да се поклати жртвама Сребренице и извини породицама жртава. Комисија се нада да ће исти примјер слиједити и представници власти других народа у Босни и Херцеговини...“⁴⁵

⁴¹ Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Додаток Извјештају од 11. јуна 2004. о догађајима у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, Бања Лука, 15. октобар 2004, 7.

⁴² Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995*, јун 2004, 40–41 (поглавље *Zaključci*).

⁴³ Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Додаток Извјештају од 11. јуна 2004. о догађајима у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, Бања Лука, 15. октобар 2004, 31 (поглавље *Резиме*).

⁴⁴ На иницијативу Милана Богданића, тренутно предједавајућег Колегијума директора Института за нестала лица БиХ, формирана је Теренска канцеларија Института у Сребреници. Послове те канцеларије раније је обављала Подручна канцеларија Института у Тузли.

⁴⁵ Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Додаток Извјештају од 11. јуна 2004. о догађајима у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, Бања Лука, 15. октобар 2004, 33–34 (поглавље *Препоруке*).

14. Политизација резултата и рада Комисије

Политизације је било ако се под њу може свести иступање тадашњег председника РС Драгана Чавића. Уз констатацију да се РС суочила са „последницама лоше стране ратне прошлости ... и учестале нападе на ентитетски статус“, Чавић је истакао да је „српско институционално ћутање ... подгријавало стварање стереотипа“ о догађајима у Сребреници јула 1995. Национална поларизација јавности изискивала је дефинисање узрока и последица, чиме се у ствари тражила „равнотежа у злочину“, а што је опет „узалудно тражење ненаписане правде да се злочин оправдава злочиним. Ако је историјски контекст сребреничких трагедија мотивисан тражењем историјске равнотеже у злочину, онда се може очекивати да је 1995. узрок за неку будућу годину у зачараном кругу злочина човјека над човјеком“. У првом дијелу *Обраћања* Чавић је указао на масовна српска страдања у Сребреници, Братунцу, Милићима и Скеланима, а у наставку на резултате рада Комисије. Цитирајући дијелове *Извјештаја*, Чавић је – „најприје као човјек и Србин, па онда као отац, брат и син а тек онда као председник РС“ — истакао „да је ових девет дана јула сребреничке трагедије црна страница историје српског народа. Учесници овог злочина не могу се оправдати никоме и ничим. Онај ко је чинио овакав злочин, и при томе се можда позивао на народ коме припада по имену и презимену, чинио је злочин и према властитом народу ... Онај који се можда позивао на Бога чинећи злочин, очекујући од Свевишњег благослов, чинио је злочин против Бога у кога вјерује. Онај ко је чинио овакав злочин због освете, осветио се властитом народу“. *Извјештај* Комисије „почетак је на тешком и по све нас вјероватно понекад поразном путу сазнавања истине“.46 Иако је *Обраћање* одмјерено и великим дијелом базирано на првом дијелу *Извјештаја* Комисије, изазвао је гласна и јака негодовања у дијелу јавности РС, која је углавном сматрала и данас сматра да је услиједило под притиском ОХР.

15. Манипулације *Извјештајем* Комисије

Устаљеном методологијом, одмах по завршетку првог дијела рада Комисије, од појединаца, појединих институција, неких медија па и самог ОХР, чуле су се констатације како *Извјештај* „садржи и документе који јасно указују“ да је операција „Криваја 95“ имала три фазе (напад на Сребреницу, одвајање жена и дјце и ликвидацију мушкараца — а то у свом писму високом представнику ЕУ за спољну политику и безбједност Хавијеру Солани и генералном секретару НАТО Јап де Хоп Схеферу наводи и тадашњи високи представник П. Ешдаун); затим — да су убиства била планирана, да је погубљено 7 800 људи, потврђено учешће Војске Југославије. Овакви на-

⁴⁶ Председник Драган Чавић, *Обраћање јавности поводом Извјештаја Комисије за Сребреницу*, Бања Лука, 22. јуни 2004. *Обраћање* има шест страница. На крају, председник Чавић се запитао „да ли ће сродницима пострадалих Бошњака који су жртве ратних злочиња почињених од стране Срба, ово моје обраћање значити било какво олакшање ... Сви имају право на правду...“

води појавили су се у многим медијима, малтене — још док *Извјештај* није био ни завршен.⁴⁷ Свега наведеног у *Извјештају* једноставно нема. У ствари, наводи из Ешдауновог писма базирани су на одбаченом *Извјештају* Смаила Чекића.⁴⁸

Рад на списковима (*Додатак Извјештају*) презентован је у другом дијелу *Извјештаја* Комисије из октобра 2004. Тај дио *Извјештаја*, знатно студииозније урађен од првог дијела из јуна 2004, углавном је занемарен — као да је сведен на погрешно (најблаже речено) интерпретирање броја лица пријављених као нестала као броја жртава злочина. У обраћању Савјету НАТО 3. новембра 2004. Карла дел Понте истакла је да је „према Извјештају Комисије ... број убијених у неколико дана износио 7 800“⁴⁹; у више наврата то је у јавним наступима потенцирала и директорица Фонда за хуманитарно право из Београда Наташа Кандић; као „број убијених (7 000 до 8 000)“ спомиње се и у публикацији Хелсиншког одбора за људска права у Србији⁵⁰, у интернетској енциклопедији *Wikipedia* наведено је: „Комисија је установила да је више од 7 800 људи убијено након што су сакупљене 34 листе имена жртава“. Посебно је индикативно што је наводима и перцепцијама *Извјештаја* често манипулисао потпредседник Комисије Смаил Чекић.⁵¹ Генерално, најчешћа манипулација огледала се у тумачењу појма „нестали“ као „жртва злочина“. Бројем сребреничких жртава манипулише се и тиме што се само једна ексхумирана (а неидентификована) кост људског поријекла штуро дефинише као „случај“, без икаквих конкретнијих образложења.

Произвољне интерпретације и коментари *Извјештаја* постали су својствени не само новинарима и представницима разних НВО него и „људима од струке“.⁵² Стиче се утисак да погрешно интерпретирање *Извјештаја* није

⁴⁷ Већ 12. јуна штампани медији (нпр, „*Nezavisne novine*“, стр. 3) пренијели су садржину Ешдауновог писма Солани и Схеферу.

⁴⁸ На основу овога, стиче се утисак да су или Чекић или неке службе ОХР унапријед преферирали резултате рада Комисије. (Наравно, ова констатација остаје на нивоу утиска или претпоставке)

⁴⁹ Office of the Prosecutor, Den Haag, 3. новембар 2004, Саопштење за јавност, JP/P.I.S./907-t.

⁵⁰ *Srebrenica: od poricanja do priznanja*, urednik Sonja Biserko, Beograd 2005, 811.

⁵¹ У јавним наступима Чекић је често у *Извјештају* „налазио чињенице“ којих тамо нема. Очигледни недостатак научне акрибије Чекић покушава надомјестити израженим смислом за манипулисањем чињеницама. На веб страници Института за истраживање злочина против човјечности и међународног права, који ради као организациона јединица Универзитета у Сарајеву — у опису „научноистраживачког рада“ С. Чекића наведено је: „радећи у Комисији за истраживање догађаја у и око Сребренце од 10. до 19. јула 1995. и истоименој Радној групи у Банјој Луци (двје године — 2004–2005), изванредним познавањем проблематике и снагом научних и стручних аргумената, постигао је **резултате од историјског значаја**, које је прихватила и верификовала и Влада Републике Српске: извршена је реконструкција починjenih злочина, при чему је утврђено да је извршен геноцид над Бошњацима, затим је утврђен идентитет жртава и утврђен број припадника/учесника (око 25.000), међу којима је највећи број извршилаца, као и одговорност носилаца, организатора и извршилаца злочина“. Чекић је тренутно директор поменутог Института; <http://www.institut-genocid.ba>

⁵² Због створене опште слике, данас изгледа скоро немогуће „причу“ о *Извјештају* уздићи до озбиљне расправе.

само посљедица непознавања његовог садржаја.⁵³ Уосталом, текст *Извјештаја* био је објављен на сајту Владе РС, а његов први дио и у штампаним медијима. Зато се може поуздано тврдити да се радило и о свјесним злоупотребама. И поред могућности различитих интерпретација *Извјештаја*, Комисија ни у ком случају није потврдила наводе из првостепене пресуде ICTY генералу Крстићу о седам до осам хиљада Бошњака страдалих као жртве злочина.

16. Одговори на манипулације

Послије завршетка мандата Комисије, 15. октобра 2004, за те одговоре и појашњења била је надлежна Влада РС, јер је *Извјештај* фактички постао њена својина. Како тадашња Влада РС није реаговала на погрешне интерпретације *Извјештаја*, реаговали су чланови Комисије из РС *Ойвореним писмом* из јануара 2005.⁵⁴ У *Писму* је, између осталог, наглашено да се у *Извјештају* нигдје не говори о „трећој фази операције Криваја 95“, која је наводно подразумијевала „план убијања“, да није поменуто учешће јединица из тадашње СРЈ и Републике Српске Крајине јер Комисија није располагала никаквим доказом за такав закључак.⁵⁵ Комисија није имала мандат за обављање ексхумација и идентификација посмртних остатака⁵⁶, што значи да није могла утврдити узрок, начин и вријеме смрти нити укупан број страдалих, који ће бити познат тек након завршених ексхумација и идентификација. Сљедствено наведеном, Комисија није могла утврдити број лица страдалих као жртве злочина у односу на број лица страдалих на друге начине (у борби, у међусобним сукобима, самоубиствима, у минским пољима, преласку преко Дрине и Јадра) приликом класичног пробоја из окружења 28. дивизије Армије Републике БиХ (А РБиХ), која је и према оцјени ICTY представљала легитимни војни циљ.⁵⁷ Комисија је анализом и компарацијом постојећих спискова и других расположивих извора презентовала попис пријављених *несталих* лица, а не лица која су предмет злочина. Списак од 7 806 имена односи се на лица која су пријављена као нестала током читавог мје-

⁵³ У разговорима са више лица (не само новинара него и „експерата“ за поједина питања) која су коментарисала наводе *Извјештаја*, увјерио сам се да га већина уопште није прочитала.

⁵⁴ Послије многих перипетија, *Писмо* је објављено у листу „Патриот“, Бања Лука, 7. марта 2005, затим и у „Вечерњим новостима“, Београд, 18. јуна 2005, а касније и на сајту Владе РС.

⁵⁵ Комисији није био познат филм о егзекуцији коју су припадници „Шкорпиона“ извршили над шесторицом сребреничких муслимана. Вриједно је још једном напоменути да су у раду Комисије у својству посматрача стално били присутни представници Тужилаштва ICTY, које је нешто касније приказало тај филм током процеса Слободану Милошевићу.

⁵⁶ Ексхумације, које су до 1. јануара 2008. биле у надлежности Комисије за нестала лица Федерације БиХ, а од тада у надлежности Института за нестала лица БиХ, до данас нису окончане.

⁵⁷ Нпр., један припадник 28. дивизије А РБиХ (Исмет Ханџић), изјавио је касније Служби безбједности 2. корпуса А РБиХ да је 12. јула 1995. у рејону Коњевић Поља, у борби са ВРС, смртно страдало око 2 000 учесника колоне која се преко територије под контролом ВРС пробијала према Тузли. Као и друга документација, и овај документ подлијеже провјери вјеродостојности.

сеца јула 1995. У вријеме рада Комисије било је идентификовано 1 438 посмртних остатака, а до почетка јула 2005. Међународна комисија за тражење несталих (ICMP) идентификовала је 2 070 посмртних остатака. Од 31. марта 2003. до 11. јула 2008. у Поточарима је сахрањено 3 215 идентификованих тијела.⁵⁸ Због временског ограничења, Комисија није емпиријски провјеравала наводе спискова, насталих на основу пријава чланова породица као и других лица. На основу расположиве документације, за нека лица пријављена као нестала у сребреничким догађајима јула 1995. доказано је да су жива, нека су промијенила идентитет; у списковима има дуплих, погрешних и непотпуних уноса; многа лица пријављена као нестала у јулу 1995. у ствари су као припадници А РБиХ страдала у сасвим другом времену (у многим случајевима 1992, 1993, 1994) или на сасвим другом мјесту, далеко од сребреничке регије, итд. У *Додајку Извјештаја* од 15. октобра 2004. наведени су конкретни примјери за овакве „случајеве“.

Како су се нетачне и произвољне интерпретације *Извјештаја* и даље наставиле, чланови Комисије из РС поново су се 20. марта 2007. обратили јавности и указали на чињенице, у основи садржане у *Одвореном њисму*.⁵⁹ Руковођен постулатима науке којом се бавим, ова питања и сâм сам образлагао у јавним наступима, интервјуима, ауторским текстовима.⁶⁰

17. Критика *Извјештаја*

Видљиви су недостаци *Извјештаја*. *Извјештај* је продукт мандата комисије, компромиса њених чланова, недостатка времена. Ипак, многе примједбе посебно би се могле упутити првом дијелу *Извјештаја* из јуна 2004, како на његову унутрашњу архитектонику, тако и на интерпретацију, односно стил и језик. Прије свега, текст првог дијела *Извјештаја* није у складу са његовим насловом (*Догађаји у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*). Редифинисање мандата битно је сузило поље рада Комисије, па се она није бавила ни историјским контекстом нити свим аспектима сребреничких догађаја од 10. до 19. јула 1995.⁶¹ Уз претходно наведена ограничења и Комисијино залажење у подручја ван предвиђеног мандата, ти недостаци условље-

⁵⁸ Сви сахрањени нису жртве сребреничких догађаја у јулу 1995; Статутом Спомен-подручја у Поточарима је омогућено сахрањивање најближе родбине страдалих у тим збивањима.

⁵⁹ Чланови Комисије Владе РС за испитивање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995. из РС, *Саопштење на конференцији за штампу*, Бања Лука, 20. март 2007. Уз раније наведено, у *Саопштењу* је указано на нетачне интерпретације *Извјештаја* потпредседника Комисије Смаила Чекића.

⁶⁰ Ради се о учешћима у више телевизијских емисија, изјавама и интервјуима разним штампаним медијима (нпр, *Pravda*, број 6, Вања Лука, 26. 02. 2007); в. и рад *Феноменологија Сребренице*. Можда је донекле разумљиво да су још ријетки покушаји строго научног тумачења грађанског рата на простору бивше Југославије од 1991. до 1995. у цјелини или појединих његових појавних сегмената.

⁶¹ Нпр., Комисија се није бавила истраживањем страдања Срба на том подручју, као ни губицима Оружаних снага РС у сукобима са јединицама 28. дивизије А РБиХ. Примјера ради,

ни су и квалитетом доступне документације⁶² као и самом интерпретацијом, што је посебно изражено у дијелу о „мјешовитој колони“.⁶³ Овај дио *Извјештаја* (стр. 13–23) обилује бројним недореченостима, као и крајње релативизованим, непрецизним и сугестивним показатељима. Нпр., наведено је како се у сабирном центру у Касаби налазило од 1 500 до 3 000 људи, а у Сандићима од 1 000 до 4 000 (стр. 15), да је заробљен „већи број“ људи, а у „селу Лијешањ заробљено је 6–7(!) Бошњака“ (стр. 16). С друге стране, знатно прецизније је констатовано да је у шумама у рејону Побуђа заробљено „најмање 6 000“ људи, без конкретнијег навођења („неколико локација“) гдје су одведени (стр. 15). У том дијелу *Извјештаја* није ништа речено шта је било са групама (од по 200 до 2 000 људи) које су се криле на разним мјестима, покушавајући да пређу у Србију или Федерацију БиХ.⁶⁴ Учесници „мјешовите колоне“ окарактерисани су као „становници“ који су тражили „спас према територији под контролом А БиХ“.⁶⁵ Та бројна колона („10–15 хиљада људи“) у ноћи „15. на 16. јул 1995. безбједно је прошла дио пута Крижевачке њиве–Баљковица, гдје се сакрила у једном потоку“ (стр. 19). С друге стране, нијесу дате никакве процјене броја страдалих у пробоју, у међусобним сукобима припадника 28. дивизије А РБиХ, самоубиствима, приликом преласка ријека ... Страдања приликом покушаја преласка ријеке Јадар нијесу ни споменута. Према оцјени ИСТУ, „мјешовита колона представљала је легитимни војни циљ“ и изостављање ових испитивања онемогућило је реално сагледавање размјера злочина. У *Извјештају* НИОД (Холандског института за ратну документацију) стоји да полазак колоне „може се чак сматрати нежељеним и непредвиђеним покретачем масовних убиства која су услједила“.⁶⁶ Примједбе се могу упутити и другим дијеловима *Извјештаја* (и *Додајка*).⁶⁷ Комисија није темељније испитала стартну демографску си-

у сребреничкој операцији само Зворничка бригада ВРС имала је 43 погинула и 182 рањена војника, највећим дијелом у сукобима са колоном у својој зони одговорности.

⁶² Комисији није била доступна сва релевантна документација — између осталог — страних обавјештајних служби; Тужилаштво ИСТУ доставило је селективну грађу, а непотпуна је била и она коју је доставила Федерација БиХ.

⁶³ Аутор дијела *Извјештаја* о „мјешовитој колони“ је Смаил Чекић, иако је према раније утврђеним задацима у томе требало да учествује и Ђорђе Стојаковић. Ово је друга „поправљена“ верзија текста, пошто је прва одбачена на сједници Комисије. За даље поправљање није било времена.

⁶⁴ Приликом рада на *Додајку Извјештаја*, Комисија је располагала списком од 799 људи који су прешли у Србију, а одатле углавном у треће земље. Међутим, та сазнања накнадно нису унијета у први дио *Извјештаја*. Речено је само да је „један број Бошњака успио да пређе у Србију“ (стр. 22).

⁶⁵ На другом мјесту, за те „становнике“ каже се да су били „мушкарци (с нешто жена и дјеце углавном чланова породица виших официра)“.

⁶⁶ Сажетак Епилога Главног извјештаја *Сребреница „слободна“ зона — реконструкција, њозадина, њосљедице и анализе њада слободног подручја*, тачка 10.

⁶⁷ На Чекићево инсистирање (са чим су се на крају сагласили и други чланови Комисије), одбијен је мој приједлог да се у *Извјештају* наведе реченица: „Провјера вјеродостојности навода задатак је будућих испитивања“.

туацију у заштићеној зони Сребреница и Жепа, а није се детаљније користила резултатима НИОД.

18. Изостајање издвојеног мишљења

Издвојено мишљење изостало је из најмање два разлога. Први је помало баналан, али упечатљив. Једноставно, није било времена. Чланови Комисије су први дио *Извјештаја* потписивали око 11.30 часова (11. јуна 2004), а сједница Владе на којој је требало да буде разматран, почињала је у 12 сати. Други разлог суштински је озбиљнији. Евентуално издвојено мишљење пружало је могућност ОХР и Дому за људска права да евентуално не прихвате *Извјештај*, што би у институционалном смислу имало (наговјештене) тешке посљедице за РС.⁶⁸

19. Да ли је Комисија признала геноцид?

Никако. Комисија није имала мандат да се бави правним питањима, да даје правне квалификације догађаја и тим се није бавила. У *Закључцима* је уопштено наведено да су у Сребреници јула 1995. почињена „тешка кршења међународног хуманитарног права“.⁶⁹ Напоменуто је да је, и поред свих притисака, термин „геноцид“ у *Извјештају* наведен само једном — приликом навођења првостепене Крстићеве пресуде из августа 2001.⁷⁰ Управо је у вријеме рада Комисије, априла 2004, донијета другостепена пресуда генералу Крстићу, у којој је осуђен за „помагање и подржавање геноцида“. Дакле, у тој пресуди сребренички догађаји јула 1995. окарактерисани су као геноцид.⁷¹ Са своје стране, Комисија није пронашла никакве доказе о планирању убистава. До данас ни ИСТУ није изрекао ниједну пресуду за извршење или саучесништво у извршењу геноцида.

20. Непоступање према Препорукама Комисије

Од препорука, реализована је само она о преиспитивању „ангажмана лица запослених у државним органима, институцијама као и јавним службама, а који су осумњичени за ратне злочине“.⁷² Према налогу високог представника, крајем 2004. формирана је Радна група, која је радила на овом за-

⁶⁸ То је и мени сугерисано када сам већ у јуну 2004. наговјестио своје издвојено мишљење на први дио *Извјештаја*.

⁶⁹ Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Добађаји и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, јун 2004, 40 (поглавље *Закључци*).

⁷⁰ Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Добађаји и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, јун 2004, 5.

⁷¹ У жалбеном поступку, стратегија одбране генерала Крстића уопште се није заснивала на оспоравању „историјског контекста и чињеничног стања“ изнијетих у првостепеној пресуди, већ на оспоравању личне одговорности оптуженог; в. напомену 25.

⁷² Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995, *Добађаји и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995*, Бања Лука, 15. октобар 2004, 33 (поглавље *Препоруке*).

датку. У свом раду, Радна група је проширила свој мандат бавећи се утврђивањем идентитета свих лица која су могла учествовати у сребреничкој операцији јула 1995. С обзиром на то да нисам био члан Радне групе као и на то да ми њен *Извјештај* није доступан, не могу конкретније говорити о начину и резултатима њеног рада.⁷³

Према изјавама неких чланова Радне групе, на тзв. „сребреничкој листи“ налази се преко 20 000 имена (чак до 27 000), од којих је око 810 евидентирано као лица која су у вријеме састављања списка била запослена у институцијама РС или БиХ. Према изјави једног члана Радне групе, „на списку се налазе лица која су се у периоду од 10. до 19. јула 1995. налазила на простору од Бијељине до Хан Пијеска, а за које су МУП РС и Војска доставили платни списак ... Тако су на списку и они који су сједили у Бијељини и никад нису ни крочили у Сребреницу“. Списком су обухваћени и „секретарице, куварице и чистачице“.⁷⁴ Списак са великим бројем имена узнемирио је јавност РС; узнемирење је појачано одлуком високог представника Мирослава Лајчака (почетак јула 2007) да суспендује 35 полицајаца МУП РС и одузме лична документа од 93 лица.⁷⁵ Истрагу у вези са евентуалном повезаности лица са „сребреничке листе“ са ратним злочином води Посебно одјељење за ратне злочине Тужилаштва БиХ, мада је тешко замисливо релативно брзо а истовремено и детаљно спровођење истраге над око 20 000 лица.

Под притиском ОХР рад Комисије усмјерен је на бављење општим збивањима, па ни породице апеланата нису добиле тражене одговоре. Насупрот *Прейорукама*, информације о масовним гробницама нису искоришћене. Некадашња Федерална комисија за тражење несталих, чије су надлежности пренесене на Институт за тражење несталих на нивоу БиХ, није ажурирала откопавање потенцијалних гробница. Од 11. јула направљен је политичко-медијски спектакл, који се истовремено користи и за бизарне нападе на РС, а и Србију. Тој политици придружила су се и удружења породица несталих и друге НВО које их заступају, које су сву своју активност усмјериле на тражење одговорних, некада и њихово насумично прозивање. Више него произвољно изношене су тврдње о планирању злочина и учешћу Србије у њима. Ова кампања вођена је и да би се оснажила позиција Федерације БиХ (а битно ослабила позиција РС) у донедавном спору са Србијом пред Међу-

⁷³ Комисија и Радна група биле су различитог персоналног састава (само је Смаил Чекић на инсистирање високог представника био члан оба тима) и имале су различит мандат. Радна група оформљена је после завршетка рада Комисије. Ипак, у јавности се често поистовјећују. Свакако да постоји потреба за анализом начина и резултата рада ове Радне групе.

⁷⁴ *Глас Српске*, 20. јул 2007; изјава члана Радне групе Александра Радете.

⁷⁵ Међу њима се нашао и некадашњи директор полиције РС Д. Андан (у вријеме доношења одлуке — помоћник директора за обуку). Уз одузимање личних докумената, ти су људи привремено удаљени са посла. Карактеристично је да су фактички њима одузета сва грађанска права прије утврђивања било какве сумње у њихову умијешаност у неки ратни злочин. После таквог статуса који је трајао више мјесеци, једном броју суспендованих лица враћена су лична документа (и грађанска права), пошто је у истрази утврђено да нијесу повезани са неким ратним злочином. ОХР одбија било какву своју обавезу у вези са исплатом накнаде оштећенима.

народним судом правде. Пресуда тог суда, фебруара 2007, произвела је сеизмички потрес, прави шок у дијелу јавности БиХ, превасходно у Федерацији.⁷⁶ Рад „Комисије за Сарајево“ није одмакао даље од именовања њених чланова.⁷⁷ Одговорност Владе РС огледа се у томе што до данас није поступила према *Прејорукама*, односно наложила да се преко њених институција наставе испитивања збивања у Сребреници током трајања рата од 1992. до 1995. Она су још увијек отворена.⁷⁸

21. Шта послје свега?

Влада РС, на чијем челу се налазио Драган Микеревић, „упознала се и прихватила *Извјештај* Комисије“.⁷⁹ С престанком рада Комисије и Владицином усвајањем *Извјештаја*, *Извјештај* је фактички постао својина Владе РС.

У ствари, није се много одмакло од почетка. Кључна питања о догађајима у Сребреници током грађанског рата 1992–1995, а посебно она у вези са збивањима јула 1995, још су отворена. Сребреница протеклог грађанског рата као да је проблем према којем су сва истраживања недостатна. Баш зато, требало би се посветити њима, озбиљно и професионално.

Ваљало би се сада сјетити давнашње препоруке Дејвида Уркварта, познатог британског дипломате, веома заслужног за настанак *Начертанија*: „Нека се присјете (Срби) како је узвишен положај који они сада заузимају ... Они стоје на челу свих нација словенског поријекла, јер располажу сло-

⁷⁶ Међународни суд правде у Хагу. *Пресуда*.

Пресуда је представљала велико изненађење и шок за дио политичке, интелектуалне и уопште јавности БиХ. На ванредној сједници, већ 27. фебруара, Сенат Универзитета у Сарајеву је донио одлуку да 2. марта буде прекинута редовна настава у знак протеста због пресуде Суда, RTL, ТТХТ, 27. фебруар 2007. Према С. Чекићу, тада је „умро Међународни суд правде... а предсједница Суда Розалин Хигинс изгледала је као Биљана Плавшић...“, БХ 1, ТТХТ, 27. фебруар 2007.

⁷⁷ Уз посредовање разних удружења, Комисији за људска права при Уставном суду БиХ упућене су бројне појединачне апелације којима је захтијevano разрјешење питања несталих и страдалих Срба у Сарајеву током рата 1992–1995. Значајну документацију прикупио је и МУП РС. Уставни суд БиХ обавезао је Федерацију БиХ на разрјешење тих питања. Та одлука није реализована.

На основу одлуке Парламентарне скупштине БиХ, Савјет министара БиХ именовао је 15. јуна 2006. „Комисију за испитивање страдања Срба, Хрвата, Бошњака и осталих“ у Сарајеву током рата 1992–1995. Рад те Комисије практично није заживио, а нејасна су била и њена овлашћења. Ова Комисија свакако није одговорила постављеном задатку. На овоме мјесту ваљало би подсјетити да је одлуком високог представника П. Ешдауна шестомјесечни мандат Комисије Владе РС за Сребреницу ограничен искључиво на испитивање судбине „Бошњака у Сребреници од 10. до 19. јула 1995“ и да су све институције БиХ обавезане на сарадњу са њом.

⁷⁸ Послје завршетка рада Комисије, у РС сам се (са научних позиција) тим питањима бавио искључиво ја, ванинституционално и на индивидуалној основи. Активност неких НВО у РС, прије свих борачке, усмјерена је у том правцу. Да није касно потврђује и ова конференција, дјеловање организације Историјски пројект Сребреница, као и других институција и појединаца. Интензивирањем ексхумација и идентификација посмртних остатака и успостављањем Централне евиденције несталих лица БиХ, стварају се и претпоставке за сигурнију представу о обиму страдања у сребреничкој регији јула 1995.

⁷⁹ Влада РС, акт број: 02/1-020–1301/04, од 28. октобра 2004.

бодом без које није могућ никакав интелектуални развој, а они су обавезни да се поковавају само заповијестима правде и закона ...⁸⁰

Рад Комисије Владе Републике Српске за испитивање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995. привукао је велико интересовање јавности. У јавним интерпретацијама њеног карактера и резултата рада било је много произвољности, свјесних манипулација и злоупотреба. Ово је први рад у којем су приказани неки битни моменти организације, начина и резултата рада Комисије: разлог формирања, персонални састав, мандат, утицаји спољних чинилаца, резултати, атмосфера и амбијент рада. И после завршетка рада Комисије сва битна питања у вези са догађајима у Сребреници у јулу 1995. остала су отворена, а њихова историјско-правна валоризација и даље је императив.

Vujadinović Željko

REPUBLIC OF SRPSKA GOVERNMENT COMMISSION
OF INQUIRY REGARDING EVENTS IN AND AROUND SREBRENICA
FROM JULY 10 TO 19, 1995

(Formation, mandate, operation and results, reactions)

The author was a member of the Republika Srpska Commission of Inquiry “into events in and around Srebrenica between July 10 and July 19, 1995” that was set up under orders from the then High Representative in Bosnia and Herzegovina, Paddy Ashdown. The struggle of the commission to formulate conclusions that would satisfy Bosnia and Herzegovina’s foreign overlord, yet also comply with the members’ ethnic obligation to be truthful, is vividly and comprehensively recounted in this exclusive essay. The reasons for the commission’s formation, its composition, the influence of foreign factors in its work, its results, and the atmosphere in which it collected data and conducted its deliberations, are discussed. One of the important points which the author makes, as a member of the commission, is that the commission never made an official finding that “8000 Moslems were executed” in Srebrenica, as is frequently misrepresented in second-hand accounts of its conclusions.

Желько Вуядинович

КОМИССИЯ ПРАВИТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ СЕРБСКОЙ ПО
ИССЛЕДОВАНИЮ СОБЫТИЙ В СРЕБРЕНИЦЕ ОТ 10 ПО 19 ИЮЛЯ 1995.
(создание, мандат, работа, реакции)

Это первый реферат, в котором представлен ряд важных моментов, касающихся организации, способа и результатов работы Комиссии Правительства Республики Сербской, учрежденной для исследования событий в Сребренице и ее окрестностях с 10 по 19 июля 1995 года: причины для ее создания, ее состав, мандат, влияние внешних факторов, результаты, атмосфера для работы.

⁸⁰ М. Екмечић, *Евројска позадина „Начертанија“ Илије Гарашанина 1844*, у: *Дијалог прошлости и садашњости*, 126 (цитиран дио из чланка: David Urquhart, *The Affairs of Serbia*, *Britisch and Foreign Review*; or *European Quaterly Journal*, XVI, London 1844).

И. Б. Горячев*

ВОЕННЫЕ ПРИКАЗЫ РАДОВАНА КАРАДЖИЧА В ХОДЕ ВОЕННОЙ ОПЕРАЦИИ В СРЕБРЕНИЦЕ В 1995 ГОДУ

Существует большой корпус источников — решения и приказы Радована Караджича, изданных в ходе занятия Сребреницы в июле 1995 года, которые опровергают утверждения Гаагского трибунала, о целенаправленном истреблении мирного населения в Сребренице.

Наиболее значимыми документами являются:

— Телеграмма генерала Здравко Толимира от 9 июля 1995 года (Караджичу и командованию Дринского корпуса) где генерал несколько раз упоминает приказ президента уважать международное право, придерживаться Женевской конвенции и обеспечивать безопасность мирных жителей

— Решение президента Караджича от 11 июля 1995 года — в день взятия Сребреницы — о назначении Гражданского комиссара в общину «Сербская Сребреница». — этот документ говорит о том, что президент Караджич сразу же озаботился защитой гражданского населения и судьбой взятых в плен солдат АрБиХ, с которыми приказал обращаться как с военнопленными. Также это Решение подтвердило что всем жителям Сребреницы вне зависимости от национальности будет обеспечиваться безопасность личности и собственности а также свобода перемещения включая и свободную возможность покинуть Сребреницу.

— Приказ президента Караджича от 11 июля 1995 года для МВД РС — В тот же день, когда был назначен гражданский комиссар, 11 июля, Караджич приказал МВД со всеми военнопленными обращаться в соотв. с Женевской конвенцией о военнопленных, особо подчеркнув необходимость уважать международное гуманитарное право, особое внимание МВД должно было обратить на обеспечение безопасности гражданских лиц.

— Приказ президента Караджича от 22 июля о запрете вывоза каких бы то ни было материальных ценностей. Ответственность возложил на Генштаб, МВД и военное командование общиной Сребреница. Это говорит о том, что ситуация была все еще тяжелая и президент держал ее под при-

* Горячев И. В. — сотрудник телеканала «СПАС», соискатель Института славяноведения РАН.

стальным вниманием, и постоянно напоминал о необходимости соблюдать права гражданского населения.

Наиболее важным документом, опровергающим обвинения Гаагского трибунала является

— Декларация от 17 июля гражданских властей анклава Сребреница в связи с реализацией договора об эвакуации гражданского населения из анклава — подписана Мирославом Дероничем (назначен 11 июля гражданским комиссаром), Несиб Манджич — шеф мусульманской делегации на переговорах, а в качестве свидетеля командант Голландского батальона УНПРОФОР. Этот документ свидетельствует о корректном отношении к мирным жителям, гражданам предоставили полную свободу действий — остаться в Сребренице или же выехать на территории контролируемые мусульманами. Те кто принял решение покинуть Сребреницу были доставлены в мусульманскую общину Кладань силами ВРС и МВД РС — надзор за эвакуацией осуществлял УНПРОФОР — этой декларацией миротворцы и мусульмане признали, что эвакуация прошла без единого инцидента с соблюдением международного военного права и Женевской конвенции. Иными словами в этом случае вообще не может быть речи ни об этнических чистках, а уж тем более о геноциде, нежели о последовательном уважении воли и свободы выбора гражданского населения.

Подведем итоги. Количество погибших в Сребренице завышено. Часть тел, выдаваемых за убитых мусульман это убитые мусульманскими подразделениями, а конкретно 28 дивизией АрБиХ под командованием Насера Орича, жители сербских сел, часть погибшие солдаты АрБиХ прорывавшиеся через сербские позиции в Тузлу. Часть — прямые фальсификации — так 914 лиц, входящие в список якобы погибших в Сребренице, участвовали в выборах 1996 года. И еще какая-то часть — единичные проявления военных преступлений — расстрелянные мусульманские военнопленные. Как раз этот факт можно квалифицировать как «военное преступление», но никак не геноцид, вдобавок еще лишь предстоит определить реальную численность этих расстрелянных мусульманских военных. При этом, анализ военных приказов Караджича/Младича и вообще документации ВРС говорит о том, что приказа расстреливать мусульманских военнопленных не было, наоборот, все документы свидетельствуют об обратном — о стремлении максимально быстро навести порядок в захваченной Сребренице, нормализовать мирную жизнь и обеспечить безопасность как жителей, так и военнопленных.

Мусульманский депутат от Сребреницы — Хакия Мехольич в статье в журнале СЛОБОДНА БОСНА (выпуск 6) утверждал что осенью 1993 года Алия Изетбегович утверждал в его присутствии и еще 9 человек, что весной 1993 года Билл Клинтон предлагал пустить сербов в Сребреницу для того чтобы потом инсценировать этнические чистки это было бы использовано НАТО как повод чтобы вмешаться в боевые действия на стороне мусульман. На истинность этого заявления указывает также и то, что в апреле 1993 года Французский МИД выпустило заявление что сербы уже вошли в Сребреницу и творят геноцид мирного населения. В медиа остались следы этой

французской дезинформации. Однако, ВРС не поддалось в тот момент на провокацию и в Сребреницу не вошло.

Таким образом, Сребреница стала завершающим актом в процессе демонизации Сербов, после историй Маркале-1 и Маркале-2. Однако, внимательный анализ позволяет установить, что в Сребренице не было фактов геноцида, в котором обвиняет сербскую сторону и ее представителей Гаагский трибунал.

Приложение 1.

Механизм создания медиа-повода для обвинения сербской стороны в геноциде в ходе войны 1992–1995 года в Боснии.

Принятие решения т.н. международным сообществом в союзе с боснийскими мусульманами Алии Изетбеговича о назначении сербов «геноцидным» народом по окончании войны — ориентировочно 1992 год. — Далее: — Выбор мусульманского анклава Сребреница точкой. — Объявление Сребреницы демилитаризованной зоной. — Размещение в «демилитаризованной» Сребренице 28 дивизии АрБиХ под командованием Насера Орича, перед которой ставится задача регулярно осуществлять максимально жестокие вылазки за пределы демилитаризованной зоны (которая к тому же хорошо укреплена — что делает невозможным ее взятие — выбить мусульман с ходу невозможно, а затяжные бои в де-юре демилитаризованной зоне, где к тому же находятся голландские военные из UNPROFOR еще более невозможны по политическим причинам). — Весна 1993 года. Фальш-старт со Сребреницей — rg-операция почти начата — Клинтон дает отмашку Изетбеговичу, французский МИД даже успевает запустить информацию в медиа. Однако, отчего то дается отбой. А осенью 1993 года Изетбегович публично, в присутствии 10 человек рассказывает о весенней истории, история становится достоянием части общественности.

1995 год. Война приближается к концу. Необходимо веское обвинение, которое позволило бы вывести любого неподконтрольного сербского военного/политика из игры. В пост-холокостном мире существует только одно подобное обвинение — геноцид. Здесь и задействуется план «Сребреница». 28 дивизия получает неожиданный приказ отходить на Тузлу, хотя могла бы спокойно досидеть в Сребренице до конца войны. Война не допускает вакуума, поэтому Сербь естественно Сребреницу занимают, при этом Младич/Караджич похоже понимают/чуют некий подвох, поэтому в многочисленных приказах постоянно делается упор на корректное поведение войск. Но, естественно, войска во многом состоящие из местных жителей, не могут полностью оставаться в рамках разнообразных конвенций и так далее. Часть мусульманских военнопленных расстреливается — думаю от 500 до 2000 человек. Однако пропагандистская машина уже запущена, озвучена цифра «8000» и ее начинают набирать, часто за счет фальсификаций, записи в погибшие живых мусульман (914 якобы убитых в 1996 году голосуют на выборах все в той же Сребренице, только из-за границы),

вскрытии старых кладбищ и записи в жертвы геноцида людей умерших естественной смертью в данной общине начиная с 1980 году, записи убитых 28 дивизией АрБиХ сербов в 1992–1993 годах в окрестностях Сребреницы.

Goryachev I. V.

RADOVAN KARADŽIĆ'S ORDERS TO THE MILITARY DURING THE SREBRENICA OPERATION IN 1995

Serbian leadership's wartime military orders are an important source for a better understanding of their goals and intentions. The focus here is on several orders and directives issued by Republic of Srpska president Radovan Karadžić while the Srebrenica military operation was still in progress and before it was completed. Those orders clearly reflect Serbian leadership's insistence on the observance of the laws and customs of war and, in particular, on the lawful treatment of prisoners and civilians. Discussing the alleged death toll in Srebrenica and the political tactics and media misrepresentations which generated the official Srebrenica narrative, the author says that Srebrenica is but the final act in the process of demonizing Serbs which began with Markale-1 and Markale-2.

VII

**Прилози
Приложения
Annexes**

LIST OF ATTACKED SERBIAN VILLAGES
 LISTE DES VILLAGES ATTAQUÉS
 СПИСОК НАПАДЕННЫХ СЕРБСКИХ ДЕРЕВЕНЬ
 СПИСАК НАПАДНУТИХ СРПСКИХ СЕЛА

Village or hamlet under attack: Нападнуто село или заселак:	Date of attack: Датум напада:
ČUMAVIĆI / ЧУМАВИЋИ	Мау/мај 1992.
BLJEČEVA / БЉЕЧЕВА	6. 5. 1992.
GNIONA / ГНИОНА	6. 5. 1992.
STUDENAC / СТУДЕНАЦ	Мау/мај 1992.
VIGOR / ВИОГОР	15. 5. 1992.
OSREDAK / ОСРЕДАК	15. 5. 1992.
SARAČI / САРАЧИ	Мау / мај 1992.
KOVAČICE / КОВАЧИЦЕ	Мау / мај 1992.
JEREMIĆI / ЈЕРЕМИЋИ	Мау / мај 1992.
PETROVIĆI / ПЕТРОВИЋИ	Мау / мај 1992.
ORANOVICA / ОРАХОВИЦА	15. 5. 1992.
BOROVAC / БОРОВАЦ	Мау / мај 1992.
BOJNA / БОЈНА	Мау / мај 1992.
RAJNE / РАЈНЕ	Мау / мај 1992.
VITLOVAC / ВИТЛОВАЦ	Мау / мај 1992.
SOLOČUŠA / СОЛОЋУША	Мау / мај 1992.
ĆIĆEVAC / ЋИЋЕВАЦ	20. 5. 1992.
GOSTILJ / ГОСТИЉ	24. 5. 1992.
KIPROVO / КИПРОВО	15. 5. 1992.
PRIBOJEVIĆI / ПРИБОЈЕВИЋИ	25. 5. 1992.
JASENOVA / ЈАСЕНОВА	Мау / мај 1992.
BUKOVA GLAVA / БУКОВА ГЛАВА	Мау / мај 1992.

Village or hamlet under attack: Нападнуто село или заселак:	Date of attack: Датум напада:
PRIBIĆEVAC / ПРИБИЋЕВАЦ	Мау / мај 1992.
VUKOSAVLJEVIĆ / ВУКОСАВЉЕВИЋ	Мау / мај 1992.
MAŁA TURİJA / МАЛА ТУРИЈА	Мау / мај 1992.
TURİJA / ТУРИЈА	Мау / мај 1992.
GAJIC / ГАЈИЋ	Мау / мај 1992.
BREŽANI / БРЕЖАНИ	30. 6. 1992.
PRIMALAC / PRIMALAC	Мау / мај 1992.
KNEZOVI / КНЕЗОВИ	Мау / мај 1992.
LUBNICA / ЛУБНИЦА	Мау / мај 1992.
MARKOVIĆI / МАРКОВИЋИ	Мау / мај 1992.
RADOŠEVIĆI / РАДОШЕВИЋИ	20. 5. 1992.
KARNO / КАРНО	20. 5. 1992.
MEDJE / МЕЂЕ	15. 5. 1992.
RADAČEVIĆI / РАДАЧЕВИЋИ	20. 5. 1992.
MEDE / МЕДЕ	Мау / мај 1992.
CRNI VRH / ЦРНИ ВРХ	20. 5. 1992.
POSTOLJE / ПОСТОЉЕ	23. 5. 1992.
PODRTO / ПОДРТО	23. 5. 1992.
GRUBANOVIĆI / ГРУБАНОВИЋИ	10. 5. 1992.
DOLOVI / ДОЛОВИ	15. 5. 1992.
OPARCI / ОПАРЦИ	1. 6. 1992.
DAROŠNICA / ДАРОШНИЦА	6. 6. 1992.
RADONIĆI / РАДОНИЋИ	8. 6. 1992.
CRKVINE / ЦРКВИНЕ	June / јуни 1992.
RAČIĆI / РАЧИЋИ	27. 6. 1992.
DUČIĆI / ДУЧИЋИ	21. 6. 1992.
DVORIŠTA / ДВОРИШТА	21. 6. 1992.

Village or hamlet under attack: Нападнуто село или заселак:	Date of attack: Датум напада:
RATKOVIĆI / РАТКОВИЋИ	21. 6. 1992.
MAGUDOVIĆI / МАГУДОВИЋИ	27. 6. 1992.
BRAĐEVINA / БРАЂЕВИНА	27. 6. 1992.
RULJEVIĆI / РУЉЕВИЋИ	27. 6. 1992.
VRANEŠEVIĆI / ВРАНЕШЕВИЋИ	27. 6. 1992.
KALUDRA / КАЛУДРА	21. 6. 1992.
POLIMCI / ПОЛИМЦИ	21. 6. 1992.
JASIKOVAČA / ЈАСИКОВАЧА	27. 6. 1992.
LIPENOVIĆI / ЛИПЕНОВИЋИ	27. 6. 1992.
DOLOVI / ДОЛОВИ	27. 6. 1992.
GORNJI MARTINCI / ГОРЊИ МАРТИНЦИ	27. 6. 1992.
DONJI MARTINCI / ДОЊИ МАРТИНЦИ	27. 6. 1992.
KRNJIĆI / КРЊИЋИ	5. 7. 1992.
ZEČIĆI / ЗЕЧИЋИ	5. 7. 1992.
ZALAZJE / ЗАЛАЗЈЕ	12. 7. 1992.
AŽLICA / АЖЛИЦА	12. 7. 1992.
ŠPAT / ШПАТ	12. 7. 1992.
ZAGONI / ЗАГОНИ	12. 7. 1992.
MAGAŠIĆI/МАГАШИЋИ	20. 7. 1992.
HRANČA / ХРАНЧА	25. 7. 1992.
OBARAK / ОБАРАК	25. 7. 1992.
GRUJČIĆI / ГРУЈЧИЋИ	25. 7. 1992.
ZAVIGANI / ЗАВИГАНИ	25. 7. 1992.
MLEČVA / МЛЕЧВА	25. 7. 1992.
SEONA / СЕОНА	25. 7. 1992.
PRIBOJEVIĆI / ПРИБОЈЕВИЋИ	5. 8. 1992.
BLAŽIJEVIĆI / БЛАЖИЈЕВИЋИ	5. 8. 1992.

Village or hamlet under attack: Нападнуто село или заселак:	Date of attack: Датум напада:
MOŠIĆI / МОШИЋИ	5. 8. 1992.
KLEKOVIĆI / КЛЕКОВИЋИ	5. 8. 1992.
VOŽIĆI / БОЖИЋИ	5. 8. 1992.
G. KOSTOLOMCI / Г. КОСТОЛОМЦИ	5. 8. 1992.
KOLARI / КОЛАРИ	5. 8. 1992.
KRSTAČA / КРСТАЧА	16. 9. 1992.
STUBLOVI / СТУБЛОВИ	16. 9. 1992.
ĐURIĆI / ЂУРИЋИ	16. 9. 1992.
TOPLICE / ТОПЛИЦЕ	14. 8. 1992.
LAŠIĆI / ЛАШЧИЋИ	18. 8. 1992.
JAGODNJA / ЈАГОДЊА	August / август 1992.
TUK / ТУК	5. 10. 1992.
G. RIJEKA / Г. РИЈЕКА	5. 10. 1992.
JARČENOVIĆI / ЈАРЧЕНОВИЋИ	5. 10. 1992.
PODSELO / ПОДСЕЛО	5. 10. 1992.
FAKOVIĆI / ФАКОВИЋИ	5. 10. 1992.
G. FAKOVIĆI / Г. ФАКОВИЋИ	5. 10. 1992.
DIVOVIĆI / ДИВОВИЋИ	5. 10. 1992.
RADIJEVIĆI / РАДИЈЕВИЋИ	5. 10. 1992.
BOLJEVIĆI / БОЉЕВИЋИ	5. 10. 1992.
KUTIJAŠI / КУТИЈАШИ	5. 10. 1992.
TOPL. OPARCI / ТОПЛ. ОПАРЦИ	June / јуни 1992.
TEGARE / ТЕГАРЕ	26. 8. 1992.
OGRLICA / ОРЛИЦА	26. 8. 1992.
GAJ / ГАЈ	8. 12. 1992.
ŽIVKOVIĆI / ЖИВКОВИЋИ	8. 12. 1992.
ŽGUNJA / ЖГУЊА	10. 12. 1992.

Village or hamlet under attack: Нападнуто село или заселак:	Date of attack: Датум напада:
SIKIRIĆI / СИКИРИЋИ	14. 12. 1992.
S. LOZNICA / С. ЛОЗНИЦА	14. 12. 1992.
KUNJARAC / КУЊАРАЦ	14. 12. 1992.
BJELOVAC / БЕЛОВАЦ	14. 12. 1992.
NEŠKOVIĆI / НЕШКОВИЋИ	16. 2. 1992.
KOŠTANOVICE / КОШТАНОВИЦЕ	16. 12. 1992.
SASE / САСЕ	16. 12. 1992.
DONJE SASE / ДОЊЕ САСЕ	16. 12. 1992.
JAŽESTICA / ЈЕЖЕШТИЦА	7. 1. 1993.
LAZARIĆI / ЛАЗАРИЋИ	7. 1. 1993.
ŠILJKOVIĆI / ШИЉКОВИЋИ	7. 1. 1993.
MARIĆI / МАРИЋИ	7. 1. 1993.
KRAVICA / КРАВИЦА	7. 1. 1993.
DOLIJANI / ДОЛИЈАНИ	7. 1. 1993.
D. VAČIĆI / Д. БАЧИЋИ	7. 1. 1993.
G. VAČIĆI / Г. БАЧИЋИ	7. 1. 1993.
D. BRANA / Д. БРАНА	7. 1. 1993.
G. BRANA / Г. БРАНА	7. 1. 1993.
BANJEVIĆI / БАЊЕВИЋИ	7. 1. 1993.
BEGIĆI / БЕГИЋИ	7. 1. 1993.
ODJENOVIĆI / ОЂЕНОВИЋИ	7. 1. 1993.
ANĐIĆI / АНЂИЋИ	7. 1. 1993.
ČOLAKOVIĆI / ЧОЛАКОВИЋИ	7. 1. 1993.
POPOVIĆI / ПОПОВИЋИ	7. 1. 1993.
OPRAVDIĆI / ОПРАВДИЋИ	7. 1. 1993.
MANDIĆI / МАНДИЋИ	7. 1. 1993.
RADELJEVAC / РАДЕЉЕВАЦ	7. 1. 1993.

Village or hamlet under attack: Нападнуто село или заселак:	Date of attack: Датум напада:
BRADIĆI / БРАДИЋИ	2. 1. 1993.
ЈАКЕТИЋИ / ЈАКЕТИЋИ	6. 1. 1993.
DRMNIK / ДРМНИК	16. 1. 1993.
KUŠIĆI / КУШИЋИ	16. 1. 1993.
DVIZOVIĆI / ДВИЗОВИЋИ	16. 1. 1993.
SAVIĆI / САВИЋИ	16. 1. 1993.
MALTA / МАЛТА	16. 1. 1993.
ROSULJE / РОСУЉЕ	16. 1. 1993.
ĆOSIĆI / ЋОСИЋИ	16. 1. 1993.
VISOČNIK / ВИСОЧНИК	16. 1. 1993.
PAVKOVIĆI / ПАВКОВИЋИ	16. 1. 1993.
STAJČIĆI / СТАЈЧИЋИ	16. 1. 1993.
PRIBIDOLI / ПРИБИДОЛИ	16. 1. 1993.
ARAOVIĆI / АРАПОВИЋИ	16. 1. 1993.
ANDRIĆI / АНДРИЋИ	08. 06. 1992.
OBADI / ОБАДИ	08. 06. 1992.
PODRAVANJE / ПОДРАВАЊЕ	24. 09. 1992.
JEZERO / ЈЕЗЕРО	December / децембар 1992.
METALJKA / МЕТАЉКА	02. 06. 1992.
VANDŽIĆI / ВАНЏИЋИ	08. 02. 1993.
SIKIRIĆI / СИКИРИЋИ	14. 12. 1992.

СРПСКИ ОПТУЖЕНИЦИ ПРЕД *МКТБЈ*, ГЛАВНЕ ТАЧКЕ
ОПТУЖНИЦЕ И ЗАТВОРСКИ РОК

ПОДСУДИМЫЕ СЕРБИ ПЕРЕД *МКТБЮ*,
ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ИХ ОБВИНИТЕЛЬНЫХ АКТОВ,
И СРОКИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ

SERBIAN ACCUSED BEFORE *ICTY*, PRINCIPAL CHARGES
AGAINST THEM, AND SENTENCES IMPOSED

СТАКИЋ, Milomir

Charges:

- Genocide; complicity in genocide (genocide, Article 4),
- Murder; extermination; persecutions; deportation; inhumane acts (crimes against humanity, Article 5), Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No

Sentence: 40 years

JELIŠIĆ, Goran

Charges:

- Killing members of a group (genocide, Article 4),
- Murders; cruel treatment; plunder (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Murders; inhumane acts (crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 40 years

KRSTIĆ, Radislav

Charges:

- Genocide; alternatively, complicity to commit genocide (genocide, Article 4),
- Extermination; murder; persecutions on political, racial and religious grounds; deportation; alternatively, inhumane acts (forcible transfer) (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No

Sentence: 35 years

MARTIĆ, Milan**Charges:**

- Persecutions on political, racial and religious grounds; extermination; murder; imprisonment; torture; inhumane acts; deportation; inhumane acts (forcible transfers) (crimes against humanity, Article 5)
- Murder; torture; cruel treatment; wanton destruction of villages or devastation not justified by military necessity; destruction or willful damage done to institutions dedicated to education or religion; plunder of public or private property; attacks on civilians (violations of the laws or customs of war, Article 3)

JCE: Yes**Sentence:** 35 years**JANKOVIĆ, Gojko****Charges:**

- Torture and rape (violations of the laws or customs of war, Article 3 and crimes against humanity, Article 5)

JCE: No**Sentence:** 34 years**STANKOVIĆ, Radovan****Charges:**

- Enslavement and rape (crimes against humanity, Article 5), and
- Rape and outrages upon personal dignity (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No**Sentence:** 20 years**MILOŠEVIĆ, Dragomir****Charges:**

- Murder, inhumane acts other than murder (crimes against humanity, Article 5).
- Terror and attacks on civilians (violations of the laws and customs of war, Article 3).

JCE: No**Sentence:** 33 years**BRĐANIN, Radoslav****Charges:**

- Genocide; complicity in genocide (genocide, Article 4)
Persecutions; extermination; torture; deportation; inhumane acts (forcible transfer), (crimes against humanity Article 5)
- Wanton destruction of cities, towns or villages or devastation not justified by military necessity; destruction or willful damage done to institutions dedicated to religion, (violations of the laws or customs of war, Article 3)

- Willful killing; torture; unlawful and wanton extensive destruction and appropriation of property not justified by military necessity, (grave breaches of the 1949 Geneva Conventions Article 2)

JCE : No

Sentence: 30 years

KUNARAC, Dragoljub

Charges:

- Torture, rape and enslavement (crimes against humanity, Article 5),
- Torture, rape and outrages upon personal dignity (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No

Sentence: 28 years

KOVAČ, Radomir

Charges:

- Rape and outrages upon personal dignity (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Enslavement and rape (crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 20 years

VUKOVIĆ, Zoran

Charges:

- Torture and rape (violations of the laws or customs of war, Article 3 and crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 12 years

NIKOLIĆ, Momir

Charges:

- Genocide or alternatively complicity to commit genocide (genocide, Article 4),
- Extermination, murder, persecutions on political, racial and religious grounds, inhumane acts (forcible transfer) (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes

Sentence: 20 years

KRAJIŠNIK, Momčilo

Charges:

- Genocide and/or complicity to commit genocide (genocide, Article 4),
- Persecutions on political, racial and religious grounds, extermination, murder, deportation, inhumane acts (crimes against humanity, Article 5), and

- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes

Sentence: 20 years

ŽIGIĆ, Zoran

Charges:

- Outrages upon personal dignity, murder, torture, cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Persecutions on political, racial or religious grounds, inhumane acts, murder, torture (crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 25 years

KVOČKA, Miroslav

Charges:

- Outrages upon personal dignity, murder, torture, cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Persecutions on political, racial or religious grounds, inhumane acts, murder, torture (crimes against humanity, Article 5).

JCE: Yes

Sentence: 7 years

PRČAC, Dragoljub

Charges:

- Torture, cruel treatment, murder, outrages upon personal dignity (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Persecutions on political, racial, or religious grounds, inhumane acts, murder, torture (crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 5 years

KOS, Milojica

Charges:

- Outrages upon personal dignity, murder, torture, cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Persecutions on political, racial or religious grounds, inhumane acts, murder, torture (crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 6 years

RADIĆ, Mlado

Charges:

- Torture, outrages upon personal dignity, murder, cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Persecutions on political, racial or religious grounds, inhumane acts, murder, rape, torture (crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 20 years

NIKOLIĆ, Dragan

Charges:

- Persecutions on political, racial and religious grounds; murder; sexual violence; torture (crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 20 years

ŠAINOVIĆ, Nikola

Charges:

- Deportation, other inhumane acts (forcible transfer), murder, persecutions on political, racial or religious grounds (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes

Sentence: 22 years

PAVKOVIĆ, Nebojša

Charges:

- Deportation, other inhumane acts (forcible transfer), murder, persecutions on political, racial or religious grounds (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes

Sentence: 22 years

LUKIĆ, Sreten

Charges:

- Deportation, other inhumane acts (forcible transfer), murder, persecutions on political, racial or religious grounds (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes

Sentence: 22 years

LAZAREVIĆ, Vladimir

Charges:

- Deportation, other inhumane acts (forcible transfer), murder, persecutions on political, racial or religious grounds (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes

Sentence: 15 years

OJDANIĆ, Dragoljub**Charges:**

- Deportation, other inhumane acts (forcible transfer), murder, persecutions on political, racial or religious grounds (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes**Sentence:** 15 years**MILUTINOVIĆ, Milan****Charges:**

- Deportation, other inhumane acts (forcible transfer), murder, persecutions on political, racial or religious grounds (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes**Sentence:** 0 [*Acquitted*]**MEJAKIĆ, Željko****Charges:**

- Persecutions on political, racial or religious grounds, murder and inhumane acts (crimes against humanity, Article 5)
- Murder and cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3)

JCE: No**Sentence:** 21 years [*BiH Court*]**GRUBAN, Momčilo****Charges:**

- Persecutions on political, racial or religious grounds, murder and inhumane acts (crimes against humanity, Article 5)
- Murder and cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3)

JCE: No**Sentence:** 11 years [*BiH Court*]**FUSTAR, Dušan****Charges:**

- Persecutions on political, racial or religious grounds, murder and inhumane acts (crimes against humanity, Article 5)
- Murder and cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3)

JCE: No**Sentence:** 9 years [*BiH Court*]

MRKŠIĆ, Mile**Charges:**

- Persecutions on political, racial, and religious grounds; extermination; murder; torture; inhumane acts (crimes against humanity, Article 5), and
- Murder, torture, cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 4).

JCE: Yes**Sentence:** 20 years**RADIĆ, Miroslav****Charges:**

- Persecutions on political, racial, and religious grounds; extermination; murder; torture; inhumane acts (crimes against humanity, Article 5), and
- Murder, torture, cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 4).

JCE: Yes**Sentence:** 0 [*Acquitted*]**SLIJVANČANIN, Veselin****Charges:**

- Persecutions on political, racial, and religious grounds; extermination; murder; torture; inhumane acts (crimes against humanity, Article 5), and
- Murder, torture, cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 4).

JCE: Yes**Sentence:** 5 years**TADIĆ, Duško****Charges:**

- Persecutions on political, racial and/or religious grounds; rape; murder; inhumane acts (crimes against humanity, Article 5),
- Willful killing; torture or inhuman treatment; willfully causing great suffering or serious injury to body or health (grave breaches of the 1949 Geneva conventions, Article 2),
- Cruel treatment; murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No**Sentence:** 20 years**GALIĆ, Stanislav****Charges:**

- Murder, inhumane acts other than murder (crimes against humanity, Article 5).
- Unlawfully inflicting terror upon civilians, attacks on civilians (violations of the laws and customs of war, Article 3).

JCE: No

Sentence: 20 years

ČEŠIĆ, Ranko

Charges:

- Murder; humiliating and degrading treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Murder; rape which includes other forms of sexual assault (crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 18 years

SIMIĆ, Blagoje

Charges:

- Persecutions on political, racial and religious grounds; deportation; (crimes against humanity, Article 5),
- Unlawful deportation or transfer; (grave breaches of the Geneva conventions, Article 2)

JCE: Yes

Sentence: 15 years

TADIĆ, Miroslav

Charges:

- Persecutions on political, racial and religious grounds; deportation; (crimes against humanity, Article 5),
- Unlawful deportation or transfer; (grave breaches of the Geneva conventions, Article 2)

JCE: Yes

Sentence: 8 years

ZARIĆ, Simo

Charges:

- Persecutions on political, racial and religious grounds; deportation; (crimes against humanity, Article 5),
- Unlawful deportation or transfer; (grave breaches of the Geneva conventions, Article 2)

JCE: Yes

Sentence: 6 years

MRĐA, Darko

Charges:

- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Inhumane acts (crimes against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 17 years

OBRENOVIĆ, Dragan**Charges:**

- Complicity in genocide (genocide, Article 4(3)(e)),
- Murder, extermination, persecutions, and inhumane acts (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes**Sentence:** 17 years**ZELENOVIĆ, Dragan****Charges:**

- Torture and rape (violations of the laws or customs of war, Article 3 and crimes against humanity, Article 5)

JCE: No**Sentence:** 15 years**BLAGOJEVIĆ, Vidoje****Charges:**

- Complicity to commit genocide (Article 4),
- Extermination, murder, persecutions on political, racial and religious grounds, inhumane acts (forcible transfer) (crimes against humanity, Article 5), and
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3)

JCE: Yes**Sentence:** 15 years**JOKIĆ, Dragan****Charges:**

- Extermination, murder, persecutions on political, racial and religious grounds (crimes against humanity, Article 5), and
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes**Sentence:** 9 years**KRNOJELAC, Milorad****Charges:**

- Cruel treatment and slavery (violations of the laws or customs of war, Article 3),
- Persecutions on political, racial and religious grounds, inhumane acts, imprisonment and enslavement (crimes against humanity, Article 5),
- Torture and murder (violations of the laws or customs of war, Article 3, crimes against humanity, Article 5).

JCE: Yes**Sentence:** 15 years

SIKIRICA, Duško**Charges:**

- Genocide; complicity to commit genocide (genocide, Article 4),
- Persecutions on political, racial or religious grounds; murder; inhumane acts (crimes against humanity, Article 5),
- Outrages upon personal dignity; murder, or alternatively, cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No**Sentence:** 15 years**DOŠEN, Damir****Charges:**

- Persecutions on political, racial or religious grounds; inhumane acts; torture (crimes against humanity, Article 5),
- Outrages upon personal dignity; torture; cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No**Sentence:** 5 years**KOLUNDŽIJA, Dragan****Charges:**

- Persecutions on political, racial or religious grounds; inhumane acts; murder (crimes against humanity, Article 5),
- Outrages upon personal dignity; murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No**Sentence:** 3 years**VASILJEVIĆ, Mitar****Charges:**

- Murder; extermination; persecutions on political, racial or religious grounds; inhumane acts (crimes against humanity, Article 5)
- Murder; violence to life and person (violations of the laws or customs of war, Article 3)

JCE: Yes**Sentence:** 15 years**TODOVIĆ, Savo****Charges:**

- Persecutions on political, racial and religious grounds, torture, inhumane acts, murder, imprisonment, enslavement (crimes against humanity, Article 5),
- Torture, cruel treatment, murder, slavery (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes**Sentence:** 12.5 years [*BiH Court*]

RAŠEVIĆ, Mitar**Charges:**

- Persecutions on political, racial and religious grounds, torture, inhumane acts, murder, imprisonment, enslavement (crimes against humanity, Article 5),
- Torture, cruel treatment, murder, slavery (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes**Sentence:** 8.5 years [*BiH Court*]**PLAVŠIĆ, Biljana****Charges:**

- Genocide; and/or, complicity to commit genocide (genocide, Article 4),
- Extermination; murder; persecutions on political, racial and religious grounds; deportation; alternatively, inhumane acts (crimes against humanity, Article 5),
- Murder (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes**Sentence:** 11 years**BANOVIĆ, Predrag****Charges:**

- Persecutions on political, racial and religious grounds; inhumane acts; torture (crimes against humanity, Article 5),
- Murder and cruel treatment (violations of the laws or customs of law, Article 3).

JCE: Yes**Sentence:** 8 years**STRUGAR, Pavle****Charges:**

- Murder; cruel treatment; attacks on civilians; devastation not justified by military necessity; unlawful attacks on civilian objects; destruction or wilful damage done to institutions dedicated to religion, charity, and education, the arts and sciences, historic monuments and works of art and science (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No**Sentence:** 7.5 years**TODOROVIĆ, Stevan****Charges:**

- Persecutions on political, racial and religious grounds; deportation; murder; inhumane acts; rape; torture (crimes against humanity, Article 5),
- Unlawful deportation or transfer; wilful killing; wilfully causing great suffering; torture or inhuman treatment (grave breaches of the Geneva conventions, Article 2),

- Murder; cruel treatment; humiliating and degrading treatment; torture (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No

Sentence: 10 years

SIMIĆ, Milan

Charges:

- Persecutions on political, racial and religious grounds; torture; inhumane acts (crimes against humanity, Article 5),
- Cruel treatment (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: No

Sentence: 5 years

BABIĆ, Milan

Charges:

- Persecutions on political, racial and religious grounds (crimes against humanity, Article 5),
- Murder; cruel treatment; wanton destruction of villages, or devastation not justified by military necessity; destruction or wilful damage done to institutions dedicated to education or religion (violations of the laws or customs of war, Article 3).

JCE: Yes

Sentence: 13 years

DERONJIĆ, Miroslav

Charges:

- Persecutions on political, racial and religious grounds (crime against humanity, Article 5).

JCE: No

Sentence: 10 years

Е. А. Бондарева*

ПРЕЗЕНТАЦИЯ КНИГ, ИЗДАННЫХ ФОНДОМ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЫ В 2009 ГОДУ

В рамках конференции Фонд исторической перспективы представил два издания, подготовленные им в этом году и непосредственно связанные с темами, обсуждаемыми участниками конференции. Презентация была подготовлена и проведена директором издательских программ ФИП Бондаревой Е.А. (к.и.н.). Сборник статей «**Двойные стандарты в защите прав человека: казус профессора Шешеля**» (М., 2009) и исследование британского ученого Джона Локленда «**Пародия на правосудие. Гаагский трибунал против Слободана Милошевича**» (перевод с англ. С.А.Минина, М.: «Русская панорама», 2009) были представлены вниманию аудитории впервые.

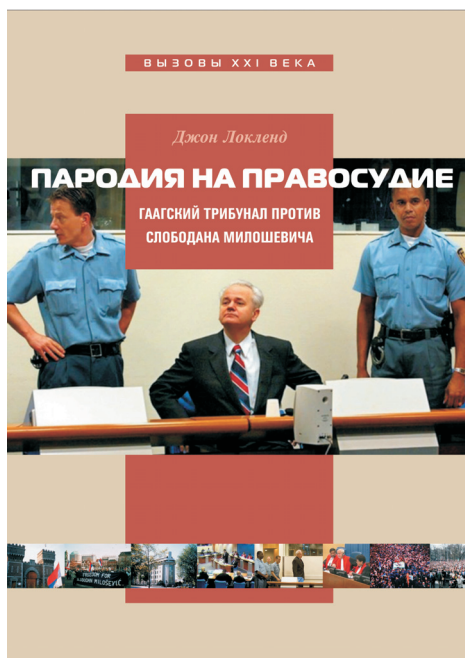

«Казус профессора Шешеля» — это история неравного духовного поединка между неправым и некомпетентным судом и несгибаемой волей идеалиста-интеллектуала, вдохновляемого верой в свой народ и в правильность избранного жизненного кредо.

В этом сборнике впервые был опубликован полный текст выступления сербского политика и ученого Воислава Шешеля перед обвинителями Гаагского трибунала по бывшей Югославии. В книгу включены также статьи юристов, политологов, историков разных стран, подробно изучавших материалы процесса над Шешелем и другие дела МТБЮ: А.Б. Мезяева, Д. Мировича, П. Баррио, Д.К. Серджи и С. Нориса, Е.Ю. Гуськовой, П.А. Искендерова, С. Сокича. Они рассматривают «казус Шешеля» под

* Бондарева Е.А. — сотрудник Фонда исторической перспективы.

разными углами, используют разную аргументацию, опираются на международный правовой опыт, но они не находят логики в поведении судей, не находят оснований для содержания под стражей без суда и следствия сербского политического деятеля в течение уже более чем 6 лет. В книге ставятся общие проблемы правомочности данного органа международного правосудия и оценка его деятельности за истекшие годы. Дело Шешеля рассматривается как один из вопиющих случаев нарушения прав человека и норм международного права, сознательно игнорируемый мировым общественным мнением и СМИ.

Особую тревогу, как отметила Е.А. Бондарева, судьба В. Шешеля вызывает с учетом печальной участи президента Сербии Слободана Милошевича, погибшего в стенах Гаагского судилища. Джон Локленд был одним из последних журналистов, которому удалось встретиться в гаагской тюрьме со Слободаном Милошевичем. В своих статьях в британских СМИ он освещал 4-летний суд над Милошевичем и оспаривал легитимность Международного трибунала по бывшей Югославии. Книга «Пародия на правосудие» — это содержательная критика системы международного правосудия на примере самого долгого в истории судебного процесса. Основываясь на документах процесса, автор убедительно показывает утопичность проекта «международного правосудия», политическую ангажи-

рованность судей, использование МТБЮ в качестве пропагандистского инструмента, призванного отвлечь внимание мирового сообщества от военных преступлений Запада.

Фонд исторической перспективы, президентом которого является Н.А.Нарочницкая, традиционно уделяет большое внимание событиям на Балканах и проблемам обеспечения прав человека и борьбе с двойными стандартами и манипуляциями в этой сфере, как в своих книгоиздательских проектах, так и на страницах своих Интернет-ресурсов: «Столетие» (www.stoletie.ru) и «Перспективы» (www.perspektivy.info).

Published on The Brussels Journal

THE CROWN WITNESS AT THE HAGUE

By John Laughland

Created 2009-05-02 08:27

In 1993, a year after the war in Bosnia broke out, the Republic of Bosnia-Herzegovina lodged an appeal with the International Court of Justice against the Federal Republic of Yugoslavia, alleging that the country was committing genocide against it. The wheels of international justice turn slowly,

especially at the ICJ (an arbitration court with no coercive power and little competence in international criminal law) and the ruling was not handed down until February 2007. It found against Bosnia and in favour of Serbia on almost every single count, especially on the central charge that Yugoslavia had somehow controlled the Bosnian Serbs.

The ICJ ruling also systematically dismissed the Bosnian Muslims' claims that Bosnian Serb forces were trying to wipe them out as a nation. The Bosnians adduced a massive amount of material from the grisly to the ridiculous. Some of this material has since been found to be untrue, such as the famous claim that a Bosnian Serb camp guard forced one Muslim inmate to bite off another inmate's testicles; other claims were always absurd, such as that genocide was demonstrated when Bosnian Serb soldiers caused "mental harm" to Muslims by forcing them to make the sign of the cross.

But even where the Court found that abuses had occurred, it did not classify them as genocide — with one famous exception. Along the hundreds of pages of claims about genocide allegedly perpetrated over many years by the Bosnian Muslims in 1993 (they submitted new claims in 1996) only the massacre at Srebrenica in July 1995 is left standing. It and it alone has been classified as genocide by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, and consequently by the ICJ too (which simply follows the ICTY's rulings).

But what is the evidence for the finding that genocide was committed at Srebrenica? I am not asking this question in the useful sense in which it has been asked (and answered) by investigators such as Jonathan Rooper. I am asking what evidence was submitted in court at the ICTY in support of this uniquely successful claim.

Germinal Čivikov is a native of Bulgaria who lives in The Hague and Cologne. His book, “Srebrenica: Der Kronzeuge” (Wien: Promedia, 2009) is written in a limpid and often humorous style. Its findings are devastating. Čivikov explains that the ICTY ruling that genocide was committed at Srebrenica on the orders of the Bosnian Serb leadership is based on the testimony of a single witness, a self-confessed perpetrator of one of the massacres called Dražen Erdemović. Čivikov’s discussion of the “crown witness” and his evidence reads like a detective thriller: in fact, it should be made into a film.

Erdemović originally surfaced in 1996 after he had been arrested in Yugoslavia for war crimes. He contacted the Prosecutor in The Hague because he believed that he would be given immunity from prosecution in return for evidence. Transferred to The Hague, he was himself charged with crimes against humanity, to which he pleaded guilty having admitted taking part in a massacre of 1,200 Muslim civilians of which personally killed about 100. For this act of mass murder, Erdemović was given a 10 year prison sentence by the ICTY, reduced to 5 years on appeal because he had cooperated so well with the Prosecutor. But there was never any trial because he pleaded guilty and so he was never cross-examined. He was released from prison shortly after his conviction, since he was considered to have served most of his sentence already, and he now lives with a protected identity in a North West European country. This mass murderer could well be your neighbour.

Čivikov’s interest in the case was aroused when he started to reflect on the veracity of Erdemović’s testimony. The prisoners, he claimed, were shot in groups of 10. They were bussed in, taken off the busses, marched to the execution spot in a field several hundred metres away, frisked for their possessions, and shot. Arguments broke out between the executioners and the victims; the executioners drank and quarrelled; there were some moving scenes such as when Erdemović tried to save an old man but eventually had to kill him like the others. Quite simply, Čivikov reasoned, it is not possible to kill 1,200 people this way in 5 hours unless one assumes that each group of 10 men was killed in 2.5 minutes. Even if it had taken only 10 minutes to kill each group, itself an achievement, it would instead have taken some 20 hours to kill so many people. If you do the maths you will see that he is right.

Throughout the thirteen years since Erdemović has been telling his story in four different trials, not one of the ICTY judges ever did this simple calculation or questioned the veracity of his account. Instead, Erdemović was summoned back again and again from his new life to tell his story. On several occasions, he named his seven co-perpetrators. At one of the earlier hearings, a judge asked the Prosecutor whether these other men were going to be apprehended and he was told that they would be. But not only has the Office of the Prosecutor never tried to arrest or even question these men, one of them (the unit commander) lives in Belgrade and had given interviews to the Serbian press while another was arrested on a different matter in the United States without any extradition

request ever being made against him by The Hague. It is as if the Prosecution is determined to prevent anyone else from giving his account of events.

Apart from the admission about the massacre, the key point about Erdemović's testimony is that he alleges that his unit acted on orders from the Bosnian Serb leadership. Yet as Čivikov shows with excruciating attention to detail, Erdemović's own statements about the command structure in his little platoon are self-contradictory and untrue. He claims that he was forced to commit this massacre and that the orders came from one of his co-perpetrators, Brano Gojković. But as Čivikov shows, and as even the Prosecution at one point had to admit, this Gojković was an ordinary soldier who could not give orders to anyone. Instead, as Čivikov also demonstrates, it turns out that Erdemović himself was a sergeant (he lied to the contrary in Court, claiming that he had been stripped of his rank) while another of the perpetrators was a lieutenant. It is obviously impossible for a private to give orders to two officers and other soldiers to commit war crimes. But if this evidence is faulty, then how valuable is Erdemović's claim that Gojković's orders came from the Bosnian Serb HQ in Pale?

Erdemović has presented himself, including in the media, as a pathetic victim of the Bosnian war. He did what he did because he had to. A sort of novel has even been written about him, as have newspaper articles, in which he is elevated to the status of a holy fool. Čivikov wades through years of evidence, spanning a decade, to show that in fact Erdemović is a pathological liar, as well as a callous murderer. He was not a conscripted soldier who was forced to fight, but instead a mercenary who fought on *all three sides* in the Bosnian civil war. He was not forced, on pain of death, to commit the massacre, as he claimed in court. On the contrary, Čivikov shows that his unit was *on leave* when the massacre was committed. He was not the victim of a later murder attempt to prevent him from testifying, as he also said in court, but instead a criminal and a thug who quarrelled over money with his fellow murderers and who, by his own admission, is prone to blind fits of violence and anger. During his time in the other Bosnian armies (Croat and Muslim) he had evidently been an unscrupulous war profiteer who extracted money from people in return for their safe passage.

Čivikov has convinced me that the following is what really happened. Erdemović belonged to a mercenary unit which was on leave after the fall of Srebrenica. On 15 July 1995, someone evidently offered him and some other mercenaries on leave a lot of money (gold, in fact) to commit a war crime, in this case a massacre of prisoners. In other words, the Bosnian Serb authorities had nothing to do with it — and hence the ludicrous story about the private giving orders. (Perhaps he was the one with the cash.) The mercenaries then hijacked busses of prisoners which were on their way to be exchanged by the Bosnian Serb authorities — to the horror of the unsuspecting bus drivers, and of course of the prisoners themselves — and murdered them. A few days later, there was a fight in a bar over the money and the former comrades starting shooting at each other: Erdemović was hit in the stomach and later sentimentalised the scar in Court by lifting up his shirt to claim that they had tried to kill him to prevent him from testifying. Escaping from this situation by fleeing into Yugoslavia, he was

unexpectedly arrested by the Yugoslav authorities from whom he managed to escape by securing his transfer to The Hague, where his self-interest in receiving a light sentence, coupled with his ability to spin yarns, made him a perfect Prosecution witness. The Prosecution won out on the deal because it gained “proof” of both genocide and command responsibility — which enabled it to go after the “big fish” like Karadžić and Mladić in headline prosecutions — while Erdemović won out too because he has not only been let off for mass murder, but has also been given a new life, a house and presumably some sort of income. This, I repeat, is the witness on whose evidence alone the finding of genocide at the ICTY is based.

Outstanding questions remain. Who offered the mercenaries money and why? Čivikov’s book is scrupulously rooted in documentary evidence and there is no documentary evidence to support a clear answer to this question. However, there are speculations and Čivikov discusses them. As Milosevic said during his own gripping cross-examination of Erdemović — gripping because, whenever he started to get close to the truth, Judge Richard May intervened to prevent him from pursuing his line of questioning — there were reports in Serbia of a rogue French secret service unit operating on the territory of the former Yugoslavia and later involved in a plot to overthrow him, known as “Operation Spider”. There had also been reports that these people had been present at Srebrenica. The West, it is implied, “needed” a big atrocity at Srebrenica, and it was indeed immediately following the fall of that town — and thanks largely to pressure exerted by the French president, Jacques Chirac, who took the lead on the matter — that NATO intervened and bought an end to the Bosnian war. As it bombed Bosnian Serb targets, the Americans helped Croatia to launch “Operation Storm” in which over a quarter of a million Serbs were driven out of the Krajina. Defeated and marginalised as war criminals, the Bosnian Serb leaders were barred from attending the peace conference at Dayton, where a deal was imposed by the Americans.

Funnily enough, evidence seems to have just emerged that the Croatian authorities manufactured a pretext for Operation Storm. Is it true? Did the same thing happen with Srebrenica? One thing is sure: manufacturing pretexts for military action is the oldest trick in the book. Please read Čivikov’s book if you can read German: it is brilliant.

Source URL: <http://www.brusselsjournal.com/node/3894>

Љубиша Симић

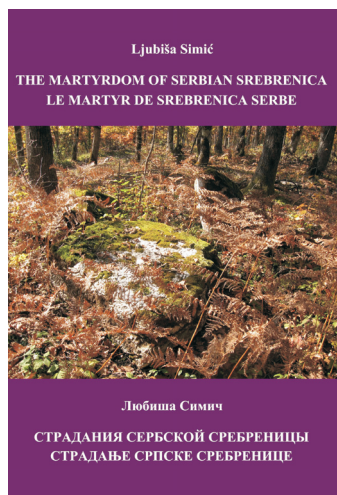
СТРАДАЊЕ СРПСКЕ СРЕБРЕНИЦЕ (фотографски путопис кроз земљу јада и чемера) Београд, 2010.

У издању Историјског пројекта Сребреница из штампе је изашла монографија др Љубише Симића, вишег научног сарадника Пројекта, „Страдање српске Сребренице: фотографски путопис кроз земљу јада и чемера“ ISBN 978–86–88135-01–6 (Београд, 2010). Тема монографије је стање српских села у сребреничком крају: њихова судбина током сукоба 1992–1995. године и њихов изглед данас, деценију и по након завршетка рата. Монографија је четворојезична: на енглеском, француском, руском и српском.

Монографија је обogaћена бројним фотографијама из архиве МУП-а Републике Српске које датирају из периода сукоба и на којима је стање српских села приказано непосредно након што су била нападнута и похарана. Следи 180 фотографија које је током ове године на терену направио сам аутор и које служе као потресно и необориво визуелно сведочанство трогодишњег погрома који је српски живаљ сребреничког краја претрпео у ратном периоду.

У монографији су фотографски приказана сребреничка села Ратковићи, Божићи, Крњићи, Андрићи, Брана Бачићи, Залазје, Подравање, Топлице, Брежани, Обади, Брадићи, Гај. Араповићи, Прибојевићи, Букова Глава, Бојна и Језеро.

У језгровитој констатацији др Симића у ауторском тексту „Српска села некад и сад“ сажима се суштина ове огромне — и за ширу јавност највећим делом непознате — људске трагедије: „Села у овом крају изгледају запуштеније и сабласније него у тренутку када су под налетом разуларених хорди њихови мештани били протерани са својих вековних огњишта.“ Велики број фотографија, које илуструју текст, и које омогућавају поређење

стања српских села Сребренице непосредно после рушења и покоља током рата, и њихов изглед данас, у потпуности потврђују оправданост ове оцене.

По речима др Цона Лофланда, сарадника Института за демократију и сарадњу у Паризу, и рецензента монографије др Љубише Симића о српским селима:

Оглед др Симића о селима у околини Сребренице представља драгоцени допринос расправи у вези са догађајима који су претходили убијању у јулу 1995. године. У тој расправи, често се тврди да су током трогодишњег периода у тим селима Срби били жртве напада од стране муслимана, али Симићев исказ то опипљиво поткрепљује и читаоцу омогућава да боље схвати непосредну стварност тих напада. Свакако да ратни злочин остаје ратни злочин, али стварност трогодишње владавине терора који је потицао из заштићене зоне УН баца врло различито светло на оно што се сада назива сребреничким геноцидом. Међународној заједници би много користило да прочита овај оглед — а још би им боље било да посете та села — зато што у супротном нико неће моћи да устврди да схвата шта се стварно догодило, како или зашто. Радујем се што овај оглед могу да препоручим читаоцима.

Srebrenica Historical Project

Postbus 90471

2509LL

Den Haag, The Netherlands

+31 64 878 09078 (The Netherlands)

+381 64 403 3612 (Serbia)

Internet site: www.srebrenica-project.com

E-mail: rebrenica.historical.project@gmail.com

VIII

Закључци
Итоговий документ
Final document

ИТОГОВЫЙ ДОКУМЕНТ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ: *ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МЕЖДУНАРОДНОГО
ТРИБУНАЛА ПО БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ (МТБЮ):
СОДЕРЖАНИЕ, РЕЗУЛЬТАТЫ, ЭФФЕКТИВНОСТЬ*

22 и 23 апреля 2009 г. в Москве в рамках Российской Академии Наук в Институте славяноведения РАН при поддержке Фонда «Исторический проект: Сребреница» (Голландия) прошла международная научная конференция на тему «Деятельность Международного трибунала по бывшей Югославии (МТБЮ): содержание, результаты, эффективность». В работе конференции принимали участие более 30 учёных из России, Сербии, Республики Сербской (Босния и Герцеговина), Болгарии, Англии, Голландии, США. Впервые юристами, историками, патологоанатомами, демографами и исследователями других специальностей были проанализированы правовые нормы, на которых работает Трибунал, эффективность и объективность его деятельности, проведён анализ уже прошедших и продолжающихся судебных процессов — по национальному признаку обвиняемых, по срокам приговоров, по применяющимся нормам права и т.д., поднят вопрос о сербских и мусульманских жертвах Сребреницы — одного из эпизодов войны в Боснии и Герцеговине (БиГ) — который лежит в основе многих обвинений МТБЮ против сербов.

На конференции были представлены новые данные, которые характеризуют необъективный и односторонний характер МТБЮ. Учёные продемонстрировали необъективность трибунала по многим параметрам — в применении правовых норм, в нарушении норм процессуального права, в опросе свидетелей и экспертов, в подготовке и использовании ложных свидетелей, в предвзятом подборе и использовании документов, в злоупотреблении концепции геноцида, в игнорировании фактов терроризма на территории Косова и Метохии, деятельности моджахедов в БиГ, в отказе от расследования преступлений, совершённых во время агрессии НАТО против Югославии в 1999 г. и др. Анализ ряда процессов показывает, что МТБЮ использовался в качестве одного из орудий этой агрессии (дело С.Милошевича), стал примером открытого вмешательства во внутренние

дела Сербии (дело В.Шешеля). В обоих случаях МТБЮ выдвинул обвинения, не имея никаких доказательств вины ни С.Милошевича, ни В.Шешеля. На конференции было особо подчёркнуто, что дело против лидера главной пророссийской и прорусской партии Сербии В.Шешеля — это во многом, дело не против него лично, но и против ориентации Сербии на Россию, а, значит, против России.

Были обнародованы данные, что сербы были осуждены трибуналом в общей сложности на 904 года тюрьмы, хорваты — на 171, мусульмане — на 39, косовские албанцы — на 19 лет. На конференции были представлены новые материалы демографического анализа населения Сребреницы, патологоанатомических исследований мусульманских жертв Сребреницы, которые значительно отличаются от цифры, которую используют в Трибунале, новые документы, связанные с изучением отступления из Сребреницы 28-й мусульманской дивизии и ряд других.

УЧАСТНИКИ КОНФЕРЕНЦИИ ПРИШЛИ К СЛЕДУЮЩИМ ВЫВОДАМ:

1. Незаконность создания МТБЮ.

Международный трибунал по бывшей Югославии был создан в нарушение норм действующего международного права. На конференции были проанализированы все аргументы, представленные в качестве правового обоснования создания МТБЮ и было показано, что они не могут служить правовым основанием создания международного судебного органа.

2. Нарушение норм международного права в деятельности МТБЮ.

Эффективность трибунала признана незначительной, т.к. трибунал проявил в своей деятельности и при вынесении приговоров очевидную предвзятость. Анализ решений МТБЮ, в частности, по делам *Р.Крсича*, *С.Милошевича*, *С.Галича*, *М.Краишника*, *В.Шешеля*, *Д.Милошевича* и других, показывает, что трибунал грубо нарушает нормы международного права, принимает в качестве доказательств ложную информацию, сам фальсифицирует доказательства. Эти решения не могут быть признаны в качестве обоснованных ни с юридической, ни с фактической точек зрения. Трибунал давно потерял свой авторитет как объективный орган международного права.

3. Ущерб системе международного права.

Трибунал показал себя инструментом определённых политических сил эпохи однополярного мира. Результат деятельности трибунала — серьёзный ущерб системе международного права, опасный прецедент, который грозит повернуть дальнейшее развитие международного права в сторону произвольности.

РЕКОМЕНДАЦИИ КОНФЕРЕНЦИИ

Участники конференции пришли к выводу, что МТБЮ должен быть немедленно закрыт, а его деятельность должна быть подвергнута серьёзному анализу. Кроме грубых нарушений норм международного права и права самого МТБЮ, в качестве причины прекращения деятельности МТБЮ предлагается и такое обоснование, как ссылка на клаузулу *Rebus Sic Stantibus*.

Необходима радикальная ревизия всех его актов в соответствии с общепринятыми нормами юридической процедуры.

Необходима существенная ревизия и пересмотр всех вынесенных приговоров, как обвинительных, так и оправдательных (например, в отношении боевиков т.н. Армии освобождения Косова), учитывая дискриминационную политику Главного Прокурора МТБЮ, связанную с невыдвижением обвинений против главных лиц, виновных в нарушении международного гуманитарного права, а также выявленные нарушения в ходе судебных процессов, фальсификации доказательств и нарушения прав обвиняемых, особенно по делам *В. Шешеля, Р.Крстича, С.Галича, М.Краинника, Д.Милошевича, М.Мартича* и других.

Поставить вопрос об ответственности судей и других сотрудников МТБЮ за нарушения норм международного права и права трибунала.

Вопрос о Сребренице и так называемом геноциде мусульманского населения и военных должен быть подвергнут всестороннему и исчерпывающему анализу в свете новых данных и всех имеющихся в распоряжении доказательств.

Особое внимание уделить делу генерала Р.Крстича, в котором МТБЮ совершенно неоправданно квалифицировал события в июле 1995 года в Сребренице как «геноцид». Такой вывод был сделан в противоречии с имеющимися у суда доказательствами. В то же время, именно этот приговор послужил основанием для вынесения столь же необоснованных приговоров и в отношении ряда других обвиняемых МТБЮ, был использован как основание для неправомерного решения Международного Суда ООН о виновности Сербии в невыполнении Конвенции о геноциде (1948 года), вынесенного в феврале 2007 года.

Подвергнуть серьёзному анализу практику обжалования приговоров в МТБЮ: всем сербам, как правило, увеличивали вынесенные приговором сроки наказания, а мусульманам и хорватам — уменьшали или даже освобождали из-под стражи.

Продолжить глубокое научное исследование всех эпизодов военных столкновений на территории бывшей Югославии, в 1991–1999 г., например, расстрел колонны ЮНА на Доброволячкой улице, взрывы на улице Васе Мискина, на рынке Маркале и др., а также подвергнуть серьёзной экспертизе деятельность МТБЮ.

ЗАКЉУЧЦИ МЕЂУНАРОДНЕ НАУЧНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ
„ДЕЛАТНОСТ МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ ТРИБУНАЛА
ЗА БИВШУ ЈУГОСЛАВИЈУ (МКТБЈ):
САДРЖАЈ, РЕЗУЛТАТИ, ЕФИКАСНОСТ“

Међународна конференција на тему: „Делатност Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију (МКТБЈ): садржај, резултати, ефикасност.“ одржана је 22. и 23. априла 2009. године у Москви, у оквиру Руске академије наука, на Институту за славистику РАН, уз подршку Фонда „Историјски пројекат Сребреница“ (Холандија). У раду конференције узело је учешће више од 30 научних радника из Русије, Србије, Републике Српске (Босна и Херцеговина), Бугарске, Велике Британије, Холандије и САД. По први пут су правници, историчари, патолози, демографи и истраживачи из других области подвргли анализи правне норме на којима се заснива рад Трибунала и ефикасност и објективност његове делатности. Поред тога, спроведена је анализа већ завршених судских процеса и оних који су још увек у току, и то по етничкој припадности оптужених, по изреченој казни, по примењивању правних норми и сл. Покренуто је и питање Сребренице, једне од епизода рата у Босни и Херцеговини (БиХ) која је у основи многих оптужби МКТБЈ против Срба.

На Конференцији су били предочени нови подаци који приказују необјективност и једностраност МКТБЈ. Научници су показали необјективност Трибунала у више аспеката: у примени правних норми, у нарушавању начела процесног права, у испитивању сведока и вештака, у припремању и коришћењу лажних сведока, у пристрасном избору и коришћењу докумената, у злоупотреби појма геноцид, у игнорисању чињенице постојања тероризма на Косову и Метохији и делатности муџахедина у БиХ; у одбијању да се одређени злочини истраже, као што су то преступи почињени током агресије НАТО-а против Југославије 1999. године итд. Анализа низа процеса показује да је МКТБЈ био коришћен као једно од оружја у оквиру те агресије (предмет С. Милошевића) и да се упустио у отворено мешање у унутрашње ствари Србије (предмет В. Шешеља). У оба случаја, а да није МКТБЈ је покренуо кривични поступак имао доказе кривице, ни за С. Милошевића ни за В. Шешеља. На конференцији је било посебно подвучено да је оптужба про-

тив вође главне проруске странке у Србији, В. Шешеља, највећим делом усмерена не против њега лично колико против оријентисања Србије на Русију, дакле уперено је против Русије.

Обнародовани су подаци према којима Трибунал Србе осуђује на укупно 904 године затвора, Хрвате на 171, Муслимане на 39, а косовске Албанце на 19 година. На конференцији су, између осталог, били предочени нови материјали који се односе на демографску анализу становништва Сребренице, судско-медицинска истраживања муслиманских жртава Сребренице, која се драстично разликују од цифре коју истиче Трибунал, као и нова документација везана за проучавање повлачења из Сребренице 28 муслиманске дивизије.

УЧЕСНИЦИ КОНФЕРЕНЦИЈЕ СУ ДОШЛИ ДО СЛЕДЕЋИХ ЗАКЉУЧАКА

1. Незаконитост формирања МКТБЈ

Оснивање Међународног трибунала за бившу Југославију представља прекршај постојећих норми међународног права. Анализирана су сва документа која се користе у сврху доказивања правне утемељености МКТБЈ и показано је да она не могу да послуже као ваљан основ за формирање једног међународног правосудног органа.

2. Нарушавање норми међународног права у делатности МКТБЈ

Стало се на становиште да је ефикасност Трибунала била занемарљива, с обзиром на чињеницу да је у свом раду и приликом доношења пресуда показао очевидну пристрасност. Анализа решења МКТБЈ, посебно у предметима Р. Крстића, С. Милошевића, С. Галића, М. Крајишника, В. Шешеља, Д. Милошевића и других, показује да Трибунал грубо крши норме међународног права, прихвата лажне информације као валидне доказе и да сâм фалсификује доказе. Таква решења се не могу признати као правоваљана ни са правног ни са фактичког становишта. Трибунал је давно изгубио ауторитет као објективан орган међународног права.

3. Штета нанета систему међународног права

Трибунал се показао као инструмент одређених политичких снага из епохе униполарног уређења света. Резултат делатности Трибунала наноси огромну штету систему међународног права и представља опасан преседан који прети да даљи развој међународног права преусмери у правцу самовоље.

ПРЕПОРУКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Учесници Конференције су закључили да је неопходно да МКТБЈ, без одлагања, буде укинут, а да његова делатност да се подвргне озбиљној критичкој анализи. Поред грубих кршења међународног права и сопствених

правних начела, и принцип *Rebus Sic Stantibus* је довољан да послужи као разлог за укидање МКТБЈ.

Неопходна је радикална ревизија свих аката МКТБЈ, у складу са општеприхваћеним нормама правне процедуре.

Неопходни су суштинска ревизија и преиспитивање свих изречених пресуда, како осуђујућих, тако и ослобађајућих (на пример, у односу на припаднике ткз. Ослободилачке армије Косова), узимајући у обзир дискриминаторску политику коју води Тужилаштво МКТБЈ: није подигнуло оптужницу против главних криваца за кршење међународног хуманитарног права, а доказана су и његова кршења процесних норми, кривотворење доказа и кршење права оптужених, посебно у предметима В. Шешеља, Р. Крстића, С. Галића, М. Крајишника, Д. Милошевића, М. Мартића и других.

Треба покренути питање о одговорности судија и других сарадника МКТБЈ због кршења норми међународног права и правних начела самога Трибунала.

Питање Сребренице и такозваног геноцида муслиманског становништва и припадника војних снага мора се подвргнути свестраној и исцрпној анализи у светлу нових података и свих доказних материјала који се налазе на располагању.

Посебна пажња треба се посветити предмету генерала Р. Крстића, где је МКТБЈ потпуно неосновано догађаје из јула 1995. године у Сребреници окарактерисао као „геноцид“. Такав закључак је донет у супротности са доказима који су се налазили на располагању Суда. Истовремено, управо је та пресуда послужила као основа за низ других кривичних гоњења пред МКТБЈ, као и за неутемељено решење Међународног суда правде, донето у фебруару 2007. године у вези са наводном кривицом Србије услед неиспуњавања одредаба Конвенције о геноциду из 1948. године.

Озбиљној анализи такође треба подвргнути и жалбени поступак пред МКТБЈ: свим Србима се, по правилу, казне повећавају, а Муслиманима и Хрватима — смањују, или чак бивају ослобађани.

Треба наставити са озбиљним научним проучавањем свих епизода војних сукоба на територији бивше Југославије између 1991. и 1999. године, као што су, на пример, напад на колону ЈНА у Добровољачкој улици у Сарајеву, експлозије у улици Васе Мискина и на пијаци Маркале такође у Сарајеву, итд., а свеукупну делатност МКТБЈ подвргнути озбиљној научној критици.

FINAL DOCUMENT OF THE INTERNATIONAL SCHOLARLY
SYMPOSIUM: *OPERATION OF THE INTERNATIONAL
CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA [ICTY]:
ITS SCOPE, RESULTS, AND EFFECTIVENESS*

On April 22 and 23, 2009, in Moscow, at the Russian Academy of Sciences, Institute for Slavic Studies, co-sponsored by the Academy of Sciences of the Russian Federation and Srebrenica Historical Project, a Netherlands non-government organization, an international scholarly conference was held on the topic: “*Operation of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia [ICTY]: its scope, results, and effectiveness.*” More than 30 scholars from Russia, Serbia, Republic of Srpska [Bosnia/Hercegovina], Bulgaria, United Kingdom, the Netherlands, and the US, took part in the proceedings. It was the first time that legal scholars, historians, forensic specialists, demographers, and researchers from other disciplines came together to analyze the legal principles upon which the work of the Tribunal is based and to assess its effectiveness and objectivity. An analysis of past and current ICTY cases was conducted based on the ethnic background of the accused, length of imposed sentences, legal principles relied upon, etc. The issue of Serbian and Moslem victims in and around Srebrenica was also discussed, bearing in mind that this was an episode of the war in Bosnia/Hercegovina which is critical to many ICTY indictments of Serb defendants.

New data were presented at the conference showing ICTY’s lack of objectivity and its one-sided approach. The participating scholars demonstrated the Tribunal’s bias in the following areas:

1. application of legal principles;
2. violations of the rules of procedure;
3. examination of witnesses and experts;
4. preparation and use of false witnesses,
5. tendentious selection and utilization of documents;
6. abuse of the concept of genocide;
7. ignoring terrorist activity in the territory of Kosovo and Metohija;
8. failure to prosecute Mujahedeen paramilitaries and their sponsors in Bosnia and Hercegovina; and
9. refusal to investigate and prosecute crimes committed during the NATO aggression against Yugoslavia in 1999.

Analysis of numerous cases showed that ICTY was utilized as one of the weapons in that aggression [the case of Slobodan Milošević] and that it has acted in a manner that can only be characterized as unabashed interference in the internal affairs of Serbia [the case of Vojislav Šešelj]. In both instances, ICTY filed charges without having first secured any evidence of guilt against either Milošević or Šešelj. At the conference, it was particularly stressed that accusations against the leader of the main pro-Russian party in Serbia, V. Šešelj, in many respects are not directed against him personally as much as they are aimed at Serbia's pro-Russian orientation and, therefore, against Russia itself.

Facts were made public which showed that Serbs facing the Tribunal so far have been sentenced to a total of 904 years in prison, Croats to 171, Moslems to 39, and Kosovo Albanians to 19. New evidence was presented at the conference pertaining to the demographic analysis of the population of Srebrenica, about forensic investigations of Srebrenica's Moslem victims which lead to conclusions significantly different from those promoted by the Tribunal, new documents shedding light on the withdrawal of the 28th Moslem Division from Srebrenica, as well as a number of other data.

CONFERENCE PARTICIPANTS HAVE REACHED THE FOLLOWING CONCLUSIONS:

1. ICTY was formed in contravention of legal principles

The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia was set up in violation of the current norms of international law. All arguments that have been advanced in support of the legality of the Tribunal's formation were analyzed at the conference and it was shown that they are insufficient to serve as a legal basis for an international judicial institution.

2. Violations of principles of international law are notable in ICTY's work

The Tribunal's effectiveness was shown to be insignificant because its work and sentencing practices are imbued with an obvious bias. Analysis of verdicts in cases such as Krstić, Galić, Šešelj, Milošević, and others, shows that the Tribunal bears responsibility for crude violations of principles of international law, that it accepts false information as valid evidence, and that it often falsifies evidence. Such verdicts cannot be regarded as valid from either the legal or the factual points of view. The Tribunal long ago lost any semblance of authority as an objective vehicle of international law.

3. Harm inflicted to the system of international law

The Tribunal has shown itself to be an instrument of certain political forces from the epoch of a unipolar world. The overall effect of the Tribunal's activity has been to gravely undermine the system of international law, creating

a dangerous precedent which threatens to distort further development of international law, turning it in the direction of rank arbitrariness.

CONFERENCE RECOMMENDATIONS

Conference participants embraced the conclusion that ICTY should be shut down immediately and that all its activity must be subjected to serious review. In addition to crude violations of international law and ICTY's own rules of procedure, the principle of *Rebus Sic Stantibus* is in itself sufficient to effect the Tribunal's immediate abolition.

All decisions of the Tribunal ought to be thoroughly reviewed in accordance with generally accepted principles of legal procedure.

That includes substantive revision and review of all sentences, whether establishing guilt or acquitting the accused [e.g. combatants of the so-called Kosovo Liberation Army], taking into account the discriminatory policy practiced by the Office of the Prosecutor of ICTY, its refusal to file charges against the principal violators of international humanitarian law, as well as manifest violations of the procedure and rights of accused and falsification of evidence, in particular during the trials of V. Šešelj, R. Krstić, S. Galić, M. Krajišnik, D. Milošević, M. Martić, and others.

The responsibility of judges and other Tribunal personnel for violations of international law and of the Tribunal's own rules of procedure should be raised and actively pursued.

The issue of Srebrenica and the so-called genocide of Moslem civilians and military personnel must be subjected to comprehensive and exhaustive analysis in light of new facts and of all disposable evidence.

Particular attention must be given to the case of General R. Krstić, where ICTY, acting without any justification, classified events in Srebrenica in July of 1995 as „genocide.“ That conclusion was drawn in contravention of the evidence that was presented to the court. That verdict then served as the launching pad for a number of other equally unfounded verdicts against accused persons before ICTY. Later it was incorporated into the legaly problematic February 2007 ICJ ruling imputing to Serbia's responsibility for allegedly failing to act in conformity with the Genocide Convention of 1948.

A serious analysis should be conducted of ICTY appellate procedure: the length of sentences pronounced against Serbian accused, as a rule, at this stage of proceedings is increased, while Moslem and Croat defendants either benefit from reduced sentences or are acquitted altogether.

In depth scholarly analysis of all aspects of military confrontations taking place on the territory of the former Yugoslavia between 1991 and 1999 should be continued, in particular focusing on the attack on the JNA column in Dobrovoljačka Street, blasts in Vase Miskin Street and Markale Market, etc. The operation of ICTY in its entirety must be subjected to a serious scholarly critique.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.645.5(082)

341.322.5(497.6)“1995”(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Делатност Међународног трибунала за бившу Југославију (2009 ; Москва)

Делатност Међународног трибунала за бившу Југославију : садржај, резултати, ефикасност : материјали Међународног научног скупа (Москва, 22–23. априла 2009. г.) / [организатори] Руска академија наука, Институт за славистику, Центар за изучавање савремене балканске кризе [и] Фонд „Историјски пројекат Сребреница“, Холандија ; [главни и одговорни уредник Стефан Каргановић]. — Београд : Историјски пројекат Сребреница, 2010 (Земун : Пекограф). — 463 стр. : илустр. ; 24 cm

На спор. насл. стр. : International Tribunal for the Former Yugoslavia : activity, results, impact. — Текст ћир. и лат. — Радови на срп., рус. и енгл. језику. — Део текста упоредо на срп. и енгл. језику. — Тираж 750. — Стр. 11–70: Srebrenica and ICTY Reconsidered / Stephan Karganovic = Истина о злочинима у Сребреници и деловању Хашког трибунала / Стефан Каргановић. — Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-88135-00-9

1. Руска академија наука. Институт за славистику. Центар за изучавање савремене балканске кризе (Москва)

2. Историјски пројекат Сребреница (Београд)

а) Међународни кривични трибунал за бившу Југославију (Хаг) — Зборници

б) Ратни злочини — Сребреница — 1995 — Зборници

COBISS.SR-ID 171842572